

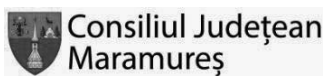

ACTA MUSEI MARAMOROSTENSIS XX

2024

ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS

**Anuarul Muzeului Maramureșan
din Sighetu Marmăției**

Acest proiect a fost realizat cu sprijinul financiar al Consiliului Județean Maramureș.

Conținutul acestui material nu reprezintă în mod obligatoriu poziția oficială a Consiliului Județean Maramureș.

Responsabilitatea asupra conținutului textelor revine exclusiv autorilor.

ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS XX

ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR * ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE*
MUZEOGRAFIE - MUZEOLOGIE - EDUCAȚIE MUZEALĂ *
GEOGRAFIE - ȘTIINȚELE NATURII * PERSONALITĂȚI *
VARIA

Sighetu Marmației
2024

Coperta I : Biserica de lemn din Oncești (1621), restaurată în Muzeul satului maramureșean „Mihai Dăncuș”

Coperta IV: Uși împărătești, Biserica de lemn din Oncești restaurată în Muzeul satului maramureșean „Mihai Dăncuș”

Foto: Petru SÎNGEORZAN

Fondator: **dr. Mihai DĂNCUȘ**

Colegiul de redacție:

- ✓ dr. Mirela Ana BARZ – redactor șef
- ✓ Dacia Mara BÎRTA– secretar redacție
- ✓ Nicoleta NEMEȘ - redactor
- ✓ drd. Vasile Timur CHIȘ - redactor

Consiliul științific:

- ✓ **prof. univ. dr. Ioan OPRIȘ**, Universitatea Valahia, Târgoviște
- ✓ **dr. Virgil Ștefan NIȚULESCU**, managerul Muzeului Național al Țăranului Român, președinte ICOM România
- ✓ **conf. univ. dr. Delia SUIOGAN**, prodecan al Facultății de Litere din cadrul Centrului Universitar Nord Baia Mare, Universitatea Tehnică Cluj-Napoca
- ✓ **prof. Gheorghe TODINCA**, fost director al Muzeului Maramureșan
- ✓ **dr. Livia ARDELEAN**, consilier superior Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale
- ✓ **conf. univ. dr. ing. Ioan DENUȚ**, managerul Muzeului de Mineralogie Baia Mare, Centrul Universitar Nord Baia Mare, Universitatea Tehnică Cluj-Napoca,
- ✓ **dr. Mirela Ana BARZ**, managerul Muzeului Maramureșan

Tehnoredactare:

- ✓ Dacia Mara BÎRTA
- ✓ Nicoleta NEMEȘ
- ✓ drd. Vasile Timur CHIȘ

Adresa redacției:

Muzeul Maramureșan

Piața Libertății, nr. 15, Sighetu Marmăției

Tel/fax: 0262-311521

muzeulmaramuresului@yahoo.com, www.muzeulmaramuresului.ro

Tipărit: ASKA GRAFICA

ISSN: 1583-4476

CUPRINS

I. ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR	9
Grigore Delia - Imagini ale morții și cutume funerare din perspectiva arhetipului cultural rromano	11
Bilțiu Pamfil, Bilțiu Maria - Refrenele colindelor din spațiul nordic de țară	42
Repede Camelia - Microcercetare de teren în Dobrogea de nord: moara în mentalul colectiv în comuna Topolog, județul Tulcea	48
Țepeș Stroia Eugen - Darurile sărbătorilor de iarnă	63
Gherheș Ilie - Pomul de Crăciun din zona Codru - un artefact etno-istoric al edificiului național	73
Mureșan Olimpia - Pomii de pomană sau <i>Pomii de Arhangheli</i> . Un obicei din satele de Sub Meseș (județul Sălaj)	76
Bilțiu Pamfil, Bilțiu Maria - Repertoriul baladelor din zonele etnografice ale județului Maramureș	83
II. ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE	105
Rusu Gabriel-Virgil - Infractori și infraționalitate în Maramureșul istoric– secolul al XVII-lea	107
Pralea Spiridon Alin - Despre „Cetatea Hustului”, completări și informații inedite	117
Cantoni Nicholas - Un fragment din istoria arhitecturii Maramureșului Istoric. Studiu istoric-arhitectural: Fosta școală confesională greco-catolică (azi Muzeul Școlar) din localitatea Bârsana, județul Maramureș	122
Ivanciuc Teofil - Structuri kohanice în cimitirul evreiesc din Sighet	298
Boroica Ioan - „A doua cooperativizare”: acțiuni politice și consecințe socio-economice în sistematizarea rurală în Maramureș între 1962 și 1989	309

III. MUZEOGRAFIE - MUZEOLOGIE – EDUCAȚIE MUZEALĂ	327
Maftai Elena - Unele considerații privind cărțile din secolul al XIX-lea, aparținând Muzeului Memorial „Alexandru Ioan Cuza” de la Ruginoasa	329
Chiș Vasile Timur, Kosinszki Sorin-Alin - Un picior de la Sfânta Masă din Poienile Izei aflat în patrimoniul Muzeului Maramureșan din Sighetu Marmăției	340
Pohaidac Melania, Boboșan Dănuța - Atelierul educațional <i>De-a Arheologia</i>	349
IV. GEOGRAFIE - ȘTIINȚELE NATURII	361
Meszar Marius-Răzvan - Mănerău – un sat de pe Valea Crișului Alb	363
Andreica Ștefan - Despre vechea stațiune balneară Șuligu, Valea Râului (Vaserului)	372
Matsapiak L. F. - Diversitatea tipurilor de medii naturale din Parcul Național Verkhovina, Ucraina, și conservarea lor	385
Boboc Ionela–Alexandra - Hemiptera: Familia PENTATOMIDAE în colecția Muzeului de Științe Naturale Piatra Neamț	394
Geacu Sorin, Papari Constantin - Zoogeografia unor specii de mamifere din partea de vest a județului Ialomița	403
Chiș Vasile Timur - Rața cu cap castaniu (<i>Aythya ferina</i> Linnaeus, 1758), specie cuibăritoare în Depresiunea Maramureșului, România	425
V. PERSONALITĂȚI	431
Opriș Ioan - Traian Bîlțiu-Dăncuș în serviciul PATRIEI	433
Iosif Corina - Interviu cu Mihai Dăncuș, director al Muzeului din Sighetul Marmăției	461
Lozbă Raluca - Interviu cu domnul profesor doctor Mihai Dăncuș, Directorul Muzeului Maramureșului	492
Petrovai Ion - Profesorul universitar doctor Onufrie Vințeler – prețuitor și iubitor al Țării Maramureșului	512

VI. VARIA	525
Marincean Alina - A mystical PR. Elie Wiesel's quirky attachment to Israel	527
Dejanu Iustin - Vinul, miracolul care ne fascinează de mii de ani	538
Lazu Constantin Ioan - Lumea „nevăzută” a Maramureșului, o resursă inepuizabilă pentru turismul tradițional	549
Cinar Gheorghe - Limba slavonă în Biserica Ortodoxă Română	559
Baboș Alexandru - Scrierea în limba română urmărită în câteva izvoare epigrafice culese de pe vechi icoane maramureșene	577
Lauruc Marius N. - Vicariatul Ortodox Ucrainean – mediu de conservare a identității etnice a ucrainenilor din România	602
Borlean Ioan - Analiza semiotică a semnului plastic în lucrarea „Spațiu maramureșean”	606
Lauruc Maria, Lauruc Marius - Situația cultelor religioase din Ucraina între 2000 - 2021	614
Lauruc Nicolae - Temeiuri biblice privind serbarea Duminicii	626
Zelenchuk Iaroslav, Zelenchuk Ivan - Călătoriile în Carpați ale scriitoarei Lesya Ukrainka	632

ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR

Imagini ale morții și cutume funerare din perspectiva arhetipului cultural rromano

dr. Delia GRIGORE

Universitatea din București

Facultatea de Limbi și Literaturi Străine

Programul de Studiu Limba și Literatura Rromani

Abstract:

Emerging from the author's research, carried out in order to obtain a doctorate in ethnography-ethnology, during 1997-2001, the current work is a part, still unpublished and revised, of the doctoral thesis "The Rromanipen - Family as Identity Value. Family Customs in Rromany Traditional Culture".

The concept of death, as well as the funeral customs in the traditional Rromany culture develop in the spirit of the pure/impure opposition, fundamental in the ancestral Rromany culture.

As a conclusion, overcoming the differences in ritual and magical practice, the funerary customs of different Roma subgroups reflect the Rromano thinking regarding death and life after death. These could be summarized in three essential concepts: the body as a space for the manifestation of the impure, the belief in the omnipresence and immortality of the soul and in its possibility to return to earth in different bodies, and the vision of the two worlds - from here and beyond - as communicating vessels kept separate only by the social representation framework's conventions.

Keywords: Rromanipen, pure vs. impure, death, funeral customs, after-life, ghost, wailing.

Rodul cercetărilor autoarei, desfășurate, în vederea realizării doctoratului în etnografie-etnologie, în perioada 1997-2001, lucrarea de față este o parte, încă nepublicată și revizuită, a tezei de doctorat „Rromanipen-ul – Familia ca valoare identitară. Obiceiuri din ciclul familial în cultura tradițională a rromilor”.

RROMANIPEN-ul reprezintă sistemul de norme, valori, credințe, practici, structuri și modalități de comunicare intra și extra-comunitare ale identității etnice rome.

În spiritul opoziției pur/impur, fundamentală în cultura ancestrală rromani, se dezvoltă și concepția despre moarte, precum și cutumele funerare din cultura tradițională a rromilor.

Înainte de Hristos, majoritatea culturilor vechi înțelegeau moartea ca pe o trecere în cadrul eternului ciclu viață - moarte - viață, o cale necesară către viitoarea existență pe pământ sau, și mai bine, către o viață spirituală fără sfârșit, lipsită de durere, îndoieli și temeri, o împlinire finală a spiritului individual prin unificarea sa cu eul colectiv, reprezentare a acelor energii comune, prelungiri ale Unicului divin.

Abia modelul de gândire creștin a adus frica de moarte, teroarea datorată descompunerii corpului fizic, imaginea morții ca o consecință înfricoșătoare a păcatului originar, pentru care singurul vinovat este ființa omenească însăși.

Nici una dintre culturile tradiționale contemporane creștinate, mai devreme sau mai târziu convertite la noua lege, nu pot evita perspectiva creștină, fapt pentru care încearcă să reunească cele două modele mentale într-o viziune relativ armonică, capabilă însă de a reconstitui orizontul precreștin.

În mod similar se dezvoltă și gândirea tradițională rromă, care desparte fenomenul morții în două părți distincte: moartea trupului, respinsă în totalitate de abordarea ritualică a comunității, corpul mort fiind considerat necurat – „*biujo*” – sau spurcat/impur – „*mahrime*” – și separarea sufletului – „*o gi*” – de trup, alături de călătoria sufletului către lumea morților – „*o them e mulenqo*” –, încurajată de o serie de cutume funerare complexe, menite să dezvolte memoria colectivă legată de cultul strămoșilor.

În comunitățile de rromi tradiționali, în special la căldărari, moartea nu este în nici un caz un subiect deschis discuției cu ușurință. Discutarea unui asemenea subiect este considerată semn rău și poate aduce nenorocire asupra casei și locuitorilor săi.

Această viziune se bazează și pe credința puternică a rromilor în noroc, șansă sau soartă – „*baht*” –, dar și în nenoroc, neșansă sau destin rău – „*bibaht*” –, alt subiect despre care nu este ușor și nici bine de vorbit.

Opoziția „*baht*” – „*bibaht*” este o componentă esențială a culturii rromani și se alătură celorlalte opoziții – *lačhipe* – *bilačhipe* (bine – rău), *Devel* – *Beng* (Dumnezeu – Diavol), *ujo* – *mahrime* (pur – impur), care, toate laolaltă, motivate de o religie ancestrală și manifestate prin multiple complexe magico-ritualice, conduc la perspectiva conform căreia rromii au o viziune dualistă asupra lumii.

A rosti numele morții poate aduce moartea, deoarece cuvântul este văzut ca element creativ, capabil să modeleze realitatea după voința, chiar și inconștient manifestată, celui care îl folosește. A evita să vorbești despre subiecte precum moartea, boala sau altele similare, este un mod de a te proteja pe tine, dar și de a-ți proteja familia și comunitatea împotriva „bibaht”-ului.

Dincolo de tabu-urile lingvistice, care dezvoltă modelul eufemistic de referire la moarte, precum „*i phuri*” (bătrâna), „*i jungali*” (urâta), „*i bengali*” (diabolica), întotdeauna în chip de femeie, de cele mai multe ori privită ca „*biuji*” (necurată) sau „*bibahtali*” (aducătoare de nenoroc), există multe alte gesturi și modele de comportament interzise sub amenințarea pericolului morții.

Rostirea numelui unei persoane moarte poate aduce strigoii acesteia – „*o ciohano*” – care va lua pe cineva din familie și îl va purta spre „*o them e mulenqo*”, de aceea mortul nu este numit cu numele lui, ci cu referire la poziția sa în familie sau în comunitate („*murro kak*” – unchiul meu; „*amaro šero*” – șeful nostru) sau, pur și simplu, printr-un substitut pronominal – „*ov*” (el).

Dacă iei o floare de pe un mormânt sau dacă treci peste umbra unei cruci sau peste o statuie funerară, vei muri curând. Dacă miroși o floare de pe un mormânt, îți vei pierde simțul mirosului. Dacă scuipi în foc, moartea va veni asupra familiei tale. Dacă ucizi un cal și îi mănânci carnea, ești blestemat pentru nouă generații să suferi la moartea prematură și neașteptată a copiilor din familia ta. Bazându-se în mod fundamental pe evitarea mutațiilor datorate magiei prin similitudine (simbolul morții și numele persoanei moarte) și pe interzicerea actelor de ofensă asupra elementelor sacre ale culturii tradiționale (focul, calul), aceste exemple de tabu ar putea fi urmate de multe altele similare.

Nu se pune problema fricii de moarte, ci a prevederii acelor fapte care ar conduce la o desprindere bruscă sau neobișnuită de viața fizică, ceea ce înseamnă, totodată, excluderea din comunitate.

Evitarea subiectului morții nu reprezintă, nici pe departe, blocarea accesului la premoniție, mai mult încă, există numeroase semne care se pot interpreta ca semnale ale sosirii morții, fie asupra unui individ, fie asupra familiei, semne manifestate „*kana dikhes sune*” (când visezi), în visele nocturne sau în visele cu ochii deschiși, din miezul zilei, ambele acoperind o arie de simbolizare relativ similară: „*iag muli*” (foc mort sau stins), semnificând distrugerea centrului comunității și a elementului purificator, a

locului de vatră, spațiu magic protector; „*parno jukel*” (câine alb), paznicul lumii morților și animal psihopomp, care conduce morții în lumea de dincolo; „*grast mulo*” (cal mort), simbolizând impurificarea, prin moartea fizică, deci descompunere, a animalului sacru; „*pai melalo*” (apă murdară), însemnând, din nou, impurificarea unui element primordial pur; „*ciohano*” (strigoi) sau „*o mulo kai akharel tut t-aves and-o mulenqo them*” (mortul care te cheamă să vii în lumea morților), considerat instrumentul prin care moartea cheamă pe cineva viu să vină în lumea fără trup; „*kašt paravdo*” (copac trăznit), evocând vremea furtunoasă, suferința nomazilor, dar și semnul rău adus de focul ceresc lovind pădurile și producând incendii ce pot distruge tabăra oprită într-o poiană din mijlocul pădurii; „*brišind e ratesqo*” (ploaie cu sânge) sau „*len e ratesqi*” (baltă de sânge), ambele simbolizând elementul necurat, sângele impur – „*o rat mahrime*” –, semn de moarte; „*iekh vurdon e truiantsa amboldine opre*” (o căruță cu roțile întoarse în sus), memorie a vieții nomade, în care căruța era casă, mijloc de transport și mod de viață, așa încât răsturnarea ei putea pune viața familiei în pericol.

Privită ca sfârșit al inimii – „*o agor e giesqo*” –, somn fără sfârșit – „*biagoresqi lindri*” – sau drum fără capăt – „*biagoresqo drom*” –, moartea se dovedește a fi, în cultura tradițională rromă, separarea finală dintre corpul fizic, care devine impur – „*mahrime*” – și suflet, care își începe călătoria către lumea spirituală.

Corpul mort spurcat – „*biujo*” – se transformă într-un potențial pericol pentru comunitate, astfel încât el trebuie cât mai repede dat în grija preotului care, de cele mai multe ori, este „*gajo*” (nerrom), așadar aparține lumii exterioare comunității.

Acest lucru se petrece însă numai după ce corpul mort este pregătit pentru această înstrăinare. El este spălat cu apă sărată, aceeași apă fiind folosită și pentru spălarea animalelor din gospodărie, actul fiind purificator, atât apa, cât și sarea având o îndelungată istorie de elemente purificante, în numeroase culturi ale lumii.

Este apoi îmbrăcat cu haine noi, cu hainele sale cele mai bune sau cu cele preferate, semn de cinstire a memoriei celui mort și de impunere a statusului său intracomunitar. Este pus în sicriu împreună cu pieptenele care i-a aparținut, unul dintre cele mai spurcate obiecte personale, dacă se ține seama de viziunea rromă despre păr, ca simbol al iubirii fizice impure – „*mahrime*” –, obiect de care comunitatea trebuie să se dispenseze cât mai repede, și cu un foarfece care, fiind din fier, protejează de spirite rele, prin

intermediul magiei de similitudine, în același fel în care, se știe, obiectele de metal protejează de trăsnet.

Două monede sunt așezate pe ochii închiși ai mortului, câte una pe fiecare ochi, pentru a avea mortul cu ce își plăti călătoria către „*o them e mulenqo*”, dar și pentru a proteja ochii mortului de lumina soarelui, care l-ar putea ispiti să revină pe pământ ca strigoi – „*ciohano*” –, capabil să facă mult rău comunității, inclusiv să aducă moartea. În gura mortului se toarnă vin roșu, semnificând sângele vieții care se întoarce la rădăcinile sale, prin locul din care va ieși sufletul – „o mui” (gura) și se va curma firul vieții cu ultima răsufare („*o palutno phurdinimos*”).

Fața mortului este acoperită cu o pânză, având o gaură în dreptul gurii („*kaj si o mui*”), pentru ca sufletul să-și găsească calea de ieșire din corp, el fiind „*sar mato*” (ca beat) în momentul separării, fiind indecis, înfricoșat și ușor de păcălit, deci este necesar să fie protejat.

La cinci dimineața, în ultima noapte de priveghi, femeile rostesc ceea ce se numește „*bocetul de la cinci dimineața*” (rr. *roi pe tehara k-o pan3*)¹:

„K-o mori feliastra o mirimos marel,
Mothodian tirre bezeha?
Ba, me ci mai mothodem
Kai mirimos ci gândisardem!
Le o kotor p-a tirro muiorro,
Dikh mirimos bibahtalo,
Le o kotor p-a pungre,
Te dikhes mirimos hohano!
And-i bar e mulesqi,
Ambrolin thaj phabalin,
Phabaj šuki e čhavorenqe,
Ambrol guglo e dušmanonqe.”

(„Bate necaz la fereastră,
Spoveditu-te-ai nevastă?
Ba, eu nu m-am spovedit,
Că la necaz n-am gândit!
Ia pânda de pe obraz,
De vezi moartea cu necaz,
Ia-ți pânda de pe picioare,

¹ Informator: *I phuri* Leana, 68 ani, Sărulești, jud. Călărași.

De vezi moartea-nșelătoare.
Iar în curtea mortului,
Este un păr și este un măr,
Măr uscat copiilor,
Pară dulce dușmanilor.”)

Ideea de bază a acestui bocet este ipoteza că moartea nu ar fi adevărată și că necazul ar putea fi întors. Este, de fapt, o ultimă încercare de exprimare a speranței că ar putea fi doar o moarte aparentă.

Un alt comportament ritual foarte important este legat de faptul că mortul nu este scos din casă pe ușa obișnuită, ci pe ușa din spate, scoțând ușa din țâțâni și punând-o la loc după scoaterea mortului, deschizând partea laterală a cortului, în vremurile nomade, sau chiar pe fereastră, toate acestea pentru a nu lăsa mortul să știe care este intrarea normală în casă și pentru a-l opri, în felul acesta, să revină ca strigoi și să ia pe cineva din familie cu el.

Moartea este plătită pentru a nu reveni în comunitate, prin aruncarea de monede pe drumul spre cimitir și peste sicriul care coboară în mormânt, acești bani fiind totodată considerați necesari pentru plata pe care trebuie să o dea mortul pentru a intra în lumea morților.

Din punct de vedere ritualic, înmormântarea în sine este un act îndeplinit de persoane care nu aparțin comunității rome, preotul și asistenții lui, faptul fiind ușor de înțeles datorită modelului de gândire conform căruia corpul mort impur trebuie dat în grija impurilor outsidersi, pentru a nu fi spurcată comunitatea. În vremurile nomade, incinerarea morților și arderea lucrurilor sale personale, considerate purtătoare de „bibaht” (nenorocire) și „mahrim” (impure) erau practici comune. În unele comunități se mai practică încă incinerarea lucrurilor personale ale mortului. La căldărari, participanții la înmormântare, stând cu spatele spre mormânt, aruncă în spate, fără să se uite, chibrituri aprinse, aceasta fiind o reminiscență a arderii mortului.

Corpul este abandonat descompunerii din pământ și lumii din afara comunității, dar niciodată înaintea epuizării tuturor posibilităților de resuscitare. Rudele feminine ale celui mort îl ridică de mai multe ori din sicriu și îi stropesc trupul cu alcool sau cu apă adusă de la nouă fântâni sau râuri. O rudă tânără și puternică strânge cu putere mâna muribundului sau chiar a mortului și îl strigă tare pe nume, pentru a-i da energia și motivația vieții și pentru a-l întoarce din morți. Rudele fac tot posibilul, uneori chiar cu

violență, încercând să amâne, pentru cât mai mult timp, sigilarea sicriului și chiar punerea lui în mormânt (*prahosarimos* - înmormântare).

Pe de altă parte, există ritualuri care întruchipează încercarea de a ușura procesul morții, de a-l face mai puțin dureros și de a evita prelungirea inutilă a agoniei. Toate lucrurile care au fost cândva importante pentru muribund sunt scoase afară din cameră, pentru ca acesta să nu le mai poată vedea și să nu existe astfel nimic ce l-ar influența să se întoarcă de pe drumul hotărât către moarte. Rudele iubite ies și ele din camera muribundului, în același scop, pentru a nu influența o revenire la viață nedorită și neobișnuită și pentru a-i lăsa muribundului libertatea să decidă, fără nici o constrângere emoțională, asupra drumului pe care vrea să-l urmeze, fie el spre moarte sau spre viață.

Se practică ritualul iertării reciproce, prin care muribundul își iartă rudele de toate greșelile care i-au făcut sau i-ar fi putut face vreun rău, iar rudele sale, la rândul lor, îi iartă toate greșelile față de familie, pentru a-i elibera sufletul de orice regret sau remușcare.

Muribundul este pus în contact direct cu pământul, fie prin așezarea lui direct pe pământ, fie dându-i să strângă cu mâna un băț, un scaun, o masă sau un alt obiect care este la celălalt capăt bine înfipt în pământ, gestul având semnificația de a-l obișnui pe muribund cu condiția lui viitoare, în care se va reuni cu pământul-mamă, cu femininul „i phuv”. Un câine alb, cunoscut drept animal psihopomp, paznic al lumii morților – „*o parno jukel kai rakhel o them e mulenqo*” (câinele alb care păzește lumea morților) –, des prezent în „*roimata*” (bocete), menit să elibereze sufletul din corpul muribund și să ușureze procesul morții, este adus în fața persoanei gata să moară, pentru a fi văzut de acesta sau chiar pentru a-l linge pe muribund și a-l conduce în lumea de dincolo.

Muribundul simte că moare, îi visează pe cei dragi care nu se mai află în viață că vin și îl iau. În acest sens, muribundul, înainte de a muri, se spune că se uită cu atenție de jur împrejurul lui, la toți cei din casă, la obiectele care i-au fost dragi, la toți pereții casei, pentru a nu uita de toate acestea după ce moare. Ideea nevoii de memorie post mortem reflectă credința în viața spiritului și în posibilitatea unei noi vieți, eventual într-un alt trup.

Dacă după șase ore mortul este tot moale, așadar nu s-a înțepenit, se consideră că va veni să ia cu el pe cineva din casă.

Se crede că, vreme de 10 zile, sufletul mortului stă cu familia sa, apoi, timp de 40 de zile, colindă prin locurile pe unde a fost în timpul vieții, pentru

a-și lua rămas bun de la aceste locuri. Abia după aceea se eliberează și pleacă spre lumea morților (rr. *o them e mulenqo*).

O serie de cutume funerare vechi², astăzi pierdute din practică, se conservă doar în memoria individuală a bătrânilor, fiind rareori prezente și în memoria colectivă, mai ales prin intermediul textului folcloric (*roimata*).

Pentru a afla cauza morții cuiva, dacă a avut o moarte suspectă, se înfige un băț în pământ, lângă capul mortului și, lovindu-se bățul cu un obiect personal al mortului, se întreabă cu glas tare: „Sostar mulo? Kadia mukhlia o Del vai sas mudardo?” (De ce a murit? Așa a lăsat Dumnezeu sau a fost omorât?). La care dintre variantele de răspuns sunetul este mai tare, aceea este considerată varianta adevărată. Investigația este de tip ordalic.

La înmormântare, se face o gaură în mormânt și se pun înăuntru pâine, sare și vin – alimente euharistice/de împărtășanie – și apoi se acoperă gaura cu pământ, mod simbolic de prelungire a vieții după moarte, ritual reluat astăzi sub altă formă, prin modelul de construcție al mormintelor: o cameră mobilată sau chiar o casă încercând să reproducă, cât mai fidel posibil, condițiile din timpul vieții.

În drum spre cimitir, participanții la alaiul funebru aruncă cu bani pe drum și pun bani pe buza fântânilor și la răscruci. Toți trebuie să arunce toate monedele pe care le au la ei, dacă cineva rămâne cu monede la el, se crede că mortul va veni și va lua pe cineva cu el, în special pe acela care nu a aruncat toate monedele.

În timpul priveghiului, care durează trei zile și trei nopți, rromii stau laolaltă, beau și cântă împreună, trebuie să râdă, ca să îndeprăteze duhul rău sau strigoiul, stau de vorbă, povestesc întâmplări despre mort, îi aduc laude, își împărtășesc gândurile și emoțiile, pentru a-i lua mortului puterea – „*te tsîrdas lesqi zor avri*” – și pentru a preveni ca acesta să rămână atașat de viață și să fie tentat să se întoarcă în chip de strigoi – „*ciohano*”.

Sub masa pe care este așezat sicriul se află o cană care va fi spartă la ieșirea mortului din casă, pentru a sparge ghinionul (rr. *bibaht*). În același timp cu spargerea acestei căni, toți cei prezenți trebuie să țipe cât pot de tare ca să alunge duhurile rele și să-l oprească pe mort să se mai întoarcă. Tot la ieșirea mortului din casă, se aruncă cu apă pe scări și pe ușă, scopul fiind clar purificator.

La priveghi nu se organizează o masă comună, de tip praznic, ci se poate mânca individual pâine rromă simplă – „*manro rromano peko e*

² Informator: *I phuri Zelina*, 72 ani, Strehaia, jud. Mehedinți.

rromniandar uje” (pâine rromă coaptă de femei rrome curate) – numită, de obicei, „*bokoli*” (turtă).

Chiar și mai târziu, după înmormântare, așa-numita „*pomană*”, ceremonie comemorativă, nu este altceva decât un obicei împrumutat, semn al fenomenului de aculturație, mai ales prin faptul că lucrurile personale ale mortului, considerate impure, nu se dădeau niciodată de *pomană*, în special nu rudelor sau în cadrul comunității, ci se ardeau, cel puțin în vremurile nomade, gestul având și o explicație pragmatică: pentru a nu deveni o povară inutilă pentru o caravană. Chiar și astăzi, aceste lucruri se evită a fi lăsate moștenire sau a se da drept suveniruri, excepție făcând valorile simbolice de reprezentare, care conferă status în comunitate, de pildă obiectele din aur („*sumnakune*”).

În schimb, este plătită o persoană care să ducă apă altor persoane, un număr de zile, între 12 și 40, ritualul făcându-se în numele mortului, pentru spălarea păcatelor acestuia.

Doliul este precedat de zugrăvirea casei în alb și închiderea ei temporară, în scopul purificării, și de acoperirea oglinzilor, imediat după producerea morții, ritual prezent și la naștere. Această ultimă practică se datorează faptului că oglinzile și orice altă suprafață reflectantă sunt considerate căi către lumea cealaltă, așa încât trebuie închise pentru a nu încurca căile mortului și a lăsa spiritul să-și urmeze drumul către lumea morților sau, în cazul nașterii, pentru a opri sufletul nou-născutului de la tentația de a se întoarce în spațiul de dincolo, de unde a venit pe pământ. Din același motiv, de data aceasta pentru a nu fi tentat să se întoarcă pe pământ ca strigoi („*ciohano*”), mortul nu trebuie să se vadă în oglindă, fapt pentru care oglinzile din camera sa se acoperă, de îndată ce el și-a dat duhul.

Femeile îndoliate poartă părul despletit tot pentru a nu încurca căile mortului, cozile fiind asimilate unui labirint, iar părul despletit unui drum drept. Gestul este consemnat și în bocete:

„*Roimos k-o Chávez mulo*

Putre, mamó, tre bala,

Te dikhav morre droma,

Putre, mamó, tr-o udar,

K-avel tirro Chávez sukar.”³

(„*Bocet la fiul mort*

³ Informator: *I Phuri* Cireașa, 65 ani, Sărulești, jud. Călărași.

Despletește-ți, mamă, părul,
Ca să-mi văd drumurile,
Deschide, mamă, ușa,
Că vine fiul tău cel frumos.”)

Doliul mare durează în jur de o lună și se aplică celor mai apropiate rude, cu interdicția de a dansa, de a purta haine noi, de a se rade sau a se tunde pentru bărbați, de a se căsători, cu recomandarea de a vorbi mai puțin și de a găti mese mai frugale. Acesta este urmat de doliul parțial, care ține un an, pe parcursul căruia interdicțiile se aplică mai puțin strict.

Nu este bine să se țină doliu mare mai mult de 40 de zile, „ca să nu se facă umbră mortului” (rr. *„te na kerel pes uchal e mulesqe”*), semnificația acestei credințe referindu-se la necesitatea continuării vieții pământești și, prin aceasta, la eliberarea sufletului celui mort.

Funcția doliului este de trecere, pentru a se pregăti drumul celui decedat către cealaltă lume, dar și pentru a ajuta rudele să treacă peste pierderea celui drag și să-i păstreze amintirea.

Numeroase credințe și practici, pierdute din viața socială activă a comunității, s-au păstrat prin mijloacele specifice ale memoriei textului folcloric, în acest caz, în bocete – „*roimata*”. Bocetul fiicei la mamă, care urmează, pe lângă elementele specifice de exprimare a suferinței, prin care sunt invocate forțele naturii ca martori sacri ai pierderii celei mai scumpe ființe de pe pământ, sugerează vag și existența unei credințe în reîncarnare: „*Ajukerav, ajukerav ji kana t-aves palpale p-i phuv andral-o mulenqo them.*” (Aștept, aștept să te întorci pe pământ din împărăția morților.)

***Roimos*⁴**

Oi, daie, tio mui si phandlo,
te luludia na mai ciumides,
te punre na mai gean pr-o zeleno veś,
te vasta si mule, na maj keren aabe e čhavenqe!
Oi, daie, tei na mai dikhen e zelene kašta,
te kana na mai šunen ciriklen,
te na janes kana te luludia meren.
E kašta meren, ta palem zelinen and-o pašmilaj,
mo gĩ ačhol šuko.
E pani ačhol, ta palem thavdel and-o pašmilai,

⁴ Informator: Floarea Mihai, 54 ani, Strehaia, jud. Mehedinți.

Me asva thavden te nikana áchon.
E ciriklia gilaben, ta vi maj áchon mosa,
o asavimo na mai si manqe, khonik na maj şunel les.
I bakriorri khere jal, i cirikli khere hurial,
ta me, ciori!e, kai te jau ?
O kanro beşel kokoro paş-o drom,
kadia vi me beşav korkoro and-i tsahra.
Oi, daie, sostar man ciori tu mukhlían ?
Sar iekh jukli me jav ivende pal iv ai milaie pal brişind,
Thabarav mi tsahra ai échinav me bala,
Rovav balvalentsa, kana aver gilaben,
Na mangav habe, na mangav pibe,
mo habe si me asva,
mo hibe si mo roiipe.
Khini, paşliovav te hıvatar,
Oi, daie, me asva ratesqe peren p-i phuv,
Ajukerav, ajukerav ji kana t-aves palpale p-i phuv andral-o
mulenqo them.

Bocet

Of, mamă, gura ta este legată,
Nu mai săruţi florile,
Picioarele tale nu mai umblă prin iarba verde,
Mâinile tale sunt moarte, nu mai fac de mâncare copiilor,
Of, mamă, ochii tăi nu mai văd pădurile cele verzi,
Urechile tale nu mai aud păsările,
şi nu ştii când îţi mor florile.
Copacii mor şi înverzesc iar primăvara,
Inima mea rămâne uscată.
Apa îngheaţă şi curge iar primăvara,
Lacrimile mele curg şi nu se mai opresc niciodată.
Păsările cântă, dar mai şi tac,
Eu nu am mai râs, nimeni nu-mi mai aude râsul.
Mieluţa merge acasă, pasărea zboară acasă,
Dar eu, sărmana, unde să mă duc ?
Spinul stă singur lângă drum,
Aşa şi eu stau singură în cort.
Of, mamă, de ce m-ai lăsat aşa sărmană ?

Ca un câine merg iarna prin zăpadă și vara prin ploaie,
Îmi ard cortul și-mi tai părul,
Plâng cu vânturile când alții cântă,
Nu vreau mâncare, nu vreau băutură,
Mâncarea mea sunt lacrimile,
Băutura mea jalea,
Obosită, mă apropii de groapa ta,
Of, mamă, lacrimile mele de sânge cad pe pământ,
Aștept, aștept să te întorci pe pământ din împărăția morților.

Sufletul este considerat nemuritor, așadar va continua să trăiască în „them e mulenqo”, pregătindu-se, eventual, de o nouă viață pe pământ – „kam aves andar-i phuv sar aver chavo” (vei veni din pământ ca alt băiat), cum spune un alt bocet, de data aceasta al mamei la fiu, presupusa reîncarnare fiind valabilă în special pentru cei care au murit prematur, foarte tineri, nenunțiți, fără să fi avut șansa să-și împlinească viața.

În această situație, sufletul plecat din viață înainte de vreme, se poate întoarce și ca strigoi, iar în această postură, poate face rău comunității, aducând nenorociri și moarte, dacă modelul ritualic de prevenire și protecție nu este respectat.

Între corpul fizic, sortit dezintegrării, și sufletul – „o gi” –, nemuritor și aparținând lumii superioare a divinității – „iekh tsîra e Devlestar trail and-o amaro gi” (ceva din Dumnezeu trăiește în inima noastră) –, se găsește acel „ciohano”, interpretabil ca fiind corpul astral, acea entitate spirituală, care însă păstrează aspectele negative și dizarmonice ale corpului fizic și ale minții omenești precum ura, invidia, răzbunarea și poate fi un pericol pentru cei rămași în viață, în special când omul a murit de moarte violentă – a fost ucis sau s-a sinucis – sau viața i-a fost curmată înainte de vreme – a murit foarte tânăr, așadar înainte să se fi împlinit din punct de vedere social, sau a murit copil nebotezat, lipsit deci de consacrarea necesară intrării în comunitate.

Bocetele la omul mort de mână criminală conțin blesteme – „armaia” – și amenințări cu răzbunarea: „Mudardo sas ai mangau te dikhau peko e manuşes kai murdardias les. Na merau ji kana mudarau les. Te hal les o Beng ai te şukion leske kokala!” (A fost ucis și vreau să-l văd fript pe omul care l-a omorât. Nu mor până nu-l ucid. Mânca-l-ar dracu’ și usca-i-s-ar oasele!). Uciderea criminalului este echivalentă cu eliberarea sufletului mortului și protejează comunitatea de strigoi – „o ciohano”.

Un alt complex ritualic reparatoriu este acela legat de faptul că mortului ucis nu i se așează mâinile pe piept, ci pe lângă corp, și i se pune un cuțit într-una din ele, semne că moartea nu este completă până la răzbunare și strigoii va umbla să caute criminalul pentru a-l pedepsi.

Cel care bocește și promite mortului răzbunare este, de obicei, fratele mai mic al celui mort: el smulge cuțitul din mâna mortului și încearcă să-și taie cu el un smoc de păr, simbol al răzbunării, dar și semn că vrea să-și urmeze fratele în moarte. Ceilalți frați însă nu-l lasă să-și taie părul, îi smulg cuțitul din mână și îl așează din nou în mâna mortului. Finalul simbolic al ritualului semnifică tocmai consacrarea promisiunii de răzbunare făcută fratelui mort, confirmată de ofranda dată peste mormânt, a unei căni cu apă – „*iekh bragi e paieski*” –, simbol al obligativității îndeplinirii cuvântului dat.

Alt tip de ritual reparatoriu și apotropaic este acela performat la *înmormântarea unui om tânăr*, necăsătorit: înaintea sicriului, în convoiul de înmormântare, merg două fete mari îmbrăcate în mirese și aruncă flori și bani pe drum, în calea sicriului. Ele împlinesc simbolic nuntirea tânărului mort prematur, pentru a preveni întoarcerea strigoii în comunitate în căutarea împlinirii destinului său firesc.

Dacă tânărul era logodit, deși actul nupțial nu se produsese, logodnica este considerată nora familiei virtualului ei mire și fie nu se mai mărită niciodată, rămânând dedicată memoriei logodnicului ei mort, fie, când se mărită, nu se bucură de ritualurile cuvenite unei fete mari, ci ale unei femei divorțate. Deși este fată mare din punct de vedere fizic, din perspectivă culturală ea este consacrată unui bărbat, deci a aparținut deja familiei mirelui.

În cazul în care aceste ritualuri reparatorii, cu rol apotropaic, nu sunt îndeplinite, există pericolul ca strigoii – „*o ciohano*” – să bântuie familia și comunitatea, să facă rău și chiar să ia pe cineva cu el, în lumea morților – „*o them e mulenqo*”.

Astăzi au preluat și românii cutumele referitoare la pomană, inclusiv faptul că pomană, pentru a fi primită, trebuie dată cu lumânare și că mortul se hrănește cu aburii de la mâncarea dată de pomană. Zilnic, începând cu ziua înmormântării, se pun la fereastră o cană cu apă și ceva de mâncare, „ca să aibă mortul ce să bea și ce să mănânce”. Toate hainele și lucrurile personale ale mortului se dau de pomană, acest gest ținând și de dorința familiei de romi de a îndepărta lucrurile mortului, considerate purtătoare de *bibaht* (nenoroc) și chiar spurcate. Se mai dau de pomană trei rânduri de haine noi (un rând pentru Dumnezeu, unul pentru Isus și unul pentru Maica Domnului), preferabil unei persoane de același sex și de aceeași statură cu mortul. La 9

zile, se dă de pomană un rând de haine noi și o masă cu scaune, vase și tacâmuri, iar la 40 de zile, se dă „casa mortului”, adică patul în care a dormit acesta, dar cu lenjerie nouă. Pe lângă scopul religios, ideea de a îndepărta tot ceea ce a intrat în contact îndelungat cu mortul este specific rromă. De pomană se dă tot ceea ce este necesar vieții cotidiene (obiecte personale, haine, masa, patul), inclusiv mereu alte rânduri de haine, când se consideră că cele vechi, pe care le-a avut la înmormântare, s-au rupt. Oricum, dacă nu se dau de pomană haine noi, mortul apare în vis celor apropiați și le semnalează că nu mai are haine și că trebuie să i se dea. Totodată se dau pe o apă curgătoare vase ușoare - „plutele mortului” - cu lumânări aprinse - „luminile mortului”, ca să-i lumineze cale spre lumea morților.

Pentru a defini concepția culturii tradiționale rrome asupra morții, trebuie să se țină cont de două concepte fundamentale: dualismul și prezentul continuu.

Dualismul împarte lumea în bine și rău, „*Del*” (Dumnezeu) și „*Beng*” (Diavol), suflet și trup, „*ceacipe*” (adevăr) și „*hohaipe*” (minciună), „*ujo*” (pur) și „*mahrime*” (impur), ambele laturi fiind considerate necesare armoniei universale. Conform acestei paradigme, corpul este impur și deci este firesc să moară, iar sufletul, fiind pur, nu moare niciodată, ci doar se convertește în altceva și își urmează călătoria spirituală.

Pe de altă parte, datorită prezentului etern din cadrul viziunii rrome asupra conceptului de durată a vieții, în ciuda faptului că practica socială a dezvoltat numeroase ritualuri funerare, inclusiv de factură premonitoare și preparatorie, individul rrom, oricât ar fi de bătrân sau bolnav, nu este niciodată realmente pregătit de moarte, pentru că, de fapt, moartea nu există pentru el, ea este numai o iluzie datorată descompunerii corpului, corpul în sine fiind o iluzie, ca și toate celelalte lucruri impure, atât timp cât nu sunt împluternicite de posibile, dar nedorite devianțe de la modelul tradițional de viață.

Obiceiuri funerare la diferite subgrupuri/neamuri de rromi. Similitudini și specificități

La **căldărari**⁵ și nu numai, mortul este privegheat timp de două zile și două nopți, iar în timpul priveghiului bărbații joacă cărți și beau rachiu. În fiecare noapte de priveghi, în jur de miezul nopții, se cântă cântecul mortului. Înmormântarea are loc a treia zi.

⁵ Informator: Floarea Mihai, 54 ani, Strehaia, jud. Mehedinți.

La trei zile după înmormântare are loc ritualul afumării mormântului: membrii familiei merg la mormânt și aprind o bucată de pânză ruptă de la sicriul mortului înainte ca acesta să fie îngropat; cu pânza arzând în vârful unui lemn de torță, ei înconjoară mormântul de trei ori, acest ritual apotropaic realizându-se pentru a proteja familia de spiritele rele, dar și pentru a purifica mormântul (fumigațiile sunt o formă de purificare cunoscută în multe culturi tradiționale, inclusiv la rromi).

Căldărarii din Cuza-Vodă (județul Constanța)⁶ își așează morții direct pe pământ, în sicrie fără capac, fără a fi îngropați, și aruncă în morminte bani, pentru a avea mortul cu ce își plăti trecerea în împărăția morților. Deasupra morților se face o construcție metalică, din bare de cornier, în formă de semicerc, având mai multe ochiuri acoperite cu sticlă, ceea ce rezultă fiind un fel de coviltir de sticlă. Prin acesta rudele mortului îl pot privi și pot astfel înțelege, prin experiență directă, faptul că trupul este supus descompunerii, așadar impurității, numai sufletul având șansa trecerii în lumea spiritelor. Sunt cazuri în care unele persoane de mare vază ale comunității au fost așezate, în aceste cavouri, în alte poziții decât cea convențională (culcat), adică în șezut, pe fotolii, gestul având semnificația unui mare respect acordat mortului de către comunitate. Familia vine des la mormintele astfel construite și face pomenirea celui mort, cu mâncare și băutură.

Cutumele funerare la rromii **căldărari din comuna Roșia** (județul Sibiu)⁷, cuprind, pe lângă cele comune cu alte comunități de rromi tradiționali, și o serie de elemente și explicații ale acestora specifice.

În cele trei nopți de *priveghi*, femeile bocesc, nu se piaptână, nu se spală și fac gogoși sau turte (rr. *bokolia*) pe care le împart copiilor și adulților care vin la privegherea mortului.

În sicriu se pun usturoi și o păpușă din zdrențe cu care să se joace mortul (să se țină astfel ocupat), ambele având rolul să-l oprească pe mort să se facă strigoii. Abia apoi vine preotul și face sfeștanie. După sfeștanie, rromii îi dau de mâncare câinelui și îl plâng pe mort vreme de trei zile. Cârpele cu care a fost spălat mortul se aruncă pe o apă curgătoare și se spune: „Cum se duce apa, așa să se ducă și necazul, să nu avem parte de mort.” (rr. „*Sar 3al o paj, kide te 3al pesqe o mulo*”). Pe ochii mortului se așează două monede, pentru că, dacă acesta deschide ochii, atunci înseamnă că vrea să ducă cu el pe cineva drag. Picioarele mortului se leagă pentru ca acesta să-și găsească

⁶ Informator: Mireasa Ion, 67 ani, Cuza-Vodă, jud. Constanța.

⁷ Informator: Rada Căldăraru, 45 ani, Roșia, jud. Sibiu.

drumul și pentru a nu fi tentat să rățăcească prin locurile prin care a fost în timpul vieții. Sub capul mortului se pun bani, iar românii cântă la vioară sau din gură cântecele care i-au plăcut.

Dacă mortul se înroșește la față, se crede că mortul este strigoi și trebuie să i se împungă inima cu un par, rostindu-se următoarea formulă exorcizantă care îl va opri să se întoarcă în postură de strigoi:

„Te n’ástik te geal mišto,
Pusavas lesko ilo
Te na mai dikhel e grasten
Te dikhel numa o mulen!”

(„Ca să nu poată umbla,
Îi împungem inima,
Să nu mai vadă caii,
Să vadă numai morții!”)

Înainte de înmormântare, mortului i se dezleagă picioarele și acele legături se ard, scopul fiind purificator și exorcizant. La ieșirea mortului din casă, se sparge un pahar cu apă pentru a alunga sufletul mortului. Fiecare membru al familiei își ia rămas bun de la mort și apoi se întoarce cu spatele, prinde picioarele mortului și spune de trei ori „Nu îmi este frică de tine!” – „*Ĉi darau tutar!*”. Gestul ritualic are rol clar exorcizant, dorindu-se anularea puterii negativ-magice a mortului care s-ar putea întoarce ca strigoi și ar putea lua pe cineva din familie.

În drum spre cimitir, familia care însoțește mortul aruncă cu bani mărunți la răscrucile de drumuri pentru ca drumurile lui spre lumea morților să fie plătite: „*t-aven pokinde leske droma*”. Dacă mortul este o fată nemăritată, în fața sicriului merg doi băieți necăsătoriți îmbrăcați în miri ținând în mâini câte un buchet de mireasă. Dacă este un băiat necăsătorit, îl vor însoți două fete virgine îmbrăcate în rochie de mireasă ținând în mâini câte o lumânare. Ritualul semnifică împlinirea necesară a nuntirii, altfel existând pericolul ca mortul să se întoarcă pentru îndeplinirea destinului său firesc.

După înmormântare se organizează o masă cu mâncărurile preferate ale mortului, la care sunt invitați toți cei care au privegheat mortul.

Pentru soț, soție, fiu sau fiică, perioada de doliu este de un an. Pentru rudele de gradul 2 sau 3, perioada de doliu este de 6 luni. În timpul doliului rudele se roagă ca sufletul mortului să-și găsească calea și liniștea.

În cadrul obiceiurilor funerare la **rromii ursari**⁸, priveghiul durează trei zile, iar mortul trebuie ținut acasă, nu într-o capelă funerară. Mortul, înconjurat de lumânări și expus pe masa din cea mai bună cameră a casei (în semn de respect), nu trebuie să rămână deloc singur, nici măcar pentru o secundă. De asemenea, este interzis să se mănânce sau să se bea în camera în care se află mortul.

Statul de veghe la moartea unui membru din familie este o datorie necondiționată a tuturor rudelor. Cine nu ia parte la priveghi și la înmormântare fără o scuza satisfăcătoare nu mai poate conta pe solidaritatea familiei.

Persoanele care vin la priveghi, rude sau prieteni, trebuie să aducă ceva familiei îndoliate ca simbol de regret și ajutor. Ei aduc de mâncare, de băut, precum și alte daruri, pe care le așează lângă mort, ca ofrandă pentru sufletul acestuia. În fiecare seară, gazdele oferă celor care vin mâncare și băutură și, la orele 6, 12 și la ora la care s-a produs moartea, cel mort este tămâiat și se desfășoară ritualul numit „diminețile”: o persoană specializată, de obicei o femeie bătrână, numită „jelitoare” sau „bocitoare”, jelește și povestește lucruri bune despre mort.

În timp ce rudele apropiate își manifestă zgomotos durerea, ceilalți povestesc întâmplări despre mort, mai ales despre calitățile lui, care sunt uneori chiar exagerate. Se spun povești comice, râsul nefiind interzis, și basme fantastice lungi pentru a trece timpul mai ușor.

Cu o seară înainte de a fi înmormântat, sunt aduși lăutarii să cânte cântece de jale. Aceștia vor însoți și convoiul funerar până la locul îngropăciunii, timp în care vor continua să cânte cântece de jale și mai dureroase, personalizate, cu referire directă la mortul respectiv. Aceste cântece sunt menite să stârnească plânsul participanților, având astfel un rol cathartic.

Purtarea unei bucăți de pânză neagră la piept se crede că ține la distanță spiritul mortului.

În drum spre cimitir, toate familiile pe lângă casa cărora trece mortul aruncă o căldare de apă înaintea convoiului funebru, în semn de purificare a căii mortului și apoi lasă căldarea aplecată cu gura către drum. De aceea,

⁸ Informator: Maria Bolta, 72 ani, Urziceni, jud. Ialomița.

atunci când, în alte situații, întâmplător, o căldare stă aplecată în acest fel, trebuie imediat ridicată, acesta fiind semn de moarte.

Abia după îngroparea trupului poate începe călătoria sufletului. Cei morți de moarte violentă au un destin post-mortem special: sufletele înecaților sunt ținute închise în oale de spiritele apelor, sufletele celor uciși intră în animale sălbatice și nu se pot elibera de acolo decât odată cu moartea ucigașului. Călătoria sufletului spre împărăția morților este anevoioasă, plină de oroare și spaime: sufletul trebuie să treacă printre șapte munți care se ciocnesc între ei, păziți de un balaur uriaș și printre care bate un vânt de gheață. De aceea călătoria trebuie însoțită de ritualuri de protecție a sufletului mortului și de purificare a celor vii, între care arderea lucrurilor mortului cu foc întesit cu ciumăfaie, plantă sacră, cu rol exorcizant.

La mormânt se cântă mortului, iar în sicriu i se pun cadouri personale. La părăsirea cimitirului, are loc un ritual exorcizant și apotropaic: participanții la înmormântare iau un pumn de pământ și îl aruncă peste umăr fără a privi în urmă.

Credința în omniprezența mortului se transferă în frica de „*o mulo*” (mortul sau strigoii). „*O mulo*” poate apărea pentru a regla o socoteală cu cineva, pentru că îi lipsește ceva pe lumea de apoi, pentru că dezaproabă comportamentul celor în viață sau ca să avertizeze pe cineva drag de amenințarea unui pericol. El poate veni în formă animalică (câine, pisică, pasăre sau fluture) sau umană, nu i se distinge chipul, uneori trece fără să fie observat și poate încerca să facă rău celor vii: să-i strângă de gât, să le provoace vânătaii, să-i îmbolnăvească, dar nu poate să-i omoare. Există o serie de semne prin care se recunoaște venirea unui „*mulo*”: se împrăștie scrum pe pragul ușii și se observă urme umane sau animale; se lasă un pahar plin cu apă pe masa peste noapte și o parte din apă dispare.

Credința în „*mulo*” funcționează ca un important factor de control social. Rromii încearcă să nu-i supere pe bătrâni, din teama că aceștia, când vor muri, se vor întoarce și îi vor bântui. În cazul în care sunt bântuiți, cei care se simt vinovați față de mort trebuie să-i ofere compensații (să-i pună mâncare pe pervazul ferestrei, pe perioada doliului) și să dea înapoi urmașilor obiectele împrumutate de la mort. Îndeplinirea întocmai a tuturor ritualurilor funerare asigură pacea mortului și îl oprește să revină ca „*mulo*”.

Spiritul celui mort (*o mulo*) poate reveni mai ales în primele 6 luni de la înmormântare. Uneori, întoarcerea lui este bine primită și considerată un semn de mare afecțiune. Dacă sperie, se folosesc incantații și ritualuri legate de elementele primordiale (foc, pământ și apă) pentru a-i proteja pe cei care

se tem. Un element folosit în cadrul acestor ritualuri apotropaice este focul: dacă moartea unei persoane este previzibilă, se aprind lumânări care trebuie să ardă până la înmormântare. Alte elemente utilizate sunt pământul și apa: pentru a „înăbuși” spiritul mortului, se ia puțin pământ de la mormânt și se aruncă în fântână.

De asemenea, are loc așa-numitul „ritual al nodului”: timp de 40 de zile, în fiecare zi, se face câte un nod la o sfoară; în cea de-a 40-a zi nodurile se desfac unul câte unul; după ce s-au desfăcut toate nodurile, se umple o sticlă cu apă de râu și se varsă. Facerea și desfacerea nodurilor înseamnă împlinirea vieții și a morții, așadar liniștirea spiritului mortului.

„*O mulo*” poate apărea în vise și poate meni moartea celui care îl visează. Pentru dispariția lui se utilizează următorul blestem (rr. *arman*): „*Devla, te ovel leskoro drom phanglo kale kanrentsa!*” (Doamne, să-i fie drumul legat cu spini negri).

Un ritual ciclic, de pomenire a mortului, preluat din cultura vernaculară este pomana. Ritualul se aseamănă până la suprapunere cu obiceiul românesc. Bătrânii obișnuiesc să-și facă pomana încă din timpul vieții, pentru a fi siguri că aceasta va fi dusă la îndeplinire după toate canoanele.

De sărbători, **rronii ursari** dau, de fiecare dată, de pomana atât morților, cât și bătrânilor din familie, pentru a se asigura ca această mâncare o vor primi atât morții, cât și ei, în momentul în care vor ajunge în lumea de apoi.

Tot de sărbători, familiile duc mâncare și băutură la mormintele rudelor, aprind lumânări, le înfig în pământ și stau la sfat cu mortul.

Familia manifestă un mare respect pentru sufletul unei rude care a murit: de Crăciun, spre exemplu, dacă o rudă a murit în acel an, se lasă loc pentru el la masă și i se pune de mâncare într-o farfurie, ca și cum ar fi în viață. Alt ritual de onorare a celui mort spune că, înainte de masă, este bine să se dea de pomană o farfurie de mâncare unui copil din familie, în timp ce se rostește: *Te avel anglal leste!* (Să fie înaintea lui!).

La **ursarii din Bărbulești** (județul Ialomița)⁹, bocetul este unul dintre cele mai importante momente, când membrii comunității împărtășesc durerea pierderii unei ființe dragi. Femeile participă cel mai mult, ele își leapădă podoabele, iar fetele își despletesc părul, apoi încep să strige numele mortului, în speranța că strigătele lor îl vor trezi la viață. Ele își feresc ochii

⁹ Informator: Baba Leana, 82 ani, Bărbulești, județul Ialomița.

cu palmele pentru ca nici o picătură de lacrimă să nu-i atingă fața mortului, în credința că aceste lacrimi l-ar frige și i-ar îneca sufletul.

Când clopotul începe să bată, bocitoarele ies afară și înconjoară casa, se așează pe la colțurile casei și încep să bocească, la fel făcând și când vine o rudă, un prieten sau preotul, pe drum spre cimitir și când sicriul este coborât în groapă.

După înmormântare se angajează o femeie, care, timp de 40 de zile, va tămâia și va uda mormântul cu apă pentru a-l răcori. După 40 de zile, se dau de pomană o pâine, o găină neagră sau un cocoș, un vas cu cărbuni, tămâie, o lumânare și o basma. Femeia care a fost însărcinată cu ducerea apei, merge la fântână și umple jgheabul cu 40 de găleți de apă, sub motiv că s-ar putea să fi uitat să ducă apă la mormânt în vreuna dintre zile, tămâiază jgheabul de trei ori și aprinde lumânarea. Găleata i se dă apoi femeii de pomană.

Dacă cuiva îi este frică de strigoi, i se aplică o vrajă de exorcizare: se topește cositor într-o lingură (practică magică de alungare a duhurilor rele), rostindu-se un descântec împotriva fricii:

„Maica Precistă te-a lăsat
În brațe te-a îmbrățișat
Și de frică te-am descântat.
Într-o vale mare
Frica se sorbește,
Ne închinăm și îndepărtăm,
Să rămână curat și luminat
Ca argintul cel curat
Cum Dumnezeu l-a lăsat
Și Maica Precistă l-a curățat.”

După rostirea descântecului, cositorul topit se varsă în cană deasupra capului celui descântat, se descântă în dreptul inimii și la picioare, operațiunea repetându-se de trei ori, se ia secera și cuțitul și se descântă în cană. Apa descântată se aruncă pe un câine sau la un loc curat.

În timpul priveghiului, la **romii ursari din comuna Podu-Iloaiei**¹⁰, nu se cântă cu instrumente, în schimb, câteva femei bătrâne cântă în cor bocete specifice fiecărui fel de mort (mamă, tată, fiu, fiică, soră, frate etc.):

¹⁰ Informator: Mândra Gheț, 66 ani, Podu-Iloaiei, jud. Iași.

Bocet la fiică

Bucură-te mănăstire,
Că-ți vine o floare frumoasă
Nu vine să înverzească
Vine să putrezească.

Bocet la fiu

Plânge-mă mamă cu dor,
Că și eu ți-am fost fecior,
Udă-mă mamă cu bere,
Că de-acum îți las avere,
Udă-mă mamă cu vin,
Că de-acuma nu-ți mai vin.

Ursarii din Comănești¹¹ își spală mortul cu apă caldă, îi taie unghiile de la mâini și de la picioare, îl îmbracă cu hainele cele mai bune, apoi îl așează cu fața spre răsărit, pe masă, în mijlocul unei camere curate.

Pe drum spre cimitir se fac 12 opriri pentru a pune „punțile” (trepte inițiatice pe care trebuie să le străbată mortul în calea lui spre împărăția morților - rr. *o them e mulenqo*): o bucată de pânză și o oală reprezentând vămile văzduhului. Peste mormânt se aruncă bani și colaci. La împlinirea a 40 de zile de la înmormântare, se dau de pomană o masă încărcată de mâncare, patul și toate celelalte lucruri ale mortului.

La **ursarii din Banat**¹², mortul se pune pe jos: se așează un strat de nisip ud, un cearșaf ud, apoi mortul, care este, la rândul lui, acoperit cu un alt cearșaf ud. Se ține astfel până a doua zi, scopul fiind și unul de conservare.

Abia a doua zi, când se consideră că mortul s-a răcit cu adevărat, este spălat de o femeie din afara familiei, apoi îmbrăcat cu hainele cele mai bune și pus în sicriu, unde se ține trei zile și trei nopți. În sicriu i se pun următoarele obiecte: ac cu ață, piepten, săpun și batistă, adică simboluri ale vieții personale, după care, dacă nu le-ar avea, s-ar întoarce să le ia, dar și obiecte cu care își poate face de lucru pe lumea cealaltă (o păpușă – ca să se joace cu ea, semințe de mei – ca să le numere), pentru a nu se plictisi și a nu fi tentat să revină printre cei vii ca strigoi, fapt nedorit de comunitate.

Este interesantă ideea că mortul devine un fel de copil care se joacă cu păpușile (ritualul este prezent, după cum am văzut deja, la mai multe neamuri de rromi), faptul putând sugera întoarcerea mortului în spațiul ludic

¹¹ Informator: Maria Golea, 45 ani, Comănești, jud. Bacău.

¹² Informator: Ana Moarcăș, 71 ani, Arad, jud. Arad.

ca un act premergător întoarcerii în increat și, mai departe, al renașterii pe pământ în alt trup (ipoteza credinței în reîncarnare la rromi, motivată și de alte semne culturale, prezente, de pildă, în unele texte de bocet, despre care s-a vorbit deja).

La orele 12 noaptea și 5 dimineața, în fiecare noapte de priveghi, se tămâiază mortul și i se cântă „Zorile”. În ziua înmormântării, mortul este scos din casă și este dus fie în curte, fie la biserică, unde i se ține slujbă. Tuturor participanților li se dau lumânări legate în batiste sau prosoape.

Pe drumul spre cimitir, o femeie duce o găleată de apă în urma mortului. Se fac 12 opriri, numite „vămi”, iar la fiecare oprire se aruncă cu bani și se varsă puțină apă, spunându-se că, în acest fel, se plătesc „vămile” mortului din calea spre lumea cealaltă.

Odată ajuns convoiul funerar la groapă, dacă mortul are copii minori, o persoană dinainte hotărâtă ia o creangă de copac, preferabil de măr sau de cireș, și o trece peste groapă. Persoana care face acest gest va fi tutorele copiilor, gestul semnificând preluarea responsabilităților parentale de la mort.

Doliul se remarcă prin următoarea caracteristică: vreme de 9 zile, membrii familiei nu au voie să spele rufe sau să se pieptene, pentru că se crede că, în cazul în care ar încălca această interdicție, zgârie fața mortului cu pieptenul și îl spurcă cu apa murdară de la rufe.

Pomana de la 6 luni este deosebită, pentru că femeia care i-a ținut lumânarea mortului, adică aceea care a mers în urma mortului pe drumul spre cimitir, cu o lumânare mare aprinsă, primește din partea familiei celui mort o masă nouă cu mâncare pe ea. Tot atunci se dă tuturor de pomană pâine. Unele familii dau de pomană, femeii care i-a purtat mortului găleata cu apă, așa numita „casă a mortului”, adică un pat nou, cu toate așternuturile noi (cearșaf de pat, cearșaf de plapumă, fețe de pernă, plapumă, perne, saltea). Scopul acestor pomeni este transferul treptat al bunurilor strict necesare vieții (masă, pat etc.) către lumea morților, pentru a-i asigura mortului o viață normală acolo, faptul reflectând clar credința în viața sufletului considerată similară vieții trupului pe pământ.

La priveghiul din familiile de **rromi pieptănari**¹³, prietenii vin la priveghi cu țuică și cozonaci pe care îi împart celorlalți oameni prezenți la priveghi, drept pomană pentru iertarea sufletului mortului și pentru odihna sufletelor celor morți din familia celui care a adus pomana. Rudele de sânge ale mortului nu au voie să dea de pomană la priveghi, pentru că se spune că le amortește mâinile și picioarele.

¹³ Informator: Grigore Chisăliță, 54 ani, Ploiești, județul Prahova.

În nopțile de priveghi, sicriul mortului este supravegheat ca să nu se pună, de către persoane răuvoitoare, în sicriul lui, făcături (obiecte cu care se fac vrăji) care îi vor tulbura odihna. Se consideră că mortul este necurat și, de aceea, făcăturile făcute cu ajutorul mortului sunt foarte puternice și totdeauna dau rezultate.

Înainte ca mortul să fie scos în curte pentru slujba religioasă, cineva din familie controlează în mare taină sicriul mortului și mortul, ca să nu fie vreo făcătură în sicriu sau prin buzunarele mortului. Dacă se găsesc făcături se scot și, după înmormântare, li se dă foc (arderea purifică).

După ce se scoate mortul din cameră, se sparge o cană în acea cameră pentru a alunga spiritele malefice.

Înainte de a scoate mortul din curte, după iertăciune (slujba de iertare a păcatelor mortului), se pune un preș și se trece mortul peste preș (pragul dintre lumea de aici și lumea de dincolo), iar apoi se dau de pomană obiecte noi: o plapumă, două perne și o găleată nouă plină cu apă, pentru ca, pe cealaltă lume, mortul să nu ducă lipsă de nimic.

După terminarea ritualului de înmormântare, pe masa unde a fost așezat mortul se pune o cană plină cu apă, o farfurie cu făină și o lumânare aprinsă. Dacă, a doua zi dimineață, lipsește din apă sau se văd urme în făină înseamnă că mortul umblă prin casă. Tot pentru a vedea dacă mortul umblă acasă, se cerne făină de porumb în camera unde a fost ținut mortul: dacă se observă urme de pași înseamnă că mortul a fost acolo. În ambele cazuri se cheamă un preot pentru sfeștanie.

La trei zile și la nouă zile de când a fost îngropat mortul, se face de mâncare și se împarte rudelor. Vasele și tacâmurile trebuie să fie noi pentru că, după ce oamenii au mâncat din ele, le rămân lor. Dacă mortul apare în visul rudelor se dă de pomană mâncare sau ce a cerut mortul, oamenilor săraci.

La șase săptămâni de la îngroparea mortului se merge la cimitir și se ridică coroanele cu niște pari și sunt duse în spatele cimitirului pentru a li se da foc, nu se cară în spate pentru că se spune că mortul o să le care și el în spate.

Cu ocazia sărbătoririi Paștelui se merge la cimitir și se duce carne de miel, ouă roșii și pască făcută din aluat, brânză iute și ouă, ornată cu o cruce, se taie felii și se dă de pomană împreună cu un ou roșu și o bucată de carne de miel friptă. Cei care primesc închină un pahar de țuică, stropesc mormântul mortului cu țuica din pahar și închină în cinstea sufletului mortului ca acesta să fie primit în rai.

La **gaborii ardeleni subcarpatici**¹⁴, imediat după ce și-a dat ultima suflare, mortului i se vor tăia trei şuvițe de păr: una de lângă ureche să nu mai audă, una de pe frunte să nu mai vadă și una de la ceafă să nu mai gândească, apoi aceste şuvițe se ard și se împrăștie în patru zări. Ritualul are rolul de a ușura trecerea mortului în lumea de dincolo prin anularea simțurilor și a memoriei sale pământești.

Hainele cu care se îmbracă mortul se lasă neîncheiate, la fel șireturile de la încălțăminte, pentru a nu-l lega pe mort de lume.

La priveghi se pot juca și jocuri de noroc, pentru ca norocul mortului să fie transferat jucătorilor. Acest gest este motivat de credința că fiecare om are un noroc al lui, o soartă care cuprinde și elemente pozitive, de aici dorința participanților la priveghi de a prelua aceste elemente din viața încheiată a mortului.

În ziua înmormântării, dimineața, se sapă groapa, iar pe fundul ei se pun șase râme menite să mănânce trupul mortului în șase luni. În cele patru colțuri ale gropii se pun patru ace care vor ținti duhurile, până la a doua Înviere. La „capul” gropii va fi plantat un plop pentru a avea spiritul mortului pe ce să se înalțe.

Alaiul de înmormântare îl va conduce pe mort la groapă cu cântece care i-au plăcut în timpul vieții.

Peste groapa astupată se pune un lanț gros, se ține acolo șapte zile, după care este strâns colac, legat cu lacăt și îngropat la picioarele mortului pentru a încătușa spiritul malefic al mortului („*buduhala*”) și a-l opri să bânuie prin lumea celor vii. Se observă separarea clară care se face între lumea morților și lumea viilor, lumi care, spre binele întregii comunități, este bine să rămână separate și să nu se amestece niciodată.

La **rromii unguri din Banat**¹⁵, există o serie de practici magico-ritualice de anulare a puterilor malefice ale mortului și de alungare a strigoiului. Măinile mortului sunt legate. În camera unde stă mortul se sparge o sticlă pentru a-i lua puterea de a se face strigoi (se sparge ghinionul). Se înfige un par de alun în pământ, se aprind lumânări și participanții la priveghi se rotesc pe rând în jurul parului, vreme de trei zile, plângându-l pe cel plecat dintre ei. Gestul are și rolul de a-l îmbuna pe mort. Se aruncă apoi hainele mortului (considerate spurcate și purtătoare de *bibaht* - nenoroc și parul într-o apă curgătoare, zicându-se: „Cum se duce apa așa să se ducă necazul să nu mai avem parte de mort”).

¹⁴ Informator: Ioszy Gabor, 76 ani, Brănești, jud. Dâmbovița.

¹⁵ Informator: Marta Ghenghi, 57 ani, Dudeștii-Noi, jud. Timiș.

Dacă fața mortului se face pe jumătate roșie, pe jumătate galbenă, se știe că se va face strigoi, caz în care mortul este înțepat în inimă cu o sulă în timp ce se rostea o incantație exorcizantă:

„Ca să nu poată umbla,
Îi împungem inima:
Să nu umble cum vrea el
Cum se plimbă un cățel.”

Rromii unguri din zona Hunedoarei¹⁶ așează în sicriul mortului, la priveghi, tot ceea ce a iubit în viață: băutură și țigări bărbaților, cafea și dulciuri femeilor, batistă, pieptene și alte obiecte personale, pentru a nu-i lipsi nimic din cele care i-au fost necesare în viață. I se pun bani în mână pentru a-și plăti vama spre rai, altfel se crede că va rămâne în iad.

Cei apropiați mortului se abțin să-l atingă pentru a nu le amorți mâinile. Dacă cuiva dintre cei apropiați mortului îi este frică de acesta, se spune că *i-a lăsat frică*: trebuie să atingă picioarele mortului ca să-i dispară frica.

De la priveghi se pleacă înainte de zorii zilei, pentru că atunci sufletul mortului se plimbă prin apropiere și cel care pleacă chiar atunci poate călca pe urmele lui, în acest caz urmând să moară curând.

Dacă mortul a avut vreo dorință privind modul de desfășurare a înmormântării, familia trebuie să-i îndeplinească această dorință. Numai așa sufletul mortului va avea odihnă veșnică.

În ziua înmormântării, când groapa este făcută, se spune că mortul se schimbă la față și devine mai greu, supărat fiind că trebuie să fie îngropat.

Dacă mortul a avut vreun animal care i-a fost drag, acesta este dus la mormânt, ca să-și poată lua rămas bun de la mort.

După înmormântare, numele mortului nu se mai pomenește, pe de o parte pentru a i se odihni sufletul în pace, iar pe de altă parte pentru a feri familia de nenoroc (tabu cu rol apotropaic).

După înmormântare, toți cei prezenți sunt invitați de familie la cina mortului, la care i se pun tacâmuri și mâncare și mortului. Resturile de la cina mortului se îngroapă la picioarele mortului.

Timp de 60 de zile, se aruncă apă pe mormânt să se spele păcatele mortului.

¹⁶ Informator: Sara Gyula, 45 ani, Simeria, jud. Hunedoara.

Considerându-se că morții trăiesc și în cealaltă lume la fel ca în lumea viilor, rromii unguri cred că nu este bine să-ți lipsească vreun organ din corp, pentru că se pierde valoarea întregului; de aceea se feresc de operații.

La **rromii unguri din satul Măguri** (județul Timiș)¹⁷, există un bogat sistem al semnelor prevestitoare ale morții: cântatul cucuvelei, urlatul prelung al câinilor, cotcodăcitul găinii (pentru a anula efectul semnului, găina trebuie tăiată), căderea sau crăparea unei icoane, spargerea unei oglinzi, trosnituri ale unei grinzi, ale unui dulap sau ale unui scaun, unele vise premonitorii (multă lână, căruța cu fân, groapă, scoaterea unui dinte). Nerespectarea tuturor datinilor privind înmormântarea unui membru al familiei poate conduce la producerea sau grăbirea morții celui vinovat.

Sunt, de asemenea, numeroase practici magice de protecție a mortului de o întoarcere nedorită și a familiei de duhul rău care poate ieși din mort: se înfig ace în hainele cu care este îmbrăcat mortul, i se înțepă degetele cu acul, i se pun semințe de mac, să nu poată veni înapoi până nu le numără, rug și usturoi să alunge strigoii și dulciuri, pentru a avea ce le oferi altor morți din familie cu care se întâlnește.

La priveghi, dacă cel care a murit a fost bătrân, atmosfera nu este așa de tristă, oamenii se țin de șotii, joacă cărți, beau, dar dacă cel care a murit a fost tânăr, predomină tăcerea și tristețea. Se observă concepția potrivit căreia moartea la bătrânețe este firească, spre deosebire de moartea la tinerețe, care presupune un destin neîmplinit.

După îngropare are loc pomana groparilor: primul gropar primește bâta de alun – obiect funerar nelipsit de la înmormântare – împodobită cu o batistă și cu flori. *Bâta de alun* este un fel de substitut al mortului, care i se dă groparului pentru a-l elibera de „răul” săvârșit și anume îngroparea mortului, un fel de ucidere definitivă a acestuia. Ultimul gropar primește o traistă în care se află o farfurie, o lingură și o furculiță.

Pomenile se fac după cum urmează: la 9 zile - mâncare de post; la 6 săptămâni - mâncare de dulce; la 6 luni – mâncare de post; la un an – mâncare de dulce; la 7 ani – mâncare de post.

La 6 săptămâni după înmormântare are loc obiceiul numit „izvorul mortului”: o femeie credincioasă merge cu o găleată la o apă curgătoare, pune trei lumânări aprinse într-o coajă de dovleac pe care o aruncă pe apă, umple găleata cu apă, apoi, cu o cană, aruncă pe iarbă apa din găleată (42 de căni); în tot acest timp spune „Cum merge dovleacul pe apă, așa să se ducă apa la sufletul mortului” sau „Cum arunc eu apa din găleată în acest râu, așa

¹⁷ Informator: Vasile Mihai, 59 ani, sat Măguri, județul Timiș.

să i se facă mortului izvor”. Apa care a rămas în găleată se toarnă în 42 de căni acasă unde va fi sfințită de preot. Cănila se vor da de pomană. Femeia va primi găleata, o bătă din alun (substitut magic al mortului, cunoscută fiind valoarea lemnului de alun), bani sau mâncare.

Asupra cadavrului celor bănuți de a fi fost strigoi în timpul vieții sau asupra celor care se crede că au devenit strigoi după moarte se efectuează ritualuri de destrigoire: aceștia sunt dezgropați la miezul nopții, până în 6 săptămâni după moarte și li se înfige în inimă o furcă înroșită în foc; se pune usturoi pe mormântul strigoiului, se înfășoară de trei ori mormântul cu o ață neagră după care se dă foc aței (simbolul cercului magic protector se reunește cu acela purificator al focului).

La rromii **geambași** (negustori de cai)¹⁸, înmormântarea unui tânăr se desfășoară asemenea unei nunți. Tânărul este îmbrăcat în mire, are perechea lui, fata care îi fusese sortită, care este îmbrăcată în mireasă și va sta lângă el pe întreg parcursul ceremoniei, sunt aduși lăutari, se cântă ca la nuntă, sunt aduși alți tineri, de vârsta mortului, pe cai acoperiți de covoare persane, tineri care simbolizează nuntașii. Ceremonia nunții este obligatorie la moartea unui tânăr nenuntit, altfel acesta nu va avea liniște și va reveni printre oamenii vii ca *ciohano* (strigoi), va bântui prin lume și își va căuta mireasa, adică fata care îi fusese sortită. Pericolul este ca acea fată să moară. Dacă însă se petrece nunta tânărului, mireasa mortului nu mai moare, pentru că și-a îndeplinit menirea, dar nici nu va mai avea noroc în căsătorie și se spune că uneori va ajunge chiar la divorț de viitorul ei soț real, pentru că mortul, soțul virtual, va semăna neînțelegeri între ea și soțul ei. Cea mai bună cale ar fi ca fata să rămână nemăritată real, fiind măritată ritualic cu mortul, așadar dedicată lui, și să trăiască la casa socrilor ei ca și nora lor. Acest lucru se întâmplă uneori și astăzi, dar tot mai rar.

Gaborii din Sângeorgiu de Mureș¹⁹ consideră că există numeroase semne care se pot interpreta ca semnale ale sosirii morții, unele apărând în vise: văruiatul casei (obicei care se practică după înmormântare, pentru purificarea casei), sângele (pentru că este spurcat), pantofii, cartofii, făina albă (pentru că din ea se fac colacii mortului), casa goală (pustietate, singurătate, așadar durere). Cel care a visat aceste lucruri va muri aproximativ în două săptămâni. Persoana căreia i se transmite premoniția referitoare la moarte trebuie să păstreze secretul până a doua zi, altfel va muri și ea.

¹⁸ Informator: Rita Șein, 23 ani, Timișoara, jud. Timiș.

¹⁹ Informator: Vinți Gabor, 75 ani, Sângeorgiu de Mureș, jud. Mureș.

Când se vede o stea căzătoare înseamnă că cel care va muri este un om rău.

Dacă cineva moare noaptea și cei din casă nu își dau seama, atunci curtea se umple de spiritele celor morți care îi vestesc că în casă se află un mort.

Când muribundului îi este frică de moarte, numai un bărbat are dreptul să-l încurajeze, considerându-se că femeile sunt prea emoționale.

Dacă cei rămași nu îndeplinesc promisiunile făcute mortului, acesta le apare în vis și îi ceartă, iar dacă situația tot nu se schimbă, le va curge sânge din nas (se crede că i-a lovit spiritul supărat al mortului).

Muribundul trebuie să-și ierte toți dușmanii, iar aceștia, la rândul lor, trebuie să-i ierte muribundului greșelile. Dacă totuși intră în camera mortului cineva supărat pe mort, din nasul mortului va curge sânge, semn că între cei doi nu s-au încheiat socotelile.

Când moare o femeie, rămân lângă ea rudele feminine, bărbații sunt scoși afară ca să nu le deranjeze. Când moare un bărbat, nevasta lui e îndepărtată. Gesturile sunt forme de ușurare a morții.

Moartea prematură a unui copil este deplânsă, dar a unui bărbat matur și mai mult, ceea ce dovedește că românii gabori suferă mai mult pentru un destin întrerupt în floarea lui decât pentru un destin încă neînceput.

Mortul este spălat și îmbrăcat de rudele apropiate care nu se tem de mort, rar se întâmplă să solicite un străin. Coșciugul este așezat pe o masă, în camera curată sau în camera unde a dormit mortul, și este acoperit cu o pânză neagră. Camera se golește și se face curățenie în casă (purificare), dar nu de către cei din casă, pentru că aduce nenorocire, ci de către alte rude sau prieteni. Fața mortului este acoperită cu un giulgiu care este găurit, iar bucata tăiată este arsă și mirosită de toată lumea pentru eliminarea fricii de moarte. Pentru fumători se pun în sicriu și țigări (la pomeni se vor înfîge și în mormânt). Pentru că se crede că mortul aude tot ce se vorbește în jur timp de trei zile, „până când i se răcește de tot creierul”, el trebuie vorbit numai de bine.

Este important ca mortul să nu fie atins de animale, deoarece spiritul mortului intră în animal și va bântui pe lângă casă, putând face rău celor din familie. Cel bântuit de spirite dă următoarele semne: îi curge sânge din nas, îi amorțesc picioarele, mâinile, limba și, dacă nu se intervine la timp, poate muri.

La priveghi nu au voie să participe copiii, în special cei nebotezați, „ca să nu viseze urât noaptea”, femeile care au copii între patru și șase săptămâni sau femeile gravide, „ca să nu nască copii morți”.

Pe parcursul priveghiului se rostesc rugăciuni și se cântă psalmi la anumite ore. Rugăciunea de la miezul nopții este condusă de un bătrân. După rugăciuni urmează cântece îndrăgite de mort în timpul vieții, inclusiv cântece vesele. Se poate chiar și dansa.

Pe parcursul priveghiului, bărbații stau în cameră, iar femeile în bucătărie. În cazul în care locuința are numai o singură încăpere, femeile fac priveghiul în casa vecină. Lângă mort rămânând numai bărbații.

Celor aflați în camera mortului gazda le oferă băutură, care nu e voie să fie refuzată, și, de câte ori închină, cei care beau lasă să picure din băutură pe pământ pentru sufletul celui mort.

Cui îi este frică de mort trebuie să prindă piciorul sau pantoful mortului. Nu e bine să te uiți în ochii mortului, că-ți vei vedea moartea. Cu mortul trebuie vorbit în șoaptă, să nu se trezească și să vină ca strigoi.

De obicei, femeile stau mai aproape de sicriu, iar bărbații în fața porții; ei rostesc ultima rugăciune și cortegiul funerar pornește. După plecarea cortegiului casa rămâne descuiată ca să iasă sufletul mortului și duhurile rele.

În cortegiul funerar, după dric merg bărbații, urmați de familia mortului și de femei. Cortegiul este însoțit de fanfară, iar aceasta are un repertoriu foarte variat. Fanfara cântă întruna până se ajunge la mormânt.

Sicriul este așezat în mormânt de cei apropiați. Aceștia aprind două lumânări și le așează în mormânt pe sicriu, iar după ce au ars pe jumătate, toată lumea aruncă câte un bulgăre de pământ pe lumânări în așa fel încât lumânările să se răstoarne, una în stânga, cealaltă în dreapta sicriului. Ritualul amintește de mai vechiul și pierdutul obicei de a arde morții.

După slujba de înmormântare, cel desemnat, de obicei un frate sau un văr dulce (din partea mamei) citește scrisoarea de rămas bun din partea celui decedat. La compunerea scrisorii acesta a fost foarte atent ca nu cumva să omită pe cineva, pentru ca gestul să nu fie interpretat ca rău intenționat. Scrisoarea se adresează întregii comunități și este compusă de parcă ar vorbi însuși mortul cu cei care îl conduc pe ultimul drum. Se adresează în primul rând familiei, iar în cadrul ei, în mod special persoanei care a jucat cel mai important rol în viața mortului. Sunt pomenite toate rudele și toți prietenii. În felul acesta, cel mort își ia rămas bun de la rude, prieteni, cunoștințe și vecini.

În finalul scrisorii, se cere iertare și se ia rămas bun de la cei pe care a uitat să-i pomenească.

Gaborii nu poartă haine de doliu negre, căci se crede că aduc ghinion. În schimb, în semn de doliu, bărbații umblă cu capul descoperit.

Cu ocazia doliului, gaborii depun jurământ, în fața unei icoane, stând în genunchi: „Începând din clipa asta, timp de un an, nu voi pune băutură în gură” sau „Nu-mi voi lua niciodată altă nevastă”; jurământul este întărit de blestemul de sine: „Să mor și eu ca tata” sau „Să n-am parte de lumina ochiului” sau „Să ajungă toți copiii mei în spital”

Pe parcursul doliului mare, sunt mai multe interdicții, între care de a dansa, de a purta haine noi, de a se căsători.

Sufletul este considerat nemuritor, așadar va continua să trăiască. Spiritele trebuie lăsate să-și urmeze drumul către lumea morților și să nu fie tentate să se întoarcă pe pământ. Sufletul plecat din viață se poate întoarce ca *strigoi* și poate face rău comunității, aducând nenorociri și moarte.

Spiritul își face simțită prezența prin următoarele semne: ciocănituri, scârțâituri, fâlfâit de aripi, toate fiind aducătoare de nenorociri.

Mortul apare și în vis, ca semn prevestitor de rele. Pentru a preveni nenorocirile semnalate, a doua zi se întrerupe orice activitate. Dacă, în vis, mortul apare mâncând sau fumând, trebuie să i se dea de pomană mâncare sau țigări, dacă apare dezbrăcat sau spune că îi este frig, trebuie să i se dea de pomană haine. Mai mult decât atât, membrii familiei fac o gaură în mormânt și îngroapă acolo tot ceea ce a cerut mortul. Gestul dovedește credința că mortul este prezent și la mormântul său.

Uneori, strigoiul apare și în timpul zilei pentru a vedea ce-i mai face familia sau pentru a-și avertiza rudele asupra unor posibile pericole.

Perioadele de bântuire a duhurilor sunt între miezul nopții până la orele două, iar ziua, dimineața de la ora zece până la prânz. Dacă se întâmplă ca strigoiul să zăbovească mai mult timp, el este nevoit să rămână ascuns în locuri întunecoase, până a doua zi.

Trebuie respectat modelul ritualic de prevenire și protecție. La apariția duhului, se invocă numele Domnului. Rromii evită plimbările nocturne. Nu aruncă apă în curte de frică să nu strophească strigoiul. Nu umblă cu capul descoperit ca să nu fie luați de vârtej. Nu vorbesc prea mult despre mort, ca să nu-l aducă.

Altă metodă de alungare a duhurilor este așezarea unei măhuri (substitut al omului) lângă ușa de intrare, pentru a împiedica intrarea duhurilor. Tocul ușii se freacă cu usturoi, iar celor care au văzut strigoiul li se

pun căței de usturoi în buzunare. Tot usturoi se pune și în cămășuța sau pe pernele copiilor. De asemenea, se tămâiază casa, ca Dumnezeu să îndepărteze sufletele necurate din casă și din împrejurimi. Se mai poate arde o haină a celui decedat, considerându-se că fumul îndepărtează duhurile (focul purificator). În casele bântuite de strigoi se ține, întotdeauna, o lumină aprinsă pentru că lumina alungă duhurile.

În concluzie, depășind diferențele de ritual și de practică magică, cutumele funerare ale rromilor reflectă fundamentele gândirii rrome în ceea ce privește moartea și viața de după moarte. Acestea s-ar putea sintetiza în trei concepte esențiale: trupul ca spațiu al manifestării impurului, credința în omniprezența și nemurirea sufletului și în posibilitatea acestuia de a reveni pe pământ în trup și viziunea asupra celor două lumi – de aici și de dincolo – ca vase comunicante pe care numai convenția cadrului de reprezentare socială le dorește și le ține separate. Această perspectivă asupra morții trupului impur și asupra nemuririi sufletului pur reprezintă, de fapt, modul de gândire ancestral al culturii rrome cu privire la viață, aceasta aflându-se în raport de continuitate cu moartea, ca tot unitar diferențiat numai de percepția fizică umană limitată, dar profund înțeles și asumat prin intermediul înțelepciunii ritualului.

Refrenele colindelor din spațiul nordic de țară

*prof. Pamfil BILȚIU, Maria BILȚIU
Baia Mare, Maramureș*

Abstract:

Our research is reserved for the morphological analysis of all categories of refrains, from a rich repertoire of carols, from the geographical space that includes the ethnographic areas of Maramureș County.

In the first part we dealt with the functions of the formulas of refrains: magical, stimulating fertility and the plant kingdom. We then analyzed the cosmogonic refrains, those that refer to the ceremonial carol as well as those related to the importance of the holiday and its party character. We have also dealt with the chorus formulas having different categories of hosts as addressees, then, those specific to caroling for girls and boys.

In the second part, we analyzed the chorus formulas specific to carol songs, as well as the disorders and misunderstanding of some chorus formulas.

Keywords: carols, northern space, chorus, ceremonial. Celebration.

Deși foarte tipic și extrem de răspândit, refrenul nu constituie un element obligatoriu al colindei, el lipsind în unele variante. În colinde se revine asupra unui refren sau asupra mai multor refrene: „Viță verde iadăra,/Florile dalbe”, „Ziorel de ziuă” sau „Ai nu-i și dai nu-i,/Duinu, mândră, și duinu”, „Liuliu,/Da liu, liu, liu”, „Drăguleană,/Uă, uă, uă, că dragă mi-i,/O da cum să nu,/Țucu-i sufletu’/Ca și până amu”, „Măr într-alior,/Iară flori de măr”.

Refrenele colindelor din spațiul investigat, în stadiul în care au fost cercetate, sunt elemente mobile, care au generat o sumedenie de formule călătoare. Există categorii de colindă care au refrene de dimensiuni variate, complicate sub raport stilistic și semantic. Deși refrenele sunt adecvate conținutului colindelor, o mulțime de refrene sunt călătoare. Cele mai frecvent întâlnite sunt formulele „Florile dalbe”, „Viță verde iadăra”, „Florile dalbe de măr”, „Hoi ler, Doamne”, „Linu-i lin și flori de măr” etc.

Refrenele colindelor sunt formule magice care au îndeplinit diferite funcții, unele polarizând, alături de textul variantelor, în scopul optimizării trecerii în noul an și perfecționării începutului de an nou.

O categorie bogată de refrene din colindele din spațiul nord-transilvănean sunt cele de invocare a vegetalului și totodată îndeplinind funcția de fertilitate: „Mugur, mugurel”, „Viță verde iadăra”, „Viță verde, de lemn verde”, „Mugur, mugurel”, „Hui, bui, firule”. Aceeași funcție au îndeplinit-o și formulele de refren prin care se invocă, în plan magic, florile, floarea fiind un simbol al rodirii: „Florile dalbe”, „Florile sunt dalbe”, „D-alioru’ și flori dalbe”. Dacă florile pomilor și arborilor roditori sunt dalbe, adică abundente, recolta va fi bogată și hambarele gospodariilor vor fi pline.

În multe variante de colinde se repetă obsedant formule de refren în care este invocat mărul: „Florile dalbe de măr”, „Iară-s flori dalbe de măr”, „Ca-n florile mărului”, „Linu-i lin și flori de măr”, „Hoi ler și flori de măr”, „Lerului și-a mărului”, Măr, măruț, într-alior./Iară-s flori dalbe de măr”, „Măruț, mărgăritar”.

În legătură cu această categorie de refrene reținem ca interesante și juste opiniile lui Traian Herseni: „Poate dintr-o practică străveche a vieții, în care mărul fiind un aliment de strictă necesitate, provine refrenul „flori dalbe de măr”. Mărul nu dă roade dacă nu înflorește. Floarea este semnul precis, pentru cultivator, dacă roadele vor fi slabe sau bogate. „Florile dalbe de măr” rostite, după fiecare strofă, nu urmăresc efecte literare, ci țeluri practice foarte precise. „Florile dalbe de măr” au fost la origine o formulă de incantație, de provocare a florilor care anunță și pregătesc rodul fără de care viața oamenilor nu este cu puțință.” (Herseni, 1977: 198). Considerăm că de această practică a vieții se leagă și tradiția colindatului cu crengi de măr înflorite.

În unele variante se repetă formule de refren în care sunt invocate florile frumoase și cu miros plăcut: „Trandafir frumos de vară”, „Linu-i lin și flori de mălin”, „Raolinu’ rojmalinu’”, „Răoriță rojmolin”.

În spațiul investigat repertoriul de colinde cuprinde numeroase formule de refren având deschidere către stimularea fertilității. Sunt importante pe această linie formulele de refren în care sunt invocate și alte fructe de importanță în alimentația tradițională: „Nuci în deal, tinghirele (fructe asemănătoare cu caisele)”, „Zur, mere, zur, pere, zur, căline”, „Mărului și-a părului”. O deschidere largă către funcția de stimulare a fertilității au îndeplinit-o și formulele de refren: „Raoriță, romaniță”,

„Raoriță, rojmolîn”, „Răoriță, roua-i mare”. Așa cum se știe roua îndeplinește o importanță aparte în creșterea și dezvoltarea florilor și a plantelor.

Capătă o mare importanță refrenele colindelor care conțin formule cosmogonice, în care este invocat soarele, care furnizează lumina, căldura și fertilizează ogoarele. Astfel de refrene sunt specifice colindelor agrare, care narează muncile câmpului, care au ca finalitate obținerea pâinii sacre: „Raza soarelui,/Floarea soarelui”, „O, soare, o viață, o, mândre Crăciun”. Trebuie să subliniem că astfel de refrene au la bază credința, potrivit căreia, un deziderat uman pentru a se realiza trebuie performat mai întâi în plan magic.

O categorie de refrene conțin formule care fac referiri la ceremonialul colindatului. Unele conțin formule de îndemn la ceremonial: „Dai, corinde”, „Hai, corinde”, „Corindăm, Doamne, corinde”, „Dai, corinde, Doamne”. În unele refrene din această grupă este implicată și gazda să ia parte la actul colindatului: „Dai, corinde și-a nost domn”. O grupă de refrene din această categorie ne redau momentele temporale ale desfășurării colindatului: „Dimineața lui Crăciun”, „Zâua de Crăciun”, „Sara de Crăciun”, „Ziurel de Ziuă”, „Ziurel de zori”. În raportul gazdă – colindător descoperim și o categorie de formule de salut adresate gazdelor, care, în unele variante, sunt nominalizate: „Zâua bună a lui Crăciun”, „Sara lui Crăciun, cu bine!”, „Sara bună, a lui Crăciun”, „La mulț’ ai, Ioane”, „La mulț’ ai, Vasile”.

Din repertoriul de refrene din spațiul investigat nu lipsesc formule care preamăresc sărbătoarea Crăciunului: „Mare-i sara de Crăciun”, „Asta-i sară, sară mare!”.

În repertoriul de colinde din zona Maramureșului Istoric, care redau frumusețea sărbătorii, se includ și formule de refrene care redau caracterul de petrecere: „De bun, de frumos și de vesel”. În această categorie întâlnim și formule de refren în care gazda îndeamnă colindătorii să ia parte la această bucurie a vieții, care este petrecerea cu muzică și băutură: „Să bem vin, să ne veselim”. În această categorie descoperim formule de refrene de îndemn către muzicant, unele formule având o încărcătură umoristică: „Traje, măi țâgane,/Că-i bè vin și-i mânca carne./Traje, Gherasim,/Că-i bè fotoghin”(petrol). Capătă o importanță aparte formula de refren care ne sugerează că petrecerea de Crăciun era animată de muzica interpretată la fluier: „Și-așè fluier zâcè”.

Varietatea refrenelor colindelor din colțul nordic de țară este impresionantă. Unele variante fac referiri la categoriile de gazde colindate: „Domn, domn și-a nost domn”, „Hai leri și-a nost domn”, „Măi, dragule, și-a nost domn” (adresant capul familiei), „Na, leliță, na”, „Domnicè” (adresantă

găzdoaie tânără). Mai rar întâlnim refrene având ca adresant personaje feminine colective: „Doamnele”. În unele formule de refrene adresantul este nominalizat și caracterizat: „Domnu’ dragu’, Radu bravu’”, „Măi, Mărie, măi”, „Hop, leliță, Floare”, „Ană lugojană”, „Lino Leana”, „Dina, Dina, Dina”, „Iana-i Dana, Dana”.

În repertoriul de colinde la fată și la flăcău, formulele de refren sunt adaptate. Unele au un caracter erotic, cuprinzând declarații amoroase, care dovedesc caracterul de petrecere și inițiere al sărbătorii: „Turturica mē”, „Draga mē”, „Drăguleana mē,/Tăt a mē”, „Drăguleana mē,/Draga mē”, „Dai, Dina, Dina, dragă”, „Uă, uă, uă, că dragă mi-i,/O, da cum să nu,/Ca și până amu,/Țucu-i, sufletu’”, „Drăguliuț bădiuț”, „Na, puiule, na”, „Na, puiule, drag”. În unele refrene din această categorie este invocată ceata feciorilor: „Junilor buni”. Nu lipsesc din această categorie formulele de refren care ne redau trăsăturile fizice ale fetei: „Lumninioară, ochii-s negri”, „Lumninioară, mierioară”.

Foarte răspândita formulă de refren, „Ler”, în colindele românești, circulă în variantele din spațiul investigat în numeroase formule, nu puțin, încreștinate: „Leru-i, leri-i, ler”, „Hoi, leri-i ler”, „Haida, leri și-a nost domn”, „Hoi Lina, Lina, ler, domnele”, „Ler, Doamne”, „Hoi, ler dumnea ler”, „Hoi, leri-i, Doamne”, „Ler, ler și-a leri-i, Doamne”, „Lerului și-a leri-i, Doamne”, „Ler și-a leri-i, Doamne”, „Dumnea ler și-a leri-i, Doamne”.

În Ardeal, lirica, mai ales cea erotică, este foarte fertilă și, drept urmare, unele piese s-au refugiat în colinde, ele având refrene influențate de această specie: „Doru’ m-o d-ajuns,/Lumea mē, tăt a mē”, „Tra, la, la, la, la”, „Trai, la, lai, la”, „Ei, hai, trai, lai, lai”, „Liulu, liulu”, „Da, liu, liu, liu”.

Din repertoriul cântecelor de colindat, din zona Codrului, au pătruns în colinde un număr impresionant de cântece satirice, cu deosebită încărcătură umoristică, potențată de refrene adaptate. O categorie de refrene din această grupă sunt alcătuite din formule stâlcite, lipsite de înțeles semantic și stilistic: „Sana dē, sana iudē,/Sun berbelu,/Na berbelu,/ Colindra, sulindra, lesprindra”, „Șulingar, leșpringar,/Rascova, trascova,/Lero patralerma-n jos,/Castravenga-n sus și-n jos”, „Ciri, biri,/Cocârda, bocârda,/Sună zorna, baba zgorna zgârciova”, „Serpenē, nedvenē,/Sana i, sana ilva,/Sana dictai corinda”, „Mălindare, fum băiare,/Flori de măr,/Da-i Titirilă,/Daina, daina, țup, țup, țup!” „Flori de măr,/Măi, Titirilă,/Daina-i, hop și țur, măi țur.”

Una dintre sursele umorului acestor refrene o reprezintă parodiile după limba țigănească: „Al caro, romandē,/Purdea los,/Cu curu-n

jos,/Corinda-i defla,/Corinda-i buf!", „Ja, linda, ja, calinda,/Jaca tè,/Potânga mē,/Sus, caro, romandē", „Hop, caro, romandē,/Linu-i hurda,/Derga-n jos,/Purdea los,/Cu curu-n jos", „Ala dicta, sana dicta,/Corinda-i buf.", „Ler gaborida ja,/Contrari coda.", „Julindre, lefendre,/Rascova, trascova/ Iarăși pacaler mandea,/Tranda, linda, ja", „Ja linda, ja calinda,/Ja ca tè, potânga mē,/Sus, caro romandē", „Ja linda, ja calinda,/Emberne, sermberne,/Corinda-i defla."

În alte formule de refren din această grupă au pătruns neologisme din limba ruteană și maghiară: „Stani, pani, schiti vrana,/Dobra n-are,/Schiti, vrana, dodi.", „Negura, negura,/Ibra dobra delibra,/Stani, vrani,/Titi vrana dobra n-are,/Rupce sai, rupce-n copci", „Șargo roja, lilion".

O categorie de refrene ale colindelor-cântec satirice o reprezintă formulele de refren cu conținut satiric: „Valo chișcă n-am pierit". Sunt surprinzătoare și curioase refrenele cu formule axate pe interjecții repetate: „Bing! Bam! Bum!", „Tichi, tichi, ta", „Cucurigu-i, cucurigu-i, cuc". (Bilțiu, Pop, 1996: 48-49). Rar întâlnim formule de refren cuprinzând negații repetate: „N-ai, n-ai, n-ai, n-ai".

Toate aceste categorii de refrene, la care se adaugă textele în care se repetă, pun în lumină caracterul de petrecere al sărbătorii. Variantele cu aceste refrene nu se colindau la fereastră. Denumite și „colinde de peste ogrăzi", „de pricină", „de răs", „cântece de colindat" erau interpretate de ceata feciorilor, umblând de la o casă la alta, unde erau fete, pentru alungarea plictiselii. În timpul cercetărilor noastre de teren am constatat că aceste cântece de colindat cu încărcătură umoristică se interpretau și stând la masă, în scopul creării de bună dispoziție la casa gazdei.

Refrenele pătrunse prin filieră creștină aparțin colindelor religioase al căror repertoriu s-a amplificat prin numeroase piese pătrunse pe cale cârturărească. Formulele de refren ale acestei categorii de colinde invocă personaje și locuri biblice: „Domn din cer", „Domnului, Doamne", „Dai, Domnului, Doamne", „Corindemu-i, Doamne!", „Hristos s-a născut", „Cana Galnalia (Galileia)". Unele variante s-au încreștinat doar în forme parțiale: „Hristos s-a născut",/Asta-i sara de Crăciun", „Ler, Sfântă Marie, ler". Anumite formule de refren ne sugerează anumite concepții religioase, prin care se exagerează importanța lui Iisus Hristos ca personaj biblic: „Iisus de nu să năștea,/Lumea iadului era".

În repertoriul de colinde religioase se repetă formule de refren care preamăresc Raiul, ca loc de supremă fericire a nepăcătoșilor, după Judecata

divină: „Rai, rai, rai, grădină dulce”, „Raiu’ luminos îi, Doamne”, „Raiului luminos”, „Raiule luminat”.

Sunt interesante variantele de colind din Țara Lăpușului în care formula de refren repetată rimează cu versul anterior, refrenele de acest gen având o funcție stilistică:

Colo-n jos, pă șesurele,
Floare de nuiiele,
Joacă două surorele,
Floare de nuiiele.
Tăt se joacă și se-ntreabă:
Floare de oiagă.
- Ce te cânți, sorucă dragă?
Floare de oiagă.
- Cum focu’ nu m-oi cânta?
Floare ca iarba.
C-am auzit pe mama,
Floare ca iarba,
Pă mama și pă tata,
Floare de nuia,
Că pă noi, soră, ne-a da,
Floare ca iarba.
Pă una la răsărit,
Floare di pă rât
Și pă una la sfințât,
Floare di pă rât.
Noi, soră, nu ne-om vidè,
Floare de nuiè,
Numa vara-n târgurele,
Floare de nuiiele.
Și iarna-n șezătorele,
Floare de nuiiele.

(Bilțiu, Pop, 1996: 87 (Două stele, două surori).

Datorită repetării mecanice la nu puține refrene de colinde din spațiul investigat s-au produs dereglări devenind astfel obscure în plan semantic: „Cea, Lore,/Nu poți, hore,/Dai dusu-i, badea,/Din Dunări șerpe șuier”, „Dai dusu-i, badea,/Din Dunări și-mpreșuele”, „Vai nu le”, „Mănănușe Mărgărita”.

Tot datorită pronunțării mecanice unele categorii de refrene ale colindelor din spațiul nordic au fost înțelese greșit: „Doru’ m-o d-ajuns” a fost înțeles „Doru m-o dat jos”, „La cest măr mare, rotat” a fost înțeles „La cismar mare, rotat”, „Bădișorule” a fost înțeles „Boișorule”, „Vântule, din Mureș, bate” a fost înțeles „Vântule, din măr, își bate”, „Bun băiat îi Titirilă” a fost înțeles „Fum băiare-i Titirilă”. Anumite categorii de refrene, deși aveau ca adresant categorii de gazde, datorită pronunțării mecanice au căpătat înțeles religios: „Domnicè” (adresantă gazda tânără) a fost înțeles „Domn din cer”, „Domn, domn și-a nost domn” (gospodar cu avere) a fost înțeles ca Dumnezeu. Trebuie să subliniem că în limba veche „domn” însemna gospodar cu proprietate.

Nu toate refrenele au păstrat legătura cu sursa lor. „Leru-i, ler” s-a desprins de mult timp de rădăcina creștină. (Brătulescu, 1981: 87). Acest mult discutat refren, despre originea căruia s-au emis multe ipoteze, provine după toate probabilitățile de la latinescul „Lar-Lares”. Așa cum arată cercetările Larii erau considerați spirite ale strămoșilor și venerați ca divinități protectoare ale familiilor și gospodăriilor. Romanii sărbătoreau aceste divinități la „Laralia”, sărbătoare ținută cu mult fast în cinstea lor. (Kernbach, 1995: 311).

Vechiul repertoriu de colinde a fost odinioară mai bogat decât cel de astăzi și a avut o funcție ceremonială manifestă. Chiar dacă parțial a devenit obscur constituie unul din nucleele colindelor și joacă un rol important în structura textelor. (Brătulescu, 1981: 88).

BIBLIOGRAFIE

- BILȚIU, Pamfil, POP, Gheorghe Gh., „Sculați, sculați, boieri mari!” Colinde din județul Maramureș, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1996
- BRĂTULESCU, Monica, Colinda românească, București, Editura Minerva, 1981
- HERSENI, Traian, Forme străvechi de cultură poporană, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1977
- KERNBACH, Victor, Dicționar de mitologie generală, București, Editura Albatros, 1995

Microcercetare de teren în Dobrogea de Nord: Moara în mentalul colectiv în comuna Topolog, județul Tulcea

*muzeograf Camelia REPEDE
Complexul Național ASTRA Sibiu*

Abstract:

There are countless studies on North Dobrogea seen as the Land of the Windmills. This article aims to present information about all types of mills in the area and we refer here, in addition to windmills and hydraulic mills, by hand, with hammers, after the tractor with a flywheel. It is also desired to highlight the image of the mill in the collective mind, this being possible following field research conducted in 2019-2024. The villages from North Dobrogea were listed, more precisely from Topolog commune, Tulcea county.

Keywords: North Dobrogea; windmill; hydraulic mill; electric mill; grain grinder; miller.

Repere despre comuna Topolog

Comuna Topolog este situată în partea de sud-vest a județului Tulcea. Comuna se învecinează la est cu teritoriul comunei Ciucurova și Stejaru, la nord cu teritoriul comunei Dorobanțu, la vest cu comunele Dăeni și Ostrov și la sud cu teritoriul comunei Casimcea. Localitățile din componența comunei sunt: Topolog, reședință de comună și satele Luminița, Sâmbăta Nouă, Măgurele, Cerbu, Făgărașu Nou și Calfa.

Satul Topolog a fost o așezare turcească numită Topal Ak.¹ În 1573 în Defterul Otoman, se menționa că localitatea era formată din Topal-Ak dar și din Topal-Ava, Topologul român. După războiul din 1855, satul a fost populat masiv cu români din Transilvania, Moldova și sud-estul Munteniei, numărul familiilor românești crescând de la un an la altul, astfel că în 1940 se înregistrau 285. Acestora li s-au alăturat, în urma colonizărilor dintre 1882-1898, un număr însemnat de români din părțile Râmnicului Sărat. De-a lungul timpului, turcii au emigrat și comuna este acum în întregime

¹ Constantin Căpățână, *Monografia comunei Topolog de Tulcea*, București, 2001, p. 12.

românească. Conform ultimului recensământ, în sat sunt aproximativ 4500 de persoane.²

Muzeul satului - în curs de acreditare

Din pasiunea unui fost pădurar, Nelu Trofin, satul Topolog are de câțiva ani un muzeu etnografic, aflat în curs de acreditare. La baza constituirii acestui muzeu a stat colecția lui particulară, realizată pe parcursul a 40 de ani. În linii mari, muzeul cuprinde peste 400 de piese, printre care: obiecte confecționate din lemn (sărăriță, linguroi, piuă de sare, piuă de legume, instrumentar pastoral, leagăn de copil, război de țesut datat 1917, obiecte de iluminat (candelabre sculptate, opaite), piese metalice (găleți de muls, clește pentru scos dinții de către felcer), ceramică (vase, amfore, vase), textile și îmbrăcăminte diversă (haine preoțești, mostre de borangic-mătase, ștergare, preșuri țesute la război; preșuri din cârpe, opinci din cauciuc, opinci pentru horă), instalații (batoză acționată prin curea), obiecte gospodărești (recipiente diverse, armane, tâlvuri) piese documentare (fotografii, cărți monografice despre satele din jur, cărți religioase, certificate de naștere, de deces, titluri de proprietate), tablouri pictate, chiar și trofee de vânătoare (coarne de cerb gloante, cranii de șacali). Un obiect interesant aflat în colecție este Carnetul cetățeanului iscălit cu morții satului din ultimii 25 de ani. Lista s-a terminat la el. Pe acest nume din urmă l-a scris o nepoată.

Meșteșuguri și ocupații

Topolog a fost mereu un pol de dezvoltare regională, având rolul unui târgușor, în care se cultivă cu precădere cereale și plante tehnice.³ De aici și multitudinea de instalații în domeniu: darac de lână, piuă, mașină de tors lână, uleiniță, presă de ulei. Pentru uleiniță materia primă consta din floarea soarelui sau rapiță. Presa de ulei se pune în funcțiune, manual, presiunea se făcea cu așa zișii berbeci, forțați de penele de lemn. Semințele sparte se introduceau în cilindri din tablă de cupru, care se învârteau deasupra unei flăcări, la care de multe ori se puneau pe foc și turte de floarea soarelui, în afară de lemne.

² Liliana Lazia, *Din istoria onomastică a Dobrogei*, în Studii istorice dobrogene, Editura „Ovidius University Press”, Constanța, 2003, pag. 184.

³ Adrian Rădulescu și Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Constanța, Editura „Ex Ponto”, 1998, pag. 210.

În Topolog, cei mai mulți meșteșugari au fost fierarii, dulgherii, constructorii de case, și rotarii. Ion Streteanu a fost cel mai renumit rotar, una dintre realizările lui putând fi văzută în Muzeul În Aer Liber din Dumbrava Sibiului în cadrul Pavilionului de Transporturi, în stânga lacului. În sat au existat, potrivit Anuarului Muzeului Marinei Române din 2016, 10 ateliere de fierărie (Niculai Ionescu, Ion Crișan, Niculai Pandrea, Niculai Lungu, Niculai Crișan, Gheorghe Pedestru, Ghiță Ghețu, Ion Blesnicof, Gheorghe Florea, Constantin Bucurcucu), 1 moară cu motor (Niculai I. Scorțea), 1 fabrică de lână (Ion Pandrea) și 1 fabrică ulei și darac lână (Ion I. Iatan).⁴ Un loc aparte l-au avut și atelierele de făcut obiecte artizanale din nuiele.

Morile satului Topolog

Dar cel mai multe instalații din zonă au fost morile, de toate felurile.⁵ Din păcate nu s-a păstrat nicio imagine cu acestea. Moara lui Baltag, Moara lui Ion Costea, Moara lui Milian Costea, Moara lui Gică Mocanu zis Burduf (poreclit așa pentru că mai cânta din armonică) au fost mori de vânt. Potrivit lui Nelu Trofin, cea mai importantă a fost moara de vânt a lui Chiujdea Niculae, prima moară din sat. A existat începând cu anii 1885-1890, când au început să se așeze pe aceste locuri, primii români ardeleni. Martor și azi al acestei mori, este jumătate din piatra morii, împinsă înspre pâraul Topolog, undeva pe marginea locului viran dintre proprietățile din zonă.

O moară acționată de forța apei este Moara lui Dumitru Butoi, zis Mertic - mertic însemnând măsura pentru luatul uiumului, de la cei care veneau la moară. Amplasată pe cursul pâraului Topolog, în dreptul locuinței sale, a fost prima moară cu zbatuiri din sat. După dispariția primului proprietar, pe locul acesteia a funcționat Moara lui Vasile Butoi și apoi Moara lui Dăianu.

Despre Moara lui Dăianu, localnicul Gheorghe Crișan își amintește: „Moara de apă a lui Moș Dăianu era mare, poziționată pe râul Topolog, spre Calfa. Avea scoc și o roată de lemn cu diametrul de aproximativ doi metri. Construcția morii era din lemn de stejar și părțile componente din ulm și frasin. Moara era înconjurată de gutui. Când mergeam cu *Bună Dimineața* în

⁴ Ligia Dima, *Inventarul întreprinderilor mari și mici existente în localitățile județului Tulcea - anul 1930*, în Anuarul Muzeului Marinei Române, Editura Muzeului Marinei Române, Constanța, 2016 p. 202 - 219.

⁵ Cornel, Irimie, *Anchetă statistică în legătură cu rețeaua de instalații tehnice populare acționate de apă pe teritoriul României*, CIBINIUM, Sibiu, 1967-1968, p 78.

Ajunul Crăciunului, morarul mic de statură cu ochi albaștri ne servea doar cu gutui. Ca și copil, nu am uitat detaliul ăsta. Mi-l aduc aminte pe morar cum stătea pe bancă citind mereu ziarul, asta când nu avea de măcinat. Ne tot spunea că așteaptă americanii. Măcina un sac, doi pe zi, când se strângea destulă apă. Moara a dispărut o dată cu moartea morarului, prin anii '68 adică”.

Fostul pădurar, Nelu Trofin, povestește: „O altă moară a fost amplasată pe pârâu în aval, undeva în zona hotarului cu satul Calfa, apoi montată pe pârâu în amonte în zona casei sale, mai la deal de moara lui Butoi. Moara lui Stan Mocanu (tatăl lui Gică Mocanu, zis Burduf) a funcționat în zona casei lui Vrânceanu Brânduș. Barajul de apă a fost în dreptul casei lui Cojanu Titi, de acolo apa era dirijată pe canal, prin grădinile învecinate, până la zbatul morii; Moara lui Smădu, amplasată în dreptul casei sale, în apropierea izvorului existent de lângă ulicioară; Moara lui Ghiță Marinescu, a fost în dreptul casei lui Bicoi, în apropiere acesta avea heleșteu de pește. Moara a fost incendiată de un îndrăgostit, care mai apoi i-a devenit ginere”.

Au apărut în timp și mori acționate de motor cu abur sau Diesel. Moara lui Constantin Butoi era acționată cu motor pe bază de abur, tip locomotivă. A fost construită în anul 1924. Motorul a fost cumpărat din orașul Izmail adus cu vaporul la Tulcea, iar de acolo cu șapte perechi de boi, pe roțile proprii; acestea erau de înălțimea unui copil de 14-15 ani. Oamenii care veneau la moară aduceau lemne, paie, ori buturugi, pentru întreținerea focului la moară. Al doilea motor a fost tip Diesel cu transmisie la moară prin curea. Apoi a apărut Moara lui Andrei Scorțea (cu cei trei frați: Ioniță, Nicolae și Dumitru). Motorul era tot cu transmisie la moară prin curea. A funcționat în grădina actualei casei parohiale, la fostul preot Popescu. Moara avea un motor puternic pentru acele timpuri, funcționa ziua și noaptea; plata pentru măciniș, uiumul/merticul, fiind până în a zecea parte din cantitatea adusă de cel ce dorea să macine. Instalația a funcționat până în anul 1967, când a fost desființată de comuniști, iar motorul dus la moara lui Iatan Ion.

Moara lui Iatan era amplasată în centrul satului și i se spunea moara mare. Dacă la început a funcționat cu motor Diesel, pornit pe bază de aer comprimat, după un timp era pornită cu doi cai: de volanță se lega o funie, de care trăgeau caii, astfel motorul pornea. În perioada comunistă, moara a fost electrificată cu motoare de 55 Kw. După 1989 a fost privatizată, iar acum a ajuns, din păcate, o ruină.

Tot Gheorghe Crișan specifică: „Noi la moara asta mergeam, că era cea mai apropiată de casa noastră. Puneai în față grâul sau porumbul și în

spate moara avea darac unde scărmanam și lâna. Era interesant cum se pornea cu ajutorul cailor. Roțile cu curelele late de 20 cm erau impresionante, moara asta era ceva specia. Nu măcinam multe grâne. În zonă se făcea porumb, dar maxim 4 tone la hectar, și grâul abia 2-3 tone.”

Râșnițe manuale aveau gospodării precum Neagu Anton, Butoi Dumitru-fiul și Tănase Vasile, cea din urmă acționată prin angrenaj mecanic, cumpărată în 1947 din Luncavița pe patru saci de grâu.

În anii '90 au funcționat în sat mori cu motoare electrice, unde se făcea numai mălai. Elena Olteanu istorisește: Eram copil mic venit de la oraș în vacanța de vară la bunici. Nu pot uita mirosul mălaiului proaspăt măcinat. Îmi aduc aminte de clădirea mare, o instalație uriașă și zgomotul asurzitor de acolo. Nu prea înțelegeam ce se întâmplă acolo, cum se macină efectiv. Căci totul era într-un nor uriaș de făină de mălai, dar care mirosea minunat pentru mine. Mergeam cu căruța cu câțiva saci de porumb. Prezența noastră era anunțată din timp. Stăteam la coadă și când ne venea rândul, frații și verișorii mei ajutau la legatul sacilor și căratul înapoi în căruță. Era o muncă fizică grea dar și plăcută. Ne simțeam importanți, că facem ceva special pentru bunici. Acolo interacționam cu alți copii, era un loc de socializare al satului. Veneam acasă pe sacii proaspăt măcinați și abia așteptam să ne facă bunica mămăligă. Cu puțin lapte de oaie, era mâncarea mea preferată cât stăteam în Topolog”.

Achiziția pietrelor de moară din satul Greci

Din carierele aflate în zona localității Greci, din Munții Măcinului, se extrăgea piatra foarte bună pentru construirea pietrelor de moară, cu care se măcinau cerealele. Aici erau pietrari italieni renumiți (italieni veniți și stabiliți în Dobrogea odată cu construirea podului de la Cernavodă din anii 1890-1895), dar și piatră bună pentru morărit. Pietrele se făceau rotunde, la un metru și zece centimetri diametrul și 20-25 centimetri grosime. Din localitatea Greci se aduceau pietrele în satele din comuna Topolog cu boii sau cu caii. Erau foarte grele, aveau aproximativ 300 de kg. Un set pietre de moară rezista chiar și douăzeci de ani.

Râșnița/moara de mână din Sâmbăta Nouă

În localitatea Sâmbăta Nouă, în satul aflat la 5 km de comună, este amintit ca prim sistem de măcinat râșnița/ moara de mână. Construcții cu

tipologie clasică, râșnițele datează în Dobrogea de la mijlocul secolului al XVIII-lea. Prezintă, de regulă o înălțime totală de 3 m, înălțimea până la pietre de 90 cm și un diametru la pietre de aproximativ 70 cm. Toate râșnițele sunt prevăzute cu 2 pietre, una zăcătoare și una mișcătoare și o veșcă metalică, pentru a nu se împrăștiă grânele. Pietrele erau cumpărate de regulă din satul Greci, un sat dobrogean specializat în pietrele de moară. Morile de mână din Dobrogea prezintă un mâner cilindric foarte lung de manevrare (aproximativ 2 m) și gură de cădere a cerealelor măcinate. Este sprijinită pe patru picioare, toate elementele din lemn fiind realizate din tei.

Elena Burlacu explică: „De mică am văzut pe beci moara construită deasupra bucătăriei, cu ușa inclusă în polată. Într-un colț era zidită o râșniță cu două pietre de moară, cea de deasupra având diametrul de 70 cm. Aceasta era așezată pe un soclu zidit, și avea în jur o bandă metalică și la mijloc un gol pe unde turnai grâu sau porumb. Ca să o miști, avea o bară de lemn montată în piatră și prinsă de sus, de acoperișul odăii. Măcinai pentru pâine, pentru animalele din curte. Așa erau toate, așa am văzut și la vecini. Pășatul se prelingea pe gura râșniței într-un săculeț mic prins de ea. Trebuia să ai forță să miști râșnița, toți copiii numai priveau la părinți. Uneori mămica primea comandă de la C.A.P. să mărunțească piatra vânăta cu care era stropită vița de vie”.

Moara de vânt din Sâmbăta Nouă

Nici morile de vânt nu le sunt străine locuitorilor sâmbăteni. Ecaterina Stodulcă, localnică din sat narează: „Când eram copil de grădiniță, în anul 1960, educatoarea Liseanu Vasilica ne-a urcat într-o zi pe dealul Osâdei, lângă Sâmbăta Nouă. Și acolo, în vârful dealului, lângă o pădurice exista o moară de vânt, moara lui Matei Ioan zis Cojocar (cojocar, pentru că făcea pieptare și cojoace). Și am văzut cum funcționa moara de vânt atunci. Avea niște pietre mari înăuntru, pe care le puneă în funcțiune cu o roată mare care era afară. Și roata avea niște secvențe din niște lemne așa, prin care intra vântul și o rotea. Și am văzut acolo cum se măcina făina pentru mălai, mălaiul din care lumea făcea mămăligă. Construcția era din lemn și mare cât o cameră. M-a fascinat, mi se părea imensă. Huruia și trebuia să fugi de acolo că venea praful ăla subțire care nu aveai voie să-l inhalezi. Am înțeles că au dărâmat-o prin 1962 pentru că au apărut morile electrice și nu a mai fost utilă”.

Ștefan Stodulcă, morarul satului Sâmbăta Nouă

Dacă întrebi în sat dacă își mai aduce aminte cineva de un morar, toată lumea îți spune de Nea Ștefan Stodulcă. A fost cel mai longeviv angajat la moara electrică a C.A.P.-ului. Fiica lui, Camelia Crișan, întâlnită în casa părintească pe Strada Mândrei povestește: „Tatăl meu, a fost morar la moara C.A.P.-ului. Lucra non stop, nu avea zi liberă. Și duminica lucra. După ce a ieșit la pensie, dacă se strica moara, tot pe el îl chemau să o repare. Mă chema tata uneori să-l ajut la moară, mai ales cu știuleții. Îi aruncam pe un gemuleț din incinta morii; moara avea o cupă unde răsturnai porumbul și după aceea intrau pe o bandă și avea o parte metalică construită în sus și de acolo curgeau numai boabele într-un fel de burlan gros, de care era prins în sac. Și în sacul acela cădeau boabele. Dar pe lângă toate astea era praf și trebuia să stea cu ușile și geamurile deschise. Moara era din fier toată și era mare, zgomotoasă, electrică. Băgam în priză și făcea zgomot mare când funcționa. El era singur să bage știuleții la măcinat și repede se ducea să colecteze și să dea la o parte sacul care vedea că se umple. Și-l lega la gură cu niște ațe. Sacii erau din cânepă, așa mari, în care încăpeau 100 kg de măcinș. Și îi trăgea la o parte și făcea loc pentru următorii. (...) și după ce a trecut o perioadă, a primit C.A.P.-ul o moară complexă pe care au montat-o în a doua magazie. Și moara aceea avea valțuri, era moară adevărată, mare, numai că măcina pentru animale, nu pentru oameni. Era mare de jos până sus, cât era clădirea și avea foarte multe utilități. Măcina separat pentru vaci, pentru oi, pentru cai și trebuia să ai grijă că avea multe site și multe programe pe care tata le schimba în funcție de ce fel de mălai vroia să obțină. Și bineînțeles că tăticu’ avea întotdeauna o uniformă, niște haine speciale pentru morărit și totdeauna pălăria lui era albă, fața era albă, cum sunt morarii. (...). Mi-l aduc aminte pe tăticu’ întotdeauna la moară. Și pentru că stătea aproape de ea, când venea acasă din pauza de masă, îl strigau oamenii: <<Nea Ștefane, am venit după mălai>> ! Și fugea imediat înapoi. Și nu lucra cu orele, lucra până se termina tot ce era de măcinat. De dimineața până seara târziu. El a fost morarul satului nostru”.

În satul Sâmbăta Nouă moara CAP-ului a fost închisă la Revoluție. Din anii ‘90 a funcționat până anul 2015 o moară electrică privată situată la marginea pădurii, care asigura măcinatul pentru întreaga comună.

În Cerbu, Făgărașul Nou, Măgurele, Luminița și Calfa, sate mici aflate în vale, nu au existat mori de niciun fel, localnicii apelând la morile din Sâmbăta, Topolog sau mai departe, la Casimcea.

Concluzii

Astăzi, în satele comunei Topoog nu mai există decât mori electrice de gospodărie, private. Morile de altă dată sunt doar în amintirea sătenilor și în cărți poștale-fotografii sepia sau alb negru. Nu se mai aude nicăieri instalația pusă în funcțiune de forța apei și a vântului sau vuietul grânelor măcinate între pietre. Îndeletnicirea de morar s-a pierdut și ea în timpurile noastre moderne lăsând loc altor meserii. Peisajul satului s-a schimbat și el, în locul morilor apărând, pe mai toate dealurile, impozantele eoliene. Dar despre acestea, vom vorbi în alt material.

Informatori

Camelia Crișan

Cătălin Dumbravă

Ecaterina Stodulcă

Elena Olteanu

Elena Burlacu

Gheorghe Crișan

Nelu Trofin

Marcela Ieremia

Mihai Silivestru

BIBLIOGRAFIE

CĂPĂȚÂNĂ, Constantin, Monografia comunei Topolog de Tulcea, București, 2001

DIMA, Ligia, Inventarul întreprinderilor mari și mici existente în localitățile județului Tulcea - anul 1930, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, Editura Muzeului Marinei Române, Constanța, 2016

GHINEA, Dan, Enciclopedia geografică a României, Editura Enciclopedică, București, 2000

IRIMIE, Cornel, Anchetă statistică în legătură cu rețeaua de instalații tehnice populare acționate de apă pe teritoriul României, CIBINIUM, Sibiu, 1967-1968

LAZIA, Liliana, Din istoria onomastică a Dobrogei, în „Studii istorice dobrogene”, Editura „Ovidius University Press”, Constanța, 2003

RĂDULESCU, Adrian, BITOLEANU, Ion, Istoria Dobrogei, Constanța, Editura „Ex Ponto”, 1998

Imagini

Topolog, anul 1918. Fotografie din Arhiva Muzeului Satului Topolog.

Topologul azi. Fotografie de Mihai Silivestru.

Căruță din Topolog. Fotografie din Arhiva Muzeului Satului Topolog.

*Atelier de nuiele în Topolog. Anii '80.
Fotografie din Arhiva Muzeului Satului Topolog.*

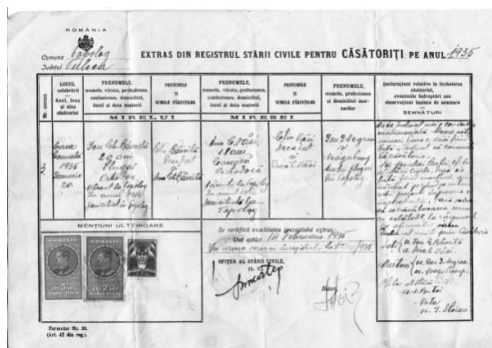
Grup de Tineri din Topolog în anul 1938. Fotografie din arhiva personală a familiei Crișan.

Familie de topologi în 1960. Fotografie din arhiva personală a familiei Crișan.

*Nelu Trofin în anul 2018.
Fotografie de Mihai Silivestru.*

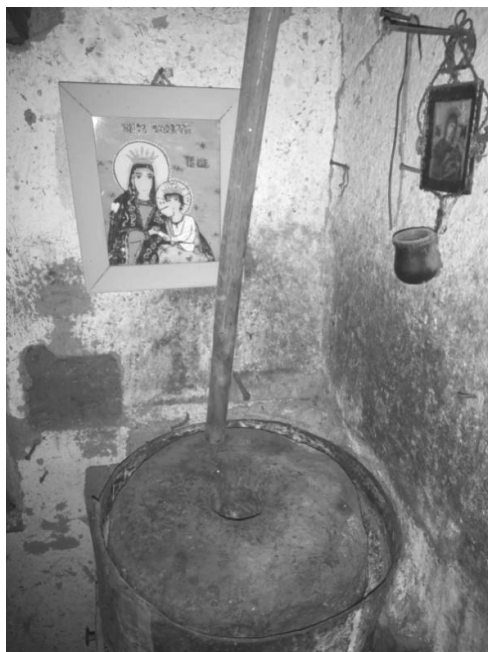
Obiecte expuse în Muzeul Satului Topolog.
Fotografii de Camelia Repede.

Morarul Satului Sâmbăta Nouă, Ștefan Stodulcă.
Fotografie din arhiva personală a familiei Stodulcă.

Mori din Dobrogea de Nord.
Fotografie din Arhiva Muzeului Satului Topolog.

*Râșnița de mână din Sâmbăta Nouă.
Fotografii de Cătălin Dumbravă.*

Darurile sărbătorilor de iarnă

Eugen ȚEPEȘ STROIA
Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”,
București

Abstract:

In contemporary society, the gift represents a gesture that conveys respect, courtesy, affection, love, and sometimes, an obligation of one person (or group of people) towards another person (or group of people). In contrast to these, traditional romanian mentality assigns gifts, like ceremonial offerings, ritualistic meanings, which is why they are found within well-structured customary systems that distinguish between rites of passage and seasonal customs. Their semantic sphere is composed of the sum of all the symbols implied by the objects that constitute the gift or offering.

Keywords: gift, celebration, ritual, symbol, Christmas.

Mircea Eliade susține că religia dacilor este un rezultat al îmbinării elementelor eterogene dintre cultul lui Zalmoxis și cultul lui Gebeleizis. Zalmoxis este principalul zeu al geto-dacilor, zeu al pământului, simbolizat prin funcții în legătură cu creșterea tuturor viețuitoarelor și încolțirea semințelor, dar și cu domnia asupra sufletelor morților. Gebeleizis era un zeu urano-solar. Acest cult al geto-dacilor este simbolizat de Sanctuarele circulare de la Sarmisegetusa, fosta capitală a statului dac.¹

Pe fondul credinței monoteiste și în nemurire a dacilor a pătruns în Dacia creștinismul (care are la bază aceleași idei religioase-credința într-un singur Dumnezeu și în nemurirea sufletului), odată cu romanizarea, și s-a răspândit prin intermediul coloniștilor romani și a misionarilor din Orientul Apropiat. Primul misionar care a creștinat pe strămoșii noștri a fost Apostolul Andrei, care a poposit în Dobrogea, aproximativ în anii 59- 60 d. Hr., locuind timp de 20 de ani într-o peșteră din apropierea localității Adamclisi. S-au păstrat, însă și credințele, practicile și simbolurile precreștine, care, transmise din generație în generație erau ordonate în desfășurarea lor ciclică în funcție de calendarul astronomic, de cel agrar și pastoral străvechi peste care s-a

¹ Eliade M., *De la Zalmoxis la Gighis Han*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 17.

suprapus calendarul creștin. Contopirea dintre credințele precreștine cu cele creștine s-a constituit un sincretism de rituri, mituri și credințe care s-a transmis din generație în generație, conturate în sărbători și obiceiuri, repartizate pe zilele calendarului popular.

Calendarul popular este un instrument de măsurat timpul și de planificare a activităților economice și spirituale (sărbătorile), în funcție calendarul astronomic cu cele patru momente cruciale-solstițiul de iarnă, echinocțiul de primăvară, solstițiul de vară și echinocțiul de toamnă, dar și în funcție de bioritmurile de reproducere ale plantelor și animalelor.

Țăranii spuneau despre calendar că este „rânduiala vremii, să știi când să faci sau când nu trebuie să faci un lucru. Calendarul ne rostuește lucru și viața”. Și întrucât elementul central era starea vremii, care putea influența hotărâtor viața omului, țăranul acorda o mare atenție sistemului de prevestire a timpului, de citire a semnelor timpului, cosmice și terestre.

În mentalitatea populară începutul anului este legat de începutul ciclului vegetațional și de reproducție a unor animale domestice sau sălbatice. Ca urmare începutul anului- Capul Anului- potrivit calendarului popular era stabilit la 1 martie, odată cu regenerarea întregii naturi, așa cum îl sărbătoreau strămoșii noștri daci, antichitatea romană și lumea Orientului.

Prin reforma calendarului roman la anul 153 î. d. Chr. și mai apoi de către Iulius Cezar și învățatul Sosigene la anul 46 î. d. Chr. începutul anului este fixat la 1 ianuarie când se suprapune și peste sărbătoarea închinată de către romani zeului Ianus Bifrons care privea cu o față spre trecut și cu alta spre viitor. De atunci, cu unele modificări aduse de către Papa Grigore al XIII-lea la 1582, calendarul civil oficial stabilește începutul anului la 1 ianuarie, considerat Cap de An. În raport cu acest Cap de An și cu cele patru momente astronomice cruciale- solstiții și echinocții- sărbătorile și obiceiurile pot fi grupate în tot atâtea cicluri.

Ciclul sărbătorilor de iarnă² - solstițiul de iarnă, în antichitate celebrat prin rituri închinare reînnoirii timpului și nașterea zeului Mithra, divinitate a soarelui, devine pentru lumea creștină momentul sărbătoririi Nașterii lui Iisus, numită în tradițiile românești Crăciun.

Ciclul sărbătorilor de iarnă durează 12 zile. Acestea încep cu Crăciunul și se finalizează cu Boboteaza. Perioada sărbătorilor de iarnă este împărțită în două subperioade: prima între Crăciun și Anul Nou când vin spiritele morților printre cei vii și are loc îngroparea anului vechi, ilustrată

² Theodorescu B., Păun O., *Folclor literar românesc*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1964, p. 103.

prin practici de pomenire a moșilor și strămoșilor, cu elemente ale practicilor orgiastice, beția simbolizând îngroparea anului, și cea de a doua subperioadă dintre miezul nopții de Anul Nou și Bobotează, dedicată curățirii spațiului de forțele malefice, alungării spiritelor morților, practicilor de propițiere, de divinație și de profilaxie.

În obiceiurile de iarnă apar diferențieri zonale datorate, în mare parte răspândirii diferite a celor două componente - dacică și romană aparținând fondului cultural autohton; în Transilvania sunt mai frecvente supraviețuirile din fondul cultural romanic, mai evidente în colindatul de la Crăciun, iar cele traco - dacice mai evidente în zonele extracarpatice îndeosebi în Moldova, unde s-au păstrat jocurile de măști și un variat repertoriu de ritualuri la Anul Nou.

Crăciunul este o sărbătoare traco-dacică, căreia i s-a suprapus la apariția creștinismului sărbătoarea Nașterii lui Iisus. Creștinii au sărbătorit Anul Nou în ziua de Crăciun timp de peste o mie de ani, în Țările Române până în secolul al XIX-lea.

Crăciun este un zeu solar specific strămoșilor noștri geto-daci. Apelativul de Moș purtat de Crăciun sugerează vârsta zeului care trebuie să moară și să renască la Anul Nou. Prezent în legende românești ca personaj care face tot ce e posibil să întârzie Nașterea lui Iisus, Crăciun se căiește în momentul în care află că pruncul Iisus s-a născut chiar în grajdul lui, cere iertare lui Dumnezeu și devine primul sfânt, cel mai bătrân, soțul femeii care a moșit-o pe Maria.

Pentru sărbătorile de iarnă la români aveau loc pregătiri, tăierea porcului la Ignat - 20 decembrie, act care avea și o semnificație rituală, porcul fiind considerat o întruchipare a spiritului grâului, pregătirea unor alimente rituale- turta din aluat nedospit, colacii, numiți colindețe din aluat dospit, rezervați flăcăilor colindători, preoților și pentru împodobirea mesei de Ajun, covrigii care se dădeau copiilor colindători.³ Potrivit credințelor populare, atunci când cocoșul vestea miezul nopții, spre Ajunul Crăciunului spiritele morților reveneau printre cei vii. Pentru morții așteptați să sosească se împărțeau alimente (turte, prune fierte, colaci) gesturi purtând aceleași semnificații ca și împărțirea darurilor la Moși. Dintre obiceiurile din ciclul sărbătorilor de iarnă cele mai semnificative sunt colindatul de Crăciun și uratul cu Plugușorul de Anul Nou. La colindat în seara de Crăciun participă

³ Bârlea O, *Folclorul românesc*, I, Ed. Minerva, București, 1981, p. 117.

copii și în multe sate din Transilvania ceata de feciori în Tara Oltului, butca feciorilor între Târnave și Olt, dubași în zona Pădurenilor și Hunedoara.⁴

Tema principală a colindelor este Nașterea Domnului Iisus Hristos, comparată cu răsăritul soarelui. Ceata de colindători începea ritualul după apusul soarelui și îl încheia înainte de ivirea zorilor. Dacă la casele colindate se aflau și fete de măritat ceata de feciori se oprea și le jucau. Pentru colindare se dăruiau membrilor cetii mâncare, băutură și bani, semnificând răscumpărarea puterii sfințitoare a ritualului împlinit. În ziua de Crăciun, sau a doua zi din bunurile căpătate se organiza o masă comună (agapă) la care erau invitate și fetele împreună cu părinții lor.

Din Ajunul Crăciunului și până în a treia zi a sărbătorii grupuri de 3-4 copii între 10 și 15 ani colindau cu Steaua purtând din casă în casă vestea cea mare a Nașterii lui Iisus. Anul Nou este prima sărbătoare din ciclul calendaristic. Ei i se închină un complex de rituri, practici și credințe pentru invocarea prosperității, a fertilității, urări de sănătate și schimbări benefice în viața socială a comunității. La Anul Nou copiii și flăcăii merg cu Plugușorul, un evident obicei agrar arhaic care cuprinde desfășurarea muncilor agricole, aratul, semănatul și coptul pâinii.⁵

Un loc important în obiceiurile de Anul Nou îl ocupă jocurile cu măști ca practică magico-religioasă cu scopul de a asigura schimbarea anului și cele dorite în anul care urmează. Masca animalieră numită turcă, boriță, capră, brezaie în satele din Transilvania era „reprezentarea în imaginația și credința populară a unei ființe din altă lume, născută din nevoia de concret a minții omenești de a da trup sau înfățișare materială ideii imaginare a venirii divinității printre oameni”.⁶ În afara măștilor animaliere - Capră, Turcă, Cerb, Brezaie - cu rosturi augurale (prevestitoare) și fertilizatoare, în alaiurile de urători apar și alte măști - moșii, blojul, moșul și baba, urâții, matahulele etc. care simbolizează spiritele strămoșilor, venite aparent în dezordine, făcând vacarm și tulburând ordinea riturilor și a gesturilor cutumiare, amestecând cele două planuri existențiale- lumea de aici și lumea de dincolo.

Este o manifestare indubitabilă a cultului strămoșilor care conduce spre ideea că „omul tradițional, în toate acțiunile sale se simțea însoțit nu numai de cei vii, prezenți- actanții principali ai fiecărui ritual de renovare a

⁴ Idem.

⁵ Theodorescu B., Păun O., *Folclor literar românesc*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1964, p. 156.

⁶ Herseni T., *Forme străvechi de cultură populară românească*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1977, p. 116.

timpului - ci de întregul neam de moși și strămoși”.⁷ De Anul Nou se practicau și obiceiuri cu o arie de răspândire mai restrânsă, cum era colindatul Vasilcei, întâlnit în Muntenia și Moldova; colindătorii purtau un cap de porc simbolizând belșugul, pe care, în timp ce cântau colindul, îl așezau pe pat în credința că va aduce gazdei belșug. În ziua de Anul Nou se merge cu Sorcova, pentru a ura gazdelor noroc și sănătate în anul în care au intrat.

Ciclul sărbătorilor de renovare a anului era considerat momentul cel mai potrivit pentru a afla, prin practici magice de divinație, invocând puterea spiritelor, cum va fi vremea în anul care va urma, dacă oamenii vor fi sănătoși sau bolnavi, dacă va fi război sau pace, dacă fetele se vor mărita și cum va arăta soțul. Între aceste practici s-au păstrat până astăzi Calendarul de ceapă, Sânvăsiile, Vergelatul, ultimul un obicei care se practică încă frecvent în unele sate din Transilvania.

În obiceiurile de Anul Nou nu lipsesc actele de propițiere- felicitări, urări de fericire, sănătate și belșug. În perioada cuprinsă între Anul Nou și Bobotează se efectuau acte rituale de profilaxie și purificare, de alungare a spiritelor malefice, practici menite să înnoiască anul. În Moldova și în Transilvania, curățirea spațiului de forțele malefice ale iernii se efectua la Bobotează printr-un ritual numit chiraleisa, practicat de către băieți între 7-12, constituiți în grupuri care cutreierau satul mergând din casă în casă, în vacarm de tălângi, bice și buhaie și cântând „Chiraleisa, Doamne/ Grâu de primăvară/ Și- pod și-n cămară/ și pe prispă afară”.⁸ Ca obiecte simbol, copiii purtau plante magice la căciuli: busuioc, brad, vâsc și cărcei de sălcie, iar în mâini bastoane din lemn de alun, invocau belșugul caselor și al ogoarelor, aruncând în ariile gospodăriilor „pana de la Chiraleisa”, care le împodobeau căciulile.⁹ În urma grupurilor de copii preotul mergea din casă în casă, boteza oamenii și casele, cântând troparul „În Iordan botezându- te Tu Doamne, închinarea Treimii s-a arătat”.

Sărbătorile Crăciunului, oriunde în țară, ne situează dintotdeauna într-un timp simbolic al morții și renașterii simbolice. Fiind vorba, așadar, despre o trecere dintr-o stare în alta, dintr-o etapă în alta, vom identifica la nivelul ritualurilor implicate stadii ale preliminarilor, stadii ale liminariilor, dar și stadii ale postliminariilor.

⁷ Bocșe M., *Obiceiuri tradiționale românești din Transilvania*, Ed. Consiliului Județean Cluj, Cluj-Napoca, 2006, p. 71.

⁸ Theodorescu B., Păun O., *Folclor literar românesc*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1964, p. 158.

⁹ Evseev I., *Dicționar de simboluri*, Ed. Amarcord, Timișoara, 1994, p. 109.

Pornim interpretarea noastră de la ideea potrivit căreia „imaginile, simbolurile, miturile nu sunt creații arbitrare ale psihicului; ele răspund unei necesități și îndeplinesc o funcție: dezvăluirea celor mai secrete modalități ale ființei”.¹⁰ Dincolo de transformările pe care le suferă orice gest, ritm, obiect etc. de-a lungul timpului la nivelul receptării sensului lor, considerăm că nu asistăm la o pierdere totală de sens, ci doar la „alunecări”, generate de schimbarea unor date ale contextului în care acestea acționează. Vom fi de acord în acest sens cu Jean Caune care vorbește despre faptul că, de obicei, culturile (orală, scrisă) se disting mai puțin prin procesele cognitive (magică, rațională), cât mai ales prin modurile de comunicare, „lucrurile, ființele coexistă în același univers, care este definit ca o totalitate a mediului în care cultura dobândită prin experiență este utilizată pentru a crea sens”.¹¹

Comunicarea rămâne întotdeauna o formă de descoperire și redescoperire a locului pe care ființa îl are în lume: „Cunoașterea corespondențelor, a semnelor, a semnăturilor reprezintă fără îndoială o educare, un preambul al pregătirii spirituale, ea fiind o punere în stare de receptivitate a mesajelor venite din invizibil, deci a împlinirii individului, precum și punerea în stare de emisie către semnalele venite din invizibil”.¹² Darul, la nivelul Sărbătorilor Crăciunului (dar nu numai), are un rol determinant la nivelul liminariilor, al trecerii propriu-zise din starea cea veche, în starea cea nouă, presupunând asumarea morții simbolice, ce are ca efect o renaștere sub semnul ordinii. Darul și dăruirea de sine sunt absolut obligatorii în contextul asumării limitei superioare, definită drept „un nou început”.

Suntem în acord cu ideea potrivit căreia „ritualul, în faza liminală, distruge și reconstruiește o nouă structură culturală”.¹³ Încă de la început ne declarăm adepții teoriei structurilor complementare la nivelul gândirii tradiționale, cu prelungire și spre gândirea modernă în unele compartimente ale sale. Pornind de la această idee, vom avea în vedere faptul că „ciclul celor trei obligații, sesizat de Mauss – a da, a primi, a înapoia – rămâne mecanismul de bază în funcționarea sistemului darurilor, în care noțiunile de gratuitate, interes, obligație, libertate sunt complementare”.¹⁴

În interiorul relației tradiție-continuitate această complementaritate este vizibilă și are un rol determinant în menținerea secvențelor de rit care țin

¹⁰ Eliade M., *Imagini și simboluri*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 15.

¹¹ Caune J., *Cultură și comunicare*, Ed. Cartea Românească, București, 2000, p. 74.

¹² Servier J., *Magia*, Institutul European, Iași, 2001, p. 121.

¹³ Văduva O., *Magia darului*, Editura Enciclopedică, București, 1997, pp. 37-38.

¹⁴ Ibidem, p. 43.

de dăruire. Se vorbește foarte adesea în lumea contemporană despre „Spiritul Crăciunului” ca despre o formă conștientizată de renunțare la Sine și de asumare a unor stări-sentimente precum: dărnicie, mărinimie, grațitudine. Există o legătură foarte strânsă între acesta și „spiritul darului”. În anumite contexte impuse de ceremonial, de sărbătoare, darul își păstrează valoarea rituală, supunându-se normelor rituale. Datorită acestui fapt, darul își conservă valoarea simbolică. Cu această idee ne situăm în continuitatea teoriilor unor cercetători ce s-au aplecat asupra fenomenului numit „enigma darului” precum: J.T. Godbout, M. Godelier, G. Nicolas, L. Cordonnier, prezente și în lucrarea Ofeliei Văduva, *Magia darului*.

Chiar dacă darurile oferite astăzi sunt costisitoare și sub semnul cantității, putem observa, pe baza unor interviuri aplicate unor subiecți diferiți, din medii sociale diferite, că primează dorința de a-i dăruia Celuilalt „ceea ce și-ar dori” sau „ceea ce îi lipsește”. Acest fapt ne permite să vedem în darurile de Crăciun din lumea modernă nu doar un *potlach gigantic*, cum afirma Levi-Strauss, în 1949, în lucrarea sa *Les structures elementaires de la parente*, ci și forme simbolice de refacere a unei stări de echilibru, un mediator între dezordine și ordine. „Perenitatea darului în societatea contemporană «valoarea lui de legătură» în relațiile de familie, de prietenie sau de vecinătate, organizarea lui într-un sistem coerent sunt probleme mult discutate, punând în umbră speculațiile pe marginea așa-zisului paradox al darului”.¹⁵

Asistăm, credem, la acea dorință a individului, conștientizată, sau nu, în formă verbalizată, de a se situa în ipostaza *cetățeanului ideal*, după o formulare a lui Petru Ursache, în *Etnoestetica*,¹⁶ capabil să anuleze realul în forme ale idealului, fapt ce permite atingerea unei stări de sublim. Privit ca modalitate de conștientizare a unui contact repetat cu limita, sublimul ne apare ca o valoare etică. Din perspectivă morală privind lucrurile, omul modern transmite mesajul dorinței de a aparține, în fapt al comuniunii cu Celălalt. Multul, scumpul, strălucitorul nu stau în mod clar sub semnul gratuității pure, dar nici al practicului pur, ci păstrează și o încărcătură simbolică a devotamentului, care nu se exercită unilateral, doar asupra celui care dăruiește, ci și asupra celui căruia i face darul.

Așa cum majoritatea cercetătorilor ce s-au apropiat de fenomenul darului au remarcat, observăm că darul intră și în acest context în relație cu sacrificiul. Darul devine și o dăruire de sine. El ni se dezvăluie în acest

¹⁵ Idem.

¹⁶ Ursache P., *Etnoestetica*, Institutul European, Iași, 1998.

context drept o formă de eliberare de o limită inferioară, o moarte ritualică ce generează eliberarea de eu-l care însingura și renașterea într-o stare caracterizată prin dialogul posibil cu Celălalt. Eroicul se manifestă în relație cu sublimul și în acest context. Este un eroic reelaborat, încadrat formelor impuse de noul context, dar nu putem face abstracție de el. Este o luptă, mai mult sau mai puțin conștientizată, de a te depăși pe tine însuși în această încercare de trecere dinspre real spre ideal. Nu mai putem vorbi despre o asumare a suferinței, care s-ar fi putut converti într-o bucurie salvatoare, eliberatoare, ci mai degrabă despre frică, o frică naturală, care devine însă o frică stimulatorie, creatoare, sau nu.

Putem identifica două direcții de evoluție a efectelor acestei frici. Pe de o parte ea poate duce la rătăcire, ajungându-se la căderea în ridicol, în rizibil; pe de altă parte însă putem asista la accesarea unor trepte ale inițierii și, implicit, la aspirația spre o întemeiere socială și mai apoi una cosmică. Frica implică prezența tragicului. Mulți cercetători au afirmat de-a lungul timpului că moartea tragediei ar conduce la moartea omului ca Ființă. Iată, că într-o formă sau alta, conștiința tragică este încă activă la nivelul lumii moderne iar sărbătorile și modul de raportare la ele o pot demonstra.

În ambele contexte definite mai sus vorbim în fapt despre prezența tragicului, dar nu credem că trebuie să vorbim despre o ființă tragică, totuși – nici măcar în cazul omului modern. Râsul, în primul caz, poate anula tragicul în forme ale comicului iar râsul poate salva. Râsul nu este nici în acest context o simplă reacție naturală și necontrolată a omului, el are o întemeiere culturală. Ne referim în mod cert la implicațiile rituale ale acțiunii de a râde, când râsul își manifestă natura apotropaică, sau rolul propitiatic. Râsul implică în acest caz tolerarea, ca efect al conștientizării unei stări limită, ludicul ajutând la depășirea stării de tragic impusă de necunoaștere.

În cel de-al doilea caz, tragicul este anulat în sublim, prin asumarea limitei și a acțiunii de depășire a acesteia. Este vorba în acest caz și despre limite interioare, dar și despre limitele exterioare generate de contextul social, și nu numai. Treptele inițierii sunt identificabile la nivelul etapelor dorinței omului de a se cunoaște pe sine prin Celălalt.

Renunțarea la real și accederea spre ideal se produce prin participare. Sărbătoarea îl situează pe individ într-o stare nouă, îi impune o mască iar aceasta îl determină să își conștientizeze locul, rolul, starea sa la nivel social, dar nu numai. Omul modern este obligat să își joace astfel rolul său și să se descopere, să se cunoască, să se schimbe. Excesul produce o renunțare la grijile de zi cu zi, se naște o nouă lume, un nou timp în care individul se

simte mai liber, se metamorfozează. Acest fapt este cu atât mai evident în perioadele mai lungi în care sărbătoarea produce o breșă în timpul istoric.

Darurile costisitoare produc o eliberare de limitările propriei condiții. Noul timp este unul al cheltuielilor, uneori nemăsurate, unul al risipei și risipirii, dar el presupune în același timp o întrerupere în cursul obișnuit, generând înnoire la nivelul relației individului cu Lumea, dar și cu el însuși. Contextul sărbătorii crește puterea darului; considerăm că, dincolo de toate mutațiile funcționale și de sens care se produc asupra acestor gesturi de-a lungul timpului, rămâne activă acea funcție de comunicare a darului, cu ceilalți, dar și cu Sinele. Prin comunicare, se realizează o mediere între o stare de haos generată de tulburare, neliniște, îngrijorare, confuzie și una de liniște, generată de împăcare.

S-a pierdut mult din funcția magică a darului, el nu mai este înnobilit cu acel „suflet”, după cum observa Marcel Mauss în lucrarea sa *Eseu despre dar*, s-au conservat însă multe alte valori ale sale și, chiar dacă pare forțat la o interpretare de suprafață, considerăm că darul își păstrează în primul rând valoarea de simbolism sacrificial. Darul are puterea de a duce mai departe valori culturale care ne vorbesc despre modul de reglare a relațiilor dintre individ și grup, individ și colectivitate, dar, implicit, între individul aparținând lumii reale și cel aparținând imaginarului. Nu putem să nu aducem în discuție și rolul darurilor de atragere a faimei, de definire a importanței în grup, comunitate a celui care dăruiește, având valoarea funcțională de potlach, dar nu putem reduce funcția darurilor din lumea contemporană la această valoare, cu atât mai puțin în contextul pus în discuție.

În urma observațiilor de mai sus, considerăm că darul azi își păstrează valoarea de comunicare socială, propunând o renunțare la Sine, chiar și de scurtă durată, a celui care dăruiește, dar și a celui care primește și racordarea la un ideal colectiv. Darul are încă puterea de a regenera periodic corpul social, refăcând ideea de comunitate. Prin mediere ritualică, mai mult sau mai puțin asumată, darul reușește încă să restabilească un echilibru în raporturile de grup sau în raporturile comunității.

BIBLIOGRAFIE

- BÂRLEA, O., Folclorul românesc, I, Editura Minerva, București, 1981
- BOCȘE, M., Obiceiuri tradiționale românești din Transilvania, Editura Humanitas, București, 1997
- CAUNE, J., Cultură și comunicare, Editura Cartea Românească, București, 2000
- ELIADE M., De la Zalmoxis la Ginghis Han, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980
- ELIADE, M., Imagini și simboluri, Editura Humanitas, București, 1994
- EVSEEV, I., Dicționar de simboluri, Editura Amarcord, Timișoara, 1994
- HERSENI, T., Forme străvechi de cultură poporană românească, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977
- SERVIER, J., Magia, Institutul European, Iași, 2001
- THEODORESCU, B., Păun O., Folclor literar românesc, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1964
- URSACHE, P., Etnoestetica, Institutul European, Iași, 1998

Pomul de Crăciun din zona Codru - un artefact etno-istoric al edificiului național

dr. Ilie GHERHEȘ

Muzeul Județean de Etnografie și Artă Populară Maramureș

Baia Mare, Maramureș

Abstract:

The Christmas tree in Codru ethnographic area is a custom from the dawn of history. It has a conical or rhomboidal shape, being made of available plant materials, symbolizing the tree of life. The fact that it is adorned around the winter solstice and placed next to the lamp shows us that it is a remnant of sun worship. This type of Christmas tree is unique and proves the continuity of human habitation and culture in this deeply Romanian area.

Keywords: Christmas tree, Codru ethnographic area, custom, pre-Christian, sacred.

De la bun început trebuie să fac distincția între bradul de Crăciun, venit la noi pe filieră germană și pomul de Crăciun din zona Codru, care era realizat și împodobit din materiale vegetale diverse, avute la îndemână.

În cultura tradițională românească bradul este incriminat ca având un rol nefast pe lângă casa omului. Nu de puține ori întâlnești în cale, prin satele maramureșene, câte un anunț scris cu „casă de vânzare” și aproape de fiecare dată descoperi în curtea casei, crescut falnic și amenințător, câte un brad. De fiecare dată ești cuprins de un regret amarnic, amintindu-ți de cutuma și de „virtuțile” malefice ale acestui conifer, de interdicția că nu-i voie să-l plantezi lângă casă, deoarece asupra acelei case se va abate blestemul și o va „mânca” pustiirea sau, în cel mai fericit caz, înstrăinarea; oricum, cei ai casei se vor prăpădi.

Astfel ne explicăm cum pomul tradițional de Crăciun din Codru ajuns la noi a rezistat până azi cu un scop ritualic, probabil păgân, dar sigur sacru, cu siguranță precreștin, iar apoi fiind preluat în creștinism.

Pe de altă parte să precizez că pomul de Crăciun era confecționat și împodobit, în primul rând în casele cu fete de măritat, în care, prin

transmitere de practici ritualice se realizau cel puțin în două exemplare, pe cât posibil identice; uneori fiind făcuți și alți „pomuți”, mai micuți.

Pomii de Crăciun se îmbrăcau în preajma solstițiului de iarnă (21 decembrie), fiind clar o rămășiță a cultului solar, care era practicat de către societățile primitive. Atunci și astăzi, pomul de Crăciun era împodobit cu vâsc, busuioc, paie de secară, „cocoși” (floricele de porumb obținute prin expunerea la flacăra, într-o sită de fier), nuiiele de fag, de salcie și de alte plante, considerate totemice sau doar sacre. Prin acest ritual, omul se proiecta pe sine, sinea sa, în eternitate, considerându-se cosubstanțial cu divinitatea, cu eternitatea, prin regenerare și renaștere periodică, asemeni credințelor animiste, care venerau natura, într-un cult dendrologic, care prezerva viața veșnică.

După acest pom de Crăciun exclusiv vegetal și ancestral, oamenii Codrului au imaginat și plăsmuit noi podoabe specifice epocii lor: panglici colorate, diferite bucăți de material textil decorat, sârmă colorată etc.

Pomul de Codru se realizează pe un cadru de metal, sârmă sau chiar în jurul lămpii de iluminat, pe crângurile ei (brațele) dar, dintru începuturi, el împodobește, în general un scai mai viguros. Formele lui romboidale sau conice, bogăția de ramuri verzi, decorul multicolor îl primenesc și creează senzația de însuflețire în întreaga încăpere. Pomul de Codru are funcții magice de fecunditate, fertilitate, belșug ș.a.

Forma conică a pomului, înfrumusețat cu boabe de fasole albă mare, înmuiate în apă, pe șiraguri, are ca idee trei cercuri magice, cu cel mare jos, sugerând relația dintre teluric și cer, iar cercurile concentrice simbolizează reînvierea, sub cupola miraculoasă a cerului, în care omul din popor își pune toată nădejdea lui ontologică. Atunci când pomul este împodobit cu vârgi de salcie (răchită), actantul o face cu gândul că această plantă se regenerează ușor, trimițându-ne cu gândul și la mătășorii din Duminica Floriilor ș.a.

Cel mai spectaculos pom de Crăciun este cel din scai (Scaiul Crăciunului), plantă medicinală care simbolizează reziliența, care alungă duhurile rele, maleficul – având rol apotropaic, dar mai amintește și de coroana lui Iisus Hristos, de patimile Sale. Uneori pomul de scai este împodobit cu nuci, într-o dialectică a luptei dintre bine și rău, pentru că nuca simbolizează atât casa Necuratului, cât și revelația sacrului, lumina-prin miezul său.

Amintesc în context că în Țara Codrului există un basm în care un erou alege drept răsplată între trei galbeni și trei nuci, pe cea de-a doua,

norocul surâzându-i pentru că după spargerea celor trei nuci el a dobândit o fată frumoasă, o turmă de oi și un car cu boi.

În esență, pomul de Crăciun din Codru aduce parcă un elogiu esenței vii a lucrurilor, credința în viața de apoi și toate acestea scăldate și primenite în apele dulci și vii ale legendei – unicat, a pomului de Crăciun de Codru, iar acest obicei sacru, ne vine de undeva din străfundurile imemorabile ale istoriei, ca un zăcământ sacru așa cum ard flăcările pe comori ș.a.

Pomii codrenești de Crăciun sunt fala caselor codrenilor, pregătite de sărbătoare dar și ca ofrandă înălțată în grindă, dublând lumina lămpii cu gaz, investind-o cu virtuți magice. Pomul de Crăciun devine astfel un imn ridicat Tatălui Ceresc pentru că i-a ajutat pe oameni să mai petreacă un an de zile și că au ajuns Sfântul Crăciun, numit în trecut și Anul Nou cel Mare; acum simbolizat prin nașterea Pruncului Sfânt.

BIBLIOGRAFIE

BILȚIU, Pamfil, *Pomul de Crăciun din zona Codru*, în Studii de etnologie românească, vol. I, Editura Saeculum, București, 2003

BILȚIU, Pamfil, POP, Gheorghe, *Sculați, sculați boieri mari-colinde din județul Maramureș*, Editura Dacia, 1966

BOTIȘ, Andreia-Roxana, *Legenda pomului de Crăciun din Țara Codrului*, mss;

FILIP, Gabriela, *Pomii de Crăciun din zona Codrului*, în „Obiecte cu poveste - piese din patrimoniul Muzeului Județean de Etnografie și Artă Populară Maramureș”, Baia Mare, 2022

GHERHEȘ, Ilie, *Pomii de Crăciun din zona etnografică Codru*, pliant expozițional al Muzeului Județean de Etnografie și Artă Populară Maramureș, Baia Mare, 2011

Pomii de pomană sau *Pomii de Arhangheli*. Un obicei din satele de Sub Meseș (județul Sălaj)

*muzeograf Olimpia MUREȘAN
Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău*

Abstract:

The work is the result of a field research from 2017-2022 in several villages in Sălaj de Sub Meseș regarding a custom related to the remembrance and commemoration of the dead on November 8th, the Holy Archangels Michael and Gabriel Day. In Sălaj, this custom of the *Archangel Trees* was practiced on November 8 in several villages (Meseșenii de Sus, Șeredei, Stârciu, etc.) today it is found only in Meseșenii de Sus. The custom consists of decorating a branch of plum or young apple with *cakes* (gingerbread) and dried fruits, and in recent years various sweets (candies, chocolates, bars, etc.) bought from the store, in memory of the one who left the family in the last year. This tree, decorated at home, is then taken to the church to be consecrated, and then, after the memorial service, all those *gifts* are distributed to the children as alms.

Keywords: tree, alms, dead, cake, village.

Aproape toate religiile lumii cred în nemurirea sufletului și cred că moartea este o „trecere lină”, o eliberare, o ușurare în lumea de dincolo. Viața de dincolo este o continuare a vieții pământești. De aceea, o parte importantă din riturile funerare au ca subiect pregătirea și consumarea unor alimente, atât pentru „călătoria” celui dus, cât și pentru ospătarea celor rămași pe pământ.

Trupurile morților așteaptă revenirea lor la viață, sub o nouă formă. Morții își așteaptă hrana, dar nu numai pentru ei, ci și pentru cei mai dinainte morți, neamurile de dincolo, în rândul cărora urmează să se reintegreze și care, odată ajunși, „or întreba: Datu-le-am ceva?”.

Ofrandele funerare pot fi alimentare, dar și nealimentare: „haine, lumină”, oferite, prin substituție, sufletului mortului. Pomenile sunt ofrande de tip sacrificial, prezente în riturile legate de „marea trecere” ale multor religii. Pomana, scria Marcel Mauss, „este, pe de o parte, fructul unei noțiuni a darului și a bogăției, iar pe de altă parte, al unei noțiuni de sacrificiu al celuiilalt”. După M. Mauss, darurile care însoțesc sufletul mortului „vor

îmbuna spiritele, vor duce cu ele umbra obiectelor prețioase în țara morților, acolo unde și ele se întrec în bogații, așa după cum rivalizează oamenii vii când se întorc de la o ceremonie”.¹

Unul dintre principalele simboluri al riturilor de trecere în lumea de dincolo este *pomul pomenilor* sau *pomul vieții*. Acest pom simbolizează pomul vieții din mijlocul Raiului, iar darurile puse în pom simbolizează faptele bune pe care trebuie să le facă fiecare pentru a fi mântuit. Aceste daruri se sfințesc la sfârșitul liturghiei și se împart în special copiilor, iar celelalte pomeni se împart celor care au participat la slujbă, și bătrânilor și bolnavilor din comunitate.

„Pomii de Arhangheli” este un obicei care s-a practicat în câteva sate din Sălaj, azi doar la Meseșeni de Sus în ziua de 8 noiembrie de Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril. Pomii se făceau dintr-o creangă de copaci roditori (măr, prun, cireș, vișin) cu trei sau patru ramuri în care se agață dulciuri și turtă dulce, în amintirea celui plecat în ultimul an din sânul familiei. Acest pom, împodobit acasă, este dus la biserică în ziua de Arhangheli pentru a fi sfințit, iar urmașii vor împărți pomeni. Pomul, astfel împodobit este legat de coșul de nuiete în care sunt puși colacii și vinul pentru paus.

În trecut, în societatea tradițională, Arhangheli erau sărbătoriți pentru că „ei sunt păzitorii oamenilor de la naștere și până la moarte, rugându-se lui Dumnezeu pentru sănătatea acestora”. Arhangheli din calendarul bisericesc sunt conducătorii cetelor de îngeri, având aripi și purtând săbii, ca simbol al biruinței, și sunt călăuze ale sufletelor în drumul acestora spre rai. Arhangheli, în viziunea populară, asistă și la Judecata de Apoi, sunt patroni ai casei, ard păcatele acumulate de patimile omenești firești și purifică, prin post, conștiințele.

În tradițiile românești, Sfântul Arhanghel Mihail este cel care ia sufletele oamenilor, care stă la capul bolnavului dacă acesta va muri și la picioarele lui, dacă acesta va continua să trăiască. Se spune că, Sfântul Mihail nu stă în Rai decât de Vinerea Mare și de Paște, în rest, fiind plecat.

Pentru că atât Sfântul Mihail, cât și Sfântul Gavril sunt văzuți ca păzitori ai oamenilor de la naștere până la moarte, în credința populară se spune că ziua de 8 noiembrie este cea mai nimerită pentru a aprinde o lumânare, pentru a fi călăuzit spre Rai în viața de Apoi. În calendarul religios popular, atât pe 8 noiembrie, cât și în ziua precedentă, sunt pomeniți toți morții familiei, ofrandele aduse lor purtând numele de „Moșii de

¹ Marcel Mauss, *Eseu despre dar*, Editura Institutul European, 1993, p. 62.

Arhangheli”. Totodată, un vechi obicei spune că de sărbătoarea Sfinților Mihail și Gavriil se aprind lumânări atât pentru oamenii în viață, cât și pentru cei morți fără lumânare sau dispăruți în împrejurări năprasnice.

În Sălaj s-a practicat acest obicei al *Pomilor de Arhangheli* în ziua de 8 noiembrie în mai multe sate (Meseșenii de Sus, Șeredei, Stârciu etc.) astăzi fiind întâlnit doar în localitatea Meseșenii de Sus. Obiceiul constă, așa cum am amintit, în împodobirea unei crengi de prun sau măr tânăr cu *turte* (turtă dulce) și fructe uscate, iar în ultimii ani s-au mai adăugat diferite dulciuri (bomboane, ciocolate, batoane, etc.) cumpărate din comerț, în amintirea celui plecat în ultimul an din sânul familiei. Acest pom, împodobit acasă, este dus apoi la biserică pentru a fi sfințit, iar apoi, după slujba de pomenire, toate acele *daruri* sunt împărțite copiilor pe post de pomană.

Pomul încărcat cu fructe și *turte* reprezintă un „substitut al mortului” și amintește de pomul vieții. Acest pom se face de către familia aparținătoare celor decedați și dus la biserică în ziua de Arhangheli dar și la 40 de zile și este legat de coșul de nuiel în care sunt puși colacii și vinul. Pomul este făcut pentru luarea sufletului. Tanti Sava de la Meseșenii de Sus ne povestește despre acest obicei:

Obiceiul acesta îi de mult, io așa l-am apucat. Era tare fain, erau două șire de pomi cu turte acățate. Când o murit fecioru mneu de atunci zece ani, în fiecare an am făcut pom la biserică. Era orice fel de pom: prun, cireș, vișin; punem și mere acățate acolo și struguri. Io în Simleu merem și dădem comandă la turte, făcăm câte 100-200 de turte, le face cu oglinzi în tăt felu de forme (cocoș, căluți, păpuși). Pune în coșarcă ceva greu și să legau de coșarcă pomnii. În biserică era cui și cu ață îl legam. În zăua de Arhangheli tătă lumea mere la biserică cu coșarca cu turte și pomu acolo să împodobe la biserică, să face slujba și pomana morților și când era gata slujba, să lua di pă el tăte turtile și să puneu în coșarcă și apoi să dădeu la prunci. După ace s-o început cu paușăle și nu s-o mai făcut. Să mai duc și amu da puțini. Vineu din Șeredei din Meseșenii de Jos, din Aghireș care aveu neamuri, era ospăț mare și apoi era danț.²

Demult să face aproape la tătă casa pom și să pune mere, nuci, turte, care ce ave. Anu aiesta o fost on pom. Ala să împodobe la biserică. Apoi să împărțeu la prunci de pomană. Să fac și amu turte, sunt câteva femei care știu face.³

² Sava Borz, n. 1930, Meseșenii de Sus, Sălaj, 2017.

³ Gudea Valera, n. 1931, Meseșenii de Sus, Sălaj, 2019.

*La Arhangheli să fac pomi, să taie o ramură mare și să fac turte din forme. Atunci îi hramul bisericii. Se face slujba și apoi lumea stă la ușă și împarte turtele di pă pom, câți coptii erau.*⁴

Dacă în Meseșenii de Sus obiceiul încă se mai practică, cu toate că se fac foarte puțini pomi (unul sau doi) în celelalte sate amintite, obiceiul a dispărut demult, la începutul anilor 1990:

*De Arhangheli îi sărbătoare mare, în noiembrie. Demult mereu tăți mereu la biserică și să făceau pomi cu turte și să dădeu la copii ca pomană. Turtile să comandau, mai erau pân șetre: căluți, păpușe. Să tăie dint-on prun ori vișin care ave mai multe crenji, să tăie o creangă de aceie. Știu că înt-on an era neauă și ne-o tăiat tătuca on vârș de prun. Turtile să puneu în coșarcă și acolo la biserică să puneu pă iel și să sfințeu. Când era gata slujba să luau jos și să puneu în coșarcă și stăteu oaminii în ușa bisericii și le împărțeu la prunci și la femei. Cam până la revoluție s-o făcut.*⁵

Pomul și turta (grâul), ambele simboluri vegetale, conlucrează pe mai multe planuri la restabilirea echilibrului, dezaxat de moarte. Arborele servește drept structură iar turta reprezintă o transfigurare treptată și care completează simboluri arhetipale ale modelului.

Pomul vine în cadrul ceremonialului funerar cu o încărcătură simbolică deosebită, ce decurge din capacitatea sa regenerativă, sau ca un substitut al mortului, sugerându-i astfel o posibilă reînviere a celui dispărut, prin identificarea destinului omului cu cel al arborelui. De acest *pom al mortului* sau *pom al pomenilor* amintește și Ion Ghinoiu: o creangă de prun, mai rar de măr sau de vișin, fiind un substitut al roadelor pământului dat de pomană la 40 de zile după înmormântare.⁶ Tot legat de simbolistica pomului, se mai credea că omul, neputând ajunge în rai, unde sunt pomi destui, măcar să aibă pomul lui din care să se înfrupte. Pomul, numit și „pomul Raiului”, merge și el unde merge și sufletul; acolo ar sta veșnic verde și încărcat cu de toate, așa că sufletul se uită doar la el și se simte sătul; iar dacă îi vine poftă de mâncare, iau și mănâncă din pom. Cei cărora nu li s-a dat de pomană un astfel de pom stau și se uită cu jind la ceilalți. În alte locuri se mai crede că acest pom n-ar fi altceva decât *pomul vieții omului*, care l-a hrănit pe acesta

⁴ Baidoc Maria, n. 1938, Meseșenii de Sus, Sălaj, 2017.

⁵ Ferent Maria, n. 1935, Șereidei, Sălaj, 2019.

⁶ Ion Ghinoiu, *Panteonul Românesc Dicționar*, Editura Enciclopedică, București, 2001, p. 150.

de-a lungul vieții sale cu tot felul de fructe, precum *Pomul Raiului* a hrănit pe Adam și Eva.⁷

Atât pomul, care trebuia neapărat să fie roditor (fie că era prun, cireș sau vișin), cel mai adesea se tăia creangă de prun, cât și turta erau absolut obligatorii. În ofrandele agățate pentru pomană turta era nelipsită, chiar dacă se mai punea și altceva (fructe, bomboane etc.).

Din făină de grâu și apă se face aluatul, „arhetip al genezei și materie sacră” din care se prepară pâinea și colacul. Aluatul din grâu ne duce cu gândul la „aluatul” din apă și lut, pe care, la începutul timpului, Dumnezeu l-a modelat pentru a face omul și l-a însuflețit suflând viață asupra lui.

*Turtile să fac în forme, de tăt felu: păsări, tăt felu de flori, omuleți. Să face sirop dintr-un kilogram de zahăr și apă. Să face on sirop așe gros și să pun la rece. După ce s-o răcit să pune solocale dizolvat cu oțăt și fărină și să pun o lingură de unsore toptită rece. Apoi să întinde și să fac forme și să pun la cuptor. După ce să răcesc, la tăte formile alea să pun ață, ca la bombonile de pom, să să potă agăța.*⁸

Femeile se pregăteau din timp pentru prepararea turtelor, iar cele care nu aveau timp sau nu se pricepeau să le facă, le comandă la Șimleul Silvaniei.

*Erau câteva femei care făceau în sat, nu tăte femeile făceau. Care nu aveau vreme sau nu știau, le comandau la Șimleu. Acolo era o muiere care făcea. Multă lume își comanda la ie. Atăta le făcea de faine, în tăt felu de forme. Erau turte feștite în tăte culorile: galbine, roz, albastre. Ale să acățau apoi pă pomi rotă.*⁹

Un obicei similar se practică într-un sat din județul Cluj (Orman) unde, pentru „hrana sufletului” se făcea *pomul de pomană* încărcat (împodobit) cu diferite forme de aluat de pâine (colăcei) spre deosebire de cel din satele amintite din Sălaj care se împodobeau cu turtă dulce. Se credea că, pe lumea cealaltă, pomul îl va hrăni pe cel decedat. Colacii de pomană, dar și formele de aluat pentru pomul mortului se pregăteau în zilele dinaintea înmormântării de către femei pricepute. Pomul era aranjat într-un vas, alături de alte obiecte, considerate necesare defunctului pe cealaltă lume.¹⁰

Colacii erau considerați „perechea sufletului fără de care acesta nu se poate integra în rândul neamului celor duși”. Aceștia se fac din aluat de pâine, în număr impar, de formă rotundă. Colacii se prepară ca pâinea făcută

⁷ <https://www.cimec.ro> Etnografie, Romulus Antonescu, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*.

⁸ Baidoc Maria, n. 1938, *Meseșenii de Sus, Sălaj*, 2017.

⁹ Oros Firuța, n. 1931, *Șeredei, Sălaj*, 2017.

¹⁰ <http://Pâinea de pomană – colacii în prapori>, accesat: 16 octombrie 2024.

de sărbători și prescura doar din făină din grâu curat, la care se adaugă gesturile obligatorii și care le propagă în sacralitate.¹¹ Se coc în tepsii în cuptor sau direct pe vatră de către femeile bătrâne „care se pricep”, femeii curate, rude sau vecine. Prin formă, colacul sugerează infinitul și nemurirea, iar prin compoziție, respectiv făina de grâu din care este frământat și sarea, este simbol al nemuririi pentru că așa cum grâul ca să încolțească și să crească se pune în pământ, tot așa și trupul omului se îngroapă în pământ ca după aceea să învie. Astfel, colacii de la înmormântare sau colacii care se dau pomană semnifică trecerea omului prin viață, închiderea ciclului vieții și un pod de trecere către o lume nouă, lumea de dincolo.

Așadar, ca formă de pomană, principala ofrandă era cea alimentară, în special pâinea, deoarece se stabilea cel mai bine legătura dintre cei vii și cei morți. Omul comunităților tradiționale credea că dacă dau morților hrană, aceștia nu vor suferi în lumea de dincolo.

Studierea acestui obicei de pomenirea și comemorarea morților în satele din această zonă ne facilitează cunoașterea mai bună a circulației riturilor și tradițiilor de înmormântare și mai ales a particularităților pe care acestea le înregistrează în acest spațiu.

BIBLIOGRAFIE

ANTONESCU, Romulus, Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești, CIMEC

BILȚIU, Pamfil, Contribuții la cercetarea înmormântării pe Valea Someșului, în „Studii și comunicări etnologie”, VII, Editura Academiei Române, 1993

EVSEEV, Ivan, Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească, Editura Amacord, Timișoara, 1993

GHINOIU, Ion, Panteonul Românesc Dicționar, Editura Enciclopedică, București, 2001

HORVATH, Sabina, Alimentația tradițională din Bihor – pâinea între cotidian și sacru, în „Caietele ASER”, nr. 1, Editura Muzeului Țării Crișurilor Oradea, 2005

MAUSS, Marcel, Eseu despre dar, Editura Institutul European, 1993

MUREȘAN, Olimpia, Moartea și ritualurile funerare în comunitățile de la Motiș și Surduc (unitate și diferențe specifice) în „Acta MP XXXVI, 2014

¹¹ Sabina Horvath, *Alimentația tradițională din Bihor – pâinea între cotidian și sacru*, în Caietele ASER, nr. 1, Editura Muzeului Țării Crișurilor Oradea, 2005, p. 257-263.

Ilustrații

Repertoriul baladelor din zonele etnografice ale județului Maramureș

*prof. Pamfil BILȚIU, Maria BILȚIU
Baia Mare, Maramureș*

Abstract:

Based on our direct research, this study is about an important and richly represented, yet poorly studied, section of the folklore from the ethnographic areas of Maramureș - the ballad. The repertory of this species is highlighted by its great typological variety, richness, including congealed variants, many focusing on the complex relationships between the categories of characters, which is of a true artistic value.

After listing all the occasions on which the ballads were performed, we analysed, based on the morphology of the motifs, all the categories of ballads we investigated in the four ethnographic areas of the county, which we catalogued according to the index devised by Al. Amzulescu.

In our research, we paid attention both to the variants belonging to the heroic epic song but also to the variants of the family ballad, which circulate in a wide variety of typological categories. We did not omit, from the context of the research, the types of ballads that do not exist in the Amzulescu index: "The murdered husband", "Ana Diacului", "Stroe Plopan".

In analysing the texts, we emphasized the characteristic features of the species: the drama of the situations, the motifs behind the confrontations, the compositions of the narratives, the didactic-moralizing character.

Keywords: ballad, typology, variant, curse, narrative, confrontation, character, tragedy.

Așa cum arată cercetările spațiul nord-transilvănean nu a fost prielnic conservării baladei în marea ei bogăție și varietate. S-a conservat, într-o mare bogăție tematică, balada familială denumită și nuvelistică, care, în zonele etnografice ale Maramureșului, a circulat intens datorită interpretării ei în sfera liricului și caracterului ei didactic-moralizator. Trebuie să subliniem că în Maramureș, dar și în alte zone ale Transilvaniei, termenul de baladă nu este cunoscut. (Pop, 1978: 75).

Potrivit investigațiilor noastre de teren ocaziile în care s-a performat balada nuvelistică, odinioară, au fost șezătorile, dar mai ales clăcile de tors, de secerat, de desfăcat porumbul, de bătut floarea soarelui. Am întâlnit performere care interpretau balade la clăcile de strâns fânul, la moară, la clăcile de săpat.

Performerele baladelor erau mai cu seamă femei spirituale, posesoare de voci și de repertoriu de specii folclorice. De multă vreme balada a pătruns în repertoriul pasiv, iar în cadrul cercetărilor noastre am procedat la munca de reconstituire cu generația vârstnică. Persistența variantelor în memoria performerilor se datorează poeziei de mare frumusețe, care în rare ocazii impresionează ascultătorul și astăzi. Unele performere ne-au mărturisit că mai adunau copii de pe uliță pentru a asculta balade și hori din bătrâni.

Subiectele epice de care ne ocupăm au o origine diferită în timp și spațiu și este firesc să aducă până la noi ecouri din vremuri de demult apuse, concepții care nu ne mai sunt familiare, dar ne vorbesc despre alte idealuri și concepții de viață. (Fochi, 1985: 35).

Repertoriul bogat al baladei din spațiul investigat și-a păstrat trăsăturile, așa cum le-au zămislit moșii și strămoșii, iar sub aspect tipologic rar am întâlnit variante și tipuri de balade nespecifice arealului nordic investigat de noi. Tipică pe această linie este balada „Iovan Iorgovan”, colportată, probabil, de performeri care au circulat în regiunile în care s-a conservat: Dolj, Banat, Argeș, Teleorman. Nu putem exclude nici pătrunderea ei în spațiul investigat pe cale cărturărească.

Balada Iovan Iorgovan glorifică vitejia, curajul, voinicia. Balada dezvoltă tema uciderii balaurului, având corespondență în antichitate. Mitologemul este universal și se întâlnește în antichitate, în Egipt, China, Helada, Scandinavia. (Kernbach, 1995: 568).

În baladă ni se conturează profilul eroului care impresionează prin vitejie, fiind mereu ahtiat după lupte, dar este și petrecăreț și iubăreț.

Scena înfruntărilor dintre erou și zmei este specifică basmelor. Setea de luptă a eroului ne este elucidată încă de la începutul variantei. „Io-s fecioru' codrilor/Și spaima ungurilor,/Groaza mare a turcilor/Și moartea tătarilor./Io vreau să mă războiesc,/Buzduganu' să-nvârtesc,/Pă balaur să-l turtesc/Și cu el să isprăvesc.” (Bledea Pălăguța, 59, Bârsana, 1973).

Iovan Iorgovan este un personaj mitologic, având multe similitudini cu Novăceștii. Eroul se așează cot la cot cu toți omorătorii de balauri din lume. (Fochi, 1985: 156).

Varianta cu tema șarpele-antropofag este mai degrabă o baladă-colind, având în vedere forma și caracteristicile cu care circulă în zona Maramureșului istoric și în zona Codrului. (Bilțiu, Pop, 1996: 297).

Substratul mitologic ne este exprimat de blestemul copilului de către mamă, prin care își încredințează urmașul șarpelui pentru a fi devorat. Desigur dorința mamei, exprimată prin blestem, ne trimite la vechi forme totemice, dar , mai întâi, la încredințarea copilului de către mamă șarpelui ocrotitor.

Așa cum arată Dumitru Caracostea funcția blestemului a fost inițial una magică. „Ocrotirea morții și afirmarea vieții modelează cântecele de leagăn. Sunt frecvente în folclorul nostru basmele și baladele în care mama își blestemă copilul, în leagăn, să-l mănânce șarpele.” (Caracostea, Bîrlea, 1971: 113).

Ca și în alte variante din Transilvania pe această temă, mama își blestemă copilul să fie supt de șarpe. După ce crește este surprins de reptilă, care vine să-și ia victima care i-a fost încredințată. Șarpele este amenințat de voinic că va fi zdrobit sub copita calului, dar în fața animalului năprasnic voinicul nu are nicio șansă, deoarece îi fusese hărăzit de către mamă încă de când era mic, prin blestem.

Spre deosebire de alte variante cea înregistrată de noi la Săcel are un final neașteptat. Înainte de a muri, eroul solicită să i se dea un pic de răgaz, pentru a-și vesti mama, printr-o scrisoare, asupra morții sale, motiv răspândit în folclorul românesc. „Dacă-i așe și așe,/Tăt on pic mă-ngăduie(ște),/Să bag mâna-n buzunari./Să scot foaie de hârtie/Și crion care ști scrie/Și să scriu o cârticè,/S-o trimăt la mama mè/Să știe de moartea mè.” (Tomoiață Titiana, 71, Săcel, 2004).

Analizând morfologia motivelor, constatăm că narațiunea ei este formată din secvențe ce alcătuiesc nucleul variantelor: blestemul, încercarea eroului de a se salva prin uciderea șarpelui, prevenirea voinicului de către reptilă că i-a fost menit copilul prin blestemul mamei, ceea ce ne întărește convingerea că suntem în posesia unei balade-colind.

Desigur șarpele a fost investit cu puteri ocrotitoare. Numai așa ne putem explica prezența lui în ornamentica porților sau pe zidurile caselor. Șarpele este un simbol de o forță ieșită din comun. (Bilțiu, 2012: 45). Cu siguranță nu putem despărți balada nici de vechile credințe în fatalismul vieții și a contrariilor ei, specifice gândirii arhaice și care ne sunt evidențiate prin cuplurile opoziționale: mamă-fiu, voinic-șarpe. Versurile bine șlefuite

ne argumentează circulația intensă a variantei. Dialogul imprimă narațiunii nerv dramatic.

Analizat în plan narativ, blestemul reprezintă impasul narațiunii, iar dorința eroului de a se adresa mamei, pentru a o anunța de moartea lui, reprezintă reabilitarea, în plan moral, a impasului narațiunii. „Și să scriu o cârtică,/S-o trimăt la mama mē,/Să știe de moartea mē,/Dacă m-o blăstămat iē.” (Tomoiață Titiana, 71, Săcel, 2004) (Bilțiu, 2012: 45, 46).

Așa cum am arătat balada familială, mai ales prin unele categorii tipologice, a circulat cu o intensitate deosebită, datorită forței lor de impresionare. Tipică pe această linie este „Voica sau călătoria fratelui mort”, care ne introduce, ca și alte categorii tipologice, în complexul relațiilor părinți-copii.

Balada este o adevărată capodoperă prin grandoearea epică și dramatică. Tocmai datorită acestor calități a fost și rămâne și astăzi mult îndrăgită de oricare ascultător. În memoria performerilor persistă și astăzi un mare număr de variante de un cert nivel artistic, cu versuri de mare frumusețe și bine șlefuite printr-o îndelungată circulație orală. Balada, în spațiul investigat, circulă intens, sub două tipuri. Primul cuprinde variantele închegate, cu circuit epic dezvoltat, iar cel de-al doilea cuprinde variante contrase, cu un număr restrâns de motive.

Structura narativă a variantelor din primul tip cuprinde secvențele: mama are o singură fată și nu vrea s-o mărite între străini; la insistența lui Constantin, fiul ei cel mai mic, acceptă cu condiția să fie adusă acasă de mai multe ori, ca să fie văzută de mama sa; întorsătura vieții familiei face ca feciorii să se însoare, așa încât nu mai are cine să o aducă pe sora lor acasă; mama își blestemă feciorul care a îndemnat-o să-și dea fata între străini, ca să nu-l mai primească pământul; feciorul devine strigoi, iese din mormânt și se duce la sora lui; când o aduce în sat, strigoiul rămâne la mormântul său.

În variantele de la Bârsana și Asuaju de Sus, mama imploră pământul să-l sloboadă pe Constantin, care îi reproșează că a săvârșit blestem nevinovat, iar fata își blestemă mama. „Acum mă blestem pe mine,/Dar te blestem eu pe tine,/Că n-ai inimă de mamă,/Nu ți sufletu’ de seamă./Nu ești vrednică sub soare,/Să mori cum tăt omu’ moare./Fă(ră) pământu’ cu urgie,/Să te-nghițască de vie.” (Bob Ioan, 81, Asuaju de Jos, 1974). În varianta de la Călinești pământul o îngroapă pe mamă.

Esențial în balada din această grupă este blestemul care, așa cum arată cercetările, este instituit dintr-o formă fixă sau improvizată, prin care se invocă mânia sau urgia unei divinități asupra unei persoane. (Evseev, 1998:

51-52). Potrivit concepțiilor populare blestemul de mamă este considerat cel mai eficient, fiind cel care se leagă.

Metamorfozele în lanț sunt eficiente pentru potențarea vioiciunii narațiunii. „Iar sălășelu’, îndată,/Șoim de călușel s-arată/Și crucea, de la picioare,/Făcui spadă lucitoare.” (Ivănciuc Doca, 66, Bârsana, 1973).

În Maramureșul Istoric circulă mai multe variante cu narațiune contrasă, având ca personaj principal pe Bodița. Variantele se reduc la: propunerea lui Constantin să o dea pe Bodița între străini, blestemul mamei, căutarea surorii, aducerea ei și oprirea fratelui-strigoi la mormânt, întâlnirea fetei cu mama, mama își recunoaște fiica după inelul dat de Constantin, mama și fiica mor de șocul revederii.

În toate variantele blestemul reprezintă impasul narațiunii, iar invocarea pământului de către mamă să-i elibereze fiul și blestemul mamei de către fiică reprezintă reabilitarea, în plan moral, a impasului narațiunii. Tablourile sunt plastice și pline de mișcare, iar narațiunea este construită pe cele două cupluri opoziționale: mamă-fiu, mamă-fiică, apoi pe paralelismul blestemului.

Așa cum arată Adrian Fochi balada este formula sud-est europeană a subiectului general european a călătoriei mortului, cu deosebirea că la noi și în zona sud-dunăreană e vorba de călătoria fratelui mort, iar în Europa nordică e vorba de călătoria iubitului mort. (Fochi, 1985: 130).

Cercetările ne elucidează că toate popoarele sud-est europene cunosc tema. Drept urmare o întâlnim la bulgari, albanezi, neogreci, macedoneni, sârbo-croați. (Fochi, 1985: 80-82).

Baladele din ciclul Novăceștilor, care au circulat intens în spațiul investigat, mai persistă și astăzi în memoria performerilor și nu întâmplător. Gruia lui Novac a fost un simbol al luptei pentru libertate și dreptate socială, iar, drept urmare, poporul l-a imortalizat într-un număr impresionant de variante din ciclul cântecul epic eroic. Baladele din acest ciclu glorifică vitejia, bărbăția, curajul, bravurile în luptă, făcându-l pe erou mult îndrăgit de popor.

Investigațiile noastre de teren ne-au înlesnit descoperirea unor variante pe care nu le-am înregistrat în cercetările precedente. Balada „Însurătoarea lui Gruia cu o fată sălbatică” a fost colportată, probabil, din regiunile geografice în care această categorie tipologică a circulat intens: Caraș-Severin, Dolj, Gorj.

Feciorul lui Gruia își exprimă către tatăl său dorința de a se însura. El îl trimite la o fată sălbatică, pe care să o ia de soție, de o va putea birui în

luptă. Voinicul neputând-o birui se oprește din luptă motivând că și-a uitat calul neadăpat. Flăcăul se duce la tatăl lui. După ce-i reproșează fiului lipsa de bărbăție, acesta se reîntoarce la fată, iar la a doua încleștare fata este ucisă.

În lupta dintre fată și voinic descoperim proba puterii care ne amintește de baladele despre Pinte. Proba puterii, așa cum ne sugerează varianta, îndeplinește funcția de inițiere a voinicului. „Tu ești fecior de înșurat?/Că și fetele te bat.” (Opriș Varvara, 74, Vălenii Maramureșului, 2002). Tocmeala formei de bătaie și proba puterii sunt motive de basm.

„- Cum voiești să ne luptăm?Piept la piept că e mai drept,/Ori din sabie tăiet?/- Piept la piept că e mai drept.” (Opriș Varvara, 74, Vălenii Maramureșului, 2002). Scena încleștării imprimă dramatism baladei. „Când l-o prins fata în brață,/I-o cârțăit cioantele-n spate,/Ca on sac de nuci uscate.” (Opriș Varvara, 74, Vălenii Maramureșului, 2002). Portretul fetei sălbătice este abia schițat. „I-i statura cât un munte / Și de patru palmi în frunte.” (Opriș Varvara, 74, Vălenii Maramureșului, 2002). De abia schițat este și portretul voinicului. Este hotărât, viteaz, biruitor în luptă. Varianta se întemeiază pe scena încleștării dintre voinic și fată. Dialogul dă nerv dramatic narațiunii.

„Ilincuța Șandrului”, categorie tipologică de largă circulație în spațiul investigat, dezvoltă o temă foarte veche: căutarea soției. Tema raptului propriu-zis este legată la noi de năvălirea tătarilor și turcilor. Balada este asociată riturilor de inițiere, demonstrând neprihănirea, având o valoare rituală.

Varianta de la Bârsana debutează printr-un dialog mamă-fică, prin care mama este prevenită de venirea turcilor, întrebând-o unde să se ascundă. Este ales ca loc grădina cu flori, dar turcii o descoperă. În final fata răpită preferă să se sinucidă, aruncându-se în apă.

În prim planul narațiunii se situează tăria morală a fetei. „Decât să mă duc cu tine,/Cu apa mă duc mai bine./Decât să mă duc cu voi,/Mai bine mă duc cu sloi./Decât noră turcilor,/Mai bine hrană peștilor.” (Paul Ileană, 75, Breb, 2005).

Găsirea fetei reprezintă impasul narațiunii, iar sinuciderea ei remedierea impasului în plan moral.

Cuplul opozițional mamă-fică este limpede elucidat în varianta de la Bârsana. „Nu ești mamă, ca și-o mamă,/Că-n loc să mă fi ascuns,/M-ai dat turcilor răspuns./Sănătate bună, mamă,/Că eu plec de bună seamă,/Decât noră turcilor,/Si-u-ași hrană peștilor.” (Ivănciuc Doca, 66, Bârsana, 1973).

Partea cea mai dezvoltată a baladei este reprezentată de secvența confruntărilor – mamă-fiică, mamă-turci. Repetarea întrebărilor marchează creșterea gradului încordării. Foarte intensă circulație a baladei se datorează caracterului ei foarte puternic didactic-moralizator.

Așa cum arată Adrian Fochi subiectul este răspândit la toate popoarele care au avut legături cu turcii: bulgari, ucraineni, unguri, slovaci (Fochi, 1985: 60).

„Căsătoria frate – soră” este o temă de largă circulație în spațiul investigat, datorită forței sale de impresionare și caracterului didactic-moralizator. În spațiul investigat balada circulă în două categorii tipologice: sub formă de baladă propriu-zisă și sub formă de baladă-colind.

Balada ne introduce în complexul relațiilor dintre frați, având ca miez combaterea incestului. Varianta de la Groșii Țibleșului debutează cu scena confruntării frate-soră, pe tema cererii în căsătorie. Secvența este tratată prin intermediul fabulosului. Probele pe care sora le cere fratelui, indispensabile pentru înfăptuirea căsătoriei, sunt, probabil, o tratare în plan fabulos a unor vechi rituri de inițiere. „Ba eu, frate, n-oi pleca,/Până tu că vamă-i da,/Pod de-arjint păste pământ,/Pod de-aramă, păste vamă.” (Bozga Ioana, 61, Groșii Țibleșului, 1990).

Împlinirea probelor ne argumentează fermitatea fratelui în hotărârea de-ași lua sora de soție. Între probele solicitate de către soră descoperim elemente de colind sau baladă mioritică, sora solicitându-i fratelui să cheme ca actanți la nuntă aștrii principali. „- Ba zo, frate, n-oi pleca,/Până tu că mai chema,/Tăt soarele, nănaș mare/Și lunița, nănășița/Și fușteii, stejăreii,/Și stelile, druștele.” (Bozga Ioana, 61, Groșii Țibleșului, 1990). Prezența elementelor de nuntă cosmică se constituie drept o dovadă a vechimii considerabile a variantei.

Refuzul căsătoriei de către fată este făcut în spiritul eticii populare. Tabloul cununiei ne redă prin fabulos absurditatea căsătoriei frate-soră. Semnele miraculoase sunt rezultatul procesului de încreștinare a variantelor. „Popa o prins a cununa,/Icoanele a pica,/Luminile a li-i se stinje,/Maica Sfântă o prins a plânje.” (Bozga Ioana, 61, Groșii Țibleșului, 1990).

Finalul prezintă un interes aparte deoarece ne sugerează că, dincolo de incest, căsătoria trebuie să se împlinească și dincolo de fire. „Da visu' Maicii Precistii,/Din fundu' besericii:/- Cunună, popă, cunună,/Că să ieu cu voie bună,/Cunună, popă, și taci,/Că să ieu că și-o fo' draji.” (Bozga Ioana, 61, Groșii Țibleșului, 1990).

Tema căsătoriei incestuoase este mai larg răspândită în folclor și o întâlnim și în balada „Soarele și Luna”. (Cârstean, 1984: 77).

„Stâna prădată” este o categorie tipologică din care ni s-au păstrat variante contrase. Textele care circulă intens în zona Țării Voievozilor rezumă dezastrul produs la stână prin prădarea acesteia de către hoți. „- Vină, mamă, vină!./C-o vinit pribejii,/Oile furatu,/Pă mine-ngropatu.” (Popan Doca, 42, Șieu, 2000), „Tatăle! Pavele!/Vină, tată, vină,/C-o vinit tâlharii./Oile furatu,/Cânele pușcatu,/Pă mine legatu,/De furca colibii,/La marjinea ghizdii./Berbecel cel mai mare,/Tăt îl frig hoții-n căldare.” (Tulici Gheorghe, 40, Lăpuș, 2008). Motivul a fost atestat de către cercetările de specialitate și la alte popoare: greci, sârbi, bulgari, iar la nord, la ruteni, ucraineni, polonezi, slovaci, ajungând până în Silezia. (Pop, 1998: 137-138).

Varianta de la Rozavlea, ca urmare a contaminării cu Miorița-colind, cuprinde testamentul ciobanului prin care cere să fie îngropat cu ustensilele pastorale. „Pă mine nu m-astupaț’./Nici în verde țințirim,/Nici în dalbul timiteu./Fă(ră) în strunguța oilor/Și-n locu’ gălețelor./Și la cap să-m’ puie-on miel/Și fluieru’ lângă el/Și trâmbița la picioare.” (Orzac Maria, 92, Rozavlea, 1996). Capătă importanță aparte dorința muribundului de a fi înmormântat cu mielul.

Mielul este animal de sacrificiu la multe popoare. Simbolizează blândețea, simplitatea, inocența, puritatea. E unul din simbolurile fundamentale ale lui Hristos. La multe seminții vechi, precum la evrei, oaia era un animal totemic. (Evseev, 1998: 271-272).

„Logodnicii nefericiți” este o temă generalizată în spațiul investigat, datorită încărcăturii dramatice, avându-și izvorul în complexul relațiilor părinți și copii.

Se poate admite că tema arborilor îmbrățișați este comună oamenilor dintr-un prim stadiu de evoluție, când arborele sau alte elemente ale naturii erau însuflețite. În obiceiuri, viața și moartea fac un tot nedespărțit. (Cârstean, 1984: 101). Despărțirea unui cuplu de îndrăgostiți, sinuciderea și înmormântarea ne conduc spre dezvăluirea finalității tragediei și sublinierea vinovăției părinților.

Impasul narațiunii îl reprezintă neacceptarea de către părinți a căsătoriei logodnicilor, iar arborii îmbrățișați semnifică eternitatea dragostei celor doi logodnici. Din variantele inserate de noi în colecție nu lipsesc nici vechi prescripții legate de ceremonialul funebru, care stipulau locul de îngropare în raport cu rangul social. „Pă fecioru’ cel bogat,/Tăt pă el că l-o-

ngropat,/La poarta besericii,/Unde-ngroapă bogați./Și pă fată o-ngropat,/În dosu' besericii,/Unde-ngroapă săracii.” (Neag Maria, 14, Cupșeni, 1974).

Balada are ca miez tăria sentimentală a logodnicilor, care sunt uniți pentru vecie, iar dragostea lor continuă și dincolo de mormânt.

Blestemele nelipsite din variantele înregistrate de noi ilustrează absurdul despărțirii logodnicilor și vina părinților. „Părinți s-o supărat,/Li pă ii s-o blăstămat:/Cine despărțăște dulci,/Ducă-i corbii carnea-n ciungi,/Oasăle pă sub butuci./Cine despărțăște draji,/Ducă-i corbii carnea-n faji,/Oasăle pă sub copaci.” (Neag Maria, 14, Cupșeni, 1974).

S-a crezut multă vreme că ideea ar fi doar o frumoasă imagine poetică, dar este vorba de căsătoria post-mortem a celor doi tineri.

Cântecul epico-liric „Vălean”, de largă circulație în spațiul investigat, este răspândit în toate regiunile românești. Balada dezvoltă o temă veche, otrăvirea eroului din gelozie.

Portretul eroului aventurier ne este zugrăvit mai detaliat. Vălean este un afemeiat, aventurier, nestatornic, cuceritor de profesie. Este îndrăgostit de mai multe fete, iar destinul său este urmărit în toate variantele. Vălean este un răsfățat al mândrelor, ușor de ademenit cu băuturi alese, tentante pentru el, dar care sunt otrăvite. Eroul este un iubăreț înșelător, favorizat și de talentul său de horitor și de interpret la fluier. Libertin prin excelență, el nu ascultă sfaturile preventive ale mamei, crede în perfidia fetelor și este otrăvit. Ni se spune în variante că Vălean „Multe fete o-nșelat,/Cu gura și cu păcat.” Pe deasupra „Era mândru ca și bradu’.” și neîntrecut doinitor din fluier „Când cu gura el horea/Și din fluieraș cânta,/Fetele îl asculta/Și de el se-ndrăgostea./Și-ntr-o seară, pe-nserat,/Când din deal cobora-n sat,/Viața lui că s-o gătat.” (Isaia Victoria, 45, Sarasău, 1974).

Adrian Fochi observa că Vălean este Don Juan sătesc, care nu ia în seamă avertismentele mamei și se lasă în voia aventurilor sale amoroase. Una din multele lui iubite, pentru ușurința cu care își bate joc de seriozitatea, gravitatea dragostei, îl ademenește cu băuturi alese, în care a pus otravă. Vălean moare, iar cântecul insistă asupra acestei idei în toate variantele. (Fochi, 1985: 72).

Într-adevăr moartea eroului prin otrăvire este lait-motivul acestei balade. „Când îi coale, pă la lună,/Lui Vălean țânea lumină./Când îi pă la miez de noapte,/Văleanu trage de moarte./Când îi pă la cântători,/Vălean îi în scăldători./Când de zuă se zărè,/După Vălean clopotè.” (Cupșa Raveica, 34, Cupșeni, 1985).

Momentul esențial care declanșează acțiunea este provocarea eroului și reprezintă impasul narațiunii. Variantele din spațiul investigat au la bază cuplul opozițional mamă-fiu. Întors acasă, mama îndurerată îl mustră pentru viața ușuratică, pe care a dus-o și care i-a grăbit sfârșitul. „Spusu-ț’-am, Vălene, țâie,/Că mândrele te-or pune bine.” (Codrea Ana, 30, Berbești, 1973).; „Spusu-ț’-am, Vlene, spus,/Să leși mândrele și satu’/Că ele ț’-or pune capu’.” (Achim Arestina, 52, Coaș, 1973).

În varianta de la Cupșeni eroul își motivează viața de aventurier, care ar fi comună tinerilor. „Taci, mamă, nu mă sfădi,/C-așe umblă tinerii,/Zua, săptămânile,/Până-și ciuntă zălele.” (Buda Maria, 50, Cupșeni, 1988).

Elementele de ceremonial funerar potențează decesul eroului. „Când era coale, la cină,/Lui Vălean țânè lumină,/Când era la miază-noapte,/Văleanu trăje de moarte./Când zăucă să făcè,/După Vălean clopotè.” (Marchiș Terezia, 68, Berința, 1982).

„Blestemul mândrei” dezvoltă tot o temă veche și de largă circulație, dragostea neîmplinită. Apăsată de ea fata reacționează prin blesteme, în lanț, ca un reflex al rănilor ei sufletești. „Cocia cu patru roate,/Pă la doctori să te poarte./Cocia cu patru cai,/Să te poarte la șpital./Patru boi ca păunii,/Să-i petreci cu doctorii./Patru mii de lei în pungă,/La doctori să nu-ț’ ajungă.” (Bârle Ileana, 71, Cornești, 1973).

Urmările blestemului nu se cunosc. Textul s-a liricizat aproape complet. Balada plasează acțiunea în viitor, ceea ce nu e prea puțin pentru a conferi textului un caracter epic. (Fochi, 1985: 142). Blestemul mândrei reprezintă segmentul confruntărilor, ca urmare a opoziției partenerului la dragostea fetei. Suita de blesteme își are izvorul în tăria sentimentală a eroinei.

„Leacul voinicului” aparține aceluiași complex al relațiilor erotice dintre parteneri. Astfel pe patul de suferință, voinicul cere iubitei să-i aducă fructe neconforme cu anotimpul. Replicând voinicul dezvăluie înțelesul fructelor cerute. „Hei, tu, mândrulița mea,/Tulă ești ori mută ești?/Ori tu nu te nădăiești?/Mure coaptă ți-s ochii,/Căsuț dulce ți-i gura,/Sloi de gheață inima,/Că te temi că te-oi lăsa.” (Ivănciuc Doca, 66, Bârsana, 1973).

Un alt tip al baladei „Leacul dragostei” este „Boala fetei” care cuprinde o compoziție cu o structură perfectă, realizată prin paralelism și dialog, cu replică și răspuns la replică. Fata este bolnavă de dragoste și se plânge mamei, plângere care se repetă ori de câte ori vrea să se culce și i se propune patul tatălui, al fratelui, al surorii, pe care fata le refuză, invocând motive diferite.

Simbolurile joacă un rol esențial în baladă și sunt încifrate în replicile de răspuns ale fetei. „- Du-te, sie, și te culcă,/În pătuțu’ tată-tău./- Ba acolo nu m-oi duce,/Patu-i așternut cu dreță,/M-oi umplè de bătrâneță./-Du-te, sie, și te culcă,/În pătuțu’ frate-tău./- Ba acolo nu m-oi duce,/Patu-i așternut cu brad,/Multe curve s-o culcat./- Du-te, sie, și te culcă,/În pătuțu’ soră-ta./- Ba acolo nu m-oi duce,/Patu-i așternut cu flori,/Nu-ncăpem două surori.” (Iepan Ileana, 84, Rona de Jos, 2005).

În unele variante fata își felicită mama care i-a aflat locul preferat pentru a înnopta, „în patu’ drăguțului”. „Hie, mamă, raiu’ a tău,/Bine-ai zâs pă gându’ meu.”(Buda Ana, 56, Ungureni, 1989).

Varianta de la Rona de Jos prezintă similitudini cu variantele de colind, cu incipitul „Mă luai, luai” de largă circulație în zonele Codru și Chioar. „Mândru la mine-o vinit/Și-atâta m-o drăgostit,/Până soarele-o sfințât./Și-atâta m-o sărutat,/Până luna-o scăpătat./Acasă dac-am sosât,/Mămuca m-o întreat:/Gătat-am de secerat?/- Io, mămucă n-am gătat,/Durere m-o apucat,/Durere de inimă,/De când am fost mititè.” (Iepan Ileana, 84, Rona de Jos, 2005).

„Mândruța moartă” ne introduce în același complex al relațiilor iubit-iubită. Balada dezvoltă tema iubirii ca patimă. Varianta este bine realizată, pe bază de întrebări și răspunsuri, prin care drăguțul respinge propunerea fetei de a merge împreună cu partenerul, motivând fiecare soluție a fetei. În cele din urmă bolnava de dragoste moare. Intervine ca motiv al refuzului flăcăului duplicitatea amoroasă. „- Unde meri, mândruț, gătat?/- La mândruța-n altu sat.” (36). Finalul este nefericit. Flăcăul refuzând să ia fata cu el, ea moare răpusă de chinul așteptării iubitului. „Atâta l-o așteptat,/Altu nu s-o mai luat./Atâta l-o agodit,/Iè pă laiță o adurnit/Și mai mult nu s-o trezât.” (Moldovan Năstaca, 70, Vălenii Maramureșului, 1999).

Cu „Năzdravănu” ne situăm în același plan al complexului relațiilor dintre parteneri. Balada dezvoltă o temă veche, părăsirea iubitului de către fată. Mama îi cere fiului părăsit să folosească o serie de probe pentru readucerea partenerei. Când el se preface mort, partenera vine iar prin bocetul rostit dă de înțeles că el nu este mort. „Cine, Doamne, și-o văzut,/Obraz roșu, ruminat,/La om mort îi pemințat./Mânuri dalbe, zugrăzite,/La om mort îs pemințate.” (Bledea Pălăguța, 54, Bârsana, 1973).

Variantele de baladă din ciclul „Pintea Viteazul” îl au în centrul atenției pe haiducul cel mai vestit, Pintea Grigore, veritabil simbol al luptei pentru libertate socială, scut de apărare a săracilor în vremuri dificile a

stârnit imaginația poporului, care l-a immortalizat într-un infinit repertoriu de tradiții.

În spațiul investigat distingem două categorii de balade brodate în jurul acestui haiduc viteaz. Primul tip cuprinde variante ample, cu mare aglomerare de motive, cu o narațiune dezvoltată, în care viața și faptele haiducului sunt pe larg prezentate. Cel de-al doilea tip conține variante contrase, în care sunt concentrate câteva motive principale: convorbirea haiducului cu ortacii, plecarea unor ortaci la Baia Mare după provizii, prinderea lor, trădarea lui Pinte, moartea eroului și testamentul. Trebuie să subliniem că Maramureșul istoric este zona în care haiducul Pinte și faptele sale circulă și sub formă de baladă-colind, ceea ce exprimă solidaritatea poporului cu faptele haiducului și inversarea speciei.

Structura motivistică a primului tip cuprinde următoarele secvențe. Pinte este servitor la Stupu, care, prin muncile la care este supus, se află în robie. Iar în urma tratamentului dur aplicat de stăpân, Pinte hotărăște să ia drumul codrului. Ne este prezentată apoi tabăra haiducilor, despre care ni se dau unele date. „La focuri, la amândouă,/Sunt voinici o sută nouă./ ei, vreo doisprăzăce,/Toț' frig carne de berbece,/ berbece și on miel,/On cal și-ncă cinci vițai,/Să să sature cu ei.” (Bărbos Ignat, 71, Ciocotiș, 1979). Vătavul propune ortacilor să părăsească tabăra și să se bage pe iarnă îmblătitori, dar să se întoarcă din nou la tabără primăvara. Simțind că se termină proviziile Pinte trimite ortaci la Baia Mare, pentru a le procura, iar prin convorbirea cu aceștia își dezvăluie secretul morții. Ortacii sunt prinși la Baia Mare și dezarmați. Pinte are un vis fatidic și hotărăște să plece la Baia să-i caute pe ortaci. Păzitorii cetății îl amenință pe haiduc să se predea, dar acesta refuză. Aflându-i-se secretul morții prin trădare, Pinte este împușcat. Înainte de a muri Pinte transmite ortacilor un testament, prin care le cere să continue lupta și să rămână uniți. Variantele se încheie cu motivul părului lui Pinte pus la poarta cetății, pentru a fi pieptănat de fete. Finalul este important pentru vehicularea ideii de unire a provinciilor românești.

Narațiunea variantelor din primul tip este de mare amploare și cuprinde tablouri picturale, care impresionează prin plasticitatea lor. „Foaie verde iarbă moale,/Pe deluț, lângă cărare,/Este-o pară de foc mare./Pă deluț, lângă colnic,/Este-o pară de foc mic./Da n-o frige cum să frige,/Că o-ntoarce în belciuge,/Să fie carnea mai dulce./Carne frig, vin încălzesc/Și din gură chiuiesc.” (Bărbos Ignat, 71, Ciocotiș, 1979).

În centrul narațiunii este plasat eroul care ne este caracterizat complex. Este viteaz fără de seamă, care bagă lumea-n groază. El se pretează

la jafuri, dar împarte din banii jefuiți sărăcimii. Pinteia „Ține calea la strâmtori/Și-oprește pe negustori/Și-i scapă de gălbiori./Ține calea la poieni/Și-i scapă de husoșei.” (Bărbos Ignat, 71, Ciocotiș, 1979). Pinteia este un erou neînfricat, hotărât și dârz. „Hai, legați-mă, de vreți./Ori de vreți, ori de puteți./Să văd cine-ar cuteza,/Pă mine a mă lega.” (Bărbos Ignat, 71, Ciocotiș, 1979). Pinteia este eroul care săvârșește multe bravuri în luptă. În unele pasaje ne este redată starea psihică a eroului. „Atunci fruntea oncrunta,/Pușca-n mână o lua,/Sabia înc-o scotea,/În dușman cu ele da/Și grozav mi-i mai culca/Și pe fugă mi-i pune,/Cătane, cu sutele/Și panduri, cu miile.” (Bărbos Ignat, 71, Ciocotiș, 1979). Nesupunerea este o trăsătură esențială a lui Pinteia. „Aleii, voi tâlharilor,/Spuneți, voi și domnilor,/Că eu nu mă dau supus,/Până ce-mi stă capu' sus/Și eu legat nu mă dau,/Până pe picioare stau.” (Bărbos Ignat, 71, Ciocotiș, 1979). Pinteia este un erou neînfricat. „Nici de moarte nu mi-i frică,/Că demult mi-i ibovnică.” (Bărbos Ignat, 71, Ciocotiș, 1979).

Pinteia este caracterizat mai întâi prin acțiune, dar capătă importanță autocaracterizarea prin monologul-testament. Pinteia rămâne ferm în nevoia continuării luptei pentru libertate. „Rămâneți, în codru verde,/Unde urma vi se pierde/Și țâneți tăț' laolaltă,/Nu vă vindeți niciodată.” (Bărbos Ignat, 71, Ciocotiș, 1979). Este evidentă, în aceste versuri, unitatea și solidaritatea dintre cetele haiducești.

Motivul părului eroului, tăiat și pus la poarta cetății, pentru a fi pieptănat de fete, semnifică unirea dintre provinciile românești, dacă avem în vedere că șuvițe din el sunt luate de un sălăgean, un ardelean și un moldovean, ca astfel eroul să poată fi pomenit „În ce Țară Ungurească/Și-o Țară Ardelenească,/Ba și-n Țara Românească”. (Bărbos Ignat, 71, Ciocotiș, 1979).

În variantele de la Strâmtura finalul este tipic pentru modul în care poetul anonim tratează marea pierdere pentru popor, uciderea haiducului Pinteia. „S-auzè glasu' Pintii,/De la marjinea lumii,/Se-auzea și din Baia,/Clopote cum clopotea./O, Pinteia, Pinteia, Pinteia!” (Hârb Grigore, 67, Strâmtura, 2010), „Pinteia, viața și-o gătat,/Lumea s-o cutremurat,/Se-auzè glasu' Pintii,/De la marjinea lumii,/De răsunau tăț' codrii.” (Hârb Grigore, 67, Strâmtura, 2010).

În variantele de baladă despre Pinteia au pătruns motive din folclorul și mitologia universală. Un motiv care potențează coloratura de erou mitic a lui Pinteia este vulnerabilitatea eroului într-un singur punct al corpului. Se știe că Achile, eroul homeric, participând la Războiul troian, a fost scufundat

de zeița Tetis, al cărei fiu era, în fluviul Styx, și astfel eroul devine vulnerabil doar la călcâi, locul de care a fost ținut cu mâna de zeiță. În folclorul scandinav Sigfried omoară un balaur, se scaldă în sângele lui și devine vulnerabil doar la un umăr.

În variantele din spațiul investigat Pinteia putea fi răpus doar prin împușcarea la „Susuoară, de-a stânga,/C-acolo mi-i puterea.” (Bărbos Ignat, 71, Ciocotiș, 1979).

Un motiv pătruns din mitologia universală în variantele baladelor despre Pinteia este creanga care înfrunzește. „Codoriștea de la zbici,/Vezi, o-mplânt în brazdă, aici./Codoriștea de-a-nfruzî,/Io atunci te-oi mai sluji.” (Bărbos Ignat, 71, Ciocotiș, 1979). Motivul crengii care înfrunzește a fost studiat de către Mozes Gaster, care arată că se întâlnește în legendele creștine despre lemnul crucii din literatura română, care sunt de origine orientală. În literatura slavă, afară de legenda crucii, se află un motiv deosebit – înflorirea lemnului uscat, ca semn de iertare a păcatelor, care se întâlnește în literatura orientală și cea germană. Cunoscută și vestită în acest sens este legenda germană Tánhäuser.

Prototipul legendelor despre pomul uscat, așa cum arată Mozes Gaster, este povestea biblică despre bastonul lui Aaron, care înflorește într-o singură noapte. (Bilțiu, 2003: 301-304).

„Mândru lecuit” aparține aceluiași complex al relațiilor dintre parteneri. Măritarea iubitei după un prieten al partenerului constituie pentru iubit o veritabilă dramă, care este tratată în dialogul mamă-fiu. „Să-ț’ tihnea(scă), mamă, de cină,/Cum îi la a mē inimă./Că mi-i ruptă inima,/Că mi-am lăsat drăguța.” (Țiplea Ion, 49, Ferești, 1972).

Finalul reprezintă o dimensionare a dramei erotice a drăguțului, care și-a pierdut iubita. „Când îi mere la fântână,/Anie-ț’ zgarda-n vârghină./Culegând mărgелеle,/Putrăzască-ț’ dejitile,/Cele cu inelele,/Să le aflu, mândră, eu/Să-m’ treacă de doru’ tău. (44).

„Petrea bradului” dezvoltă drama erotică, cauzată de plecarea partenerului la oaste, iar la întoarcerea acasă își află iubita măritată. Drama erotică trăită de tânăr este redată prin confruntarea mamă-fiu. „- Taci, taci, taci, dragu mamii,/Satu-i mare, fete-s multe,/Țî afla una de frunte./- Hei, măicuță, maica mē/Și pă cer îs multe stele,/Mărunte și frumușăle,/Da ca luna nu-i niciuna,/De mare, de luminoasă,/Nici ca mândra de frumoasă.” (Buda Ana, 37, Ungureanu, 1979).

Măritatul fetei în vecinătatea iubitului părăsit accentuează drama tânărului. „Da de s-ar fi măritat,/De la noi, a tria sat,/N-ar fi fost așe

bănat./Da mândra s-o măritat./De la noi, a tria casă,/Vai inima mē iast' arșă.” (Buda Ana, 37, Ungureni, 1979).

„Nevasta vândută” aparține complexului relațiilor dintre soți. Variantele din spațiul investigat fac parte din categoria celor de largă circulație în Transilvania, care au ca miez cauze de ordin social. Căsătoria unui fecior de bogat cu o fată de sărac cauzează respingerea tinerei de către socrii, din cauza lipsei averii.

Balada este alcătuită pe motivul confruntărilor noră-soacră, soție-soț, soție-negustor, mamă-fiu, negustor-fostul soț. Finalul unor variante, precum cea de la Bârsana, are un caracter puternic didactic-moralizator. Soția refuză rascumpărarea de către soț. „Du-te, tu, 'napoi acasă.” (Roșca Ioana, 68, Bârsana, 1973). Fosta soție, nu numai că refuză rascumpărarea de către fostul soț, dar aruncă asupra lui și un blestem. „Când a fi la miază-noapte/Bată-te sudori de moarte./Când s-or zori zorile,/Să bată clopotile,/Pă tâte orașele.” (Roșca Ioana, 68, Bârsana, 1973).

Impasul în care se află personajele declanșează încordarea dramatică. Unele variante, precum cele de la Bârsana și Dragomirești, debutează cu determinarea feciorului însurat să-și vândă nevasta, mama amenințându-l cu distrugerea avuției. „Că nevasta de nu-i vinde,/Eu casa ți o-i aprinde/Și iosagu' ți l-o-i vinde.” (Bud Aristina, 60, Cupșeni, 1985). Atitudinea mamei nu este motivată. Medierea în cel de-al doilea tip se realizează prin porunca adresată fiului de a-și vinde soția. În încercările dramatice ale secvențelor, confruntările implică o serie de opoziții: mamă-fiu, soacră-noră, soț-soție. Opoziția soție-negustor capătă o coloratură morală. „Taci, mândrucă, nu zdera,/Că-i fi doamna cheilor/Și stăpâna curțalor./Tăt cu banii ti-i juca,/Pită albă ți-i mânca./Și iē numa și-o strâgat:/- Lasă, banii-n rujinit,/Penele în putrezât,/Pita albă-n mucezât.” (Bledea Pălăguța, 59, Bârsana, 1973).

Pregătirea și plecarea la târg sunt abia schițate. „Tri curele-o cumpărat/Și în mână i le-o dat./Cu două s-o încălțat/Și cu una o legat,/De loitrița carului,/Hai a lungu drumului.” (Țicală Anisia, 38, Dragomirești, 1980). Miezul cântecului este relevarea datoriei părinților față de copii, a rostului de neînlocuit al mamei adevărate. Capătă importanță drama soției despărțite de familie. „Și pă dânsa o aflat,/La buțale cu zinù,/Stâmpărându-și doruțu./La buțale cu miera,/Stâmpărându-și inima.” (Dunca Maria, 86, Rozavlea, 1982).

În cel de-al treilea tip cei doi soți se descoperă a fi cumnați, iar confruntarea dintre ei revelează împiedicarea căsătoriei incestuoase. „- Hai, mândră, să ne-ntrebăm,/Care din ce neam suntem./Io-s fetița banului,/Din

țara vătavului./Io-s fetița cea mai mică/Și mă cheamă Arșinică./Ei de mână s-o luat/Și-napoi s-o înturnat./- Na, șogore, nevasta,/Nu-ț' batjocori sora./ Ț'-oi mai da bani p-atâta.” (Pop Victoria, 58, Suciuc de Sus, 1995).

În folclorul universal subiectul se limitează, ca arie de circulație, la zona sud-estului european. A fost atestat la bulgari, macedoneni, albanezi, greci. (Fochi, 1975: 174-177).

„Nevasta fugită” este o temă de largă circulație în spațiul investigat și în folclorul românesc. În spațiul investigat circulă intens tipul I, după clasificarea lui Al. Amzulescu, în care soția fuge cu amantul, dar se întoarce de dorul pruncului. Întâlnim, apoi, tipul II, în care personajul feminin, încercând să treacă apa, refuză avansurile podarilor și preferă sinuciderea. În tipul III, soția necredincioasă fuge cu Toma, se întoarce la copilul rămas singur și este ucisă de către soț.

Balada are ca miez drama familiei destrămate, care se răsfrânge mai întâi asupra copilului mic. Întoarcerea mamei de dragul copilului părăsit reprezintă remedierea în plan moral al impasului narațiunii – fuga nevestei. Nerecunoașterea mamei de copilul părăsit reprezintă tot o remediere în plan moral al impasului și potențează coloratura didactic-moralizatoare a baladei.

Cântecul este fondat pe mai multe cupluri opoziționale. Am putea vorbi de opozițiile în lanț: soție-podari, soț-soție, soție-copil, soție-amant (Toma). Ideea care se declanșează și reprezintă miezul baladei este unitatea familiei. Abaterile de la conduita de viață a familiei conduc la moartea soției. Uciderea nevestei de către soț potențează dramatismul variantelor de baladă. „Alelei, curvă de câne! /Ce moarte-ț' dorești la tine? /Ori de pușcă împușcată, /Ori de sabie tăiată, /Ori cămeșă picurată? (...) Când o fost, până la zori, /Îi ardea, pă susuori, /Când o fost, la zuorele, /Îi ardea pă su' mărjele.” (Butcure Mariana, 47, Cupșeni, 2011).

Tot datorită puterii de impresionare circulă intens, în spațiul investigat, „Moșneagul”, de largă circulație în folclorul românesc. Balada dezvoltă tema întoarcerii soțului, care trăiește o adevărată dramă, aflându-și soția măritată. În unele variante soțul plecat la oaste era însurat. Soția l-a părăsit, căsătorindu-se cu fostul iubit.

Momentele narative sunt reduse. Flăcăul pleacă la oaste și lasă vorbă soției să-l aștepte șapte ani, după care să se mărite. Ea se recăsătorește înaintea împlinirii sorocului. În ziua nunții socrul său de supărare pleacă la lucrul câmpului și întâlnește o cătană. Întrebat ce vești are din sat, bătrânul îi spune că se mărită noru-sa și nunta e la casa lui. Deși nepoftit, soțul întors se

comportă ca un nuntaș. Cerându-i-se să închine și el în cinstea miresei, refuză dar primește paharul soției.

Balada dezvoltă tema complexului relațiilor dintre soți și dezmembrarea familiei prin plecarea soțului la oaste. Este axată pe cupluri de confruntări: soț-soție, moș-cătană, mire-fostul soț, mireasă-soțul părăsit. Mirele își exprimă supărarea blestemând pe cel ce se căsătorește cu soția altuia. „Mirele de supărat,/Păste ie c-o blăstămat:/- Bate, Doamne, p-acela/Care s-a mai însura,/Cu nevasta altuia.” (Perța Maria, 63, Cupșeni, 1991). În varianta de la Cupșeni, blestemul este mai dezvoltat și capătă accente violente: „Cine-a face ca și mine,/Margă-i hiriu-n țări străine,/Mănsurai, coalea, toamna,/Coalea când pică frunza,/Cu mândruța altuia.” (Butcure Mariana, 47, Cupșeni, 2011).

În varianta de la Băița de sub Codru finalul reprezintă remedierea impasului narațiunii, care este măritatul soției cu alt bărbat. Soția își cere iertare și îi propune să o reia de soție. „Iartă-mă, de poți ierta,/Să mă iei să fiu a ta.” (Dumuță Ana, 55, Băița de sub Codru, 1976).

„Fata amăgită de un țâgan” aparține dramelor erotice amplu reprezentate în folclorul din spațiul investigat și românesc. Balada are ca miez primejdia căsătoriei în necunoscut și între străini. Fata se lasă înșelată de un țigan, care o ademenește cu perspectivele unei vieți ușoare și îmbelșugate. Ea părăsește locuința părinților și este dusă la șatră și nu la curțile cu care a fost ademenită. Soacră-sa îi dă coșul și bota pentru a merge la cerșit. Căindu-se de soarta ei îi trimite mamei veste despre viața amară pe care o duce.

Varianta de la Breb ne sugerează luarea fetei prin rapt. „Și-asăară fusei la bal,/M-o furat on corturar,/Corturaru’, om deștept,/S-o-mbrăcat locotenent.” (Buda Ana, 65, Breb, 1995). Convorbirea dintre fată și partener este ilustrativă pe linia unității de familie. „- Hei tu, mândruluțule!/Cu tine-n lume m-aș duce,/Am în lume-on tată dulce,/După mine mult a plânje./- Io te-oi trè(ce) pe-on pod de piatră,/Nu ț’-a vini dor de tată./Hai, mândruță, hai cu mine,/Că-i vidè că ț’-a fi bine./- Hei tu, mândruluțule,/Cu tine-n lume m-aș duce,/Am în lume-o mamă dulce,/După mine mult a plânje./- Io te-oi trè(ce) pe-on pod de-aramă,/Nu ț’-a vini dor de mamă.” (Buda Ana, 65, Breb, 1995). Rezultă că balada se întemeiază în cea mai mare parte pe confruntarea partener-fată, cu replici, cu propuneri și răspunsuri.

„Inelul și năframa” este un tip de baladă, poate cea mai bine realizată artistic. Alături de Voica, Pinteza Viteazul, tema ne introduce în complexul relațiilor părinți și copii. Variantele din spațiul investigat sunt piese

închegate, cu narațiune amplă, impresionantă prin dramatismul situațiilor. Miezul variantelor îl constituie opoziția părinților la dragostea tinerilor, care legați prin toate fibrele în iubire, se sinucid. Prin arborii ce cresc pe mormintele lor ei se regăsesc pe un alt plan al existenței, iar simbolistica arborilor are o importanță aparte.

Bradul este un simbol al perenității și al nemuririi. Vița de vie, în tradiția paleocreștină, a fost identificată cu arborele vieții. Semnul sumerian pentru viață era o frunză de vie. (Evseev, 1998: 401-402).

Adrian Fochi ne sugerează că la baza baladei stă o concepție animistă. Nu e vorba numai de o imagine poetică, arată cercetătorul, ci întâlnim și o străveche concepție după care confuzia dintre regnul vegetal și cel uman este o idee comună, iar transferul are aspectul unei nunți magice. (Fochi, 1985: 169).

Balada urmează schema narativă din Logodnicii nefericiți, cu deosebirea că la despărțire logodnicii își dau unul altuia semne fatidice: inelul și năframa. Blestemul din final este, și el, comun cu balada Logodnicilor nefericiți, în raport cu caracterul ei didactic-moralizator.

Învățătura fundamentală a acestor cântece este, oricum am lua-o, că dragostea e mai tare ca moartea și învinge moartea. „Numai ea are puterea de a învinge moartea, e pusă în conexiune cu puterea divină a dragostei.” (Fochi, 1985: 170).

Variantele sunt axate pe confruntările dintre mamă-flăcău, iubit-drăguță. În varianta de la Giulești intervine confruntarea între logodnic și omul sărac, care îi vestește tânărului moartea iubitei, ceea ce ne amintește de variantele cu tema „Moșneagul”.

Desigur refuzul de către mamă a logodnicei sărace declanșează un conflict de natură socială, frecvent întâlnit în grupa baladelor din categoria părinți și copii. Este esențială în această baladă reciprocitatea sentimentului erotic la ambii parteneri.

„Soacra rea” este și ea o temă de largă circulație în folclorul din spațiul investigat și românesc. Și această categorie tipologică aparține complexului relațiilor părinți și copii.

Plecarea soțului la armată reprezintă impasul narațiunii. Tânărul soț, înainte de a pleca la oaste, își dă soția în grija soacrei. În urma tratamentului dur aplicat nurorii la întoarcerea soțului își descoperă soția aproape moartă. Secvența confruntărilor mamă-fiu, noră-soacră imprimă baladei un caracter dramatic. Prin relevarea vinovăției soacrei, de încercarea de ucidere a norei,

apoi nesinceritatea față de fiul ei prin care încearcă să-i ascundă vina, potențează caracterul didactic-moralizator al baladei.

Finalul este moralizator. Mărinimia nurorii potolește dorința de răzbunare a soțului. „- Hei tu, nevestioara mē,/Ce moarte-i vrei la soacră-ta?/O’ din pușcă împușcată,/Din sabie dimnicată./- Nici din pușcă împușcată,/Nici din sabie rânțezată./Margă-n lume și să țaie/Și nu-m’ poruncească mie./Să vadă și soacrele,/Ce plătesc nurorile.” (Codrea Ana, 30, Berbești, 1973).

În varianta de la Berbești chinurile la care este supusă nora au la bază învinuiri legate de neîndeplinirea de către noră a unor obligații de ordin gospodăresc. „Tu aici când ai intrat,/În casă n-ai măturat,/Vasăle nu le-ai spălat,/În cămară n-ai intrat,/Să vezi ce zestre-ai luat.” (Codrea, Ana, 30, Berbești, 1973).

Tot în această variantă, ca urmare a procesului de încreștinare, intervine rugăciunea adresată lui Dumnezeu să revină soțul acasă, spre a curma chinurile la care este supusă nora de către soacră. „Năposti, Doamne, țările,/Să vie cătanele,/Să vie și-a meu bărbat,/Doară m-a scăpa din iad.” (Codrea Ana, 30, Berbești, 1973).

„Fata blestemată, pasăre pribeagă” este o temă de largă răspândire în spațiul cercetat, datorită încărcăturii dramatice, frumuseții textelor și caracterului didactic - moralizator. Ea ne introduce în același complex al relațiilor părinți-copii, dar și soț-soție, soacră-noră. Fata este blestemată de mama ei cu blestem greu, rostit duminica, ceea ce reprezintă impasul narațiunii. Balada are ca miez destinul fetei, tratat prin confruntarea drăguț-iubită, și acceptarea destinului, care ne este revelat de motivul refuzului fetei de a-și revedea membrii familiei.

Finalul unor variante, axat pe confruntarea drăguț-iubită, este esențial în privința împlinirii dragostei dintre cei doi parteneri. „Am vo două, tri să-ț’ spui,/Două, tri de sărutat/Și mai mult de nelăsat,/Două, tri de dragostit/Și mai mult de neurât.” (Șușca Varvara, 73, Săcel, 1973). Metamorfozele fetei, care se prefacă în pasăre, mreană, dau elan și culoare narațiunii.

Variantele noastre pe tema „Sora otrăvind fratele” se definesc tematic astfel. Fata îndrăgostită îl întreabă pe iubitul ei în ce chip îi poate dobândi dragostea. Partenerul îi cere fetei să-și ucidă fratele, cu care el se află în rivalitate, cu veninul strâns într-un pahar de la șerpoaica din grădină. După ce și-a ucis fratele, fata ucigașă e îndepărtată de iubitul ei, de teamă că, în caz de mânie, poate face și cu el la fel.

Variantele sunt construite pe motivul confruntărilor voinic-fată, frate-soră. „Ie din grai aşe grăie(şte):- Hai, voinice, şi mă ie!/- Io, pruncă, nu te-oi lua./Până tu mi-i asculta:/Pă frate-to-l otrăveşte,/Pă frate-to, pă Gheorghie,/Care-o fost în cătunie.” (Buda Maria, 80, Cupşeni, 1988). Otrăvirea fratelui reprezintă impasul naraţiunii, iar refuzul tânărului de a lua fata reprezintă reabilitarea, în plan moral, a impasului.

În varianta de la Cupşeni confruntarea dintre frate şi soră este alcătuită din replici de provocare şi răspunsuri de prevenire. „- Să trăieşti, frătiucule!/- Să trăieşti, soruca mē!/Dacă ți voia de-acē(ia),/Paharu' nu ți l-oi bē./De te-o-nghitat oarecine,/Te-a durē inima-n tine./De faci tu de capu' tău,/Te-a durē inima rău.” (Buda Maria, 80, Cupşeni, 1988).

Finalul este moralizator. Fata reacţionează la cele întâmplate, autoblestemându-se şi rămânând cu regrete amarnice faţă de fapta săvârşită. „Tună, Doamne, dint-on nor,/Cine crede-nt-on fecior,/Că şi io am fo' crezută-nt-unu',/Să mă fi tunată tunu',/Că şi io-am crezut odată,/Tunu' să mă fi tunată./Pânt-on câne blăstămat,/O murit frate cât on brad./Pânt-on câne afurisât,/O murit frate cât on zăd.” (Buda Maria, 80, Cupşeni, 1988).

Capătă o importanţă deosebită varianta de la Sîrbi, care cuprinde visul fatidic dar şi probele absurde care i se pretind iubitei pentru a fi luată de soţie, pe care le întâlnim în variantele de baladă cu tema căsătoriei frate-soră, pătrunse, probabil, datorită interferenţei dintre categoriile tipologice ale baladei. „- Io, mândrucă, te-oi lua./Numa tu de-i număra/Bătătura dint-o tiară,/Iarba din nouă hotară./Şi ie bine s-o purtat/Şi-acele le-o numărat./Iar o mărs şi l-o-ntrebat:- Lua-mi-i, mândruţ, o' ba?/- Io, mândrucă, te-oi lua./Numa tu de-i număra/Penile di pă tri curci,/Iarba di pă nouă munţ'.” (Toporan Ana, 73, Sîrbi, 1975). Am amintit anterior că astfel de probe absurde ascund o tratare în fabulos a unor rituri de iniţiere.

„Sora se plânge fratelui de necazurile căsniciei” aparţine aceluiaşi complex al relaţiilor dintre soţi. Balada este construită pe confruntarea frate-soră. Întâlnindu-se la cârciumă, fata se plânge fratelui că viaţa ei de familie este grea, soţul băutor o bate, situaţia ei fiind fără ieşire. Cele propuse de frate sunt refuzate de sora lui, socotind că dacă fratele îi va ucide soţul, rămâne văduvă, iar mutarea la frate ar putea fi temporară, ea putând fi alungată. Intervine aici destinul şi concepţia religioasă populară potrivit căreia crucea cu care s-a obişnuit şi-o poate duce.

„Ana Diacului” ne introduce în acelaşi complex al relaţiilor amoroase, cu implicaţii sociale. Balada este axată pe motivul confruntării dintre iubita Ana şi Pinte. Ana aflând că Pinte se însoară, insistă să o ia de

soție, dar Pinteia o refuză, promițându-i că-i va plăti fetia. Fata îl blestemă iar Pinteia o ucide pe Ana. Aventurile amoroase ale lui Pinteia sunt cunoscute datorită legendelor și baladelor despre viteazul haiduc.

„Soțul ucis” are valoare de unicat, deoarece nu a fost înregistrată până acum în spațiul investigat. Balada narează drama soției, al cărei soț a fost ucis de către socrii. Înainte de moarte soțul cere răgaz să-i scrie soției pentru a-i anunța tragedia. Soția grăbește plecarea la soț, dar îl găsește decedat și-i reproșează socrului situația ei de văduvă, rămasă cu patru copii. Socrul caută să o consoleze, că o să-și găsească un soț mai bun și de neam mai ales. Soția reacționează prin blestem.

Balada este axată pe confruntarea soție-socru, prin care se vehiculează dramatismul situației. „Capu-n pulberi i-o jucat,/Trupu-n sânje s-o scăldat./- Da nu Ț’-o fost, neniuluc, jele?/Patru prunci a orfăni,/Pă mine mă văduvi.” (Moldovan Năstaca, 70, Văleni, 1999).

„Stroie Plopan” a fost înregistrată de către cercetările noastre în Țara Lăpușului. Balada este un reflex al năvălirii tătarilor, când raptul acestor cotropitori era intens practicat. Stroie este un erou justițiar, care luptă împotriva răpitorilor de fete. El pătrunde în tabăra tătarilor, unde găsește o fată legată de o salcie. În confruntarea erou-tătar, Stroie este pregătit să elibereze fata „Nici cu aor, nici aftan,/Ci cu dări de buzdugan.” Eroul îi învinge pe tătari și eliberează fata, pe care o ia de soție. „Ție, dragă fată mare,/Îți fac parte de scăpare,/Dar îm’ fac parte și mie,/Să te iau scumpă soție.” (Lucian Dochia, 66, Costeni, 1987).

Cu tot procesul de evoluție al folclorului, prin frumusețea și valoarea ei artistică, balada s-a conservat până astăzi în tipare tradiționale și cu toate că unele variante s-au contras, cele mai multe și-au păstrat structura așa cu le-au zămislit moșii și strămoșii noștri.

BIBLIOGRAFIE

- BILȚIU, Pamfil, Motive de largă circulație în folclorul românesc și universal despre Pinteia Grigore Viteazul, în „Studii de etnologie românească”, vol. I, Editura Saeculum I.O., București, 2003
- BILȚIU, Pamfil, Șarpele antropofag. Baladă sau colind? în „Studii de etnologie românească”, vol. III, Editura Eurotip, Baia Mare, 2012
- BILȚIU, Pamfil, POP, Gheorghe Gh., Sculați, sculați, boieri mari! Colinde din județul Maramureș, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1996

- CARACOSTEA, Dumitru, BÎRLEA, Ovidiu, Problemele tipologiei folclorice, Editura Minerva, București, 1971
- CÂRSTEAN, Stelian, Balada în folclorul Moldovei de nord, Editura Minerva, București, 1984
- EVSEEV, Ivan, Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească, Editura Amarcord, Timișoara, 1998
- FOCHI, Adrian, Cântecul epic tradițional al românilor, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985
- FOCHI, Adrian, Coordonate sud-est europene ale baladei populare românești, Editura Academiei R.S.R., București, 1975
- KERNBACH, Victor, Dicționar de mitologie generală, Editura Albatros, București, 1995
- POP, Dumitru, Cercetări de folclor românesc, Casa de editură Sedan, Cluj-Napoca, 1998
- POP, Dumitru, Folclor din zona Codrului, Baia Mare, 1978

ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

Infractori și infraționalitate în Maramureșul istoric – secolul al XVII-lea

dr. Gabriel-Virgil RUSU¹

*Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române,
Filiala Cluj*

Abstract:

Part of the principality of Transylvania, the county of Maramureș faced, during the 17th century, a growing criminal situation. The archival documents testify to a world of crime and criminals who committed many criminal acts, from murder and robbery to the simple theft of goods or animals. At the same time, the county authorities and noble assemblies made sustained efforts to limit and eradicate the criminal phenomenon, by taking measures to strengthen security in cities and villages, by organizing the so-called „inquisitio generalis” (general investigation of criminals), by collaborating constant with the administrations of Bistrita district and Solnocul Interior County. Thus, we can conclude that in Maramureș the operative situation was kept under control and that peace and public order were preserved at a satisfactory level.

Keywords: Maramureș, Transylvania, criminal law, criminals, criminality, justice.

Putem afirma că nu a existat și nu va exista orânduire istorică sau structuri de tip societal fără valori ori fără rebuturi. Apariția proprietății, în cele mai vechi timpuri, a determinat geneza infraționalității, profesionalizarea răufăcătorilor, traficul cu obiecte furate. În același timp, liderii comunităților s-au simțit datori și erau motivați să acționeze împotriva lumii infraționale, având sprijinul necondiționat al populației, aplicând, la început, norme de drept consuetudinar. Dar atunci când aceștia s-au dovedit incapabili, oamenii a tins să-și facă singuri dreptate, fapt care a produs de multe ori haos și anarhie.

¹ Cercetător științific al Institutului de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, Filiala Cluj, lector asociat al Facultății de Istorie și Filosofie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.

Perpetuarea legii scrise și dezvoltarea structurilor de tip judiciar au însemnat foarte mult pentru istoria Principatului Transilvaniei (1541-1699). Administrațiile locale și centrale erau în măsură să ridice lupta contra criminalității la un nivel superior. Vorbim de decrete și codexuri generale care conțineau și norme de drept penal și procesual penale: decretul regilor maghiari, *Tripartitul* lui Werbőczy Istvan (în perioada voievodatului, 1176-1541), *Specimen juridici processus*, elaborat din inițiativa principelui Gabriel Bethlen și *Approbate et Compilatae Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum*, licențe ale Casei Rákóczi. Norme de drept penal identificăm și în peisajul hotărârilor dietelor, în protocoalele orășenești, în deciziile congregațiilor nobiliare sau în legislația de război. Având la îndemână aceste instrumente și administrația comitatului Maramureș luptă cu infractorii și cu infraționalitatea. O dovedesc documentele cercetate în arhivă. Studiul nostru își propune să prezinte în mod documentat câteva tipuri de infracțiuni, precum și măsurile preventive și de cercetare penală luate de autoritățile de pe Tisa pe parcursul secolului al XVII-lea.

După infracțiunea de trădare (*nota infidelitatis*) pedepsită drastic de legea de tip penal din principatul Transilvaniei prin pierderea capului și averii, cea mai gravă faptă era **omorul** sau **crima**. Iată câteva exemple din practica judiciară. La data de 17 mai 1607, principele Sigismund Rákóczi îi poruncește judeului primar al orașului Bistrița să soluționeze prin lege omorârea argatului lui Mihail Gyulay din Ieud (Maramureș), infracțiune săvârșită în anul 1604 de către numiții *Ioan Csiorba, Thomas Gereb și alții din satul Dipșa (Bistrița)*.² În Evul Mediu pentru omucidere instanțele pronunțau, de regulă, pedeapsa capitală – Werbőczy scrie: *pedepsește cu moartea pe cineva care a omorât* -,³ sau plata unei amenzi ca răscumpărare față de rude. Însă cutuma nu se aplica uniform în plan etno-social existând numeroase situații de discriminare. Iată ce spune iezuitul Ferrante Capeci, aflat în misiune apostolică în Transilvania sfârșitului de veac XVI: *...cine omoară un ungar plătește cu mult mai mult decât dacă ar omori un român; dat fiind că pentru moartea unui român se plătesc 18 florini, iar pentru a unui ungar 30*.⁴

Stările ardeleni adunate în Dieta de la Alba Iulia, din perioada 4-23 mai 1617, îngrijorate de creșterea situației infraționale din principat,

² Fondul Primăriei Orașului Bistrița, seria I, nr. 7873/1607, în continuare: FPOB.

³ *Opus Tripartitum*, pars. I, tit. 7, la Moldovan Florin, *Originea și evoluția instituției jurătorilor la români*, Editura Texte, Dej, 2007, p. 225.

⁴ Ferrante Capeci, *Scrisoare către Claudio Aquaviva, 1584 februarie 27, Cluj (în continuare Capeci, Scrisoare)*, în *Călători*, vol. III, p. 100.

decretau: *Art. 6. Sunt multe plângeri cu privire la ostașii și latronii vagabonzi care săvârșesc furturi, omucideri și multe altele. Am hotărât, din voința Măriei tale, ca în orașe și sate juzii și alți funcționari să-i urmărească pe aceștia, mai ales cu ocazia zilelor de târg. Cei care nu au acte să fie prinși și duși în detenție în cetatea cea mai apropiată. Dacă se dovedește că cel deținut este latron, să fie pedepsit fără milă. Măria ta să nu acorde nicidecum grație unor astfel de persoane. Bunurile celui reținut să revină celui care l-a prins.*

O cercetare judiciară descoperită în fondul arhivistic al orașului Bistrița ne dezvăluie efortul autorităților locale de a identifica autorii necunoscuți ai unui omor comis în anul 1691 pe raza localității Telciu, victimă fiind un negustor grec pe nume Cozma care se deplasa cu mărfurile spre comitatul Maramureșului. Declarațiile martorilor, consemnate în scris de notar, pun în evidență comportamentul suspect a doi români pe nume Bogza și Trișcă, de loc din Maieru (*Mayerhof*, Bistrița). Popa Miron, unul dintre martori, a declarat că s-a întâlnit cu cei doi și aceștia i-au povestit că intenționau *...să meargă în Maramureș să cumpere oi, iar când au fost întrebați unde sunt cărțile lor (salvus conductus) au spus că nu au și au fugit.* Și martorul Rus Andron din Telciu a declarat că *în vara trecută (1692) Trișcă a venit noaptea în stâna lui și a poposit acolo împreună cu alți doi români pe care (martorul) nu îi cunoștea, pe el însă, pe Trișcă, îl cunoștea.*⁵ Așadar, doi iobagi fugiți de pe moșie, fără documente de liberă trecere emise de stăpân, care mergeau în comitatul vecin Maramureș pentru a cumpăra oi (cu ce bani?) și care umblau noaptea însoțiți de elemente necunoscute, prin locuri muntoase, lăturalnice și greu accesibile, adăpostindu-se pe la stâne, par a fi suspectii omorului în cauză. Aceste exemple, coroborate cu alte texte studiate în fondurile arhivistice, conturează imaginea unei regiuni montane de la incidența comitatului maramureșean cu districtul Bistriței extrem de facile mișcării persoanelor suspecte și a bunurilor furate, în condițiile în care brațul legii pătrundea mai greu printre defileuri, prin păduri sau văgăuni. Astfel, era greu de luat urmele infractorilor, sens în care Dieta solicita tot mai des, în a doua jumătate a secolului XVII, intervenția inchiziției generale.⁶

⁵ FPOB, seria I, nr. 22.886/1693.

⁶ *Inquisitio generalis*, adică „cercetarea generală a răufăcătorilor” era o acțiune de tip judiciar organizată cu scop preventiv și de soluționare a plângerilor penale primite din partea populației. Echipa era condusă de comitele suprem ori de vicecomite și din ea mai făceau parte judele nobililor (solgăbirăul mare), nobili din comitat pe ale căror moșii urma să se acționeze și notarul (n.a.).

Multe infracțiuni de **tâlhărie**, adică acea infracțiune complexă, cu pericol social ridicat, ce constă în *furtul săvârșit prin întrebuițarea de violențe sau amenințări* s-au transformat în omoruri datorită zelului sau disperării făptuitorilor. Tot tâlhărie este, *in extenso*, în accepțiunea contemporană, și utilizarea aceluiași constrângeri fizice sau morale pentru *punerea victimei în stare de inconștiență sau neputință de a se apăra, precum și furtul urmat de întrebuițarea unor astfel de mijloace pentru păstrarea bunului furat sau pentru înlăturarea urmelor infracțiunii, ori pentru ca făptuitorul să-si asigure scăparea*.⁷ Dar când fapta este comisă prin folosirea unei arme, de către o persoană deghizată, în timpul nopții, prin violare de domiciliu, prin vătămare corporală sau în alte împrejurări, vorbim de o formă calificată a infracțiunii de tâlhărie, pentru care pedeapsa este, desigur, mai mare.⁸ Iată un caz dezbătut în aceeași Dietă de la Alba Iulia din anul 1617: *În comitatul Solnocul Interior, într-o noapte, a fost asasinat nobilul Ioan Indali împreună cu soția sa. Latronii i-au luat toate lucrurile de preț și cu toată prada au fugit în Maramureș. Am hotărât, din voința Măriei tale, și l-am împuternicit pe domnul Ioan Bethlen, ca acești latroni să fie prinși oriunde s-ar ascunde și să fie pedepsiți după merit. Cei care sunt prinși că dețin din bunurile lui Ioan Indali și ale soției sale să fie pedepsiți, iar bunurile să fie restituite familiei*.⁹ Această speță dovedește, o dată în plus, traficul cu bunuri furate care se făcea între comitatele din nord estul principatului, Maramureșul devenind loc de refugiu pentru tot felul de răufăcători. Uciderea unei persoane nobile era considerată o faptă extrem de gravă care atrăgea urmărirea, arestarea, judecarea în regim de urgență și condamnarea la moarte a criminalului.

De aceea, Dieta de la Alba Iulia, 1 – 29 mai 1625, decide intensificarea activității de urmărire a tâlharilor pe întreg teritoriul statului și mobilizarea populației la acest efort. *Art. VI Cu privire la urmărirea latronilor am luat hotărâri în aproape toate adunările noastre, dar până în prezent, în pofida dispozițiilor date numărul răufăcătorilor a crescut. Am hotărât ca în caz că se află faptul că într-un sat, sau în hotarul aceluia sat, acești răufăcători, latroni fură, tâlhăresc sau comit omucideri, întreg satul să se ridice și să pornească în contra lor să-i prindă și să-i predea comișilor. În*

⁷ Corina Voicu, Andreea Simona Uzlău, Raluca Moroșanu, Cristinel Ghigheci, *Noul Cod penal. Ghid de aplicare pentru practicieni*, Editura Hamangiu, București, 2014, p. 385, în continuare: CP.

⁸ *Ibidem*, p. 387.

⁹ *Monumenta, Comitalia Regni Transylvaniae - Erdély Országgyűlési emlékek*, [Hotărârile dietei Transilvaniei], sub redacția lui Szilágyi Sándor, vol. VII, Budapesta, 1881, p. 433.

caz că nu biruie, să ceară ajutor de la satele învecinate, acestea fiind datoare a se ridica, în caz contrar (locuitorii) vor fi pedepsiți. De asemenea, comiții au datoria să se ridice imediat, să mobilizeze nobilimea, iar dacă vreun nobil refuză acest lucru să fie amendat cu suma de cinci sute de florini.¹⁰

Însă cele mai numeroase infracțiuni comise în Transilvania și în Maramureș au fost **furturile**, adică luarea unui bun mobil din posesia sa detenția altuia, fără consimțământul acestuia, în scopul de a și-l însuși pe nedrept. Ne referim aici la furturile din proprietatea privată (sume de bani, piese de îmbrăcăminte, produse agricole, animale, păsări sau pești din heleșteie). La data de 19 martie 1607 Petru Pogan, comitele comitatului Maramureș, redactează, în Vișeu de Mijloc o scrisoare prin care-i cere judeului primar al orașului Bistrița, Georgius Szócs să ia măsuri ca Ștefan Toderiță (*Todriczha*) din Vișeu de Sus să fie despăgubit pentru vaca și boul furate de lotrii care erau arestați în acel moment la Bistrița.¹¹ Despre valoarea unui asemenea animal în primele decenii ale secolului al XVII-lea aflăm dintr-o scrisoare a comitelui de Maramureș redactată la Cuhea în 2 noiembrie 1615, care îi cere judeului primar al Bistriței, Georgius Frank, să ia măsuri pentru ca Ioachim și Burgan Tivadar din Zagra să-i plătească soției iobagului Dumitru Cozma prețul calului în valoare de 19 florini. În aceeași perioadă un bou costa circa 8-9 florini.¹²

La data de 15 octombrie 1607, Matei Coteț (*Kotecz*) din Cuhea, judele nobililor comitatului Maramureș, îl anunța printr-o scrisoare pe judele primar al orașului Bistrița, despre faptul că s-a dat dreptul omului păgubit din Maieru (Bistrița)¹³ și se citează la judecată numitul Nicolae, fiul lui Filip Butta, acuzat de furtul unor vite. Deoarece nimeni din Maieru nu a putut dovedi că suspectul ar fi furat, urma ca Nicolae Butta să jure cu 6 persoane că este nevinovat.¹⁴ Nu cunoaștem cum s-a finalizat judecata. În 5 iulie 1620 numitul Andrei Varga din Lăpuș (Solnocul Interior) îi scria lui Nierges Andras, judele primar al orașului Bistrița, făcându-i cunoscut faptul că iobagul Babsa Giorgy a furat diverse lucruri în valoare de 20 florini de la Matei Lovaz, servitor al lui Ștefan Bethlen, după care a fugit, fiind posibil ca

¹⁰ *Ibidem*, vol. VIII, Budapesta, 1882, p. 269.

¹¹ FPOB, seria I, nr. 7849/1607.

¹² Dáné Veronka, *Az őnagysága széki igy deliberála. Torda vármegye fejedelemségkori bírósági gyakorlata*, [Măria sa Sedria a deliberat în felul următor. Practica judiciară în Comitatul Turda din perioada Principatului], Erdélyi Tudományos Füzetek, 259, Ed. Erdélyi Múzeum – Egyesület és a Debreceni Egyetem Történelmi Kiadványa, Debrecen-Kolozsvár, 2006, p. 123.

¹³ În senul că instanța a admis cererea formulată de partea vătămată (n.a.).

¹⁴ FPOB, seria I, nr. 7914/1607.

acesta să se afle în district. El cerea ca pe viitor administrația să-i predea pe astfel de răufăcători autorităților, împreună cu bunurile lor.¹⁵

Malefactori existau și în sânul comunității din Săcel, în satele Văii Izei și în Borșa, iar mulți dintre aceștia operau în satele bistrițene. O *Consignatio patratum* din 3 mai 1656, redactată și trimisă de administrația districtului Bistrița este prezentată Congregației Nobiliare a Maramureșului de la Sighet. Documentul ne dezvăluie identitatea a nu mai puțin de zece hoți din Plasa de Sus maramureșeană: Grad Dan și Andreica Dumitru din Vișeu de Sus, Bocicovan Vasile și Cioban Petru din Vișeu de Mijloc, Tacoșa Ignat și Cicioc Toader din Borșa, care *...au furat cai și oi*, Buza Simion din Săliște. Boldiș Ștefan din Săcel a sustras *...un lanț dintr-o gospodărie din Telciu și tot de acolo a mai furat un ceaun*. Sluga lui Pintea Ignat, tot din Săcel a furat unsprezece porci din același sat bistrițean Telciu.¹⁶ Din document aflăm că *...porcii au fost proprietatea unui anume Ioan Makodi* și la acest furt i-a fost complice fiul lui Danci Ionașcu, un consătean. *Martorul Cimpioaș Ștefan, român din Săcel* (Schimpioas Stephan, szecseli oláh) *i-a văzut pe cei doi cum au înjunghiat porcii*.¹⁷ De regulă, hoții erau agățați în ștreang, o pedeapsă umilitoare pentru pauperi, sau erau trași în țepă. Funcționa și procedura restituirii bunurilor sustrate și despăgubirii victimei pentru a scăpa de călău, dar cazurile erau destul de rare și priveau mai cu seamă mediul nobiliar.

Și **incendierile**, adică distrugerea prin foc a unor imobile sau bunuri, sunt prezente în peisajul penal al principatului. Cauzele pot fi multiple: răzbunare din motive personale, gelozie, reglări de conturi etc. Iată un caz din comitatul Maramureș. La Hust, în data de 23 ianuarie 1683, judele nobililor al Plasei de Jos, pe nume Ștefan și viceductorul din localitate Andrei Rosali procedează la ascultarea martorilor într-un caz de incendiere. Suspectul este numitul Andrei Gomboș, deținut, pentru care s-a stabilit un termen de judecată, fiind învinuit că a dat foc casei lui Petru Coța (*Kotza*), la instigația lui Dumitru Nica și a altui iobag.¹⁸ Doi ani mai târziu, victima formula o cerere conducerii comitatului prin care protesta pentru că deși Andrei

¹⁵ *Ibidem*, nr. 8811/1620

¹⁶ Constatăm un fenomen foarte interesant: infractori din Bistrița ori din Solnocul Interior operau sau se refugiau pe teritoriul comitatului Maramureș, în timp ce hoții și tâlharii maramureșeni acționau în unitățile administrative învecinate. Aceasta însemna că autoritățile întâmpinau greutate în eradicarea voiajului infracțional (n.a).

¹⁷ FPOB, seria I, nr. 15.324/1656.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 8/1683

Gomboș a fost condamnat la moarte pentru incendiere și furt, totuși, acesta nu fusese încă executat, cerând să i de facă dreptate.¹⁹

Lipsirea de libertate în mod ilegal era considerată tot o infracțiune gravă.²⁰ Atunci când fapta este comisă prin simularea calității oficiale, prin răpire, de către o persoană înarmată, de două sau mai multe persoane împreună, dacă în schimbul eliberării se cere un folos material, sau orice alt avantaj, dacă victima este minor, este supusă unor suferințe ori sănătatea și viața îi sunt puse în pericol, ne aflăm în fața unor circumstanțe agravante.²¹ Desigur, și în perioada ce face obiectul analizei noastre – secolul al XVII-lea – am identificat câteva infracțiuni de *incaptivatio*. Dar când victima lipsirii de libertate era un nobil, oficialii comitatului încadrau fapta la *maior potentia*, adică faptă cu un pericol social major și cu o pedeapsă pe măsură, autorul urmând a fi căutat, prins, cercetat și condamnat de instanța locală (*sedria*). În schimb, calitatea de iobag, a victimei, nu atrăgea asemenea proceduri, comițându-se multe abuzuri.

La data de 22 martie 1643 este sechestrat timp de patru zile în localitatea Telciu iobagul nobilului Petriman Matei, judele Plasei de Sus din comitatul Maramureș. Autorii au fost tocmai oficialii satului, adică judele și vameșul, care l-au eliberat pe iobag numai după ce acesta a plătit o chezășie de 8 florini și 20 denari.²² Nu cunoaștem motivele pentru care cei doi l-au lipsit de libertate pe cel în cauză, dar credem că era vorba despre probleme de drept patrimonial. Dar oare ce riscau iobagii orașului Bistrița, ce la data de 4 iulie 1640, i-au prins și sechestrat în zona montană pe doi nobili din Săcel, pe care i-au dus cu tot cu oi, cai și alte bunuri la magistrat pentru judecată?²³ Credem că era vorba despre neînțelegeri privind hotarele dintre comitat și district, mai exact dintre moșia potentatilor săceleni și proprietățile funciare ale burgului bistrițean pe care acei iobagi, totuși plini de prea mult zel, le apărau.

În fața valului de infracțiuni care cresc constant pe parcursul secolului al XVII-lea administrația maramureșeană încearcă să se organizeze prin luarea unor **măsuri preventive**. Astfel, Congregația nobiliară întrunită la data de 17 aprilie 1632 în orașul Sighet a decis, în premieră, organizarea pazei pe

¹⁹ Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale, Fond Prefectura Județului Maramureș, Protocoalele Congregației Nobiliare, *Protocoale*, rola 3, protocolul nr. V/1683, în continuare: SJMAN, *Protocoale*.

²⁰ CP, art. 189, p. 96.

²¹ *Ibidem*.

²² FPOB, seria I, nr. 39/1643.

²³ *Ibidem*, nr. 136/1640.

timp de noapte în toate localitățile acestei unități administrativ-teritoriale transilvane, ...*pentru întărirea siguranței publice* datorită intensificării acțiunii lotrilor.²⁴ Șapte ani mai târziu, la 31 mai 1639, același for dispunea din nou instituirea paznicilor împotriva ...*malefactorilor din comitat care s-au înmulțit*.²⁵ Și tot la data de 31 mai, însă anul următor, congregația decide menținerea hotărârilor anterioare în materie de pază obștească, aducând ca element de noutate constituirea, în fiecare sat, a unui corp format din 12 persoane, care prin rotație urmau să execute acest serviciu public.²⁶

Dieta din anul 1624 trimitea judeului primar, juraților și senatorilor orașului Bistrița un ordin pentru declanșarea acțiunii inchiziției generale. Dat fiind faptul că ...*cea mai mare parte a hoților din munții Maramureșului provin din scaunul (districtul) Bistriței și din comitatul Solnocul Interior*, se preciza în scrisoare, consiliul, în numele principelui Gabriel Bethlen porunea ca *în înțelegere cu oficialii comitatelor Solnocul Interior și Maramureș, să ia măsuri pentru urmărirea malefactorilor*.²⁷ La data de 25 mai 1677, în pregătirea acțiunii inchiziției generale, adunarea nobililor din comitatul Maramureș dispunea juzilor locali din satele Budești, Botiza, Șieu și Rozavlea, toate de pe Valea Izei, să-și pună străjeri conduși un *strajamester*, sub pedeapsa „amenzii mari” (24 de florini).²⁸ În anul 1691 congregația obliga fiecare sat să-și pună câte patru străjeri pe timp de noapte, pentru a proteja comunitățile de latroni, în caz contrar urmând a fi amendați cu suma de 24 florini.²⁹ Suntem într-o perioadă incertă în care numărul tâlharilor din munții și pădurile maramureșene crește pe fondul războiului austro-turc (1683-1699) și a complicațiilor politice ce se vor soluționa prin înglobarea Principatului Transilvaniei în Imperiul Habsburgic. Răufăcătorii devin extrem de periculoși în condițiile în care nici inchiziția nu reușea să le facă față. În luna iulie 1698 la Bedeu, Congregația comitatului Maramureș decide măsuri extreme: *să fie angajați patruzeci și cinci de feciori pedestrași, bine înarmați, plătiți de comitat, orașe și sate*.³⁰

Când, datorită multitudinii și gravității faptelor penale săvârșite un răufăcător devine pericol public, acesta este denumit în documente *publicus malefactorum* și este urmărit peste tot prin comitat. O astfel de mențiune

²⁴ SJMAN, *Protocoale*, rola 1, protocolul nr. I/1632.

²⁵ *Ibidem*, protocolul nr. I/1639.

²⁶ *Ibidem*, protocolul nr. I/1640.

²⁷ FPOB, seria I, nr. 329/1691

²⁸ SJMAN, *Protocoale*, rola 2, protocolul nr. IV/1677.

²⁹ *Ibidem*, rola 3, protocolul nr. VIII/1691.,

³⁰ Susana Andea, Avram Andea, *Documente privind mișcarea lui Pinte 1693-1703*, Editura Supergraph, Cluj-Napoca, 2003, p. 2.

identificăm în actele congregației nobiliare maramureșene întrunite în orașul Sighet, care, la data de 12 martie 1646, îl pomenesc pe ...*egy publicus malefactorum Male András* (Anrdei Male, un răufăcător public), care trebuia prins și pedepsit pentru nelegiuirile sale.³¹ În 10 iunie 1674, tot în comitatul Maramureș, vicecomitele deschide un proces împotriva numitului Simion Kozák din Sighet, acuzându-l de faptul că a văzut un răufăcător și nu i-a luat urma. Același *publicus malefactorum* a fost reperat în plasa Sighet de doi țărani care mânau vitele pe munte, la fel, fără a interveni, fapt care le-a atras acuzarea vicejudelui. Kozák este muștrat de Congregație pentru că nu a venit la proces în a cincisprezecea zi (este vorba de o judecată *quindenalis*) și că nu l-a prins și predat pe hoțul în cauză.³²

Cele câteva cazuri prezentate mai sus – extrase din fragmente din procese, corespondență între magistrați și juzi, decizii ale dietelor – ne oferă instantanee reale din lumea tainică și obscură a infractorilor și a infraționalității. Constatăm că în ciuda creșterii numărului de răufăcători și a diversificării metodelor lor de operare, autoritățile, încă neprofesionalizate cu totul din comitatele transilvane, inclusiv din cel maramureșean, au depus eforturi substanțiale pentru ținerea sub control a situației operative, prevenirea și constatarea faptelor de tip penal sau contravențional, menținerea unui climat de ordine și siguranță publică satisfăcător. În veacul următor, noii stăpâni ai Transilvaniei, austriei, vor experimenta și implementa măsuri judiciare noi, centralizând la nivel de principat lupta contra criminalității, măsuri care se vor dovedi a fi mult mai eficiente.

BIBLIOGRAFIE

- ANDEA, Susana, ANDEA, Avram, *Documente privind mișcarea lui Pintea 1693-1703*, Editura Supergraph, Cluj-Napoca
- CAPECI, Ferrante, *Scrisoare către Claudio Aquaviva, 1584 februarie 27, Cluj în Călători*, vol. III
- DÁNÉ Veronka, *Az őnagysága széki igy deliberála. Torda vármegye fejedelemségkori birósági gyakorlata*, Editura Erdélyi Múzeum – Egyesület és a Debreceni Egyetem Történelmi Kiadványa, Debrecen-Kolozsvár, 2006
- MOLDOVAN, Florin, *Opus Tripartitum*, pars. I, tit. 7, în *Originea și evoluția instituției juraților la români*, Editura Texte, Dej, 2007

³¹ SJMAN, *Protocoale*, rola 1, protocol nr. II/1646.

³² *Ibidem*, rola 2, protocolul nr. IV/1674.

VOICU, Corina, UZLĂU, Andreea Simona, MOROȘANU Raluca, GHIGHECI Cristinel, *Noul Cod penal. Ghid de aplicare pentru practicieni*, Editura Hamangiu, București, 2014

****Monumenta, Comitalia Regni Transylvaniae - Erdély Országgyűlési emlékek*, [Hotărârile dietei Transilvaniei], sub redacția lui Szilágyi Sándor, vol. VII, Budapesta, 1881

****Monumenta, Comitalia Regni Transylvaniae - Erdély Országgyűlési emlékek*, [Hotărârile dietei Transilvaniei], sub redacția lui Szilágyi Sándor, vol. VIII, Budapesta.

Despre „Cetatea Hustului”, completări și informații inedite

muzeograf Alin PRALEA

Muzeul Maramureșan Sighetu Marmăției

Abstract:

The painting "Cetatea Hustului" was initially intended for the Millennium Exhibition in Budapest but was later decided to be placed in the Maramureș County Palace. Hollosy Simon was commissioned to paint it, with a deadline of September 15, 1896. However, the painting was completed in December 1897, over a year late. The officials found it unsuitable for the meeting room, and it was eventually donated to a cultural association in 1899.

Keywords: Hollosy Simon; Cetatea Hustului; A huszti vár; Muzeul Maramureșan; Sighetu Marmăției.

În ediția trecută a anuarului muzeului am publicat un studiu dedicat istoriei tabloului „Cetatea Hustului”. După publicarea articolului, subiectul a continuat să mă preocupe, iar în lumina unor noi informații mă simt nevoit să revin cu unele precizări și completări.

Inițial, această operă de artă a fost menită spre a fi expusă în cadrul expoziției milenare de la Budapesta, a se vedea dorința pictorului, exprimată într-o scrisoare din 14 iunie 1895, de a picta o lucrare care să concureze cu cele mai bune lucrări din această expoziție. În toamna aceluiași an însă, când Comitatul Maramureș și Hollosy Simon au ajuns la o înțelegere de principiu, se anunța că tabloul va înfrumuseța sala de ședințe a Palatului Comitatului. Spre a înțelege contextul în care au fost luate aceste decizii considerăm necesar să trecem în revistă, pe scurt, toate proiectele milenare ale Comitatului Maramureș.

Pregătirea evenimentelor organizate cu ocazia Mileniului a căzut în sarcina unei comisii alcătuite la nivelul Consiliului Comitatului și condusă de vicecomitele Kalman Kutka.¹ Prima problemă întâmpinată de această comisie a fost lipsa fondurilor special alocate pentru acest eveniment. În acest sens, încă din primăvara anului precedent, 1885, a fost lansată o strângere de

¹ Printre cei convocați se numără și vicarul Tit Bud. Acesta își scuză absența printr-o scrisoare trimisă în prealabil și se declară de acord cu tot ce se va vota.

fonduri, rezultatele fiind însă sub așteptări, în septembrie 1896 se strânseseră doar 1617 forinți și 40 de coroane.²

Primul mare proiect milenar al Comitatului Maramureș a fost reabilitarea sălii de ședințe a Palatului Comitatului. Fondurile necesare proveneau de la Ministerul de Interne, iar proiectul prevedea tapetarea pereților cu imitație de piele albă decorată cu frunze argintii, decorarea tavanului cu stucaturi și introducerea curentului electric. Evident, încununarea acestui proiect era tabloul „Cetatea Hustului” ca simbol al Comitatului Maramureș.

Reabilitarea sălii de ședințe, fiind finanțată din fonduri externe, nu a fost pusă în discuție în cadrul Comisiei Mileniului, dar celelalte proiecte sunt discutate în ședința din 14 ianuarie 1896. Cu această ocazie se anunță că s-a ajuns la o înțelegere cu Hollosy Simon pentru pictarea ruinelor cetății Hustului. De asemenea, se anunță că, prin intermediul unui arhivar de la Viena, s-a primit un desen și o hartă a cetății Hustului, dar s-a preferat pictura lui Hollosy. Membru al comisiei, avocatul Rományi István³, consideră că mai potrivit decât pictarea ruinelor cetății Hustului ar fi pictarea unui tablou istoric care să ilustreze o scenă în care oameni, reprezentând diferite naționalități ale comitatului, colaborează pentru un scop comun. Kutka Kalman îi atrage atenția că un asemenea tablou ar necesita un studiu îndelungat și ar costa 15-20.000 de forinți. În urma acestor argumente, comisia a acceptat pictarea cetății Hustului.

Celelalte proiecte acceptate în această ședință au fost: comemorarea victoriei împotriva tătarilor prin dezvelirea unei plăci comemorative la Borșa⁴; tipărirea Monografiei Comitatului Maramureș⁵; dezvelirea unei plăci comemorative la Visk (Viskove) pe casa în care s-a născut statisticianul Lassu Istvan;⁶ dezvelirea unei plăci de marmură, pe care să fie gravate numele celor care au donat câte o mie de forinți pentru spitalul comitatului; dezvelirea unei

² Suma este mică având în vedere că doar „Cetatea Hustului” au fost alocați 1200 forinți.

³ Istvan Rományi (1845-1903) Avocat și jurnalist de origine ucraineană, editorul ziarului Máramaros Hirado.

⁴ Acest proiect a fost propus de Várady Gabor. În aprilie 1896 este contractată firma Gerster és Kreisz, care se angajează să realizeze monumentul pentru suma de 1500 de forinți. Inaugurarea monumentului este planificată pentru luna septembrie 1896. Din motive necunoscute, probabil financiare, monumentul nu a mai fost realizat.

⁵ Cu toate că Monografia Maramureșului era aproape finalizată, nu s-a reușit publicarea ei cu ocazia Mileniului.

⁶ Lassu Istvan (1797-1852) Statistician, istoric și geograf, născut în Comitatul Maramureș, la Visk (Viskovo). Din 1883 Membru al Academiei de Științe Maghiare.

plăci care să marcheze locul unde s-a născut actrița Prielle Cornelia.⁷ Toate aceste proiecte sunt prezentate la începutul lunii februarie comitetului suprem, baronul Ervin Roszner. Acesta cere conducătorilor plaselor Vișeu și Hust să identifice locurile unde urmează să fie instalate plăcile comemorative de la Borșa și Visk (Viskove) și îl informează pe Simon Hollosy că oferta sa a fost acceptată.⁸

După cum am scris în articolul precedent, semnarea contractului este anunțată în ședința Adunării Comitatului din 25 aprilie 1896. Termenul de finalizare a lucrării este 15 septembrie 1896, iar prețul este de 1200 de forinți, din care s-a plătit avans 400 de forinți.⁹

În data de 6 mai, Hollosy va ajunge la Baia Mare unde, în paralel cu alte lucrări, va picta „Cetatea Hustului”. În luna iunie, Hollosy Simon solicită Comitatului să-i plătească în avans suma de 200 de forinți, cerere acceptată în ședința din 24 iunie 1896.¹⁰ Acești bani vor fi ultimii primiți de Hollosy pentru tabloul „Cetatea Hustului”. În luna septembrie, pictorul își vizitează orașul natal după o lungă absență. Șederea în Sighet este foarte scurtă, doar câteva zile; știm cu siguranță că Hollosy părăsește orașul în data de 16 septembrie 1896.¹¹ Având în vedere că termenul limită pentru predarea lucrării era 15 septembrie 1896, nu putem să nu bănuim că vizita lui este legată de prelungirea termenului de predare. Dat fiind faptul că tabloul a fost predat doar la începutul lunii decembrie 1897, suntem siguri că la momentul septembrie 1896, acesta nu era nici pe departe terminat. Cel mai probabil, tabloul a fost pictat la Baia Mare, în vara anului 1897.

După cum spuneam mai sus, tabloul a fost finalizat și expus în sala de ședințe a Palatului Comitatului la începutul lunii decembrie 1897, cu o întârziere de un an și trei luni. Și, după cum era de așteptat, „Cetatea Hustului” nu era tabloul pe care oficialitățile îl doreau a fi simbolul Comitatului Maramureș. Prin urmare, vicecomitele Kutka Kalman i-a solicitat lui Várady Gabor să convoace comisia responsabilă cu organizarea Mileniului. Această comisie aprobase achiziționarea tabloului, iar acum era chemată să emită un punct de vedere în legătură cu calitatea lucrării. Pentru această grea misiune, în comisie fuseseră cooptați specialiști în pictură și

⁷ Instalarea plăcii s-a făcut pe cheltuiala lui Szabo Aurel, proprietarul casei ridicate pe locul casei natale a mării actrițe.

⁸ Máramarosi Lapok, 9 februarie 1896.

⁹ Alin Pralea, *Istoria tabloului „Cetatea Hustului”*, <https://www.salutsighet.ro/istoria-cetatii-hustului-autor-alin-pralea>.

¹⁰ Máramarosi Lapok, 21 iunie 1896, p. 1

¹¹ Idem, 11 octombrie 1896, p. 6

artă.¹² Comisia s-a ferit să critice valoarea artistică a tabloului, a subliniat faptul că acesta ar fi foarte potrivit într-o colecție de artă, dar nu este deloc potrivit pentru sala de ședințe a Palatului Comitatului și nu reprezintă imaginea impunătoare a cetății Hustului pe care Comitatul Maramureș voia să o lase moștenire generațiilor viitoare. În final, comisia propune trimiterea tabloului la Budapesta, unde tocmai se desfășura prima expoziție a Școlii de pictură de la Baia Mare, motivând că, pe de-o parte la Budapesta tabloul va putea fi analizat de specialiști, iar pe de altă parte, că Hollosy nu este reprezentat de nicio lucrare la această expoziție.¹³

Pe baza raportului comisiei, Consiliul Comitatului Maramureș refuză lucrarea și îi cere pictorului o nouă lucrare cu termen de finalizare de un an. Pe de altă parte, Hollosy refuză să ia în considerare raportul comisiei și își revendică cei 600 de forinți pe care îi mai avea de primit.¹⁴ După cum spuneam și în articolul precedent, conflictul părea a fi fără ieșire. Ambele părți se considerau a fi în pierdere.

Nu știm care dintre părți a făcut primul pas spre soluționarea litigiului, din păcate, sursele de informare de care dispunem în acest moment nu ne permit să aflăm cum s-a derulat conflictul pe parcursul anului 1898, știm însă cum s-a finalizat acesta, în toamna anului 1899. În data de 24 septembrie 1899 este convocată ședința ordinară a Consiliului Comitatului ce urma să aibă loc în data de 11 octombrie. La punctul 25 pe ordinea de zi, se află declarația lui Hollosy Simon cu privire la tabloul ce înfățișează cetatea Hustului.¹⁵

Nu știm dacă Hollosy a fost prezent la ședința din data de 11 octombrie, cel mai probabil s-a dat doar citire declarației sale, declarație prin care pictorul se arăta dispus să renunțe la cei 600 forinți pe care îi avea de primit, dacă tabloul „Cetatea Hustului” este donat unei asociații culturale. Luând act de această declarație, Consiliul Comitatului a decis transferarea tabloului în patrimoniul Asociației Muzeului. De asemenea, pentru ședința viitoare, se cere vicecomitelui să prezinte situația fondurilor menite sărbătoririi Mileniului și se pune întrebarea dacă în viitor, Comitatul Maramureș, va putea contracta pictarea unui tablou potrivit în amintirea Mileniului.¹⁶

¹² Articolul de presă nu menționează numele acestor specialiști.

¹³ Măramarosi Lapok, 19 decembrie 1899, p. 8

¹⁴ Alin Pralea, op. cit.

¹⁵ Idem, 1 octombrie 1899, p. 6

¹⁶ Idem, 15 octombrie 1899, p. 2

În ședința Asociației Muzeului din 3 noiembrie 1899, președintele asociației, Várady Gabor, anunță decizia Consiliului Comitatului de a dona asociației tabloul „Cetatea Hustului”. Consiliul de administrație a acceptat cu recunoștință donația și a decis să trimită o scrisoare de mulțumire. Interesant este faptul că, potrivit inventarului muzeului, publicat în 1905, tabloul a intrat în patrimoniul instituției doar în septembrie 1902. Faptul că, la instaurarea administrației române - în 1919 – „Cetatea Hustului” se afla încă în Palatul Comitatului este explicabil prin faptul că aici se afla primul sediul al Asociației Muzeului și, cel mai probabil, din cauza dimensiunilor sale mari, opera de artă nu a mai fost mutată în sediile temporare ale muzeului, rămânând în Palatul Comitatului până la instaurarea administrației române.¹⁷

În articolul precedent am citat interviul acordat de Orest Ilniczki¹⁸ ziarului Keleti Ujság. În acest interviu, Ilniczki subliniază legătura de prietenie pe care a avut-o cu Hollosy și, printre altele, rememorează povestea tabloului „Cetatea Hustului”, susținând că i-a fost relatată de însuși Hollosy Simon. Potrivit acestei versiuni, în momentul în care Comitatul a refuzat să-i plătească pictorului onorariul, acesta a dispus ca pictura să fie dată jos de pe peretele sălii de ședințe și mutată în arhiva comitatului, întoarsă cu fața la perete, ca nimeni să nu o vadă până când restul onorariului nu-i va fi plătit. Lucru care nu s-a întâmplat - susține Ilniczki - până la instaurarea administrației române. Acum, când știm cum s-a soluționat litigiu între Hollosy și Comitatul Maramureș, nu putem să nu ne întrebăm dacă relatarea lui Ilniczki este falsă în totalitate sau conține un sâmbure de adevăr? Cu toate că relatarea în cauză conține numeroase inadvertențe, ne vine greu să credem că Ilniczki a inventat toată povestea și considerăm posibil, ca în ianuarie 1898, pictura să fie dată jos de pe peretele sălii de ședințe și depozitată în arhiva comitatului, unde a rămas până la expunerea ei în Palatul Culturii, probabil prin anii 20.

¹⁷ Începând cu 1 iunie 1902, Asociația Muzeului închiriază două săli în clădirea fostei băi publice de pe strada Lonyay (astăzi Iuliu Maniu), aici este deschisă prima expoziție. În 1906 contractul de închiriere încetează, ca urmare a vânzării clădirii de către proprietarul acesteia. Astfel, începând cu anul 1906, obiectele muzeului sunt depozitate temporar în clădirea liceului calvin, iar apoi, în preajma izbucnirii Primului Război Mondial, muzeul se mută în Palatul Culturii.

¹⁸ Orest Ilniczki (1877-1946) Înainte de 1919 a fost notar în Hust, Teceu și Mara. În 1919 este ales deputat al cercului electoral Hust, calitate în care citește în Parlament o declarația prin care poporul ucrainean din Maramureș își exprima dorința de a trăi în România Mare. Este numit administrator al Morii de sare de la Cămara și ocupă această funcție până în anul 1927 când, în urma unui control a fost descoperit un mare prejudiciu adus averii statului. A fost condamnat la doi ani de închisoare și plata prejudiciului. A cerut rejudicarea procesului și astfel procesul a durat 12 ani, până în 1939, finalizându-se cu același verdict. În timpul procesului, imaginea lui Ilniczki a fost puternic afectată. Atât presa de limbă română cât și cea de limbă maghiară relatând frecvent detalii în legătura cu fraudă.

Un fragment din istoria arhitecturii Maramureșului Istoric
Studiu istoric-arhitectural:
Fosta școală confesională greco-catolică (azi Muzeul Școlar)
din localitatea Bârsana, județul Maramureș

Arh. drd. Nicholas CANTONI¹
Sighetu Marmației

Abstract:

While the issue of the typologies of wooden churches, wooden houses and households in the area of Historic Maramureș has been addressed in many studies and scientific works by Romanian architects, historians and ethnological ethnologists, the architectural program of the wooden Greek-Catholic confessional schools in the Maramureș area remains a subject waiting to be discovered by researchers of the built heritage.

Starting from the premise of the emergence of this architectural program, that of the Greek-Catholic confessional schools in Transylvania and implicitly in the Maramureș area with the conversion of the Orthodox population of Maramureș to Greek-Catholicism during the 17th century, this study will attempt to detail this original subject. All this will be explained starting from an exceptional, extremely well-preserved example of this architectural program, the monument-building of the former Greek-Catholic confessional school in Bârsana.

Keywords: Maramureș, arhitectură lemn, școli confesionale, greco-catolicism, Bârsana.

Capitolul I: Precizări generale

1.1 Datele obiectivului (adresă)

Imobilul care constituie obiectul prezentului studiu istoric-arhitectural este situat în satul Bârsana, comuna Bârsana, județul Maramureș, la sud de strada Principală, fiind limitată la nord-est de parcela cu nr. cadastral 50001 iar la est, sud și sud-vest de parcela cu nr. cadastral 55673 (conform Imobile eTerra ANCPI– Fig. 1). Imobilul este format dintr-o parcelă în forma literei

¹ Școala Doctorală IOSUD din cadrul Universității Tehnice din Cluj-Napoca

„L” având un corp de clădire cu suprafața construită la sol de 94,4mp și regimul de înălțime P (parter). În cadrul localității Bârsana parcela este una de colț având deschidere spre sud-est, sud și sud-vest către o uliță/stradă înfundată (care spre nord se intersectează la rândul ei cu strada Principală a satului). Corpul de clădire studiat este retras față de aliniamentul dinspre est și față de toate celelalte limite ale parcelei.

Fig. 1: Ortofotoplan cu identificarea imobilului studiat și a parcelelor vecine marcate pe eTerra. Cu conturul roșu este marcată limita parcelei de studiu, cu linia neagră limita domeniului public al străzilor din sat, cu culoarea galben – parcelele cu numerele cadastrale identificate pe site-ul Imobile eTerra. De asemenea construcțiile de pe parcelele vecine identificate pe site-ul Imobile eTerra sunt marcate cu roșu în timp ce corpul de clădire de pe parcela studiată este marcată cu negru. Sursă imagine: <http://geoportal.ancpi.ro/geoportal/imobile/Harta.html>–

1.2 Regimul juridic de protecție al localității și al clădirii studiate

1.2.1 Zone construite protejate și zone de protecție ale monumentelor

Pentru evaluarea calității de zone construite protejate și implicit, conservarea și folosința sa, trebuie avute în vedere considerente de natură artistică, etnografică și din punctul de vedere al coerenței țesutului istoric rural (cum este și în cazul satului Bârsana din județul Maramureș – Fig. 2).

Ansamblurile istorice se compun din construcții individuale, părți ale patrimoniului construit dar cuprind și părți ale peisajului (grădini, cimitire).

Un ansamblu poate fi valoros datorită arhitecturii, unității sau integrării în peisaj, cuprinzând toate elementele cu o încărcătură istorică: rețea stradală, imagini de sate, silueta așezării, ansambluri de străzi sau cartiere, grupuri de gospodării, aliniamente și ansambluri arhitectonice.

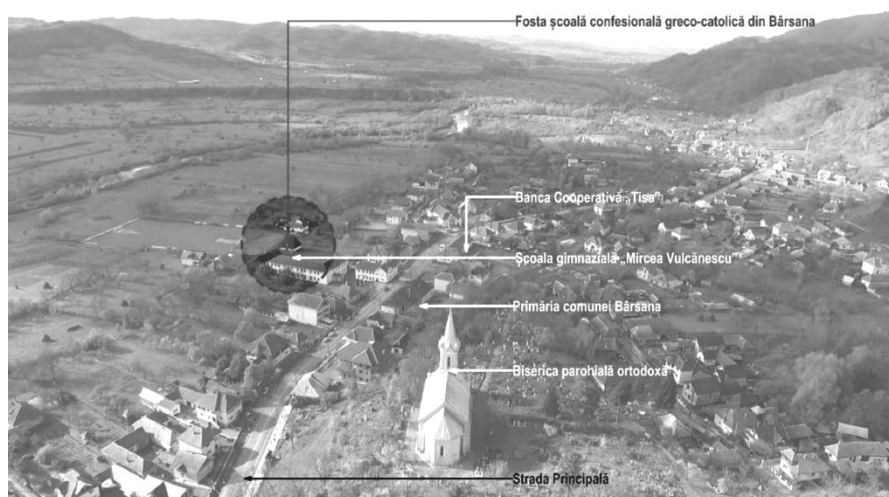

Fig. 2: *Perspectiva aeriană a satului Bârsana cu indicarea clădirilor reprezentative din punct de vedere economic, istoric, religios și administrativ.* Sursă prelucrată: https://www.youtube.com/watch?v=EPbxdI__GTg

Fig. 3: *Perspectiva aeriană a satului Bârsana cu indicarea clădirilor reprezentative din punct de vedere economic, istoric, religios și administrativ (detaliu perspectivă aeriană fosta școală confesională greco-catolică din Bârsana).* Sursă prelucrată: https://www.youtube.com/watch?v=EPbxdI__GTg

Din punctul de vedere al regimului de protecție, în cazul clădirii care constituie obiectul de studiu al prezentei lucrări, clădirea fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana (azi Muzeu Școlar al satului Bârsana) - Fig. 3 a fost inclusă în cadrul Planului Urbanistic General aflat în vigoare din 2017 (Fig. 4) în zona construită protejată a satului Bârsana denumită ZIR 3 (Zonă istorică de referință 3) care include toată zona centrală a localității cuprinsă între actuala biserică penticostală (la nord) și casa parohială greco-catolică (la sud) – Fig. 5. În această zonă, în ultimii 6 ani s-a dorit conservarea și salvagardarea valorilor de peisaj cultural. Deși protejarea arhitecturii vernaculare din această zonă precum și reglementările unui parcellar care să respecte structura funcțională tradițională a poziționării și configurării corpurilor de clădire pe parcelă ar fi trebuit să constituie cele mai importante obiective ale reglementării acestei zone construite protejate, acestea nu au fost îndeplinite ca urmare a lipsei de atitudine din partea autorității locale în ultimii 20 de ani în ceea ce privește penalizarea lucrărilor de extindere, renovare și construcție făcute fără autorizație de construire sau autorizate în mod ilegal.

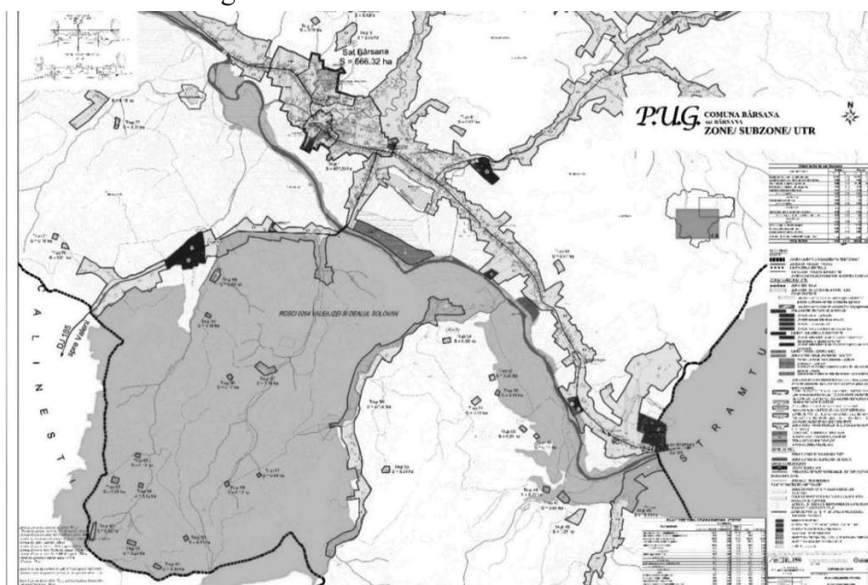

Fig. 4: Plan actualizat PUG 2017 Bârsana cu zonificarea funcțională și marcarea monumentelor, a zonelor lor de protecție și a zonelor construite protejate ale comunei Bârsana. Sursă: Primăria Comunei Bârsana, județul Maramureș

Zona de protecție a clădirii monument studiate denumită conform PUG 2017 „ZIR 2- ZONA DE PROTECȚIE a monumentului Casa de lemn

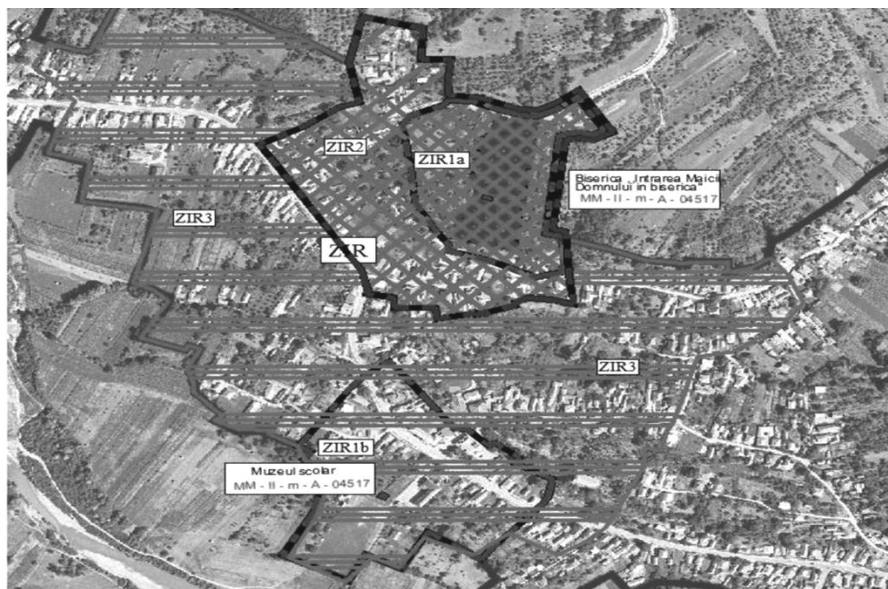

Fig. 6: Plan cu delimitarea zonei de protecție a monumentelor și zonele construite protejate ale satului Bârsana: ZIR – zonă istorică de referință, ZIR 1a– Zona de protecție a monumentului istoric Biserica „Intrarea Maicii Domnului în biserică”, ZIR 1b – Zona de protecție a monumentului istoric „Casă de lemn, fosta școală confesională”greco-catolică, ZIR 2 - Zona construită protejată (cu valoare ambientală și de context), ZIR 3 - Zona cu valoare de peisaj cultural. Sursă: S.C. Aedilis Proiect S.R.L., Studiul istoric urbanistic și arhitectural al satului Bârsana. 2.Bârsana, 2017, p. 20.

1.2.2. Monumentele istorice și alte forme de protecție suplimentare

În satul Bârsana, comuna Bârsana, în zona construită protejată ZIR3 în care se află și clădirea de studiu, următoarele monumente sunt înscrise în Lista Monumentelor Istorice din 2015:

Nr. crt.	Cod LMI	Denumire	Localitate	Adresă	Datare
6	MM-I-s-B-04367	Situl arheologic de la Bârsana, punct „Cetățuia”	sat BÂRSANA, comuna BÂRSANA	„Cetățuia”	-
7	MM-I-m-	Așezare	sat BÂRSANA,	„Cetățuia”	Hallstatt,

	B-04367.01		comuna BÂRSANA		Cultura Gáva
8	MM-I-m-B-04367.02	Așezare	sat BÂRSANA, comuna BÂRSANA	„Cetățuia”	Epoca bronzului Cultura Suciului de Sus
9	MM-I-s-B-04368	Așezare	sat BÂRSANA, comuna BÂRSANA	„Cetățuia”	Epoca bronzului Cultura Suciului de Sus
217	MM-II-m-A-04517	Biserica de lemn „Intrarea Maicii Domnului în Biserică”	sat BÂRSANA, comuna BÂRSANA	Cimitirul de pe dealul Jbir	1720
218	MM-II-m-A-04518	Casă de lemn, fostă școală confesională	sat BÂRSANA, comuna BÂRSANA	Lângă școala actuală	prima jum. sec. XVIII

Fig. 7: Tabel cu datele extrase pentru cele 6 monumente, ansambluri și situri a localitatea Bârsana înscrise pe LMI 2015. Sursă: Monitorul oficial. Lista Monumentelor Istorice pentru județul Maramureș, p. 1 și p. 10.

Din cele de mai sus reiese faptul că astăzi, pe LMI 2015 există 6 poziții ocupate în: 2 situri arheologice (dintre care unul prezintă 2 componente de tip monument) și 2 monumente istorice de arhitectură. Prin urmare primele 4 poziții sunt ocupate de monumente de arheologie în timp ce ultimele două sunt monumente de arhitectură. Primele 4 sunt de importanță locală (grupă valorică B) în timp ce ultimele două sunt monumente de importanță națională (grupă valorică A).

Dintre cele două monumente de arhitectură de grupă valorică A, biserica de lemn „Intrarea Maicii Domnului în Biserică” (Fig. 8) este și monument înscris pe lista patrimoniului cultural mondial UNESCO împreună cu alte biserici din lemn din Maramureșul Istoric.

Din cele de mai sus reiese faptul că astăzi, pe LMI 2015 există 6 poziții ocupate în: 2 situri arheologice (dintre care unul prezintă 2 componente de tip monument) și 2 monumente istorice de arhitectură. Prin urmare primele 4 poziții sunt ocupate de monumente de arheologie în timp ce ultimele două sunt monumente de arhitectură. Primele 4 sunt de importanță

locală (grupă valorică B) în timp ce ultimele două sunt monumente de importanță națională (grupa valorică B).

Dintre cele două monumente de arhitectură de grupă valorică A, biserica de lemn „Intrarea Maicii Domnului în Biserică” (Fig. 8) este și monument înscris pe lista patrimoniului cultural mondial UNESCO împreună cu alte biserici din lemn din Maramureșul Istoric.

Fig. 8: *Fotografie cu perspectiva exterioară a bisericii din lemn „Intrarea Maicii Domnului în Biserică”, monument UNESCO din satul Bârsana, județul Maramureș.*
Sursă fotografie: [https:// maramures.culturamm.ro/biserica-de-lemn-intrarea-maicii-domnului-in-biserica-din-barsana-monument-unesco/](https://maramures.culturamm.ro/biserica-de-lemn-intrarea-maicii-domnului-in-biserica-din-barsana-monument-unesco/).

Prin urmare, atât Biserica de lemn „Intrarea Maicii Domnului în Biserică” cât și clădirea de studiu „Casă de lemn, fostă școală confesională” greco-catolică din satul Bârsana (Fig. 9) dispun de câte o zonă de protecție a monumentului reglementată prin PUG 2017 – Fig. 5. În PUG-ul actualizat se poate observa faptul că în jurul zonei de protecție a bisericii UNESCO (cu valoare ambientală și de context) există o limită a incintei UNESCO și o zonă aflată în imediata vecinătate a incintei UNESCO (cu valoare istorică). Prin urmare, pentru monumentul UNESCO din satul Bârsana, gradul de protecție al sitului în care ființează biserica din lemn crește iar zona inițială de protecție a fost extinsă la un teritoriu mai larg.

Fig. 9: *Fotografie cu perspectiva exterioară a școlii confesionale greco-catolice din Bârsana înainte de ultima restaurare dintre anii 2012-2013. Sursă fotografie: <https://muzeulmaramuresului.ro/descopera/consermuzeulmaramuresului.ro/descopera/conservari-in-situ/barsana-muzeul-scolar/>.*

Fig. 10: *Fotografie cu perspectiva stradală a clădirii clasiciste a primăriei din Bârsana. Sursă fotografie: S.C. Aedilis Proiect S.R.L., Studiu istoric urbanistic și arhitectural al satului Bârsana. 2.Bârsana, 2017, p. 14.*

În afară de aceste forme de protecție, Bârsana este inclusă și în strategia de dezvoltare a sistemului județean al patrimoniului natural protejat „Natura 2000 Maramureș” unde teritoriul satului este inclus la secția: *Arii naturale protejate de interes comunitar (SCI) la nr. 8, codul ROSCI0251,*

denumirea Tisa Superioară) și la nr. 9, codul ROSCI0264, Valea Izei și Dealul Solovan (Fig. 11).

8.	ROSCI0251 Tisa Superioară	județul Maramureș - Bârsana, Bistra, Bocicioiu Mare, Câmpulung la Tisa, Remeți, Rona de Jos, Rona de Sus, Săpânța, Sarasău, Sighetu Marmăției	6303	6303	0,99%
9.	ROSCI0264 Valea Izei și Dealul Solovan	județul Maramureș - Băiuț, Bârsana, Bogdan Vodă, Botiza, Budești, Călinești, Dragomirești, Groșii Țibleșului, Ieud, Lăpuș, Moisei, Oncești, Poienile Izei, Rozavlea, Săcel, Săliște de Sus, Șieu, Sighetu Marmăției, Strâmtura, Vadu Izei	46873	46873	7,43 %

Fig. 11: Tabel cu poziția ocupată de satul Bârsana în cadrul Siturilor Natura 2000 de interes comunitar (SCI). Sursă tabel: Strategia de dezvoltare a sistemului județean al patrimoniului natural protejat. Natura 2000. Maramureș 2015-2020., p. 12.

Trecând la imobilul de studiu și implicit la clădirea de studiu, fosta școală confesională greco-catolică din Bârsana, se poate observa că aceasta apare pe toate listele monumentelor istorice din România începând cu lista din 1992 până la cele din 2004, 2010 și mai recent în lista din anul 2015. În toate listele din trecut clădirea studiată apare ca monument istoric de categoria A fapt ce demonstrează că alegerea sa ca monument de interes național s-a făcut după criterii care clasează clădirea atât ca obiect de patrimoniu valoros al satului Bârsana cât și ca obiect de patrimoniu valoros pentru regiunea Maramureșului și a întregii țări.

Capitolul II: Metodologia

2.1 Introducere. Obiectivele studiului

Studiul de față are ca scop fundamentarea istorică a potențialelor intervenții de conservare, restaurare și strămutare ale clădirii monument „Casă de lemn, fostă școală confesională” greco-catolică situată vis-a-vis de școala gimnazială „Mircea Vulcănescu” a satului Bârsana, aproape de o strada înfundată care se intersectează la nord cu strada Principală. Totodată obiectivul studiului este și stabilirea unor reglementări, restricții și permisivități de intervenție în cazul clădirii studiate. Scopul final este protejarea și punerea în valoare a clădirii monument în paralel cu asigurarea unei utilizări potrivite în cadrul funcțiunii sale muzeale.

Studiul de față va prezenta, mai întâi, zona de studiu a imobilului și

încadrarea acestuia în contextul localității de referință, satul Bârsana, comuna Bârsana, județul Maramureș.

În cea de-a doua parte a studiului va fi prezentată succint evoluția istorică a satului Bârsana, urmată de o prezentare mai detaliată a țesutului urban al zonei de studiu și de prezentarea corpului de clădire studiat (poziția în cadrul satului, etapele de realizare ale țesutului construit al satului și al clădirii studiate. Ulterior acestei analize, studiul se va axa pe analiza istorică a celor care au fost proprietarii și beneficiarii anteriori ai imobilului, pe prezentarea actualului regim de proprietate și pe prezentarea intervențiilor de restaurare din trecut ale clădirii monument studiată.

Ce-a de-a treia parte a lucrării va avea ca obiectiv identificarea valorilor culturale ale imobilului pe categorii de valori: istorice, memoriale, arhitecturale și urbanistice.

În cea de-a patra secțiune a lucrării se vor stabili recomandările privind posibilele intervenții de conservare și restaurare cu restricțiile care au ca scop ultim protejarea monumentului.

În încheiere, se vor desprinde ideile și concluziile generale al acestui studiu în ceea ce privește fundamentarea istorică a potențialelor tipuri de intervenții de conservare, restaurare și eventualele intervenții excepționale precum strămutarea monumentului.

2.2 Sursele cercetării și ale documentației

Acest studiu este elaborat pe baza cercetării documentației oferite de diferite surse de informare orală sau scrisă. Instituțiile solicitate și implicate care au contribuit la realizarea prezentului studiu sunt: Muzeul Satului Maramureșean din Sighetu Marmăției, Primăria comunei Bârsana, Arhivele Naționale ale Statului (direcția județeană a arhivelor din Maramureș, locație Baia Mare), Oficiul de Cadastru și Publicitate Imobiliară din Maramureș (arhivele Biroului Oficiului de Cadastru și Publicitate Imobiliară din Sighetu Marmăției și cele ale Biroului Oficiului de Cadastru și Publicitate Imobiliară din Dragomirești), Arhivele Bisericii Greco-Catolice din Maramureș. Sursele scrise dar și cele orale de informare privind bibliografia și sursele cercetării au fost sugerate de: d-nul prof. arh. Baboș Alexandru din cadrul Departamentului de Istoria Arhitecturii a Universității din Lund (Suedia), de d-na muzeograf Mirela Barz – director al Muzeului Satului Maramureșean din Sighetu Marmăției, de d-nul muzeograf Chiș Tibor din cadrul Muzeului Maramureșean din Sighetu Marmăției și de către d-na inginer Ileana Conțiu, funcționar public al comunei Bârsana. Atât instituțiile cât și personalitățile

amintite mai sus au furnizat date scrise, consemnate și indiscutabile din punctul de vedere al autenticității și veridicității lor în direcția cercetării istorice și arhitectural-urbanistice a clădirii studiate.

În afară de aceste surse documentare obținute în cadrul unor instituții publice, tot în această categorie de informații se află și documentele foștilor proprietari ai clădirii: de exemplu documentele de arhivă ale Bisericii Greco-Catolice din Maramureș din diversele sale filiale (Coștiui, Iza, Breb, Berbești etc.). De asemenea un rol important în ceea ce privește închegarea și sudarea întregului studiu l-au avut sursele bibliografice; din câmpul general și din cel de specialitate; e important de menționat rolul important pe care l-au avut niște lucrări de prestigiu precum: lucrarea excepțională *Tracing a Sacred Building Tradition. Wooden churches, carpenters and Founders in Maramureș until the turn of the 18th Century* (Urmărind o tradiție de construcție sacră. Biserici de lemn, tâmplari și ctitori în Maramureș până la începutul secolului al XVIII-lea) scrisă de profesorul universitar Alexandru Baboș, arhitect de origine română din Suedia care prezintă istoria și evoluția arhitecturii din lemn din Maramureșul Istoric oprindu-se în mod special la clădirea școlii confesionale greco-catolice din Bârsana și care oferă despre aceasta detalii prețioase ale etapizării constructive. Ca urmare a succesului de care a avut parte lucrarea menționată anterior, arhitectul Alexandru Baboș a publicat în anul 2003 împreună cu un alt cercetător recunoscut din domeniul cercetării arhitecturii din lemn, Ólafur Eggertsson, un articol foarte important *Dendrochronological dating in Maramureș with special emphases on objects from the Maramureș Museum in Sighetul Marmăției* în care, printre altele, în urma datării cu carbon, aceștia prezintă vârsta celor mai însemnate clădiri cu valoare de patrimoniu din cadrul Muzeului Satului din Sighetu Marmăției și clădiri valoroase din alte sate din Maramureșul Istoric (inclusiv clădirea studiată). Alte surse importante care prezintă contextul istoric al apariției și dezvoltării școlii dar și descrierea personalităților care au activat în această școală sunt oferite de cercetările lucrării de doctorat a muzeografului Ioan Boroica (*Învățămint și cultură românească în Maramureș între 1848 și 1918*, 2012) respectiv lucrarea de doctorat a muzeografului Marius Câmpeanu (*Școlile confesionale românești din vicariatul greco-catolic al Maramureșului a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea* publicată de în anul 2016). Restul informațiilor au fost obținute prin consultarea și interpretarea documentelor bibliotecilor digitale de pe sursele web. Site-urile care au oferit cea mai mare cantitate de informații au fost: www.bibliotecadigitala.ro, www.mapire.com respectiv

www.geospatial.org, site-uri practice care au ajutat la întocmirea studiului istoric arhitectural și urbanistic al satului Bârsana.

Sursele orale au avut și ele un rol important în fundamentarea acestui studiu deoarece persoanele intervievate au fost afectiv și obiectiv implicate în ultima parte a istoriei zonei de studiu și a clădirii care face obiectul lucrării de față. Interviuul cu cele mai multe rezultate în cadrul cercetării a fost cel luat doamnei Ileana Conțiu, funcționar public al satului Bârsana dar și localnică a satului care a putut oferi multe informații obiective privind anumite faze de evoluție ale casei studiate.

Toate surse de documentare prezentate mai sus au fost ordonate, selectate, structurate și (re)interpretate în cadrul prezentei lucrări care are ca scop fundamentarea istorică a clădirii monument „Casă de lemn, fostă școală confesională” greco-catolică cu codul LMI MM-II-m-A-04518, având numărul cadastral 50001, casă care se află în satul Bârsana, comuna Bârsana, județul Maramureș.

2.3 Descrierea metodei de cercetare

Cercetarea științifică se bazează pe analiza surselor bibliografice principale, secundare și terțiare dar și pe analiza documentelor arhivistice puse disponibile de către autoritățile de specialitate (Arhivele Naționale din Baia Mare, Arhivele Muzeului Maramureșean, Arhivele Biroului de cadastru și Publicitate imobiliară din Dragomirești și Arhivele Biroului de cadastru și Publicitate imobiliară din Sighetu Marmăției).

Cercetarea clădirii Muzeului Școlar din satul Bârsana, comuna Bârsana, județul Maramureș se bazează pe analogii și comparații cu alte școli confesionale din Maramureș construite în perioade asemănătoare care au servit asemenea clădirii studiate drept centre ale învățământului primar între secolele al XVIII-lea și al XX-lea.

Totodată metoda de cercetare vizează atât sursele scrise (bibliografia, documentele de cadastru, documentele de arhivă, scrierile cercetătorilor Alexandru Baboș și Ólafur Eggertsson etc.) cât și cele orale (interviurile cu localnicii – interviul cu ing. Ileana Conțiu – localnică și funcționar public al satului Bârsana, cu muzeograful, arhivarii și bibliotecarii locali etc.).

Analogia care se poate stabili între clădirea de studiu și alte exemple de foste școli confesionale din satele Maramureșului Istoric (de exemplu fosta școală confesională greco-catolică din Săliștea de Sus) este esențială pentru stabilirea unor tipologii de construcții valoroase cum sunt școlile

confesionale de pe teritoriul Maramureșului dar și a modului lor de funcționare între secolele al XVIII-lea și al XX-lea.

Memoria locului, legendele și *genius loci* sunt alte componente (teoretizate sau nu) care influențează modul de înțelegere al existențelor trecute și actuale ale casei din lemn a fostei școli confesionale greco-catolice pe teritoriul satului Bârsana din județul Maramureș.

Articolele de revistă utilizate în cadrul cercetării sunt de asemenea surse de documentare și cercetare care oferă o percepție specifică și unică a spațiilor și a locurilor, în diferite epoci. Această imagine interioară (pe care și-o face cercetătorul) și exterioară (în care intervine opinia localnicilor, a comunității locale și a turiștilor) sunt două perspective prin care se poate înțelege istoria devenirii clădirii studiate.

Odată ce mai sus au putut fi stabilite modalitățile de cercetare ale obiectului de studiu, cercetarea va porni de la studiul general al Țesutului rural al satului Bârsana ajungând progresiv la straturile din ce în ce mai detaliate ale obiectului de studiu (deci de la întregul Țesut rural către vecinătatea monumentului, de la vecinătate la parcelă, de la parcelă la corpul de clădire studiat și în cele din urmă de la planimetria clădirii la structura și finisajele sale). Acest sens de parcurs al analizei (de la scara majoră a Țesutului la cea majoră a vecinătății până la cea mai mică a monumentului studiat) va permite o mai bună înțelegere a contextului în care a fost construit, s-a dezvoltat și a evoluat clădirea studiată.

Capitolul III: Evoluția Țesutului urbanistic și evoluția clădirii studiate

3.1 Încadrarea în comună și scurt istoric al localității

Fig. 12 Poziționarea geografică a comunei Bârsana în cadrul României.

- Sursă: www.wikipedia.com

Fig. 13: Poziționarea geografică a comunei Bârsana în cadrul județului Maramureș.

Sursă: www.wikipedia.com

arabil, 1290 ha pășuni, 2684 ha fânețe, 20 ha livezi), 1868 ha păduri, 131 ha ape, 36 ha drumuri, 81 ha curți construcții și 11 ha teren neproductiv.

În satul Bârsana urme ale locuirii umane datează încă din paleolitic, dovada fiind dată de descoperirile arheologice de pe terasa râului Iza, din locul numit „La Prisăci”, identificate de etnograful Francisc Nistor și aflate la Muzeul Maramureșean din Sighetu Marmăției.² Cercetările arheologice și descoperirile întâmplătoare de pe Dealul „Cetățeaua” și din zona „Podul Miresei” din Bârsana, au scos la iveală un depozit de bronzuri (*bronz târziu*) și ceramică din epoca bronzului ce aparține de cultura Suciul de Sus.³

La data de 22 septembrie 1326 apare prima atestare scrisă despre localitatea Bârsana sub numele de „*terram Zurduky*” când printr-o diplomă, regele Ungariei, Carol Robert de Anjou întărește drepturile de proprietate ale cneazului Stanislau Bârsan, fiul lui Stan⁴ pentru curajul demonstrat în a se alătura regelui Carol Robert în timpul luptei pentru tron de la începutul secolului al XIV-lea. Prin urmare, de aici își are originea și numele localității Bârsana care atât în limba română cât și în limba maghiară (*Barcánfalva*) s-ar traduce prin „satului lui Bârsan”. La rândul lui, termenul „bârsan” se crede că își are originea de la oile bârsane. Cuvântul „bârsan”, după cum se specifică în dicționarul lui Laurian și Massim, este și un adjectiv aplicat la lâna oilor cu semnificațiile de: des, moale sau/și lung. Tatălui lui Stanislau, „crescând, probabil multe oi bârsane”, i-a rămas porecla de „Bârsan”.

Încă de la începutul fondării satului, la Bârsana au existat două vetre monahale: una în partea sud – estică a hotarului, în locul numit Valea Slatinei, iar alta în partea sud – vestică a hotarului, pe dealul Humana, la izvoarele văii, care astăzi se numește Valea Hotarului, iar în documentele secolului al XIV-lea e amintită cu numele Valea Mănăstirii.

„*Ordinul călugăresc premonstratens*”⁵ din Lelesz (Iasov, R. S. Cehoslovacia) care avea dreptul de a autentifica acte publice și unde se păstra arhiva județului Maramureș, transcrie în 13 aprilie 1346, la cererea fiilor lui Stanislau, actele donaționale ale regelui Carol I, întărite de regele Ludovic

² C. Kacso, *Repertoriul arheologic al județului Maramureș*, Editura Eurotip, Baia Mare, pp. 220-223.

³ *Idem*, p.220-223.

⁴ Ioan Mihalyi de Apșa, *Diplome maramureșene din secolul al XIV-lea și al XV-lea*, vol I., Sighetu Marmăției, 1900, pp.6-8.

⁵ *Călugării ordinului premonstratens* s. m. pl. Membri ai unui ordin călugăresc catolic înființat în 1120 de către Norbert la Prémontré (Franța), aproape de Lyon. Urmând regulile monastice ale sfântului Augustin, călugării acestui ordin au înființat numeroase mănăstiri în diverse țări europene. Membrii ordinului poartă veșmânt alb. Din it. *Premonstratensi*, fr. *Prémontré* germ *Premonstratenser*.

cel Mare, privitoare la moșia Strâmtura. Și din acest act reiese că Stanislau a fost fiul lui Bârsan «Myk Olacus filius Stanislai fily Barzan»⁶ (Mic Olahus fiul lui Stanislau fiul lui Bârsan). Moșia cneazului Stanislau, numită la început Strâmtura, se presupune că și-a luat numele de Bârsana după porecla sau numele ce-l purta tatăl său.

Într-o diplomă din 16 februarie 1408, eliberată în Sighetu Marmăției de Petru de Peren comitelui secuilor și al Maramureșului, Latc și Dragoș din Bârsana, se specifică de altfel că moșia de la Strâmtura se numește Bârsana „possessionis Zurdok alio nomine Barczan-falva vocate”⁷ (Posesiunea numită Strâmtura se numește Bârsana).

Hotărnicia privitoare la posesiunile Bârsanei, făcută de regele Sigismund de Luxemburg în 1390, în favoarea lui Drag și Balc, delimitează hotarele moșiei Bârsana pe un teritoriu de cca. 300 km², lățimea de 7 km și lungimea de 40 km, ce traversează Maramureșul din Carpații Păduroși și până la Munții Vulcanici. Acest hotar, în afară de Bârsana, mai includea și satul Văleni, iar alte sate din cele atestate în veacul al XIV-lea nu sunt amintite.

După 1404, stabilindu-se noi hotare atât pentru satul Bârsana cât și pentru satele vecine, s-a dovedit că această comună, ca și alte sate maramureșene, își avea munții pentru pășuni separat de vatra satului, la distanțe de zeci de km, cum este cazul muntelui „Bârsănescul” din hotarul comunei Poienile de sub Munte.

Bârsana este dată apoi, rând pe rând, în posesia unor nobili, care în mod abuziv au căutat să stăpânească pe nedrept proprietățile țăranilor liberi din zonă. Astfel în 1450 este dată, lui Mihail și Ambroziu de Dolha, în 1473 lui Nicolae Dragfy din Beltek iar în 1480 lui Bartolomei Dragfy, feciorul lui Nicolae”.⁸ Datorită corupției și vicleșugurilor de „nobilii bârsani protestează contra înstrăinării moșiei lor și în consecință rămân mai departe stăpânitorii ei”.⁹

Tot în secolul al XIV-lea este amintită o mănăstire ortodoxă pe Valea Slatinei, „în zona «La Părul Călugărului», mănăstire care se mută în secolul al XVIII-lea în locul numit «Podurile Mănăstirii»”.¹⁰ După ce mănăstirea din secolul al XVIII-lea a fost desființată de-a lungul secolului al XX-lea odată

⁶ *Ibidem*, pp.21-22.

⁷ *Ibidem*, pp.154-156.

⁸ SC Aedilis Proiect SRL, *Studiu istoric arhitectural-urbanistic al satului Bârsana.*, 2017, p. 1.

⁹ Petre Lenghel Izanu, *Doina mîndră pîn Bârsana*, Baia Mare, 1979.

¹⁰ Ioan Mihalyi de Apșa, *op. cit.*

cu instaurarea regimului totalitar, în anul 1993 în apropierea vechii mănăstiri a fost construită o nouă mănăstire ortodoxă de maici cu hramul „Soborul Sfinților Apostoli Petru și Pavel” concepută și proiectată de arhitectul Dorel Cordoș. În perimetrul acesteia, în anul 2007, a fost identificată și scoasă la iveală fundația vechii mănăstiri. În arealul localității, în secolul al XIV-lea, mai exista o altă mănăstire, cea de pe Dealul Humâna, la izvoarele Văii Hotarului. În documentele secolului al XVI-lea acest loc apare sub numele de Valea Mănăstirii, fiind atestată documentar printr-o diplomă maramureșeană ce datează din 21 iulie 1390.¹¹

În anul 1664, în satul Bârsana erau înregistrați „43 de nobili de origine română și maghiară, 5 iobagi și 6 țărani liberi”.¹² Bunăstarea localității se putea justifica și prin faptul că satul dispunea de o mare moară de grâu¹³ care deservea nevoile satului. În Primul și în cel de-Al Doilea Război Mondial o parte din locuitorii satului Bârsana au participat la apărarea Imperiului Austro-Ungar respectiv a României Mari. În cinstea celor 174 de eroi căzuți în cadrul celor două mari războaie ale secolului al XX-lea a fost ridicat un monument în centrul localității.

În prezent Bârsana este una dintre destinațiile preferate ale pelerinilor creștini și ale turiștilor din țară dar și din străinătate datorită bisericii din lemn „Intrarea Maicii Domnului în Biserică” înscrisă pe lista patrimoniului cultural mondial UNESCO, a mănăstirii de maici „Soborul Sfinților 12 Apostoli” de la ieșirea din sat, dar și a portului popular, a porților sculptate în stil maramureșean și nu în ultimul rând a tradiției culinare din această zonă. De altfel, Valea râului Iza și Valea râului Vișeu pe care s-a concentrat locuirea rurală de pe teritoriul Maramureșului Istoric prin concentrarea de comunități relativ independente pe cursul ei, oferă călătorului o incursiune în toate aceste elemente identitare atât în Bârsana cât și în celelalte localități de pe valea acestor două râuri.

3.2 Evoluția demografică a localității

Primele izvoare demografice ale satului Bârsana sunt consemnate în Diplomele Maramureșene după cum a fost prezentat în capitolul anterior. Până la recensământul din anul 2002, populația preponderent românească a comunei Bârsana dar care a avut și o minoritate iudaică însemnată în trecut (între secolele al XIX-lea și al XX-lea până la deportarea din anii 1940 a

¹¹ *Idem*, pp. 104-108.

¹² Livia Ardelean, *Istoria economică și socială a Maramureșului între 1600-1700*, Editura Ethnologica, Baia Mare, p.16.

¹³ *Ibidem*, p.16.

evreilor-germani din Maramureș în lagărele naziste) va ajunge până în zilele noastre la cifra de 4803 locuitori.

În tabelele următoare (Fig. 16-17) este consemnată în cifre evoluția demografică în localitate, așa cum reiese ea din recensămintele dintre anii 1850-2023, sistematizate de Varga E. Arpad în lucrarea *Maramoros megye telepuleseinek felekezeti adatai 1850/1869-2002 (Date confesionale ale localităților din județul Maramureș 1850/1869-2002)*.¹⁴

Din punctul de vedere al etniei și al confesiunii, pentru anul 2011 nu există rezultate defalcate pentru fiecare localitate în parte, rezultatele fiind raportate la numărul total al locuitorilor satului. Primul tabel de mai jos (Fig. 16) prezintă evoluția populației din punct de vedere etnic în timp ce cel de-al doilea prezintă evoluția populației din punctul de vedere al confesiunii (Fig. 17).

Anul	total	români	maghiari	germani	alții	evrei	țigani	ucraineni	sârbi	slovaci
1880	2415	2387	5	-	13	-	-	11	-	-
1890	2633	2157	3	408	25	-	-	-	-	-
1900	3025	2480	0	504	1	-	-	1	-	-
1910	3362	2795	7	504	26	-	-	1	-	-
1920	3317	2814	8	-	485	485	-	-	-	-
1930	3519	3088	-	1	423	415	-	8	-	-
1941	4039	3607	1	-	401	393	1	7	-	-
1956	4051	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1966	4289	4283	-	-	5	1	-	4	-	-
1977	4322	4304	-	-	14	4	8	2	-	-
1992	4506	4501	-	-	3	2	-	1	-	-
2002	4803	4797	-	-	3	-	-	3	-	-
2011	4474	4326	?	?	?	?	?	?	?	?
2023	3802	?	?	?	?	?	?	?	?	?

Fig. 16: Tabel nr. 1 – Evoluția populației din punct de vedere etnic. Sursă tabel: S.C. Edilis Proiect S.R.L., Studiul istoric urbanistic și arhitectural al satului Bârsana. 2. Bârsana, p. 3.

¹⁴ Cf. Varga E. Arpad - *Maramoros megye telepuleseinek felekezeti adatai 1850/1869-2002 (Date confesionale ale localităților din județul Maramureș 1850/1869-2002)* și *Maramoros megye telepuleseinek etnikai (anyanyelvi/nemzetiségi) adatai 1850/1880-2002 (Date etnice ale așezărilor din județul Maramureș între 1850/1880-2002)*, editura Pro Transylvania, Miercurea Ciuc, 1999, rev. 2008; publ. online la <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm>.

Fenomenul cel mai recent care a avut un impact nefast asupra evoluției demografice este dat de faptul că datorită condițiilor de muncă nesatisfăcătoare din ultimii ani în România și a nevoii de a căuta în Occident (cu precădere în Italia sau/și în Spania) locuri de muncă cu un venit considerabil mai mare, din anul 2002 până în 2011 populația comunei s-a diminuat considerabil ca urmare a emigrării tinerilor împreună cu familiile lor în străinătate ajungându-se ca în cadrul ultimului recensământ din 2011 în sat să rămână 4474 din cei 4803. Astăzi, în mod estimativ se presupune că au rămas în jur de 3802 locuitori.

În 2011, din cei 4474 de locuitori (2234 sunt femei și 2240 bărbați) din care 4326 români, iar despre 148 locuitori informațiile nu sunt disponibile (Fig. 18). Din punct de vedere confesional, în 2011 erau: 3893 ortodocși (87%), 291 greco-catolici (6,5%), 76 Martorii lui Iehova (1,7%), 59 penticostali (1,32%), 6 romano-catolici (0,13%), 5 adventiști de ziua a șaptea (0,11%), 4 fără religie (0,09%), iar despre 150 locuitori informațiile nu sunt disponibile (3,35%) – Fig. 18. La acel moment, în localitate există 1470 gospodării și 1734 de locuințe.

Anul	total	ortodocși	greco-catolici	Romano - catolici	reformați	luterani	unitarieni	israeliți	alții	bapțiști	penticost ali	adventiști
1869	2471	-	2105	8	2	-	-	356	-	-	-	-
1880	2415	-	2008	14	-	-	-	393	-	-	-	-
1890	2633	-	2198	21	6	-	-	408	-	-	-	-
1900	3025	-	2494	22	4	1	-	504	-	-	-	-
1910	3362	-	2833	17	2	-	-	510	-	-	-	-
1930	3519	8	3058	16	-	-	-	423	14	14	-	-
1941	4039	-	3594	31	11	2	-	393	8	8	-	-
1992	4506	3953	369	-	-	-	-	2	182	-	25	6
2002	4270	3769	336	-	-	-	-	-	165	3	36	-

Fig. 17: Tabel nr. 2 –Evoluția populației din punct de vedere religios. Sursă tabel: S.C. Edilis Proiect S.R.L., Studiul istoric urbanistic și arhitectural al satului Bârsana. 2. Bârsana, p. 4.

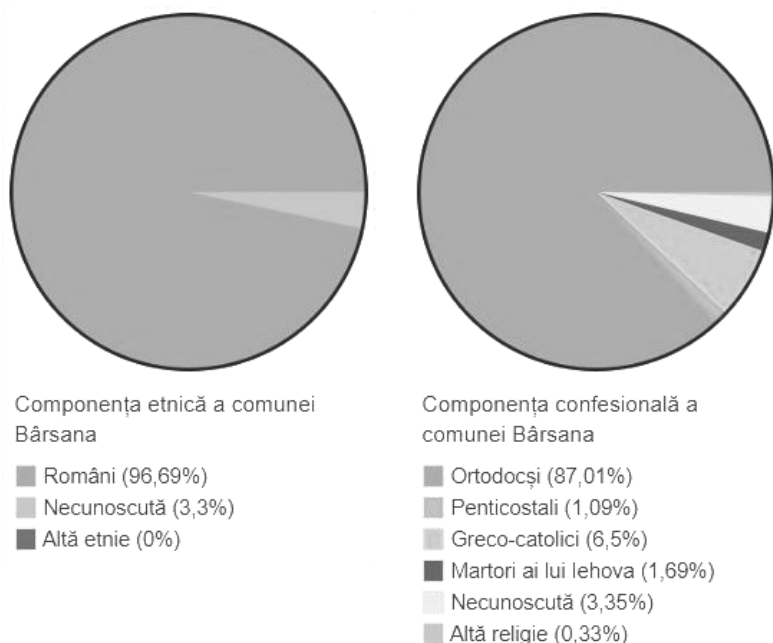

Fig. 18: Grafice cu componenta etnică și confesională a comunei Bârsana (2011).

Sursă grafice: www.wikipedia.com.

3.3 Evoluția contextului urbanistic

În pofida revoluției tehnice de după cel de-Al Doilea Război Mondial, în Transilvania s-au păstrat structurile rurale istorice. Totuși, în subzona Maramureșului, datorită emigrării sezoniere din ultimii 20 de ani a unui număr însemnat de locuitori ai satului în țări occidentale precum Italia sau/și Spania, pentru a presta servicii la locuri de muncă mai bine plătite decât în România, a apărut un fenomen de distrugere a gospodăriilor ce prezintă clădiri tradiționale din lemn cu valori de patrimoniu pentru a face loc unor structuri noi: clădiri cu structură din beton armat și care nu mai prezintă niciun fel de preocupare în a prelua elemente ale proporției sau/ și a decorației arhitecturii vernaculare autentice a zonei. Prin ignoranța față de protejarea valorilor trecutului și ale tradiției constructive s-a ajuns la un proces lent de alterare arhitectural-urbanistică a imaginii satelor vernaculare din Maramureș.

În această situație se află și satul Bârsana în care, datorită construirii intensive și a metamorfozei urbanistice a satului din ultimii 20 de ani s-a ajuns la situația în care arhitectura vernaculară valoroasă a satului a fost aproape total distrusă, alterată sau devalorizată, excepție făcând unele

monumente valoroase precum biserica ortodoxă „Intrarea Maicii Domnului în Biserică” de pe dealul Jbâr, clădirea fostei școli confesionale greco-catolice (clădirea care face obiectul prezentului studiu) sau alte clădiri candidate în a deveni monumente istorice (de exemplu clădirea primăriei comunei) aproape total înstrăinate de contextul arhitectural, urbanistic și peisajer original.

Cea mai gravă înlocuire a tradiției satului Bârsana s-a întâmplat în ultimii 20 de ani prin modificarea arhitecturii vernaculare autentice, prin schimbarea materialelor, a proporțiilor plin-gol al fațadelor, a acoperișurilor, a finisajelor și a extinderilor parazitare ale caselor valoroase din sat.

La începutul secolului al XX-lea și în perioada interbelică (1920-1935) în Bârsana s-a putut observa construirea de locuințe cu elemente decorative specifice încă perioadei clasiciste (clădirea primăriei) sau a perioadei Seccesion (clădirea școlii gimnaziale interbelice demolată în anii 1970), dar care față de „arhitectura ultimilor 20 de ani a păstrat o relație armonioasă cu arhitectura vernaculară a satului.

La baza studiului evoluției țesutului urban al localității au stat planurile istorice ale localității Bârsana:

- planul Ridicării Militare Iosefine – Prima Ridicare Militară a Imperiului Habsburgic (1782-1785);
- planul Ridicării Militare Franciscane – A Doua Ridicare Militară a Imperiului Austro-Ungar (1819-1869);
- planul cadastral al satului din secolul al XIX-lea (1863) aflat în Arhivele Maghiare din Budapesta în care sunt înfățișate toate parcelele satului împreună cu numele proprietarilor din acel an ale imobilelor;
- planul Ridicării Militare Franco-iosefine - A Treia Ridicare Militară a Imperiului Austro-Ungar (1869-1887);
- planul Ridicării Militare Maghiare din 1941;
- planul de tragere din 1953;
- planul satelitar (ortofotoplanul) actual al satului Bârsana;
- planul PUG în vigoare al satului Bârsana furnizat de Primăria comunei Bârsana.

3.3.1 Identificarea clădirii de studiu în structura urbanistică a satului Bârsana la sfârșitul secolului al XVIII-lea (în planul Primei Ridicări Militare Iosefine - 1782-1785)

Primele informații cu privire la conformarea morfologică și topologică a localității Bârsana se pot citi din Prima Ridicare Militară a

Imperiului austro-ungar (ridicarea iosefină), realizată în perioada 1769-1773. Se poate observa că, la momentul întocmirii planului, satul Bârsana era deja unul destul de dezvoltat. În planul general, localitatea este situată pe malul drept al Văii Izei. Trama stradală este bine reprezentată, evidențiindu-se un drum principal, și anume actualul drum județean 186. Un alt aspect remarcabil este acela că la sud de satul propriu-zis apare figurată vechea mănăstire ortodoxă construită în anul 1720 (Fig. 19).

Fig. 19: Planul general al ariei actuale a satului Bârsana în reprezentarea iosefină dintre 1782-1785. Sunt marcate cursurile râurilor, a pâraielor, perimetrul nucleului satului Bârsana, cele două biserici din lemn ale satului, morile de apă de pe pâraiele Izei, mănăstirea ortodoxă din secolului al XVIII-lea, dealul cu actuala zonă arheologică „Cetățuia” și este de asemenea marcată poziționarea clădirii de studiu. Sursă: www.mapire.com (accesat la 14.11.2022).

Revenind la perimetrul satului Bârsana, marcarea intravilanului între 1782-1785 în Prima Ridicare Militară a Imperiului Habsburgic (Fig. 20) ne conduce la concluzia că în configurația inițială a satului Bârsana construcțiile (marcate cu roz) aveau structura din lemn. În acest plan parcelele nu sunt individualizate unele față de altele. Locuințele par să fi împrăștiate pe cele 8 insule ale satului fapt ce poate avea două posibile explicații: fie insulele rurale inițiale ale țesutului erau gestionate în comun de mai mulți proprietari

(adică o anumită formă de *composesorat*¹⁵) fie datorită gradului de izolare și a accesului dificil în comitatului Maramureș (în consecință și în satul Bârsana) față de restul imperiului, topografii din secolul al XVIII-lea nu au avut mijloacele necesare să releve detaliat datele cu privire la limitele de proprietate.

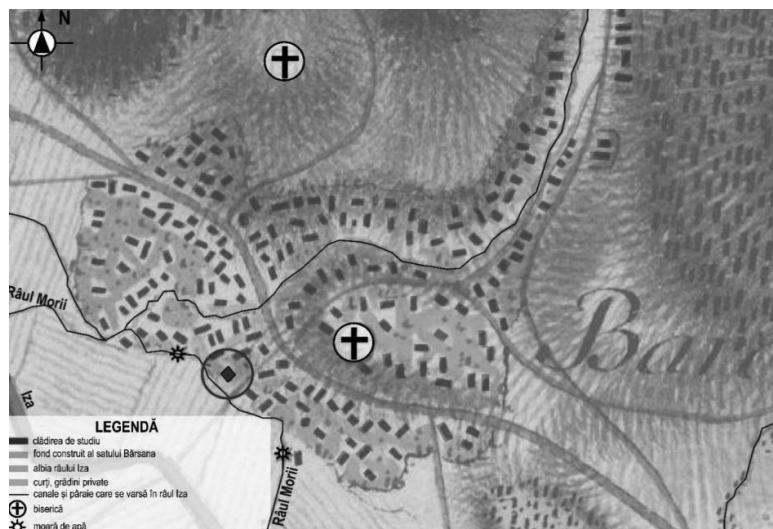

Fig. 20: Planul Primei Ridicări Militare a satului Bârsana, comuna Bârsana (Ridicarea Militară Iosefină, 1782-1785), cu marcarea intravilanului localității Bârsana, a cursului râului Iza și a pâraielor sale, a construcțiilor (locuințe, anexe și biserici) și a clădirii de studiu (cu roșu). Sursa: www.mapire.com (accesat la 14.11.2022).

¹⁵ **composesorat**, *composesoraturi*, s.n. – (înv.) Organizare politico-socială, creație specifică maramureșană (prezentă ulterior și în Ardeal); gestionarea în comun a averilor (teren pentru pășunat, lemne de construcție) necesară realizării de venituri pentru acoperirea cheltuielilor reclamate de construirea și întreținerea drumurilor, pădurilor, bisericilor și a altor edificii publice. În sec. XIV se transformă în *composesorate* nobiliare (Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, editura Universul 1940, p. 28). Formă de proprietate obștească asupra terenurilor și pășunilor, practică de maramureșeni. Pădurile, ca de altfel și pășunile, au fost în Maramureș dintotdeauna proprietate comună, cu drept de folosință în comun. Datorită acestui fapt, ele au primit denumirea *decomposesorate*, iar proprietarii lor s-au numit *composesori*. După părerea lui Gavrilă Iuga (*Spicuri din viața composesoratelor din Maramureș*, Sighet, 1936), proprietarii, respectiv composesorii, „mai demult au fost descendenții voievozilor, adică numai familiile nobile maramureșene, adică 90% a populației românești”. Același autor subliniază că „averile folosite în comun cu constatătoare din terenuri păduroase și pășuni – au fost păstrate totdeauna din generație în generație – neștirbite și cu o adevărată reverență, ca relicve rămase de la ctitorii cei vechi. De la strămoși ne-au rămas nouă, tuturor, aceste averi, cu toții frățeste le folosim, așa le lăsăm mai departe generațiilor următoare, era zicala obișnuită a maramureșenilor” (Mihai Dăncuș, *zona Etnografică Maramureș*, editura Sport Turism, 1986, pp. 64-65). – Din lat. *compossessoratus* (MDA) - Sursă: www.dexonline.ro.

În acest plan se poate observa că sensul de dezvoltare al satului urmează strada principală care este aproximativ paralelă cu cursul râului Iza (direcția SE-NV). Tot în acest plan se poate observa că în partea de vest a vetrei satului, în râul Iza se varsă două pâraie: unul mai mare care parcurge satul pe direcția aproximativă E-V care dăinuie până azi, și anume Valea Caselor și un al doilea pârau care se varsă în primul și care limita partea de sud-vest a vetrei satului. Pe al doilea pârau se pot observa marcate cu simbolul unor roți dințate două mori de apă care deserveau localitatea la acel moment. Mai târziu, după cum se poate vedea în planul cadastral din 1863 denumirea acestui pârau este cel de Râul Morii (Rau au Morá).

Se observă existența a două biserici de lemn: cea din centrul localității de pe dealul cu acces direct dinspre strada principală (care inițial era probabil din lemn și a fost ulterior transformată în biserică parohială din zidărie a comunei) și biserică din lemn situată într-un vechi cimitir în care au fost înmormântați săteni care au murit din cauza epidemiilor de ciumă din secolului al XVIII-lea, pe dealul Jbâr din partea de nord a localității (astăzi clădire conservată și înscrisă în lista patrimoniului mondial UNESCO).

Deși în urma studiului dendrocronologic întreprins de Alexandru Baboș și Ólafur Eggertsson se cunoaște faptul că clădirea școlii strămutată pe actuala parcelă de abia în 1795, pe planul iosefin aceasta deja apare pe sit fapt ce demonstrează faptul că până la elaborarea celei de-a Doua Ridicări Militare franciscane de la mijlocul secolului următor, planul dintre 1869-1885 a fost completat cu clădirile care au fost construite, strămutate sau modificate până în 1819. În detaliu (Fig. 21) se observă faptul că în spatele parcelei clădirii studiate trecea pâraul pe care au fost construite cele două mori fapt ce va stopa dezvoltarea în adâncime a parcelei pe care se află clădirea monument studiată. După cum se poate vedea în detaliu clădirea școlii este mărginită pe latura de est de ulița înfundată orientată N-S care se intersectează în partea de nord cu strada principală la fel ca în zilele noastre.

Fig. 21: *Planul Primei Ridicări Militare a satului Bârsana, comuna Bârsana (Ridicarea Militară Iosefină, 1782-1785), cu reprezentarea detaliată a vecinătății clădirii studiate (construcții: locuințe, anexe și biserici, mori de apă, curți, cursuri de apă).* Sursa: www.mapire.com (accesat la 14.11.2022).

3.3.2 Identificarea clădirii de studiu în structura urbanistică a satului Bârsana la începutul și mijlocul secolului al XIX-lea (în planul celei de-A Doua Ridicări Militare Franciscane, 1819-1869)

Față de Prima Ridicare Militară a Imperiului Habsburgic, în cea de-a Doua Ridicare Militară a Imperiului Austro-Ungar (1819-1869) reprezentarea geometrică în plan a satului Bârsana (Fig. 22) este mai corectă din punctul de vedere al geometriei datorită evoluției tehnicilor topografice și cadastrale de măsurare. Față de planul anterior se poate observa că în această perioadă satul s-a extins considerabil în partea de sud și sud-est mărindu-și cu aproape 1/3 suprafața vetrei. În ceea ce privește parcelarul se poate observa faptul că la fel ca în ridicarea anterioară nu sunt trasate limitele proprietăților din vatra satului. Este marcată însă o limită aproximativă a vetrei satului. În jurul bisericii de pe dealul Jbăr din partea de nord a satului Bârsana cimitirul se extinde progresiv pe întreaga suprafață a dealului (după cum se va putea vedea în planurile ulterioare). Cele două mori de apă destinate mai mult decât probabil măcinării grâului apar și în acest plan în aceeași locație ca în planul

precedent. Pe acest plan se poate observa faptul că actualul drum județean 186 (strada principală) se conturează definitiv în această etapă evolutivă a satului. Construcțiile sunt dispuse de-a lungul drumurilor, tip de așezare și structurare urbanistică păstrată și în prezent.

Fig. 22: Planul celei de-A Doua Ridicări Militare a satului Bârsana (Ridicarea Militară Franciscană, 1819-1869), cu marcarea intravilanului localității Bârsana, a cursului râului Iza și a pâraielor sale, a construcțiilor (locuințe, anexe și biserici), a grădinilor (cu vernil), a cimitirelor și a clădirii de studiu (cu roșu). Sursa: www.mapire.com (accesat la 16.11.2022).

În ceea ce privește identificarea în detaliu a clădirii de studiu (Fig. 23), nu se observă modificări însemnate privind nivelul de informații ale clădirii ci, mai degrabă, o mai mare corectitudine a poziționării construcției ca urmare a unei mai corecte măsurări a geometriei țesutului rural. Dacă în planul anterior latura de est a parcelei pe care se afla clădirea era mărginită de ulița care intersectează strada principală, în acest plan această uliță nu este figurată dând impresia că cele două insule ale țesutului rural din partea de sud-vest și sud ale satului au fost unite într-una singură. Desigur nu este așa din cauza faptului că atât în reprezentarea cartografică anterioară cât și în toate celelalte care vor apărea ulterior celei dintre 1819-1869, această uliță separatoare apare reprezentată. „Greșeala” din această reprezentare planimetrică a satului poate fi motivată de faptul că această uliță se afla probabil în proprietatea privată și prin urmare reprezentarea ei s-a făcut cu aceeași culoare (vernil) ca celelalte proprietăți private ale satului. În reprezentările ulterioare probabil această uliță redevine spațiu public al

satului și, prin urmare, este reintegrată în rețeaua de căi de circulație ale localității.

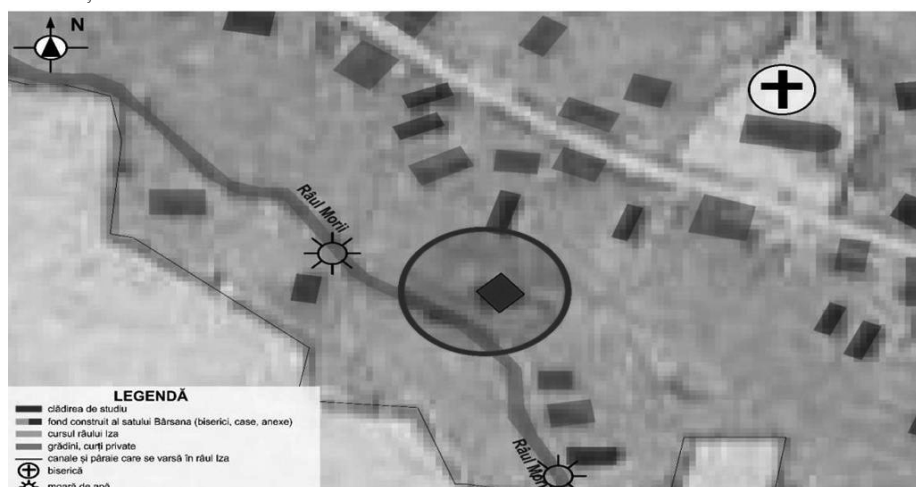

Fig. 23: Planul celei de-a Doua Ridicări Militare a satului Bârsana (Ridicarea Militară Franciscană, 1819-1869), cu reprezentarea detaliată a vecinătății clădirii studiate: limita intravilanului satului Bârsana, pâraiele râului Iza cu morile de apă, construcțiile vecine (locuințe, anexe și biserici marcate cu cărămiziu) și a clădirii de studiu (marcată cu roșu). Sursa: www.mapire.com (accesat la 16.11.2022).

3.3.3 Identificarea clădirii de studiu în structura urbanistică a satului Bârsana în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea (în planul cadastral din 1863- Arhivele Maghiare Budapesta)

În mod excepțional, satul Bârsana are conservat astăzi în arhivele maghiare din Budapesta un plan cadastral al localității datând din anul 1863 (Fig. 24) cu însemnarea tuturor limitelor geometrice ale imobilelor împreună cu numele proprietarilor tuturor parcelelor din acea perioadă. În acest plan, construcțiile sunt reprezentat în două culori: cu galben sunt marcate clădirile din lemn (predominante ca pondere) și primele clădiri din zidărie (reprezentate cu culoarea cărămiziu).

În acest plan se poate vedea cel mai clar și mai detaliat modul în care extinderea satului spre sud, sud-est și nord-vest a generat o împărțire complexă a parcelarului. Tot în acest plan, în afară de împărțirea cadastrală minuțioasă se pot observa toate numele familiilor sau/ și ale proprietarilor fiecărei parcele din localitate împreună cu marcarea numărului cadastral al fiecărei parcele. Odată cu înființarea Imperiului dualist la mijlocul secolului al XIX-lea, una dintre cerințele capitalei Budapesta de care depindea comitatul Maramureșului era aceea de a restructura domeniul funciar prin

consemnarea și reprezentarea (grafică și scrisă) actualizată ale tuturor imobilelor și proprietăților în cartea funciară a fiecărei unități teritoriale de referință. Acest plan cadastral a ajutat mult în ceea ce privește acțiunile de vânzare-cumpărare, intabulare și reparcelare ale terenurilor din Bârsana și totodată au oferit autorității locale informații importante privind posibilitățile de extindere ulterioară ale satului în partea de sud și sud-est ale localității.

În ceea ce privește clădirea studiată, în planul detaliat (Fig. 25) poate fi clar identificată atât poziția clădirii în cadrul satului cât și poziția în cadrul parcelei pe care a fost strămutată clădirea. Se poate observa, de asemenea, faptul că parcela actuală pe care este situată școala era anterior de dimensiuni mai mari înglobând în afara de actuala parcelă și cele vecină de pe latura de vest și nord. Pe latura dinspre strada principală există un corp de clădire dreptunghiular (probabil o locuință din lemn) cu latura lungă pe aliniament iar în spatele acestuia un corp de clădire anexă (probabil un atelier cu un grajd de animale și un spațiu de depozitare pentru lemne) în care locuiau probabil proprietarii parcelei cărora reprezentanții școlii plăteau chiria lunară prin care se putea garanta dreptul de funcționare al școlii.

Fig. 24: Planul cadastral al satului Bârsana din 1863 cu marcarea parcelarului, a edificiilor (din lemn - marcate cu culoarea galben și a celor din zidărie de piatră/cărămidă - marcate cu cărămiziu), a bisericilor marcate cu cruciuliță, a clădirii studiate marcată cu roșu), a grădinilor de legume (marcate cu culoarea verii), a cursurilor de apă (marcate cu albastru). Sursă: <https://maps.arcnum.com>.

Fig. 25: Planul cadastral al satului Bârsana din 1863 cu reprezentarea detaliată a vecinătății clădirii de studiu: limitele parcelelor cu numele proprietarilor de la mijlocul secolului al XIX-lea, casele și anexele din lemn - marcate cu culoarea galben sau/și a celor din zidărie de piatră/cărămidă - marcate cu cărămiziu, biserica parohială marcată cu cruciuliță, clădirea studiată marcată cu roșu, grădinile de legume (marcate cu culoarea vernil), cursurile de apă (Râul Morii marcat cu albastru). Sursă: <https://maps.arcanum.com> (accesat la 16.11.2022).

Tot pe acest plan, prin descifrarea scrierii cu caractere specifice caligrafiei secolului al XIX-lea de pe parcela pe care a fost identificată clădirea fostei școli confesionale greco-catolice se poate citi cu litere negre în limba maghiară: „P.K.alman. Parcl. Fond.” și cu cifre roșii nr. 463 (numărul topografic al imobilului la acea dată). Corelând aceste date cu cele găsite în copia fidelă a cărții funciare se poate deduce faptul că la acea dată școala confesională greco-catolică a fost strămutată pe o parcelă de fund din intravilanul localității care aparținea proprietarului de etnie iudaică Polak Kalmann. În urma cercetării arhivelor parohiilor greco-catolice din Coștiui, Iza și Breb se cunoaște faptul că școala va plăti lunar proprietarilor parcelei o anumită zeciuală/ chirie de autorizare a funcționării și utilizării parcelei până în 1948 odată cu naționalizarea proprietăților satului urmată în 1949 de încetarea funcționării clădirii ca școală primară confesională.

3.3.4 Identificarea clădirii de studiu în structura urbanistică a satului Bârsana în ultima parte a secolului al XIX-lea (în planul cadastral al celei de-A Treia Ridicări Militare a Imperiului Austro-Ungar, 1869-1887)

În planul următor al celei de-A Treia Ridicări Militare a Imperiului Austriac (1869-1887) fondul construit al satului devine mai dens ca urmare a creșterii populației și a operațiilor de lotizare și parcelare care au permis construirea ulterioară a altor locuințe. Pe acest plan (Fig. 26) se poate observa cum satul s-a extins și mai mult în special în partea de sud a localității atât de-a lungul străzii principale cât și prin extinderea ramificată a unor străzi secundare. În partea de sud a satului, la sud de strada principală pe creasta unui deal se poate observa apariția unei alte biserici parohiale ortodoxe probabil tot din lemn a cărei apariție se poate justifica prin faptul că populația satului a crescut atât de mult încât cele două biserici existente (cea centrală și cea din nord) nu mai sunt suficiente pentru a găzdui comunitatea de credincioși. Se poate observa de asemenea cum cimitirul bisericii din nordul localității s-a extins datorită creșterii mortalității odată cu creșterea populației și faptul că din cele două mori de pe Râul Morii doar una mai este activă.

Fig. 26: Planul celei de-A Treia Ridicări Militare a satului Bârsana dintre 1869-1887 cu marcarea limitei intravilanului, a edificiilor (locuințe și anexe marcate cu negru, a bisericilor marcate cu cruciuliță, a clădirii studiate marcată cu roșu), a cursurilor de apă (râul Iza și pâraiele sale marcate cu culoarea albastru). Sursă: www.mapire.com (accesat la 17.11.2022).

Fig. 27: Planul celei de-A Treia Ridicări Militare a satului Bârsana dintre 1869-1887 cu reprezentarea detaliată a vecinătății clădirii studiate: limitele parcelelor; a edificiilor (locuințe și anexe marcate cu negru, a bisericii parohiale marcată cu cruciuliță, a clădirii studiate marcată cu roșu), a pârului Râul Morii marcat cu culoarea albastru, a morilor de apă marcate cu simbolul unei roți. Sursă: www.mapire.com (accesat la 18.11.2022).

În ceea ce privește situația vecinătății imediate a clădirii studiate (Fig. 27) se observă o densificare a construitului atât la proprietățile din dreapta parcelei studiate cât și a acelor din stânga parcelei pe care este situată școala. La fel ca în planurile anterioare se poate observa că toate parcelele vecine dar și cea pe care se află școala sunt limitate la sud de râul Morii împiedicând astfel o dezvoltare dincolo de râu, pe terenurile agricole ale satului. De asemenea, se poate observa faptul că parcela își păstrează dimensiunile din planul cadastral anterior și că are deschidere spre est către ulița actuală care leagă școala de strada principală a satului.

3.3.5 Identificarea clădirii de studiu în structura urbanistică a satului Bârsana la începutul secolului al XX-lea (în planul Ridicării Militare Maghiare din 1941)

Pe planul Ridicării Maghiare din 1941 (Fig. 28) datele privind dezvoltarea satului nu se schimbă semnificativ. Din punctul de vedere al

reprezentării, planul din 1941 nu este unul minuțios care să releve un nivel detaliat al construitului și al parcelarului asemenea planului cadastral din 1863 sau planului celei de-a Treia Ridicări Militare a Imperiului Austro-Ungar. Planul din 1941 (re)prezintă structura generală a satului Bârsana fără să detalieze în mod corect parcelarul sau fondul construit ci mai degrabă într-un mod orientativ asemenea hărților de călătorie. Față de planul anterior se observă faptul că pe acest plan apare o nouă biserică poziționată la intrare de nord-vest a satului, probabil o nouă biserică parohială a cărei construcții se datorează creșterii populației satului. Pe râul Morii mai apare aproape de vărsarea în râul Iza o moară de apă probabil încă activă în timp ce pe alt braț al pâraului, situat în apropierea intrării de nord-vest în sat apare o nouă moară de apă.

Fig. 28: Planul Ridicării Maghiare a satului Bârsana din anul 1941 cu marcarea: pădurilor înconjurătoare (marcate cu verde), a edificiilor (locuințe și clădiri publice marcate cu negru, bisericile marcate cu cruce), a clădirii studiate marcată cu roșu, a cursurilor de apă (râul Iza și pâraiele sale marcate cu culoarea albastru). Sursă: www.mapire.com (accesat la 17.11.2022).

În ceea ce privește clădirea studiată, planul istoric de detaliu (Fig. 29) nu oferă mai multe informații privind clădirea față de planul istoric anterior. Atât în acest plan cât și în cel anterior de la sfârșitul secolului al XIX-lea se poate observa faptul că ulița/strada secundară care limitează parcela în partea de vest se prelungește și trece peste Râul Morii pentru a ajunge mai departe în zona albiei râului Iza. Din punctul de vedere al reprezentării clădirilor pe

parcelă se poate observa clar că acest plan nu respectă nici proporția clădirilor pe parcelă, nici forma și nici numărul corect al corpurilor de clădire pe parcelă confirmând atât în planul general cât și în cel de detaliu al clădirii studiate că scopul acestui plan nu era acela de a detalia cele trei componente ale țesutului (construcțiile, străzile, parcelele) ci acela de a da o imagine orientativă generală a structurii și alcătuirii satului Bârsana.

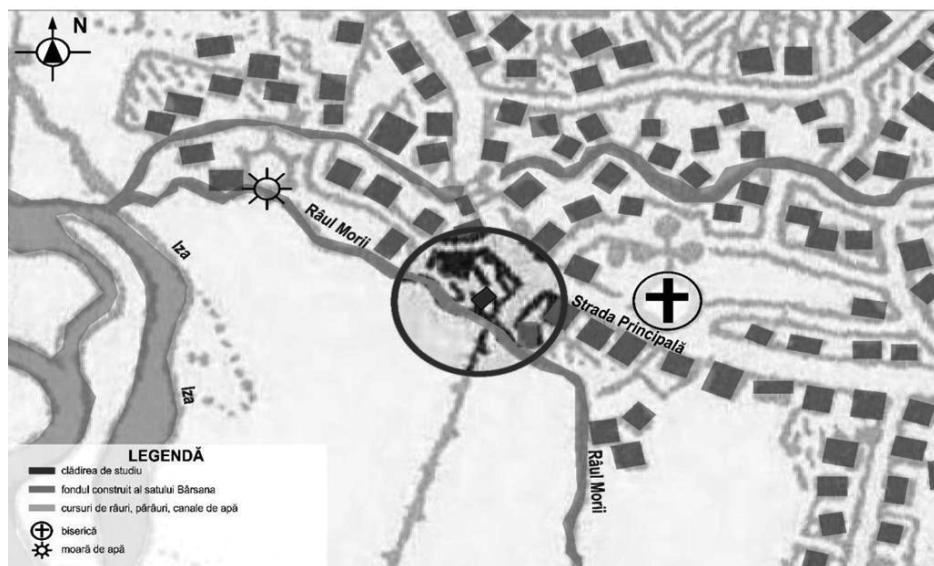

Fig. 29: Planul Ridicării Maghiare a satului Bârsana din anul 1941 cu reprezentarea detaliată a vecinătății clădirii studiate: edificiile (locuințe și clădiri publice marcate cu negru, biserica parohială marcate cu cruciuliță, clădirea studiată marcată cu culoarea roșu), cursurile de apă (râul Iza și pâraul Râul Morii marcat cu culoarea albastră). Sursă: www.mapire.com (accesat la 18.11.2022).

3.3.6 Identificarea clădirii de studiu în structura urbanistică a satului Bârsana în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea (în planul de tragere din 1953)

În planul de tragere din 1953 (Fig. 31), al doilea plan al satului Bârsana redactat în limba română după cel de Tragere din Primul Război Mondial (1917-1924)- Fig. 30, se poate observa că satul continuă să se dezvolte spre sud, paralel cu direcția cursului râului Iza. Față de reprezentarea din planul anterior, cel din 1953 reia nivelul de detaliere al planului celei de-a Treia Ridicări Militare a Imperiului Austro-Ungar completând reprezentarea anterioară cu extinderile străzilor, parcelarului și ale fondului construit până în 1953. Se remarcă faptul că din 1887 până în 1953 satul nu s-a extins în

mod exagerat și că fondul construit și-a păstrat structura aproape neschimbată. Partea care suferă schimbări mai mari este cea din sud unde construirea de locuințe noi devine tot mai necesară datorită creșterii populației. Se observă că biserica din partea de sud a localității nu mai este reprezentată în acest plan.

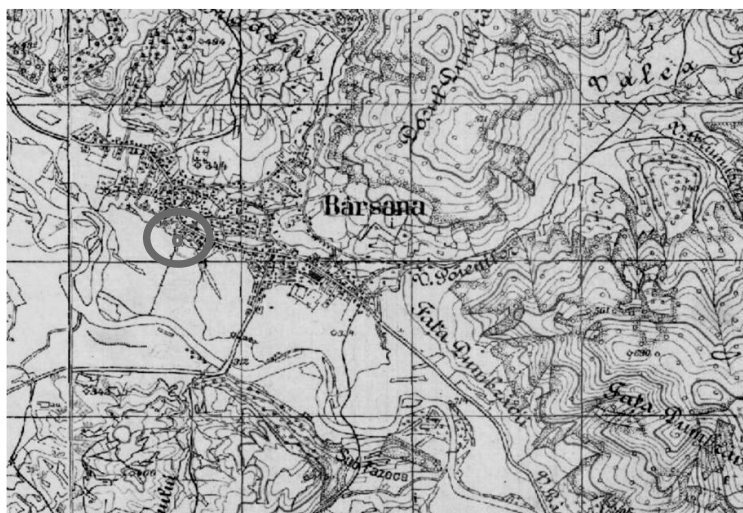

Fig. 30: Planul de tragere al satului Bârsana din Primul Război Mondial (1917-1924) cu marcarea: cursurilor de apă (râul Iza și pâraiele sale), a parcelarului, a străzilor, a fondului construit (marcat cu negru), a clădirii de studiu (marcată cu roșu), a denumirilor dealurilor și a zonelor satului în limba română.

Sursă: <http://geo-spatial.org/vechi/download/planurile-directoare-de-tragere>.

În ceea ce privește planul de detaliu al vecinătății clădirii de studiu în această perioadă istorică (Fig. 32) relația cu contextul construit nu suferă modificări însemnate. Din cauza faptului că o parte din casele satului sunt naționalizate după 1948, s-ar putea ca după anii 1950 parcela pe care se găsea școala în 1863 să fi fost divizată în actuala parcelă cu nr. cadastral 50001 și parcelele vecine de pe latura de vest și nord a actualei parcele pe care se află clădirea studiată. Din perioada anilor 1940 școala confesională greco-catolică nu mai este funcțională ca școală pentru ca pe cealaltă parte a uliței să fie construită începând cu anul 1970 o nouă școală gimnazială a localității Bârsana. Din 1974, clădirea abandonată a școlii din lemn este reamenajată cu obiecte tradiționale și școlare provenind din donațiile localnicilor pentru a fi transformată în muzeul școlar al localității.

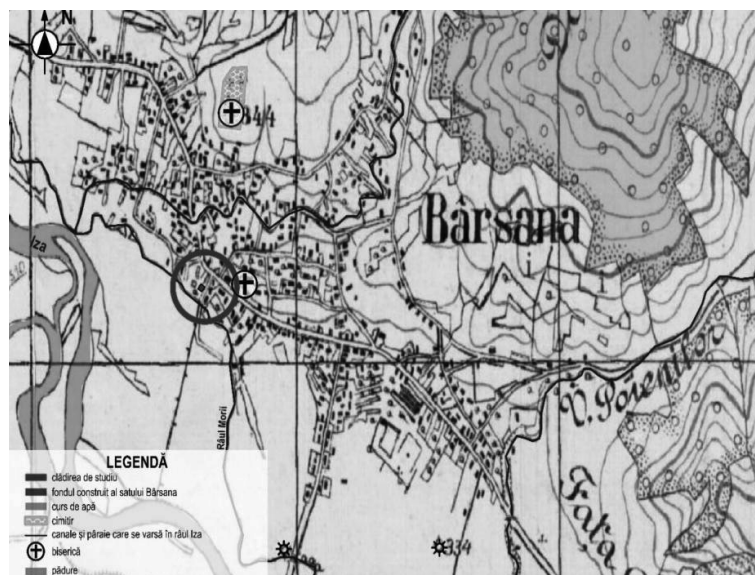

Fig. 31: Planul de tragere al satului Bârsana din 1953 cu marcarea: cursurilor de apă (râul Iza și pâraiele sale), a parcelarului, a străzilor, a fondului construit (marcat cu negru), a clădirii de studiu (marcată cu roșu), a denumirilor dealurilor și a zonelor satului în limba română.

Sursă: <http://geo-spatial.org/vechi/download/planurile-directoare-de-tragere>.

Fig. 32: Planul de tragere al satului Bârsana din 1953 cu reprezentarea detaliată a vecinătății clădirii de studiu: cursurile de apă (râul Iza și pâraul râul Morii), a parcelarului, străzile, fondul construit (marcat cu negru), clădirea de studiu (marcată cu roșu), biserica parohială (marcată cu cruciuliță).

Sursă: <http://geospatial.org/vechi/download/planurile-directoare-de-tragere>.

3.3.7 Identificarea clădirii de studiu în structura urbanistică actuală a satului Bârsana

Astăzi; analizând planul satelitar actualizat (ortofotoplanul) satului Bârsana (Fig. 33) se poate observa că în ultimii 25 de ani satul Bârsana s-a extins extrem de mult către partea de sud până la noua mănăstire nouă de maici de la ieșirea localității, mănăstire cu o arhitectură din lemn spectaculoasă care reinterpretează arhitectura vernaculară pierdută a satului și care a contribuit extrem de mult la creșterea turismului cultural și al pelerinajului religios în zona Maramureșului istoric.

Respectând în continuare un mod de dezvoltare paralel cu direcția cursului râului Iza, satul Bârsana își păstrează în continuare structura răsfirată, în ciuda faptului că la nivel arhitectural, cu excepția a câtorva obiecte de arhitectură reprezentative (de ex. biserica din lemn de pe dealul Jbâr, fosta școală confesională greco-catolică, clădirea primăriei și poate câteva case din lemn care au fost conservate mai bine decât cele distruse în ultimii 25 de ani) satul și-a pierdut specificul arhitectural al gospodăriilor tradiționale păstrând cel mai adesea doar poarta tradițională sculptată specifică perioadei arhitecturii vernaculare apuse.

Revenind la clădirea care constituie obiectul acestui studiu, astăzi, aceasta este limitată la vest de strada înfundată care apare încă din planurile istorice din secolul al XVIII-lea fiind astăzi asfaltată și considerată a fi parte din imobilul școlii „Mircea Vulcănescu” de vis-a-vis de clădirea studiată (Fig. 34). La sud de parcela pe care se află școala există o curte asfaltată care desparte clădirea monument de clădirea contemporană a unei grădinițe construite după anul 1989. La vest parcela este limitată de o altă parcelă preponderent cu utilizare agricolă care făcea parte înainte de cel de-al Doilea Război Mondial dintr-o parcelă mai mare care îngloba inclusiv parcela pe care se află azi clădirea fostei școli confesionale. La nord, parcela este limitată de o altă parcelă pe care se află o locuință cu un corp anexă orientate cu precădere către strada principală.

Fig. 33: Planul satelitar (ortofotoplanul) al satului Bârsana din anul 2023 cu marcarea: cursurilor de apă (râul Iza și pâraiele sale), a fondului construit, a vecinătății clădirii studiate și a clădirii studiate (marcată cu roșu).

Sursă: <http://googleearth.com>.

Fig. 34: Planul de situație satelitar (ortofotoplanul) din anul 2023 al clădirii studiate cu marcarea: clădirii de studiu (cu culoare roșu, a limitei parcelei pe care se află clădirea studiată (cu culoarea roșu) și a străzilor adiacente (cu culoarea gri deschis). Sursă: <http://googleearth.com>.

3.4 Trama stradală, analiza indicatorilor urbanistici, regim de înălțime, funcțiuni.

În ceea ce privește **trama stradală a localității**, aceasta s-a dezvoltat, încă de la început, la nord de cursul râului Iza, pe o direcție paralelă cu cea a văii acestui râu, de-a lungul străzii principale a localității având aceeași orientare cu cea a cursului de apă (NV-SE).

Fiind un sat de depresiune intramontană de tip răsfirat, satul Bârsana a avut o dezvoltare arborescentă în jurul străzii Principale a localității care a hotărât încă de la început modul în care se va dezvolta satul. Analizând planurile istorice ale localității, s-a observat că de-a lungul timpului satul s-a dezvoltat dinspre centru către sudul localității, de-a lungul drumului principal până la situl mănăstirii de maici reconstruită după anii 1990 cu hramul „Soborul Sfinților 12 Apostoli”, situată la limita de sud a localității.

În zona centrală a localității Bârsana mai există 3 străzi mai mici (de categorie IV) care înconjoară dealul pe care se află azi biserica parohială a localității și care determină structura circulară a țesutului rural din centrul istoric. În afară de strada principală (de categorie III) și cele care determină „bucła” centrului istoric din jurul dealului bisericii parohiale, în zona de nord a localității mai există o stradă dezvoltată de-a lungul pâraului Valea Caselor care se varsă la vest în râul Iza. De-a lungul acestui râu pe direcția est-vest s-a dezvoltat un țesut secundar care astăzi înconjoară inclusiv dealul Jbâr pe care se află astăzi biserica din lemn înscrisă în patrimoniul mondial UNESCO. Mai există o stradă importantă de categorie III ca cea a străzii principale care se intersectează în zona centrală a satului cu strada principală și care parcurge un traseu sinuos NE-SV unind localitatea Bârsana cu localitatea vecină, Văleni. De-a lungul acestei străzi se dezvoltă un țesut de locuințe secundar care marchează o altă direcție de dezvoltare viitoare a localității Bârsana.

În ceea ce privește densitatea suprafețelor construite, deși satul Bârsana avea la bază modelul tradițional vernacular cu ocupare mică la sol, între anii 2000-2020 satul a cunoscut o densificare rapidă datorată dărâmării caselor vechi tradiționale din lemn și construirii altora noi cu suprafața construită și desfășurată considerabil mai mare.

La nivelul evoluției sale urbanistice, satul Bârsana și-a păstrat în general silueta tradițională, cu locuințe a căror grupare este dominată de prezența turelor bisericilor din sat. Datorită bunăstării și ambiției localnicilor de a-și reconstrui casele fără să țină cont de valoarea istorică și arhitecturală a celor vechi din lemn, în ultimii 20 de ani s-au făcut anumite excese în ceea

ce privește respectarea parametrilor urbanistici de proiectare în țesutului rural tradițional: regimul de înălțime, parametrii urbanistici și toate celelalte atribute de conformare a parcelelor și a corpurilor de clădire construite pe acestea (dimensiuni, forme, culori, materiale nepotrivite etc.).

Astăzi, tendință generală de urbanizare - cu neajunsurile aferente (materializate în aceleași excese arhitectonice) se manifestă în zonele cele mai circulate ale satului Bârsana, adică de-a lungul drumului județean 186/ a străzii principale a localității care străbate satul pe direcția NV-SE.

Totuși, pe drumurile laterale din satul Bârsana, se menține încă în mare parte o arhitectură a locuinței bune din vechea arhitectură ante și interbelică, precum și din cea comunistă. Această arhitectură este caracterizată prin volume mici, regim de înălțime scăzut, procent mic de ocupare a terenului, învelitori cu șarpante înalte, proporții bune ale construcțiilor, ocupare tradițională a parcelei cu menținerea unei curți centrale.

În ceea ce privește analiza **indicatorilor urbanistici**, din păcate, datorită fenomenului descris anterior, în zona centrală P.O.T. a crescut de la 30% la 50% în timp ce parcelele din zona periferică au rămas cu P.O.T. originar apropiat de valoarea de 30%. În ceea ce privește evoluția C.U.T. a localității, se observă că și acesta a crescut în zona centrală de la 0,3 la 0,5 pierzându-se astfel raportul echilibrat dintre suprafața neconstruită și cea construită specifică satului vernacular aerisit din zona Maramureșului istoric.

Din păcate, în ceea ce privește **regimul de înălțime** în ultimii 20 de ani, în zona centrală a satului Bârsana acesta a crescut de la P+M la P+1+M, în timp ce, datorită densității mai reduse a locuirii, în zonele periferice la care accesul se face prin străzi și ulițe secundare, regimul de înălțime a rămas cel de P+1/M.

Din punctul de vedere al **zonificării funcționale**, în intravilanul satului Bârsana funcțiunea predominantă este cea a locuirii în gospodării individuale țărănești și a locuirii punctuale în case de vacanță grupate în jurul căilor de circulație ale localității. În afară de funcțiunea principală de locuire, un rol important în zonificarea funcțională îl are și funcția religioasă organizată în jurul unor parcele cu edificii de cult și cimitirele anexe adică parcelele bisericilor istorice ale satului: parcela bisericii parohiale ortodoxe, parcela bisericii din lemn înscrisă în lista Patrimoniului Mondial UNESCO, parcela bisericii parohiale greco-catolice și cea a bisericii penticostale. Aceste parcele cu edificii de cult constituie centrele religioase și centrele vecinătăților satului Bârsana.

Alte zone funcționale indispensabile ale satului sunt cele legate de instituțiile publice și sociale ale marcate în PUG cu culoarea roșu:

- Unitățile socio-culturale: parcela primăriei și a oficiului poștal al comunei Bârsana, parcela căminului cultural, parcela Poliției comunale, parcela **Muzeului Școlar**; parcela atelierului de artă tradițională.

- Unitățile de învățământ: parcela grădiniței satului, parcela școlii primare, parcela școlii gimnaziale „Mircea Vulcănescu”;

- Unitățile comerciale și de servicii: parcela magazinului alimentar, parcela Băncii Cooperative Tisa, parcela stației de carburanți din apropierea ieșirii din comună;

- Unitățile mixte pentru turism și servicii: de ex: parcela pensiunii agroturistice Dorina, parcela pensiunii Lia, parcela pensiunii agroturistice Baias, parcela vilei Bârsana, parcela pensiunii Cerbul Carpatin).

Activitățile de producție ale satului Bârsana sunt concentrate în unitățile industriale și de depozitare (parcela S.C. OBLAZA S.R.L.- Fabrica de lapte și brutăria din Bârsana, parcela S.C. Orizont Depozit de Materiale de Construcții, parcela gater, parcela balastierei și vulcanizării Bârsan Trans).

În afară de aceste tipuri de funcțiuni, satul mai adăpostește și zone cu spații verzi, agrement și sport grupate în:

- parcuri, grădini și fâșii plantate publice (în fața clădirii primăriei și a căminului cultural al satului Bârsana);

- amenajări sportive (terenurile de sport din satul Bârsana);

- spații verzi pentru protecția cursurilor de apă și a zonelor umede aflate în proprietatea și protecția Apelor Române (de-a lungul cursului râului Iza și a pârauului Valea Caselor);

- culoare de protecție față de infrastructura tehnică (în imediata vecinătate a drumurilor principale sau a fabricilor și a halelor industriale).

Toate cele descrise mai sus pot fi identificate pe planșa zonificării funcționale din cadrul P.U.G. Bârsana elaborat în anul 2017.

3.5 Tipologii de clădiri și ocupări pe parcelă

Din punctul de vedere al analizei vechimii și a evoluției arhitecturii locale, în zona construită protejată a satului Bârsana cele mai importante observații se pot face asupra construcțiilor de locuit.

Analizând arhitectura vernaculară a gospodăriei tradiționale din Maramureș, se observă faptul că până astăzi, în Bârsana, datorită ultimelor mutații urbanistice și arhitecturale din ultimii 20-25 de ani a fost conservată o cantitate foarte mică de locuințe tradiționale într-o stare cât mai apropiată de

cea originală. În fondul construit de astăzi se poate identifica o arhitectură de tip urban și una de tip rural.

„În ceea ce privește locuința rurală, din punct de vedere morfologic și funcțional se pot identifica mai multe tipuri de construcții. Este vorba despre o arhitectură tipică rurală cu regim de înălțime mic (P - parter), bazată pe combinații între aceleași elemente constructive: pridvorul/prispa/târnațul cu stâlpi din lemn și foișorul central cu fronton cu decorațiuni sculptate în lemn.

Se remarcă diversitatea pe care meșterii caselor au obținut-o în trecut prin combinarea unor elemente constructive simple cu detalii decorative (cioplitori, traforuri, tâmplării) și culori (vopsea de var albă sau albastră, prin adăugarea de piatră vântată) rezultând o mare varietate arhitecturală, astfel încât fiecare casă avea propria ei personalitate.

Astăzi, în satul Bârsana, în categoria clădirilor tipic rurale, în funcție de: vechime, tehnică, gradul de transformare și de nivelul de confort există 5 subtipuri de locuințe rurale:

- **Gospodăria tradițională** (Fig. 35)

- este casa tipică și specifică pentru zonă;
- rară în sat dar bine conservată și îngrijită;
- este o casă mare, cu prispa atât pe fațada principală din care se face accesul, cât și pe cea laterală;
- prispa/pridvorul/târnațul este realizat din bârne de lemn;
- este o casă cu valoare excepțională;
- stâlpii Prispa/pridvorul/târnațul sunt frumos ornamentați și sculptați;
- în plan, gospodăria tradițională este tripartită (tindă, odaia și camera bună).

- casa este construită pe talpă de piatră.

- **Casa tradițională** (Fig. 36)

- este o casă mare construită pe o fundație de piatră;
- rară în sat dar bine conservată și îngrijită;
- prispa/pridvorul/târnațul este realizat din bârne de lemn;
- pe fațada principală are de obicei o prispa/un pridvor/un târnaț din lemn cu stâlpi decorați într-o manieră simplă, cu sau fără parapet de lemn;
- este o casă cu valoare excepțională;
- în plan, gospodăria tradițională este tripartită (tindă, odaia și camera bună).

- **Casa tradițională acoperită cu șindrilă** (Fig. 37)

- are toate caracteristicile casei tradiționale cu una în plus: are învelitoarea alcătuită mereu din șindrilă de rășinoase;

- rară în sat dar bine conservată și îngrijită;
- din această tipologie de locuințe a evoluat și clădirea de studiu, extinsă în secolul al XIX-lea în ciuda faptului că, din punct de vedere funcțional clădirea școlii nu prezintă aceleași nevoi cu cele ale unei casei tradiționale.

- Case din perioada comunistă (Fig. 38)

- pot fi construcții mai vechi care au fost modernizate în perioada comunistă, astfel încât intervenția a dus la uniformizare și pierderea elementelor de identitate și individualitate;

- culori pastel în ton cu tipologia tradițională;
- arhitectură tipizată, lipsită de originalitate, implementată în toată țara, fiind întâlnită azi în toate zonele etnografice;

- totuși din punct de vedere urbanistic proporția și forma acestor case este de calitate bună, având în componență și elemente tradiționale: preia acoperișurile înalte în patru ape specifice arhitecturii tradiționale, are volume reduse și regim redus de înălțime apropiindu-se armonios de proporția locului.

- Case din perioada postcomunistă (Fig. 39-40)

- locuințe fără nicio încercare de armonizare cu arhitectura locală vernaculară;

- contrast de proporții cu peisajul construit tradițional;
- prezintă forme atipice, cu caracter urban, fără pretenții estetice;
- vopsite cu culori tari contrastante, prezintă elemente și practici de tip kitsch care dezvăluie lipsa sensurilor arhitecturale (de exemplu utilizarea nepotrivită a baluștrilor din marmură, a balustradelor metalice, a statuilor, a acoperișurilor curbe, a termopanelor, a termoizolării cu polistiren);

- incompatibile cu arhitectura tradițională rurală valoroasă de colorit discret;

- au asaltat toate localitățile rurale;
- reprezintă o consecință a aculturalizării societății”.¹⁶

¹⁶ SC Aedilis Proiect SRL, Studiu istoric arhitectural-urbanistic al satului Bârsana. II-Bârsana, 2017, p. 21-23.

Fig. 35: Exemplu de gospodărie tradițională din satul Bârsana.

Sursă imagine: Studiul istoric urbanistic și arhitectural al satului Bârsana. 2. Bârsana, p. 21.

Fig. 36: Exemplu de casă tradițională din satul Bârsana.

Sursă imagine: Studiul istoric urbanistic și arhitectural al satului Bârsana. 2. Bârsana, p. 22.

Fig. 37: Exemplu de casă țărănească acoperită cu șindrilă din satul Bârsana.

Sursă imagine: Studiul istoric urbanistic și arhitectural al satului Bârsana, p. 23.

Fig. 38: Exemplu de casă din perioada comunistă din satul Bârsana.

Sursă imagine: Studiul istoric urbanistic și arhitectural al satului Bârsana, p. 22.

Fig. 39: Exemplu de casă din perioada postcomunistă din satul Bârsana.

Sursă imagine: Studiul istoric urbanistic și arhitectural al satului Bârsana, p. 23.

Fig. 40: Exemplu de casă din perioada postcomunistă din satul Bârsana.

Sursă imagine: Studiul istoric urbanistic și arhitectural al satului Bârsana, p. 23.

Clădirile publice și alte clădiri importante ale localității

Clădirea primăriei (Fig. 41) edificată la începutul secolului al XX-lea în stil clasicizant a fost renovată recent, aflându-se într-o stare bună de conservare însă, datorită unor intervenții nepotrivite cu materiale străine de context (plăci ondulate bituminoase, termoizolație din polistiren, tâmplării din PVC) este necesară și azi ca clădirea să treacă printr-un nou proces de restaurare. Tâmplăria este realizată pe profiluri din PVC maro cu geam termopan. Clădirea are volumetrie simplă și este dezvoltată doar la parter.

Fig. 41: *Fotografie cu perspectiva dinspre strada principală a clădirii clasicizante a primăriei comunei Bârsana.* Sursă fotografie: Studiul istoric urbanistic și arhitectural al satului Bârsana. 2. Bârsana, p. 14.

Fig. 42: *Perspectiva clădirii căminului cultural din satul Bârsana.*

Sursă fotografie: Studiul istoric urbanistic și arhitectural al satului Bârsana. 2. Bârsana, p. 15.

Fig. 43: *Perspectiva primei școlii din satul Bârsana.*

Sursă fotografie: Studiul istoric urbanistic și arhitectural al satului Bârsana. 2. Bârsana, p. 15.

Fig. 44: *Perspectiva celei de-a doua școli din satul Bârsana.*

Sursă fotografie: Studiul istoric urbanistic și arhitectural al satului Bârsana. 2. Bârsana, p. 16.

Fig. 45: *Perspectiva școlii din zona Izvorul Muntelui.*

Sursă fotografie: Studiul istoric urbanistic și arhitectural al satului Bârsana. 2. Bârsana, p. 16.

Clădirea în care funcționează **căminul cultural** (Fig. 42) din Bârsana este o clădire nou construită, în stil modern. Înelitoarea este realizată din țiglă metalică. Tâmplăria este realizată pe profile de PVC de culoare maro cu geam termopan. Regimul de înălțime al clădirii este de P+1 etaje.

Pe teritoriul localității Bârsana, din cauză că este un sat extins, există mai multe școli:

Prima școală analizată este o clădire recent renovată (Fig. 43). Aceasta este în formă de „L”, având regimul de înălțime P+1. Înelitoarea este realizată din țiglă metalică. Tâmplăria este din PVC cu geam termopan.

Cea de-a **doua școală** (Fig. 44) este dezvoltată pe parter și are volumetrie simplă. Fațadele sunt nemodernizate, la fel și învelitoarea. Clădirea este în curs de degradare. Acoperișul este în patru ape, iar învelitoarea este din azbociment. Au avut loc intervenții asupra geamurilor și ușilor, acestea fiind din PVC cu geam termopan.

Cea de-a **treia școală** (Fig. 45) analizată este școala de pe Izvorul Muntelui. Aceasta funcționează într-o clădire recent renovată. Forma clădirii este de „L”. Ca urmare a intervențiilor de renovare sunt înlocuirea învelitorii, a tâmplăriei și zugrăvirea fațadelor. Prin urmare, învelitoarea este din țiglă metalică. Tâmplăria este din PVC cu geam termopan”.¹⁷

Clădirile de patrimoniu cu valoare arhitecturală excepțională ale localității Bârsana sunt următoarele monumente istorice: Biserica de lemn „Intrarea Maicii Domnului în Biserică” și clădirea de studiu a lucrării: „Casa

¹⁷ *Ibidem*, pp.14-17.

de lemn, fosta școală confesională” greco-catolică a localității (Muzeul școlar).

Biserica de lemn „Intrarea Maicii Domnului în Biserică” se află în localitatea Bârsana, pe dealul numit Jbâr. Această biserică nu trebuie confundată cu noua biserică de lemn din actualul complex monahal „Mănăstirea Bârsana”, aflată la câțiva km distanță, pe locul unde s-a aflat aproximativ între anii 1739 – 1795 biserica tratată aici. Aceasta datează din anul 1717. Biserica a fost inclusă pe lista de patrimoniu cultural mondial UNESCO împreună cu alte șapte biserici din județul Maramureș în decembrie 1999.

Biserica este situată în Maramureșul istoric, pe Valea Izei. Vechea biserică de lemn a fost construită în anul 1711 în locul numit „Părul Călugărului” de preotul nobil Ioan Ștefanca, împreună cu fiii săi și alți săteni, pentru a-i mulțumi lui Dumnezeu pentru protecție în timpul ciumei mari din anul anterior. Biserica a fost mutată pe Valea Izei în jurul anului 1739 pe locul unui cimitir apărut după lupta cu tătarii de la 1717. Biserica a fost mutată a doua oară când a fost adusă în sat în jurul anului 1795 în mijlocul unui cimitir de victime din timpul ciumei mici de la 1742 sau de mai târziu. Interiorul bisericii a fost repictat în 1806 de către Hodor Toader, fiind influențat de stilurile baroc și rococo. Picturile au fost executate pe lemn, parțial nivelat cu bucăți textile, fixate pe pereți și acoperite cu un strat de var preparat, cum era obiceiul vremii.

Ulterior, a fost adăugat, pe vest, pridvorul cu două niveluri și au fost lărgite ferestrele. În anul 1929 au fost tăiate ferestrele care încadrează ușa dintre naos și pronaos. Biserica este construită din bârne asamblate în sistem „Blockbau” și are plan dreptunghiular, cu pridvor cu două niveluri pe vest și absidă a altarului poligonală, în retragere. La interior este de remarcat bolta de secțiune poligonală, pe console (în comparație cu bolțile semicilindrice întâlnite de obicei), iar la exterior sunt pridvoarele cu arcade pe stâlpi sculptați și parapete traforate. Acoperișul, cu streășină dublă, are deasupra pronaosului un turn clopotniță cu camera clopotelor în consolă, deschisă, cu arcade pe stâlpi și acoperiș înalt, piramidal. Pictura murală are un program iconografic dominat, în naos, de scene din Geneză, iar în pronaos de Judecata de Apoi, ca și de discursul moralizator pus în evidență de paralelismul dintre scenele din Vechiul Testament și Patimile lui Iisus. Zugravul Toader Hodor introduce în pictura murală maramureșeană motive decorative de inspirație barocă și rococo și un mod de reprezentare pictural și dinamic, străin tradiției postbizantine. În cadrul creației sale pictura bisericii din lemn de la Bârsana

(fig. 50) reprezintă cel mai coerent ansamblu decorativ, ce include pictura murală, iconostasul și mobilierul, interiorul bisericii dând impresia unui spațiu plastic inedit prin raport cu tradiția postbizantină, dominantă până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Figura 46 relevă perspectiva exterioară și releveul bisericii monument cu detalii precum modul de chertare al bânelor din lemn de stejar ale structurii pereților (Fig. 51). Tot în aceste figuri sunt incluse câteva din piesele desenate ale releveului bisericii din anii 1960 (Fig. 47- 49) care a fost actualizat cu ocazia celui mai recent proiect de restaurare al bisericii din ultimii 10 ani. Se poate citi planul cu absidă poligonală cu structura tripartită a bisericii (pronaos, naos și altar) precedate de pridvorul exterior din lemn dar și secțiunile longitudinală și transversală a bisericii în care se văd proporțiile spațiilor și în care este relevată structura spațiilor interioare și a șarpantei complexe a edificiului.

Clădirea de studiu, **„Casa de lemn, fosta școală confesională” greco-catolică din Bârsana** are o valoare arhitecturală excepțională fiind situată în curtea școlii centrale din comuna Bârsana (Fig. 52). Construcția este veche (mijlocul secolului al XVIII-lea). Pe lângă sala de clasă destul de spațioasă, casa mai cuprinde și alte încăperi care erau destinate locuinței institutorului. Ea a fost restaurată și amenajată în ultimii 10 ani ca muzeu. Cuprinde colecții de obiecte și inventar școlar de epocă, documente istorice referitoare la comună și o bogată colecție etnografică. Este în grija școlii, aici ținându-se lecții cu elevii și alte manifestări culturale. Printre institutorii cunoscuți amintim pe Nicolaus Fabian (1850 – 1866) și Elie Cleja”.¹⁸

Tipuri de ocupări ale parcelelor cu clădiri valoroase din satul Bârsana

În figura 54 au fost clasificate și ilustrate tipologiile valoroase de construcții, gospodării și modul lor de ocupare pe parcelă pentru satul Bârsana:

Cazuri irepetabile (tipologii unice în sat)

- **caz tipologia I** - parcele mari cu declivitate mare (dealuri) cu o construcție de tip biserică din lemn orientată est-vest (Biserica din lemn „Intrarea în biserică a Maicii Domnului” de pe Dealul Jbâr.

- **caz tipologia II**- parcele mari cu declivitate mare (dealuri) cu o construcție de piatră din lemn în vârf orientată est-vest (Biserica parohială din piatră „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil” din centrul istoric împreună cu parcela pe care se află casa parohială cu prispa spre strada principală);

¹⁸ *Ibidem*, pp. 9-12.

- **caz tipologia III** - parcelă pătrată cu clădire clasicizantă plan în formă de „L” cu latura lungă pe aliniament, din zidărie de piatră/cărămidă (clădirea școlii);

- **caz tipologia IV** – casă din lemn tradițională cu planimetrie aproximativ pătrată cu prispă orientată spre stradă, acoperiș în patru ape cu pantă accentuată, clădire retrasă față de aliniamente (în această tipologie se încadrează clădirea care face obiectul de studiu al lucrării „Casa din lemn. Fosta școală confesională greco-catolică” din Bârsana)

Cazuri repetabile (tipologii recurente în sat)

- **caz tipologie V** cu mai multe subtipuri și cazuri comune:

o subtipul I

▪ **caz comun I** – parcelă dreptunghiulară cu latura îngustă spre stradă cu: casă lemn cu prispă cu fațada scurtă pe aliniament și prispă spre curte, grajd în spatele casei cu latura lungă spre curte, șură în spatele curții cu latura lungă paralelă cu strada, fântâna în partea din față a curții, șopron depozitare fân în partea din spate a curții;

▪ **caz comun II** — parcelă dreptunghiulară cu latura îngustă spre stradă cu: casă lemn cu prispă cu fațada scurtă pe aliniament și prispă spre curte, grajd cu latura scurtă pe aliniament, șură în spatele curții cu latura lungă paralelă cu strada, bucătărie de vară în spatele casei, șopru depozitare fân în partea din spate a curții;

▪ **caz comun III** - parcelă dreptunghiulară cu latura îngustă spre stradă cu: casă lemn cu prispă cu fațada scurtă pe aliniament și prispă spre curte, grajd în spatele casei pe o direcție diagonală față de casă cu latura lungă spre curte, șură în spatele curții cu latura lungă paralelă cu strada, șopru depozitare fân în partea din spate a casei;

▪ **caz comun IV** – parcelă dreptunghiulară cu latura îngustă spre stradă cu: casă lemn cu prispă cu fațada scurtă pe aliniament și prispă spre curte, bucătărie de vară și grajd în spatele casei pe o direcție diagonală față de casă cu latura scurtă perpendiculară pe direcția străzii și care se intersectează în spatele curții pe o direcție perpendiculară cu șura care limitează spatele curții cu latura lungă paralelă cu direcția străzii, șopru în fața bucătăriei de vară, și fântâna în partea din față a curții;

▪ **caz comun V** - parcelă dreptunghiulară cu latura îngustă spre stradă cu: casă lemn cu prispă cu fațada scurtă pe aliniament și prispă spre curte, bucătărie de vară, grajd și șură în spatele casei cu latura scurtă perpendiculară pe latura străzii, șopru depozitare fân în partea mediană a curții și fântâna în partea din față a curții;

▪ **caz comun VI** - parcelă dreptunghiulară cu latura îngustă spre stradă cu: casă lemn cu prispă cu fațada scurtă pe aliniament și prispă spre curte, bucătărie de vară și grajd în spatele casei cu latura scurtă perpendiculară pe latura străzii, șură în spatele curții cu latura lungă paralelă cu strada, șopru depozitare fân în partea mediană a curții și fântână în partea din față a curții;

▪ **caz comun VII** – parcelă dreptunghiulară cu latura îngustă spre stradă cu: casă lemn cu prispă cu fațada scurtă pe aliniament și prispă spre curte, bucătărie de vară și grajd în spatele casei cu latura scurtă perpendiculară pe direcția străzii și care se intersectează în spatele casei pe o direcție perpendiculară cu șura care limitează spatele curții cu latura lungă paralelă cu direcția străzii, șopru depozitare fân în partea mediană a curții și fântână în partea din față a curții;

o subtipul II

▪ **caz comun I** - parcelă dreptunghiulară cu latura îngustă spre stradă cu: casă lemn cu latura lungă cu prispă spre stradă și cea scurtă spre curte, bucătărie de vară, grajd și șură în spatele casei cu latura scurtă perpendiculară pe latura străzii, șopru depozitare fân în partea mediană a curții și fântână în partea din față a curții;

▪ **caz comun II** - parcelă dreptunghiulară cu latura îngustă spre stradă cu: casă lemn cu latura lungă cu prispă spre stradă și cea scurtă spre curte, bucătărie de vară și grajd în spatele casei cu latura scurtă perpendiculară pe latura străzii, șură în spatele curții cu latura lungă paralelă cu strada, șopru depozitare fân în partea mediană a curții și fântână în partea din față a curții;

▪ **caz comun III** - parcelă dreptunghiulară cu latura îngustă spre stradă cu: casă lemn c cu latura lungă cu prispă spre stradă și cea scurtă spre curte, bucătărie de vară și grajd în spatele casei cu latura scurtă perpendiculară pe direcția străzii și care se intersectează în spatele casei pe o direcție perpendiculară cu șura care limitează spatele curții cu latura lungă paralelă cu direcția străzii.

În ceea ce privește comparația volumului, planimetriei și programului funcțional al școlilor confesionale greco-catolice din secolul al XIX-lea, poate fi făcută o analogie între școala monument din Bârsana și o altă clădire a unei foste școli confesionale greco-catolice din Maramureș: actuala școală gimnazială „Mihai Eminescu” din lemn din Săliștea de Sus (Fig. 53) care, din punct de vedere al modului în care se face accesul, a organizării spațial-funcționale interioare în jurul unui hol central de acces, a proporției

dimensionale între încăperile spațiilor și a tipului de structură se aseamănă cu cea din Bârsana.

Fig. 46: *Perspectiva bisericii „Intrarea Maicii Domnului în Biserică”.*

Sursă: Arhiva Digitală a UNRMI

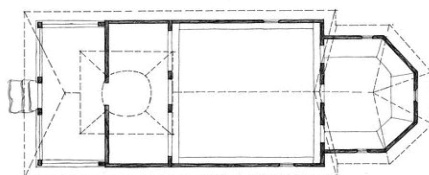

Fig. 47. *Planul bisericii monument UNESCO „Intrarea Maicii Domnului în Biserică”.*

Sursă desen: <https://relevec.uauim.ro/>

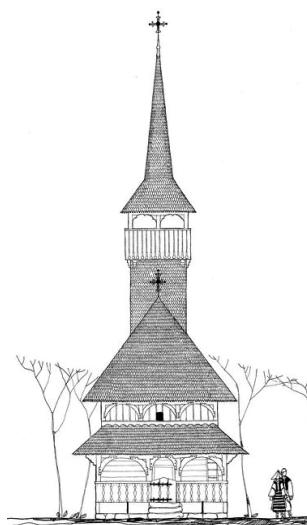

Fig. 48: *Fațada principală a bisericii „Intrarea Maicii Domnului în Biserică”.*

Sursă desen: <https://relevec.uauim.ro/>

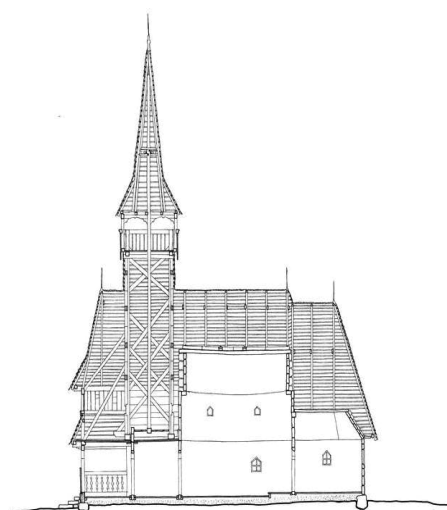

Fig. 49. *Secțiunile bisericii monument UNESCO „Intrarea Maicii Domnului în Biserică”.*

Sursă desen: <https://relevec.uauim.ro/>

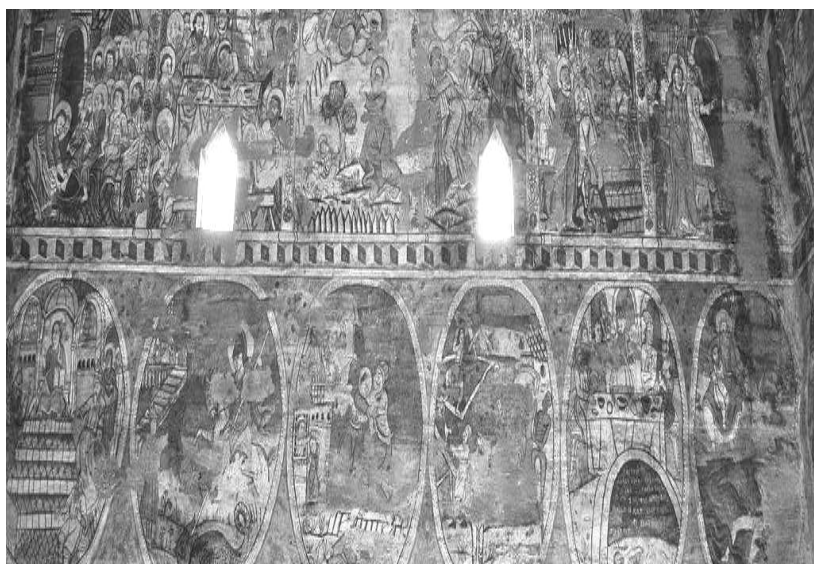

Fig. 50: Perete cu pictura interioară a bisericii monument UNESCO „Intrarea Maicii Domnului în Biserică”.

Sursă desen: Arhiva Digitală a Uniunii Naționale a Restauratorilor de Monumente Istorice (UNRMI)

Fig. 51: Detaliu al chertării de colț al bârnelor de stejar care alcătuiesc pereții exteriori ai structurii bisericii monument UNESCO „Intrarea Maicii Domnului în Biserică”.

Sursă fotografie: Arhiva Digitală a Uniunii Naționale a Restauratorilor de Monumente Istorice (UNRMI).

Fig. 52: *Fotografie cu perspectiva exterioară a clădirii Muzeului școlar (Fosta școală confesională greco-catolică din Bârsana).*

Sursă: *Studiul istoric urbanistic și arhitectural al satului Bârsana.2.Bârsana, p. 13.*

Fig. 53: *Fotografie cu perspectiva exterioară a clădirii școlii gimnaziale „Mihai Eminescu” din Săliștea de Sus. (Fosta școală confesională greco-catolică din Săliștea de Sus).*

Sursă fotografie: www.graiul.ro/2020/11/20/in-saliste-de-sus-ultima-scoala-de-lemn-din-maramures-devine-muzeu-viu/

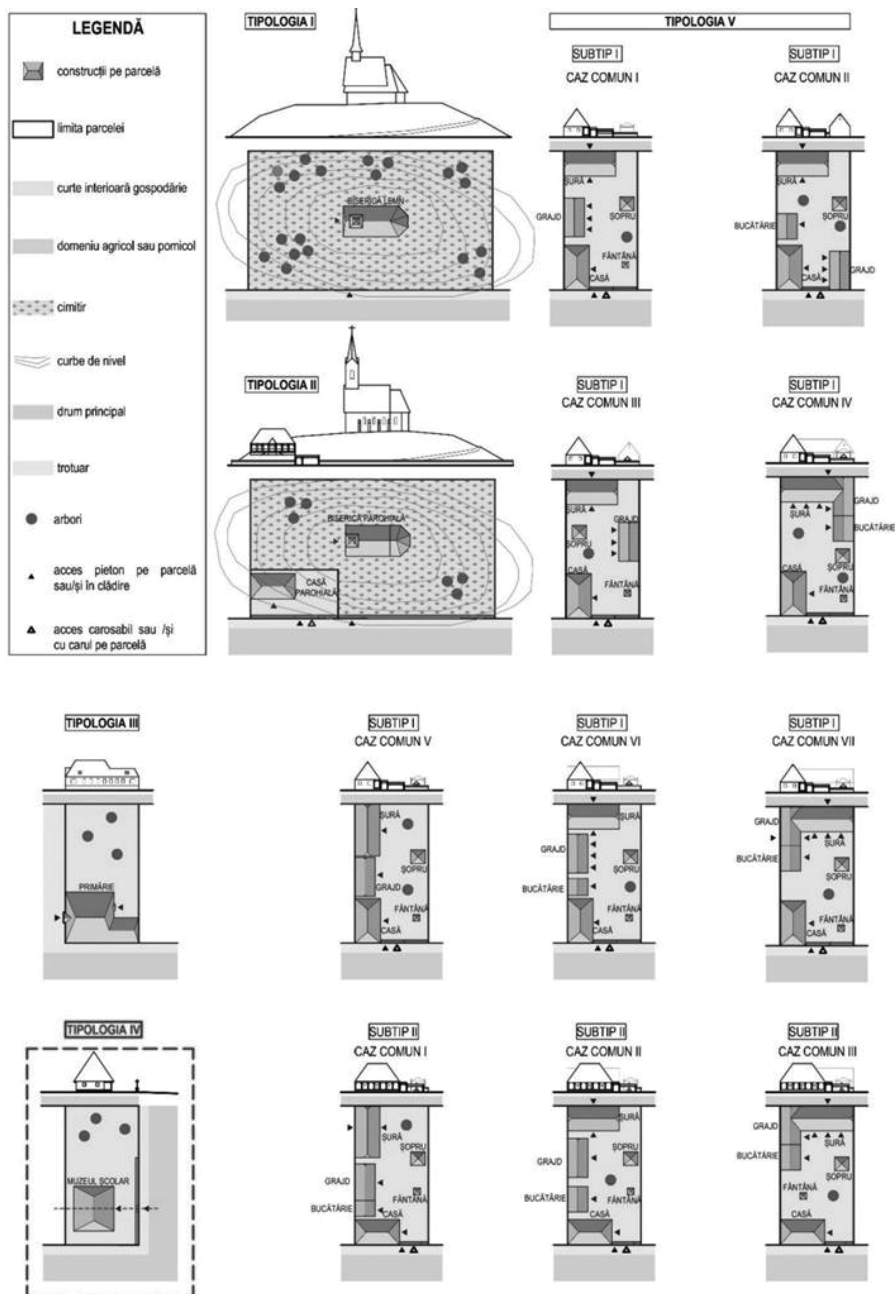

Fig. 54: Scheme cu tipologiile valoroase ale modului de ocupare a construcțiilor pe parcelă specifice satului Bârsana, comuna Bârsana, județul Maramureș. Într-una din tipologiile enumerate (tipologia IV) se încadrează și clădirea fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana. Sursă schițe: arhitect Cantoni Nicholas.

3.6 Prezentarea generală a clădirii de studiu

Clădirea-monument studiată denumită conform LMI 2015 „Casă din lemn. Fostă școală confesională” este o construcție cu plan aproximativ dreptunghiular aproape de pătrat cu suprafața construită de 94.4 mp. Edificiul studiat are o structură din lemn de gorun cu prispă, regimul de înălțime parter, acoperiș ascuțit în 4 ape cu învelitoare din draniță (Fig. 55). Clădirea este amplasată în zona centrului istoric al satului pe o parcelă de forma literei „L” având un teren cu declivitate ușoară pe direcția NE-SV. Parcela care este situat edificiul de studiu are în componența sa un singur corp de clădire: casa-monument studiată. Această parcelă aflată astăzi în proprietatea Inspectoratului de Poliție al județului Maramureș este limitată la nord de o altă parcelă aparținând aceluiași proprietar și care are numărul cadastral 50001, la vest de o altă parcelă cu care cele două parcele menționate anterior alcătuiau în trecut o parcelă comună cu nr. topografic inițial (vezi fig, 57). Parcela clădirii studiate este limitată la sud de curtea asfaltată a școlii gimnaziale „Mircea Vulcănescu” cu nr. cadastral 50768 și la est de o stradă/uliță înfundată fără nume care permite pe direcția N-S accesul pietonal și al autovehiculelor dinspre și înspre strada principală a localității.

Distanța clădirii studiate față de: aliniamentul de sud al parcelei este de 1,45 m în timp ce distanța față de aliniamentul de est (limita de est și distanța față de poarta de acces) este de 6, 70 m, limita de vest posterioară a parcelei este de 1 m iar față de limita de nord posterioară este de 4.78 m. Cele descrise anterior se pot citi în planul de situație al clădirii studiate întocmit de ing. topograf Petre Oșan și actualizat de arh. Cantoni Nicholas (Fig. 56).

Deși parcela situată la nord de cea studiată are numărul cadastral 50001 și are inclusiv același proprietar cu parcela de studiu Inspectoratului de Poliție al județului Maramureș, actualmente nu se cunoaște extrasul de carte funciară cu numărul cadastral alocat pentru parcela studiată. Ea va rezulta în viitorul apropiat în urma studiului topografic la care lucrează inginerul topograf Petre Oșan și în urma cererii adresate de proprietarul clădirii (Muzeul Satului Maramureșean) către ANCPI Dragomirești în scopul eliberării extrasului CF și a numărului cadastral al imobilului.

Fig. 55: *Perspectiva exterioară recentă (decembrie 2022) a clădirii fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana. Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas.*

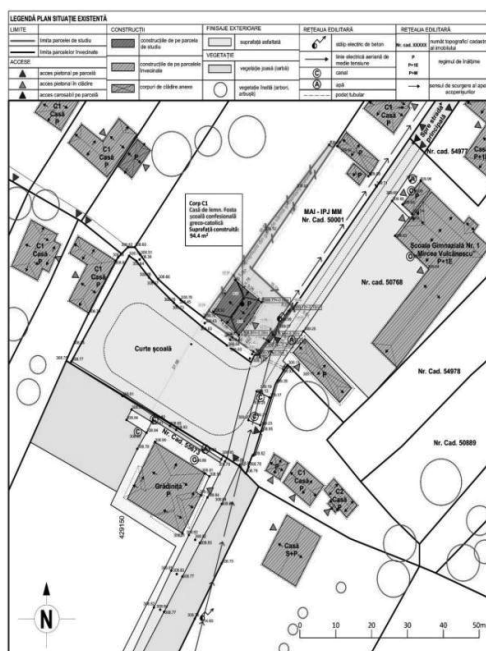

Fig. 56: *Planul de situație al edificiului studiat în care sunt reprezentate: monumentul studiat (cu roșu), parcela pe care se află clădirea studiată, parcelele vecine, fondul construit al parcelelor vecine (corpurile de clădire principale și anexe reprezentate cu culoarea gri închis), străzile și curțile adiacente (cu culoarea gri deschis), spațiile verzi (cu verde), vegetația înaltă a parcelei de studiu și a parcelelor vecine (cu cercuri de culoare verde), accesurile pe parcele și în construcții, regimul de înălțime al construcțiilor, sensul de scurgere al apelor pluviale de pe clădirea studiată și clădirile vecine, nr. cadastrale ale parcelei studiate și ale parcelelor vecine și rețelele edilitare existente la nivelul spațiului public (rețeaua electrică, de apă, canal, etc.). Sursă plan: inginer topograf Petre Oșan și arhitect Cantoni Nicholas.*

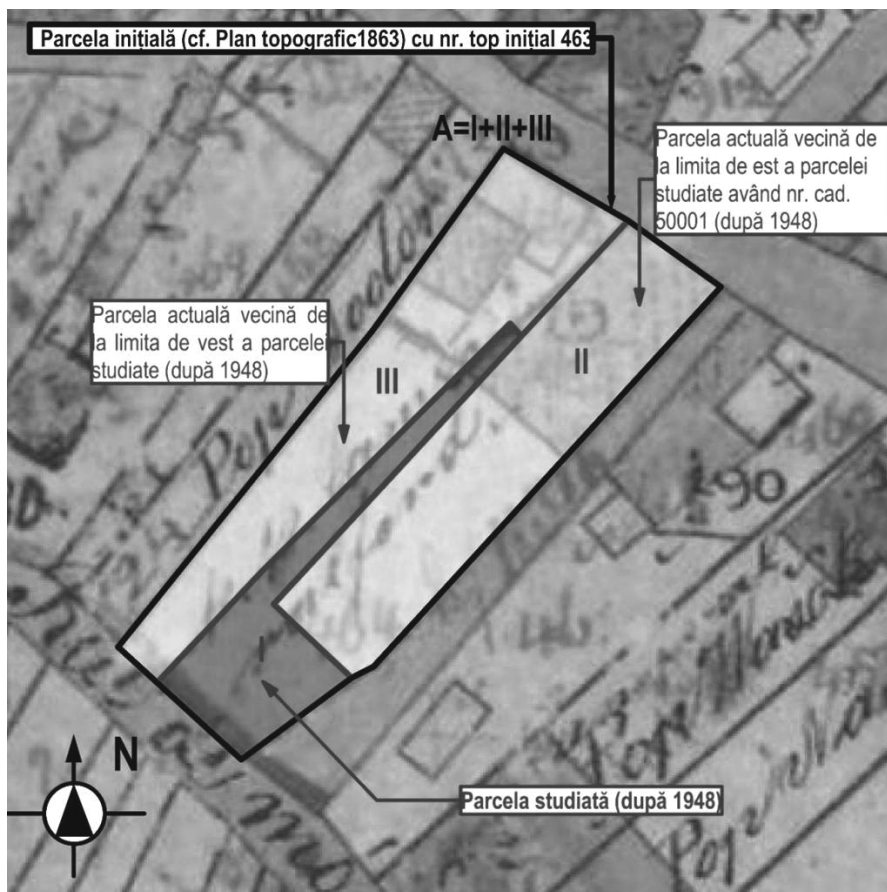

Fig. 57: Reconstituirea parcelei inițiale pe care se află astăzi casa monument studiată. (suprapunerea între planul topografic din 1863 și limitele actuale ale parcelelor). Sursă: <https://maps.arcanum.com> (accesat la 16.11.2022) – imagine prelucrată de arhitectul Cantoni Nicholas.

3.7 Etapele de construire ale fostei școli confesionale greco-catolice din satul Bârsana

Din punctul de vedere al evoluției constructive a clădirii monument studiate, în urma cercetării directe de pe sit (prin luarea de mostre de lemn și întocmirea studiului dendrocronologic) dar și a cercetării iconografice și cartografice se poate afirma că fosta școală confesională greco-catolică di Bârsana a fost edificată în patru etape de construire (vezi Anexa 3, planșele 1-10).

În prima etapă de construire (1758-1795) studiul dendrocronologic întocmit de cercetătorul suedez Ólafur Eggertsson și lucrarea *Tracing a*

Sacred Building Tradition. Wooden churches, carpenters and Founders in Maramureș until the turn of the 18th Century (Urmărind o tradiție de construcție sacră. Biserici de lemn, tâmplari și ctitori în Maramureș până la începutul secolului al XVIII-lea) scrisă de arh. prof. Alexandru Baboș din cadrul Departamentului de Istoria Arhitecturii a Universității din Lund (Suedia) susțin faptul că, inițial, clădirea era limitată la cele două încăperi cu acces stânga-dreapta din partea din față a clădirii a cărui acces se făcea prin intermediul holului de acces dintre cele două încăperi. Studiul dendrocronologic arată că lemnul din această parte a clădirii datează din 1758 și că funcțiunea inițială a clădirii a fost aceea de cantină-refectoriu a vechii mănăstiri locale.

Cercetările întreprinse de cei doi cercetători menționați mai sus dar și datele arhivistice din registrele locale ale parohiilor greco-catolice din Breb și Coștiui arată că clădirea a fost strămutată pe situl actual în anul 1795 pentru a-și schimba funcțiunea în cea de școală confesională greco-catolică odată ce comunitatea convertită de la ortodoxism la greco-catolicism era pregătită pentru a transforma această construcție umilă cu o structură specifică caselor de locuit tradiționale într-o școală de învățământ primar la care puteau studia toți copiii din sat. În posibila reconstituire a primei etape constructive (Fig. 58) este prezentată ipotetica situație a imobilului în momentul strămutării casei pe sit din 1795.

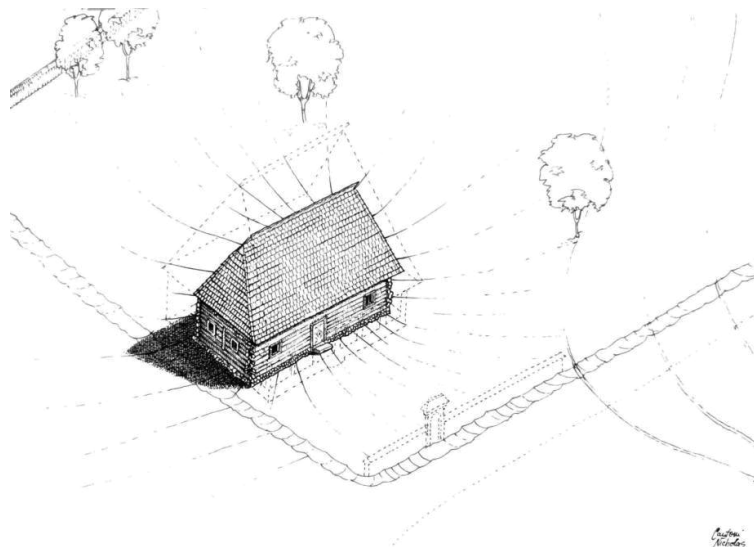

Fig. 58: Posibilă reconstituire a clădirii fostei școli confesionale greco-catolice după arhitectul Cantoni Nicholas: prima etapă de construire a clădirii fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana (1758-1795). Sursă desen: arhitect Cantoni Nicholas.

În cea de-a doua etapă de construire a clădirii-monument (1795 - 1918) odată cu transformarea casei inițiale în școală confesională rezervată învățământului primar, datorită dimensiunii insuficiente pentru a putea adăposti clasele de studiu pentru copii și biroul învățătorului, clădirea a fost mărită și extinsă progresiv de-a lungul secolului al XIX-lea cu două camere puțin luminate înspre partea de vest din spatele clădirii (parte denumită astăzi *odolhaz*¹⁹ și cu *șatra*²⁰ din lemn care precede intrarea în clădire (Fig. 59). Acest lucru a putut fi descoperit prin faptul că lemnul din zona din față a clădirii a fost datat ca fiind pus în operă la jumătatea secolului al XVIII-lea față de elementele structurale din lemn din zona *odolhaz*-ului care datează din secolul al XIX-lea. Un alt indiciu care dus la concluzia acestei etapizări este diferențierea formei și a tipului de chertare a lemnului de pe fațada de sud a clădirii.

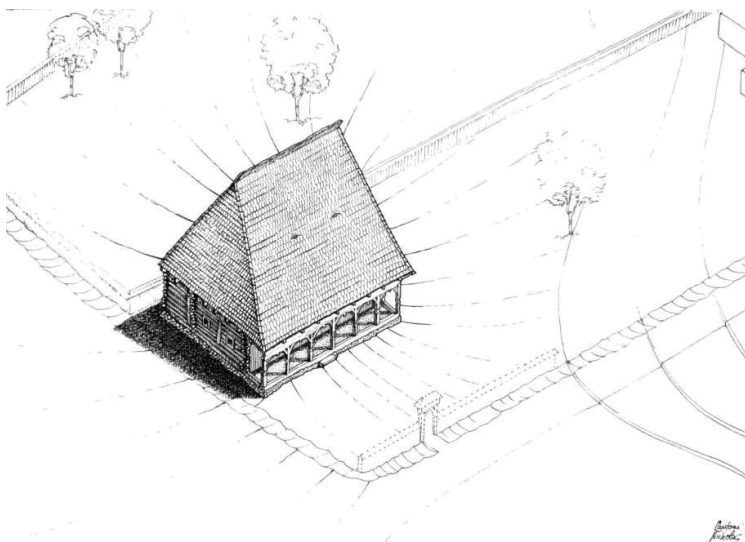

Fig. 59: Posibilă reconstituire a clădirii fostei școli confesionale greco-catolice după arhitectul Cantoni Nicholas: a doua etapă de construire a clădirii fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana (1758-1795). Sursă desen: arhitect Cantoni Nicholas.

¹⁹ *Odolhaz* – încăpere laterală posterioară, rezervată depozitării sau uneori locuirii din casa țărănească tradițională din Maramureșul istoric. Acest tip de încăpere apare de obicei în urma extinderii casei de locuit de bază a arhitecturii vernaculare tripartite (cu cele trei încăperi specifice: *tinda* – holul de intrare cu cuptorul de pâine, *odaia de dormit* - odaia din stânga și *camera bună* - odaia din dreapta – actuala sală de clasă reconstituită).

²⁰ *Șatră* – prispa sau pridvorul din fața casei tradiționale de locuit din zona Maramureșului istoric.

În cea de-a treia și ultima etapă de construire a clădirii (2013 - 2024) odată cu renovarea monumentului istoric, pe lângă schimbarea culorii vopselei din albastru în alb, schimbarea învelitorii din draniță, adăugării obloanelor din lemn la cele două ferestre de pe fațada laterală de sud a clădirii, primarul localității a decis împreună cu consiliul local construirea în stil tradițional a unei porți de acces din lemn de stejar sculptat și a unui gard din nuiele cu coamă din draniță pe aliniamentul de est al parcelei (Fig. 60). Între poartă și strada înfundată la care are acces parcela pe care este poziționată clădirea de studiu s-a păstrat un șanț din pământ de evacuare a apei pluviale a parcelei care datează anterior porții încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea respectiv începutul secolului al XX-lea.

În ceea ce privește poarta sculptată de acces, aceasta a fost poziționată axial cu intrarea în casa-monument, reluând în sculpturile de pe aceasta realizate de meșterii locali teme predilecte ale vechilor porți arhaice maramureșene (motivul funiei ca simbol al vieții, motivul cercului solar etc.), elemente artistice care conferă valoare acestei porți realizată în această ultimă etapă de construire.

3.8 Proprietari anteriori și actuali ai parcelei pe care astăzi este poziționată clădirea studiată

În urma cercetării copiei fidele a cărții funciare pentru imobilul în care a fost strămutată clădirea de studiu încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, primul proprietar consemnat al parcelei studiate (care atunci cuprindea parcela dinspre strada principală, parcela de studiu și parcela din stânga sitului) cu nr. 464 cadastral 463 (conform planului cadastral din 1863) este proprietarul de origine iudaică, Polak Kálmán, Nu este de mirare că primul proprietar consemnat al parcelei studiate era evreu, de vreme ce la jumătatea secolului al XIX-lea administrația dualistă austro-ungară permite prin lege ca evreii din toate regiunile imperiului (inclusiv comitatul Maramureșului) să achiziționeze proprietăți din satele din apropierea orașelor (de exemplu satul Bârsana care se află la o distanță apropiată de Sighet, capitala de atunci a comitatului Maramureș).

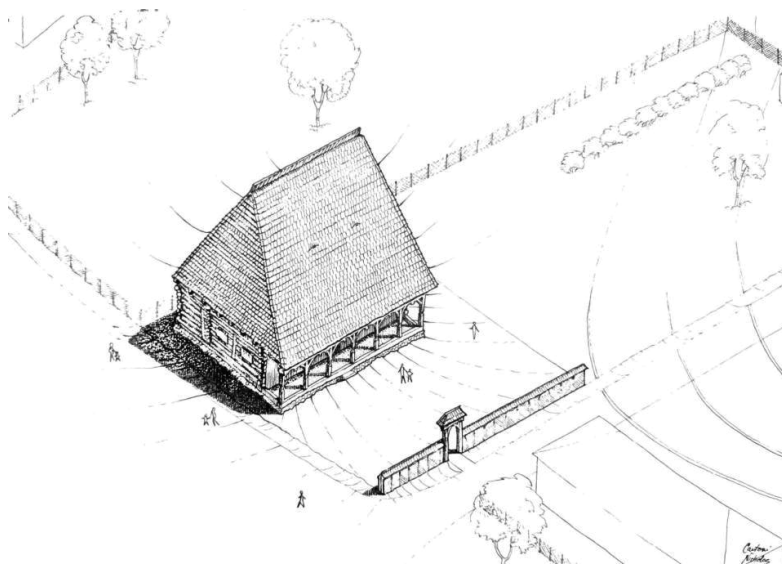

Fig. 60: Posibilă reconstituire a clădirii fostei școli confesionale greco-catolice după arhitectul Cantoni Nicholas: a treia și ultima etapă de construire a clădirii fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana (1758-1795). Sursă desen: arhitect Cantoni Nicholas.

Conform copiei fidele a cărții funciare, Polak Kálmán devine unicul proprietar al imobilului între 1863-1880 când Mendelovits Sájá cumpără proprietatea. În 1893, fiul Mendelovits Ruhe împreună cu un alt evreu, Drimmer Eizik cumpără împreună întreaga proprietate a lui Mendelovits Sájá împărțind parcela în două porțiuni: una pentru Mendelovits Ruhe în timp ce a doua va rămâne lui Drimmer Eizik. Dacă porțiunea de parcelă aparținând lui Mendelovits Ruhe va fi lăsată moștenire celor trei copii ai săi: Mendelovits Wulf, Mendelovits Sztrul și Polak Sájá, a doua porțiune de teren aparținând lui Drimmer Eizik va rămâne în posesia acestuia până în 1949 odată ce în urma celui de-Al Doilea Război Mondial are loc naționalizarea proprietăților evreiești.

Revenind la porțiunea parcelei aflată în proprietatea celor trei moștenitori ai lui Mendelovits Ruhe aceștia vând pentru suma de 100 de forinți partea lor din proprietate în anul 1910 localnicul de origine română Pop Alexandru, menționat în copia fidelă a cărții funciare cu forma maghiarizată (Pápp Sandor).

Conform copiei fidele a cărții funciare (Anexa 5, pp. 1-12), parcela împărțită între Pop Alexandru și Drimmer Eizik va rămâne în proprietatea

acestora până în anul 1949 când parcela cu construcțiile de pe ea sunt naționalizate și trec în proprietatea Statului Rămân.

Nr. proprietar	Numele și prenumele beneficiarului parcelei	Perioada de posesie a imobilului	Statutul asupra parcelei
1	Polak Kálmán	1854-1876	proprietar
2	Mendelovits Sájá	1880-1893	proprietar
3	Mendelovits Ruhe Drimmer Eizik	1893-1906	moștenitor și proprietar proprietar
4	Mendelovits Wulf Mendelovits Sztrul Polak Sájá Drimmer Eizik	1906-1910	moștenitor și proprietar moștenitor și proprietar moștenitor și proprietar proprietar
5	Papp Sándor/ Pop Alexandru Drimmer Eizik	1910-1949	proprietar proprietar
8	Statul Român	1949-1986	proprietar
9	Statul Român Inspectoratul Județean Maramureș al Ministerului de Interne	1986-1989 1986-1989	proprietar administrator
10	Inspectoratul Județean de Poliție Maramureș	1990-2023	proprietar și administrator

Fig. 61: Tabel cu istoricul și datele privind numele și statutul beneficiarilor și proprietarilor parcelei pe care se află astăzi clădirea studiată precum și intervalele de timp de luare în posesie a parcelei din partea fiecărui proprietar. Sursă: arhitect Cantoni Nicholas pe baza Copiei fidele a cărții funciare OCPI Maramureș BCPI Sighetu Marmăției și BCPI Dragomirești (Acest tabel a fost realizat pe baza informațiilor furnizate de copia fidelă a cărții funciare – Anexa 5, pp. 1-12).

Deși pentru viitorii aproximativ 50 de ani proprietarul parcelei va rămâne Statul Român, din 1986 proprietatea va fi administrată de Inspectoratul Județean Maramureș al Ministerului de Interne. Din 1949 până la Revoluția din 1989 parcela aflată în proprietatea Statului va fi divizată în cele trei parcele actuale. După Revoluția din 1989, odată cu schimbarea regimului politic, proprietatea va trece până astăzi în proprietatea Inspectoratului Județean de Poliție din Maramureș.

Pe baza celor susținute mai sus în Fig. 61 este prezentat un tabel cu ordinea cronologică a proprietarilor, intervalele de timp în care aceștia au fost proprietari ai imobilului. Datorită faptului că însemnările în Cartea Funciară din Transilvania încep să fie înscrise în registre de-abia la mijlocul secolului al XIX-lea lista de date cu privire la proprietarii, beneficiarii și administratorii din trecut ai parcelei oferă informațiile necesare doar din anul 1854 până în momentul prezent.

În tot acest timp, asemenea parcelei pe care este situat monumentul și clădirea a aparținut de-a lungul a mai bine de două secole și jumătate mai multor proprietari. Inițial, construcția edificiului studiat era o anexă a mănăstirii ortodoxe a secolului al XVIII-lea care era alcătuită din două încăperi și se afla într-o stare mediocră, necorespunzând cerințelor de funcționare a unei școli prevăzute în Articolul de lege XXXVIII, din anul 1868.

În urma strămutării și a extinderii monumentului pe actualul sit în care se află din 1795 până în 1949 clădirea devine școală confesională greco-catolică, posesiune a parohiei greco-catolice din sat. În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea „procesul de reabilitare a imobilului școlar era condiționat de o posibilă recoltă agricolă îmbelșugată, care ar fi ridicat inclusiv nivelul de trai al locuitorilor, dar, luându-se în calcul pauperitatea comunității din vara anului 1873, nu se putea întrezări nicio speranță”.²¹ Odată cu naționalizarea ei din 1948 devine mai întâi bun al Statului Român (în 1974 clădirea devine muzeu școlar al localității Bârsana) și chiar obiect de patrimoniu (înscris pentru prima dată în LMI 1992).

În ultimii 20 ani de existență a edificiului, după numeroase eforturi de negociere de cumpărare, clădirea a ajuns în sfârșit în posesia Muzeului Satului Maramureșean cu sediul principal din Sighetu Marmației.

²¹ Marius Câmpeanu, *Școlile confesionale românești din vicariatul greco-catolic al Maramureșului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea*, editura Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2016, p. 153.

3.9 Istoria instituțională și personalități ale fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana

Protopopiatul Greco-Catolic Cosău de care a aparținut satul Bârsana a luat naștere la sfârșitul secolului al XVII-lea fiind menționat pentru prima dată în documente începând cu anul 1698. După rearondarea administrativă din anul 1867 datorată restructurării imperiului austriac în cel dualist, în componența protopopiatului au rămas opt parohii și două filii: Ocna-Șugatag (cu filia Hoteni), Budești, Sârbi, Călinești, Ferești (cu filia Cornești), Bârsana, Văleni și Oncești.

După strămutarea clădirii studiate în 1795 pe actualul sit, în prima jumătate a secolului al XIX-lea clădirea va fi cumpărată de protopopiatul greco-catolic din Cosău pentru a o transforma în școală cu învățământ primar pentru copiii din comunitatea satului.

Prima consemnare legată de situația administrației școlii poate fi găsită în raportul școlar din 1860 care consemnează atât date cu privire la activitatea dascălului și a elevilor cât și date cu privire la inventarul proprietăților intravilane și extravilane ale parohiei greco-catolice din Bârsana (Anexa 6, pp. 1-9). Printre proprietățile intravilane menționate, în afară de biserică este menționată și actuala clădire a școlii confesionale greco-catolice fiind menționat faptul că edificiul școlii nu are un teren propriu și că a fost strămutată și transformată pentru a putea funcționa ca școală. Este de asemenea menționat faptul că conducerea școlii trebuie să plătească proprietarului terenului pe care a fost strămutată clădirea o chirie lunară pentru utilizarea terenului în scopul formării educaționale a copiilor satului.

Tot în acest raport, parohul de atunci al satului, preotul Dumitru Bud vorbește despre formarea primul învățător cunoscut al acestei școli, dascălul Ioan Dunca, „care a absolvit Gimnaziul catolic din Sighet și școala ce a funcționat, în acea perioadă, în cadrul mănăstirii de la Moisei”²² și despre faptul că din punct de vedere statistic, „din 150 de copii înscriși, 40 au frecventat școala, adică un procent de 26,66%. Remunerația anuală a dascălului a fost de 120 florini, fiind suportată în întregime de credincioși”.²³

Următorul dascăl menționat în documente al școlii confesionale din Bârsana a fost Ioan Ivanciuc. Despre acesta este consemnat faptul că „în toamna anului 1863, comunitatea a refuzat să-i achite retribuția de 300 florini, oferindu-i în loc doar 200 florini, nerespectând astfel contractul

²² *Ibidem*, p. 152; SJMMAN, Fond Protopopiatul Greco-Catolic Cosău, dos. 17/1866, f. 15.

²³ *Ibidem*, p. 152.

încheiat la data alegerii dascălului”.²⁴ În urma desfășurării unei adevărate ostilități împotriva acestui învățător „la 7 august 1864, după doi ani petrecuți la Bârsana, Ioan Ivanciuc a demisionat”.²⁵ „Concursul pentru ocuparea postului a fost organizat în data de 17 septembrie”²⁶ la care „s-au prezentat patru candidați, printre aceștia fiind încă o dată prezent cantorul local Ioan Dunca. Deși în urma concursului a fost ales dascălul George Belteag din Vișeu de Jos, protopopul Cosăului l-a propus Consistoriului diecezan pe cantorul Ioan Dunca, care era susținut de comunitate, luând această decizie îndeosebi «pentru pacea de obște, pentru domolirea spiritelor întărite și nimicirea intrigilor dominante»”.²⁷ „În aceste condiții, George Belteag nu și-a putut prelua postul, forul ecleziastic greco-catolic din Gherla numindu-l”²⁸ încă o dată, dar de această dată în poziția de dascăl interimar, pe cantorul Ioan Dunca.

„În vara anului 1865, oficiul de dascăl din Bârsana a fost vacant din nou, concursul fiind stabilit pentru data de 6 august. În anunțul de «curentare» al oficiului, făcut la 16 iulie 1865, a fost precizat faptul că salariul anual de 300 florini va fi plătit din fondurile «regale», dascălul urmând totodată să beneficieze de locuință și lemne de foc. La concurs nu s-a prezentat niciun concurent, motiv pentru care Ioan Dunca a rămas, încă un an, în calitate de dascăl interimar”.²⁹

Următorul episod important al istoriei școlii se desfășoară la data de 29 octombrie 1866 când în cadrul concursului pentru ocuparea postului de dascăl s-au prezentat patru concurenți: Nicolae Fabian, Teodor Ioan Teodor Mihnea și cantorul Ioan Dunca (fostul dascăl interimar), pe care „*antistia*”³⁰ comunală și alți «corifei animați de băuturi spirtoase» l-au propus să rămână în continuare dascăl. În aceste condiții, protopopul a opinat că pentru alegerea și instalarea unui dascăl calificat va fi nevoie de intervenția autorităților comitatense”.³¹ Din cauza faptului că nu au fost găsite documentele în care să

²⁴ *Ibidem*, p. 152; SJMMAN, Fond Protopopiatul Greco-Catolic Iza, dos. 28/1863, f. 3v.

²⁵ *Ibidem*, p.152; *Ibidem*, f. 10r.

²⁶ *Ibidem*, p.152.

²⁷ *Ibidem*, p.152.

²⁸ *Ibidem*, p.152; *Ibidem*, f. 15, 17r.

²⁹ *Ibidem*, p. 152-153; *Idem*, Fond Protopopiatul Greco-Catolic Cosău, dos. 23/1865, f. 55.

³⁰ *antistie, antistii*, s.f. (arh.) Organ executiv de conducere a comunelor (sec. XIX); consiliu local: „Atitudinea rău-voitoare a *antistiilor* comunale...” (Câmpeanu, 2016), termen viu în Maramureșul din dreapta Tisei, la începutul sec. al XXI-lea. – Din *antiste* „primar comunal” + suf. -ie (MDA).

³¹ *Ibidem*, p.153, *Idem*, dos. 38/1866-1867, f. 8r.

fie consemnat numele acestui dascăl, identitatea lui nu se cunoaște nici până în zilele noastre.

Potrivit raportului parohul Dumitru Bud amintit anterior, în primul semestru al anului școlar 1866-1867, statistica privind frecventarea școlară a copiilor stătea în felul următor: „din cei 250 de copii înscriși la școala primară doar 40 de copii frecventau regulat cursurile zilnice ceea ce înseamnă un procentaj de 16%”³², procent extrem de mic. Tot în acest document este descris de către preot faptul că, pe lângă cursurile normale, mai exista în clădire și o „școală de repetiție» la care au participat 31 de copii”.³³

Primele informații referitoare la organizarea școlii confesionale din Bârsana, în deceniul 8 al secolului al XIX-lea, sunt din 11 aprilie 1872 și se pot întâlni într-o „listă de lenevire” întocmită de învățătorul de atunci al școlii, Nicolae Fabian, „în care au fost trecute numele a 28 de copii, care în lunile martie și aprilie nu au frecventat școala”.³⁴ Nivelul scăzut al frecvenței școlare poate fi observat și din raportul protopopului Mihail Kökenyesdy de la finele anului școlar 1872-1873”³⁵ în care, „din 159 de copii înscriși, școala a fost frecventată de 77 de copii”.³⁶ Despre biografia învățătorului Nicolae Fabian documentul relevă faptul că „a absolvit Preparandia, având o vechime pedagogică de 15 ani”.³⁷ În această perioadă „salariul anual al învățătorului ar fi fost de 300 florini, fiind plătit la intervalele de timp stabilite din fondurile „regale”. Față de perioada din anii 1850 când învățătorul putea fi și cantor (cazul Ion Dunca) în anii 1870 dascălul „nu mai putea îndeplini ambele funcții în același timp”.³⁸

„O altă «listă de lenevire» întocmită de același dascăl, în 14 februarie 1876, a consemnat faptul că în primul semestru al anului școlar 1875-1876 din totalul numărului de elevi au absentat la cursuri 28 de copii”.³⁹ Informații despre școala din Bârsana se regăsesc și în raportul prezentat de dascălul Nicolae Fabian la sfârșitul anului școlar 1876-1877 unde „au fost prezentate rezultatele la învățătură (exprimate prin calitative), obținute de cei 50 de

³² *Ibidem*, p.153; *Ibidem*, f. 25.

³³ *Ibidem*, p.153; *Ibidem*, f. 25.

³⁴ *Ibidem*, p. 153; *Idem*, Fond Protopopiatul Greco-Catolic Cosău, dos. 33/1868, f. 94.

³⁵ *Ibidem*, p. 153.

³⁶ *Ibidem*, p. 153.

³⁷ *Ibidem*, p. 153; Dascălul Nicolae Fabian și-a pus amprenta asupra destinului școlii confesionale din Bârsana aproape patru decenii. Numele acestuia a fost menționat în șematismele de Gherla editate în anii 1867, 1877, 1882, 1894 și 1898. Pe baza documentelor de arhivă ipoteza că acesta s-ar fi transferat în Bârsana în anul 1865 poate fi considerat posibilă.

³⁸ *Ibidem*, p.153; MJIAMM, Colecția documente ecleziastice, cutia III, mapa 9, dos. 3, f. 3.

³⁹ *Ibidem*, p.154; SJMMAN, Fond Protopopiatul Greco-Catolic Cosău, dos. 42/1873, f. 38.

copii care frecventau atunci școala”.⁴⁰ Următorul dascăl reprezentativ al Școlii confesionale din Bârsana a fost Ilie Cleja. Acesta a avut calificarea corespunzătoare, fiind amintit în *șematismele*⁴¹ diecezane, editate în anii 1900⁴² și 1906.⁴³

În Urma celui de-Al Doilea Război Mondial școala confesională greco-catolică a fost desființată intrând în posesia Statului Român pentru ca în anii 1970 să fie achiziționată de Muzeul Satului Maramureșean și astfel să devină Muzeul Școlar al satului Bârsana.

3.10 Analiza iconografică și prezentarea lucrărilor anterioare de restaurare, reamenajare și renovare ale clădirii studiate

Cea mai veche poză a școlii datează din perioada interbelică, între anii 1930 și 1940 (Fig. 62) și prezintă perspectiva exterioară a casei văzută dinspre fațada din spate (de vest). În această imagine se poate observa că spre deosebire de situația de astăzi a fațadei de sud, la sfârșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea această fațadă era tencuită ca și fațada de vest și cea de nord. Se poate observa de asemenea datorit tonului deschis al culorii că această casă, din cauza faptului că din cauza statutului mai important de instituție publică al acestei școli, tencuiala era de culoare albă. În schimb, locuințele din lemn obișnuite ale localnicilor erau, cu câteva excepții (de exemplu locuința preotului sau cea a învățătorului) netencuite sau în cel mai bun caz tencuite cu lut și vopsite cu vopsea de var de culoare albastră..

Tot în această fotografie istorică se poate observa și contextul original în care funcționa școala. În vecinătatea clădirii existau câteva structuri din lemn anexe precum șoprul pentru depozitarea fânului (la nord de clădirea existentă, în stânga imaginii) sau depozitul de lemne pentru iarnă (la sud de clădirea studiată, în dreapta imaginii) ceea ce demonstrează că spre deosebire de situația actuală în care clădirea de astăzi este complet izolată de alte corpuri de clădire, între secolele al XIX-lea și al XX-lea clădirea păstra o relație armonioasă atât cu contextul său peisajer (curtea, grădina școlii) cât și

⁴⁰ *Ibidem*, p.154; *Ibidem*, f. 61-63.

⁴¹ *șematism* (latină: *schematismus*, germană: *Schematismus*, franceză: *schématisation*) Condiția în care se înregistrau în mod sintetic diferite date, nume, acte, situații cu caracter religios, administrativ, comercial etc.

⁴² *Ibidem*, p.154; *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum Diocesis Szamosujváriensis pro anno a Christo nato 1900*, Gherla, 1900, p. 238.

⁴³ *Ibidem*, p.154; *Schematismus Szamosujvár*, 1906, p. 216.

cu fondul construit înconjurător (locuințele de vis-a-vis sau structurile din lemn destinate depozitării).

Fig. 62: Prima fotografie cu clădirea de studiu care datează din prima jumătate a secolului al XX-lea (din perioada interbelică, între anii 1930-1940). Sursă: Arhivele Muzeului Satului Maramureșean din Sighetu Marmăției.

Fig. 63: Fotografie cu reportajul ziaristului și scriitorul Vartan Arachelian „Fii satului Bârsana din Maramureș” făcut în fața clădirii fostei școli confesionale din Bârsana în anul 1974 în cadrul emisiunii „Viața Noastră”.

Sursă:reportaj:<https://www.youtube.com/watch?v=hB3dpZ9x4L4>

Fig. 64: Fotografie cu perspectiva exterioară a fostei școli confesionale din Bârsana din cadrul filmării reportajului „Fii satului Bârsana din Maramureș”.

Sursă:reportaj:<https://www.youtube.com/watch?v=hB3dpZ9x4L4>

În fotografiile extrase din reportajul în care sunt prezentați „Fii satului Bârsana din Maramureș” din cadrul emisiunii „Viața Noastră” prezentată de ziaristul și scriitorul Vartan Arachelian și difuzat în 1974 (Fig. 63-66), imaginea fațadelor de est și de nord arată datorită tonalității închise a vopselei de pe câmpul fațadelor că probabil culoarea albă a fost probabil de-a lungul

secolului al XX-lea schimbată în albastru deschis. În rest, față de situația actuală nu se văd mari diferențe de aspect sau pierderi importante ale relației cu contextul, poate cu excepția unei fântâni de apă situată la nord-est în imediata vecinătate a clădirii care astăzi nu mai există.

Fig. 65: *Fotografie cu perspectiva exterioară a șarpantei fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana din cadrul filmării reportajului „Fii satului Bârsana din Maramureș” din cadrul emisiunii „Viața Noastră” difuzată la televizor în anul 1974.*

Sursă reportaj:

<https://www.youtube.com/watch?v=hB3dpZ9x4L4>

Fig. 66: *Fotografie cu fântâna care exista în fața fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana din cadrul filmării reportajului „Fii satului Bârsana din Maramureș” din cadrul emisiunii „Viața Noastră” difuzată în anul 1974.*

Sursă reportaj:

<https://www.youtube.com/watch?v=hB3dpZ9x4L4>

Cea de-a cincea fotografie istorică aleasă datează de la sfârșitul secolului al XX-lea (1997) și este făcută de arhitectul Alexandru Baboș pentru studiul său arhitectural și dendrocronologic privind istoria arhitecturii din lemn din Maramureș până în secolul al XVIII-lea (Fig. 67). Perspectiva din care este luată această fotografie coincide în bună parte cu perspectiva din care a fost făcută prima fotografie de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Față de situația anterioară din urmă cu 100 de ani, în 1997 se poate observa că construcțiile anexe din jurul casei au dispărut iar fața de sud cu structură din bușteni de lemn de stejar nu mai este tencuită ca în trecut. Contextul de vis-a-vis de fosta școală confesională este schimbat dar nu alterat (clădirile din jur au fost reconstruite în postbelic din zidărie de cărămidă fără însă să fie afectată relația proporțiilor dintre sit și context și fără să fie pierdute elementele ce dau caracterul specific vernacular al sitului (*genius loci*).

În fotografia făcută în anul 2012 (Fig. 68) în fața clădirii studiate ce datează chiar dinaintea renovării clădirii muzeului școlar din anul 2013 se observă în fața clădirii prezența unei porți de acces sculptate și a unui gard tradițional din nuiete construit de meșterii locali pentru a reda o parte din

caracterul pierdut al contextului din vecinătatea edificiului-monument. În această fotografie se observă clar că vopseaua pereților exteriori era încă albastră și că învelitoarea din draniță nu fusese încă schimbată.

În cea mai recentă fotografie, din decembrie 2022 (Fig. 69), făcută după 10 ani de la renovarea monumentului din 2012 se observă că odată cu renovarea clădirii din 2012 culoarea vopselei exterioare a fost schimbată din nou de la cea albastră la cea originală de la începutul secolului al XIX-lea, adică vopseaua de var de culoare albă. În ultimii 10 ani au fost adăugate de asemenea obloane noi din lemn la ferestrele de pe fațada sudică pentru a proteja obiectele de folclor valoroase din interiorul încăperilor sudice de lumina și razele solare agresive din timpul verii. Învelitoarea a fost schimbată cu una mai nouă. În ceea ce privește relația cu contextul, aceasta este mult afectată de dispariția corpurilor de clădire anexe din lemn dar și de absența vegetației înalte (arbori, arbuști) și medii (tufișuri, boscheți) în jurul monumentului. Cu alte cuvinte, clădirea fostei școli confesionale din Bârsana pare astăzi înstrăinată de contextul ei de ființare datorită distrugerii caracterului vernacular al clădirilor limitrofe dar și datorită unei amenajări peisajere care să îmbine arhitectura vernaculară sau chiar cea contemporană cu contextul natural și pitoresc al zonei.

Fig. 67: *Fotografie cu perspectiva exterioară din spate a clădirii fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana făcută de arhitectul Alexandru Baboș în luna iunie, 1997. Sursă: Alexandru Baboș, Tracing a Sacred Building Tradition. Wooden churches, carpenters, and Founders in Maramureș until the turn of the 18th Century, editura Digital Print AB, Norrköping, 2004, p. 48.*

Fig. 68: *Fotografie cu perspectiva exterioară din față a clădirii monument a fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana înaintea restaurării dintre anii 2012-2013. Sursă fotografie: muzeulmaramuresului.ro/descopera/conservari-in-situ/barsana-muzeul-scolar/.*

Fig. 69: *Fotografie cu perspectiva actuală (decembrie 2022) a clădirii monument a fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana. Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas.*

Capitolul IV: Descrierea clădirii de studiu

Cele două obiecte de studiu ale acestei părți a lucrării sunt: corpul de clădire al fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana și poarta din lemn de acces cu gardul de împrejmuire vestică a parcelei pe care se află astăzi monumentul.

4.1 Amenajări parcelă - sistematizări, circulații, amenajare peisajeră, elemente tehnice, decorative, (fântâni, anexe, etc.)

Parcela pe care se găsește clădirea studiată este situată în zona centrală a satului Bârsana și are forma aproximativă a literei „L” și are o orientare după direcția aproximativă NE-SV.

Pe parcelă există un singur corp de clădire, cel al fostei școli confesionale greco-catolice, parcela fiind limitată pe latura de est de o poartă de acces tradițională din lemn și de un gard din nuiiele împletite specific zonei maramureșene.

Pe întreaga lungime a aliniamentului de sud și de est a parcelei există un șanț de scurgere a apelor provenite din ploii. În afară de suprafața pe care este construită clădirea monument și pe care este edificată poarta din lemn, restul terenului este acoperit cu un strat de sol fertil pe care crește iarba. În zona din spate a parcelei există și câteva plante reprezentative pentru vegetația medie (tufișuri, boschete sau diferite plante perene) dau chiar și cea înaltă (pomi fructiferi și alți arbori autohtoni).

În trecut, după cum se poate vedea încă în imaginile documentarului din 1974, la maxim 15-20m față de casă, în direcția nord-est exista o fântână din piatră acoperită cu un capac din lemn care a deservit școala probabil încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Astăzi această fântână nu mai este funcțională fiind acoperită după Revoluția din 1990 cu pământ și alte resturi de moloz.

În afară de monumentul studiat, pe parcelă nu există alte corpuri de clădire sau corpuri anexe.

4.2 Descriere arhitecturală - compoziția de ansamblu, relația cu căile de acces, cu construcțiile anexe, raportarea la punctele cardinale, volum, compoziție spațial-planimetrică și funcțională, fațade, detalii, finisaje

Corpul de clădire al fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana datează de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și are un plan de formă dreptunghiulară. Corpul de clădire este retras cu 6,70 m față de aliniamentul de est al parcelei, cu 1,45 m față de aliniamentul de sud al parcelei, cu

aproximativ 1 m față de limita laterală de vest și cu 4,78 m față de limita de nord. Regimul de înălțime al clădirii este de parter + pod/mansardă (P+M). Înălțimea până la streășină a clădirii este de aproximativ 2,6-2,7 m în timp ce datorită pantei accentuate a acoperișului (aproximativ 700) înălțimea până la coama acoperișului atinge aproape 10 m. Suprafața construită la sol a clădirii calculată în urma măsurării și a relevării pe sit este de 94,4 mp.

Accesul în acest corp de clădire se face de pe centrul fațadei de est printr-o ușă axată în relație cu câmpul peretelui fațadei dar dezaxată față de stâlpii pridvorului, care face trecerea din prispa acoperită spre holul de intrare al clădirii.

În planul de situație al imobilului, clădirea studiată este orientată pe direcția NE-SV având un volum de formă patrulateră prismatică cu un acoperiș extrem de înalt, cu pantă accentuată, rezolvat în 4 ape în consolă față de planul parterului.

Din punct de vedere funcțional-spațial, clădirea Muzeului Școlar este structurată în: 4 încăperi organizate în jurul unui hol lung central din care se face accesul în toate celelalte camere. Intrarea în hol este precedată pe latura de est a clădirii de prezența unei prispe/pridvor tradițional maramureșean ritmat de 7 stâlpi ciopliți din lemn de gorun care susțin o grindă masivă numită în limbajul popular „cunună”. Această grindă sprijină la rândul ei structura de lemn a acoperișului.

Din cele patru încăperi cu acces din holul de intrare doar trei dintre ele prezintă ferestre. Încăperea care nu prezintă ferestre prin care intră lumina face parte din volumul adosat ulterior în secolul al XIX-lea (odolhaz) cu rol exclusiv de depozitare. Intrarea de la parter în podul clădirii se face printr-un gol de tip chepeng fără capac situat la un colț al încăperii care nu prezintă ferestre. Construcția nu prezintă coșuri de fum. S-ar putea ca în trecut clădirea să fi prezentat la nivelul tindei sau a camerei bune un cuptor/o vatră care avea rol în încălzirea spațiilor. Evacuarea fumului ar fi putut să se facă direct prin podul clădirii de unde acesta ar fi putut fi evacuat prin lucarnele de aerisire amintite anterior.

Fațada de est (principală) – Fig. 70 a rezultat în urma cumulării mai multor etape de construire. Inițial, în prima fază de construire a clădirii de la mijlocul secolului al XVIII-lea această fațadă nu avea pridvor și nu era tencuită, acestea din urmă fiind adăugate ulterior strămutării din anul 1975 clădirii pe situl actual. Intrarea în clădire se face printr-o ușă joasă din lemn a cărei vechime este estimată a fi de aproximativ 200 de ani. Inițial, fațada avea

un aspect extrem de simplu cu structura din lemn vizibilă, nefiind tencuită și vopsită. Intrarea era poziționată ușor asimetric față de axul fațadei la fel ca astăzi, în timp ce golurile celor două ferestre situate de-a dreapta și de-a stânga intrării au de asemenea o tâmplărie foarte veche care datează din secolul al XIX-lea. Odată ce pridvorul și spațiul de tip *odolhaz* au fost adăugate construcției inițiale de-a lungul secolului al XIX-lea, fațada principală a fost împărțită în 6 travee delimitate de cei șapte stâlpi sculptați ai pridvorului. Cele două ferestre poziționate ușor asimetric față de ax au fost împărțite fiecare în 4 ochiuri. De-a lungul secolului al XIX-lea peretele exterior al acestei fațade este tencuit cu mortar din lut și vopsit cu vopsea albă pe bază de var. Înelitoarea din draniță a clădirii studiate este pe verticală împărțită în 30 de rânduri de draniță. Fațada de est prezintă deasupra jumătății superioare a învelitorii două lucarne de aerisire de tip „ochi de pisică”/ „ochi de bou” simetrice față de axul fațadei. Tot pe această fațadă se pot vedea la colțuri dar și în câmp modul în care bârnele din lemn ale pereților perpendiculari pe fațadă străpung și se îmbină cu pereții din lemn din câmpul fațadei.

Fig. 70: Fotografie actuală (2022) cu fațada principală (de est) a clădirii fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana. Sursă: arhitect Cantoni Nicholas.

Fațada de sud (lateral stângă) - Fig. 71 a rezultat din extinderea volumului inițial construit în prima fază constructivă (porțiunea dreaptă a fațadei care cuprinde câmpul delimitat de traveele celor două ferestre) cu volumul de tip *odolhaz* din cadrul fațadei (porțiunea stângă mai mică din câmpul fațadei cuprinsă între pereții din bușteni care străpung fațada pe direcția perpendiculară). Această fațadă a fost într-o fază anterioară din secolul al XIX-lea tencuită după cum se poate vedea în fotografia din 1898 pentru ca, de-a lungul secolului al XX-lea să-și piardă treptat tencuiala de lut și pentru a deveni o fațadă cu structura din bușteni de lemn aparentă. Pe această fațadă încăperea din partea dreaptă a fațadei prezintă două ferestre cu o tâmplărie veche datând din secolul al XIX-lea. Prezența obloanelor din lemn constituie o adăugire foarte târzie din ultimii 11 ani care se datorează intervențiilor de renovare a monumentului din anul 2012. Motivul montării acestor obloane este acela de a proteja obiectele cu valoare patrimonială din interiorul acestei încăperi împotriva actelor de vandalism care au avut loc înaintea montării lor. Învelitoarea din draniță de brad a acestei fațade a fost de asemenea schimbată în ultimii 10 ani cu ocazia lucrărilor de restaurare și renovare din anul 2012.

Fig. 71: Fotografie actuală (2022) cu fațada laterală (de sud) a clădirii fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana. Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas.

Fațada de vest (posterioră) constituie o fațadă opacă fără ferestre sau alte tipuri de goluri rezultată în urma adosării volumului de tip *odolhaz* la volumul inițial din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Din cauza faptului că această fațadă corespunde în plan unei zone de depozitare a casei în care nu se locuia explica faptul că această fațadă nu prezintă goluri sau ferestre specifice spațiilor locuite. Față de celelalte fațade care au fost mai devreme sau mai târziu tencuite de-a lungul istoriei lor, această fațadă a avut dintotdeauna structura aparentă. Acest lucru se poate justifica prin faptul că fiind o fațadă ascunsă cu spații nelocuite nu prezenta aceeași importanță de reprezentare ca celelalte trei fațade.

Fațada de nord (Fig. 72), la fel ca fațada de sud a rezultat din extinderea volumului inițial construit în prima fază constructivă (porțiunea stângă a fațadei care cuprinde câmpul delimitat de traveele celor două ferestre din stânga) cu volumul de tip *odolhaz* din cadrul ultimului segment din dreapta fațadei (porțiunea dreaptă mai mică din câmpul fațadei cuprinsă între pereții din bușteni care străpung fațada pe direcția perpendiculară).

Fig. 72: Fotografie actuală (2022) cu fațada laterală (de nord) a clădirii fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana. Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas.

Acest ultim segment al fațadei adăugat de-a lungul secolului al XIX-lea prezintă o fereastră mai mică cu parapet mai înalt dar cu o împărțire asemănătoare cu celelalte două din partea stângă a fațadei. Spre deosebire de fațada de dus, această fațadă a fost și a rămas până astăzi tencuită cu lut. Tâmplăria celor trei ferestre datează ca celelalte ferestre ale celorlalte două fațade din secolului al XIX-lea. Din cauza orientării către nord și prin urmare a unei umbre permanente pe timpul zilei ferestrele acestei fațade nu au avut nevoie de adăugirea unor obloane ca în cazul celor de pe fațada sudică. Acoperișul cu învelitoare din draniță prezintă la jumătatea superioară o lucarnă de aerisire de tip „ochi de bou” asemenea celor de pe fațada de est.

Planșele releveului geometric actualizat (Anexa 1, planșele 1-10) ilustrează toate detaliile măsurărilor actualizate ale clădirii-monument studiată.

4.3 Descriere structurală - sisteme constructive, fundații, elemente verticale, orizontale, șarpantă.

Structura corpului de clădire al actualului Muzeu Școlar din Bârsana este alcătuită din pereți din bârne de gorun chertate și îmbinate la colțuri și la intersecția pereților iar șarpanta acoperișului este de din lemn de brad, de tip fermă în patru ape. Înclinația acoperișului este foarte mare (700) pentru ca zăpada și ploaia să fie evacuate cât mai repede de pe învelitoarea din draniță.

Din cauza faptului că fundația clădirii este una din piatră de râu, clădirea nu are nevoie de dren, de vreme ce din cauza structurii din piatră a fundației apa nu poate avansa prin capilaritate în interiorul edificiului.

În afară de elementele structurale continue ale pereților din bârne clădirea prezintă și o serie de elementele structurale exterioare punctuale: stâlpii din lemn de gorun ai pridvorului casei pe care reazemă în consolă o parte din podul și șarpanta clădirii studiate.

4.4 Descriere componente artistice

Elemente artistice din lemn

Cele mai importante elemente artistice ale casei sunt: pridvorul din lemn de gorun și poarta de acces din lemn de stejar din zona de acces a parcelei.

Casa prezintă un **pridvor din lemn sculptat** cu rol de filtru între spațiile interioare și exteriorul corpului de clădire. Acest element arhitectural identitar al monumentului este situat pe latura de est a clădirii fiind alcătuit

din următoarele piese constitutive: 7 stâlpi sculptați din gorun fixați și încastrați pe o talpă masivă de gorun și care sprijină pe fundația din piatră a clădirii, 10 contrafișe de rigidizare și o grindă longitudinală care sprijină pe poți stâlpii numită „cunună”. Toate îmbinările între elementele verticale, orizontale și cele diagonale de rezistență poartă denumirea de *chertare*. În cadrul chertării există mai multe tipuri utilizate în proiectul de față; chertare cu cep și scobitură, chertare în codă de rândunică etc.

Poarta de acces și gardul de împrejmuire care limitează parcela în partea de est este cel mai recent element arhitectural adăugat compoziției muzeului școlar datând de la ultimul șantier de restaurare a monumentului din anul 2012 (Fig. 73). Deși este un element nou fără valoare istorică, poarta și gardul au căpătat valoare prin tehnica tradițională folosită în construcție și prin valoarea artistică a sculpturii de pe stâlpii și fruntarul porții. Fiind realizată de meșterii tâmplari locali, poarta constituie un element autentic de arhitectură vernaculară care continuă tradiția din trecut a porților maramureșene îmbinându-se armonios cu tipologia arhitecturii vernaculare a clădirii școlii.

Fig. 73: *Fațada principală actualizată (2022) a gardului de împrejmuire și a porții sculptate de acces pe parcela clădirii studiate.* Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas.

Poarta de acces cioplită din lemn de stejar este alcătuită din: doi stâlpi din lemn de stejar cu secțiunea de 30x20 cm, o grindă sculptată

denumită „fruntar” cu secțiunea de 25 x 20 cm, două contrafișe care rigidizează sistemul stâlpi-grindă și o structură din lemn de brad pentru învelitoarea în 4 ape din draniță de brad.

Gardul tradițional care limitează parcela la vest împreună cu poarta este alcătuit dintr-o structură de montanți din lemn între care sunt împletite nuiele cu rol de închidere a gardului. Montanții susțin la rândul lor pe toată lungimea gardului o structură de acoperiș din lemn în două ape acoperită cu o învelitoare din draniță de rășinoase.

4.5 Descriere instalații

Parcela pe care se află clădirea studiată nu este racordată la rețeaua electrică, cea de apă sau cea de canalizare a satului Bârsana. În schimb, pe drumul/strada înfundată către care are deschidere parcela casei studiate trece atât rețeaua electrică cât și cea de apă și canalizare a satului. Prin urmare, în cazul unei utilizări adaptative/conversii funcționale a monumentului, clădirea va putea fi racordată cu destulă ușurință la rețeaua edilitară a satului Bârsana.

Capitolul V: Degradările și cauzele acestora

5.1. Identificarea degradărilor și a cauzelor acestora

Datorită faptului că clădirea monument a fostei școli confesionale greco-catolice a fost renovată acum 10 ani, în anul 2012, clădirea se află în prezent într-o stare de degradare mică spre medie.

Structura de rezistență a clădirii nu este marcată de efectele degradărilor decât la nivelul superficial al fațadelor de sud și de vest din cauza expunerii directe la factorii externi care afectează clădirea:

- umiditatea provenită din apa de ploaie (apa meteorică) care în ciuda streșinii ieșite în consolă cu aproximativ 50 de centimetri, afectează partea inferioară a pereților exteriori din lemn de stejar ai școlii, învelitoarea și fundația din piatră a casei;

- diferențele de temperatură dintre verile calde și secetoase și iernile reci și geroase din zona depresiunii intramontane a Maramureșului;

- microorganismele (mușchi, licheni, alte plante și microorganisme) care se dezvoltă în zonele umede de la baza pereților exteriori sau pe învelit

Din cauza acestor factori la nivelul finisajelor exterioare ale clădirii studiate au apărut următoarele tipuri de degradări:

- zone udate în mod repetat în zona inferioară a pereților din bârne ai clădirii care se uscă după fiecare ploaie, efectul principal al acestui tip de degradare este lucrul lemnului, deformarea bârnei și decolorarea ei (Fig. 74);

- la nivelul învelitorii, datorită udării repetate cu apă provenită din ploi și topirea zăpezii, dranița este umedă, exfoliată sau unele piese prezintă chiar lacune datorită ruperii acestora în urma acțiunii factorilor externi; zonele cele mai afectate de umiditate la nivelul învelitorii sunt zonele de sub lucarne unde apa de ploaie se scurge în cantități mai mari (fig. 75);

- la nivelul pereților exteriori tencuiți, datorită stropirilor repetate cu apă provenită din ploaie, se pot remarca zone mai închise la culoare afectate de umiditate (fig. 76);

- datorită lucrului lemnului, în multe zone ale pereților exteriori din lemn și pe toate elementele din lemn de stejar ale pridvorului, fibrele naturale ale lemnului s-au accentuat și pe alocuri au apărut diferite fisuri și crăpături care din fericeire nu afectează rezistența clădirii (totuși, în anumite zone, de exemplu în zona îmbinării dintre primul stâlp din stânga pridvorului cu grinda de deasupra rezistența lemnului a fost afectată astfel încât a fost necesară introducerea unui element din lemn care să asigure temporar rezistența îmbinării - fig. 77);

- la nivelul pereților din lemn exteriori, a învelitorii din draniță și la nivelul fundațiilor din piatră de râu, datorită udării repetate cu apă provenită din ploi a apărut umezeala care a făcut propice dezvoltarea mușchilor și a altor plante mici parazitare (fig. 78);

- în zonele în care tencuiala exterioară și interioară nu a făcut aderență foarte bună cu suportul, aceasta apare ca fiind căzută sau exfoliată (zonele de acest tip sunt extrem de puține și mici prezente însă pe fațada de est și nord a clădirii - fig. 79);

- la nivelul fundației clădirii, bolovanii din piatră de râu au suferit efecte de fisurare, crăpare sau eroziune cauzate de variațiile importante de temperatură de la sezonul cald și secetos la cel rece și frigos (fig. 80);

- la nivelul podului clădirii, datorită închiderii neetanșe de la nivelul învelitorii coamei, o parte din apa de ploaie s-a infiltrat în pod afectând zona superioară de îmbinare a căpriorilor de rezistență (fig. 81) și podeaua din scânduri a podului;

- tâmplăriile din lemn ale ușilor și ferestrelor din exterior au fost de asemenea afectate de umiditate la nivelul tocului, dar mai ales la nivelul obloanelor de pe fațada de sud care protejează de ploaie tâmplăriile de pe această fațadă (fig. 82)

Din cauza aceluiași factori de degradare, în cazul porții și a gardului de pe limita de est a parcelei studiate au apărut următoarele degradări:

- zone cu umiditate ridicată la baza elementelor din lemn ale porții din lemn de acces datorate udării repetate cu apa provenită din ploaie (fig. 83);

- la nivelul învelitorii din draniță datorită udării repetate cu apă provenită din ploi a apărut umezeala care a făcut propice dezvoltarea mușchilor și a altor plante mici parazitare (fig. 84);

- datorită lucrului lemnului, în unele zone ale elementelor structurale ale porții sculptate, fibrele naturale ale lemnului s-au accentuat și pe alocuri au apărut diferite fisuri și crăpături care din fericire nu afectează rezistența structurii (fig. 85).

Din cauza faptului că fundația casei studiate este din bolovani din piatră de râu, acest lucru împiedică urcarea apei capilare din sol în pereții interiori ai monumentului. Drept urmare, în cazul clădirii de față nu se întâlnesc degradări datorate urcării apei capilare în pereții clădirii. Pentru a potența efectul hidrofug al fundației, clădirea este pavată la interior cu argilă și apă. Ca urmare, datorită impermeabilității argilei și a inerției sale termice, pardoseala interioară din toate camerele clădirii are atât rol de termoizolație cât și rol de hidroizolație împotriva pătrunderii apei capilare din sol în structura și finisajele interioare ale clădirii. Din cauza faptului că zonele de colț ale camerelor nu pot fi etanșeizate atât de bine ca restul pardoselii încăperii, se poate observa că există câteva zone cu umiditate mai ridicată decât în zona de câmp a încăperilor. Deși umiditatea este mai ridicată în aceste zone de muchi și de colțuri ale încăperilor, ele nu constituie o amenințare din punct de vedere structural sau a degradării finisajelor.

Cartarea releveului de degradări al clădirii studiate împreună cu releveul de degradări al porții și al gardul din lemn de pe limita de est a parcelei studiate sunt ilustrate în Anexa 2, planșele 1-10.

Pentru o mai bună evaluare a situației degradărilor care afectează structura, în cadrul viitoarelor proiecte de restaurare sau/ și a eventualei strămutări a monumentului, va fi elaborată de către un inginer structurist atestat de către Ministerul Culturii o expertiză tehnică care va ilustra starea structurii și va releva degradările care afectează sau nu structura atât a clădirii studiate cât și a porții și a gardului din lemn de pe limita de est a parcelei studiate. Tot în cadrul acestei expertizei tehnice, acesta va expune și principalele moduri în care se va putea interveni pentru protejarea și consolidarea structurii monumentului istoric.

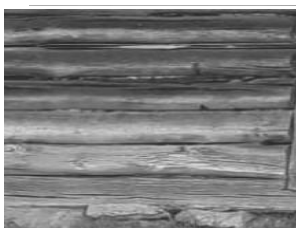

Fig. 74: Degradare a pereților exteriori din bârne a clădirii studiate.

Sursă fotografie: arh. Cantoni Nicholas

Fig. 75: Degradare a învelitorii din draniță a clădirii studiate.

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas

Fig. 76: Umezire a pereților exteriori ai clădirii studiate.

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas

Fig. 77: Degradare a îmbinării stâlp-contrafișă-grindă din cadrul prispei monumentului.

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas.

Fig. 78: Degradări ale învelitorii din draniță a clădirii cauzată de colonizarea cu mușchi a învelitorii.

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas.

Fig. 79: Degradări ale tencuiei exterioare: exfolieri, căderi de tencuială datorate proastei aderențe la stratul suport.

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas.

Fig. 80: Degradări ale fundației din piatră de râu. Exfolieri, erodări cauzate de variațiile de temperatură dintre anotimpuri.

Sursă fotografie: arh. Cantoni Nicholas.

Fig. 81: Degradări ale căpriorilor învelitorii datorate infiltrațiilor de ape din coama acoperișului.

Sursă fotografie: arh. Cantoni Nicholas.

Fig. 82: Degradări ale tâmplăriei ferestrelor și ale obloanelor cauzate de stropirea din timpul ploilor.

Sursă fotografie: arh. Cantoni Nicholas.

Fig. 83: *Degradări ale stâlpului porții cauzate de umiditatea provenită din apele meteorice.*

Sursă fotografie: arh. Cantoni Nicholas.

Fig. 84: *Degradare a învelitorii gardului cauzată de apele provenite din ploaie și zăpadă.*

Sursă fotografie: arh. Cantoni Nicholas.

Fig. 85: *Degradare a stâlpului porții cauzată de lucrul lemnului.*

Sursă fotografie: arh. Cantoni Nicholas.

5.2. Recomandări pentru stoparea și îndepărtarea degradărilor

Ca soluții de stopare și/sau îndepărtare a degradărilor mai sus menționate, prezentul studiu recomandă:

- uscarea învelitorii actuale și acoperirea ei cu un nou strat sau mai multe straturi noi de draniță care vor avea ca efect atât etanșeizarea învelitorii cât și îmbunătățirea calității termoizolante a învelitorii;

- retencuirea zonelor căzute de tencuială prin interpunerea între suport și tencuială a unui strat suplimentar de paie care să îmbunătățească aderența tencuielii la suprafața suportului;

- în cazul pereților din bârne ale fațadelor și pentru toate elementele structurale expuse la exteriorul clădirii (pridvorul din lemn, căpriorii etc.) se recomandă uscarea zonelor umede și aplicarea unui strat protector împotriva umidității precum și biocidarea suprafețelor din lemn pentru împiedicarea dezvoltării ulterioare a mușchilor sau a altor plante pe suprafața lemnului expus;

- în cazul elementelor șarpantei afectate de umiditate se recomandă în funcție de gravitate situației înlocuirea parțială sau totală a elementului cu un nou element din lemn obținut prin aceeași tehnică cu originalul;

- în cazul tâmplăriilor din lemn se recomandă curățarea pieselor existente, înlocuirea pieselor aflate într-un stadiu avansat de degradare cu elemente noi, identice obținute prin aceleași tehnici cu piesele originale; în urma reintegrării tâmplăriei se recomandă aplicarea unui strat exterior de protecție împotriva apei precum și biocidarea suprafețelor tâmplăriei pentru împiedicarea dezvoltării unor plante sau insecte parazitare;

- în cazul fundațiilor din piatră de râu se recomandă curățarea pieselor degradate și aplicarea unui strat de protecție împotriva apei, a diferențelor de temperatură și împotriva dezvoltării plantelor și insectelor parazitare.

Capitolul VI: Analiza valorilor culturale ale țesutului urban și ale clădirii studiate

6.1 Analiza valorilor culturale

6.1.1 Valorile istorice și memoriale la nivelul localității

Zona în care se situează clădirea de studiu face parte din centrul istoric al satului Bârsana care se suprapune în bună măsură cu zona construită protejată a satului. Localitatea a fost fondată și dezvoltată cu precădere, între secolele al XVII-lea până la sfârșitul secolului al XIX-lea prin aporturile constructive ale comunității majoritar românești dar și a celor minoritare evreiești și maghiare.

Țesutul istoric al satului se structurează de-a lungul străzii principale (azi drumul județean DJ 186 a cărui traseu parcurge satul pe direcția aproximativă NV-SE).

Clădirile și locurile cele mai importante din punctul de vedere al valorilor istorice și memoriale ale zonei sunt: biserica din lemn și cimitirul de pe dealul Jbâr, fosta școală confesională greco-catolică din sat, dealul cu biserica parohială a satului, mănăstirea de maici de la ieșirea din satul Bârsana, clădirea primăriei comunei Bârsana și monumentul celor 174 eroi căzuți în timpul celor două războaie mondiale.

Biserica din lemn „Intrarea Maicii Domnului în Biserică”, monument istoric de categoria A (de interes național) înscrisă azi în Lista Mondială UNESCO, în categoria bisericilor din lemn din România este o biserică ortodoxă construită în 1711 de către preotul nobil Ioan Ștefanca, împreună cu fii săi și alți săteni, pentru a-i mulțumi și pentru a comemora vindecarea produsă de divinitate în timpul ciumei mari din anul anterior. Biserica a fost strămutată pentru prima dată pe Valea Izei în jurul anului 1739 pe locul unui cimitir apărut după lupta cu tătarii de la 1717 pentru ca ulterior să fie mutată a doua oară în jurul anului 1795 în satul Bârsana pe actualul deal Jbâr, în mijlocul unui cimitir de victime din timpul ciumei mici de la 1742 sau de mai târziu. Prin urmare, atât biserica cât și cimitirul sunt importante repere istorice, memoriale și religioase ale spiritului locului legate mai ales de epidemiile trecutului și de miracolul vindecării acestora.

Clădirea care face obiectul lucrării constituie un monument istoric nu numai pentru valoarea arhitecturală și artistică a construcției, ci și pentru

valoarea memoriei învățătorilor care au predat la această școală (învățătorii Ioan Dunca, Nicolae Fabian, Ilie Cleja etc.) și a personalităților din sat care sunt legate de această clădire (de exemplu Petre Lenghel-Izanu).

Biserica parohială din piatră din Bârsana are hramul *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil* datează din anul 1881 și a fost construită pe vârful dealul dinspre strada principală. După cum se poate vedea din planurile istorice, înainte de aceasta biserică din piatră exista o altă biserică cu același hram care avea structura din lemn. Cert este că biserica din lemn apare și în Prima Ridicare Militară iosefină de la sfârșitul secolului al XVIII-lea ceea ce demonstrează că biserica din lemn anterioară ar fi avut o vârstă asemănătoare sau chiar mai veche decât cea de pe dealul Jbâr. Astăzi, biserica parohială ortodoxă din piatră care a înlocuit-o pe cea veche din lemn între anii 1878- 1881 constituie la fel ca în trecut un simbol al memoriei colective dar și un simbol de adeziune comunitară a sătenilor din Bârsana.

Dacă biserica din piatră rămâne în memoria comunității ca centru al autorității religioase a satului Bârsana, clădirea primăriei construită la începutul secolului al XX-lea în stil clasic constituie în memoria locuitorilor centrul autorității publice din sat pentru întreg secolul al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea.

Valoarea memorială a zonei este potențată și de prezența în Bârsana a *Troiței Monument a Eroilor din Primul și Al Doilea Război Mondial*, situată în partea laterală a primăriei comunei și pe care se află inscripționate numele eroilor bârsani care și-au jertfit viața pentru apărarea Imperiul Austro-Ungar în timpul Primului Război Mondial și pentru apărarea României Mari în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. Este interesant de menționat faptul că în 2018, la inițiativa primarului comunei, monumentul degradat a fost refăcut *à l'identique* de meșterul local Teodor Bârsan.

6.1.2 Valorile istorice și memoriale la nivelul clădirii studiate

Zona centrală a satului Bârsana constituia încă din secolul al XVIII-lea și al XIX-lea vatra istorică, în vecinătatea căreia se aflau moșiile sătenilor majoritar români. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea un însemnat număr de proprietăți din sat (atât în zona moșiei cât și în cea a vetrei satului) au fost achiziționate de minoritatea evreilor din comitatul Maramureș care au primit prin lege imperială dreptul de a face acest lucru.

Clădirea care face obiectul prezentei lucrări, un monument istoric nu numai pentru valoarea arhitecturală și artistică a construcției, ci și pentru sa valoarea memorială. Clădirea școlii capătă valoare prin memoria învățătorilor

care au predat aici de-a lungul secolelor al XIX-lea și al XX-lea (de exemplu învățătorii Ioan Dunca, Nicolae Fabian, Ilie Cleja etc.) și a personalităților din sat care sunt legate de această clădire (de exemplu Petre Lenghel-Izanu). Memoria locului este dată și de informațiile cu privire la cei care au fost odinioară proprietarii terenului pe care se află azi școala (de exemplu Polak Kálmán, Mendelovits Sájá, Mendelovits Ruhe, Drimmer Eizik sau Pop Alexandru). Poveștile generate de conflictele și intrigile foștilor proprietari instituția școlii care era chiriașă pe acest teren conferă locului un caracter memorial interesant și marcant pentru viața construcției tocmai din cauza faptului că a generat până azi în memoria colectivă atât povești reale cât și fictive legate de spiritul locului (a se vedea interviurile luate sătenilor din Bârsana în care aceștia povestesc după memoria lor orală întâmplări prin care ei cred că satul a trecut acum mai bine de-un secol precum și descrieri incerte ale unor personaje care au legătură cu viața din trecut a fostei școli confesionale greco-catolice din sat).

6.2 Analiza valorilor arhitecturale

6.2.1 Analiza valorilor arhitecturale la nivelul zonei

Din punctul de vedere al vechimii clădirilor, în zona de studiu a clădirii monument studiate din intravilanul satului Bârsana predomină construcțiile din secolul al XIX-lea și cele din secolul al XX-lea (atât clădiri construite înaintea celui de-Al Doilea Război Mondial cât și clădiri din perioada comunistă și postdecembristă).

Cele mai vechi clădiri din Bârsana datează din secolul al XVIII-lea. Dintre acestea pot fi amintite: biserica „Intrarea Maicii Domnului în Biserică” de pe Dealul Jbâr și clădirea fostei școli confesionale greco-catolice (clădirea de studiu) care datează de la mijlocul secolului al XVIII-lea.

Din păcate, dintre clădirile păstrate din secolul al XIX-lea și al XX-lea, multe dintre acestea au suferit mutilări prin finisarea cu materiale moderne nepotrivite și nocive (care degradează clădirea atât din punct de vedere estetic cât și din punct de vedere a stării fizice), extinderea, suprapunerea și/sau inserarea volumetrică parazitară care datează din ultimul deceniu al secolului al secolului al XX-lea respectiv începutul secolului al XXI-lea. Foarte puține dintre acestea mai prezintă azi tipologia și organizarea caselor țărănești cu:

- casa din lemn de locuit cu șatră orientată cu latura scurtă spre stradă (și cu cea lungă a prispei spre curte);

- cu poartă maramureșeană tradițională din lemn sculptată, cu rol de acces principal pe parcelă (dispunând de o deschidere centrală pentru care și de una secundară pentru pietoni), cu învelitoare în patru ape din draniță;

- cu anexele gospodărești tradiționale din lemn înșiruite sau grupate în jurul unei curți din spatele casei (porumbar, atelier, grajduri și șură de depozitare a lemnului și a grânelor care închidea în spatele parcelei curtea.

„Intrarea în curtea casei se face prin tradiționala poartă de dimensiuni impresionante sculptată din lemn masiv ce se deschidea în general în 2 părți agabaritice și în una mai mică pentru accesul de zi cu zi, întreaga construcție fiind susținută pe 3 sau 5 stâlpi din stejar. Alături de poarta mare pentru atelaje și vite era porțița prin care circulau oamenii, de regula stâlpii porților erau sculptați cu diferite motive. Deasupra porții se afla susținut de grinzi transversale un acoperiș care proteja intrarea de ploaie și zăpadă”.⁴⁴ Astăzi parcurgând toate străzile satului Bârsana se poate observa că dintr-un număr total de 90 de porți tradiționale sculptate în lemn au mai rămas aproximativ 76 porți sculptate în formula lor canonică descrisă mai sus însemnând mai puțin de 5% din numărul total al gospodăriilor de azi ale satului. Au fost ignorate porțile de lemn simple, cele banale sau cele sculptate recent dar care nu respectă formulele consacrate ale porții maramureșene. Dintre toate elementele cu caracter identitar ale gospodăriei maramureșene, poarta este cea care s-a conservat cel mai bine în satul Bârsana.

Parcelele sunt de dimensiuni aproximativ egale, casele având planimetria aproximativ identică, diferența putând fi realizată la nivelul detaliilor și anume la modul în care e prelucrat lemnul utilizat în realizarea construcțiilor cu mici deviații în funcție de amplasament.

Curtea principală tipică gospodăriei tradiționale, întâlnită la majoritatea caselor este închisă de o șură mare, unde sunt amplasate anexele gospodărești. Trecerea în grădina și domeniul agricol din spate se făcea prin intermediul șurii. Casele erau aliniate la stradă, majoritatea fiind aflate la o distanță de 1,5 metri fața de șosea.

Planul tipic întâlnit la puținele case tradiționale rămase este cel la care prispa este prelungită și pe una din laturile scurte ale casei.

Locuitorii au utilizat materiale existente ale zonei în construirea clădirilor satului: lemnul și piatra. Piatra era utilizată la construirea fundațiilor caselor și a anexelor gospodărești, folosindu-se blocuri mari mai

⁴⁴ SC Aedilis Proiect SRL, *Studiu istoric arhitectural-urbanistic al satului Bârsana. I-Context zonal*, 2017, pp. 21-23.

mult sau mai puțin fasonate legate între ele cu mortar de pământ. Lemnul ușor de procurat din pădurile întinse ale satului era fasonat și utilizat la construirea pereților caselor și a gospodăriilor, bârnele fiind așezate după tehnica meșterilor transmisă din tată în fiu care consta în îmbinarea bânelor la colțul clădirii în coadă de rândunică. Tot din lemn se construia și baza și șarpanta acoperișului. Peste grinzile transversale care susțineau acoperișul erau bătute scânduri groase fasonate ce țineau loc de tavan. Pentru izolare termică, peste acest tavan masiv se aplica un strat gros de amestec de pământ cu pleavă. Tot din lemn erau construite ușile și ferestrele mici ale caselor, tocurile ușilor și mobilierul din casă, destul de simplu, dar funcțional. Pentru a păstra mai bine căldura, pereții casei din bârne erau acoperiți la interior cu o rețea de tulpini mai subțiri secționate și așezate oblic pe peretele peste care era „brusit” un amestec asemănător cu cel folosit la pod, la exteriorul locuinței rămânând lemnul frumos sculptat cu rol decorativ important. Podeaua locuinței era tot din pământ, peste care se așezau bârne din lemn și scânduri.

Casele vernaculare ale satului aveau o prispă pe una din laturile casei, existând unele variații de la acest model, astfel că la unele construcții prispa se prelungea și pe o a doua fațadă, cea dinspre drum, iar la altele acoperișul de deasupra intrării dispărea. Un alt aspect important este cel privitor la modul în care se făcea accesul în casă. Astfel, la casele la care zona scărilor este acoperită, intrarea se făcea longitudinal pe latura fațadei principale, iar la cele care nu aveau acoperiș intrarea se face perpendicular pe latura fațadei principale. În planimetria locuinței din prispă se făcea accesul către un fol de intrare din care se făcea la rândul lui accesul către două încăperi stângadreapta, una cu rol dublu de bucatărie/dormitor și a doua încăpere cu rol de cameră de zi / dormitor în care erau păstrate și obiectele valoroase ale locuinței. În unele locuințe apare și o mică încăpere pentru depozitarea alimentelor. Camera de zi, pe care locuitorii o mai numesc „camera bună”, era universul domestic, aranjat după gustul pragmatic și estetic al femeilor din sat. Ele aveau datoria de a aranja și de a diviza spațiul din toată casa. De asemenea, ele erau cele care decorau locuința și obiectele din viața de zi cu zi și care practicau în viața de zi cu zi din interiorul casei obiceiuri variate legate de evoluția vieții: nașterea, nunta și moartea. Acest spațiu ritual era marcat de prezența icoanelor de pe pereți care dădeau locuinței caracterul sacrosanct al divinului și de prezența ceramicii provenită din olărit, împodobită cu prosoape împletite manual. Din păcate, puține dintre

locuințele tradiționale cu prispă au fost conservate de-a lungul ultimilor 20 de ani după tipologia, tehnica și materialele tradiționale.

În general, casele vechi ale satului aveau o zveltețe accentuată de pantele acoperișului care era proiectată și în construcția reprezentativă cu rol religios, biserica din lemn. Se poate observa o rigurozitate matematică a construcției destul de precisă, astfel încât înălțimea spațiului de locuit, a parterului, constituia exact o treime din înălțimea totală a casei. Casele erau acoperite cu șită, șindrilă sau/ și draniță. Din păcate, începând din perioada comunistă până în zilele noastre învelitorile au început să fie înlocuite cu materiale industriale nepotrivite precum plăcile din azbociment, tabla fâlfuită/ondulată sau șindrila bituminoasă. Unele dintre ele au fost renovate sau restaurate cu învelitoarea tradițională din draniță din lemn de rășinoase. Noile construcții nu mai respectă planimetria caselor tradiționale, datorită necesităților și dorințelor condițiilor de confort ale timpului actual, însă mai poate fi observată păstrarea unor trăsături și accente chiar și la construcțiile mai noi.

Pe lângă construcția locuinței de formă dreptunghiulară plasată de regulă perpendicular pe axul uliței/străzii fiecare dintre gospodăriile vechi ale satului dispunea și de alte construcții anexe –gospodărești tradiționale (șurile și grajdurile tradiționale din lemn). În curtea gospodăriei se aflau și șurile pentru animale, acestea separând curtea principală de grădină. Șura era o construcție masivă așezată pe deschiderea curții, fiind construită dintr-o structură din lemn închisă cu scândură din toate părțile. Ea era alcătuită din următoarele spații: în centru se afla spațiul șurii libere în care se ținea carul. Acest spațiu mai mare al șurii era închis cu o poarta mare de lemn pe 2 părți, într-una din cele două părți aflându-se porțița pe care circula gospodarul. În ambele părți șura este închisă de alte două încăperi, una fiind grajdul iar a doua fiind o mică bucătărie de vară. Accesul spre curtea secundară, grădina, se făcea tot printr-o poartă agabaritică de mari dimensiuni”.⁴⁵

6.2.2 Analiza valorilor arhitecturale la nivelul clădirii studiate

Din cercetările întreprinse asupra fondului construit existent, în legătură cu clădirea-monument care face obiectul de studiu al lucrării s-au identificat următoarele aspecte caracteristice prezentate în cele ce urmează referitor la evaluarea sa din punct de vedere arhitectural:

⁴⁵*Ibidem*, pp. 21-23.

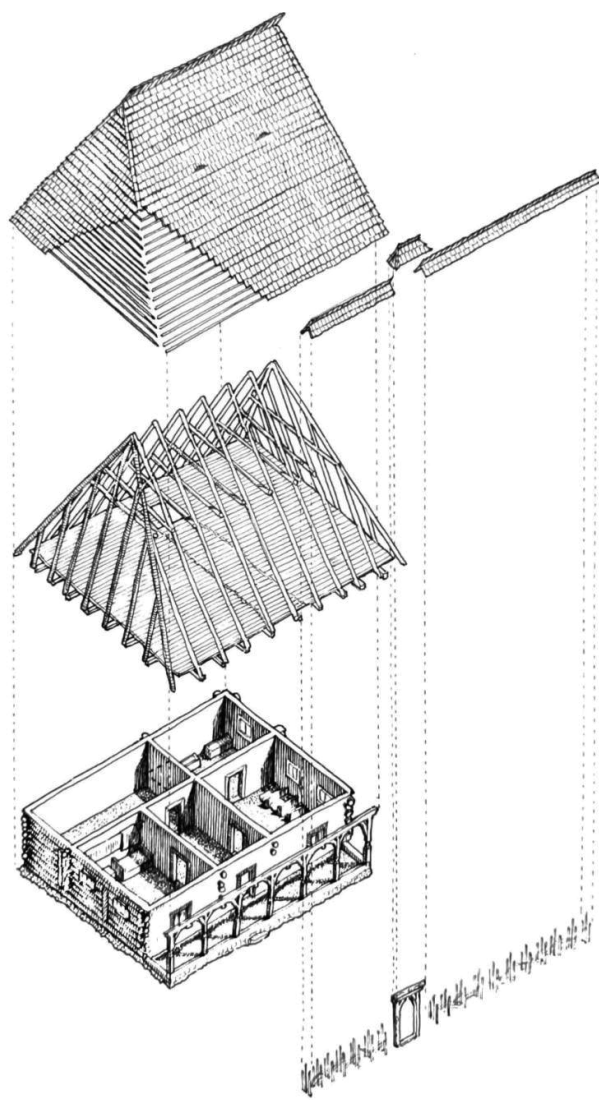

Fig. 86: *Desen axonometric explodat cu componentele structural-funcțional-spațiale ale clădirii fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana.*

Sursă desen: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

- pe parcursul evoluției istorice construcția studiată a cumulat elemente caracteristice și componente specifice prin care să se poată defini ca monument arhitectural de categoria A (de interes național), această complexitate a conținutului arhitectural s-a păstrat ca urmare a faptului că această clădire face parte din zona construită protejată a satului Bârsana din centru istoric al satului care s-a dorit a fi conservat în totalitate; din păcate

deși clădirea a fost conservată în condiții excelente până astăzi situl în care se află clădirea alături de zona construită protejată și de zona de protecție a monumentului au suferit alterări grave atât din punct de vedere al metamorfozei țesutului valoros original (demolări ale caselor vechi; construirea unor volume moderne nepotrivite cu caracterul monumentului – de exemplu clădirea școlii construită în anii 1970 sau clădirea grădiniței construite în anii 2000) cât și din punctul de vedere al alterării peisajului (distrugerea grădinilor tradiționale, asfaltarea curților și ale străzilor etc.) prin urmare clădirea valoroasă a fostei școli confesionale greco-catolice rămâne una dintre puținele valori excepționale de arhitectură vernaculară din satul Bârsana dar datorită mutilării țesutului rural valoros din zona protejată și de protecție a monumentului astăzi clădirea pare străină de contextul în care a ființat;

- prin modul de amplasare și de ocupare al parcelei, clădirea se încadrează într-o tipologie specifică și specială (prima școală din satul Bârsana având o arhitectură de tip vernacular cu corpul de clădire retras față de aliniamente);

- din investigațiile întreprinse în cadrul prezentei lucrări s-au evidențiat numeroase date istorice semnificative certificate documentar pentru clădirea monument a fostei școli confesionale greco-catolice prezentate sintetic în sinteza cronologică a datelor bibliografice cu caracter istoric analizate în capitolul anterior;

- programul de arhitectură are o valoare culturală excepțională și foarte mare, deoarece pe lângă importanța tipului de funcțiune pe care a avut-o clădirea (prima școală din satul Bârsana), clădirea se remarcă prin adaptarea inventivă a programului de școală la arhitectura vernaculară a locuinței tradiționale din Maramureșul istoric;

- compoziția spațiilor și planimetriei interioare (Fig. 86) are valoare culturală mare, prin modul de rezolvare al cerințelor programului arhitectural și prin evoluția funcțională a clădirii – inițial refectoriu al mănăstirii ortodoxe din secolul al XVIII-lea, ulterior școală primară a satului Bârsana pentru ca în final să devină muzeul școlar al comunei;

- compoziția fațadelor și a volumului are valoare culturală mare, având atât elemente arhitecturale cu rol de ordonare și ierarhizare pentru fiecare dintre fațade, cât și cu rol de asigurare a accentelor de percepere favorabilă din diferite unghiuri de vizibilitate parcurse atât în zona publică (de unde se percepe monumentalitatea clădirii și dominanța acesteia asupra celorlalte case din sat) cât și în zona privată; orice modificare a acestora fiind

posibilă exclusiv prin procesul de conservare-restaurare bazat pe o cercetare riguroasă a paramentului și a urmelor identificate „in situ” cu acest prilej; sculptura decorativă exterioară are valoare culturală excepțională și foarte mare atât pentru sculpturile de pe stâlpi și grinzi cât și pentru eventualele inscripții de pe acestea; prin urmare pentru siguranța eventualelor noi descoperiri sub tencuială se recomandă evitarea lucrărilor agresive asupra finisajelor exterioare și interioare ale pereților; decorația exterioară are o valoare culturală foarte mare, deoarece realizarea plastică este deosebită și asigură coerență, expresivitate și specificitate stilului vernacular din zona satelor maramureșene, însă este necesară o investigație specializată a paramentului, inclusiv prin sondaje în baza cărora să se stabilească și compozițiile materialelor utilizate;

- finisaje (tencuiala de lut și vopseaua de var exterioară și interioară) au valoare excepțională ca urmare a utilizării tehnicii vernaculare tradiționale (tencuială din lut fixată pe șpraițuri din lemn de suportul structural); orice intervenție asupra finisajelor exterioare și interioare trebuie să se facă în baza rezultatelor cercetărilor care să asigure compatibilitatea cu materialele și tehnicile originale și originare, de asemenea se va investiga stratigrafia vopselelor pe baza căreia se poate stabili care a fost paletarul inițial pentru fiecare perete exterior sau interior al clădirii; în acest sens prima imagine istorică de la sfârșitul secolului al XIX-lea prezentată anterior relevă paletarul de atunci al imobilului, care față de astăzi, datorită tonalității foarte deschise a vopselei se presupune că ar fi fost de culoare albă; totuși pentru asigurarea veridicității informației este necesară elaborarea unui studiu de parament care oferă informații de autoritate absolută privind acest aspect;

- sistemul constructiv (structura din bușteni/ bârne din lemn masiv de gorun îmbinate prin chertare) are o valoare culturală excepțională și foarte mare și este caracterizat de rezolvări cu performanța tehnică specifică arhitecturii vernaculare; orice intervenție de consolidare a structurii de rezistență trebuie să fie stabilită de comun acord cu arhitecții și inginerii de structură cu atestat MC pentru soluția de conservare-restaurare pentru partea de arhitectură și rezistență, cu specialiștii pe componente artistice pentru sculptura în lemn și să aibă avizele de specialitate.

Cartarea relevului cu etapele de construire ale clădirii precum și cel al sintezei de valori pentru spațiile, elementele și decorațiile arhitecturale ale clădirii monument (și a porții de acces cu gardului de împrejmuire) sunt ilustrate în Anexa 3 (planșele 1-10) și Anexa 4 (planșele 1-10). În următoarea parte a acestui capitol va fi făcută analiză valorică pentru fiecare corpul de

clădire al monumentului dar și pentru poarta de acces și împrejmuirea tradițională adăugate compoziției în ultimii 10 ani.

În următoarea parte a capitolului se va analiza fiecare încăpere de pe fiecare nivel al clădirii care dispune fiecare de un anumit cod, în funcție de etaj, și sensul logic de parcurgere al clădirii.

6.2.2.1. Corpul de clădire al fostei școli confesionale greco-catolice

Parter

Încăperea C1.P.01

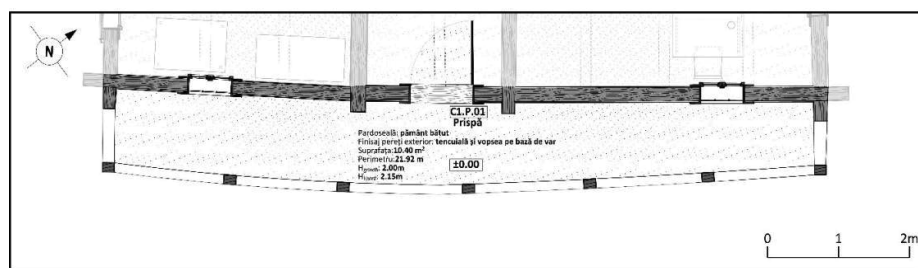

Fig. 87: Planul încăperii P.01 cu marcarea datelor privind: pardoseala, finisajele pereților, suprafața, perimetrul și înălțimile interioare.

Sursă desen: arhitect Cantoni Nicholas.

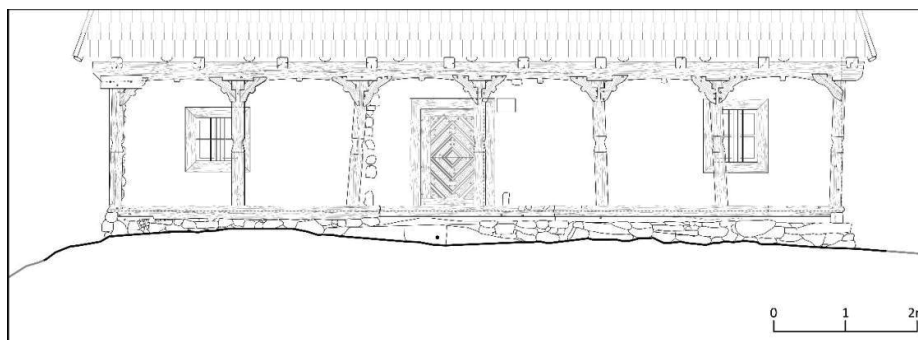

Fig. 88: Vederea frontală a prispei încăperii C1.P.01 corespunde cu registrul inferior al fațadei principale (de sud) a clădirii studiate.

Sursă desen: arhitect Cantoni Nicholas.

Fig. 89: *Fotografiei cu vederea frontală a prispei din cadrul P.01.*

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas.

Fig. 90: *Perspectiva din interiorul prispei încăperii P.01*

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas.

Fig. 91: *Detaliul decorativ al ușii de acces dintre P.01 în P.02.*

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Fig. 92: *Detaliul chertărilor și îmbinărilor de la nivelul tavanelor dintre grinzile transversale, grinda longitudinală, stâlpii și contrașișele din lemn ale prispei.*

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Pridvorul din lemn de stejar denumit în terminologia populară din Maramureș „șatră” constituie un volum adăugat între 1795 și 1918 volumului inițial al clădirii fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana. Cei șapte stâlpi sculptați, grinda „cunună”, cele 12 contrafișe și talpa pridvorului din lemn de stejar (Fig. 87 - 88) sunt elemente arhitecturale cu valoare excepțională aflate în stare de conservare bună cu excepția unor zone minore afectate de umezeală (vezi releveul de degradări). Accesul în pridvorul înălțat peste o fundație din piatră de râu se face prin urcarea pe o treaptă de piatră situată axial cu intrarea principală. Pardoseala folosită în pridvor este cea din lut (argilă cu apă) care împiedică avansarea apei prin capilaritate (Fig. 90). Din pridvor, accesul în interiorul clădirii se face printr-o ușă ce datează din secolul al XIX-lea (Fig. 91). La stânga și la dreapta intrării, pe peretele structural care desparte pridvorul de restul clădirii, în afară de ușa din lemn a accesului dezaxat al clădirii, există câte o fereastră cu tâmplărie din lemn cu toc gros și un singur rând de cercevele cu două canaturi cu deschidere interioară.

Peretele cu structură din bușteni de stejar este tencuit cu lut fixat pe sprăițuri (rigle cu secțiune foarte mică) de suportul din lemn. Deseori, de-a lungului istoriei casei culoarea vopselei de var a pereților exteriori a fost casei schimbată variind de la alb la albastru deschis. Se consideră totuși că vopseaua de culoare albă ar fi cea originală. Acest lucru poate fi văzut și în cea mai veche fotografie a clădirii prezentată în capitoul anterior. Tavanul pridvorului format din grinzile de rezistență ale podului care trec peste grinda „cunună” a pridvorului este acoperit la nivelul podului de două rânduri intercalate de scânduri pe direcția longitudinală (Fig. 92).

Pridvorul reprezenta pentru casa din lemn un loc de refugiu, un filtru între spațiul exterior și cel interior dar și un loc de priveliște/belvedere a curții și a peisajului cultural (natural și construit) care conferă arhitecturii casei o valoare ambientală, tipologică și artistică deosebită.

Din punct de vedere structural, se poate constata faptul că forma în plan a pridvorului este ușor curbată/ convexă înspre exterior probabil ca rezultat al lucrului și organicității lemnului în timp (Fig. 87). O altă cauză ar putea fi dată de faptul că șantierele construcțiilor meșterilor tâmplari din Maramureș nu urmăreau în trecut o rigoare a rigidității formei ca în zilele noastre.

Structură, finisaje și mobilier :

Pardoseală:

- lut (pământ argilos amestecat cu apă)

- tălpi din lemn, secțiune dreptunghiulară 20 x 15 cm.

Pereți și elemente verticale structurale:

- structură de bârne orizontale din lemn de gorun consolidate pe direcțiile perpendiculare prin diferite îmbinări (chertări), grosime bârnă 20-22 cm;

- tencuială exterioară din lut zugrăvită cu vopsea pe bază de var, culoarea albă;

- un pridvor cu 7 stâlpi structurali sculptați, o grindă rezemată pe cei șapte stâlpi denumită „cunună”, o talpă în care sunt încastrați cei 7 stâlpi, 12 contrafișe de rigidizare a sistemului stâlpi-grindă ai pridvorului.

Tavan:

- tavan din scânduri de lemn (grosime scândură 3 cm) suprapuse/intercalate pe două rânduri susținut de peretele exterior și de un sistem de 8 grinzi de gorun (15x15 cm) chertate care sprijină pe grinda prispei.

Tâmplării:

- o ușă de acces și 2 ferestre cu tâmplărie din lemn ce datează din secolul al XIX-lea;

- ferestrele cu tâmplăria din lemn în două canaturi și un singur rând de cercevele au la exterior fiecare dintre ele câte două gratii de metal cu rol de protecție împotriva efracției.

Încăperea C1.P.02

Holul de acces C1.P.02 al clădirii monument constituia în prima fază de construire a clădirii *tinda* casei tradiționale din care se făcea trecerea către încăperea C1.P.03 respectiv încăperea C1-P.05 (Fig. 93-94).

Odată cu extinderea posterioară a clădirii inițiale după strămutarea casei pe actualul sit în 1795 cu cele două încăperi de tip *odolhaz* C1.P.04 respectiv C1.P.06, pe peretele din spate al holului tindei a fost creat actualul gol de ușă de acces din holul C1-P.02 în camera de depozitare C1.P.06 (Fig. 95).

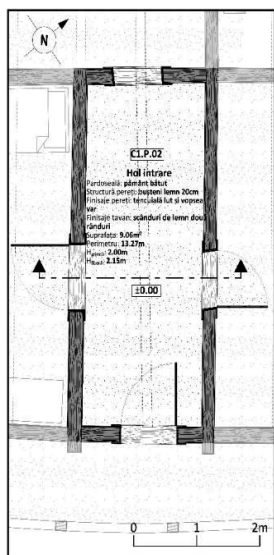

Fig. 93: Planul încăperii C1.P.02 a corpului de clădire studiat.
Sursă desen: arhitect Cantoni Nicholas.

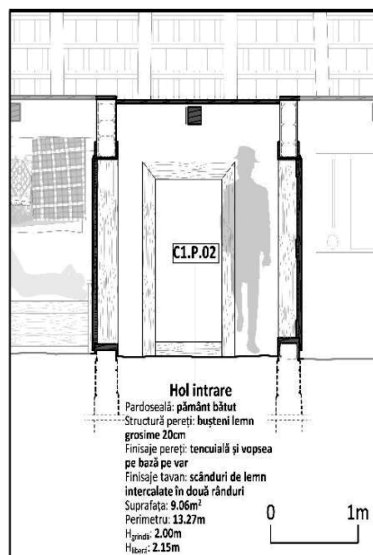

Fig. 94: Secțiunea transversală a încăperii C1.P.02.
Sursă desen: arhitect Cantoni Nicholas.

Fig. 95: Fotografie cu perspectiva interioară dinspre încăperea P.02 spre golul de acces către încăperea P.06.
Sursă desen: arhitect Cantoni Nicholas.

Fig. 96: Fotografie cu perspectiva interioară dinspre încăperea P.02 către ușa de acces din prispă.
Sursă desen: arhitect Cantoni Nicholas.

Fig. 97: *Fotografie cu detaliul de colț al tavanului încăperii P.02 dintre perete și scândurile dispuse intercalat în două rânduri ale tavanului.*

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Fig. 98: *Fotografie cu detaliul din câmp al tavanului încăperii P.02. dintre grinda structurală și scândurile dispuse în două rânduri ale închiderii tavanului casei.*

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Tocurile celor trei uși ale holului C1.P.02 datează din secolul al XIX-lea (Fig. 96). În schimb, tâmplăriile mobile ale ușilor sunt mai recente (din perioada interbelică) cu excepția ușii de intrare în clădire care este mai veche. Tâmplăriile de culoare lemn natur au fost în trecut probabil lăcuite sau date cu vopsea transparentă pe bază de ulei.

Pardoseala folosită în această încăpere este cea tradițională din lut (argilă și apă), pardoseală care împiedică umiditatea și iarna datorită inerției termice a argilei, în condiții de încălzire interioară cu ajutorul cuptorului sau al sobei menține temperatura interioară caldă.

Cei patru pereți interiori ai încăperii au structura din lemn de stejar fiind tencuiți cu lut fixați pe pereți cu ștraifuri (rigle cu secțiune foarte mică) din lemn de brad. Vopseaua pereților este pe bază de var de culoare albă.

În urma renovării casei în anul 2012, pe perețele de vest al muzeului au fost fixate niște panouri cu design nepotrivit care prezintă vizitatorului documente importante din istoria școlii. În cazul unui viitor proiect de restaurare, conservare sau chiar o posibilă strămutare viitoare a monumentului se recomandă conceperea unui mod mai potrivit de prezentare a informațiilor și datelor istorice ale monumentului cu panouri și instalații muzeale mai discrete în raport cu spațiile și specificul arhitecturii interioare

cu specific vernacular maramureșean. Tavanul închis la tavan cu două rânduri intercalate de scânduri Luni cu grosimea de 3 cm și perpendiculare pe latura lungă a holului sunt susținute de o grindă longitudinală din stejar care tranzitează la mijloc încăperea pe o direcție perpendiculară cu latura scurtă a holului (Fig. 97-98). În afară de panourile informative care prezintă un design nepotrivit în raport cu specificul autentic vernacular al încăperii, elementele arhitecturale, de structură și de finisaj ale încăperii au valoare excepțională și foarte mare. În încăperea există și un hidrant folosit în situațiile de urgență.

Structură, finisaje și mobilier:

Pardoseală:

- lut (pământ argilos amestecat cu apă).

Pereți:

- structură de bârne orizontale din lemn de gorun consolidate pe direcțiile perpendiculare prin diferite îmbinări (chertări), grosime bârnă 20-22 cm;

- tencuială interioară din lut zugrăvită cu vopsea pe bază de var, culoarea albă.

Tavan:

- tavan din scânduri din lemn de brad (grosime scândură 3 cm) lăcuite pe intrados și suprapuse/ intercalate pe două rânduri susținut de pereți și de un sistem de 3 grinzi de gorun (15x15 cm).

Tâmplării:

- două uși și 3 ferestre cu tâmplărie din lemn ce datează din secolul al XIX-lea;

- ferestrele cu tâmplăria din lemn în două canaturi și un singur rând de cercevele cu deschidere interioară au la exterior fiecare câte două gratii de metal cu rol de protecție împotriva efracției.

Mobilier:

- 3 panouri contemporane de prezentare ce ilustrează diverse documente, fotografii de epocă și rezumatul istoriei școlii;
- un stingător interior obligatoriu pentru cazurile de incendiu (construcția are structura din lemn, deci focul se poate propaga foarte ușor).

Încăperea C1.P.03

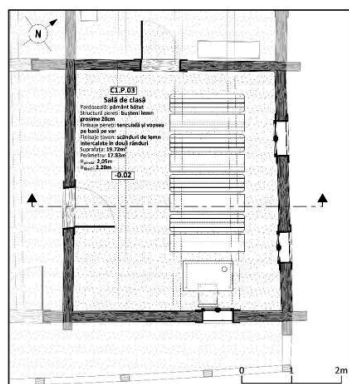

Fig. 99: Planul încăperii C1.P.03 a corpului de clădire.

Sursă desen: arh. Cantoni Nicholas.

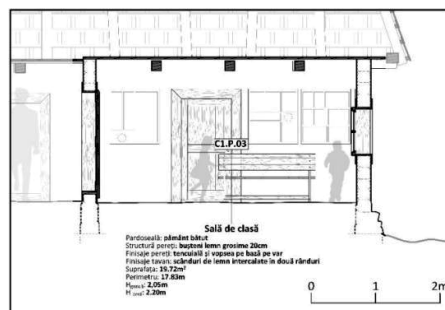

Fig. 100: Secțiunea transversală a încăperii C1.P.03.

Sursă desen: arh. Cantoni Nicholas.

Fig. 101: Perspectiva interioară a încăperii C1.P.03.

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Fig. 102: Perspectivă interioară a încăperii C1.P.03 înspre ușa de acces spre încăperea C1.P.04.

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Inițial, înainte de strămutarea, extinderea și transformarea clădirii studiate în școală confesională, **încăperea C1.P.03** constituia camera cea mai mare a casei tradiționale și prin urmare „camera bună” (Fig. 99-100). Ulterior, după extinderea volumului și transformarea casei în școală primară, datorită dimensiunilor mai mari a acestei încăperi, ea devine sala de clasă a elevilor (Fig. 101-102).

Fig. 103: *Detaliul structurii și a finisajelor tavanului încăperii C1.P.04.*

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas.

Fig. 104: *Detaliul mobilierului școlar al încăperii C1.P.04.*

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas.

Fig. 105: *Detaliul mobilierului școlar (dulap depozitare) al încăperii C1.P.04.*

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Fig. 106: *Planșă de prezentare muzeală a datelor cu privire la istoria clădirii.*

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Pereții interiori cu structură din bușteni de lemn chertați sunt tencuiți cu lut pe ștrepi din lemn. Datorită neuniformității pereților structurali tencuiala fixată cu ajutorul riglelor este la rândul ei neomogenă generând o încăpere cu pereți organici neuniformi și necoplanari.

Tavanul încăperii din două rânduri de scânduri lungi intercalate reazemă pe pereți și pe trei grinzi de stejar care traversează camera pe o direcție paralelă cu cei doi pereți mai lungi, la pași aproximativ echivalenți între ei (Fig. 103).

Pardoseala încăperii este din lut crud (argilă cu apă) cu calități hidroizolante, hidrofuge și termoizolante.

În ceea ce privește tâmplăria, cele trei ferestre ale încăperii sunt foarte valoroase datând încă din secolul al XIX-lea. Ele sunt alcătuite dintr-un singur rând de cercevele cu două canaturi care se deschid înspre interiorul încăperii.

În ceea ce privește mobilierul, nici unul dintre obiectele interioare nu constituie vreun obiect original al școlii. În 1974, profesorul local de limba franceză al școlii gimnaziale din Bârsana, d-nul Seucan Mihai a condus o colecție care avea ca obiectiv strângerea de obiecte școlare și folclorice vechi aflate în posesia localnicilor pentru a le expune în noul muzeu școlar al actualei case monument inaugurat în anii 1970. În urma colecției, această încăpere a școlii a fost dorată și amenajată cu un mobilier vechi alcătuit dintr-un set de patru bănci și patru pupitre interbelice de scris care provin de la o altă școală primară din sat care a fost demolată între 1970-1972 (Fig. 104), o tablă de scris ce datează din anii 1960, o catedră cu scaun pentru învățător de factură mai recentă (anii 1970- anii 1980) – Fig. 101 și un dulap de depozitare a instrumentelor didactice (Fig. 105).

În ceea ce privește panourile informative privind diverse date istorice, arhitecturale și culturale ale încăperii (Fig. 106) la fel ca în cazul încăperii C1.P.02 într-un eventual viitor proiect de restaurare, conservare sau strămutare a monumentului se propune schimbarea acestora cu altele noi, mai potrivite care să se integreze în mod discret în arhitectura de interior vernacular.

În ceea ce privește situația existentă a încăperii privind patologia degradărilor, a cartării valorilor și a etapelor de construire se recomandă consultarea planșelor releveului geometric, releveului de degradări, etapizarea constructivă și releveului de valori din Anexele 1, 2, 3 și 4 ale lucrării.

Structură, finisaje și mobilier:

Pardoseală:

- lut (pământ argilos amestecat cu apă).

Pereți:

- structură de bârne orizontale din lemn de gorun consolidate pe direcțiile perpendiculare prin diferite îmbinări (chertări), grosime buștean 20-22 cm;

- tencuială interioară din lut zugrăvită cu vopsea pe bază de var, culoarea albă.

Tavan:

- tavan din scânduri de lemn de brad (grosime scândură 3cm) lăcuite pe intrados și suprapuse/ intercalate pe două rânduri susținut de pereți și de un sistem de 3 grinzi de gorun (15x15 cm).

Tâmplării:

- două uși și 3 ferestre cu tâmplărie din lemn ce datează din secolul al XIX-lea;

- ferestrele cu tâmplăria din lemn în două canaturi și un singur rând de cercevele cu deschidere interioară au la exterior fiecare câte două gratii de metal cu rol de protecție împotriva efracției.

Mobilier:

- 4 bănci și 4 pupitre de clasă rezervate elevilor din clasele primare ai perioadei interbelice și postbelice aduse de la fosta școală gimnazială a satului demolată între 1970-1972, după stilul mobilierului pare că acesta ar data din perioada interbelică sau din anii 1940;

- o tablă neagră de clasă care datează din anii 1960;

- o hartă a județului Maramureș de la începutul anilor 1940;

- 7 panouri contemporane de prezentare ce ilustrează diverse documente, fotografii de epocă și rezumatul istoriei școlii;

- un scaun și o catedră rezervată învățătorului din anii 1960;

- un dulăpior rezervat depozitării materialelor didactice datând din anii 1940.

Încăperea C1.P.04

Încăperea C1.P.04 (Fig. 107) a fost adăugată volumului original odată cu strămutarea monumentului pe actualul sit și transformarea casei tradiționale în prima școală primară a satului. Astfel pentru a lega încăperea C1.P.03 de C1.P.04 pe parcursul secolului al XIX-lea fost făcut un gol de ușă cu pentru a uni cele două încăperi (Fig. 111). Din cauza suprafeței mici a acestei încăperi (Fig. 108, 109 și 112) ea a fost folosită probabil ca un fel de sală-laborator de depozitare a materialelor didactice necesare învățătorului pentru desfășurarea cursurilor cu elevii.

Ca în celelalte cazuri prezentate anterior, pereții interiori ai încăperii sunt din bârne din stejar chertate și tencuite cu lut pe ștrepi (rigle din lemn cu secțiuni foarte mică).

Datorită neuniformității pereților structurali, tencuiala fixată cu ajutorul riglelor este la rândul ei neomogenă generând o încăpere cu pereți organici neuniformi și necoplanari.

Tavanul încăperii este ca în celelalte încăperi din două rânduri de scânduri lungi intercalate ce reazemă pe pereți lungi ai încăperii și pe trei grinzi structurale din gorun care traversează camera pe o direcție perpendiculară pe direcția pereților mai lungi ai încăperii, la pași aproximativ echivalenți între ei.

Pardoseala încăperii este din lut crud (argilă cu apă) cu calități anti umezeală și proprietăți termoizolante.

La fel ca în cazul anterior, exponatele didactice istorice din vitrinele din această încăpăre (Fig. 100, 113-115) nu provin din fosta școală confesională ci provin de la elevii care au studiat la școala gimnazială din sat în stil Seccesion care a fost demolată în 1974 cu ocazia construirii noii școli gimnaziale „Mircea Vulcănescu” prezentă azi vis-à-vis de parcela de studiu. Exponatele din vitrinele cu design impropriu al acestei săli sunt reprezentate de scule și unelte didactice de măsurare, scriere și lucru manual folosite în școlile rurale de la începutul secolului al XX-lea.

În ceea ce privește situația existentă a degradărilor, a cartării valorilor și a etapelor de construire se recomandă consultarea planșelor releveului geometric, releveului de degradări, etapizarea constructivă și sinteza de valori din Anexele 1, 2, 3 și 4 ale lucrării.

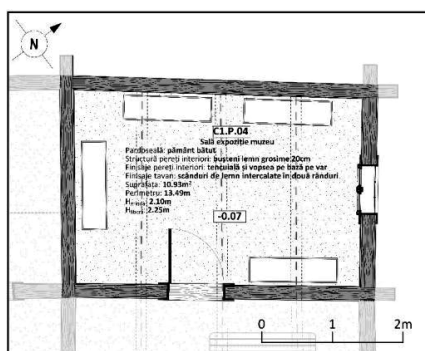

Fig. 117: Planul încăperii C1.P.04.
Sursă desen: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Fig. 118: Fotografie cu perspectiva interioară a încăperii C1.P.04.
Sursă fotografie arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Fig. 119: *Fotografie cu perspectiva interioară spre fereastra încăperii C1.P.05.*

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas.

Fig. 120: *Fotografie cu detaliul vitrinei exponatelor din încăperea C1.P.05.*

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas.

Fig. 121: *Detaliul ușii de acces al încăperii C1.P.05.*

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Fig. 122: *Fotografie cu perspectiva interioară a încăperii C1.P.05.*

Sursă fotografie: arh. Cantoni Nicholas (2022).

Fig. 123: *Fotografie cu obiecte didactice cu valoare istorică din secolul al XX-lea.*

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Fig. 124: *Fotografie de epocă cu copil din sat din prima jumătate a secolului al XX-lea.*

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Fig. 125: *Fotografie de epocă cu săteni datând din prima jumătate a secolului al XX-lea.*
Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Structură, finisaje și mobilier:

Pardoseală:

- lut (pământ argilos amestecat cu apă)

Pereți:

- structură de bârne orizontale din lemn de gorun consolidate pe direcțiile perpendiculare prin diferite îmbinări (chertări), grosime buștean 20-22 cm;
- tencuială interioară din lut zugrăvită cu vopsea pe bază de var, culoarea albă.

Tavan:

- tavan din scânduri din lemn de brad (grosime scândură 3cm) lăcuite pe intrados și suprapuse/ intercalate pe două rânduri susținut de pereți și de un sistem de 3 grinzi de gorun (15x15 cm).

Tâmplării:

- o ușă și o fereastră cu tâmplărie din lemn ce datează din secolul al XIX-lea;
- fereastra cu tâmplărie din lemn în două canaturi și un singur rând de cercevele cu deschidere interioară are la exterior două gratii de metal cu rol de protecție împotriva efracției.

Mobilier:

- 4 vitrine cu vechime între 10-20 de ani fără valoare în care sunt expuse obiecte didactice de la sfârșitul secolului al XIX-lea respectiv din prima jumătatea a secolului al XX-lea (instrumente de socotit, caiete, cărți, instrumente meșteșugărești etc.);

- 4 tablouri cu poze de epocă care înfățișează țăranii din sat la începutul secolului al XX-lea.

Încăperea C1.P.05

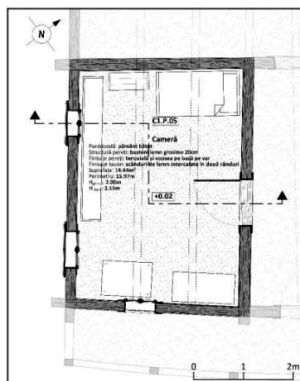

Fig. 126: Planul încăperii C1.P.05.
Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas.

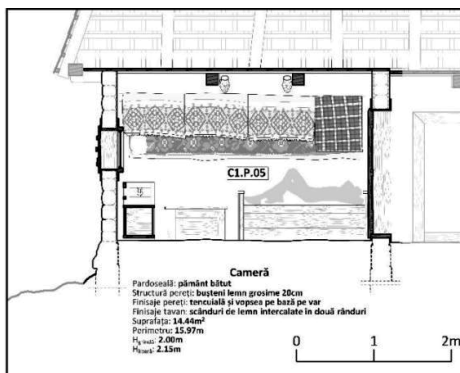

Fig. 127: Secțiunea transversală a încăperii C1.P.05.
Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas.

Fig. 128: Perspectivă interioară a încăperii C1.P.05.
Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas.

Fig. 129: Foto perspectivă interioară a încăperii C1.P.05.
Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas.

Încăperea C1.P.05 (Fig. 126 și 127) constituia înainte de strămutarea, extinderea și transformarea casei refectoriu a mănăstirii din secolul al XVIII-lea camera în care se locuia.

Camera de astăzi are trei ferestre: două pe latura sudică și una pe latura de est și o ușă. Tâmplăria lor (Fig. 130 și 131) datează din secolul al XIX-lea cu excepția obloanelor care au fost adăugate în ultimii 10 ani pentru a proteja obiectele expuse în această cameră de actele de vandalism care au avut loc în trecut.

Fig. 130: *Detaliu tâmplărie fereastră cu oblon exterior din încăperea C1.P.05.*

Sursă fotografie: arh. Cantoni Nicholas.

Fig. 131: *Ușa de acces a încăperii C1.P.05.*

Sursă fotografie: arh. Cantoni Nicholas.

Fig. 132: *Detaliu mobilier (dulap și masă) din încăperea C1.P.05.*

Sursă fotografie: arh. Cantoni Nicholas.

Ca în celelalte cazuri prezentate anterior, pereții interiori ai încăperii sunt din bușteni de lemn chertați și tencuiți cu lut pe ștrepi (rigle din lemn cu secțiuni foarte mică). Datorită neuniformității pereților structurali, tencuiala fixată cu ajutorul riglelor este la rândul ei neomogenă generând o încăpăre cu pereți organici neuniformi și necoplanari.

Tavanul încăperii este ca în celelalte încăperi din două rânduri de scânduri lungi intercalate ce reazemă pe pereții interiori lungi ai încăperii și pe două grinzi structurale din stejar care traversează camera pe o direcție perpendiculară pe direcția pereților scurți ai încăperii, la pași aproximativ echivalenți între ei.

Pardoseala încăperii este din lut crud (argilă cu apă) cu calități anti-umiditate și proprietăți termoizolante.

Încăperea a funcționat în perioada școlii confesionale ca locuință a institutorului școlii. În urma celui de-al Doilea Război Mondial obiectele acestei camere au fost fie furate fie distribuite localnicilor. În anii 1970, pentru a reconstitui imaginea locuinței învățătorului satului, profesorul local de limba franceză, Seucea Mihai a adunat o colecție de obiecte și a realizat un inventar școlar de epocă cu documente istorice referitoare la comună și o bogată colecție etnografică care constituie astăzi mobilierul încăperii.

În acest sens colecția mobilierului din această cameră (Fig. 128, 129 și 132) cuprinde: un pat tradițional maramureșean din lemn de la începutul secolului al XX-lea, o ladă de zestre, o bancă din lemn sculptată, un dulap de haine de la începutul secolului al XX-lea, o masă din lemn de la mijlocul secolului al XX-lea, vase din lut de pânzături, covoare și cergi decorative expuse peste o bârnă suspendată de tavan care datează tot de la începutul secolului al XX-lea.

În ceea ce privește situația existentă a degradărilor, a cartării valorilor și a etapelor de construire se recomandă consultarea planșelor releveului geometric, releveului de degradări, etapizarea constructivă și sinteza de valori din Anexele 1, 2, 3 și 4 ale lucrării.

Structură, finisaje și mobilier :

Pardoseală:

- lut (pământ argilos amestecat cu apă)

Pereți:

- structură de bârne orizontale din lemn de gorun consolidate pe direcțiile perpendiculare prin diferite îmbinări (chertări), grosime buștean 20-22 cm;

- tencuială interioară din lut zugrăvită cu vopsea pe bază de var, culoarea albă.

Tavan:

- tavan din scânduri din lemn de brad (grosime scândură 3cm) lăcuite pe intrados și suprapuse/ intercalate pe două rânduri susținut de pereți și de un sistem de 2 grinzi de gorun (15x15 cm).

Tâmplării:

- o ușă și 3 ferestre cu tâmplărie din lemn ce datează din secolul al XIX-lea;

- ferestrele cu tâmplărie din lemn în două canaturi și un singur rând de cercevele cu deschidere interioară au la exterior câte două gratii de metal adăugate ulterior cu rol de protecție împotriva efracției.

Mobilier:

- un pat țărănesc tradițional de la începutul secolului al XX-lea;
- o bancă cu spătar cu tâmplărie din lemn din perioada interbelică;
- o masă din lemn din anii 1960;
- un dulap din perioada interbelică sau anii 1940;
- vase, ulcioare și alte recipiente din lut datând de la începutul secolului al XX-lea;

- o ladă de zestre din lemn de la începutul secolului al XX-lea;
- diverse tablouri înfățișând diferiți săteni sau personalități ilustre ale satului de la începutul secolului al XX-lea;

- 3 covoare decorative (denumite popular „țoluri”) suspendate pe o bârnă din lemn ancorată la rândul ei de tavanul încăperii

- alte obiecte de interior din gospodăriile țărănești din Maramureș datând din diverse perioade ale secolul al XX-lea.

Încăperea C1.P.06

Încăperea C1.P.06 (Fig. 133 și 134) a fost adăugată volumului original odată cu strămutarea monumentului pe actualul sit și transformarea de-a lungul secolului al XIX-lea a casei tradiționale în școala confesională greco-catolică a satului. Astfel pentru a lega încăperea C1.P.02 de C1.P.06 pe parcursul secolului al XIX-lea fost făcut un gol de ușă pentru a uni cele două încăperi (**Fig. 275**). Din cauza rolului său de depozitare camera nu a avut nevoie de nicio fereastră pentru a pătrunde soarele. În schimb aerisirea se face prin golul de ușă către holul școlii.

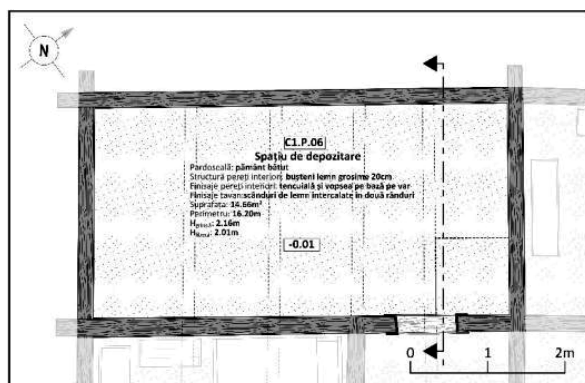

Fig. 133: Planul încăperii C1.P.06.
Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas.

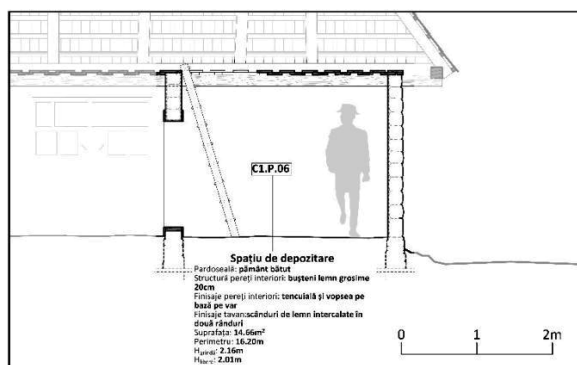

Fig. 134: Secțiunea transversală a încăperii C1.P.06.
Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas

Fig. 135: Perspectivă către intrarea din încăperea C1.P.02 în încăperea C1.P.07.
Sursă fotografie: arh. Cantoni Nicholas (2022).

Fig. 136: Detaliu al chepengului de intrare din încăperea C1.P.06 în podul casei (încăperea C1.P.07).
Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Ca în celelalte cazuri prezentate anterior, pereții interiori ai încăperii sunt din bușteni de lemn chertați și tencuiți cu lut pe ștrepi (rigle din lemn cu secțiune foarte mică). Datorită neuniformității pereților structurali, tencuiala fixată cu ajutorul riglelor este la rândul ei neomogenă generând o încăpere cu pereți organici neuniformi și necoplanari.

Încăperea nu a fost remobilată. Tavanul încăperii este, ca în celelalte încăperi, alcătuit din două rânduri de scânduri lungi intercalate ce reazemă pe pereții lungi interiori ai încăperii și pe cele 4 grinzi structurale din stejar care traversează camera pe o direcție perpendiculară pe direcția pereților lungi ai încăperii, la pași aproximativ egali.

Prin intermediul unui gol din colțul de est al tavanului existent (Fig. 136), prin sprijinirea unei scări verticale se poate face accesul în podul clădirii. În ceea ce privește situația existentă a degradărilor, a cartării valorilor și a etapelor de construire se recomandă consultarea planșelor releveului geometric, releveului de degradări, etapizarea constructivă și sinteza de valori din Anexele 1, 2, 3 și 4 ale lucrării.

Structură, finisaje și mobilier :

Pardoseală:

- lut (pământ argilos amestecat cu apă)

Pereți:

- structură de bârne orizontale din lemn de gorun consolidate pe direcțiile perpendiculare prin diferite îmbinări (chertări), grosime buștean 20-22 cm;

- tencuială interioară din lut zugrăvită cu vopsea pe bază de var, culoarea albă.

Tavan:

- tavan din scânduri din lemn de brad (grosime scândură 3 cm) lăcuite pe intrados și suprapuse/ intercalate pe două rânduri susținut de pereți și de un sistem de 2 grinzi de gorun (15x15 cm).

Tâmplării:

- un gol de ușă cu toc din lemn ce datează din secolul al XIX-lea.

Încăperea C1.P.07 (pod, șarpantă și învelitoare) Pod

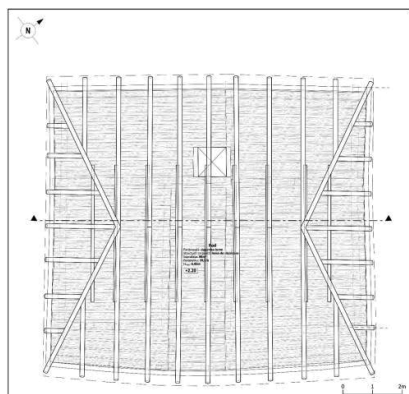

Fig. 137: Planul încăperii C1.P.07
(podul fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana).
Sursă desen: arhitect Cantoni Nicholas

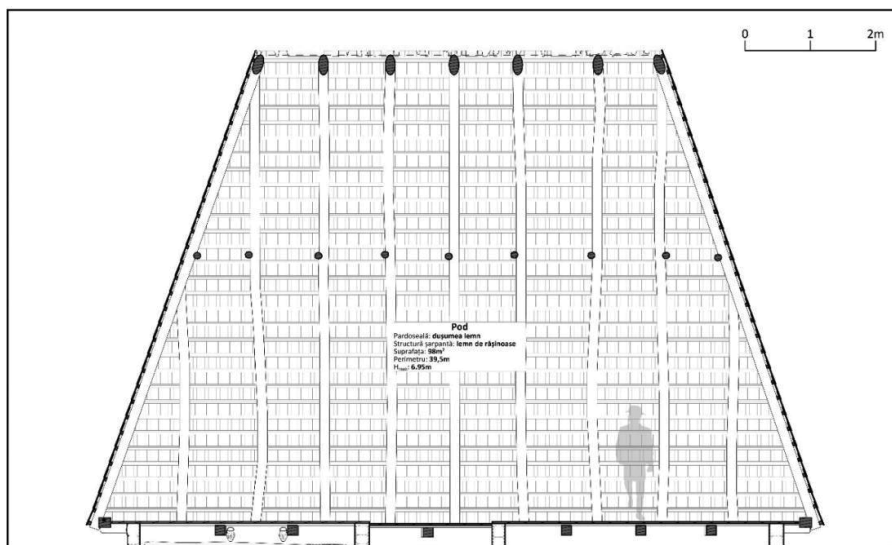

Fig. 138: Secțiunea longitudinală a încăperii C1.P.07 (podul clădirii de studiu).
Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas.

Podul edificiului (încăperea C1.P.07) datează din secolul al XIX-lea și a căpătat forma actuală (Fig. 137 și 138) în urma extinderii clădirii strămutate. Pardoseala este alcătuită din scânduri de brad suprapuse în două rânduri intercalate (Fig. 140 și 141). Grosimea lor este de aproximativ 3 cm în timp ce lățimea variază între 25 și 32 cm. Șarpanta în patru ape din brad de

lemn a acoperișului este de tip fermă cu moaze (clești) de rigidizare a secțiunii transversale triangulare (Fig. 139 și 142). Secțiunea căpriorilor este aproximativ circulară fiecare dintre aceștia fiind tăiați dintr-un element unic și întreg al arborelui debitat. Căpriorii sprijină pe 4 cosoroabe perimetrale care la rândul lor sprijină pe grinzile masive ale tavanului. Accesul în podul denumit încăperea P.07 se face printr-un chepeng fără capac situat deasupra zonei de intrare din încăperea P.06 (Fig. 144).

Se poate observa faptul că la fel ca în planul pridvorului, și la nivelul planului podului cosoroaba pe care sprijină căpriorii fațadei principale sunt ușor curbați înspre exteriorul clădirii (Fig. 137).

Față de planul pereților exteriori, grinzile pe care reazemă căpriorii ies în consolă între 45-60 cm pentru ca învelitoarea să poată apăra fațadele de eventualele degradări generate de umezirea și stropirea cu apă provenită din precipitații, ninsori etc. (Fig. 141).

Învelitoarea podului este și cea a acoperișului clădirii: draniță din lemn de brad care reazemă pe riglele din lemn poziționate longitudinal pe căpriori la un pas ce variază între 35-28 cm. Pe căpriorii diagonali ai celor patru coame oblice care racordează cele patru ape (Fig. 143) sunt montate de asemenea niște șite din lemn de brad mai speciale care acoperă îmbinarea dintre pantele acoperișului.

Fig. 139: *Perspectiva interioară a structurii de tip fermă din podul clădirii.*
Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Fig. 140: *Detaliu de dușumea de la nivelul podului clădirii de studiu.*
Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Structură, finisaje și mobilier :

Pardoseală:

- scânduri din lemn intercalate în două rânduri (grosime dușumea 3 cm)

Structură:

- șarpantă de lemn cu structură de tip ferme în patru ape având 36 de căpriori din lemn de brad (de câmp sau diagonali de secțiune circulară Ø-15 cm), 9 clești/moaze din lemn de brad de secțiune circulară (Ø-10 cm, 4 cosoroabe 15 x 18 cm de secțiune dreptunghiulară;

- învelitoare din 30 de rânduri de draniță fixată pe rigle din lemn de brad (3 x 5 cm) pe toate cele 4 pante ale acoperișului;

- 3 lucarne de tip „ochi de bou”/„ochi de pisică”/pe fațada de est (2) și pe cea de nord (1);

Tâmplării:

- un chepeng de acces pod fără capac cu deschiderea de 95 cm x 100 cm.

Mobilier:

- Diferite obiecte (tablouri, televizoare, radiouri de epocă, obiecte de mobilier din anii 1960-1970 care erau probabil ale sătenilor din Bârsana.

Fig. 141: *Detaliu de colț al dușumelei în consolă a podului cu structura acoperișului.*

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Fig. 142: *Perspectivă ascendentă a șarpantei și acoperișului dinspre pod.* Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Fig. 143: *Perspectivă interioară a șarpantei acoperișului din încăperea C1.P.07.*

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Fig. 144: *Golul chepengului de intrare în podul casei (încăperea C1.P.7).*

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022)

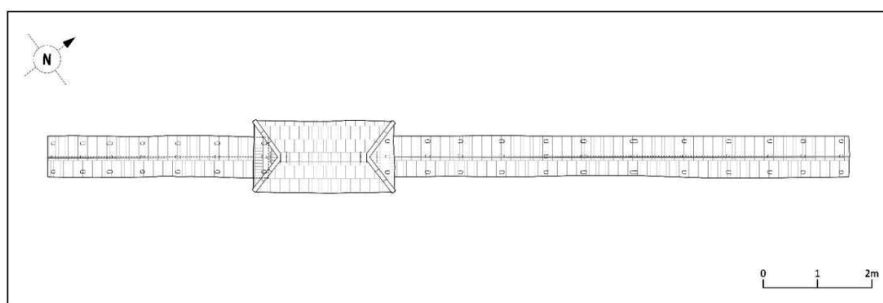

Fig. 145: *Planul porții din lemn și a gardului de acces de pe parcela clădirii de studiu.* Sursă desen: arhitect Cantoni Nicholas.

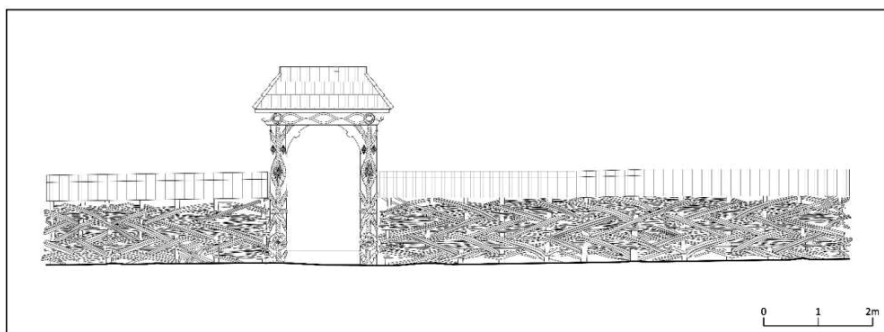

Fig. 146: *Fațada principală a porții din lemn și a gardului de acces de pe parcela clădirii de studiu.* Sursă desen: arhitect Cantoni Nicholas.

6.2.2.2. Poarta de acces și gardul de împrejmuire

Poarta de acces și gardul de împrejmuire (Fig. 145 și 146) care limitează parcela în partea de est este cel mai recent element arhitectural adăugat compoziției clădirii fostei școli confesionale datând de la ultimul șantier de restaurare al monumentului din anul 2012. Deși nu are valoare de vechime sau valoare memorială poarta și gardul au căpătat valoare tehnică și artistică prin caracterul tradițional și prin valoarea artistică a sculpturii în lemn de pe stâlpii și fruntarul porții. Fiind realizată de meșterii tâmplari locali, poarta împreună cu gardul tradițional constituie un element valoros de arhitectură vernaculară care reia modelul tradiției din trecut a porților maramureșene îmbinându-se armonios cu arhitectura e importantă națională a clădirii fostei școli confesionale din Bârsana (Fig. 149).

Poarta din lemn de stejar este alcătuită din: doi stâlpi din lemn cu secțiunea de 30x 20 cm, o grindă sculptată denumită după limbajul popular regional „fruntar” cu secțiunea de 25 x 20 cm, două contrafișe rigidizează prin chertare sistemul stâlpi-grindă al porții și o șarpantă din lemn de brad (rigle, căpriori, clești) pentru montarea învelitorii în 4 ape alcătuită din draniță din lemn de brad.

Gardul tradițional legat de poartă care limitează parcela la vest este alcătuit dintr-o structură de montanți din lemn între care sunt împletite nuiiele cu rol de închidere a gardului (Fig. 147). Pe toată lungimea gardului, montanții susțin, la rândul lor, o structură de acoperiș din lemn în două ape acoperită cu o învelitoare din draniță de brad care se încadrează în specificul arhitecturii vernaculare a satului (Fig. 148).

Din punct de vedere al tipurilor de degradări după cum se poate observa și în releveul de degradări din planșele anexe poarta și gardul au suferit deteriorări ale învelitorii din draniță datorate infiltrării apelor pluviale.

Structură și finisaje:

Structură poartă:

- structură lemn din doi stâlpi de stejar, dimensiuni 20 x 30 cm, o grindă „fruntar” din stejar cu secțiunea 25x 20 cm, două contrafișe chertate și sculptate din lemn cu rol în rigidizarea sistemului trilitic al porții;
- structură învelitoare gard din grinzișoare, căpriori și șipci din lemn de brad.

Finisaje poartă:

- învelitoare în 4 ape din draniță de lemn de brad.

Fig. 147: *Perspectiva porții și a gardului ce îngrădește limita de est a parcelei de studiu luată din interiorul parcelei.*
Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Fig. 148: *Perspectiva porții și a gardului ce limitează parcela de studiu la est. Fotografie luată din interiorul parcelei.*
Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Fig. 149: *Fotografie cu perspectiva frontală a porții din lemn de acces și a gardului care împrejmuiește limita de est a parcelei pe care se află clădirea studiată. Fotografia a fost luată din exteriorul parcelei, din stradă, la nivelul ochiului.*
Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Structură gard:

- montanți lemn secțiune circulară și nuiete împletite de închidere gard;

- structură învelitoare gard din grinzișoare, căpriori și șipci lemn.

Finisaje gard:

- învelitoare în 2 ape din draniță de lemn de brad.

6.3 Analiza valorilor urbanistice

6.3.1 Analiza valorilor urbanistice și peisajere la nivelul centrului istoric și a zonei construite protejate

La nivelul zonei construite protejate a satului Bârsana care cuprinde, după cum se poate vedea în documentația pentru elaborarea PUG din anul

2017, zona cuprinsă de-a lungul străzii principale a satului intră în zona de incidență a străzii Principale care are o orientare aproximativă NV-SE și o lățime corespunzătoare de 7 m. Cu o astfel de deschidere strada principală este una de categoria III (cu circulație în dublu sens) în timp ce toate celelalte străzi secundare ale satului Bârsana care pornesc sau se intersectează cu strada principală sunt străzi de categoria IV (cu o singură bandă de circulație). Construcțiile cu deschidere către strada principală au regimul maxim de S+P+2E+M iar cele cu deschidere înspre străzile secundare ale localității au regimul de construcție de S+P+1E (de exemplu clădirea școlii de vis-a-vis cu clădirea de studiu este situată pe o stradă secundară înfundată).

Pe toate străzile, între carosabil și aliniamentul parcelor există șanțuri de pământ de colectare a apelor pluviale specifice sistemului de colectare și evacuare a apei din mediul rural. Un fenomen negativ din ultimii ani care apare în cazul acestor șanțuri din mediul rural în România este betonarea acestor șanțuri perimetrale dinspre spațiul public care produce unele dezechilibre împiedicând autoreglarea climatică din cauza faptului că împiedică absorbția apei în pământ și distruge vegetația cu rol filtrant pentru solul fertil.

Forma sinuoasă a satului adaptată topografiei de deal și pantele străzilor din zona centrală a satului oferă panorame spectaculoase și valoroase din punct de vedere arhitectural, peisajer și urbanistic precum:

- perspectiva generală aeriană a satului a satului (imagine realizată cu ajutorul dronei (Fig. 150);
- perspectiva către dealurile și pădurile înconjurătoare dinspre sat sau de pe vârful dealurilor unde sunt situate biserica din lemn și biserica parohială a satului (Fig. 151);
- perspectiva plonjantă și ascendentă înspre și dinspre biserica din lemn înscrisă pe lista patrimoniului mondial UNESCO (Fig. 152 și 153);
- perspectiva dinspre stradă a dealului și a bisericii parohiale ortodoxe Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril (Fig. 154);
- perspectiva ascendentă și descendentă dinspre și înspre mănăstirea de maici din Bârsana de la ieșirea din localitate (Fig. 155-157);
- perspectiva dinspre stradă trecând sub poarta de lemn de intrare pe ulița înfundată la capătul căreia apare clădirea fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana (Fig. 158).

Fig. 150: *Perspectiva aeriană a centrului satului Bârsana: dealul pe care se află cimitirul, biserica parohială din piatră „Sfinții Mihail și Gavriil” și capela exterioară din lemn a bisericii parohiale.*

Sursă fotografie: <https://stock.adobe.com/it/>

Fig. 151: *Perspectivă ascendentă către dealurile și pădurile înconjurătoare văzute din turnurile bisericilor din satul Bârsana.*

Sursă fotografie: <https://weepingredorger.wordpress.com/2017/09/30/barsana-maramures-rumania/>

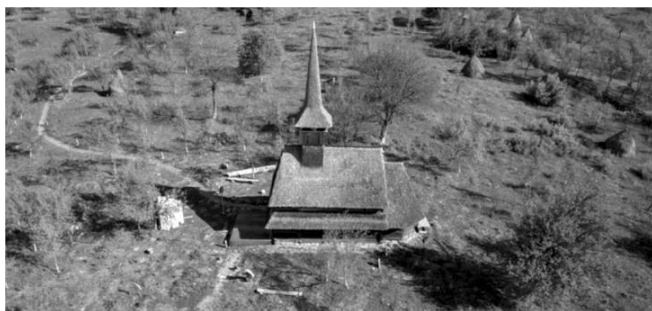

Fig. 152: *Perspectiva plonjantă înspre dealul Jbâr al bisericii din lemn „Intrarea Maicii Domnului în Biserică”, monument înscris în lista mondială UNESCO.*

Sursă fotografie: <https://stock.adobe.com/it/>

Fig. 153: *Perspectivă la nivelul ochiului a bisericii din lemn înscrisă în lista monumentelor UNESCO.*

Sursă fotografie:

<https://stock.adobe.com/it/Bârsana>.

Fig. 154: *Perspectivă ascendentă către biserica parohială din piatră a satului.*

Sursă fotografie:

www.facebook.com/BisericaOrtodoxaBârsana/

Fig. 155: *Perspectiva aeriană a complexului mănăstirii ortodoxe de maici de la ieșirea din satul Bârsana.* Sursă fotografie: <https://manastireabarsana.ro/wp/>

Fig. 156: *Perspectiva aeriană a complexului mănăstirii ortodoxe de maici construită începând cu anii 1990 la ieșirea din satul Bârsana.*

Sursă fotografie: <https://www.digi24.ro/ortodoxe>

Fig. 157: *Perspectiva de la nivelul ochiului a complexului mănăstirii de la ieșirea din satul Bârsana.*

Sursă fotografie:

<https://manastireabarsana.ro/wp/>

Fig. 158: *Perspectiva de la nivelul etajului Școlii „Mircea Vulcănescu,, a clădirii și a sitului fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana .*

Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas.

Casele de pe strada Principală alcătuiesc în general un front stradal discontinuu a cărei arhitectură a fost grav alterată suferind o mutație importantă din punctul de vedere a structurii topologice mai ales în ultimii 20 de ani din existența satului. Această coerență a imaginii gospodăriilor tradiționale de la nivelul străzii a fost până astăzi aproape complet anihilată mai ales odată cu renovările brutale din ultimii ani a caselor (de ex. extinderi-supraînălțări cu structuri din beton, schimbarea tipologiei formei tradiționale a acoperișurilor și schimbarea învelitorilor tradiționale cu altele noi din tablă și azbociment, termoizolarea exterioară a clădirilor cu polistiren, introducerea balcoanelor, a balustradelor din metal sau a baluștrilor din marmură în compoziția fațadelor etc.) care s-au făcut asupra structurii și asupra fațadelor vechilor case tradiționale din lemn. Schimbarea proporțiilor prin creșterea suprafeței construite și desfășurate a noilor construcții în raport cu suprafața parcelelor a determinat pierderea specificului local al țesutului rural și al arhitecturii cu câteva excepții. De la această regulă au existat însă și excepții: monumentele istorice (inclusiv clădirea de studiu a lucrării de față), clădirea primăriei și câteva case tradiționale din zonă retrase față de strada principală. Conservarea acestora din urmă se datorează, din păcate, exclusiv din cauza carențelor financiare și a mijloacelor de renovare din partea proprietarilor și nu a culturii pe care toți sătenii ar trebui să o aibă în legătură cu salvarea patrimoniului vernacular valoros al localității.

Astăzi, coerența urbanistică a localității este mult alterată de nerespectarea din partea localnicilor a imaginii tradiționale și coerente a fondului construit prin simplu fapt că autoritatea locală nu impune tratarea uniformă a învelitorilor pentru toate clădirile din sat. Cu foarte puține

excepții (de exemplu biserica monument UNESCO, clădirea fostei școli confesionale Greco-catolice, clădirile și anexele mănăstirii de maici de la ieșirea din sat și foarte puține case situate retras față de strada principală) toate învelitorile clădirilor din sat sunt alcătuite din tablă, azbociment și țiglă ceramică profilată trasă în ciuda faptului că învelitoarea valoroasă aflată în comun acord cu tradiția arhitecturală locală a satului este învelitoarea din draniță din lemn din rășinoase. Această patologie urbanistică a zonei construite protejate a satului Bârsana devine o problemă de coerență de natură atât morfologică cât și estetică a peisajului cultural dar și o carență socială a culturii conservării și protejării patrimoniului construit valoros.

Peisajul natural înconjurător joacă și el un rol deosebit în ceea ce privește valoarea urbanistică a intravilanului localității. Dealurile cu păduri ce înconjoară satul dinspre est și sud conferă țesutului construit istoric și modern al localității o bază topologică unică de dezvoltare și implantare în sit.

Un rol important îl are și râul Iza de-a lungul căruia zona centrală a satului se dezvoltă paralel cu acesta. În trecut, pe pâraiele care treceau prin Bârsana ca să se verse în Iza erau construite mori de apă folosite pentru măcinarea grâului. Astăzi, cursul râul Iza constituie un nucleu important de ecosistem prin care este susținută toată flora și fauna locală dar și un parcurs peisajer important al satului care a dictat întotdeauna modul de raportare și implantare al construitului față de peisajul natural înconjurător. Prin urmare traseul său și a pâraielor sale care traversau sau mai traversează și astăzi localitatea au determinat în bună parte forma și modul de dezvoltare urbană a vetrei satului.

6.3.2 Analiza valorilor urbanistice și peisajere la nivel de clădiri studiate și a sitului său

Din punct de vedere urbanistic, la nivelul casei monument studiate, clădirea fostei școli confesionale din Bârsana se remarcă prin accesul către o stradă lăturalnică a satului în ciuda faptului că este situată în centrul istoric al satului, în spatele unei parcele de fund a localității. Ea nu mai respectă tipologia tradițională a gospodăriei din Transilvania prin faptul că, pe parcursul secolului al XIX-lea și-a extins dimensiunile pentru a putea deveni instituție publică: școală cu clasele primare a localității Bârsana.

Totodată datorită faptului că este o clădire izolată, retrasă față de toate limitele parcelei pe care se află, trecătorul de pe stradă are parte de o percepere sculpturală din orice perspectivă în care privește edificiul.

Poarta și gardul tradițional adăugate în 2012 subliniază ideea de axialitate a accesului în școală (**Fig. 159**). Din punctul de vedere peisajer și urbanistic această direcționalitate devine un gest peisajer și urbanistic de amenajare care din ultimii 10 ani sporește valoarea compoziției clădirii în contextul vecinătății imediate a parcelei.

Din punct de vedere peisajer, în momentul strămutării și extinderii clădirii studiate pe parcela de studiu aceasta era înconjurată de gospodării țărănești de forme și proporții comparabile cu clădirea studiată. Din cauza mutațiilor urbanistice ale ultimilor 20 de ani care au avut loc în satul Bârsana datorită nevoii de creștere a gradului de conform dar și a ignoranței privind valorile patrimoniale autentice ale satului, vechile case țărănești din vecinătatea clădirii au dispărut sau au fost transformate în mod necorespunzător față de specificul valoros vernacular.

Printre mutațiile urbanistice mai importante care au distrus relația dintre monument și situl său sa numărat, mai întâi, construirea în anii 1973-1974 a actualei școli gimnaziale „Mircea Vulcănescu” situată la vest de parcela de studiu la numără și construirea mai recentă după anii 2000, la sud de parcela de studiu, a unei clădiri publice (grădiniță) care, din punctul de vedere al proporției, al formei și al design-ului impietează situl în care ființează monumentul. Alte intervenții mai agresive ale peisajului precum asfaltarea curții școlii sau a ulițelor precum și betonarea canalelor des curgere a apei pluviale au distrus încetul cu încetul relația dintre monument, țesutul construit și peisajul înconjurător al clădirii studiate.

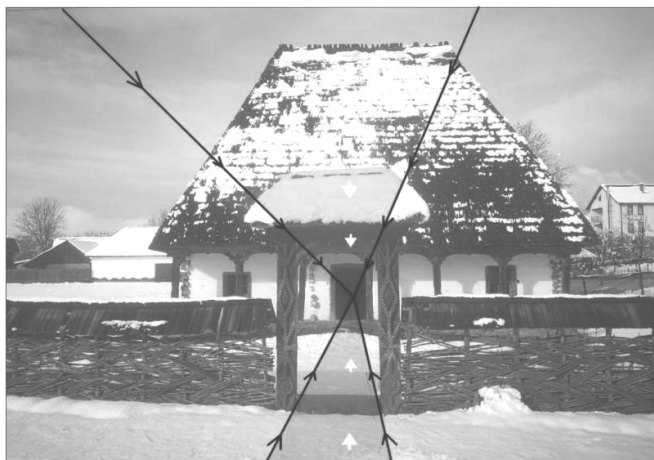

Fig. 159: *Perspectiva frontală a porții, a gardului de împrejmuire și a clădirii studiate în care se poate observa relația de axialitate care se stabilește între ele.*
Sursă fotografie: arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Datorită acestor intervenții arhitecturale și urbanistice brutale de construire intensivă din ultimii 50 de ani în zona de protecție a actualului monument „Casă de lemn. Fostă școală confesională” greco-catolică din Bârsana, clădirea cu valoare patrimonială apare astăzi ca fiind aproape total înstrăinat de situl în care ființează.

Capitolul VII: Reglementări de intervenție

7.1 Recomandări de intervenție în raport cu valorile identificate ale clădirii studiate

Din punct de vedere urbanistic, în cazul în care se dorește intervenția asupra clădirii monument studiate alta decât conservarea sau restaurarea (de exemplu extinderea, conversia funcțională, strămutarea etc.), din cauza faptului că clădirea fostei școli confesionale greco-catolice se află în zona construită protejată a satului Bârsana (vezi capitolul I) este obligatorie elaborarea unui Plan Urbanistic Zonal pentru zona construită protejată a satului (PUZ ZCP). În cazul în care acesta există, el trebuie respectat și anexat proiectului de intervenție. În caz contrar proiectul nu poate începe decât după avizarea unui PUZ ZCP elaborat de un arhitect sau urbanist atestat să întocmească PUZ-uri. Acest lucru va putea fi confirmat și de certificatul de urbanism a cărei solicitare va trebuie inițiată de către instituția Muzeul Satului Maramureșean din Sighetu Marmăției.

Din punct de vedere legislativ, orice intervenție de modificare structurală a situației existente a clădirii-monument studiate (proiecte de conservare, restaurare, extindere sau *in extremis* strămutare etc.) este permisă și poate fi confirmată numai în urma întocmirii unei expertize tehnice elaborate de un expert tehnic atestat de Ministerul Culturii.

Strămutarea clădirii studiate, ca modalitate de salvare a monumentului istoric, trebuie văzută ca ultimă soluție, ca excepție, și poate fi permisă doar dacă condițiile tehnice impun acest lucru, dacă starea fizică-morală este atât de precară încât ar face imposibilă conservarea clădirii pe sit, iar acest lucru trebuie stabilit, confirmat, după cum s-a menționat anterior printr-o expertiză tehnică elaborată de un expert tehnic atestat de Ministerul Culturii.

Fiind vorba de un monument clasat LMI de categoria A, adică de importanță națională, pentru orice posibilă intervenție asupra clădirii-monument „Casă din lemn. Fostă școală confesională” greco-catolică din Bârsana, se impune viza unui expert atestat MC, așa cum am menționat la

punctul anterior, și orice proiect legat de imobil se va înainta obligatoriu spre avizare la Comisia Națională a Monumentelor Istorice.

7.1.1 Recomandări de intervenție în cazul păstrării clădirii monument pe parcela de studiu

Din punct de vedere urbanistic și peisajer:

- se recomandă păstrarea vizibilității corpului de clădire studiat dinspre stradă prin interdicția construirii oricărui tip de corpuri de clădire ce se interpun între stradă și clădirea școlii; orice corpuri de clădire individuale noi care ar putea fi construite în fața corpului de clădire monument anulează din valoarea după criteriul urbanistic al fostei școli confesionale greco-catolice din Bârsana, valoare dată de adaptarea unei arhitecturi vernaculare specifice locuirii tradiționale rurale din Maramureș la funcțiunea de școală primară rurală specifică secolelor al XIX-lea și al XX-lea din Maramureșul istoric (clădiri de școli percepute ca obiecte sculpturale caracterizate prin retragerea față de aliniamente și limitele parcelei și care sunt poziționate întotdeauna izolat pe parcelă);

- poate fi acceptabilă construirea unor anexe noi (garaje, ateliere, spații de depozitare din lemn) pe parcela de studiu sau pe parcelele vecine doar în spatele clădirii monument, cu condiția ca acestea să fie situate la o distanță de minim 10 m (distanță echivalentă cu înălțimea maximă a monumentului), în afara razei de vizibilitate către fațada principală (de est) și a celor două fațade laterale (de sud și nord);

- se pot planta plante perene autohtone, arbori din genul teiului, castanului, arțarului, pomilor fructiferi în fața oricărei fațade a clădirii-monument cu condiția să se respecte o distanță minimă de 5-6 m (echivalentă razei în care rădăcinile plantei se pot dezvolta în pământ fără să atingă și să afecteze fundațiile clădirii monument și în care coronamentul ajuns la maturitate se poate dezvolta fără să atingă și să distrugă fațada și învelitoarea clădirii);

- pentru păstrarea caracterului izolat al clădirii monument este interzisă extinderea orizontală (prin alăturare) sau verticală (prin superpozare) a monumentului cu orice tip de inserție volumetrică, de orice formă și din orice tip de material;

- în scenariul unei posibile extinderi urbane a satului spre sud, pe direcția străzii secundare la care are deschidere parcela clădirii studiate, se recomandă ca clădirile nou proiectate să aibă regimul de înălțime maxim

S+P+M, forma planimetrică dreptunghiulară, acoperișul în patru ape cu pante care să se încadreze între 45 și 75 de grade pentru ca noile volume să se afle într-o relație coerentă cu arhitectura clădirii monument;

- este posibilă împrejmuirea porțiunii de aliniament rămasă fără gard cu condiția ca noul gard să fie de tip tradițional ca cel existent (gard cu închidere din nuiele împletite cu acoperiș în două ape acoperit cu învelitoare din draniță.

Din punctul de vedere al permisivității și limitării eventualelor intervenții de restaurare-conservare asupra clădirii-monument studiate, în funcție de concluziile expertizei tehnice care va putea fi elaborată doar de către un expert atestat de Ministerul Culturii și în funcție de tipul de valoare (excepțională, foarte mare, mare, medie, mică, fără valoare sau nocivă) al elementului arhitectural sau structural component al clădirii monument identificat în releveul de valori din anexele studiului istoric se recomandă respectarea următoarelor principii privind permisivitatea intervențiilor:

- nu se va interveni (decât prin conservare și/ sau restaurare) asupra spațiilor și elementelor arhitecturale cu valoare excepțională și foarte mare dar se va putea interveni la nivelul finisajelor dacă prin înlăturarea unor straturi nu se elimină faze sau straturi cu valoare excepțională (de exemplu în cazul în care în urma unui studiu de parament sub ultimele straturi de tencuială din încăperi ar putea fi găsite diferite picturi);

- se vor putea înlătura și înlocui piesele degradate ale structurilor și elementelor arhitecturale cu valoare medie și mare (de ex. în cazul restaurării eventualelor piese degradate din lemn ale pridvorului din lemn);

- elementele și spațiile arhitecturale cu valoare mică și/ sau parazitare pot fi înlăturate (fie ele finisaje interioare sau exterioare, piese constructive, piese de mobilier, pereți parazitari de compartimentare, tâmplării de uși sau ferestre fără valoare etc.);

- se recomandă restaurarea câmpurilor fațadelor principale în funcție de soluțiile propuse în studiul de parament (în ceea ce privește paletarul se va prefera vopsirea fațadei cu culoarea primului strat de vopsea al tencuieli – stratul original), de asemenea se recomandă restaurarea părților avariate (dacă există) a pereților cu tencuială de lut și vopsea de var în stilul și tehnica originală folosită de meșterii locali din trecut;

- se recomandă eventuala restaurare a învelitorii prin înlocuirea pieselor degradate din draniță cu altele noi produse manual (nu industrial) de meșterii locali;

- restaurarea tâmplărilor valoroase ale ferestrelor și ușilor din secolul al XIX-lea (vezi cartarea valorilor imobilului – Anexa 4, planșele 1-10);
- posibilitatea restaurării pardoselii din lut în zonele degradate;
- restaurarea șarpantei din lemn a acoperișului prin demontarea, curățarea și remontarea pieselor reparate; în cazul în care unele piese sunt în mod iremediabil degradate, acestea se vor înlocui cu alte piese noi meșteșugite conform cu cele originale;
- se recomandă restaurarea pieselor chertate și sculptate ale stâlpilor și grinzilor prispei și ale porții tradiționale; în viitor în cazul degradărilor ireversibile ale pieselor din lemn, acestea pot fi înlocuite cu altele noi construite și montate *a l'identique* cu cele originale.

7.1.2 Recomandări de intervenție în cazul strămutării monumentului de pe parcela de studiu

În cazul *in extremis*, al strămutării clădirii monument, care în urma elaborării expertizei tehnice de către un expert atestat al Ministerului Culturii poate fi considerată ca fiind o posibilă soluție de conservare și salvare a clădirii-monument:

- strămutarea este permisă numai dacă contextul constructiv, peisajer și urbanistic nou propus în care se implantează monumentul este unul mai potrivit decât cel existent (de exemplu mutarea clădirii pe o parcelă liberă a ansamblului în aer liber a Muzeului Maramureșan din Sighetu Marmăției - fig. 160-165 ar fi o alegere posibilă în sensul că odată mutat pe acest sit monumentul s-ar putea bucura de un context potrivit în raport cu arhitectura patrimoniului vernacular de care ar fi înconjurat);
- se recomandă ca mutarea monumentului de către executant să se facă prin respectarea cu acuratețe maximă a etapelor demontării, transportării și reasamblării prin anastiloză a monumentului din locul de origine pe situl nou ales;
- se recomandă respectarea principiilor de configurare urbanistică și peisajeră a eventualelor corpuri de clădire și amenajări înconjurătoare după principiile recomandate în planul urbanistic general;
- se recomandă respectarea principiilor posibilelor intervenții de conservare-restaurare a monumentului strămutat după principiile recomandate anterior la punctul 7.1.1.

Fig. 160: *Complexul Muzeal în aer liber din cadrul Muzeului Satului Maramureșean din Sighetu Marmăției. Ortofotoplan cu situație existentă a parcelei libere în care se dorește strămutarea monumentului. Sursă fotografie: Muzeul Satului Maramureșean Sighetu Marmăției (2022).*

Fig. 161: *Complexul Muzeal în aer liber din cadrul Muzeului Satului Maramureșean din Sighetu Marmăției. Ortofotoplan cu situația propusă în urma strămutării monumentului pe parcela liberă din cadrul complexului în aer liber a Muzeului Satului Maramureșean. Sursă fotografie: Muzeul Satului Maramureșean Sighetu Marmăției(2022) prelucrat de arhitect Cantoni Nicholas.*

Fig. 162: *Complexul Muzeal în aer liber din cadrul Muzeului Satului Maramureșean din Sighetu Marmației. Perspectivă aeriană cu parcela liberă din zona ansamblului muzeal din Sighetu Marmației în situația existentă dinaintea unei posibile strămutări.* Sursă fotografie: Muzeul Satului Maramureșean din Sighetu Marmației (2022) prelucrată de arhitectul Cantoni Nicholas.

Fig. 163: *Complexul Muzeal în aer liber din cadrul Muzeului Satului Maramureșean din Sighetu Marmației. Perspectivă aeriană cu parcela liberă din zona ansamblului muzeal din Sighetu Marmației după strămutarea clădirii monument din Bârsana (situație ipotetică).* Sursă fotografie: Muzeul Satului Maramureșean din Sighetu Marmației (2022) prelucrată de arhitect Cantoni Nicholas.

Fig. 164: *Perspectivă la nivelul ochiului a parcelei în care se dorește să se facă strămutarea monumentului (situația existentă).* Sursă fotografie: Muzeul Satului Maramureșean (2022).

Fig. 165: *Perspectivă la nivelul ochiului a parcelei în care se dorește să se facă strămutarea monumentului (situația ipotetică după strămutarea monumentului studiat din Bârsana).* Sursă fotografie: Muzeul Satului Maramureșean (2022) prelucrată de arhitect Cantoni Nicholas.

Capitolul VIII. Concluzii

În elaborarea concluziilor studiului și al reglementării urbanistice a parcelei pe care se află clădirea monument care constituie obiectul lucrării se vor lua în considerare trei criterii fundamentale: criteriul arhitectural, urbanistic și cel de peisaj cultural.

Criteriul arhitectural vizează relaționarea dintre volumul existent al clădirii fostei școli confesionale și volumele existente sau construite în jurul acestuia. Datorită caracterului mai special pe care l-a avut această casă în țesutul istoric construit, se impune distanțarea geometrică și spațială față de eventualele corpuri vecine cu echivalentul înălțimii maxime a monumentului (10 m). Pe de altă parte posibilitatea lipirii unor corpuri noi de clădirea monument ar distruge percepția de la orice nivel (perspectivic-uman sau la nivelul aerian) al volumului original al clădirii. Prin urmare, prin prezentul studiu se dezaprobă ferm alipirea de monument a oricărui corp de clădire fie el corp principal sau corp anexă.

Din cauza faptului că accesul fațadei principale a școlii constituie din punct de vedere urbanistic și arhitectural un capăt de perspectivă prin parcurgerea de la nivelul străzii a porții de intrare, relația spațială dintre casă, poartă și gard va fi păstrată la fel ca în situația existentă atât în cazul menținerii corpului de clădire pe parcela existentă cât și în cazul în extremis al unei eventuale strămutări.

Criteriul urbanistic vizează configurația funcțional-spațială a parcellarului în raport cu contextul mai larg al contextului urbanistic și peisajer al satului. Din acest punct de vedere se observă faptul că parcela actuală pe care este situat monumentul a fost inițial diferită ca formă de restul parcelelor înglobând inițial și cele două parcele vecine din partea de nord și vest. Acest lucru se poate justifica prin faptul că parcela din secolul al XIX-lea pe care era situată școala confesională nu era una cu configurația structural funcțională tradițională românească cu latura îngustă spre stradă, cu construcțiile orientate cu precădere spre stradă și cu grădina și șura în partea din spate a gospodăriei ci era o parcelă mare de formă aproximativ pătrată, cu deschidere mare la stradă achiziționată de proprietari evrei pentru care funcționarea în spatele unei proprietăți de fund preponderent agricole a unei clădiri strămutate era condiționată de o chirie lunară de funcționare.

Criteriul de peisaj cultural vizează în același timp atât conservarea peisajul construit cât și a celui natural înconjurător. Dacă peisajul construit original al monumentului studiat a fost alterat prin construirea în perimetrul

său a unor clădiri care nu se armonizează volumetric, funcțional și estetic cu arhitectura tradițională a satului, peisajul natural din jurul clădirii monument a avut de-a lungul timpului și el de suferit alterările generate de construirea intensivă în sat. În zona din spate a parcelei pe care se situează astăzi clădirea, peisajul natural era unul cu totul diferit. Dacă astăzi clădirea apare ca fiind înstrăinată de contextul natural original, până la mijlocul secolului al XX-lea, parcela monumentului era limitată la sud de un pârau (Râul Morii) de-a lungul căruia sătenii și-au construit diverse instalații istorice hidrotehnice (morile de apă) cu ajutorul cărora localnicii își produceau cantitatea de hrană necesară. Dincolo de acest pârau exista o perspectivă peisajeră foarte importantă către terenurile moșiilor agricole, către valea râului Iza dar și un ax vizual important către dealurile și pădurile situate la sud și sud-vest de localitate. Odată cu construirea începând cu anii 1970 a noii școli gimnaziale a localității (la est de clădirea de studiu) respectiv în anii 2000 a clădirii grădiniței (situate la vest și sud de clădirea monument), aceste axe vizuale importante au fost obturate în mod definitiv scăzându-se considerabil calitatea peisajului cultural în care se situează astăzi clădirea monument studiată.

Strămutarea unei clădiri-monument într-un sit nou care să poată oferi condițiile ideale prin care acesta să se integreze într-un sit potrivit atât din punct de vedere arhitectural cât și din punct de vedere urbanistic și peisajer, poate constitui o soluție de salvare excepțională a acestuia, la care se poate recurge doar în extremis, în cazul în care starea tehnică face imposibilă restaurarea-conservarea pe sit, fapt stabilit-confirmat printr-o expertiză tehnică întocmită de un expert tehnic atestat MCC. Un astfel de amplasament potrivit pentru strămutare, care să respecte aceste considerente, ar putea fi de exemplu o zonă liberă a unei parcele din cadrul secției în aer liber a Muzeul Satului Maramureșean din Sighetu Marmației (**Fig. 160 -165**).

Prin urmare, în cazul elaborării unui proiect pe care se va fundamenta eventuala intervenție de strămutare a monumentului pe parcela liberă din cadrul Muzeului Satului din Sighetu Marmației scenariul în care clădirea va fi plasată cu fațada principală pe aceeași direcție cu alea de acces, retrasă față de aceasta la o distanță echivalentă cu cea față de care este retrasă acum față de strada înfundată din Bârsana este posibilă numai în cazul în care în urma expertizei tehnice elaborate de un expert atestat de Ministerul Culturii se va considera că starea fizico-morală este atât de precară încât păstrarea pe situl actual este imposibilă!

În cazul în care se vor îndeplini toate aceste condiții, strămutarea unui monument precum fosta școală confesională greco-catolică din Bârsana va fi posibilă.

BIBLIOGRAFIE

Publicații (Cărți și teze de doctorat)

ARDELEAN, Livia, Istoria economică și socială a Maramureșului între 1600-1700, Editura Ethnologica, Baia Mare, 2012.

BABOȘ Alexandru, Tracing a Sacred Building Tradition. Wooden churches, carpenters and Founders in Maramureș until the turn of the 18th Century, editura Digital Print AB, Norrköping, 2004.

BOROICA, Ioan, Învățămant și cultură românească în Maramureș între 1848 și 1918, Institutul de Istorie, „George Barițiu”, Cluj-Napoca, 2012.

CÂMPEANU Marius, Școlile confesionale românești din vicariatul greco-catolic al Maramureșului a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, Editura Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2016.

DÂNCUȘ Mihai, Zona etnografică Maramureș, Editura Sport-Turism, 1986.

FILIPAȘCU, Alexandru, Istoria Maramureșului, Editura Universul, București, 1940.

HOTEA, Mihai et al., Bârsana din Țara Maramureșului, Bârsana, 2012.

IUGA, Gavrilă, Spicuri din viața composesoratelor din Maramureș, Sighetu Marmației, 1936.

LENGHEL- IZANU, Petre, Doina mîndră pîn Bârsana, Baia Mare, 1979.

KACSO, C., Repertoriul arheologic al județului Maramureș, Editura Eurotip, Baia Mare.

KINAH, Hlib, Posyschenna zakarpatskikh monasteryiv OSBM v rr. 1755, 1756, 1765, 1809, Analecta OSBM, III/3-4, 432-446, Zhovka, 1930.

MIHALYI DE APȘA, Ioan, Diplomele maramureșene din secolul al XIV-lea și al XV-lea, Sighetu Marmației, 1900.

VARGA, E. Arpad, Maramoros megye telepuleseinek felekezeti adatai 1850/1869-2002 (Date confesionale ale localităților din județul Maramureș 1850/1869-2002), Editura Pro Transylvania, Miercurea Ciuc, 1999, rev. 2008.

VARGA, E. Arpad, Maramoros megye telepuleseinek etnikai (anyanyelvi/nemzetisegi) adatai 1850/1880-2002 (Date etnice ale așezărilor din județul Maramureș între 1850/1880-2002), Editura Pro Transylvania, Miercurea Ciuc, 1999, rev. 2008.

***Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum Diocesis Szamosujváriensis pro anno a Christo nato 1900, Gherla, 1900.

***Schematismus Szamosujvár, 1906.

Articole și reviste

HOTEA Mihai et al., Interpretarea peisajului geografic din orizontul local, dintr-un punct de belvedere. Studiu de caz: Bârsana (județul Maramureș) în „Geographia Napocensis”, Vol. XIV, nr. 2, pag. 43-53, Cluj Napoca, 2020.

EGGERTSSON, Ólafur și BABOȘ, Alexandru, Dendrochronological dating in Maramureș with special emphases on objects from the Maramureș Museum in Sighetul Marmăției, Romania în „Tradiții și Patrimoniu”, 2-3/2002, 40-49, EGGERTSSON, Ólafur Sighetu Marmăției, 2003.

Charte, convenții internaționale și documente emise în Monitorul Oficial al României

ICOMOS (International Council on Monuments and Sites), Charta de la Veneția privind restaurarea patrimoniului, 1967.

ICOMOS (International Council on Monuments and Sites), Charta de la Florența privind restaurarea grădinilor istorice, 1981.

ICOMOS (International Council on Monuments and Sites), Charta patrimoniului vernacular, 1999.

Monitorul Oficial al României, partea I, Nr. 113 bis/15.II.2016,

Lista monumentelor istorice din Maramureș 2015.

Regulamente locale de urbanism, planuri urbanistice locale și studii

Planul Urbanistic General (P.U.G.) al comunei Bârsana, 2017.

Regulamentul local de urbanism (R.L.U.) al comunei Bârsana, 2017.

Strategia de dezvoltare a sistemului județean al patrimoniului natural protejat.

Natura 2000. Maramureș 2015-2020.

Surse de arhivă

Fondul Arhivelor Naționale ale României, filiala Maramureș,

Arhivele Muzeului Maramureșean din Sighetu Marmăției,

Arhivele Oficiului de Cadastru și Publicitate Imobiliară Maramureș, Biroul de Cadastru și Publicitate Imobiliară Dragomirești și Biroul de Cadastru și Publicitate Imobiliară Sighetu Marmăției (Copia fidelă a cărții funciare pentru imobilul pe care se află astăzi fosta școală confesională greco-catolică din Bârsana)

AN SJMM Fondul Protopopiatul greco-catolic Cosău, ds. 1 f.8v , ds.4, f 32-36, ds. 98, f.3, ds.4, f 32-36, ds.4, f 32-36, ds. 67, f.52r, dos. 17/1866, f. 15, dos. 23/1865, f. 55, dos. 33/1868, f. 94, dos. 42/1873, f. 38, f.61-63.

AN SJMM , Fond Protopopiatul greco-catolic Iza, dos. 28/1863, f. 3v, f. 10r, f. 12, f. 15, 17r, dos. 38/1866-1867, f. 8r, f. 25,

AN SJMM, Fond Protopopiatul greco-catolic, ds. 28, f. 2-3v,

AN SJMM, Fond Oficiul parohial greco-catolic Breb, ds. 14, f.65,

AN SJMM, Fond Oficiul parohial greco-catolic Berbești, ds.1, f. 6rv,

MJIAMM, Colecția documente ecleziastice, cutia III, mapa 9, dos. 3, f. 3,

Arhiva Digitală a Uniunii Naționale a Restauratorilor Monumentelor Istorice (UNRMI),

Fotografii, schițe și desene arhitect Cantoni Nicholas (2022).

Înregistrări, documentare video și audio

Episodul în care sunt prezentați „Fii satului Bârsana din Maramureș” din cadrul emisiunii difuzate în perioada comunistă „Viața Noastră”, reportaj realizat de ziaristul și scriitorul Vartan Arachelian, București, 1974, (<https://www.youtube.com/watch?v=hB3dpZ9x4L4>)

Interviuri

Interviu acordat doamnei Conțiu Ileana, funcționar public și localnică din comuna Bârsana, județul Maramureș,

Webografie

<https://geoportal.ancpi.ro/geoportal/imobile/Harta.html>

<http://geo-spatial.org>

<http://mapire.com>

<http://googleearth.com/> <http://googlemaps.com>

<http://bibliotecadigitala.ro>

<http://ghidulmuzeelor.cimec.ro/>

<http://maramedia.ro/>

<http://muzeulmaramuresului.ro/>

<http://institutuldeistoriegeorgebaritiu.ro>

<http://hungaricana.com>

<http://www.wikipedia.com>.

<https://maramures.culturamm.ro>

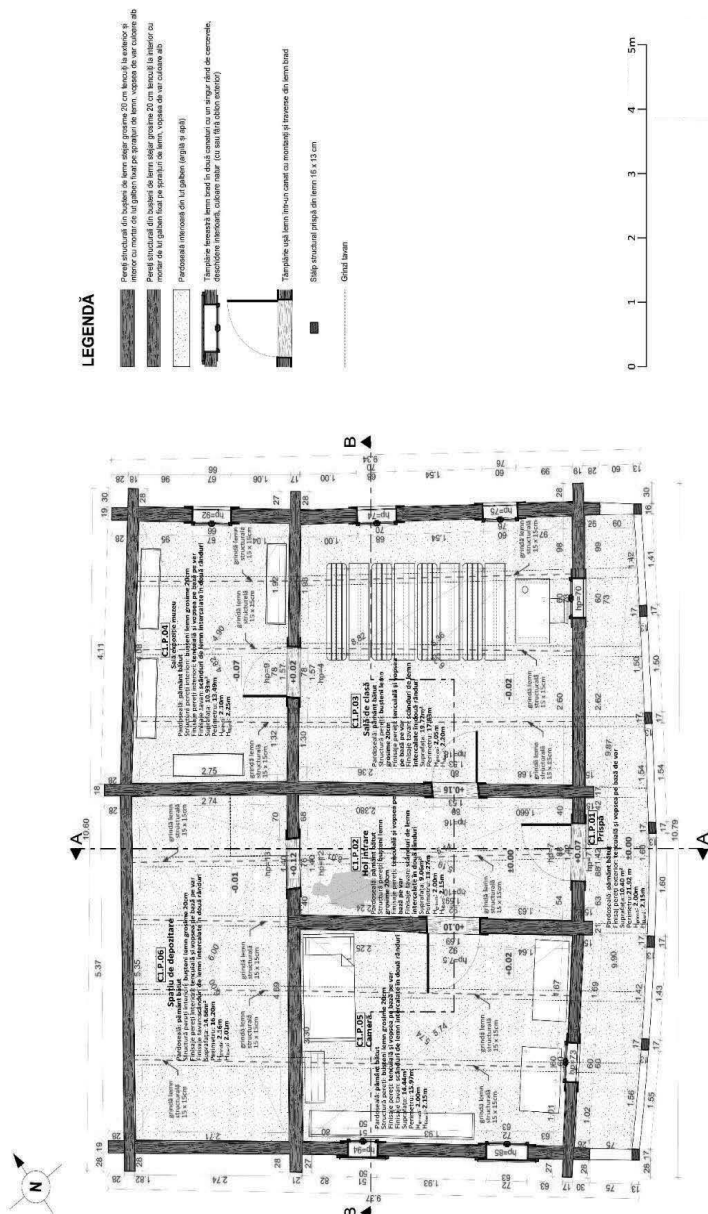
<https://maps.arcanum.com>

<http://googleearth.com>

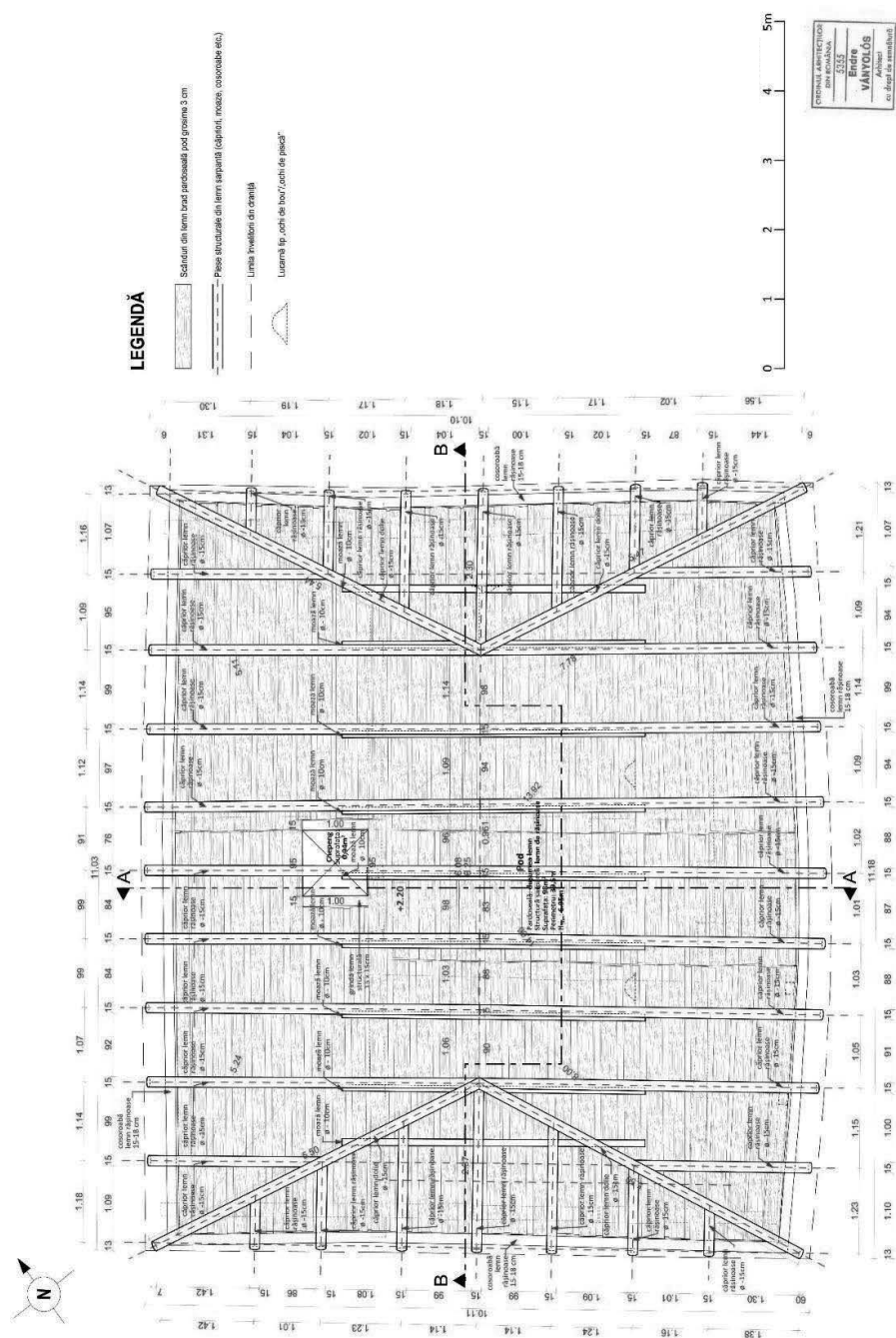
<https://relevec.uauim.ro/>
<https://.graiul.ro/>
<https://monumenteeroi.cultura-traditionala.ro/>
<https://www.digi24.ro/>
<https://manastireabarsana.ro/>
<https://stock.adobe.com/it/>
<https://weepingredorger.wordpress.com/>
<http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm>.

Anexe

Anexa nr. 1 - Piese desenate – Releveul geometric actualizat al clădirii studiate – corpul C1 Planșa 1 – Plan parter

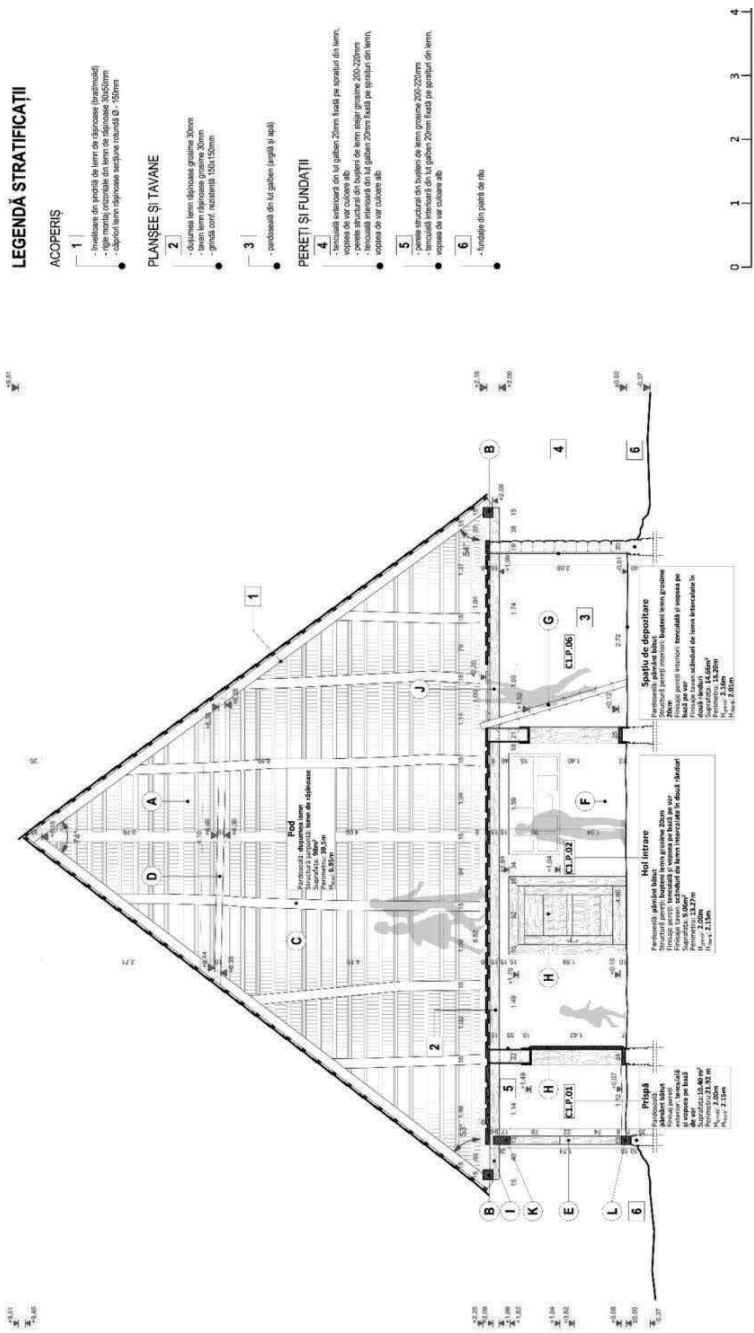
Anexa nr. 1 - Piese desenate – Relevul geometric actualizat al clădirii studiate – corpul C1 Planșa 2 – Plan pod și șarpantă

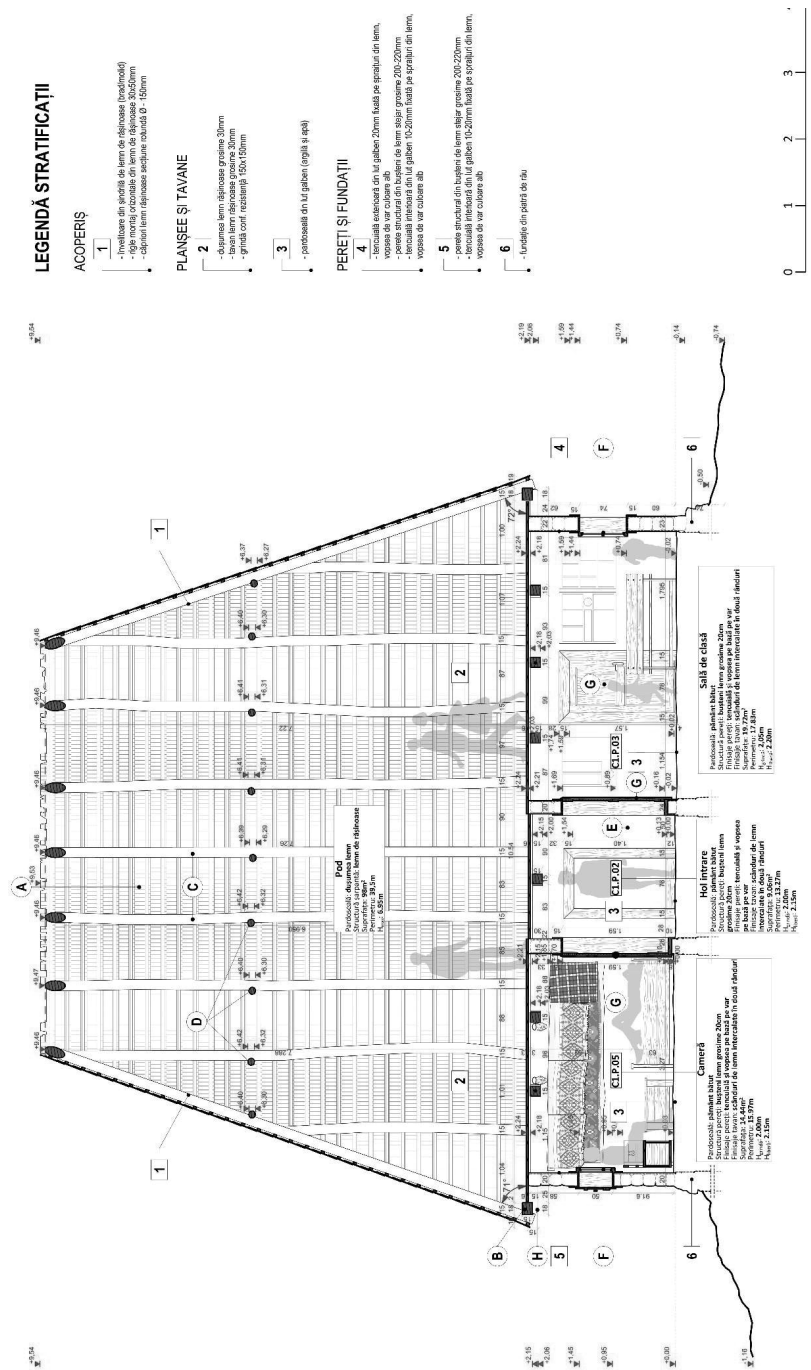
LEGENDĂ

- Inventare din sticlă de lemn de lemn
- Piese de mobilier din sticlă de lemn de lemn
- Locații pe care se vor pune de lemn de lemn

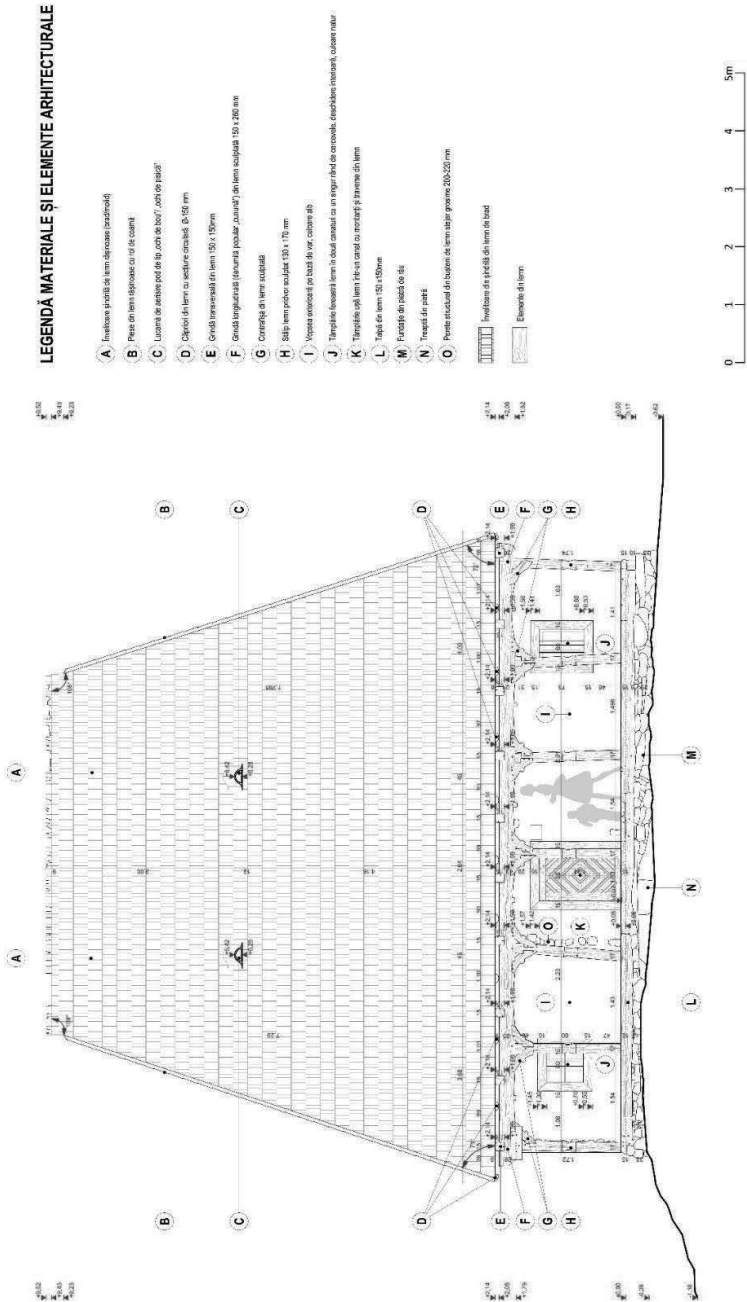
Technical drawing of a building floor plan. The plan shows a central corridor (1.00m wide) and four rooms. The rooms are labeled "Inventare din sticlă de lemn de lemn" (Glass inventory from wood). The drawing includes dimensions, elevations, and a legend. The legend defines symbols for level lines, floor levels, and room types. The drawing shows a central area labeled "Inventare din sticlă de lemn de lemn" (Glass inventory from wood). The drawing includes a north arrow and a scale bar.

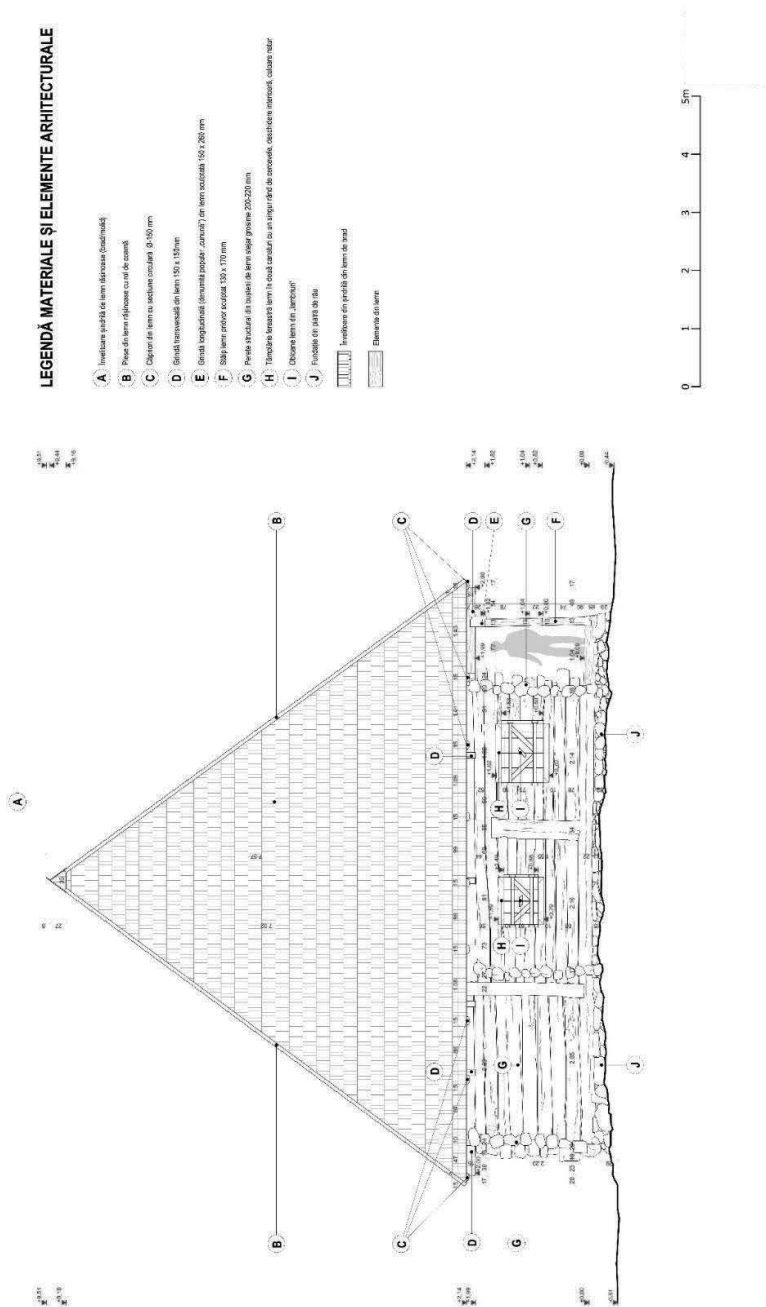
Anexa nr. 1 - Piese desenate – Releveul geometric actualizat al clădirii studiate – corpul C1 Planșa 5 – Secțiunea B-B

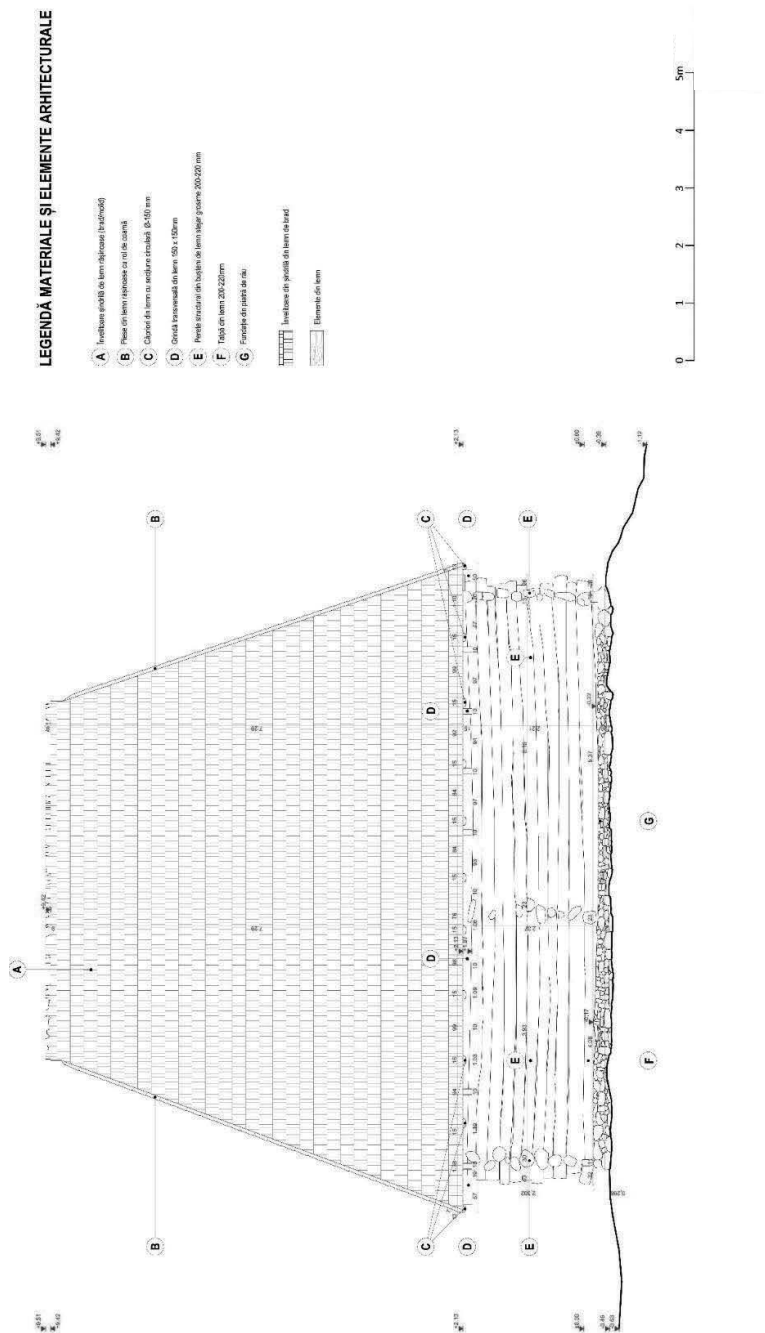
Anexa nr. 1 - Piese desenate – Relevuul geometric actualizat al clădirii studiate – corpul C1 Planşa 6 – Faţadă est

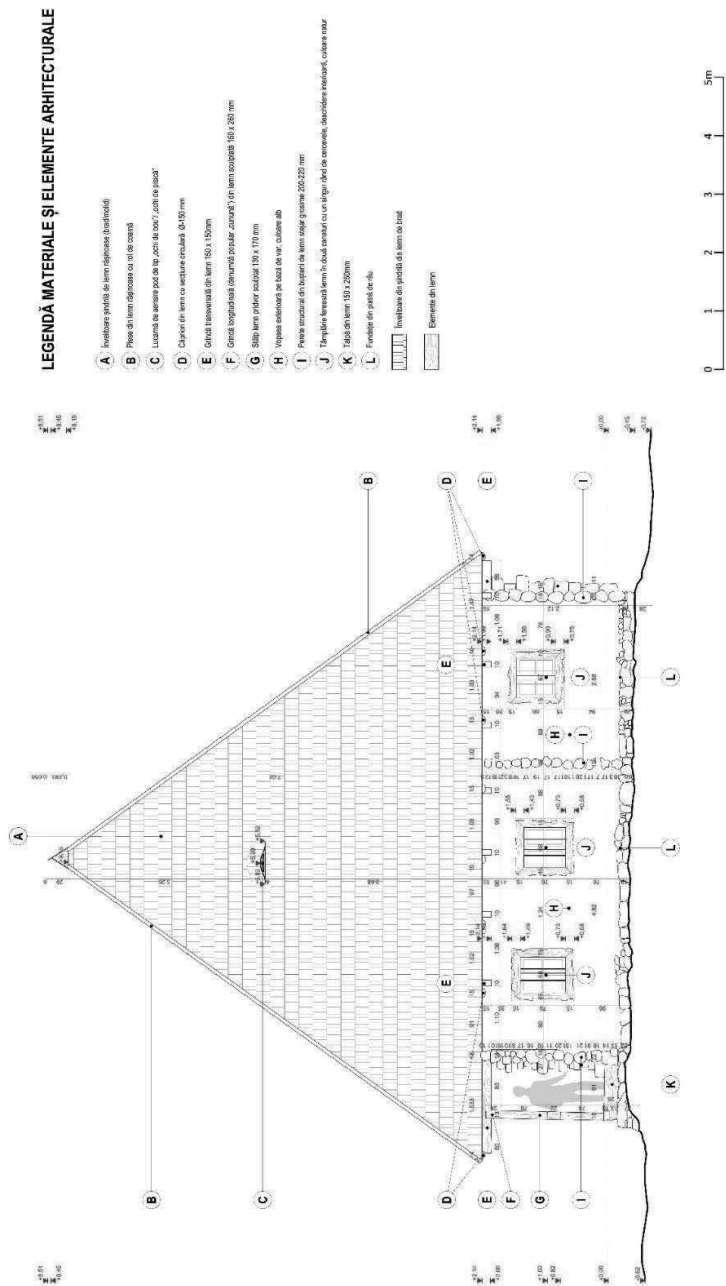
Anexa nr. 1 - Piese desenate – Releveul geometric actualizat al clădirii studiate – corpul C1 Planșa 7 – Fațadă sud

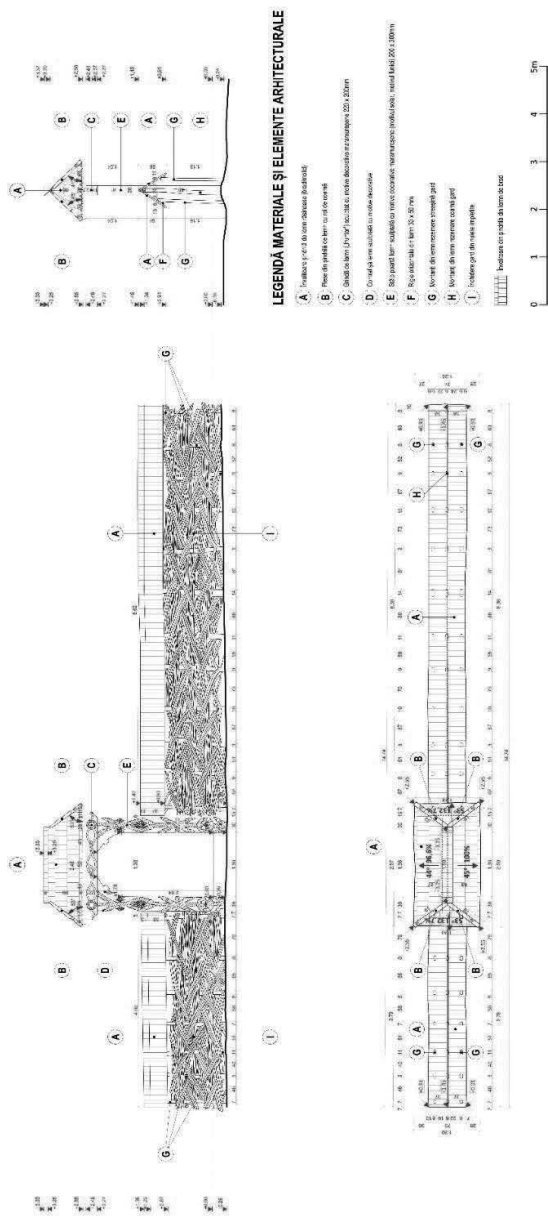
Anexa nr. 1 - Piese desenate – Releveul geometric actualizat al clădirii studiate – corpul C1 Planșa 8 – Fațadă vest

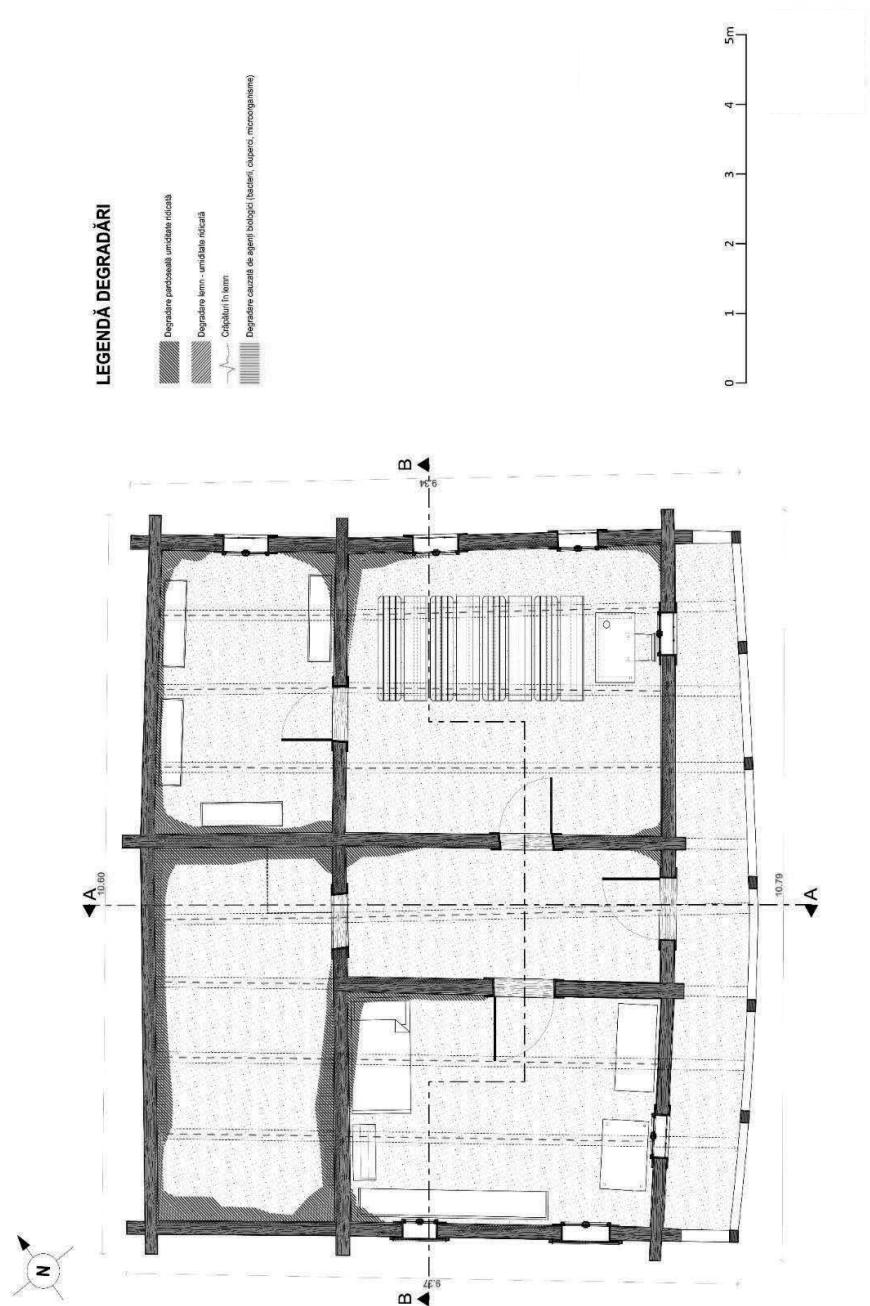
Anexa nr. 1 - Piese desenate – Releveul geometric actualizat al clădirii studiate – corpul C1 Planșa 9 – Fațadă nord

Anexa nr. 1 - Piese desenate – Relevul geometric actualizat al clădirii studiate – Planșa 10 – Poartă acces și gard împrejmuire

Anexa nr. 2 - Piese desenate – Relevul de degradări actualizat al clădirii studiate – corpul C1 Planșa 1 – Plan parter

LEGENDĂ DEGRADĂRI

Degradare elemente lemn cauzată de umiditatea ridicată

Căptșetură în lemn

0 1 2 3 4 5m

1.56 1.09 1.17 1.15 1.18 1.19 1.30

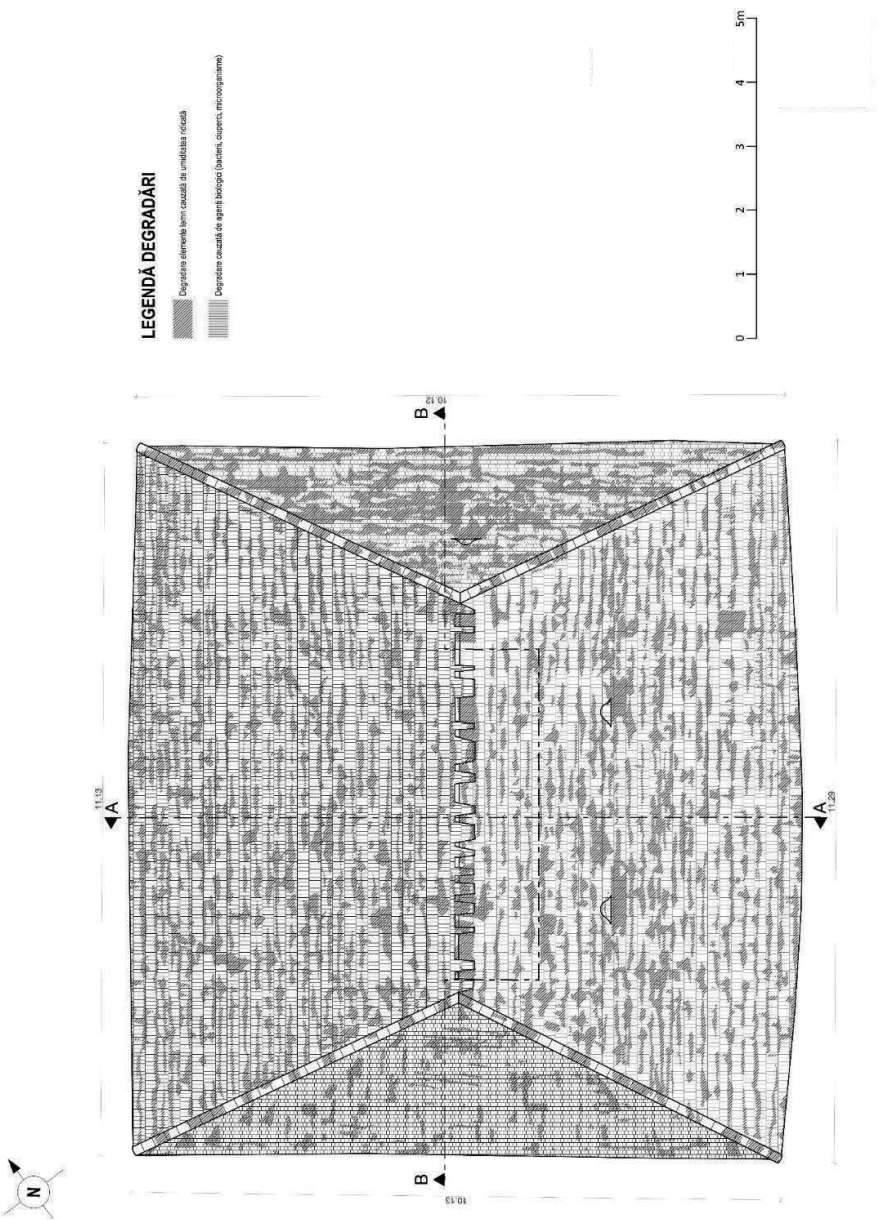
1.10 1.14 1.07 99 99 91 1.12 1.14 1.09 1.16

13 1.10 15 1.00 15 91 15 88 15 87 15 88 15 94 15 90 15 94 15 1.07 13

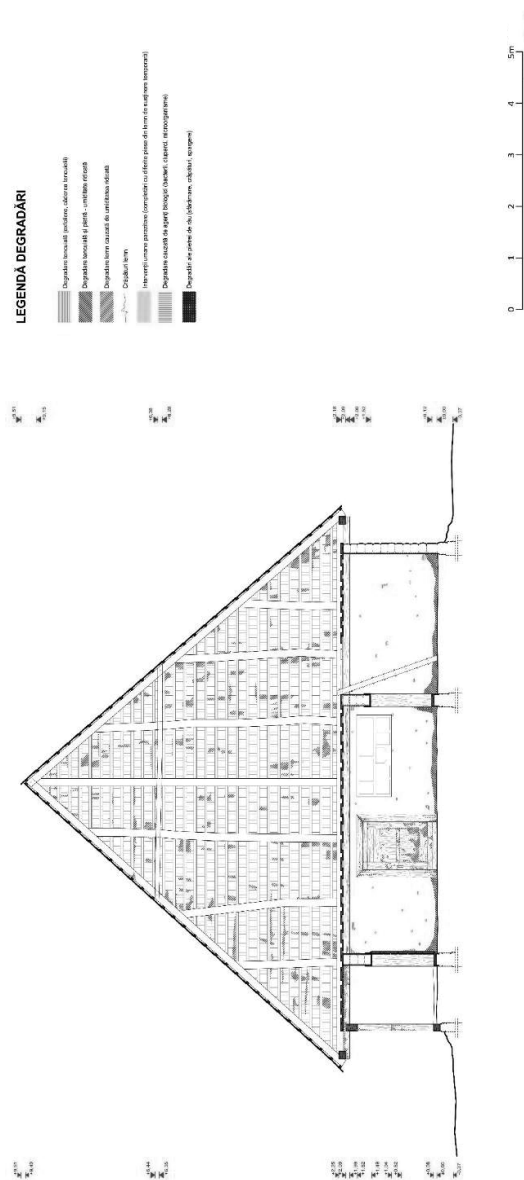
1.42 1.01 1.23 1.14 1.14 1.16 1.10 1.24

N

Anexa nr. 2 - Piese desenate – Relevul de degradări actualizat al clădirii studiate – corpul C1 Planșa 3 – Plan învelitoare

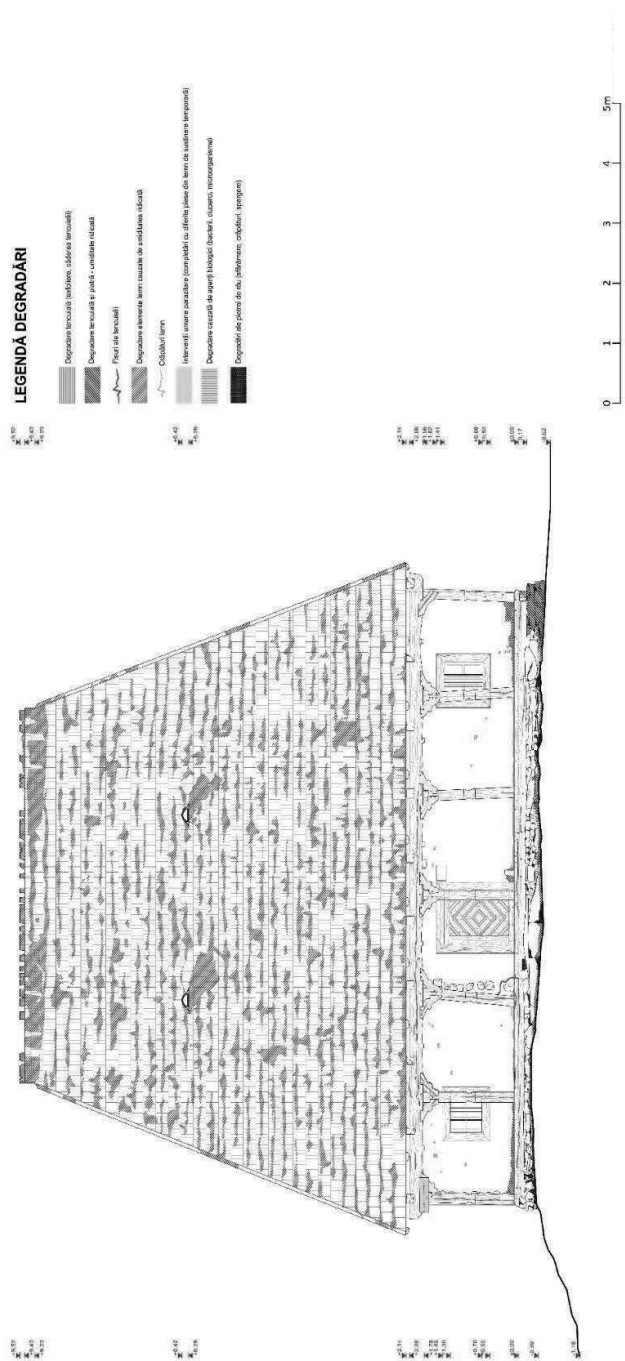

Anexa nr. 2 - Piese desenate – Releveul de degradări actualizat al clădirii studiate – corpul C1 Planșa 4 – Secțiunea A-A

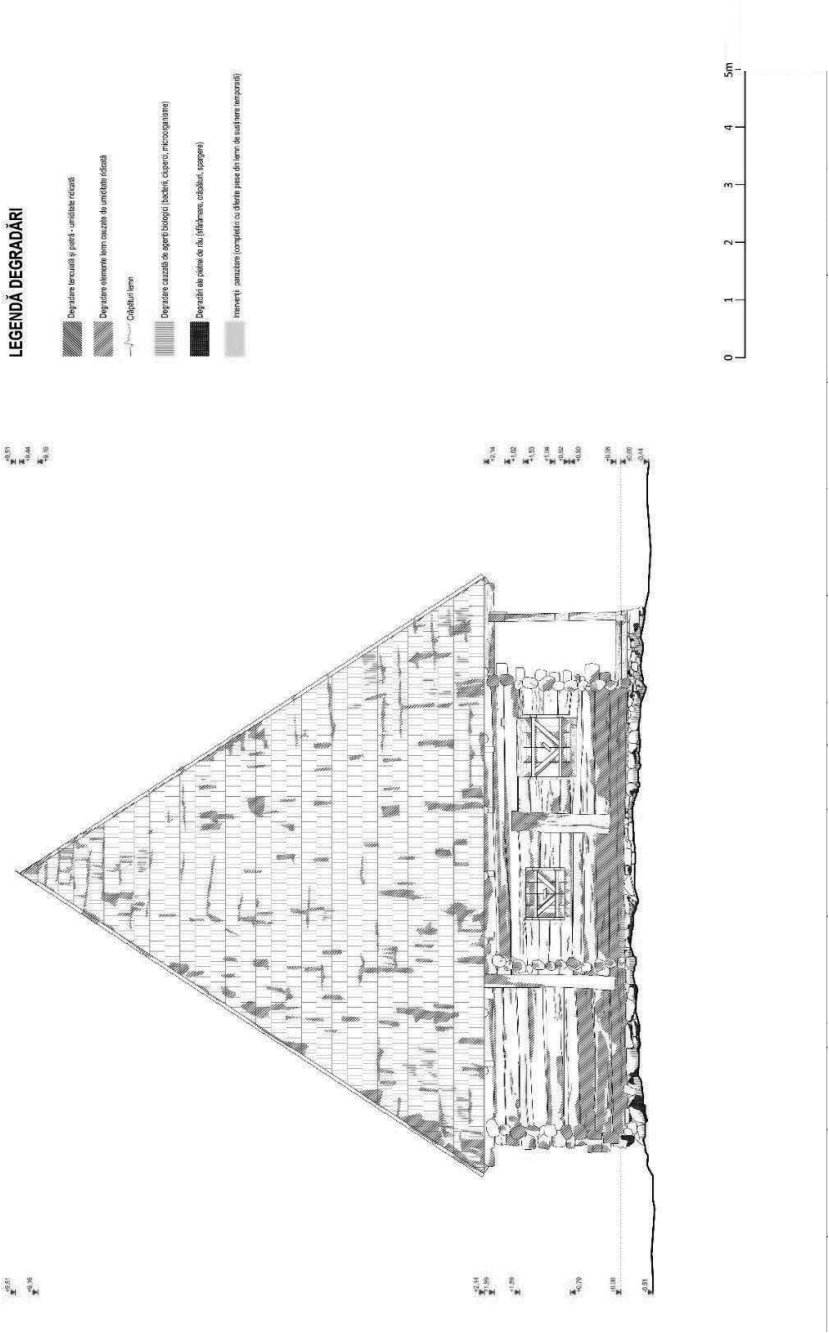

[illegible]

Anexa nr. 2 - Piese desenate – Releveul de degradări actualizat al clădirii studiate – corpul C1 Planșa 6 – Fațadă est

Anexa nr. 2 - Piese desenate – Releveul de degradări actualizat al clădirii studiate – corpul C1 Planșa 7 – Fațadă sud

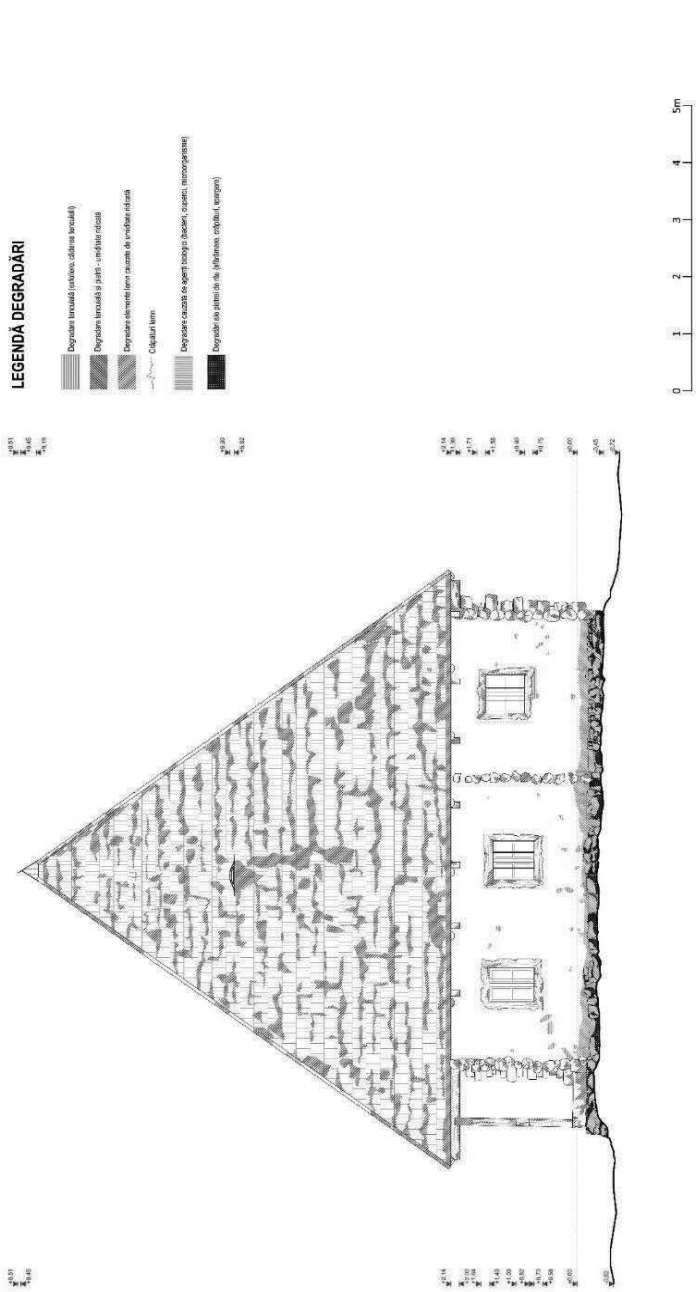

LEGENDĂ DEGRADĂRI

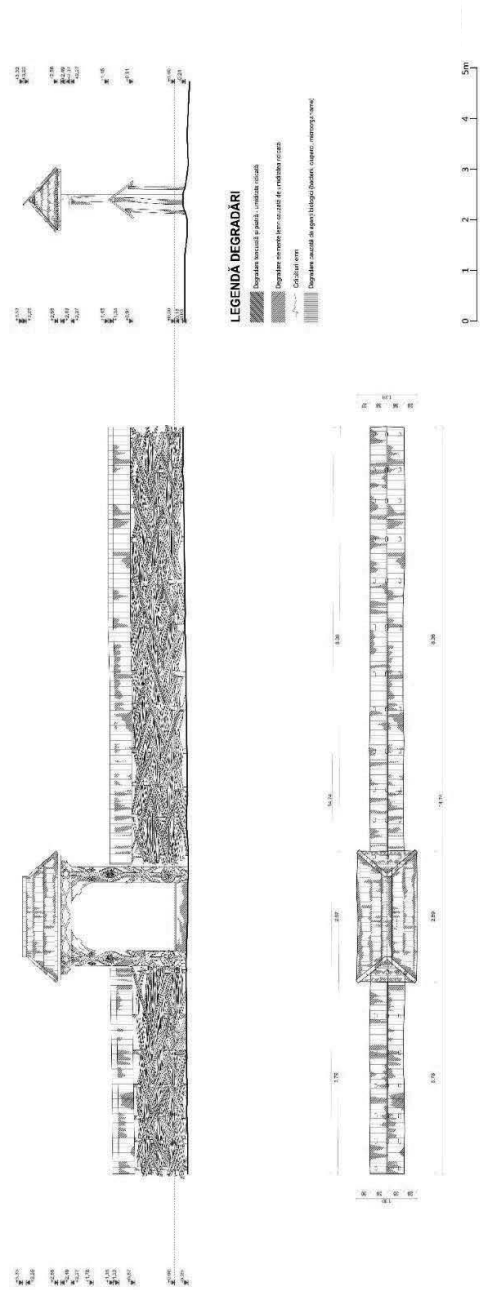
- Degradare terestră și pietre - coridoare corodate
- Degradare din cauza vântului - coridoare corodate
- Degradare din cauza umezimei - coridoare corodate
- Clădire în ruină
- Degradare cauzată de apă (sursă, izvoare, mlaștină, etc.)
- Degradare cauzată de apă (sursă, izvoare, mlaștină, etc.)

0 1 2 3 4 5m

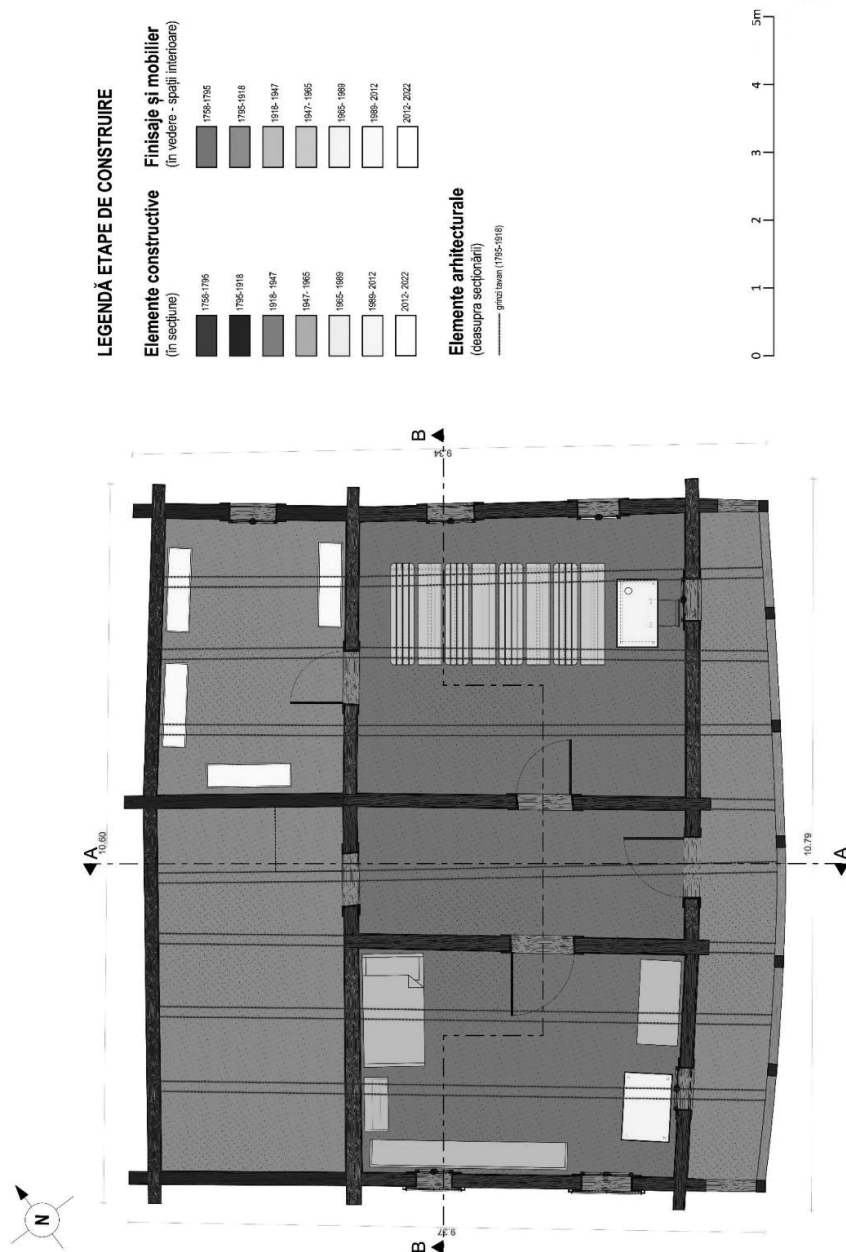
Anexa nr. 2 - Piese desenate – Releveul de degradări actualizat al clădirii studiate – corpul C1 Planșa 9 – Fațadă nord

Anexa nr. 2 - Piese desenate – Releveul de degradări actualizat al clădirii studiate – Planșa 10 – Poartă acces și gard împrejmuire

Anexa nr. 3 - Piese desenate – Relevul etapelor de construire ale clădirii studiate – corpul C1 Planșa 1 – Plan parter

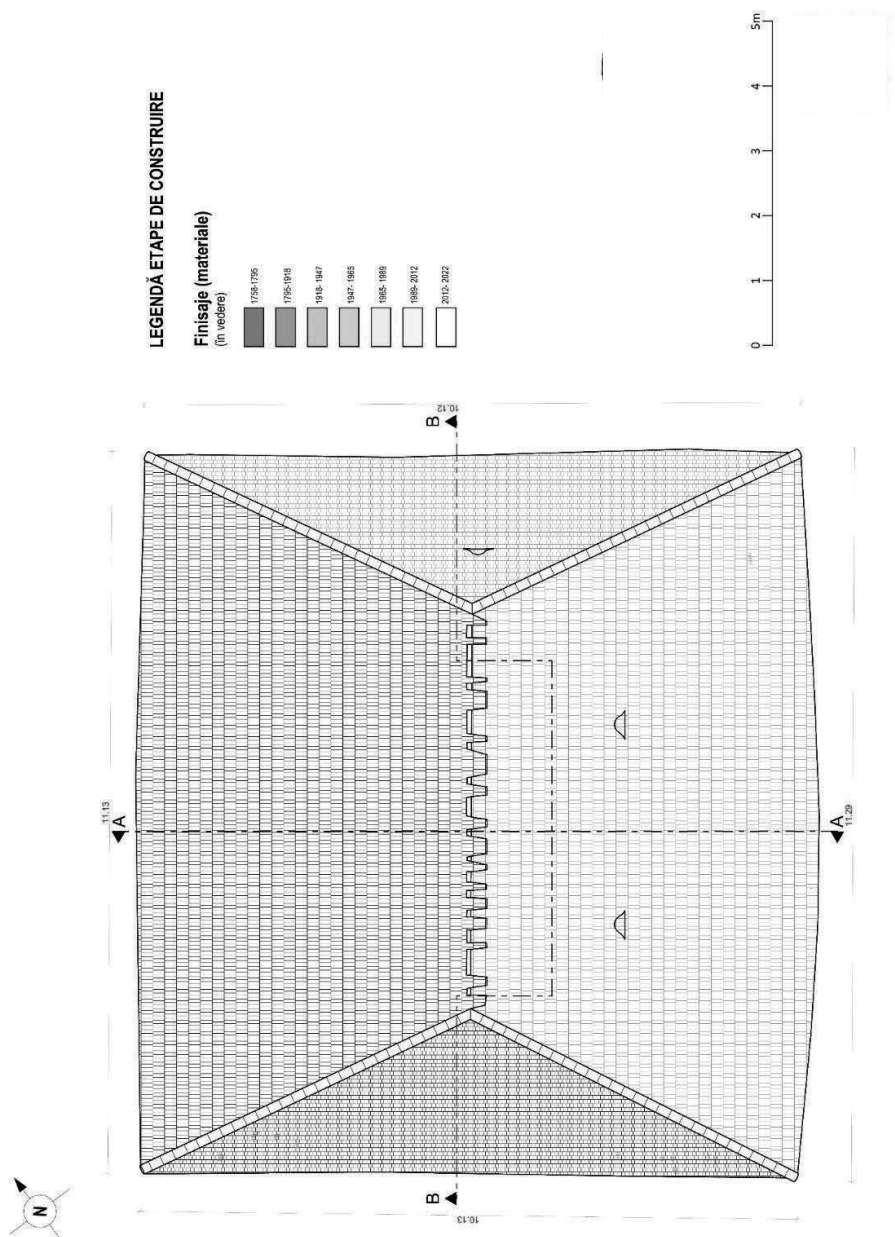

LEGENDĂ ETAPE DE CONSTRUIRE

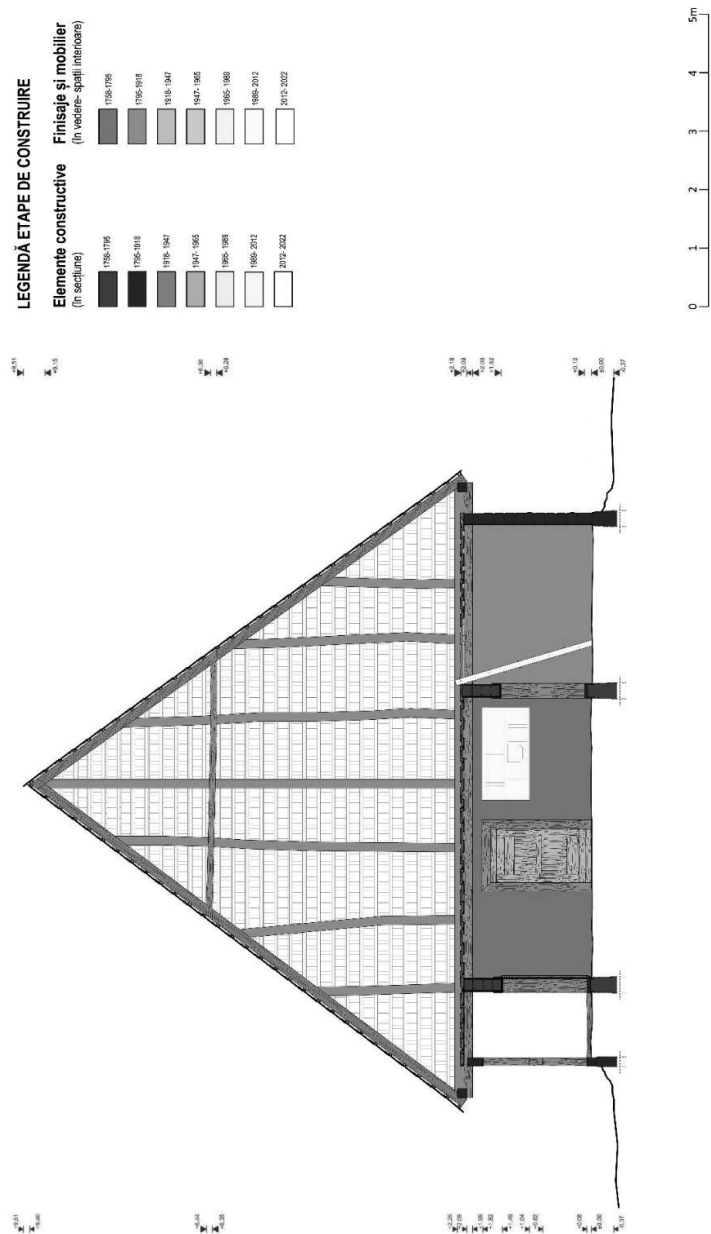
Finisaje și elemente șarpantă
(în vedere - spații interioare)

175b-175c	175d-175e	175f-175g	175h-175i	175j-175k	175l-175m	175n-175o	175p-175q	175r-175s	175t-175u	175v-175w	175x-175y	175z-175aa	175ab-175ac	175ad-175ae	175af-175ag	175ah-175ai	175aj-175ak	175al-175am	175an-175ao	175ap-175aq	175ar-175as	175at-175au	175av-175aw	175ax-175ay	175az-175ba	175bb-175bc	175bd-175be	175bf-175bg	175bh-175bi	175bj-175bk	175bl-175bm	175bn-175bo	175bp-175bq	175br-175bs	175bt-175bu	175bv-175bw	175bx-175by	175bz-175ca	175cb-175cc	175cd-175ce	175cf-175cg	175ch-175ci	175cj-175ck	175cl-175cm	175cn-175co	175cp-175cq	175cr-175cs	175ct-175cu	175cv-175cw	175cx-175cy	175cz-175da	175db-175dc	175dd-175de	175df-175dg	175dh-175di	175dj-175dk	175dl-175dm	175dn-175do	175dp-175dq	175dr-175ds	175dt-175du	175dv-175dw	175dx-175dy	175dz-175ea	175eb-175ec	175ed-175ee	175ef-175eg	175eh-175ei	175ej-175ek	175el-175em	175en-175eo	175ep-175eq	175er-175es	175et-175eu	175ev-175ew	175ex-175ey	175ez-175fa	175fb-175fc	175fd-175fe	175ff-175fg	175fh-175fi	175fj-175fk	175fl-175fm	175fn-175fo	175fp-175fq	175fr-175fs	175ft-175fu	175fv-175fw	175fx-175fy	175fz-175ga	175gb-175gc	175gd-175ge	175gf-175gg	175gh-175gi	175gj-175gk	175gl-175gm	175gn-175go	175gp-175gq	175gr-175gs	175gt-175gu	175gv-175gw	175gx-175gy	175gz-175ha	175hb-175hc	175hd-175he	175hf-175hg	175hh-175hi	175hj-175hk	175hl-175hm	175hn-175ho	175hp-175hq	175hr-175hs	175ht-175hu	175hv-175hw	175hx-175hy	175hz-175ia	175ib-175ic	175id-175ie	175if-175ig	175ih-175ii	175ij-175ik	175il-175im	175in-175io	175ip-175iq	175ir-175is	175it-175iu	175iv-175iw	175ix-175iy	175iz-175ja	175jb-175jc	175jd-175je	175jf-175jg	175jh-175ji	175jj-175jk	175jl-175jm	175jn-175jo	175jp-175jq	175jr-175js	175jt-175ju	175jv-175jw	175jx-175jy	175jz-175ka	175kb-175kc	175kd-175ke	175kf-175kg	175kh-175ki	175kj-175kk	175kl-175km	175kn-175ko	175kp-175kq	175kr-175ks	175kt-175ku	175kv-175kw	175kx-175ky	175kz-175la	175lb-175lc	175ld-175le	175lf-175lg	175lh-175li	175lj-175lk	175ll-175lm	175ln-175lo	175lp-175lp	175lr-175lr	175lt-175lt	175lv-175lv	175lx-175lx	175ly-175ly	175lz-175za	175za-175zb	175zb-175zc	175zc-175zd	175zd-175ze	175ze-175zf	175zf-175zg	175zg-175zh	175zh-175zi	175zi-175zj	175zj-175zk	175zk-175zl	175zl-175zm	175zm-175zn	175zn-175zo	175zo-175zp	175zp-175zq	175zq-175zr	175zr-175zs	175zs-175zt	175zt-175zu	175zu-175zv	175zv-175vw	175vw-175vx	175vx-175vy	175vy-175vz	175vz-175wa	175wa-175wb	175wb-175wc	175wc-175wd	175wd-175we	175we-175wf	175wf-175wg	175wg-175wh	175wh-175wi	175wi-175wj	175wj-175wk	175wk-175wl	175wl-175wm	175wm-175wn	175wn-175wo	175wo-175wp	175wp-175wq	175wq-175wr	175wr-175ws	175ws-175wt	175wt-175wu	175wu-175wv	175wv-175ww	175ww-175wx	175wx-175wy	175wy-175wz	175wz-175xa	175xa-175xb	175xb-175xc	175xc-175xd	175xd-175xe	175xe-175xf	175xf-175xg	175xg-175xh	175xh-175xi	175xi-175xj	175xj-175xk	175xk-175xl	175xl-175xm	175xm-175xn	175xn-175xo	175xo-175xp	175xp-175xq	175xq-175xr	175xr-175xs	175xs-175xt	175xt-175xu	175xu-175xv	175xv-175xw	175xw-175xx	175xx-175xy	175xy-175xz	175xz-175ya	175ya-175yb	175yb-175yc	175yc-175yd	175yd-175ye	175ye-175yf	175yf-175yg	175yg-175yh	175yh-175yi	175yi-175yj	175yj-175yk	175yk-175yl	175yl-175ym	175ym-175yn	175yn-175yo	175yo-175yp	175yp
-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------

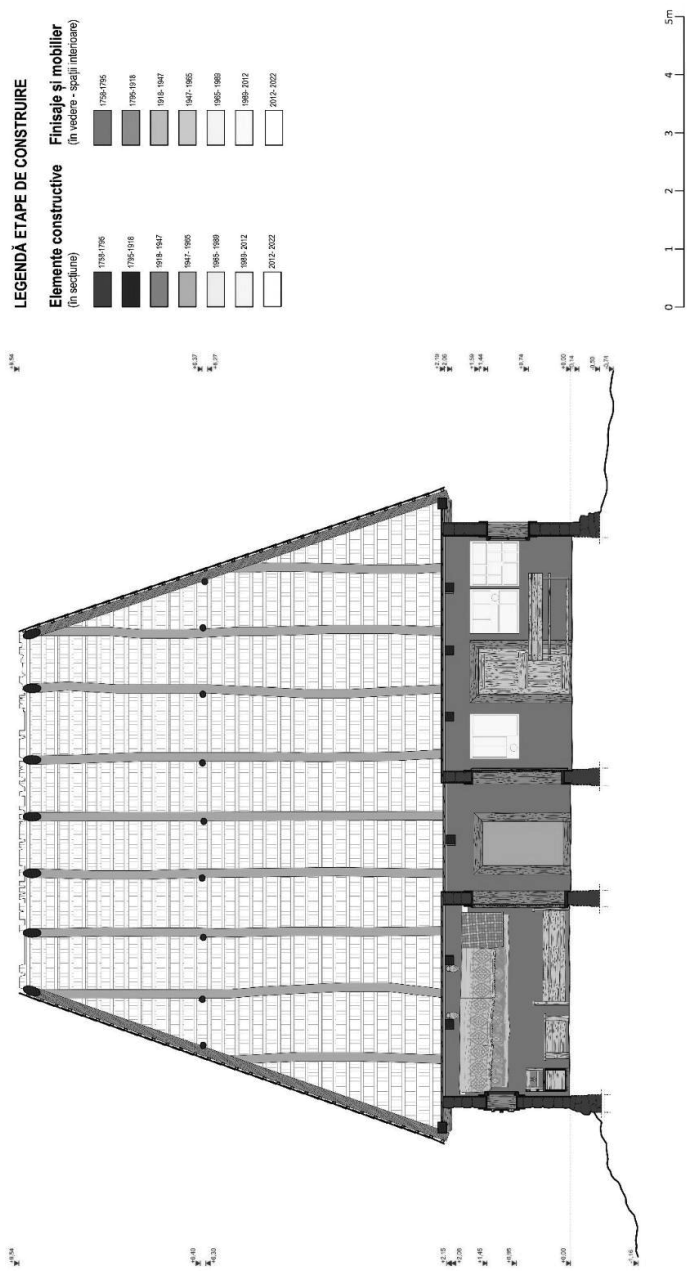
Anexa nr. 3 - Piese desenate – Relevul etapelor de construire ale clădirii studiate – corpul C1 Planșa 3 – Plan învelitoare

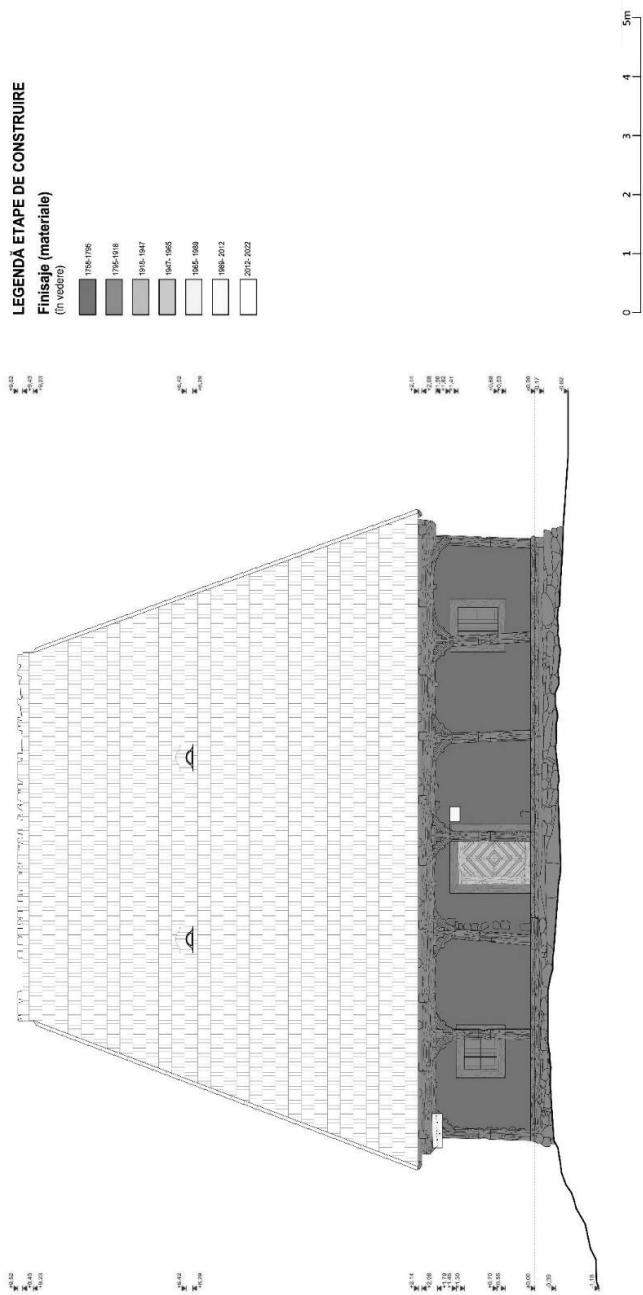
Anexa nr. 3 - Piese desenate – Releveul etapelor de construire ale clădirii studiate – corpul C1 Planșa 4 – Secțiunea A-A

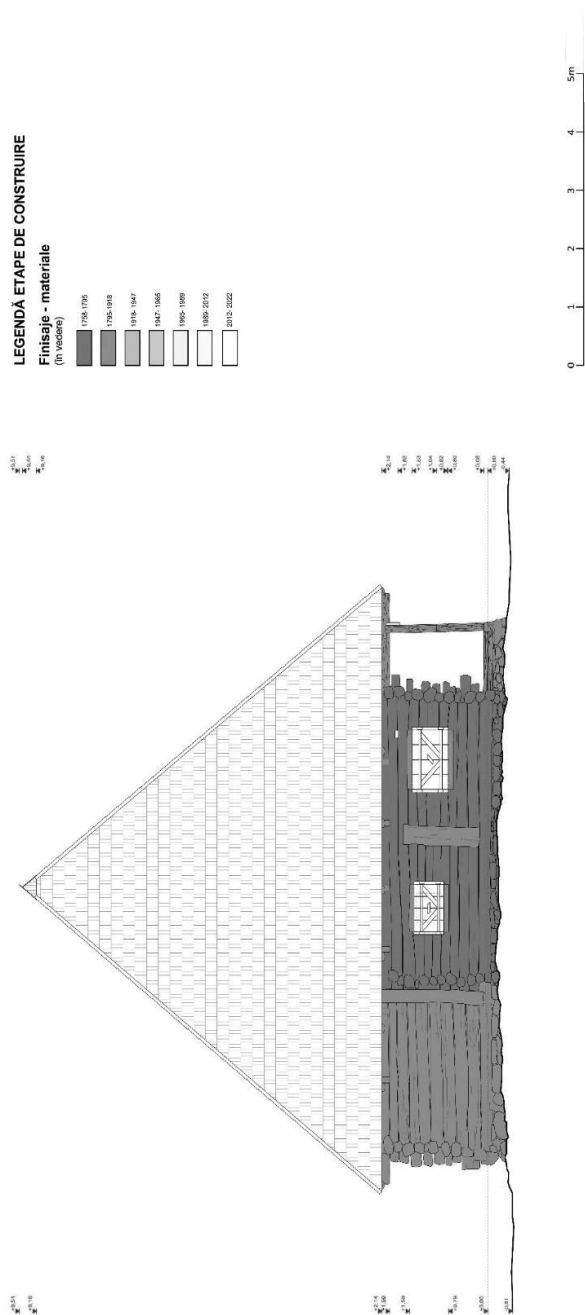
Anexa nr. 3 - Piese desenate – Relevul etapelor de construire ale clădirii studiate – corpul C1 Planșa 5 – Secțiunea B-B

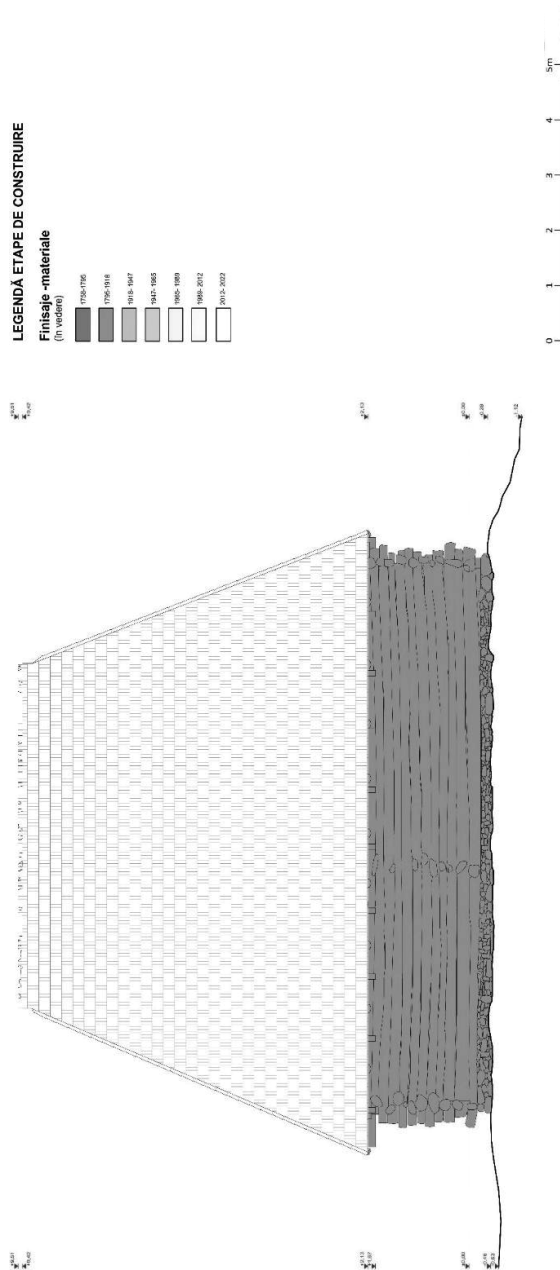
Anexa nr. 3 - Piese desenate – Releveul etapelor de construire ale clădirii studiate – corpul C1 Planșa 6 – Fațadă est

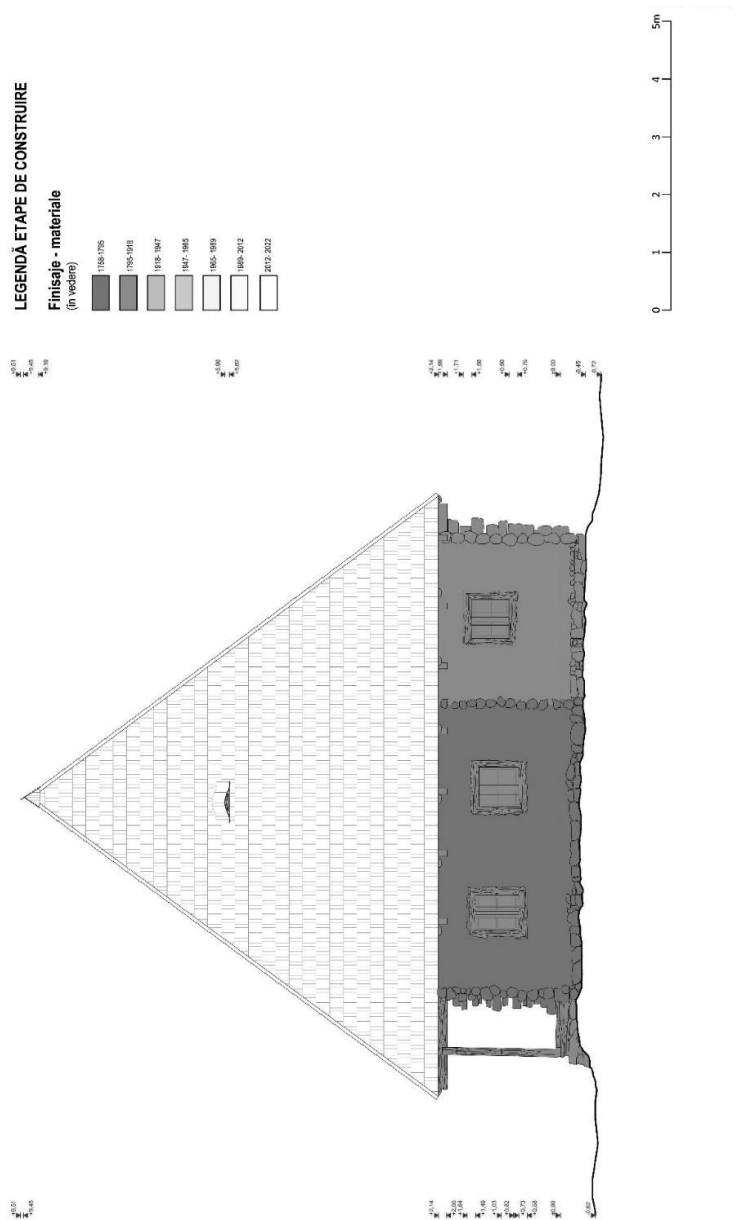
Anexa nr. 3 - Piese desenate – Relevul etapelor de construire ale clădirii studiate – corpul C1 Planșa 7 – Fațadă sud

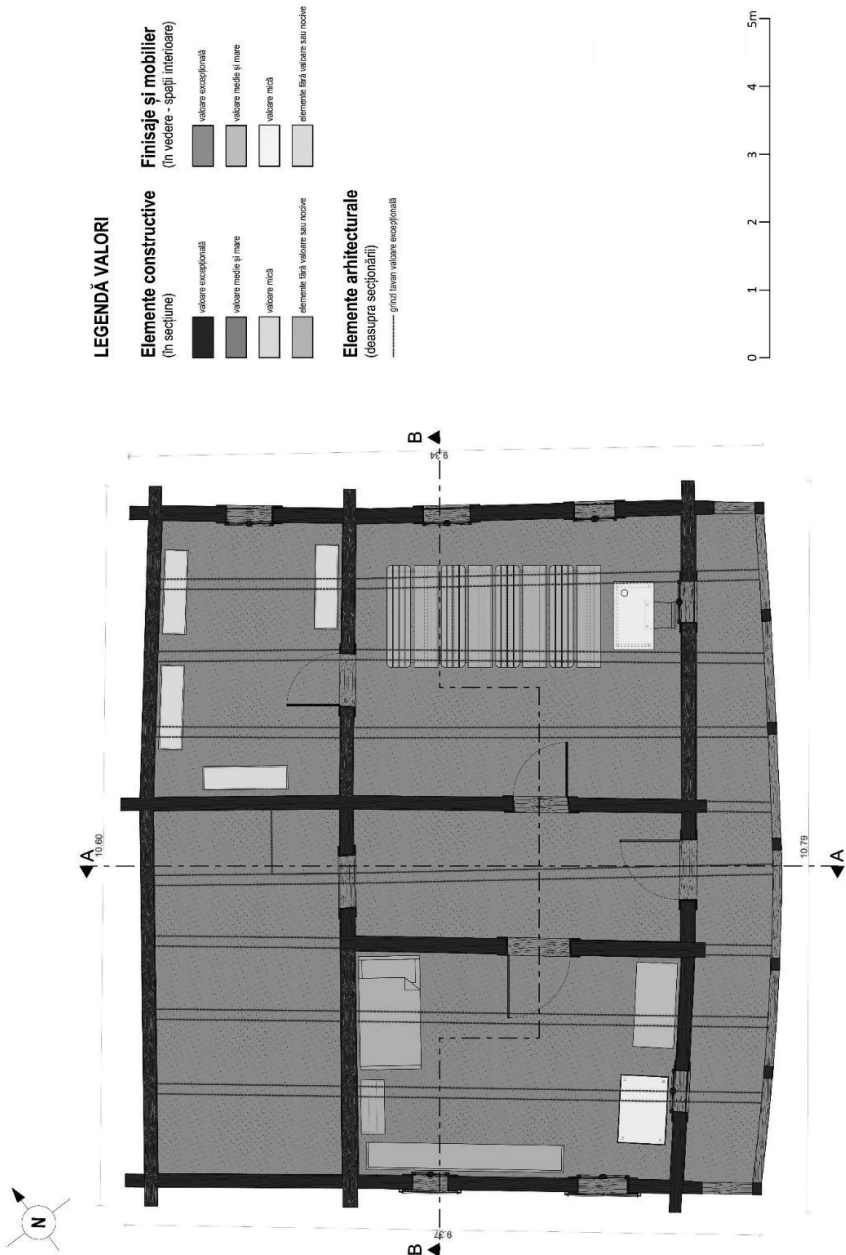
Anexa nr. 3 - Piese desenate – Releveul etapelor de construire ale clădirii studiate – corpul C1 Planșa 8 –Fațadă vest

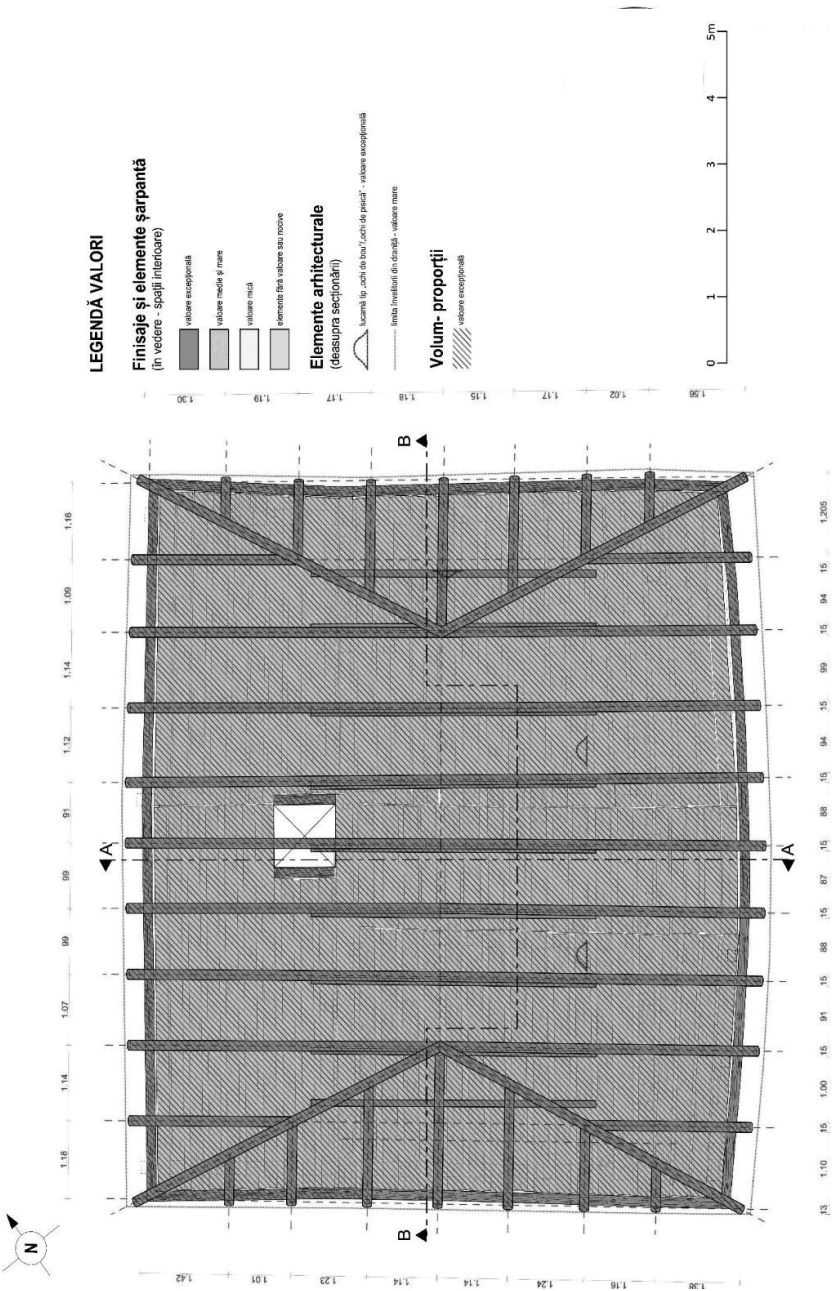
Anexa nr. 3 - Piese desenate – Relevul etapelor de construire ale clădirii studiate – corpul C1 Planșa 9 – Fațadă nord

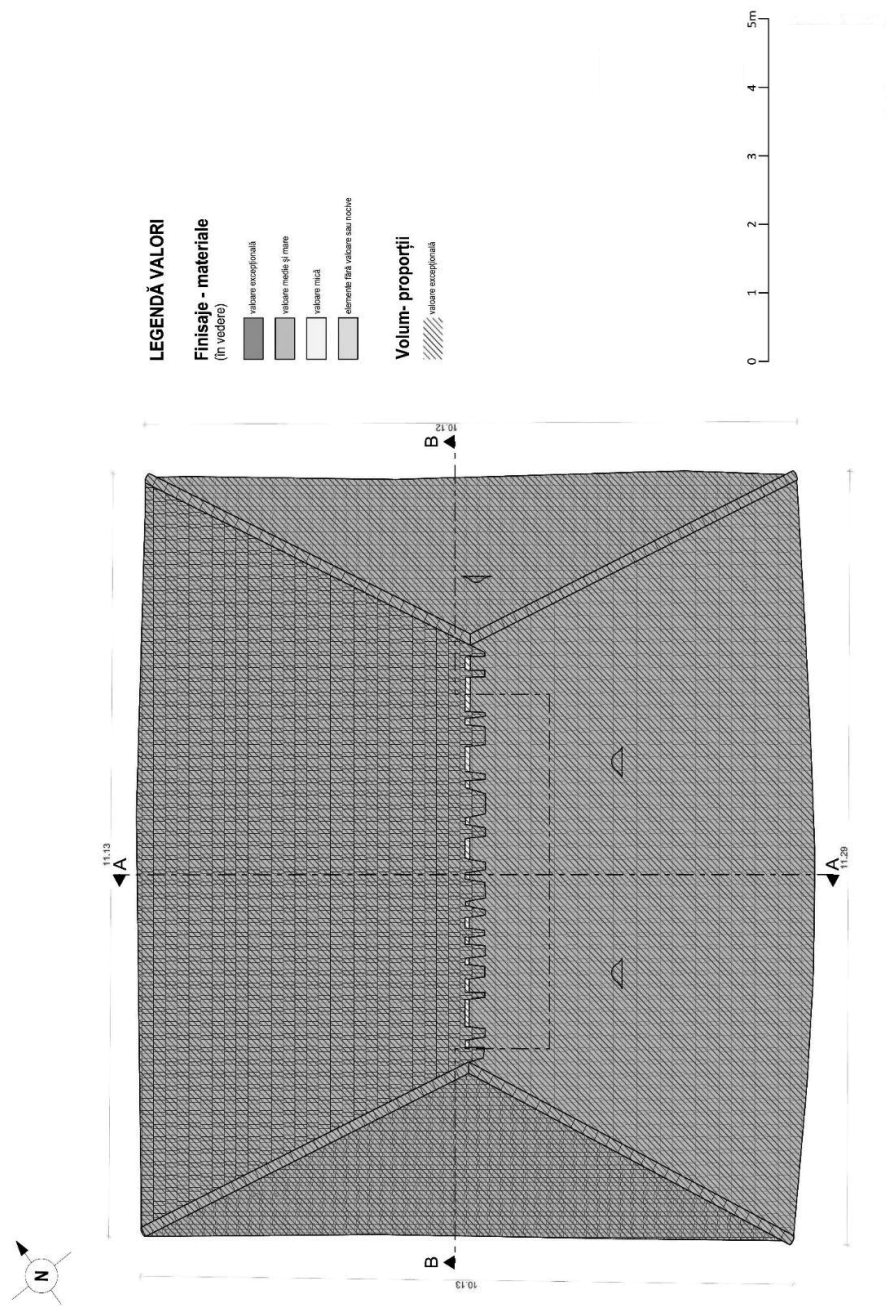
Anexa nr. 4 - Piese desenate – Sinteza de valori a clădirii studiate – corpul C1
Planșa 1 – Plan parter

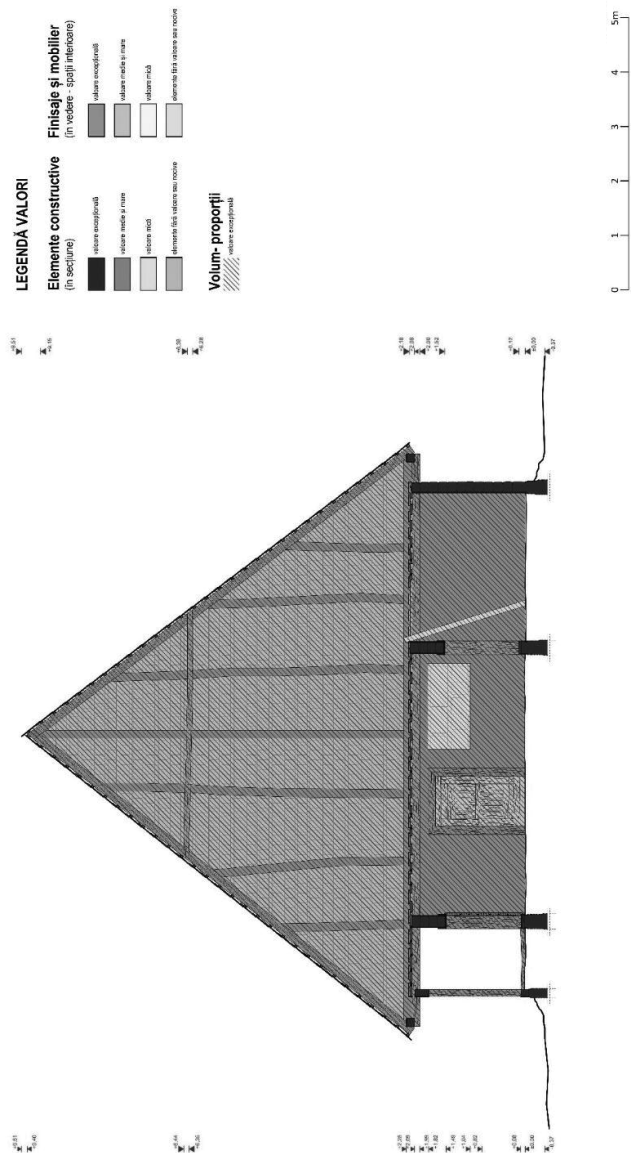
Anexa nr. 4 - Piese desenate –Sinteza de valori a clădirii studiate – corpul C1 Planșa 2 – Plan pod și șarpantă

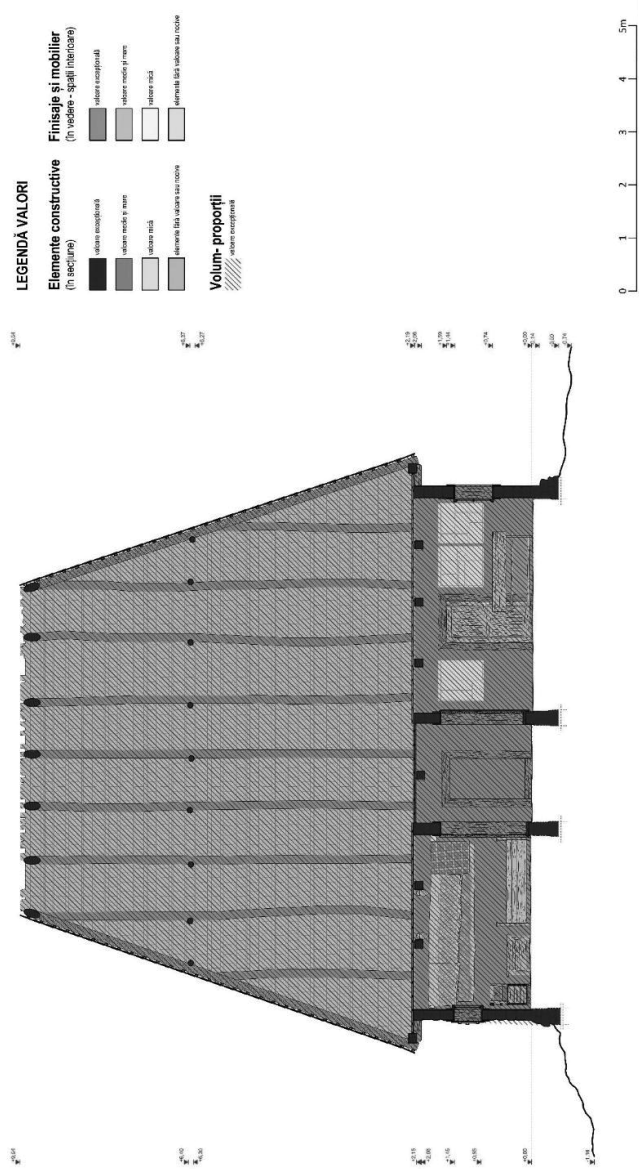
Anexa nr. 4 - Piese desenate – Sinteza de valori a clădirii studiate – corpul
C1 Planșa 3 – Plan învelitoare

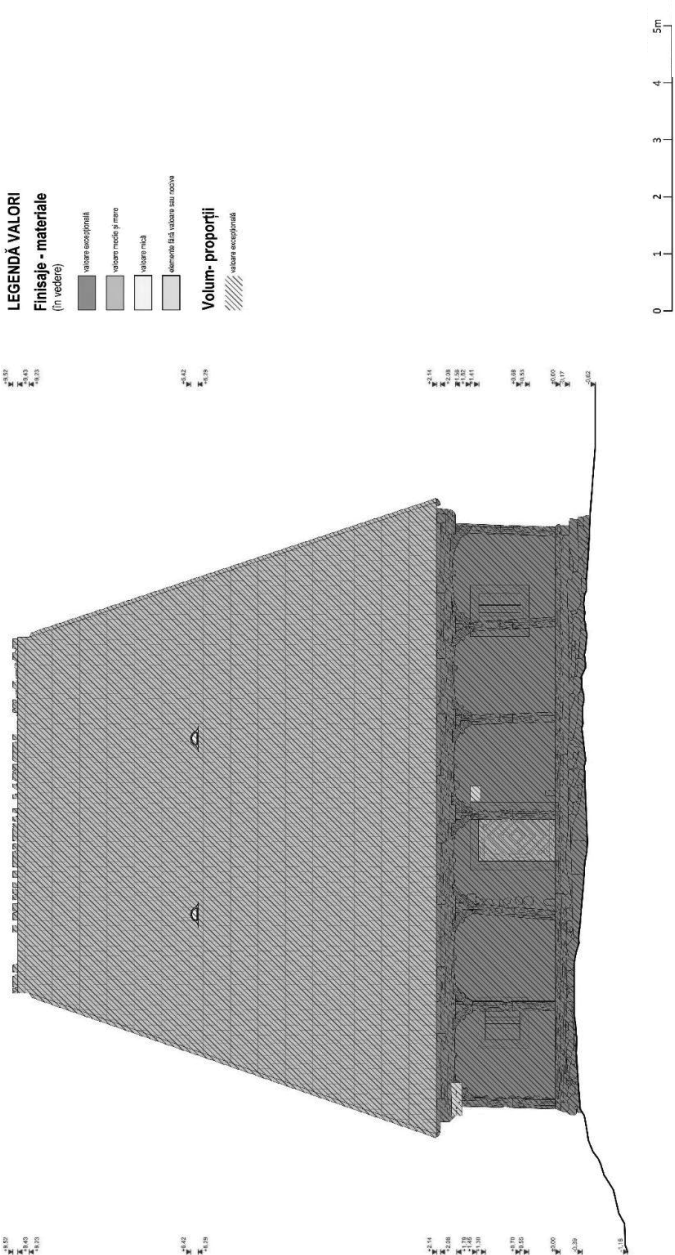
Anexa nr. 4 - Piese desenate – Sinteza de valori a clădirii studiate – corpul
C1 Planșa 4 – Secțiunea A-A

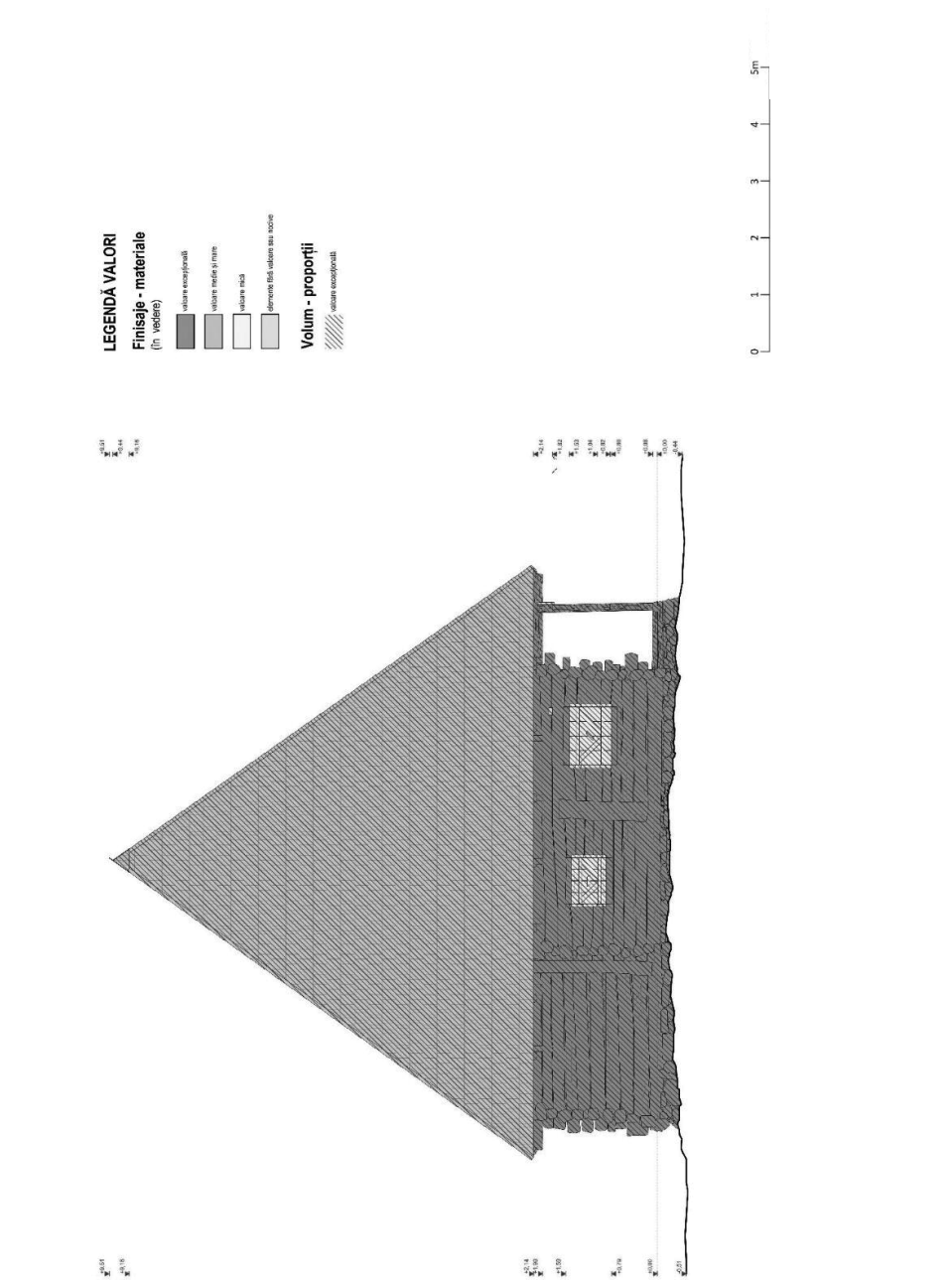
Anexa nr. 4 - Piese desenate – Sinteza de valori a clădirii studiate – corpul C1 Planșa 5 – Secțiunea B-B

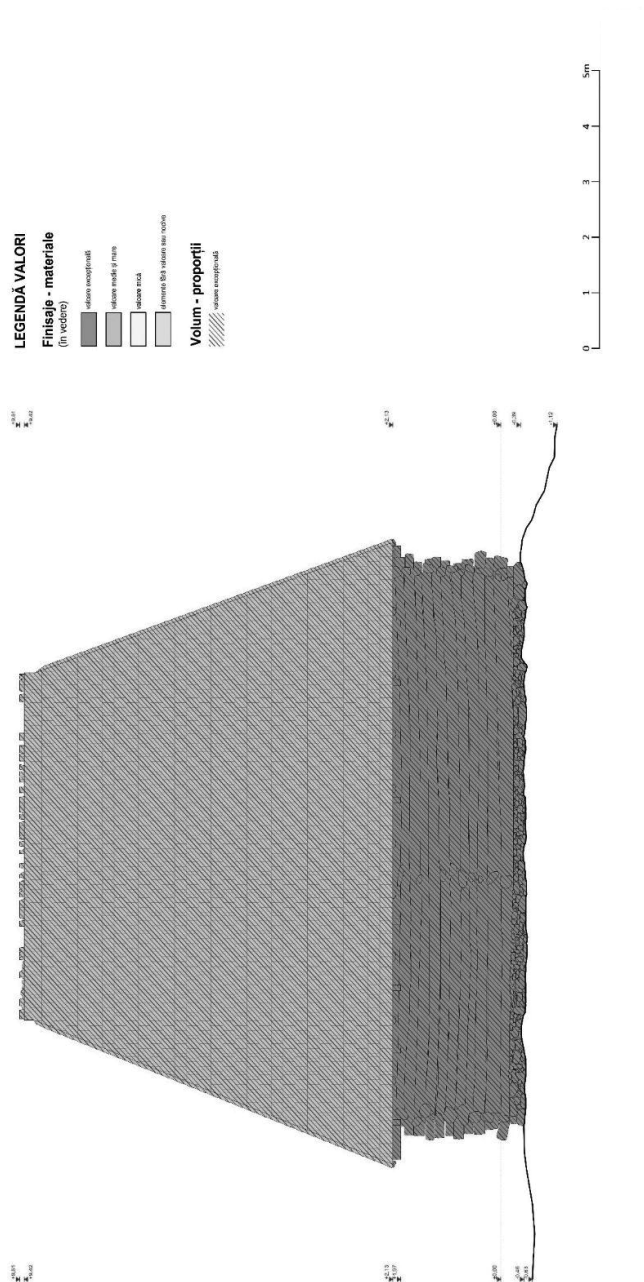
Anexa nr. 4 - Piese desenate –Sinteza de valori a clădirii studiate – corpul C1 Planșa 6 – Fațadă est

Anexa nr. 4 - Piese desenate – Sinteza de valori a clădirii studiate – corpul
C1 Planșa 7 – Fațadă sud

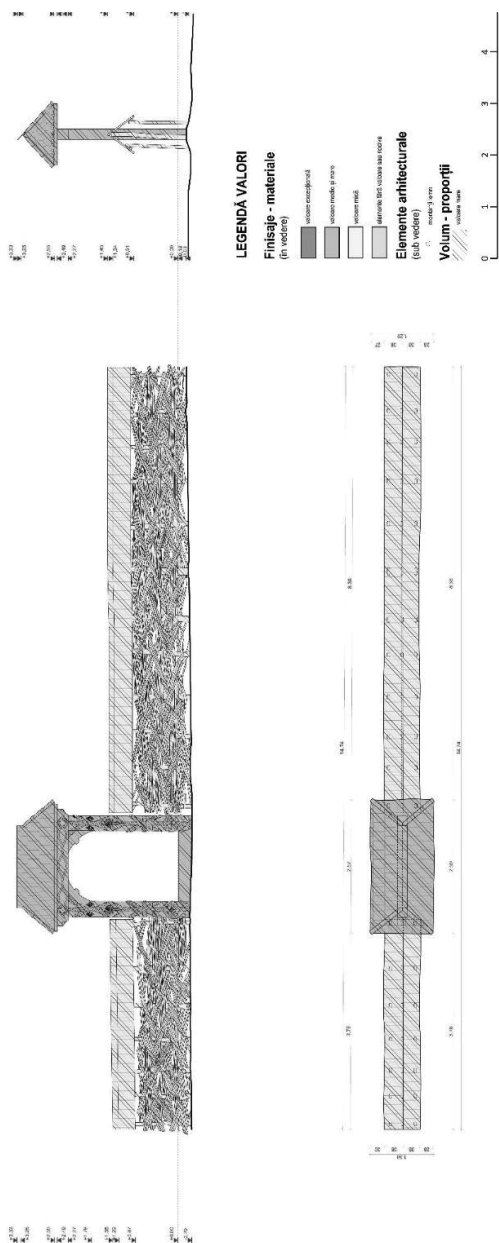

Anexa nr. 4 - Piese desenate – Sinteza de valori a clădirii studiate – corpul C1 Planșa 8 – Fațadă vest

[illegible]

Anexa nr. 4 - Piese desenate – Sinteza de valori a clădirii studiate – Planșa
10 – Poartă acces și gard împrejmuire

Structuri kohanice în cimitirul evreiesc din Sighet

Teofil IVANCIUC

*Organizația de Management al Destinației Maramureș
Sighetu Marmăției, Maramureș*

Abstract:

The Kohanim, meaning the descendants of Aaron from the priestly tribe of Levi, have a number of cultic restrictions, the most important being the prohibition to come into contact with corpses, up to a certain distance.

In the great Jewish cemetery of Sighet, dating back from the mid-18th century, with more than 3,800 graves and tombstones, the two rites existing after the split from the year 1887 have created their own separate access from two different streets.

Later, in order to be able to pray following their perceptions, the Sephardi Kohanim has opened a window in the cemetery wall, next to the Ohel where are buried the rabbis from the Kahan and Modern families, and the Hasidic Kohanim has built a metal tower from which they can say the prayers, near the Ohels of the Teitelbaum and Stern families.

These two structures are, in any case, if not unique, extremely rare; therefore, preserving them for the future should be a must.

Keywords: Kohanim, Sighet, Jewish cemetery, Hasidic, Sefardic, Ohel, tower.

Kohanimii (grafiat și sub forma: kohanii, kohenii, cohanii, cohenii etc.) reprezintă urmașii pe linie paternă ai profetului Aaron, din tribul biblic al lui Levi, mai precis din casta preoților leviți, cei care se ocupau și de oficierea sacrificiilor.

După distrugerea celui de al doilea Templu, survenită în anul 70 d.Hr., kohanimii rămași și descendenții lor au continuat de-a lungul secolelor să efectueze rugăciuni în sinagogi și să-și binecuvânteze coreligionarii, mai ales în cele mai deosebite momente precum și la marile sărbători.

Referitor la originea multimilenară a acestora, deși în ultimele decenii au fost efectuate numeroase studii genetice, apartenența lor la cea mai veche

linie patriarhală evreiască nu a putut fi deocamdată nici confirmată, nici infirmată cu certitudine.¹

Mulți (însă nu toți) dintre cei care se știu și se declară kohanimi, poartă anumite nume specifice, cele mai răspândite la evreimea maramureșeană fiind Kahan și Katz.

Dintre restricțiile pe care un kohanim trebuie să le respecte, mai cunoscute sunt cele legate de contactul cu cadavrele (interdicție de la care însă sunt exceptate rudele apropiate).

Această regulă izvorăște din Torah, fiind menționată clar în cărțile Levitic, 10:6 și 21: 1-5, respectiv în Numeri, 19:14, dar și în cartea Ezechiel din Vechiul Testament (cap. 44: 20 și 25).²

Regulile rabinice specifică mai clar limitele permise, kohanimilor fiindu-le interzis să se apropie la mai mult de 4 *amoth* (veche măsură biblică, echivalentul a aproximativ 1,9 metri) de un cadavru sau de un mormânt situat sub cerul liber, însă, dacă există un gard sau vreun alt tip de separare înalt de minim 80 cm, spațiul interzis se reduce la doar 4 *tefachim* (altă măsură biblică, echivalentul a cca 32 cm).³

Mai mult, kohanimilor nu le este permisă nici apropierea de părți ale unui cadavru, astfel că restricțiile se referă și la spitale sau chiar la anumite muzee de științe naturale.

Așadar, nu e de mirare că, nu mai departe de luna iunie 2023, a apărut o solicitare spre beneficiul celor cca 1500 de kohanimi care trăiesc în Londra, în vederea modificării căilor de acces în stația de metrou South Kensington, pentru a permite accesul acestora fără nici un fel de contact cu Muzeul de Științe din apropiere, instituție care adăpostește, printre altele, rămășițe umane...

Însă, în noiembrie 2023, cererea care implica cheltuieli de 2 milioane de lire sterline din partea municipalității, a fost respinsă.⁴ În alte locuri, însă, kohanimii au reușit să își implementeze cu succes dificilele norme sanitar-religioase. Astfel, la o capelă funerară evreiască din New York, kohanimii au un spațiu numai al lor, prevăzut cu aer condiționat și cu facilități de comunicare (Fig. 1).

În cimitirul evreiesc din capitala Slovaciei, Bratislava (Fig. 2), dar mai ales la mormântul liderilor dinastiei rabinice Chabad-Lubavitch din

¹ Harry Ostrer, *Legacy: A Genetic History of the Jewish People*. Oxford, pp. 96–101.

²*** *Biblia sau Sfânta Scriptură*, București, 2008.

³ Chaim N. Denburg, *Shulchan Arukh, Yoreh De'ah*, Montreal, 1955, capitolele 371 și 373.

⁴ <https://www.jewishnews.co.uk/south-kensington-kohanim-application/> accesat în 10.09.2024.

cimitirul Montefiore din Queens, New York (vizitat zi și noapte de nenumărați adepți), kohanimii au accesul securizat, putând păstra distanța de 4 *tefachim* menționată mai sus, atât prin montarea unor garduri delimitatoare exterioare, cât și prin zidul interior care înconjoară mormintele, respectiv prin lipsa acoperișului (Fig. 3 și 4). Iar, în foarte multe alte cimitire evreiești, precum cel din Finksburg, Maryland (SUA), kohanimii au căi de acces bine delimitate și marcate (Fig. 5).

Evreii au apărut la Sighet în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, prima lor atestare explicită în oraș datând din anul 1712.⁵ Inițial, ei și-au înhumat decedații în cimitirul vechi, situat pe strada Vasile Alecsandri, acolo unde la fața locului au mai rămas doar două morminte, unul în care „*odihnește rabinul, eruditul, învățatul, bogatul, renumitul președinte al tribunalului rabinic și învățător pios, domnul Zvi Ben Moshe Abraham, care a decedat în ziua a 4-a a lunii Elul 5531 (14 august 1771)*”⁶ și altul al soției acestuia. Restul pietrelor tombale au fost mutate în cimitirul actual, pe sectorul dinspre strada Izei.

Cimitirul nou evreiesc (Fig. 6), cel mai mare din Maramureș, în care la un moment dat au fost contabilizate 3877 de morminte, a fost deschis probabil în secolul al XVIII-lea, la intersecția străzilor Izei (spre est)⁷ cu Szilágyi István (spre nord)⁸, fiind înconjurat cu un zid de piatră și adăpostind azi 5 *Ohel*-uri rămase intacte (capele în care sunt înhumați rabini).

Cel mai vechi semn funerar identificat până în prezent datează din jurul anului 1750, reprezentând un dublu grifon (*Ziz* în iudaism), adică un leu cu cap și aripi de pasăre, probabil un simbol timpuriu al hasidismului (însă, nu se știe dacă piatra a fost întotdeauna acolo, sau a fost mutată din cimitirul vechi).

Puternica comunitate evreiască sigheteană, care la al Doilea Război Mondial număra peste 11000 de suflete, s-a rupt ireconciliabil începând din anul 1883 și finalmente în 1887, după ce, între hasizii maghiari conduși de familia Teitelbaum și cei galițieni, ai căror lideri erau membrii familiei Kahan, s-a produs un conflict cauzat de alegerea noului rabin al orașului, de

⁵ Teofil Ivanciuc, *Sighetul Marmăției. Ghid cultural-turistic*, Sighet, 2007, p. 81; Ioan J. Popescu, *O istorie a evreilor din Sighet*, Sighet, 2009, p. 142.

⁶ Ludovic Bruckstein, *Amintiri de piatră*, în „Revista Cultului Mozaic”, nr. 184, 1 mai 1968, p. 7.

⁷ fostă Iza utca – în vremea Imperiului austro-ungar, str. Gen. Dragalina în perioada interbelică și Izei - ulterior.

⁸ fostă Alsó-kertalja utca, respectiv str. Gh. Lazăr – în perioada interbelică și apoi Karl Marx – în epoca comunistă.

modul de utilizare a Sinagogii Mari⁹ și de viziuni diferite pe tema integrării, sau nu, a evreilor din oraș în Uniunea Comunităților Evreiești Ortodoxe din Ungaria.¹⁰

Drept urmare, gruparea Kahan, care, în urma despărțirii a fost nevoită să adopte ritul sefard, din considerente impuse de legislația imperială a momentului, și-au deschis propria sinagogă (singura care a supraviețuit până azi din grupul de sinagogi istorice), iar cele două fracțiuni au ajuns să se evite într-atât, încât, dacă anterior cimitirul era utilizat în mod comun, ulterior separării hasizii au început să folosească doar porțița dinspre strada Izei, în timp ce sefarii intrau doar pe poarta principală, de pe strada Szilágyi István.¹¹

Nu știm când exact anume (deocamdată nu am găsit nici un fel de consemnări vechi scrise, iar istoria orală nu ne-a fost de folos), dar presupunem că după Primul Război Mondial, kohanimii sigheteni¹² și-au creat propriile structuri în cimitir.

Astfel, sefarii au tăiat o fereastră a kohanimilor (Fig. 7) în gardul de piatră dinspre nord (pe str. Szilágyi István), în dreptul *Ohel*-ului în care sunt înhumați rabinii din familiile Kahan și Modern (Fig. 8). Fereastra, metalică, este alcătuită din două aripi și se deschide dinspre exterior, permițând vederea către interiorul capelei.

Iar pe latura dinspre est (str. Izei), hasizii și-au ridicat o facilitate și mai aparte, „turnul kohanimilor” (Fig. 9) situat între porțița de intrare și cele două *Ohel*-uri în care sunt înhumați rabinii din familiile Teitelbaum și Stern. Drept urmare, ansamblul cimitirului arată azi ca în Fig. 10.

Turnul este probabil unic în lumea evreiască, fiind de plan rectangular, cu latura de cca 3 m și înălțimea de cca 7 m. Scheletul său este metalic, iar nivelul principal, aflat la cca 4 m înălțime este alcătuit dintr-un planșeu de beton, cândva mărginit de jur împrejur cu balustrade austere, care s-au salvat parțial. Accesul sus se face pe o scară de fier, ale cărei trepte de lemn s-au pierdut în timp, situată pe latura estică. Acoperișul a fost învelit cu

⁹ S. Y. Gross, Y. Y. Kohen, *Sefer Maramaros*, Tel Aviv, 1983, pp. 25-26.

¹⁰ Ioan J. Popescu, *op. cit.*, pp. 63-71.

¹¹ Informație de la regretatul istoric Ioan J. Popescu.

¹² Kohanimi despre care nu am aflat mare lucru. Se știe însă că cel puțin doi dintre rabinii Kahan și anume Yekhiel Tzvi (care a trăit între anii 1800-1881), respective Yosef Mordechai (1837-1897), aparțineau acestui grup aparte (S. Y. Gross, Y. Y. Kohen, *Sefer Maramaros*, Tel Aviv, 1983, *passim*). Dacă acceptăm procentul vehiculat, de 5% din totalul populației religioase evreiești, atunci la apogeu, în anul 1940, între evreii sigheteni se vor fi putut afla cca 500 kohanimi.

tablă care a fost distrusă de vânt în urmă cu câțiva ani, lăsând de atunci construcția pradă intemperiilor.

Turnul a fost folosit de către kohanimi fie pentru a putea recita rugăciunile morților (*Kaddish*) respectând percepțele ritualice, fie pentru a da de acolo binecuvântarea preoțească (*Birkat Kohanim*), care trebuie săvârșită de pe o platformă ridicată, după cum scrie în Levitic 9:22¹³, ori poate a servit în ambele scopuri.

Localnicii presupun că existența turnului era necesară pentru a permite evreilor să se roage de pe platforma sa...¹⁴

Când, mai precis, a fost construit „turnul kohanimilor” nu am aflat, însă, ținând cont de materialul din care este realizat planșeul și de aspectul elementelor metalice, presupunem să dateze din perioada interbelică.

În afara celor două facilități kohanice, atât de rare și de deosebite, în cimitirul evreiesc din Sighet se mai află și numeroase morminte purtând semnul binecuvântării preoțești (două palme alăturate, cu degetele grupate două câte două, v. Fig. 11), tipic doar kohanimilor, toți cei înhumați sub acel semn aparținând respectivului grup.

Dacă „fereastra sefarzilor” este utilizabilă și în prezent, în „turnul hasizilor” accesul este momentan imposibil, datorită condiției în care se află scara de acces, fiind clar că acesta nu a mai fost folosit de multă vreme, drept pentru care pledăm pentru restaurarea sa, în vederea prezervării pentru viitorime.

Acest lucru, însă, nu știrbește valoarea și unicitatea celor două structuri, a căror existență ar trebui mediatizată, în vederea introducerii lor în circuitele de vizitare specifice.

¹³ „Și și-a ridicat Aaron mâinile sale asupra poporului și l-a binecuvântat, iar după ce a săvârșit jertfa pentru păcat, arderea de tot și jertfa de mântuire, s-a coborât”, *Biblia sau Sfânta Scriptură*, op.cit.

Acest fapt este plauzibil deoarece se știe că, în întreaga perioadă scursă între anul 1947 (momentul emigrării în S.U.A. a ultimului rabin, Moshe Teitelbaum) și până în 2021 (inaugurarea noii sinagogi), hasizii veniți în pelerinaj la Sighet (unde, în perioada comunistă, nu au mai avut o comunitate), lipsiți vreme de peste 70 de ani de o sinagogă proprie și neacceptând să se roage în cea sefardă, și-au recitat toate rugăciunile în cimitir...

¹⁴ Informație obținută de la regretatul profesor evreu sighetean Iosif Tanenbaum, cu referire la momente petrecute cu multe zeci de ani în urmă, probabil în anii 1940. Și profesorul Petru Ganz, un alt eminent reprezentant al comunității evreiești sighetene, al cărei secretar este, ne-a declarat că în tradiția locală iudaică s-a perpetuat informația că turnul respectiv a fost folosit de către kohanimi, fără a se cunoaște însă detalii despre perioada în care a fost construit sau funcționat și nici despre modul de utilizare al acestuia.

BIBLIOGRAFIE

BRUCKSTEIN, Ludovic, Amintiri de piatră, în „Revista Cultului Mozaic”, nr. 184, București, 1 mai 1968

DENBURG, Chaim N., Shulchan Arukh, Yoreh De'ah, Montreal, 1955

GROSS.,Y., KOHEN, Y.Y., Sefer Mamaros, Tel Aviv, 1983

IVANCIUC, Teofil, Sighetul Marmăției. Ghid cultural-turistic, Editura Echim, Sighetu Marmăției, 2007

OSTRER, Harry, Legacy: A Genetic History of the Jewish People. Oxford University Press, Oxford, 2012

POPESCU, Ioan. J., O istorie a evreilor din Sighet, Editura Echim, Sighetu Marmăției, 2009

***Biblia sau Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2008

<https://www.jewishnews.co.uk/south-kensington-kohanim-application/>

Ilustrații

Figura 1. *Sinai Chapels, New York*; Sursa: imjustwalkin.com.

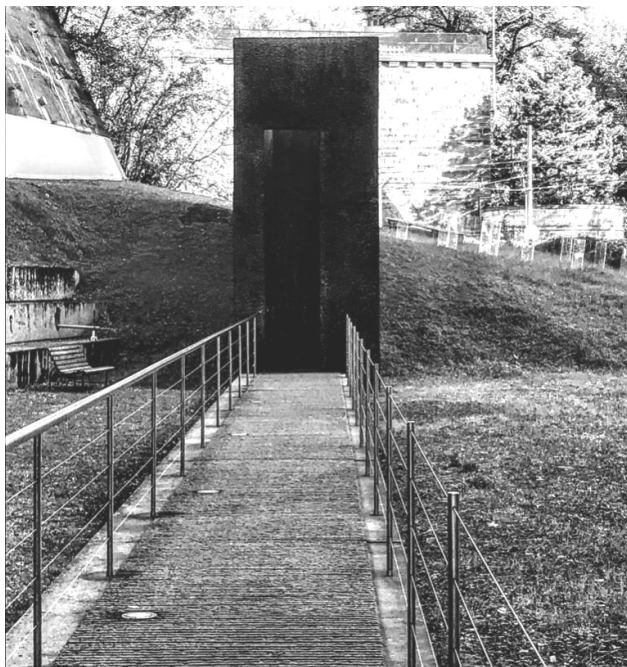

Figura 2. *Cimitirul evreiesc din Bratislava*; foto: Patrick Comerford.

Figura 3. *Mormântul rabinilor Chabad din New York*; sursa: Google.

Figura 4. *Mormântul rabinilor Chabad din New York;*
foto: Bentzi Sasson.

Figura 5. *Beth Jacob Cemetery din Finksburg, Maryland;*
foto: Bohemian Baltimore.

Figura 6. *Cimitirul evreiesc din Sighet;*
foto: Teofil Ivanciuc.

Figura 7. *Fereastra kohanilor, cimitirul evreiesc din Sighet;*
foto: Teofil Ivanciuc.

Figura 8. Interiorul Ohel-ului Kahan, cimitirul evreiesc din Sighet;
foto: Teofil Ivanciuc.

Figura 9. Turnul kohanimilor, cimitirul evreiesc din Sighet;
foto: Teofil Ivanciuc.

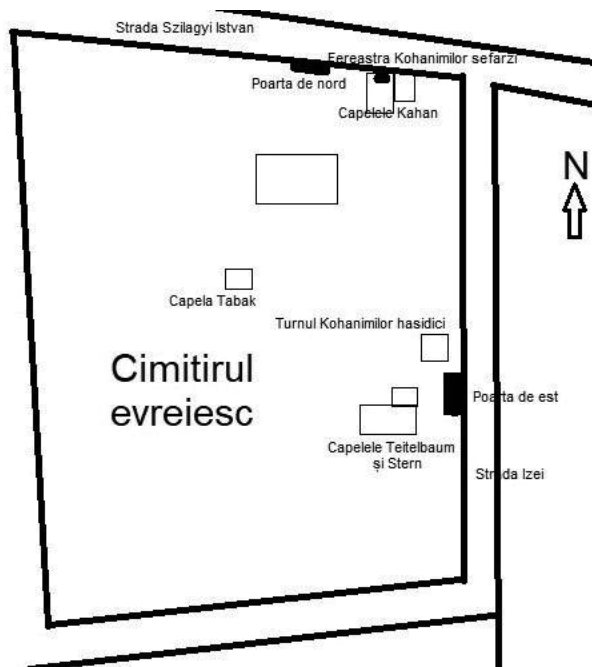

Figura 10. *Schița cimitirului evreiesc din Sighet;*
sursa: Teofil Ivanciuc.

Figura 11. *Semnul kohanimilor pe morminte din cimitirul evreiesc sighetean;*
foto: Teofil Ivanciuc.

„A doua cooperativizare”: acțiuni politice și consecințe socio-economice în sistematizarea rurală în Maramureș între 1962 și 1989

dr. Ioan BOROICA

Muzeul Maramureșean, Sighetu Marmăției

S-au propus mai multe definiții ale sistematizării ca acțiune politică și administrativă din perioada comunistă. O definiție propusă ar fi: *„Ca parte componentă a ansamblului acțiunilor de organizare complexă a teritoriului, sistematizarea rurală are ca obiect principal corelarea diferitor funcțiuni economice și sociale ce se manifestă pe același teritoriu, precum și cele de producție, de locuire, de comunicații, hidroameliorative etc., vizând dezvoltarea echilibrată a teritoriului și așezărilor.”*¹

Cercetarea aspectelor care au rezultat din aplicarea politicii Partidului Comunist Român, cu toate structurile pe care le controla este o provocare. Sistematizarea a avut consecințe în primul rând asupra spațiului construit și a avut intenția de uniformiza și nivela spațiul rural după modelul celui urban în numele unei ideologii a întâietății clasei muncitoare în fața altor categorii sociale. Am încercat să aflu care au fost principalele legi, decrete, hotărâri și alte acte normative ale legiuitorului comunist dar și anterior precum și felul cum au fost aplicate în fapt în situația județului Maramureș. Una din consecințele vizibile a acestei politici a fost modificarea aspectului satelor maramureșene. Dacă anterior aplicării unor astfel politici arhitectura vernaculară maramureșeană avea unitate de concept reprezentată de gospodărie sau *stănut* în care materialele de construcție era lemnul de diferite esențe, în principal stejarul și molidul, cu tencuieli interioare din lut, care uneori puteau lipsi, construcțiile fiind amplasate pe fundații joase din piatră extrasă din albiile râurilor sau râpe zidită de obicei fără lianți. Casa, principala construcție a gospodăriei așezată în spatele curții împrejmuite cu garduri din nuiele, era caracterizată printr-o volumetrie specifică: acoperișul de șindrilă în patru ape, de trei ori mai înalt decât *butea* casei zidită din lemn rotund sau fasonat, compusă din una sau mai rar două încăperi de locuit, o tindă și o cămară și frontal pe toată lungimea casei o prispă străjuită de o

¹ Ion Bold, Mioara Matei, Petre Sabadeanu, *Sistematizarea rurală. Sistematizare și urbanism*, Editura Tehnică, 1974. p. 19.

colonadă de stâlpi incrustați. Anexele: grajdul cu șură, cotețele, colejna, fânarele și ele din lemn pe același tip de fundații, erau dispuse în așa fel încât să poată fi supravegheate din casa cu ferestre mici. Treptat, acest tip de arhitectură omniprezent în satul maramureșean a început să fie înlocuit treptat încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mai întâi cu case evreiești care aduc în sate conformații ale acoperișurilor cu două ape și dispuse, dispuse paralel cu drumul, constituind uneori adevărate fronturi stradale. Odată cu debutul politicii de sistematizare are loc înlocuirea accelerată a construcțiilor vernaculare din satele maramureșene cu construcții fără valoare estetică.

Astfel că vernacularitatea sistemului constructiv în satul maramureșean a fost și însăși normă de urbanism. Însă începutul urbanismului rural generat de intervenția statului pe teritoriul actual al României datează încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Reformele inițiate de împărăteasa Maria Tereza și continuate de Iosif al II-lea în cazul satelor bănățene, în urma unui vast program de colonizare desfășurat în mai multe etape, era urmărită realizarea de noi așezări cât și reorganizarea celor vechi. Astfel, pe lângă întemeierea unor așezări noi cu configurație geometrizată, unele din așezările românești existente au fost grupate într-o singură localitate, compactă și geometric organizată. Pentru localitățile compacte era realizată organizarea vetrei satului în lungul drumului principal, așa numita scoatere „la linie” realizat prin comasări cu organizarea geometrică pe cvartale, cu un centru civic situat central cuprinzând principalele instituții: biserică, primărie, școală. Extinderile localităților existente s-a făcut tot pe criterii geometrice. În toate cazurile lucrările au fost realizate pe baza unor regulamente aprobate de autoritățile habsburgice.²

Pe teritoriul Principatelor Române Legea rurală din 1864 cuprindea prevederi legate de organizarea teritoriului referitoare la organizarea vetrelor de sat rezultate în urma împroprietărilor. La începutul secolului al XX-lea în 1904 este promulgată Legea pentru organizarea comunelor rurale și administrarea plășilor, care stabilea între atribuțiile consiliilor comunale determinarea vetrelor satelor și cătunelor, a drumurilor și alinierea caselor. Prevederile ulterioare sunt oarecum asemănătoare. Astfel, Legea pentru

² Teodor Octavian Gheorghiu, *Sistematizarea rurală în Banatul secolelor XVIII-XIX*, în *Urbanismul*. Serie nouă, nr. 7, 8, p. 19-20. https://www.academia.edu/43470571/Sistematizare_rurala_in_Banatul_secolelor_XVIII_XIX_Rural_planning_in_Banat_region_in_the_XVII_XIX_centuries_Urbanismul_serie_nou_a_Momente_de_Urbanism_rom%C3%A2nesc_Moments_of_urban_planning_in_Romania_7_2010_8_2011_p_16_22.

modificarea administrativă din 1925 prevedeau obligativitatea întocmirea unor planuri pentru punerea „în bună rânduială a comunei”: alinierea sistemului stradal, utilități etc. În anul 1929 este promulgată Legea pentru organizarea administrației locale, potrivit căreia se stabilea obligativitatea întocmirii în termen de 10 ani a unor planuri de sistematizare sau revizuirea celor existente prin care era determinat locul diferitor funcțiuni locale: piețe, parcuri, plantații, grădini, edificii și monumente publice care trebuie aprobate de Consiliul comunal. Ulterior, în 1936 este emisă o altă lege: Legea administrativă din martie 1936, care reia prevederile celei din 1929. Aceasta adăugă obligativitatea obținerii avizului Consiliului Tehnic Superior. După instaurarea dictaturii carliste, în 1938, este emisă o nouă lege administrativă prin care planurile de sistematizare trebuie avizate Comisia superioară a planurilor de sistematizare la nivel central și comisii la nivelul ținuturilor înființate cu această ocazie. În perioada interbelică trebuie remarcată contribuția teoretică a lui Cincinat Sfințescu, autor al primului tratat de urbanistică din România care a propus termenul de sistematizare.³

Elaborarea cadrului normativ în perioada comunistă s-a făcut treptat și a reprezentat o ideologizare după modelul sovietic a urbanismului dezvoltat în perioada interbelică. Primul act normativ important a fost Hotărârea Consiliului de Miniștri (HCM) 1248/1962 referitoare elaborarea, avizarea și aprobarea și studiilor de sistematizare și investiții⁴ elaborat nu întâmplător odată cu declararea finalizării procesului de colectivizare a agriculturii. Prin acest act normativ este stabilit conținutul cadru al documentațiilor de sistematizare. În 1963, prin HCM 191/1963 IPSOTA (Institutul de Studii și Proiectarea pentru organizarea teritoriului) este desemnat pentru realizarea unor studii experimentale de sistematizare pentru zone agricole extinse la nivel de raioane. După această dată Partidul Comunist Român, prin instituțiile pe care le controlează trasează direcțiile în politica urbanismului rural, cunoscut sub numele de sistematizare rurală. Noi directive politice pentru sistematizare sunt stabilite de Congresul al IX-lea al PCR din iulie 1965, Plenara Comitetului Central al PCR din 5-6 octombrie 1967 și Conferința Națională a PCR din 6 decembrie 1967 care adoptă ”Principiile de bază pentru îmbunătățirea organizării administrativ teritoriale a României și

³ Ion Bold , Mioara Matei, Petre Sabadeanu, *op cit.* . p. 30-32.

⁴ Hotărâre privind elaborarea, avizarea și aprobarea și studiilor tehnico-economice și a proiectelor de investiții sistematizare nr. 1248 în Colecția de Hotărâri și dispoziții ale Consiliului de Miniștri al RPR, an IX, nr. 38, 17 dec. 1962, p. 535-579.

sistematizarea localităților rurale”.⁵ Directivele sistematizării rurale sunt reluate și dezvoltate de Congresul al X-lea și concretizate ulterior în materialele Conferinței Naționale a PCR din 19-21 iulie 1972. Ele au căpătat valoare de lege prin Legea 58 din 1974 privind sistematizarea teritoriului și localităților urbane și rurale, fapt precizat în partea introductivă a legii. Scopul legii a fost de reglementa organiza spațiului construit și a cel adiacent împreună cu echiparea tehnico-edilitară. Dar textul legii dispunea restrângerea perimetrelor construibile ale localităților la „*strictul necesar și folosirea optimă a pământului*”, fiind interzisă în afara acestor perimetre amplasarea de locuințe și a oricăror dotări tehnico-edilitare: rețele electrice, de apă și canalizare, rețele stradale, etc. Legea are un capitol special destinat sistematizării localităților rurale prin care se intenționa în fapt orășenizarea localităților rurale, adică trebuiau create centre civice de tip urban care să grupeze principalele dotări social-culturale. Gospodăriile din satele mici și dispersate vor trebui relocate în satele care „*au perspectivă de dezvoltare*” într-u termen stabilit în textul legii la 10-15 ani. Prin aceasta urmau să devină centre economice și sociale cu caracter urban. Amplasarea construcțiilor în aceste centre urma să fie făcută în structuri urbanistice compacte începând din centrul civic către periferie. Terenurilor intravilane trebuiau folosite intensiv prin atribuirea în folosință pe durata existenței construcțiilor a unor mici loturi de 200-250 metri pătrați cu front la stradă de maxim 12 m. Noile ansambluri urbanistice astfel create trebuiau să aibă un aspect uniform prin utilizarea de către beneficiari a unor proiecte tip , ieftine puse la dispoziție de consiliile populare locale. Ca să aibă aspect urban construcțiile trebuiau realizate cu minimum două niveluri dispuse după aliniamente stabilite prin schițele sau după caz detaliile de sistematizare. Aplicarea legii sistematizării trebuia făcută de consiliile populare comunale, orășenești, municipale sau județene de către comisiile locale sistematizare care aveau sarcina de a analiza și aviza studiile și proiectele de sistematizare elaborate pentru teritoriul respectiv cât și controlul acestei activități. Ele sunt aprobate apoi de consiliile populare județene.⁶ După anul 1980 sistematizarea a devenit parte componentă a planurilor anuale și cincinale.⁷

⁵ Ion Bold , Mioara Matei, Petre Sabadeanu , *op. cit.* p. 40-41, V. N. Pașcanu, *Sistematizarea și organizarea teritoriului*, Institutul de Construcții, București, 1979, p. 16.

⁶ Lege nr. 58 din 1 noiembrie 1974 privind sistematizarea teritoriului și localităților urbane și rurale, publicată în Buletinul Oficial nr. 135 din 1 noiembrie 1974 <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/351>.

⁷ ***Istoria românilor, vol. X, Editura Enciclopedică, 2001, p. 900.

În afară de instituțiile menționate în aplicarea politicii de sistematizare rurală au fost implicate mai multe instituții create de regimul comunist. Începând cu anul 1948 s-au înființat instituții de nivel central, respectiv Oficiului de Studii și Documentare, în 1952 ISPROR (Institutul pentru Proiectarea orașelor și construcțiilor publice și de locuit) și în 1958 cu ISCAS (Institutul Central de cercetări științifice și proiectări în construcții, arhitectură și sistematizare). Din anul 1958 la nivelul fiecărei regiuni sunt înființate DSAPC-uri (Direcții de Sistematizare, arhitectură și proiectare a construcțiilor) iar după reforma administrativă din 1968, când prin Legea nr. 2/16.02.1968 s-a revenit la sistemul organizare pe județe au fost înființate 39 de IPJ-uri (Institute de Proiectare Județene). Iar la nivel central a funcționat ISART-ul (Institutul de Studii și Proiectare pentru sistematizare, arhitectură și tipizare).

Acțiunea politică a Partidului Comunist Român legată de accelerarea sistematizării rurale, în fapt a lui Nicolae Ceaușescu, capătă accente paroxistice spre finalul anilor 80 din secolul trecut. Secția organizatorică a Comitetului Central prezenta la 18 decembrie 1986 un raport pentru toate județele țării potrivit căruia trebuiau desființate 3931 de sate din cele 13123 existente precum și reducerea drastică a perimetrului constructibil pentru toate localitățile. Din cele 625 258 hectare alocate perimetrelor constructibile trebuia să se ajungă la 285 839 hectare. Perimetrele reduse astfel afectau un număr de 2 139 172 de gospodării ce trebuiau demolate dintr-un total de 3 729 000 gospodării existente. Raportul este discutat în ședința Comitetului Politic Executiv din 19 ianuarie 1987 dar nu s-a luat nici o decizie decât că s-a cerut fiecărui județ să prezinte propuneri pentru fiecare comună în parte. Comisia centrală pentru sistematizarea teritoriului și a localităților, reactivată în mai 1987, elaborează pe baza rapoartelor din teritoriu planuri detaliate pentru județe și comune. În 3 martie 1988 este convocată Conferința Națională a Consiliilor Populare ocazie cu care Nicolae Ceaușescu anunța generalizarea și accelerarea sistematizării rurale, respectiv reducerea numărului de comune de la 2705 la cel mult 2000 și la 5-6000 de sate din cele peste 13000 existente precum și o nouă reducere a perimetrelor constructibile. Conștienți de impactul social, mulți din președinții consiliilor județene au tergiversat pe cât posibil înaintarea propunerilor de sistematizare. Acțiunea pornită în forță de regimul dictatorial al lui Nicolae Ceaușescu pentru distrugerea satelor a început să

producă efecte și cu siguranță ar fi transformat satele rămase în adevărate ghetouri dacă evenimentele din decembrie 1989 nu ar fi curmat-o.⁸

Pentru teritoriul actualului județ Maramureș aplicarea sistematizării a început după anul 1960, fiind consecința două acte normative. Primul este Decretul 545 din 26 decembrie 1958.⁹ Acesta prevedea faptul că nu pot construi locuințe sau anexe gospodărești decât în perimetrul vetrei localității rurale sau urbane care se regăsește determinat în planul, schița sau regulile de sistematizare și numai pe baza unei autorizații emise de sfatul popular local. Al doilea act normativ, HCM 1678 din 20 noiembrie 1959 privind îmbunătățirea activității de sistematizare și proiectare, prevede obligativitatea stabilirii vetrei satului în termen de un an de către o comisie compusă din președintele și secretarul comitetului executiv al Sfatului popular comunal, directorul școlii, cel al căminului cultural, inginer sau tehnician în construcții și alte persoane. Vatra satului trebuia să cuprindă teritoriul organizat al satului cu construcții și anexe gospodărești, cu terenurile din apropiere cultivate sau plantate, deservite de străzi. Pentru construcțiile aflate în afara perimetrului constructibil se puteau face numai reparații, orice extindere nu era autorizată. În cadrul comunelor pentru fiecare sat se stabilea o vatră proprie pe limite naturale: drumuri, ape, căi ferate sau convenționale: limite de proprietate, garduri etc. iar pe punctele principale montau borne. Loturile pentru amplasarea caselor de locuit din vatra satului trebuiau să aibă între 400 mp și 1000 mp și fronturi la stradă între 14 m și 25 m în funcție de existența rețelelor de apă sau canalizare. Fiind mai mari în lipsa acestora.¹⁰ În regiunea Maramureș de atunci, aplicarea s-a făcut destul de repede. S-a materializat cu aprobarea de către Sfatul Popular regional printr-o decizie cu nr. 1700 din noiembrie 1962 a vetrelor de sat pentru localitățile din raioanele Vișeu, Sighet, Șomcuta, Cehu Silvaniei și Satu Mare.¹¹

Modul concret cum a fost realizată o delimitare a vetrei satului a putut fi urmărită în documentele Primăriei Ocna Șugatag cu satele aparținătoare Breb, Hoteni și Sat Șugatag din Maramureșul istoric (Fig. 1-4). A constat în numirea unei comisii din funcționarii structurilor administrative și de partid locale și de la nivelul raionului din care obligatoriu trebuiau să facă parte

⁸ <https://revista22.ro/dosar/distrugerea-satelor-romane351ti-in-arhivele-comitetului-central>.

⁹ Decretul nr. 545 din 1958 privind reglementarea amplasării construcțiilor, precum și trecerii în proprietatea statului a terenului și construcțiilor necesare efectuării unor lucrări sau a unor acțiuni de interes de stat, <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/125>.

¹⁰ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Maramureș (în continuare AN; SJMM), Fond Primăria Ocna Șugatag, ds.. 49/1973, f. 49-58.

¹¹ Idem, f. 32.

președintele comitetului executiv al comunei, secretarul acelui comitet, directorul școlii, directorul căminului cultural, inginerul sau tehnicianul agronom și șeful serviciului raional de arhitectură și sistematizare. Se poate remarca, evident caracterul politic al acestei lucrări. A urmat întocmirea de schițe de mână pentru delimitarea vetrei satului și apoi de planuri la scară de către secțiile de urbanism de la nivel raional iar după 1968, după reforma administrativă de către cele județene, amplasarea de borne care au fost predate pentru păstrare proprietarilor terenurilor pe care erau pozate cu întocmirea unor procese verbale de predare .¹²

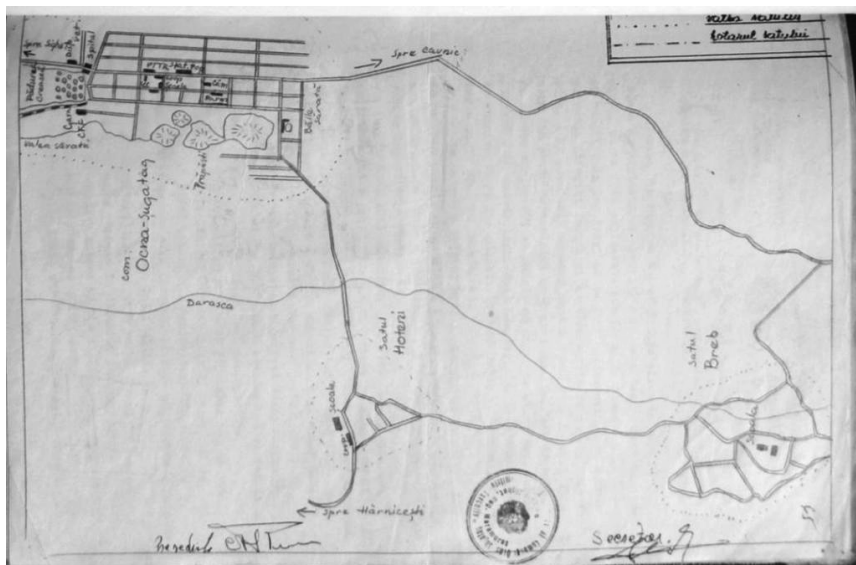

Fig. 1. Schiță de mână întocmită pentru sistematizarea localității Ocna Șugatag.
Sursa AN, SJMM, Fond Primăria Ocna Șugatag.

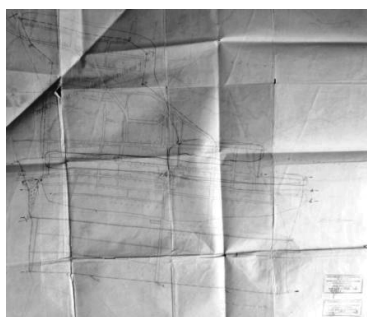

Fig. 2. Plan de sistematizare a

Fig. 3. Plan de sistematizare perimetrului

¹² Idem. f. 6-29

*perimetrului construibil a satului
Ocna Șugatag, 1973.*
Sursa AN, SJMM, Fond Primăria
Ocna Șugatag.

construibil a satului Breb, 1973.
Sursa AN, SJMM, Fond Primăria Ocna
Șugatag.

*Fig. 4. Plan de sistematizare a perimetrului construibil
al satului Hoteni, 1973.*

Sursa AN, SJMM, Fond Primăria Ocna Șugatag.

După 1962 este obligatorie întocmirea pentru fiecare localitate în parte a unor studii cu caracter interdisciplinar, standardizat denumite schițe de sistematizare. Acestea dau un aspect științific intenției organelor de partid comuniste de a controla spațiul construit și de a dirija dezvoltarea acestuia în sensul unei urbanizări forțate. La început aceste documentații cuprindeau delimitări ale vetrelor satelor, rectificări ale rețelei de străzi, amplasări de dotări, echipări edilitare, perimetre de perspectivă etc. După apariția Legii sistematizării 58 din 1974 acestea devin mai sofisticate. Trebuia să cuprindă:

- precizarea funcțiunilor satului în sistemul de localități unde este amplasat,
- descrierea diferitor categorii de resurse de materii prime energetice, agricole, silvice, precum și a unităților de producție,
- date despre demografia și potențialul demografic,

- descrierea fondului construit în cantitatea și tipologia lui,
- echiparea tehnică cu diferite tipuri de rețele de apă, electrice,
- folosirea terenului agricol rămas în afara vetrei construite după comasare și sistematizare, precum și a terenului agricol din afara acesteia.¹³

Urmărind cazul comunei Ocna Șugatag în anul 1968 este întocmit un astfel de studiu de către DSAPC Maramureș intitulat schiță de sistematizare¹⁴ (vezi și fig. 5-7). Conținutul cuprinde piese scrise și desenate. În cazul pieselor scrise sunt cuprinse date despre amplasarea geografică a comunei cu satele aparținătoare, scurt istoric, date demografice, funcțiuni economice și de perspectivă, dotări social culturale precum și concluzii. În cadrul propunerilor de sistematizare se dispune oprirea oricăror construcții în afara vetrei satelor cât și a viitorului centru civic planificat. Vatra satului (intravilanul) cuprinde mai multe funcțiuni: centru civic (5ha), depozite în zona gării căii ferate înguste (5 ha), zona balneară (20 ha), zona de sport (2 ha), târg și piață (2 ha), cimitir (2 ha) și zona de extindere a perimetrului construibil (26 ha).

*Fig. 5. Plan de situație cu amplasarea
vetrei satului pentru localitatea Ocna Șugatag, 1973,
Sursa AN, SJMM, Fond ARIS.*

¹³ V. N. Pașcanu, *op. cit.*, p. 76-77.

¹⁴ AN; SJMM, Fond Centrul Județean de Proiectări "Aris", proiect 3525/1968.

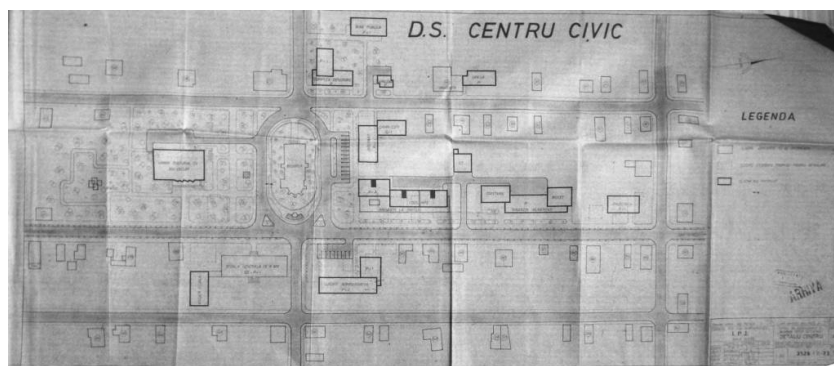

Fig. 6 Detaliu sistematizare centru civic Ocna Șugatag, 1973,
Sursa AN, SJMM, Fond ARIS.

Fig. 7. Băile vechi ocna Șugatag, 1973,
Sursa AN, SJMM, Fond ARIS.

În anul 1968 este aplicată reforma administrativă propusă prin Legea nr. 2 din 1968 astfel că din teritoriul fostei regiuni Maramureș alocat județului nou înființat, din cele 83 comune se vor reduce la 61 de comune. Unele din comune sunt redenumite, de exemplu comuna Cuhea se numește Bogdan Vodă, Vad se redenumește Vadu Izei pentru a fi diferențiată de satul Vad de lângă Copalnic Mănăștur.¹⁵ Tot acum este înființată la nivelul Consiliului Județean Comisia permanentă de arhitectură și sistematizare cu

¹⁵ AN; SJMM, Fond Consiliul Județean Maramureș, Comitetul Executiv, ds. 1, f. 51-55.

rolul de controla activitatea în aceste domenii¹⁶, care dispune revizuirea tuturor vetrelor de sat și a schițelor de sistematizare elaborate până atunci.

Din anul 1969 are loc cel puțin anual prezentarea și discutarea în ședințele Comitetului Executiv dar și a Sesiunilor Consiliilor populare din cadrul Consiliului Județean a unor rapoarte despre modul cum sunt aplicate și controlate dispozițiile politice și legale. În aceste ședințe sunt aprobare schițele și detaliile de sistematizare realizate de DSAPC și apoi de Institutul de Proiectare Județean. Consiliul Județean dă hotărâri și în domeniul sistematizării pe care trebuie să aplice instituțiile din subordine. În raportul prezentat de DSAPC la sfârșitul anului 1969 se arată că au fost aprobate sau în curs de aprobare 21 de schițe de sistematizare, iar revizuirea vetrei satelor a fost realizată pentru 31 de comune ce cuprind 87 localități deoarece numai de 28% din localități au hărți topografice corespunzătoare. Cu această ocazie sunt menționate și încălcări ale legii sistematizării constând în construirea de locuințe în afara vetrei satului: 7 cazuri în Săpânța, 5 în Văleni și altele în Petrova, Văleni, Vad etc. Aceste încălcări s-ar datora „*lipsei de vigilență*” a consiliilor comunale respective „*care nu au intervenit la timp chiar în faza de pregătire a materialului de construcție la fața locului*”. Tot acum constată că proiectele de case realizate de cooperativa „Progresul” nu sunt satisfăcătoare din multe puncte de vedere dar mai ales „*în ceea ce privește tradițiile locale*”.¹⁷ Însă tocmai instituția care acuză, DSAPC-ul a distribuit în primăriile din județ proiecte de construcții de case realizate din materiale ieftine care nu au nimic a face cu arhitectura specifică maramureșeană¹⁸ (vezi fig. 7-8).

¹⁶ Idem, ds. 2, f. 23-25.

¹⁷ Idem, ds. 8, f. 28-45.

¹⁸ Idem, Fond primăria Budești, ds. 4/1955, f.115-116, Fond Primăria Ocna Șugatag, ds. 11/1963, f. 1-8.

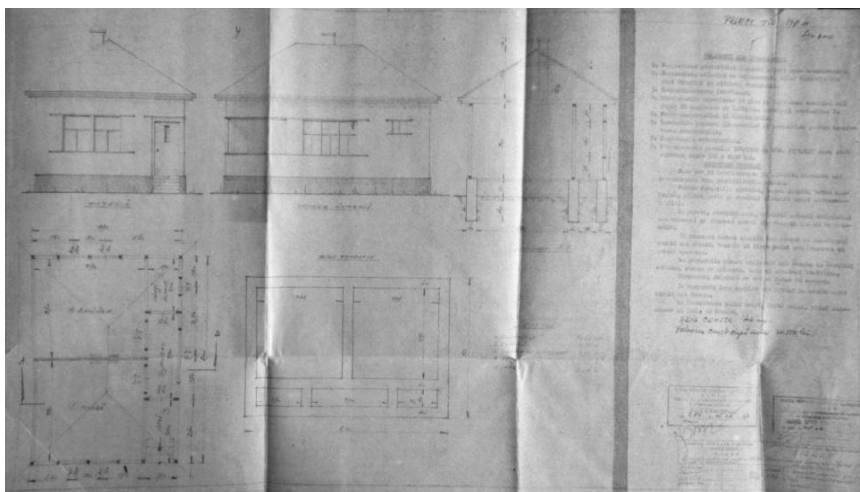

Fig.7. Proiect de casă tip 4.
Sursa AN, SJMM, Fond Primăria Ocna Șugatag.

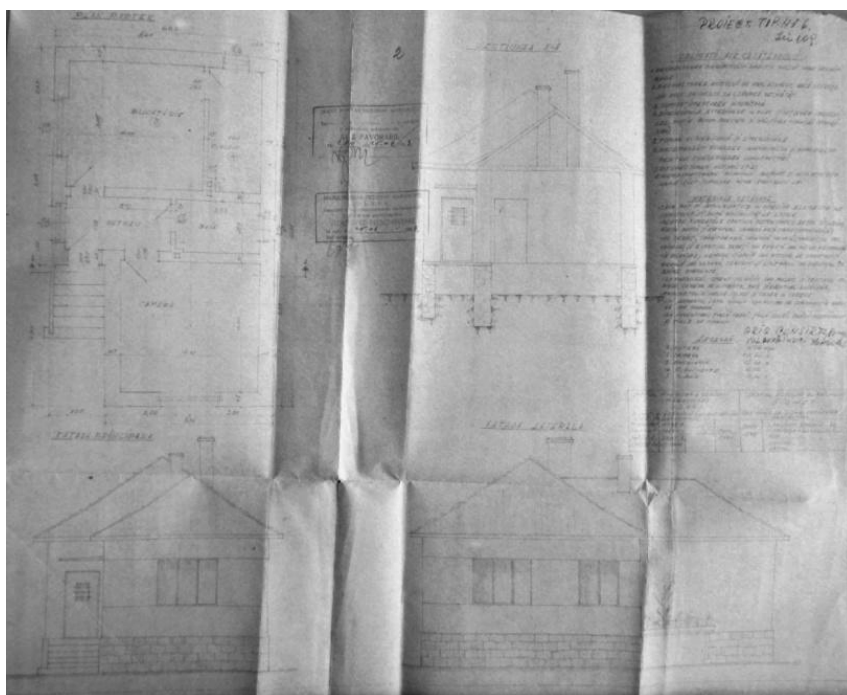

Fig. 8. Proiect de casă tip 6.
Sursa, AN; SJMM, Fond Primăria Ocna Șugatag.

În 1973 a fost întocmit și înaintat a fost întocmită Documentația privind delimitarea perimetrelor construibile ale municipiilor și orașelor, precum și a vetrelor de sat, rețeaua de localități a județului Maramureș¹⁹ prin care a fost stabilit profilul social-economic al fiecărei localități și perspectivele de dezvoltare. Pe baza acestui studiu a fost realizate schițe de sistematizare pentru 62 centre de comună și pentru 105 sate aparținătoare. La reducerea perimetrului construit au fost scoase terenurile necorespunzătoare pentru construcții cât și reducerea loturilor de casă la dimensiunile cerute de legea sistematizării. La nivelul județului Maramureș, în urma reducerilor perimetrelor a rezultat o medie de 195 ha. Întrucât au existat nemulțumiri față de reducerea suprafeței vetrelor de sat în 1973 în anumite cazuri au fost mărite.²⁰ Perimetrele construibile sunt revizuite după anul 1973 ca urmare a directivelor politice date de Conferința Națională a PCR din iulie 1972, când se dispunea reducerea perimetrelor construibile pentru recuperarea de teren agricol. Oficiul pentru Construcții și Organizarea teritoriului Maramureș OCOT estima că în perimetrele construibile ar exista 13216 ha teren agricol constituit din curți, suprafețe libere între case etc.²¹

Problematika sistematizării se acutizează odată cu punerea în aplicare a Legii sistematizării nr. 58 din 1974 și devine spinoasă pentru autoritățile județene. Într-o ședință a Comitetului Executiv din iunie 1975 vice președintele Consiliului Județean afirma: „Este necesar să se facă o mai mare popularizare a sistematizării, în această perioadă problema sistematizării reprezintă o importanță deosebită, *este o a doua cooperativizare, uneori mai grea decât cooperativizarea (s.n)*. Acolo unde s-au dat autorizații de construcții a caselor fără nivel (în mediul rural) să se retragă urgent autorizațiile și să nu se mai admită case fără nivel”.²² Această afirmație este rezultatul presiunii puse de partidul comunist pentru aplicarea prevederilor Conferinței din iulie 1972 și Legii sistematizării.

Între consecințele reducerii perimetrelor construibile se numără și refuzul autorităților comuniste de extinde rețeaua de curent electric la grupurile de locuințe sau locuințe izolate rămase în afara perimetrului construibil. Un număr de 16 sate și multe cătune au fost lipsite de rețeaua

¹⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC) Fond Comitetul pentru Problemele Consiliilor Populare. Direcția-Sistematizare-Proiectare-și-Construcții -1971-1987 -Inv.-3280 Litera M, (Maramureș) ds. 1,2,3,4,5,7/1973.

²⁰ Idem, ds. 124/1976 , f. 10-11.

²¹ Idem, Fond Consiliul Județean Maramureș, Comitetul Executiv ds. 89/1973, f. 44.

²² Idem, ds. 113, f. 43.

electrică deși majoritatea constituiau grupuri compacte de gospodării aflate la distanțe relativ mici față de localitatea de care aparțin. Locuitorii acestora au solicitat extinderea rețelelor electrice cu banii proprii. Lucrările de extindere a rețelei electrice au fost considerate posibile de Întreprinderea de Rețele Electrice și ar asigura energie electrică pentru 751 gospodării situate în 13 comune.²³ Față de această situație autoritățile comuniste au făcut unele concesiuni permițând extinderea rețelei electrice solicitate dar numai din banii proprii. Aprobarea a fost dată chiar și pentru anumite sate care urmau să fie „dezafectate”, adică strămutate: Jugăstreni, Dealu Corbului, Poșta și Inău.²⁴ În județul Maramureș în urma propunerilor de „dezafectare” prin politica de sistematizare au fost vizate 14 000 gospodării cu 55 000 locuitori. Însă strămutările propuse în perimetrele construibile sunt lente, sub așteptări. Alte localități, precum Seini, Șomcuta Mare și Ulmeni trebuiau să devină centre cu caracter urban. Până în 1976 perimetrul construibil existent în 1973 a fost redus cu 28% , respectiv cu 8700 ha. În interiorul acestor perimetre nu au fost autorizate construcții de locuințe decât dacă au etaj.²⁵ În anul 1976 ar fi fost date în folosință în mediul rural 317 locuințe cu etaj, deși sunt cazuri de nerespectare a proiectelor întrucât nu s-a realizat decât parterul sau parțial etajul. Realizarea de locuințe noi este îngreuiată de lipsa aprovizionării de către unitățile comerciale cu materiale de construcții, îndeosebi din acelea care înlocuiesc lemnul. Au fost depistate un număr de 33 locuințe și 20 anexe gospodărești realizate în afara vetrei satului, cele mai frecvente în Maramureșul istoric. Șeful Institutului de Proiectare Județean arăta: „*Cu toate că legea sistematizării obligă la demolarea tuturor construcțiilor amplasate în afara perimetrelor construibile, primarii nu acționează pentru materializarea acestor prevederi,*” Nici plantarea de borne pentru delimitarea perimetrului din cele 129 localități cu schițe de sistematizare n-a mers conform planului, doar 58 au bornat perimetrul.²⁶

Problematica construcțiilor în afara perimetrelor construibile sau a zone excluse prin detaliile de sistematizare este prezentă și în anii următori, însă autoritățile recunosc că demolările nu sunt posibile îndată ce construcția a fost terminată. S-au mulțumit doar cu aplicarea de amenzi. Ba unele consilii populare comunale sau orașenești au emis autorizații pentru construcții în afara perimetrelor construibile în mai multe localități din Maramureșul

²³ Idem, ds. 126/1976 f. 173.

²⁴ Idem, ds. 125/1976, f. 79, 185.

²⁵ Idem, ds. 129/1976, f. 7-8.

²⁶ Idem, ds. 144/1977, f. 44.

istoric. Consiliile populare nu-și respectă nici ele propriile schițe de sistematizare mai ales când e vorba de centrele civice unde trebuie să facă exproprieri pentru amplasarea unor blocuri, dispensare, cămine culturale etc.²⁷

Electrificarea cătunelor și caselor izolate este deseori cerută de către locuitorii acestora. În orașul Borșa cu o importantă zonă rurală au ridicat problema electrificării, aprobată de această dată cu contribuția statului fiind vorba de 789 locuințe cu peste 4000 locuitori grupate în cătune.²⁸

Din 1986 problematica sistematizării este reluată din nou prin directivele politice ale Congresului al XIII-lea a Partidului Comunist Român și ale Plenarei CC a PCR din 23-24 iunie 1986 și mai ales în urma vizitei în Maramureș în mai 1986 a lui Nicolae Ceaușescu. A fost dispusă de către Consiliul Județean Maramureș revizuirea schițelor de sistematizare ale localităților rurale și urbane cu scopul reducerii drastice a perimetrelor construite și a unei noi zonificări funcționale a acestor perimetre cu analizarea posibilităților de comasare sau regroupare a unor funcțiuni similare.²⁹ Ca urmare s-a procedat la revizuirea studiului de sistematizare a județului Maramureș și a tuturor schițelor de sistematizare cu reducerea drastică a perimetrelor construibile cu până la 61% față de propunerile inițiale. În plus, față de cerințele anterioare prin Conferința a IV a președinților Consiliilor populare și expunerea lui Nicolae Ceaușescu la ședința Comitetului Politic Executiv al CC al PCR din 29 aprilie 1988 s-a trecut la proiectarea reducerii comunelor sub 2000 de locuitori, gruparea satelor sub 300 de locuitori. Se păstrează dispozițiile pentru loturile de construcții să nu depășească 250 mp, vor avea de la un etaj până la patru etaje dacă sunt situate în centrele civice. Se propune crearea de centre agroindustriale, de asociații de producători în comunele necooperativizate.³⁰

Reducerea progresivă a perimetrelor construibile poate fi urmărită în cazul localității Borșa, declarat oraș în urma reformei administrative din 1968 ca urmare a dezvoltării intense mineritului în zona Baia Borșa. (vezi fig. 9-10) În 1973 este întocmit de către arhitecții Aurel Bob și Costin Emil proiectul 3831/1970 Schița de sistematizare Borșa întocmit de DSAPC Maramureș, Baia Mare.³¹ Se recunoștea în cazul Borșei „*caracterul specific actual al orașului, cu excepția Băii Borșa, este de un pronunțat caracter*

²⁷ Idem, ds. 177/1980, f. 44

²⁸ Idem, ds. 178/1980, f. 228

²⁹ Idem, ds. 251/1986, f. 17

³⁰ Idem, ds. 269/1988, f. 24-31

³¹ AN, SJMM, Fond ARIS, dosar 3831/1970, vol. I, f.30-32

rural. Acest caracter rural se va menține până după prima perioadă (1985) când se vor construi ... cele 500 apt. și dotările propuse". De altfel orașul fiind situat în zona montană, nu a fost cooperativizat și avea din cele 42125 ha numai 1772 ha teren arabil. 3582 ha fânețe, 7916 ha pășuni și 27517 ha terenuri cu vegetație forestieră.

În schița de sistematizare sunt prevăzute câteva „principii”, în fapt directive de ordin politic, respectiv: limitarea dezvoltării tentaculare a orașului, restrângerea perimetrului construit în vederea obținerii unei densități considerate optime, folosirea tuturor terenurilor libere din perimetrul construit amplasat în luncile înguste ale Vișeuului și Cislei, terenuri de altfel destul de puține, precum și redarea în circuitul agricol a terenurilor ocupate din afara perimetrului construibil. Pentru dezvoltarea urbană a Borșei Pentru se prevedea construirea celor 1130 apartamente destinate în principal personalului implicat în activitățile de minerit. De aceea se propune continuarea detaliului de sistematizare existent în zona centrală și în lunca îngustă a Cislei. Perimetrul construit existent înainte de 1973 și determinat prin măsurători topografice și luat în considerare pentru dezvoltarea urbanistică a proaspătului oraș, însuma 705 ha, dar se recunoștea că „adevăratul perimetru construit este deosebit de mare, ridicându-se la circa. 5000 ha, de unde ar rezulta o densitate reală de 4,5 loc./ha. Perimetrul propus în urma schiței de sistematizare însuma 478 ha: (Borșa 211 ha, Baia Borșa 95 ha, Rotunda 74 ha, Poiana 67 ha și Fântâna 31 ha. Prin sporul natural al populației și reducerea perimetrului construibil ar rezulta densități de 47 loc/ha 1975 iar în 1985 s-ar ajunge la o densitate de 56 loc./ha. Pentru realizarea prevederilor din schița de sistematizare trebuia ca organele administrative locale să urmărească realizarea detaliilor de sistematizare pentru zona de centru și cele cu dotări de nivel urban, documentații de parcelare pentru zonele cu construcții cu un singur nivel precum și urmărirea respectării acestor prevederi.

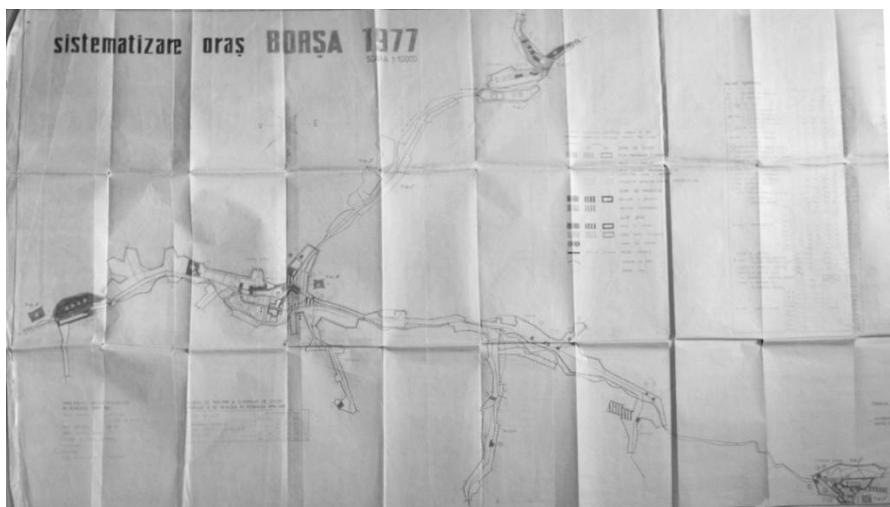

Fig. 9. Plan cu delimitarea intravilanului orașului Borșa, 1977.

Sursa AN, SJMM, Fond ARIS.

Fig. 10. Plan cu delimitarea intravilanului orașului, zona centru Borșa, 1987.

Sursa AN, SJMM, Fond ARIS

În 1989 este adoptată noua organizare a județului Maramureș care cuprindea 2 municipii, 5 orașe, 180 de sate pentru care sau delimitat perimetre construibile din care 57 de sate centre de comună, 11 sate aparțin de orașe sau municipii și 29 de cătune. Au fost propusă organizarea a 13 consilii unice agroindustriale de stat și cooperatiste, 60 cooperative agricole de producție și 17 asociații de producători din zona necooperativizată. Pe pășunile din zonele necooperativizate urmau să se organizeze ferme de stat

sau cooperatiste. Un număr de 15 sate trebuiau strămutate program început încă din 1987.³²

În concluzie, programul de sistematizare rurală propus și aplicat de structurile statului comunist a avut scop instaurarea unei noi metode control asupra populației din mediul rural care mai putea păstra proprietatea privată asupra locuinței făcându-o mai puțin dependentă de resursele controlate de partidul comunist. S-a urmărit gradual, odată cu terminarea colectivizării în 1962 a extinderii teritoriului agricol prin reducerea spațiului construit dar și a celui care deservea construcțiile. Pretextul a fost practicarea unei agriculturi extensive pentru dobândirea de noi terenuri prin desecări, ameliorări dar și reducerea perimetrelor construite. Prin măsurile luate de tipizare a construcțiilor noi în mediul rural s-a urmărit pierderea identității zonale, deși, formal a fost mereu invocată respectarea arhitecturii tradiționale. Populația rurală a opus rezistență, încălcând cu complicitatea primăriilor locale regulile impuse, chiar cu riscul plății unor amenzi. Pe drept cuvânt, prin amploarea acțiunilor politice și administrative putem să-i dăm dreptate oficialului comunist potrivit căruia sistematizarea a fost o a doua colectivizare.

BIBLIOGRAFIE

BOLD, Ion, MATEI, Mioara, SABADEANU, Petre, Sistematizarea rurală. Sistematizare și urbanism, Editura Tehnică, București, 1974

PAȘCANU, V. N., Sistematizarea și organizarea teritoriului, Institutul de Construcții, București, 1979

Fonduri arhivistice la Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale:

- Fond Consiliul Județean Maramureș, Comitetul Executiv
- Fond Centrul Județean de Proiectări „Aris”, proiect 3525/1968
- Fond Primăria Budești
- Fond primăria Ocna Șugatag

³² Idem, ds. 276/1989, f. 36-51.

**MUZEOGRAFIE - MUZEOLOGIE –
EDUCAȚIE MUZEALĂ**

Unele considerații privind cărțile din secolul al XIX-lea, aparținând Muzeului Memorial „Alexandru Ioan Cuza” de la Ruginoasa

*conservator Elena MAFTEI
Complexul Muzeal Național „Moldova”, Iași
Muzeul Memorial „Alexandru Ioan Cuza”, Ruginoasa*

Abstract:

This analysis describes the beauty of the materials used in book bindings as well as some details on how to manufacture and technique used in the marmorare procedure of the paper for books from the 19th century belonging to the Museum's Memorial „Alexandru Ioan Cuza" in Ruginoasa. Reference is made to the Marbled paper patterns encountered on the cover of the book and forzațuri, it has the characteristics of book links and materials used for covering books from this period.

Keywords: book, library, Ruginoasa, Cuza, museum.

Secolul al XIX-lea este o perioadă din istoria omenirii caracterizată prin importante fenomene politice, ideologice și culturale.

În mijlocul secolului XIX, hârtia făcută din pulpă (celuloză, lemn) a fost introdusă deoarece era mai ieftină, astfel că s-au putut realiza romane ieftine, manuale școlare și cărți din orice domeniu, ducând la un salt al alfabetizării în națiunile industrializate și a ușurat răspândirea informației.

Totuși această hârtie din pulpă conținea un acid care făcea un fel de foc lent, care ducea la distrugerea hârtiei. Tehnici mai vechi foloseau role din calcar pentru a neutraliza acidul din pulpă. Bibliotecile de azi folosesc deacidifiare în masă pentru colecțiile lor mai vechi. Cărțile tipărite între 1850 și 1950 sunt în risc, cele mai noi fiind tipărite pe hârtie fără acid (alcalină).¹

Îngrijirea corespunzătoare a cărților ține cont de posibilitatea schimbărilor chimice asupra copertii și textului. Cel mai bine sunt păstrate în lumină redusă, să nu fie sub acțiunea directă a luminii solare, la temperatură joasă și umiditate moderată. Cărțile, în special cele grele, au nevoie de

¹ <https://ro.wikipedia.org/wiki/Carte>.

susținerea volumelor din împrejur pentru a se menține forma. Este de dorit de aceea, cărțile să fie grupate după mărime.

A menține o bibliotecă era privilegiul prinților, celor avuți, mănăstirilor și altor instituții religioase și universităților. O dată cu apariția cărților cu coperti de hârtie ieftine de la începutul secolului XX s-a ajuns la o explozie a publicațiilor populare, devenind mai accesibile pentru oameni obișnuiți.

Domnitorul Alexandru Ioan Cuza a cumpărat moșia Ruginoasa, la 13 ianuarie 1862, cu prețul de 52 011 galbeni. Doamna Elena s-a ocupat de reamenajarea noii reședințe. Astfel a amenajat și Biblioteca familiei, ca anexă a Biroului de lucru. Biblioteca era un spațiu privat, pentru lectură și relaxare, unde Cuza își petrecea momentele de răgaz, pe timpul șederilor sale la Ruginoasa. Majoritatea cărților aflate cândva pe aceste rafturi au fost comandate de către secretarul particular al domnului, Baligot de Beyne, prin Iancu Alecsandri, agentul permanent al României la Paris. Așadar, numeric biblioteca particulară de la Ruginoasa nu o concura pe cea adăpostită de Castelul Sturza de la Miclăușeni², fondată de marele logofăt Dimitrie Sturza.³ Mica bibliotecă de aici, constituită în doar câțiva ani, nu se putea compara cu bibliotecile marilor familii boierești, la tezurizarea cărora au contribuit 2-3 generații de bibliofili pasionați.

Trebuie menționat că pe *ex librisul* bibliotecii palatului de la Ruginoasa, întâlnim vechea variantă de stemă, cea oficială, cu scutul despicat, dând prioritate stemei din Moldova, care este inclusă în prima partițiune, iar acvila munteană în cea de-a doua; lipsește ecusonul tricolor considerat drept arme de familie. Stema are însă un caracter personal, din moment ce pe eșarfa de sub scut nu întâlnim deviza țării (TOȚI ÎN UNU), ci inscripția EX LIBRIS BIBLIOTECAE RUGINOSSENSIS.⁴ Din nefericire biblioteca amenajată astăzi în vechea încăpere a palatului de la Ruginoasa, care avea această destinație, nu deține nici o carte cu *ex libris*-ul menționat. Această stemă trebuie să fie o inițiativă a doamnei Elena, ca și unul din

² Castelul de la Miclăușeni adăpostea una din cele mai prețioase biblioteci particulare din țară: 60 000 cărți și o colecție importantă de manuscrise vechi, donate academiei Române de către Dimitrie A. Sturza;

³ Sorin Iftimi, „Heraldica Palatului Sturdza de la Miclăușeni (Județul Iași)”, p. 54-55, Ion Neculce - *Buletinul Muzeului de istorie a Moldovei*, XVI-XVIII, 2010-2012. „Majoritatea manuscriselor de cronici moldovenești, publicate pentru prima dată de Mihail Kogălniceanu, la jumătatea secolului XIX, proveneau din această bibliotecă, fondată de marele logofăt Dimitrie Sturdza și împărțită apoi între fiii săi, de la Șcheia și Miclăușeni”.

⁴ Cf. Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldică în România*, București, 1977, p. 339.

sigiliile care au aceeași reprezentare heraldică despre care se știe că a fost comandat de ea la Paris, la gravorul Stern.⁵

Cărțile, frumos legate în piele, au fost special etichetate cu un ex-libris având stema țării și inscripția „Ex-libris Bibliothecae Ruginossensis”. Lângă acestea, au fost așezate, după 1890, alte cărți, cu monograma „M.C” (Maria Cuza-Moruzi) și inscripția „Ruginoasa”. Mica bibliotecă de aici, constituită în doar câțiva ani, nu se putea compara cu bibliotecile marilor familii boierești, la teaurizarea cărora au contribuit două-trei generații de bibliofili pasionați.

În trecut, ex libris era aproape exclusiv folosit numai de către elite, astăzi fiind însă mult mai larg răspândit, putând fi o ștampilă, un abțibild sau o bucată de hârtie care este ulterior lipită în carte. Se recomandă ca un ex libris să fie făcut din hârtie alcalină, cu conținut scăzut de lignină, și să fie atașat cu un adeziv stabil, reversibil, de preferat pastă de orez sau grâu, sau metilceluloză.⁶

Muzeul Memorial „Alexandru Ioan Caza” de la Ruginoasa, deține în gestiune un patrimoniu variat, cuprinzând mobilier, documente, fotografii, cristaluri, porțelanuri dar și volume de carte. Mare parte din expoziție o reprezintă reconstituirile de interioare, cu privire la care există o bogată documentație. Destinațiile încăperilor – care reușesc să înfățișeze ambianța caracteristică mijlocului de secol XIX – sunt cele ale vechiului palat. La etajul clădirii poate fi vizitată și Biblioteca. În colecția de carte sunt incluse un număr de 76 volume, dintre care 52 sunt din secolul al XIX-lea și 24 din prima parte a secolului al XX-lea.

Volumele de carte sunt deosebit de frumoase datorită materialelor folosite la îmbrăcarea și ornamentarea cărții cât și modului de executare a întregii legături.

Prezentăm câteva caracteristici pentru cărțile din colecția Muzeului Ruginoasa, restaurate de restauratorii Ana-Maria Andrei și Mihai Andrei, în Centrul de Restaurare și Conservare a Patrimoniului din cadrul C.M.N. „Moldova” Iași.

- **Les misérables**, vol. I-V, autor Victor Hugo.⁷

Tome 1, *Fantine*, nr. inv. 134, 396 pg., 99 gravuri alb-negru;

⁵Cf. Anca Vasilescu, «Despre sigiliul personal al domnitorului Alexandru Ioan Cuza», *Cercetări Numismatice*, I, 1978, p.109-112;

⁶ https://ro.wikipedia.org/wiki/Ex_libris. Principii de păstrare și mănuire a materialului de bibliotecă. Manuscrise și principii în Europa medievală și renașcentistă – glosar.

⁷ Victor Hugo a fost un poet, dramaturg și romancier francez. Scriitor romantic, a fost pair al Franței din 1845, senator al Parisului și membru al Academiei Franceze din 1841.

Tome 2, *Cosette*, nr. inv. 135, 594 pg., 68 gravuri alb-negru;

Tome 3, *Marius*, nr. inv. 136, 308 pg., 55 gravuri alb-negru;

Tome 4, *Le epopee Rue Saint Denise*, nr. inv. 137, 431 pg., 36 gravuri alb-negru;

Tome 5, *Jean Valjean*, nr. inv. 138, 360 pg., 58 gravuri alb-negru.

Volumele sunt scrise în limba franceză, au coperta alcătuită din scoarțe din carton, îmbrăcate cu hârtie marmorată, cu cotor și colțuri din piele de culoare roșie. Cotorul este împărțit în 6 registre, delimitate cu 5 binduri false. În al doilea registru superior sunt inscripționate cu auriu numele autorului precum și titlul cărții. În al treilea registru superior este inscripționat numărul tomului. Celelalte registre prezintă câte un motiv floral aurit. Forzațurile sunt confecționate din hârtie marmorată cu articulație din pânză.

Hârtia este marmorată cu modelul *Nonpareil Dublu*, atât cea pentru forzațuri cât și cea pentru îmbrăcare.⁸ Modelul liniilor arcuite de pe copertă sunt grupate în coloane separate arcuite și sunt realizate cu un pieptene cu distanțele dintre dinții mai mari folosit în pereche prin baie de culoare, culorile de bază fiind roșu, verde, albastru, alb și portocaliu. Distanța între dinții pieptenului tras prin baie de culoare orizontal este de 15-30 mm, iar distanța dintre dinții pieptenului tras prin baie vertical este de 2-3 mm.

-Rome et le vrai, autor Felix Bungener⁹, Paris, Imprimeria Paul Dupont, 1873. Se află înregistrată la nr. inv. 141, redactată în limba franceză, conține 446 pagini, cuprinde studii despre literatura contemporană catolică. Coperta este alcătuită din scoarțe din carton îmbrăcate cu hârtie marmorată. Cotorul este din piele de culoare maro și este împărțit în 5 registre delimitate cu 4 binduri false. În al doilea registru superior sunt inscripționate cu auriu, numele autorului și titlul cărții. Cotorul este ornamentat cu linii aurite în jurul bindurilor.

Hârtia care îmbracă scoarțele este marmorată cu modelul *Gustav*¹⁰. Coperta are caracteristic petele de culoare absorbite de hârtie. Pe fondul alb al hârtiei apar stropi difuzați de culoare maro și roșu. După ce hârtia s-a trecut pe o baie de culoare, alte culori sunt stropite cu ajutorul unei perii, creându-se pete dispersate care sunt apoi absorbite de hârtie, cu un aspect de difuzare.

⁸ Cf. Ana –Maria Andrei, Mihai Andrei, *Conservarea și restaurarea patrimoniului cultural*, vol. X, Iași, 2010, pg. 13.

⁹ Laurent Louis Félix Bungener (29 septembre 1814, Marseille - 14 juin 1874, Genève), teolog elvețian;

¹⁰ Ibidem 8, pag. 14.

- **La France juive**, autor Edouard Drumont¹¹, tome 2, Imprimerie de Lagny Paris, nr. inv. 143. Coperta cărții este alcătuită din scoarțe din carton îmbrăcat cu hârtie marmorată. Cotorul și colțurile sunt din piele de culoare maro. Cotorul este împărțit în 5 registre delimitate de 4 binduri false. Pe al doilea registru superior sunt inscripționate aurit, numele autorului și titlul cărții, iar pe al patrulea registru numărul volumului. Celelalte registre sunt ornamentate cu câte un motiv floral stilizat, aurit și cu linii transversale ce delimitează nervurile.

Hârtia care îmbracă scoarțele este marmorată cu modelul *Gustav*¹². Modelul *Gustav*, utilizat în secolele XVIII – XIX are caracteristic petele de culoare absorbite de hârtie. După ce hârtia s-a trecut pe o baie de culoare, alte culori sunt stropite cu ajutorul unei perii, pentru a se crea pete dispersate, absorbite de hârtie sub aspect de difuzare.

Pe fondul galben al hârtiei apar stropi de culoare maro și foarte mici și rari stropi de culoare roșu și verde. Hârtia forzațului are modelul realizat prin imprimare cu ajutorul unei plăci gravate.

- **Manuel elementaire de droit internațional prive**¹³, ediția a II-a, autor, G. Bourdon – Viane, Paris, Imprimeria G. Jamin, Franța, 1883, 335 pg., inventariat la nr. inv. 146.

Scoarțele din carton ale copertei sunt îmbrăcate cu pânză maro. Colțurile și cotorul sunt tot de culoare maro, acesta din urmă fiind împărțit în 5 registre delimitate de 4 binduri false. Observăm frumusețea materialelor folosite la legăturile de carte, precum și complexitatea și originalitatea lor. Măiestria de care dau dovadă legătorii de carte din acea perioadă este la cote maxime.

Hârtia forzațului este marmorată cu modelul *Gustav*.¹⁴ Pe copertă, petele de culoare absorbite de hârtie, după ce hârtia s-a trecut pe o baie de

¹¹ Édouard Adolphe Drumont a fost un ziarist, pamfletar și scriitor francez, renumit ca ideolog și agitator al antisemitismului în timpul celei de a III-a Republici franceze, fondator al „Ligii Antisemite a Franței” și editor al gazetei *La Libre Parole* („Cuvântul Liber”) profilată pe această ideologie șovină, gazetă care avea drept motto: „Franța pentru francezi!” (în franceză *La France aux Français!*). Și-a câștigat o mare popularitate prin mesajele sale atâta de antisemite și anticapitaliste, precum și prin tonul său belicos și inflamator. Era mândru de a fi fost un fel de „papă al antisemitismului”. Ideologia sa a avut ecouri și dincolo de granițele Franței și a influențat decenii mai târziu politica regimului de la Vichy și a colaboraționiștilor francezi în anii celui de-al doilea război mondial.

¹² Ibidem 8, pag. 14.

¹³ Cu indicarea soluțiilor pentru întrebările adresate la examinări în cadrul Facultății de Drept.

¹⁴ Ibidem 8, pag. 16.

culoare, s-au realizat prin stropirea dispersată cu peria a altor culori. Petele sunt absorbite de hârtie cu un aspect de difuzare.

Astăzi doar în atelierelor particulare se creează cărți personalizate, astfel încât materialele și elementele folosite la legăturile de carte să redea calitatea, rezistența și importanța cărții.

Caracteristicile legăturilor de carte din această perioadă:

- cotorul este căptușit cu un tub de hârtie maculatură;
- cusătura este realizată manual pe nervuri de sfoară îngropate sau mecanic peste căptușeala din pânză de pe cotor;
- cotorul interior este rotunjit cu bentiță de pânză sau de hârtie rezistentă de care se lipesc planșele intercalate într-un volum, așa numitele falțuri
- cotorul exterior este neted sau cu fâșii false întărite;
- învelitoarea este din piele, pânză sau hârtie marmorată sau din materiale combinate: cotor și colțuri din piele și restul pânză sau hârtie marmorată;
- forțașurile, adică foaia liberă de hârtie, albă sau colorată, cu ajutorul căreia se face legătura dintre blocul de carte și scoarțe, sunt din hârtie industrială monocromă sau marmorată, cusute sau lipite și uneori cu articulație de pânză;
- scoarțele sunt din carton;
- capitalband-ul este industrial, reprezentat de o fâșie de pânză de in sau stambă, uneori vărgată, alteori monocromă, lipită cu pastă, înfășurată în jurul unui miez de sfoară;
- cotorul interior prezintă în unele cazuri nervuri false confecționate din fâșii înguste din carton, aplicate peste căptușeala din hârtie.

Descrierea structurii cărții și a tehnologiilor de realizare a volumului

Descrierea structurii cărții și a tehnologiilor de realizare a volumului merge de la exterior spre interior, analizându-se coperta I, cotorul exterior, corpul cărții, coperta II, semnalându-se diferitele caracteristici: dimensiunea volumului, materialele și tehnica legării (natura scoarțelor și forma lor, natura învelitorilor - în cazul celor din piele cu specificarea tehnicii de tăbăcire, iar în cazul celor din pergament se va specifica, dacă este posibil, specia animală - tehnici de ornamentare, analiza detaliată a cotorului, a capișoanelor, marginilor scoarțelor, a închizătorilor). Nu în ultimul rând, trebuie analizate și consemnate sistemele de coasere și de ancorare a legăturii la corpul cărții. În ceea ce privește sistemul de coasere, trebuie să se menționeze dacă este vorba de o cusătură simplă sau geminată, pe nervuri din sfoară, piele sau

pergament, sau este vorba despre alt tip de legătură. Forma cotorului, eventuala căptușire a acestuia cu diferite materiale, forțașurile libere sau fixe, foile albe, intervenții ulterioare depistate în anumite zone, sunt elemente importante în restaurarea legăturilor de epocă.

De asemenea, ele pot furniza detalii semnificative cu privire la istoricul cărții.

În ceea ce privește capitalband-urile, împletirea și coaserea acestora reprezintă o știință proprie fiecărui legător vechi, dar și fiecărui restaurator.

Sunt multe posibilități de a coase sau de a împleti capitalband, potrivit diferitelor orientări ale stilurilor din anumite epoci istorice. Ele se realizează în una, două sau trei culori, la unul sau mai multe nivele (pe unul sau mai multe miezuri), din fâșii de piele, pergament, sfoară sau alte materiale textile, cu fire de ață multicolore, din bumbac sau mătase.¹⁵

Literatura a prosperat în secolul al XIX-lea. Unii dintre cei mai renumiți scriitori îi includ pe rușii Lev Tolstoi, Anton Cehov și Fiodor Dostoievski; englezii Charles Dickens, John Keats, și Jane Austen; scoțianul Sir Walter Scott; irlandezul Oscar Wilde; americanii Edgar Allan Poe, Ralph Waldo Emerson și Mark Twain, și francezii Victor Hugo, Honoré de Balzac, Jules Verne și Charles Baudelaire.

Cartea veche manuscrisă sau tipărită, românească sau străină, face parte din patrimoniul cultural național sau universal alături de alte valori care definesc spiritualitatea unei națiuni. Hârtia continuă să rămână un mijloc major de transmitere și un purtător al mesajului scris peste timp.¹⁶

Viața unei cărți depinde în mare măsură de modul în care sunt întreținute coperte. Umiditatea mică poate fi cauza unei degradări fizico-chimice, prin pierderea apei din structura materialului. Umiditatea crescută duce la degradare ireversibilă. În anumite condiții, când valorile umidității relative și ale temperaturii sunt favorabile, se poate instala atacul biologic. Cărțile nu trebuie depozitate în medii poluate și nu trebuie lăsate să devină rigide și fragile.

Conservarea și restaurarea cărților se înscrie în sfera mai largă a activităților generale de ocrotire a patrimoniului, activitățile fiind distincte, cu probleme, mecanisme, remedii proprii și specifice. Sunt însă

¹⁵ O. Wächter, *Restaurarea și conservarea cărților, arhivaliilor și lucrărilor de grafică*, în Probleme de patologie a cărții. Culegere de material documentar, vol. 14, București, 1978, p. 265-275.

¹⁶ Corneliu Oniscu, Nicoleta Vornicu, *Conservarea și restaurarea patrimoniului cultural*, „Considerații privind mecanismele degradării materialelor papetare din patrimoniul cultural”, Editura Trinitas, Iași, 2003, p. 21.

complementare, deoarece restaurarea unei cărți, înseamnă, în același timp, și conservarea acesteia, după cum orice intervenție de conservare preventivă încetinește rata proceselor de deteriorare care fac necesară intervenția restauratorului.¹⁷

Astăzi în actualul climat concurențial, bibliotecile, arhivele, muzeele trebuie să-și restabilească atât organizarea cât și modul de păstrare și valorificare a potențialului material și uman.¹⁸

Noi forme de carte

În în cărți, ci puse la dispoziție de exemplu online, printr-o bibliotecă secolul al XX-lea bibliotecile au făcut față unei rate de publicări din ce în ce mai mari, acest efect făcând parte din explozia informațională. Inventarea Internetului și a publicării electronice a făcut ca multe din informațiile noi să nu mai fie tipărite digitală virtuală sau în formă de cărți electronice, virtuale. Aceasta a mărit gradul de complexitate pentru edituri și biblioteci, în timp ce totuși publicațiile pe hârtie tradiționale nu și-au redus nici ele volumul.

Au apărut însă și alte dezvoltări în procesul publicării cărților. De exemplu, de tehnologia „tipărire la cerere” pot profita autorii mai puțin cunoscuți, care cu ajutorul ei pot să-și ofere opera mai repede și într-un tiraj inițial imprevizibil, la costuri acceptabile. Industria de carte din Occident are, de ani buni, o ramură destul de puțin cunoscută chiar și pentru scriitorii din Vest. Este vorba despre „packagers”, o nișă între editori și scriitori, un fel de fabricanți de volume care livrează cărți gata făcute și angajează autori la normă.¹⁹ Producătorii de cărți, cunoscuți și ca packagers (n.r. - cei care împachetează), sunt la fel ca producătorii din film și televiziune: în loc de show-uri, produc cărți pentru edituri, corporații, organizații nonprofit și altele.²⁰

Concluzii

Înainte de secolul XIX, cărțile erau confecționate manual, fiind considerate un lux ținând cont de greutatea și complexitatea de care era nevoie pentru a o executa. Timp de câteva secole copertile cărților aveau doar

¹⁷ Aurel Moldoveanu, *Conservarea Preventivă a Bunurilor Culturale*, Centrul de Pregătire și Formare a Personalului din Instituțiile de Cultură, București, 1999, p. 332.

¹⁸ Buletinul Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, serie nouă, București, 2006, p. 296.

¹⁹ https://ro.wikipedia.org/wiki/Carte#cite_note-Pevz2014-06-14-1.

²⁰ Producătorii de cărți: cum să scrii la comandă, 23 martie 2010, *Evenimentul zilei*, accesat la 14 iunie 2014.

un rol de protecție a paginilor, fiind în special confecționate din materiale prețioase precum aurul și argintul. După 1820 odată cu industrializarea masivă în domeniul hârtiei, s-au făcut și primele schimbări în modul de copertare și legătorie. Cărțile au devenit ieftine datorită dezvoltării tehnicilor de print, așa că trebuia și o schimbare în designul copertelor și modului de legătorie.

Într-o epocă în care tehnologia avansează cu pași repezi în lumea virtuală, iar cărțile devin tot mai electronice, legătoriile de carte încă stârnesc interesul tinerilor, în special a studenților care doresc ca munca lor din timpul facultății să fie apreciată la adevărata valoare. Am observat că sunt schimbări chiar privind modul de copertare a lucrărilor de licență, disertație, doctorat. Copertele sunt confecționate din, piele ecologică de diferite texturi, modele și calități, întărite cu un suport rezistent și conferă produselor copertate o înfățișare deosebită. Textul de argintiu sau auriu ales le va înnobila munca.

BIBLIOGRAFIE

ANDREI, Ana –Maria, Andrei, Mihai, Conservarea și restaurarea patrimoniului cultural, vol. X, Iași, 2010.

CERNOVODEANU, Dan, Știința și arta heraldică în România, București, 1977

IFTIMI, Sorin, Heraldica Palatului Sturdza de la Miclăușeni (Județul Iași)

MOLDOVEANU, Aurel, Conservarea Preventivă a Bunurilor Culturale, Centrul de Pregătire și Formare a Personalului din Instituțiile de Cultură, București, 1999

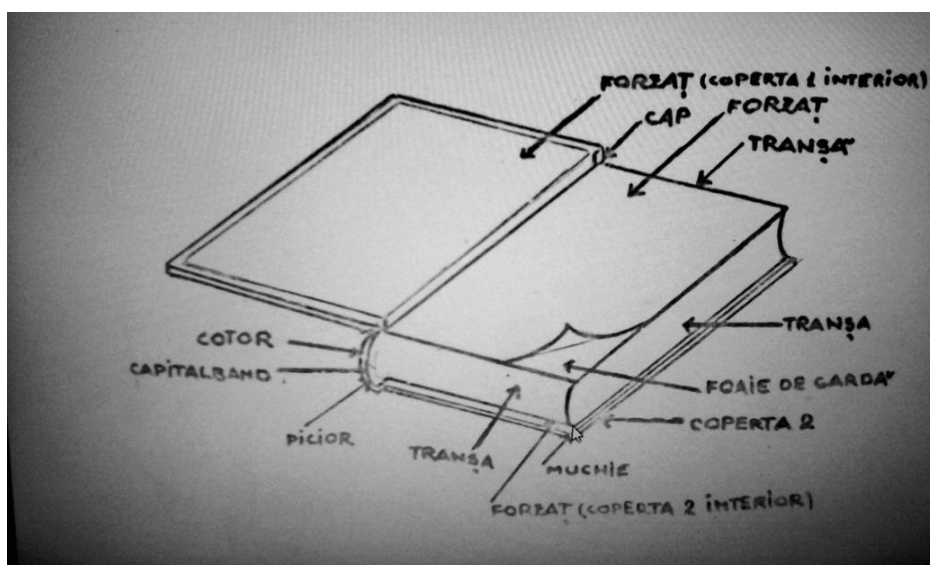
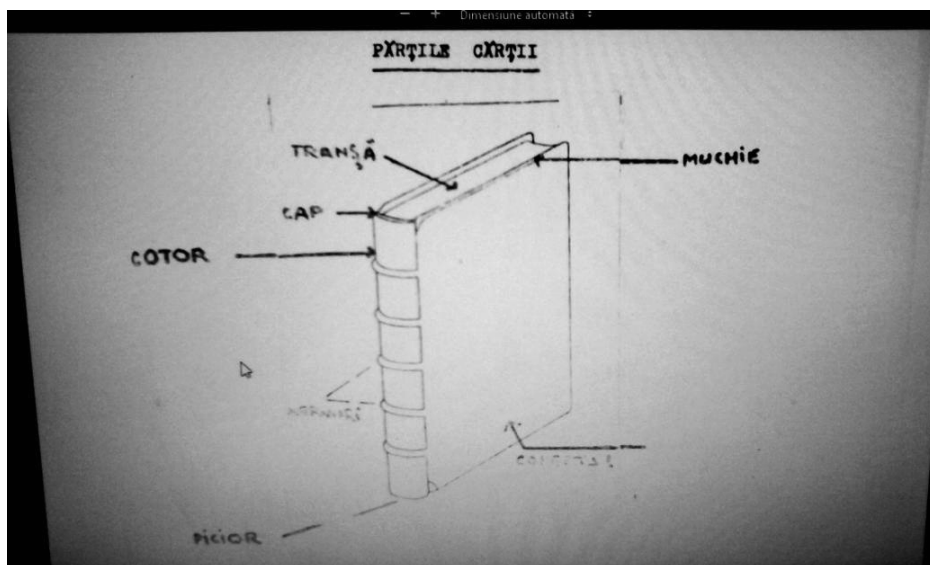
ONISCU Corneliu, VORNICU, Nicoleta, Conservarea și restaurarea patrimoniului cultural în „Considerații privind mecanismele degradării materialelor papetare din patrimoniul cultural”, Editura Trinitas, Iași, 2003

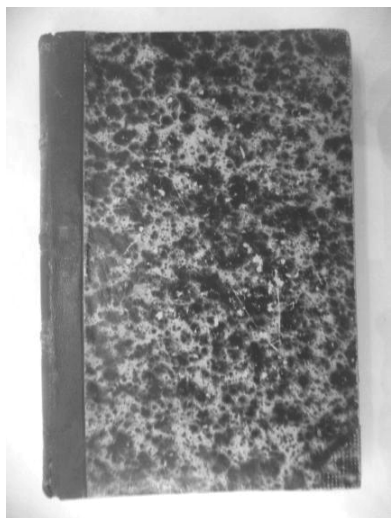
VASILESCU, Anca, Despre sigiliul personal al domnitorului Alexandru Ioan Cuza, în „Cercetări Numismatice”, I, 1978

WÄCHTER, O., Restaurarea și conservarea cărților, arhivaliilor și lucrărilor de grafică în „Probleme de patologie a cărții. Culegere de material documentar”, vol. 14, București, 1978

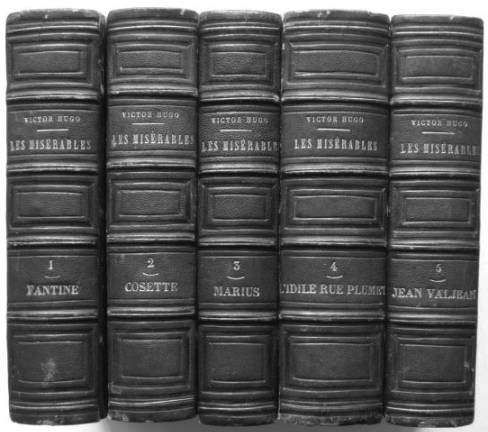
***Buletinul Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”, serie nouă, București, 2006

Ilustrații

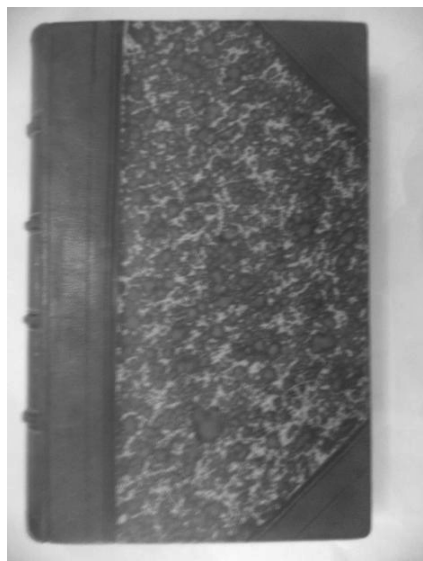

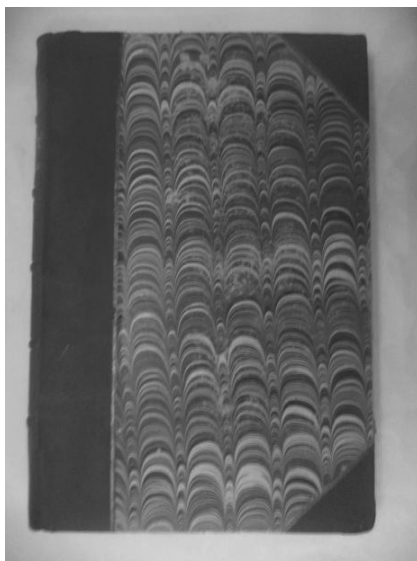
*Coperta îmbrăcată cu hârtie
marmorată*

Les misérables, Victor Hugo.

Modelul Gustave.

Modelul Nonpareil dublu.

Un picior de la Sfânta Masă din Poienile Izei aflat în patrimoniul Muzeului Maramureșan din Sighetu Marmăției

muzeograf drd. Vasile Timur CHIȘ

muzeograf dr. Sorin-Alin KOSINSZKI

Muzeul Maramureșan Sighetu Marmăției

Abstract:

This short study explores the origins, utilization and significance of a large stone artifact exhibited in the lobby of The Ethnographic Museum of Maramureș „Francisc Nistor”. For a great number of years, the initial use and purpose of this object has been unknown, until the authors identified the object as being the pillar for a Holy Table, a cult object present in every church’s Holy Altar. In the paper we also investigate and present data on the „Pietrele de Moară” stone quarry from which the rock material came from, and different hypotheses concerning its craftsmanship age and place of ritual utilization, within the Poienile Izei locality. The authors also indicate other similar objects discovered in the region or in Europe.

Keywords: Maramureș, Poienile Izei, „Pietrele de Moară” stone quarry, The Holy Table, heritage item, Museum of Maramureș.

Introducere

Localitatea Poienile Izei este așezată în partea de nord - nord-vest a României, județul Maramureș, în Depresiunea Maramureșului, la poalele Munților Văratec (Munții Lăpușului), sub vârful Scărișoara și vârful Măgura Glodului, pe valea Poieni și a afluenților valea Satului, valea Măgurii și valea Slatinei.¹

Prima atestare documentară a localității Poienile Izei este consemnată într-o diplomă din 27 septembrie 1418 sub numele de „Polyana Ujfalu” (Satul Poiana).^{2,3}

¹ Vasile Timur Chiș, Mihai Hotea, *Poienile Izei, Ghid Turistic/Guide touristique*, Sighetu Marmăției, 2017.

² Ioan Mihalyi de Apșa, *Diplome maramureșene din secolul al XIV-lea și al XV-lea*, Sighet, 1900.

³ George Cristea, Mihai Dăncuș, *Maramureș un muzeu viu în centrul Europei*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000.

În anul 1516, un document face referire la câteva biserici de lemn din Maramureș construite în stil românesc „*capella lignea more walachorum*” în localitățile din Ruscova, Rozavlea și Poienile Izei.⁴

Biserica actuală de lemn cu hramul „Sfânta Cuvioasă Paraschiva” (foto: 1, 2) din localitate a fost construită în jurul anului 1632.⁵

Biserica se află pe lista monumentelor istorice cod MM-II-m-A-04605 și din anul 1999 a fost inclusă în patrimoniul UNESCO.

În anul 1972, Mihai Dăncuș, ulterior directorul Muzeului Maramureșan din Sighetu Marmăției, a descoperit într-o șură din localitatea Poienile Izei o piatră parțial îngropată în pământ, a cărei vechime și utilizare nu au putut fi precizate.⁶

Despre această piatră specialiștii au vehiculat ideea că ar fi o piuă pentru pisat sare și cereale sau o râșniță manuală pentru măcinat cereale, sare, balama pentru pivotarea unei structuri de lemn etc.

Investigarea și prezentarea obiectului de patrimoniu

Obiectul de patrimoniu este expus în holul Muzeului Etnografic al Maramureșului „Francisc Nistor” și poate fi admirat de către vizitatori sau cei interesați.

În urma cercetărilor efectuate am ajuns la concluzia că această piatră sculptată este de fapt piciorul de la Sfânta Masă (Masa Altarului, Prestol, Pristol) din altarul bisericii.

Piciorul de la Sfânta Masă este monumental, are o formă cvasi-cilindrică, de fapt ușor tronconică, (foto: 3) cu înălțime de 83 cm, diametrul la bază de 65,3 cm (circumferință de 205 cm), diametrul sus de 67,5 cm (circumferință de 212 cm) și o greutate de aproximativ 800 kg. În partea superior-centrală a piciorului de piatră se află un locaș circular (excavație) care are o adâncime de 34 cm și un diametru de 20 cm (foto: 5). Acest locaș a fost săpat în piatră ca loc de păstrare a sfintelor moaște, care se puneau acolo în momentul când biserica era sfințită.

În partea superioară la o înălțime de 61,5 cm de la bază, piciorul are sculptat în relief un brâu de 1 cm grosime și 5,5 cm lățime, parțial păstrat,

⁴ Geza E, 1961, după Al. Baboș în *Three centuries of Carpentering Churches*, 2000, p. 35.

⁵ Alexandru Baboș, *Tracing a Sacred Building Tradition. Wooden Churches, Carpenters and Founders in Maramureș until the Turn of the 18th Century*, Lund University, Sweden, 2004.

⁶ Carol Kacsó, *Repertoriul arheologic al județului Maramureș*, vol. I, Editura Eurotip, Baia Mare, 2011, p. 427.

care înconjoară piatra pe circumferință (foto: 4). Semnificația acestui brâu este una de protecție simbolică, el fiind mai mult ca sigur o analogie a brâului Maicii Domnului. Precum brâul în torsadă este sculptat pe exterior, de jur-împrejurul bisericilor de lemn din Maramureș, și a unor picioare de lemn sau piatră de la Sfânta Masă, astfel a sculptat și meșterul anonim acest simbol puternic, de jur-împrejurul pietrei rotunde, printr-un efort susținut, deoarece a trebuit practic să excizeze toată suprafața exteriorului, pentru a-l scoate în evidență.

Piciorul de la Sfânta Masă a fost sculptat cu dalta, dintr-o piatră rezultată în urma activităților vulcanice, cuarțite hidrotermale⁷ din Munții Lăpușului (Văratec), și este adusă de sub vârful Scărișoara (1226 m), din cariera „Pietrele de Moară”⁸ (foto: 6, 7), aflată la circa 5 km de localitate, la limita administrativă a localității Poienile Izei cu localitatea Glod.

Această rocă, rezultată în urma activităților vulcanice este unică în Maramureș, și apare sub forma unor stânci izolate în Munții Lăpușului (Văratec) pe teritoriul administrativ al localităților Glod (cariera „Pietrele de Moară”), Poienile Izei, Botiza (Piatra Țâncului), Budești (Piatra Totoșului, Pietriceaua Oanței, Pietrele Onciului, Sermetieș) și Băiuț (Piatra Văratec).

Cariera „Pietrele de Moară” aparține de localitatea Glod, localitate renumită pentru meșterii pietrari care confecționau din această rocă cele mai bune și renumite pietre de moară, râșnițe și diferite vase de piatră din Maramureș.

Cel mai vechi document care se referă la „Pietrele de Moară” datează din anul 1695, când iobagii lui Mayos István aduceau din localitatea Glod, pietre de moară confecționate de meșteri pietrari din această localitate, pentru moara din Ruscova.⁹

Astfel de picioare din piatră pentru Sfânta Masă există și în alte locații/biserici. Pentru exemplificare menționăm, din spațiul județului Maramureș, biserica de lemn din Șișești, datată la 1672, cu modificări în 1763 și înlocuită de fapt în 1890, de către biserica unirii, ctitorită de Vasile Lucaciu.¹⁰ Este o biserică atipic păstrată deoarece a fost tăiată, în prezent

⁷Vasile Timur Chiș, *Peștera Vizuină din Piatra Țâncului, Munții Lăpușului, Maramureș*, Acta Musei Maramorosiensis, vol. XII/II, 2016, p. 61.

⁸Vasile Timur Chiș, *Localitatea Glod și Țara Maramureșului, Ghid Turistic*, Sighetu Marmăției, 2020.

⁹ Vasile Horvat, Liuba Irina Horvat, *Ruscova*, Editura Limes, Editura Lekton, Zalău, 2005, p. 46.

¹⁰ https://ro.wikipedia.org/wiki/Biserica_de_lemn_din_Șișești, accesat la data de 25.09.2024.

existând *in situ* doar absida altarului. În interiorul acesteia, există un picior de piatră de formă hexagonală, ce susține Sfânta Masă. (Foto: 8)

Din spațiul european menționăm pilonul vizigot al vechiului altar dintr-o biserică de secol XII din localitatea Rennes-le-Château, din sud-vestul Franței. Artefactul, cioplit în piatră sub formă rectangulară, și bogat ornamentat pe fațetele acestuia, conține orificiul specific, locașul ascuns, în care s-au găsit ascunse patru pergamente, de către preotul Saunière; pilonul este păstrat la Muzeul Rennes-le-Château.¹¹ (Foto: 9)

Ipoteze, discuții

Roca pentru piciorul de la Sfânta Masă a fost adusă din cariera „Pietrele de Moară” iar acesta a fost confecționat de un meșter pietrar local din Glod, însă datorită mărimii și greutateii pietrei, probabil el a fost sculptat în localitatea Poienile Izei.

În privința vechimii pot fi trei ipoteze:

Prima ar fi că acest picior ar proveni de la o altă biserică mai veche care ar fi existat în localitate, și care este menționată în anul 1516.¹² Locul unde a fost amplasat această biserică nu se știe, probabil pe locul unde a fost descoperit acest Picior de la Sfânta Masă, fapt pentru care ar putea fi datat la sfârșitul secolului al XV sau începutul secolului al XVI.

A doua ipoteză ar fi că Piciorul de la Sfânta Masă a fost confecționat probabil în jurul anului 1632, pentru biserică din localitate. După terminarea bisericii, în jurul anului 1632, datorită greutateii și mărimii piciorului, acesta nu a putut fi transportat și pus în altar, fiind abandonat în localitate.

A treia ipoteză ar fi că acest Picior de la Sfânta Masă a fost confecționat pentru o biserică din Maramureș (sfârșitul secolului al XV - secolul al XVII), însă datorită mărimii și greutateii lui nu a mai fost transportat, rămânând abandonat în localitate.

Concluzii

Putem să concluzionăm că piciorul de la Sfânta Masă din Poienile Izei, aflat în patrimoniul Muzeului Maramureșan Sighetu Marmăției, se înscrie într-un tipar atât la nivel regional, cât și european, însă un tipar mai rar întâlnit. Frumusețea acestui obiect este dată tocmai de simplitatea și

¹¹ https://andrewgough.co.uk/articles_evidence/, accesat la data de 25.09.2024.

¹² Geza, E., op.cit., p. 35.

primitivismul tehnicii de cioplire, de semnificația utilizării acestuia, dar și de monumentalitatea lui, obiectul având o greutate impresionantă. Cercetarea noastră nu este una exhaustivă, și poate constitui o bază de plecare pentru eventuale studii viitoare pe această temă.

BIBLIOGRAFIE

BABOȘ, Alexandru, *Tracing a Sacred Building Tradition. Wooden Churches, Carpenters and Founders in Maramures until the Turn of the 18th Century*, Lund University, Sweden, 2004

CHIȘ, Vasile, Timur, *Peștera Vizuină din Piatra Țâncului, Munții Lăpușului, Maramureș*, Acta Musei Maramorosiensis, vol. XII/II, 2016, p. 61

CHIȘ, Vasile, Timur, HOTEA, Mihai, *Poienile Izei, Ghid Turistic/Guide touristique*, Sighetu Marmăției, 2017

CHIȘ, Vasile, Timur, *Localitatea Glod și Țara Maramureșului, Ghid Turistic*, Sighetu Marmăției, 2020

CRISTEA, George, DĂNCUȘ, Mihai, *Maramureș un muzeu viu în centrul Europei*, editura Fundației Culturale Române, București, 2000

GEZA, E., 1961, după BABOȘ, Al., în *Three centuries of Carpentering Churches*, 2000, p. 35

HORVAT, Vasile, HORVAT, Liuba, Irina, *Ruscova*, Editura Limes, Editura Lekton, Zalău, 2005, p. 46

KACSÓ, Carol, *Repertoriul arheologic al județului Maramureș*, vol I, editura Eurotip, Baia Mare, 2011, p. 427

MIHALYI DE APȘA, Ioan, *Diplome maramureșene din secolul al XIV-lea și al XV-lea*, Sighet, 1900

https://andrewgough.co.uk/articles_evidence/

<https://www.renneslechateau.nl/2007/11/10/stone-visigoth-pillar/>

https://ro.wikipedia.org/wiki/Biserica_de_lemn_din_Sișești

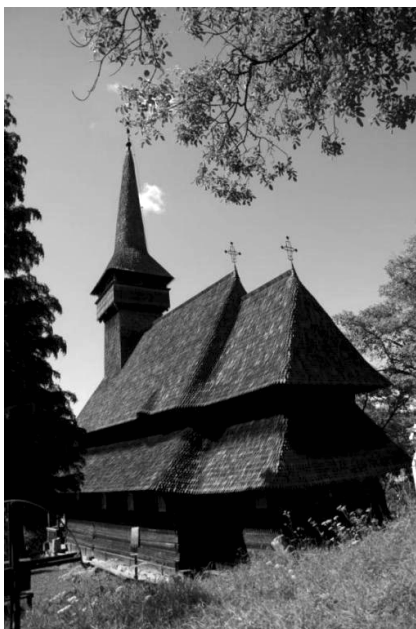

Foto: 1, 2 (V. T. Chiș). *Biserica de lemn cu hramul „Sfânta Cuvioasă Paraschiva” din localitatea Poienile Izei.*

Foto: 3 (S. A. Kosinszki). *Piciorul de piatră de la Sfânta Masă, expus în holul muzeului.*

Foto: 4 (S. A. Kosinszki). *Detaliu brâu și partea superioară*

Foto: 5 (S. A. Kosinszki). *Detaliu locaș pentru moaște*

Foto: 6 (V. T. Chiș). *Cariera „Pietrele de Moară” din localitatea Glod*

Foto: 7 (V. T. Chiș). *Cariera „Pietrele de Moară” din localitatea Glod*

Foto: 8 (Sursa: Țetcu Mircea Rareș - Operă proprie, CC BY-SA 3.0 ro, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=30273437>)

Foto: 9 (Sursa:¹³)

¹³ <https://www.renneslechateau.nl/2007/11/10/stone-visigoth-pillar/>, accesat la data de 25.09.2024

Atelierul educațional *De-a Arheologia*

muzeograf drd. Melania POHAIDAC,
muzeograf Dănuța BOBOȘAN
Muzeul Maramureșan Sighetu Marmăției

Abstract:

„De-a Arheologia” is an educational workshop created by the Maramureșan Museum, dedicated to children, to present part of museum activities. They have the opportunity to be an archeologist for five days and understand what this profession means.

Keywords: educational workshop, archeology, Maramureșan Museum, Ioan Mihalyi de Apșa Memorial House.

Ideea unui atelier de arheologie, care să se desfășoare în cadrul Muzeului Maramureșan, sau mai exact prima încercare de realizare a unui astfel de atelier a avut loc în cadrul Proiectului educațional *Vacanță în curtea casei*, proiect început în anul 2019.¹

Vacanță în curtea casei se adresează copiilor cu vârste cuprinse între 6 și 14 ani și a început ca o mini-vacanță de două săptămâni, 10 zile, în cadrul căreia în fiecare zi se desfășura câte o activitate diferită.² Datorită succesului înregistrat în comunitatea sigheteană, în cadrul edițiilor următoare proiectul educațional a început să se desfășoare în câte două etape de câte o săptămână fiecare, mărinumărul de copii care puteau participa la acesta. În cadrul celei de a treia ediții, una dintre zile a fost dedicată arheologiei, când: „am fost restauratori potrivit cioburile vaselor ceramice descoperite într-o săpătură arheologică, unde tot noi am fost responsabili de șantier, arheologi și conservatori.”³

Înainte de a vorbi de atelierul educațional *De-a Arheologia* trebuie să vorbim de locația desfășurării acestui atelier, care nu este alta decât *Curtea*

¹ Nicoleta Nemeș, Dănuța Boboșan, *Educație non-formală pr(in) Muzeul Maramureșan din Sighetu Marmăției*, în „Acta Musei Maramorosiensis”, XVII, Sighetu Marmăției, 2022, p. 291.

² Ibidem, p. 292.

³ Ibidem, p. 295.

Casei, astfel că acest atelier, *De-a Arheologia*, a cărui primă ediție a avut loc anul acesta⁴, a dat startul *Vacanței în curtea casei*.

Dar ce reprezintă curtea casei ? *Curtea casei* nu este alta decât curtea Casei Memoriale Dr. Ioan Mihalyi de Apșa. Casa intră în proprietatea familiei Ioan Mihalyi (1844 – 1914) în anul 1880 și este extinsă în forma actuală în anul 1882.⁵ Aceasta este structurată pe două niveluri și are o scară exterioară ce leagă cele două niveluri ale casei, compuse din șapte încăperi fiecare, printr-o terasă deschisă atât la parter cât și la etaj, terasă ce dă înspre o curte interioară cu fântână și mult spațiu verde. Spațiu extrem de potrivit pentru desfășurarea în aer liber a atelierelor educaționale, desfășurate în muzeu pe perioada verii.

Astfel că, prima ediție a atelierului educațional *De-a Arheologia* a avut loc în casa și grădina celui care a fost primul arheolog al Maramureșului și prin strădaniile căruia a fost deschisă la Sighet prima expoziție de istorie și arheologie⁶ (fig. 1).

Atelierul s-a desfășurat pe parcursul a cinci zile, patru ore pe zi între orele 10:00 – 14:00. Vârsta micilor arheologi a fost cuprinsă între 8 și 12 ani, iar ei au fost un număr de 25 copii, chiar dacă inițial așteptam doar 20 de participanți (fig. 2).

Prânzul a fost din cămara părinților, savurat sub coroana nucului bătrân așezați pe pături (fig. 3); noi le-am oferit gustarea, apă și fructe.

În cele cinci zile am încercat să facem cunoscut copiilor meseria de arheolog, cu tot ce înseamnă ea. Desigur, am avut grijă să adaptăm informația și activitățile grupei de vârstă ce a participat la atelier.

Astfel că, în prima zi, cu ajutorul unui Power-Point am explicat copiilor: ce este arheologia? Cine este și ce face arheologul? Cum se întâmplă efectiv cercetarea arheologică? (de la cercetarea de birou - arhive, bibliografie etc. - cercetarea de teren - la prezentarea materialului și complexelor arheologice în fața publicului), neuitând de uneltele necesare unei săpături arheologice și, bineînțeles, de codul deontologic al arheologilor din România, de unde am extras câteva puncte care au putut fi explicate pe înțelesul lor (fig. 4).

⁴ Atelierul a avut loc în perioada 15 – 19 iulie 2024.

⁵ <https://muzeulmaramuresului.ro/descopera/casa-ioan-mihali-de-apsa/> deschis în data de 16. 10. 2024.

⁶ Mihály János, Bolgár Emil în Gerlóczy Gyula, Dulácska Géza, *A magyar orvosok és természetvizsgálók. 1876 Augusztus 22-től egész 28-ig. Máramaros-Szigeten tartott XIX. Nagygyűlésének*, Budapest: Nyomatott, 1878, p. 39 – 40.

În partea a doua a zilei au primit fiecare câte un ecuson, iar apoi au fost împărțiți în cinci echipe a câte cinci copii fiecare. Alegerea grupelor a fost realizată aleatoriu, avându-se totuși grijă ca vârstele să difere în cadrul unei echipe și atât cât a fost posibil ca cei din interiorul ei să nu se cunoască (cu toate că până la acel moment al zilei, copiii, au legat deja prietenii). În fiecare echipă a fost ales un șef de echipă.

După ce echipele au fost formate, și-au ales fiecare numele echipei iar apoi fiecărei echipe în parte li s-au prezentat uneltele necesare unei săpături arheologice, precum și modul în care ele trebuie folosite. Fiecare membru al echipei a folosit aceste unelte, ghidat de către noi.⁷ Cu această activitate am încheiat prima zi, copii și-au lăsat ecusoanele, iar a doua zi le-au primit înapoi, după ce li s-a adus din nou la cunoștință *Codul deontologic al arheologilor din România*.

În cea de a doua zi s-a desfășurat săpătura arheologică propriu-zisă, dar nu înainte de a li se arăta ce anume vor găsi acolo, povestea din spatele celor cinci secțiuni amenajate special pentru ei.⁸ Ce nu li s-a spus, a fost ce anume vor descoperi ei, asta rămânând o surpriză și, totodată, o speranță.

Fiecărei echipe li s-a înmănat pe bază de semnătură uneltele și instrumentele necesare săpăturii⁹, iar apoi au fost alocați unei secțiuni/lădițe și, de aici, start săpătură! (Fig. 5, 6)

Tot timpul ghidați, au săpat prin metoda stratigrafică. Materialul arheologic l-au colectat și pus în pungi, dar nu înainte ca responsabilul de șantier să noteze în jurnalul de săpătură fiecare descoperire în parte. Căutând sânguincioși povestea, plini de uimire și bucurie au realizat la final fotografii și desene ale grundului. Ziua s-a terminat cu râsete și voie bună, în timp ce puneau pământul înapoi în săpătură. (Fig. 7,8)

În cea de-a treia zi a atelierului copiii au curățat, spălat și pus la uscat materialul descoperit (Fig. 9), iar în partea a doua a zilei s-au apucat de raportul de săpătură, raport ce l-au finalizat în cea de-a a patra zi (Fig. 10). În

⁷ Locul unde și-au exersat aptitudinile mânăuirii uneltelor a fost lădița în care colegii lor mai mari și-au derulat activitatea de săpătură arheologică în cadrul celei de a treia ediție a Proiectului *Vacanță în curtea casei*.

⁸ Au fost montate cinci lăzi de un metru pe un metru jumătate, în interiorul cărora au fost amenajate cinci contexte diferite și anume: un drum, o vatră de foc, un tezaur monetar, o ofrandă depusă într-o zonă montană și o depunere votivă pe malul mării. Toate aceste povești au fost presărate cu diverse artefacte sau complexe care să arate o posibilă legătură între toate cele cinci secțiuni/lăzi.

⁹ Două lopăți, două șpacluri, două pensule, o ruletă, doi bureți de genunchi, un jurnal de săpătură, un liniar, zece creioane colorate, două foi milimetrice, o mapă, un pix și o radieră.

această a patra zi au restaurat vasele descoperite în propria săpătură arheologică (Fig. 11).

În cea de a cincea zi *micii arheologi* și-au prezentat descoperirile în fața unei comisii ce i-a premiat cu un medalion ceramic, găsit de ei înșiși într-o lădiță cu nisip (Fig. 12). În ultima parte a zilei au organizat o expoziție cu propriile descoperiri, expoziție pe care au prezentat-o în fața părinților și/sau bunicilor (Fig. 13, 14).

În urma acestui atelier copiii au învățat nu doar o bucată din ceea ce înseamnă să fi arheolog ci și faptul că activitățile din cadrul unui muzeu sunt diverse, iar în spatele unei expoziții realizate frumos stă multă muncă.

Pe lângă asimilarea de informații și formarea de deprinderi și abilități specifice, au învățat să se descurce în situații de criză, au învățat ce înseamnă spiritul de echipă, și-au dezvoltat spiritul creativ. De asemenea, și-au dezvoltat abilitățile de comunicare, au socializat și au legat prietenii de durată.

Atelierul educațional a fost realizat și coordonat de autorii articolului de față, dar de la cap la coadă a necesitat ajutorul multor minți și mâini. Este motivul pentru care nu putem să nu mulțumim colegilor și celor doi voluntari fără de care *De-a Arheologia* nu ar fi putut avea loc.

BIBLIOGRAFIE

NEMEȘ, Nicoleta, BOBOȘAN, Dănuța, Educație non-formală pr(in) Muzeul Maramureșan din Sighetu Marmației, în „Acta Musei Maramorosiensis”, XVII, Sighetu Marmației, 2022

MIHÁLY, János, BOLGÁR, Emil, în Gerlóczy Gyula, Dulácska Géza, A magyar orvosok és természetvizsgálók. 1876 Augusztus 22-től egész 28-ig. Máramaros-Szigeten tartott XIX. Nagygyűlésének, Budapest, Nyomatott, 1878

<https://muzeulmaramuresului.ro/descopera/casa-ioan-mihali-de-apsa/> deschis în data de 16. 10. 2024

Fig. 1 Grădina Casei memoriale Dr. Ioan Mihalyi de Apșa.

MUZEUL MARAMUREȘAN

PRIMĂRIA BICOMBILUȘ LOCAL
Sighetu Marmureștilor

Organizează
în curtea casei Dr. Ioan Mihalyi de Apșa
în perioada **15 – 19 iulie**
Atelierul educațional

De-a Arheologia

- Vom descoperi comorile ascunse
- Vom învăța să interpretăm artefactele
- Vom fi adevărați șefi ai unei săpături arheologice

În echipă așteptăm 20 de arheologi
cu vârste cuprinse între 8 - 12 ani

Înscrierile se fac până la data de 11 iulie,
de luni până vineri, în intervalul orar 08 – 16,
la numerele de telefon:
0751 081 700 – Melania Pohaidac
0740 703 057 – Dănuța Boboșan

Programul atelierului: 10 – 14

Taxă de înscriere 60 de lei

Vă așteptăm cu drag!

Fig. 2 Afișul atelierului.

Fig. 3 Pauza de masă.

Fig. 4 Prezentarea atelierului „De-a Arheologia”

Fig. 5 Aspect din timpul atelierului.

Fig. 6 Aspect din timpul atelierului.

Fig. 7 Aspect din timpul atelierului.

Fig. 8 Ultimele retuşuri.

Fig. 9 *Etapa de curățare și spălare a materialului descoperit.*

Fig. 10 *Aspect din timpul atelierului.*

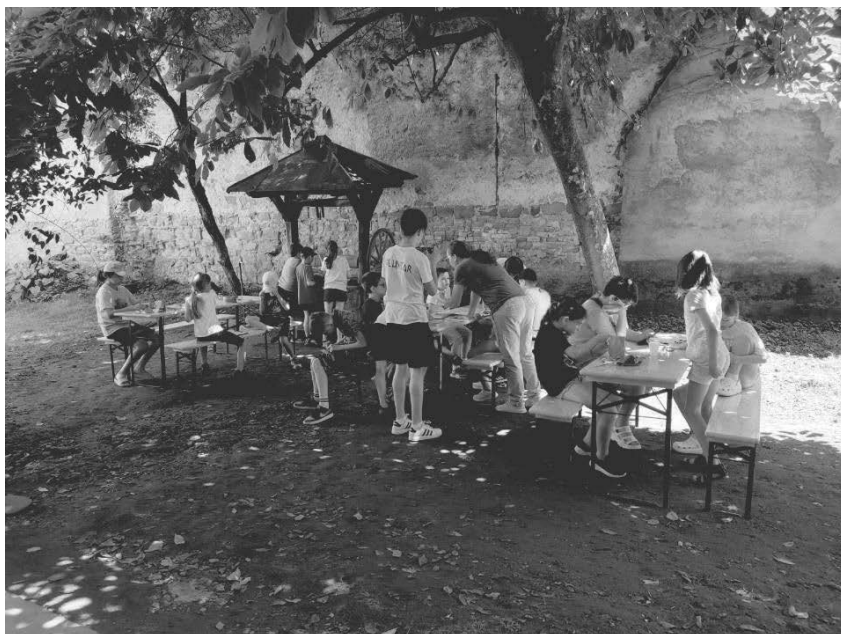

Fig. 11 *Aspect din timpul atelierului.*

Fig. 12 *Aspect din timpul atelierului.*

Fig. 13 *Vitrină expozițională.*

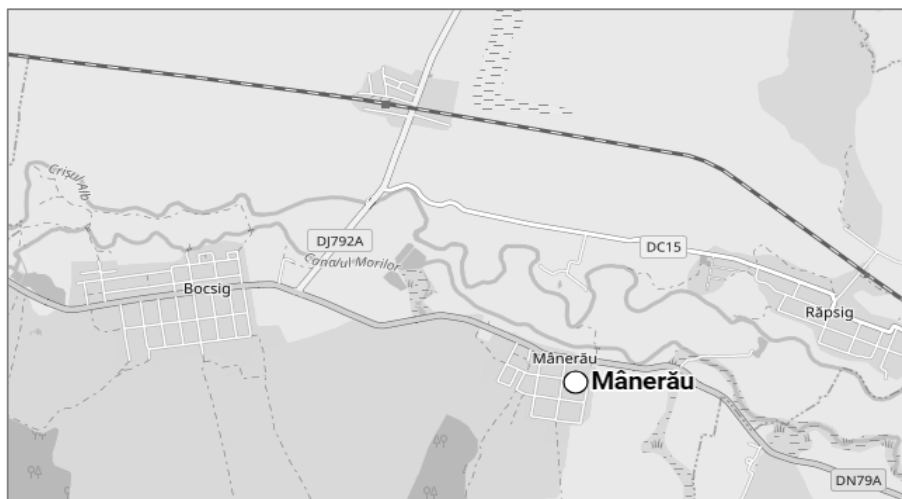
Fig. 14 *Vitrină expozițională.*

GEOGRAFIE - ȘTIINȚELE NATURII

Mânerău – un sat de pe Valea Crișului Alb

prof. dr. Marius Răzvan MESZAR
Oradea, Bihor

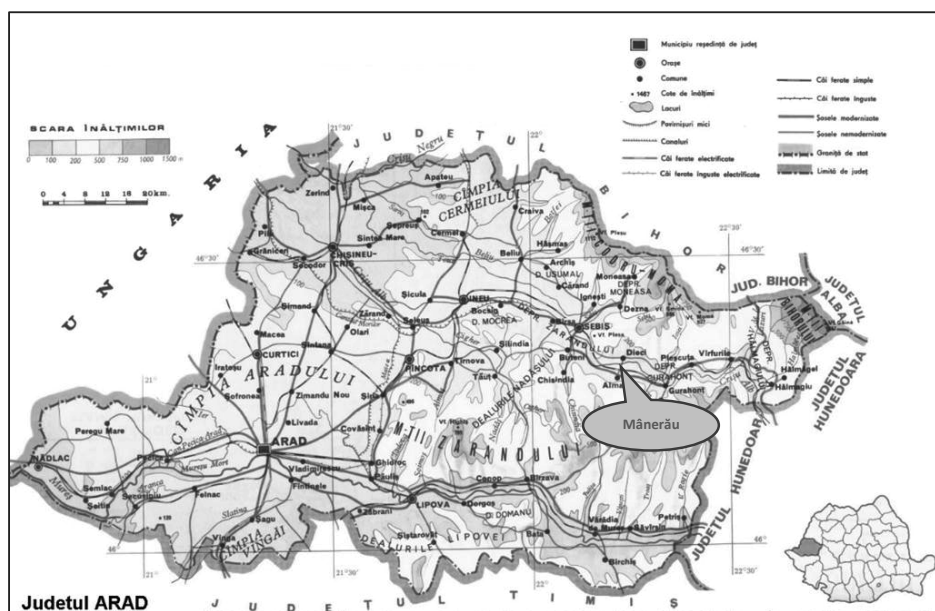
Satul Mânerău se află situat în Depresiunea Zărandului, pe râul Crișul Alb, la aproximativ 70 km distanță față de municipiul Arad. Din punct de vedere administrativ, satul aparține de comuna Bocsig, care mai are în componență satele **Bocsig** (reședința comunei), **Răpsig** și **Bocsig Cartier**.

Harta comunei Bocsig

https://www.citypopulation.de/en/romania/localities/arad/bocsig/010211__m%C3%A2ner%C4%83u/.

Satul este străbătut de **DN79A** una dintre cele mai importante artere rutiere ale județului Arad, care vine de la vama Vărșand, trece prin orașele Chișineu-Criș, Ineu și continuă spre comuna Vârfurile.

Harta geografică a județului Arad¹.

Depresiunea Zărandului, s-a format ca o regiune de mare scufundare tectonică și a fost umplută cu depozite cretacice, terțiare și cuaternare. Depresiunea este așezată de o parte și alta a Crișului Alb. Este încadrată de masivele muntoase ale **Munților Apuseni**. Munții care înconjoară această depresiune au o înălțime mijlocie, cea mai mare o găsim în Munții Bihorului - **Curcubăta Mare 1.848 metri**. În depresiuni altitudinea coboară până la 200 m. În regiune se găsesc soluri brune de pădure, podzoluri și soluri de luncă. **Clima este temperat-continentală** cu influențe mediteraneene, cu cele patru anotimpuri repartizate aproximativ egal de-a lungul anului. Lanțul de munți din nord-est feresc zona de nuanțe excesive ce caracterizează partea de sud-est a țării, valorile temperaturilor fiind ușor atenuate comparativ cu ale acestor zone. Vara temperatura aerului trece de 20°. În timpul iernii temperatura variază având ca valori medii între zero și 8 grade. În ultimii ani, iernile au devenit blânde iar verile călduroase, cu perioade secetoase și caniculare. **Precipitațiile** sunt destul de abundente, fiind cuprinse între 600 și 750 mm. Cad precipitații 116-130 de zile pe an, fiind abundente în lunile mai-iunie. Primele ninsori cad de obicei la începutul lunii noiembrie, primul strat de zăpadă depunându-se în luna decembrie. Aici

¹ Harta geografica a jud. Arad.

predomină **vânturile** din sectorul nord-vest. Mai ales iarna bate Orădanul, un vânt rece dinspre Nord (Oradea). **Rețeaua hidrografică** este bine reprezentată în partea joasă prin Crișul Alb, Teuz, Valea Hodișului și Canalul Morilor. **Animalele sălbatice** care trăiesc pe aceste locuri sunt: mistrețul, căprioara, iepurele, bursucul, jderul, pisica sălbatică, vulpea, vidra, bizamul. În lunca Criș-Teuz este o mare varietate de păsări: ciocârlia, cucul, graurul, privighetoarea, mierla, sturzul, pupăza, ciocănitoarea, coțofana, huhurezul, guguștiucul, corbul, buha, prepelița, fazanul, rața sălbatică, stârci, gauri, uliul. În apele curgătoare se dezvoltă în bune condiții: mreana, cleanul, scobarul, știuca, somnul, plătica, somoteiul, morunașul, harca, linul, crapul, carasul.²

Așadar, satul Mânerău este situat în Depresiunea Zărandului, elementele de mediu înconjurător contribuind la trăinicia și dezvoltarea localității în timp: apele Crișului Alb – arteră de transport ce lega zona de munte cu cea de câmpie, pădurile bogate în vânat, flankarea munților Apuseni cu cele două ramuri – Zărand și Codru Moma, prezența dealurilor – loc de refugiu în caz de invazii. **Putem conchide că geografia istorică a favorizat evoluția și consolidarea satului Mânerău.**

Vedere a satului Mânerău dinspre Voivodeni.

De-a lungul timpului, satul Mânerău a cunoscut mai multe denumiri. În general, cele mai multe nume întâlnite în documentele maghiare fac referire la: ***Alsómonyorós, Felsőmonyorós, Monyom, Monyoró***. Originea

² Ioan Godea, *Bârsa, comună din Țara Zărandului – monografie*, Arad, 2012, p. 12.

denumirii acestui sat poate fi exemplificată prin mai multe conexiuni. Coriolan Suciu leagă numele **Mănerău** (cu „î” din „i”) de ungurescul **Monyoró**.³ Apoi, este cunoscut faptul că numele multor sate derivă din antroponime. Astfel, numele localității ne trimite la un antroponim, **Măneran**, devenit toponim și hidronim comun în spațiul transilvan.⁴ **Toponimia locală** este foarte bogată și cuprinde referințe despre locuri istorice din zona satului. Un fiu al satului, domnul Duma Petru, ne prezintă principalele nume de locuri întipărite în memoria colectivă a măneranilor.⁵

Grădinoi – loc situat în extravilanul satului, înspre Voivodeni. Toponimul amintește de moșia unui anume Cristian Herman, un stăpân al locului care avea aici moșie cu conac, grădini, livezi, ferme, terenuri agricole. Deoarece moșierul locuia mai mult la Viena, a numit un administrator al locului cu numele Bem. Apoi, proprietatea ajunge în mâna lui Horga Ioan. Acesta a vândut o parte din această moșie la profesorul de teologie Mihulin Nicolae din Oradea. Deși, în prezent, nu se mai poate observa nicio clădire în picioare, totuși, terenul agricol abundă în pietriș, bucăți de cărămidă, țigle, care amintesc de epoca stăpânului de pământ – Herman.

Locul numit „Grădinoi”.

³ Coriolan Suciu, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, A-N, București, Editura Academiei RSR, 1967, p. 402.

⁴ Mănerău este un sat în comuna Pestișu Mic din județul Hunedoara, Transilvania, România. Se află în partea de vest a județului, la poalele estice ale masivului Poiana Ruscă. Vezi Dorin Petresc, Olivian Marius Gotiu, *Mănerău, un stravechi sat românesc din Ținutul Hunedoarei*, Deva, Editura Corvin, 2006.

⁵ Informator Duma Petru, Mănerău.

Secție – loc unde se află pădurea comunală a satului.

Tăietura – loc aflat la ieșire spre Iercoșeni

Hodaia Neagră și Hodaia Rosie – loc situate tot înspre Iercoșeni

La Unguru din Deal – spre Voivodeni

Alte toponime: *Urzicari, Vâlcea, Pruniște, Dude, La sanț, Pănăriște*, etc.

Spațiul geografic al satului Mănerău cu împrejurimile sale a fost locuit din **vremuri străvechi**. De-a lungul timpului arheologii și istoricii au făcut referințe la Mănerău, însă nu s-au făcut cercetări sistematice și de amploare în perimetrul așezării. Pe de altă parte, au fost descoperite în arealul extins al zonei mai multe **tezaure monetare** datate din perioada secolelor II – I î. HR., precum: **Tezaurul dacic de la Șilindia și Tezaurul de denari republicani romani de la Bârsa**.⁶ După cucerirea Daciei de către romani, cu siguranță influența romanizării s-a resimțit și în această regiune, chiar dacă nu a existat un control atât de puternic ca în zona Banatului, la sud de Mureș. Menționăm însă existența **valului de pământ** care venea dinspre Munții Codru continuându-se spre Munții Zărandului, prin Mănerău-Șilindia spre Lunca Mureșului. Cunoscut de localnici sub numele de *Troian*, valul începe din zona piemontană nordică a Munților Codru Moma, nu departe de Crișul Negru, în hotarul satului Dumbrăvița (județul Bihor), prin pădurile din preajma localităților Secaci, Agrișu Mic, Comănești, Archiș, Seliște (Sâc) traversează râul Teuz lângă Răpsig, trece peste Crișul Alb, se continuă pe la Mănerău și Iercoșeni; trece Munții Zărandului și ajunge la Lipova, în valea Mureșului.⁷ Dovada locuirii acestui vechi spațiu este dată și de descoperirea în albia Crișului Alb între Bârsa și Răpsig a unei **bărci monoxile** cioplită dintr-un singur trunchi de copac care se află la Muzeul Țării Crișurilor din Oradea. Era folosită în Evul mediu pentru transportul sării pe Crișul Alb până la Tisa și Dunăre, în Ungaria de azi.

Mănerăul medieval făcea parte din **zona de graniță a Voievodatelor lui Menumorut și Glad**. Pe harta ce urmează, conținând formațiunile prestatale românești din perioada secolelor IX-XIII, am evidențiat **așezarea Mănerău pe Crișul Alb**. Istoricul I.A.Pop opinează că „revenind la structura etnică generală, trebuie să presupunem că și în Câmpia Tisei, ca și în restul Panoniei, locuiau slavi, bulgari, secui și români (prezența ca agricultori și

⁶ E. Dörner, „Tezaurul de denari republicani romani de la Bârsa”, în *Tibiscus*, Muzeul Banatului Timișoara, 1990, p. 24-32 .

⁷ Idem, „Repertoriul arheologic al Țării Zărandului în lumina ultimelor descoperiri”, în *Revista muzeelor*, București, 1970, nr. 4, p. 357.

Dobrovicza (Dumbrăvița de Sus), Bábolna, Huholó (Hurez?) - localități și pusta Zivernicze.⁹ În anul 1514 sunt pomenite documentar familii de iobagi în Mănerău, care prestau munci pentru domeniul Brandenburg. În 1515, 1519 și 1550 satul era stăpânit de familiile nobiliare Abrahámffy și Butthány. În 1561 în Mănerău erau consemnate 16 sesii iobăgești aparținând domeniului Pongrácz. În anii 1595, 1601, 1607 și 1650 **satul Mănerău făcea parte din domeniul cetății Ineu**. În 11 decembrie 1732, prințul Rynaldo de Modena a primit de la împăratul Carol al VI-lea, 122 de sate și 82 de puste în comitatul Arad și Zărand, printre acestea numărându-se și satul Mănerău. **Domeniul cameral al Modenei**, format din districtele Arad și Ineu, a fost reorganizat în anul 1781 în șase plăși: Boroș-Ineu, Chișineu, Zerindul Mare, Pâncota, Buteni, Miniș și o câmpie (Bătania). Plasa Boroș-Ineu cuprindea: târgul Boroș-Ineu și satele Șicula, Gurba, Contrato (odinioară Lacul Cânepii), Iarcoș, Luguzău, Șilindia, Camna, Cuied, Aldești, Răpsig, Voivodeni, Bocsig, Hodiș și Mănerău.¹⁰

Localitatea	Anul atestării istorice	Nr. capilor de familie	Arături în cubuli de Pojon	Fânețe în zile coasă	Nr. pag. din conscr. originală
Mănerău	1348	11	34½	41	40

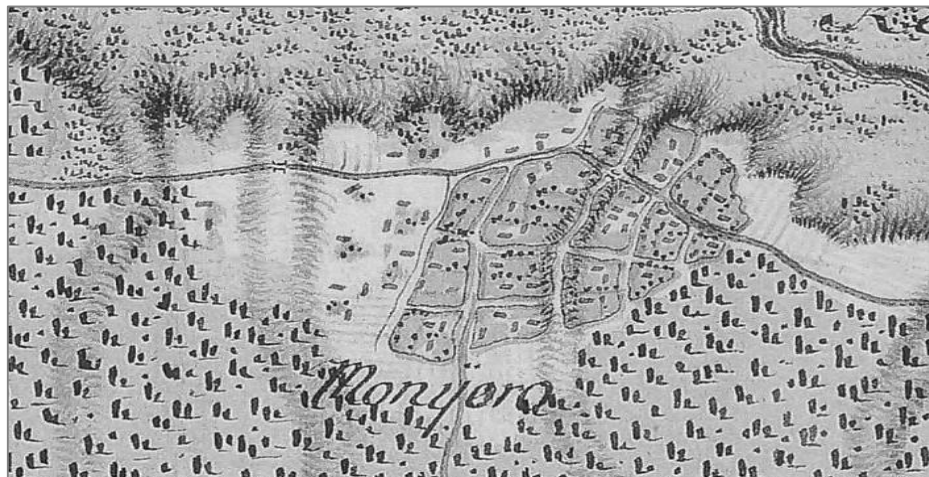
Satul Mănerău apare menționat și în Harta iosefină¹¹ a comitatelor Arad și Bihor de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, sub numele „Monyoro”, alături de alte localități de pe Crișul Alb. Harta ne prezintă o localitate compactă, sistematizată, cu străzi relativ perpendiculare, situate de o parte și de alta a drumului care leagă Ineu de Sebiș, un spațiu înconjurat de multe păduri. Este cunoscut faptul că Imperiul Habsburgic a demarat în secolul al XVIII-lea un amplu program de reconfigurare teritorială a localităților mici și foarte mici. Prin acest program de reorganizare a trecut și satul Mănerău. Documentele medievale fac referire la un sat răsfirat, având cătune și familii întinse pe dealurile din jur, până spre albia Crișului Alb: „Mănerăul de Sus” și „Mănerăul de Jos”. Prin programul de sistematizare, satul cunoaște o

⁹ Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad király város története*, vol.1, Arad, 1892, p.269-270.

¹⁰ Vasile Faur, *Aldești din Ținutul Zărandului*, Arad, XBG Mediapress, 2022, p. 18. Vezi și E. Găvănescu, *Un interesant recensământ al domeniului regal și cameral al Aradului [în] Hotarul*, Arad, anul 1933, nr.7, p.3-5.

¹¹ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/32/Arad_Josephinische_Landesaufnahme_pg26-28.jpg .

transformare importantă. Casele au fost ordonate la linie și dispuse direct la drum. Gospodăriile dispuneau fiecare de câte un lot aproximativ egal de teren pentru casă și dependențe. Străzile principale erau mai late, iar cele laterale mai înguste. Localitatea avea un centru civic unde se regăseau cele mai importante clădiri și instituții: biserica, școala, piața, etc. Teritoriul construit era înconjurat de o pășune comună (care nu putea fi folosită pentru alte scopuri) și în fine de terenurile agricole.

Satul Mănerău pe Harta Iosefină a comitatul Arad, de la 1782-1785.

În 1819 erariul Habsburgic a vândut satul, care în 1824 era integrat domeniului Almay.¹² Pe la 1848-1849, în contextul evenimentelor revoluționare și a acțiunilor conduse de către Avram Iancu, este menționat ca domn de pământ în Mănerău – Urbany.¹³ După 1850 satul se dezvoltă continuu, fapt care se observă și în creșterea sa demografică.

¹² <https://bibliotecaarad.ro/wp-content/uploads/2020/02/Bocsig-Dic%C8%9Bionar-comune-Arad-vol.-II-final.pdf>.

¹³ Ioan Godea, *op.cit.*, p. 275.

BIBLIOGRAFIE

- DÖRNER, E., Repertoriul arheologic al Țării Zărandului în lumina ultimelor descoperiri, în, *Revista muzeelor*”, București, 1970
- DÖRNER, E., Tezaurul de denari republicani romani de la Bârsa, în „Tibiscus”, Muzeul Banatului Timișoara, 1990
- FAUR, Vasile, *Aldești din Ținutul Zărandului*, Arad, XBG Mediapress, 2022,
- Găvănescu, E., *Un interesant recensământ al domeniului regal și cameral al Aradului* [în] „*Hotarul*”, Arad, 1933
- GODEA, Ioan, Bârsa, comună din Țara Zărandului – monografie, Arad, 2012
- POP, I. A., Rădăcinile medievale timpurii ale regiunii (provinciei) istorice Transilvania (secolele IX-XIII), în „Economia regională: ipostaze rurale și urbane”, coord. Iosif Marin Balog, Rudolf Gräf, Ioan Lumperdean, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2011
- SÁNDOR, Márki, *Aradvármegye és Arad szabad király város története*, vol.1, Arad, 1892, p.269-270
- SUCIU, Coriolan, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, A-N, București, Editura Academiei RSR, 1967
- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/32/Arad_Josephinische_Landesaufnahme_pg26-28.jpg
- <https://bibliotecaarad.ro/wp-content/uploads/2020/02/Bocsig-Dic%C8%9Bionar-comune-Arad-vol.-II-final.pdf>

Despre vechea stațiune balneară Șuligu, Valea Râului (Vaserului)

Ștefan ANDREICA,
Asociația Valea Râului Vaser
Vișeu de Sus, Maramureș

Abstract:

On Valea Râului (Vaserului), in the town of Vișeu de Sus, in Maramureș county, in an isolated area, in the place called Șuligu, there was a spa, built around ferruginous, carbonated mineral waters. The mineral water of one of the springs was awarded a gold medal in Vienna in 1900. She went as far as Vienna and London.

Keywords: Șuligu, Valea Râului (Vaserului), mineral water, spa resort.

Călătorul ce vizitează Valea Râului (Vaserului) trăiește o experiență plăcută dacă urmează calea vechii stațiuni balneare Șuligu, unde erau băi lângă trei izvoare de apă minerală carbogazoasă, feruginoasă, dintre care unul era vestit.

Din Vișeu de Sus, la Șuligu, se poate ajunge numai cu mijloace de transport CFF (Căile Ferate Forestiere), pe calea ferată cu ecartament îngust (760 mm), cu trenul mic, automotorul sau autodrezina. Astfel, se ajunge în Punctul Șuligu, la km 29 CFF. Aici, lângă calea ferată și râu, se află halta CFF, construcții silvice, ale poliției de frontieră, salvamontului și parcului natural zonal. Deplasarea înspre izvoare (în prezent sunt două) și locul fostei stațiuni începe de la confluența văii Șuligului de Sus sau Șuligului Mic cu Râul (Vaserul). Traseul pornește către nord, pe drumul forestier ce însoțește firul Șuligului de Sus. Există și marcaj turistic. Lăsând Punctul Poliției de Frontieră Șuligu în stânga și Cabana Salvamont Șuligu în dreapta (peste apa Șuligului de Sus) și înaintând cca 1,2 km (cam 1500 de pași) pe pantă ușoară, de la altitudinea de 763 m, la cea de 861 m (conform unei hărți), după o jumătate de oră, găsim izvorul de apă minerală (borcutul) celebru în vremurile trecute, când omul prețuia mai mult natura și bogățiile ei. Acum, este doar un simplu izvor, aflat în izolare și uitare. Locația lui este semnalată din aval, de la distanța de vreo două sute de metri, prin ruginiul pietrelor din albia Șuligului de Sus (constatare din data de 20 septembrie 2024).

Cunoscutul izvor mineral se află pe malul drept al văii, sub coasta muntelui. În prezent, doar păcurarii, în drumul lor spre muntele de pășunat Mutare, pădurarii, tăietorii de lemne, polițiștii de frontieră, apărători ai graniței de pe culmea Carpaților, unde se află și vârful muntelui Șuligu (1688 m), de la care izvorul mineral și-a luat numele și puținii vizitatori își mai alină setea și se răcoresc, luând o pauză binemeritată în mijlocul naturii, respirând aerul curat și ozonat. Când oamenii nu sunt prezenți, cerbii, atunci când simt nevoia, beau și ei din izvor, bucurându-se de liniște.

Acest izvor mineral este rezultatul circulației intense a soluțiilor hidrotermale în masa șisturilor cristaline și a formațiunilor eocene.¹

Un alt izvor mineral se află în lateral, chiar pe malul apei Șuligului de Sus, la cca douăzeci de metri în amonte față de primul.

Beneficiile apei minerale Șuligu

Această apă era socotită printre bogățiile Maramureșului, alături de: sare, fier, păduri, munți și capră neagră, cum bunăoară a fost considerată în anul 1877.²

Apa minerală de aici a început să fie cunoscută de prin anul 1813.³ Ea a fost studiată în perioade diferite, iar cercetătorii au constatat că era indicată pentru tratarea: anemiei, clorozei, debilității, catarelor căilor respiratorii și afecțiunilor tubului digestiv⁴, dovedindu-și eficiența și în cazul bolnavilor de icter, ciroză, anemie, însă nu și pentru cardiaci⁵. „*Apa de vin Suliguli*” („*Suliguli borvız itala*”), în anul 1836, era recomandată împotriva holerei, fiind de departe cea mai bogată dintre apele acide în acid carbonic.⁶

Faimoasă deja în anul 1859, stațiunea Șuligu era situată în hotarul Vișeuului de Sus, la care se ajungea din localitate după 5-6 ore de mers călare printr-o vale foarte îngustă și sălbatică, aproape impracticabilă. Încă nu exista

¹ *Geografia României III*, Universitatea București, Institutul de Geografie, Editura Academiei R.S.R., 1987, p. 73.

² Dr. Victor Emericzy, Andrei Karpati, *Carte conducătoria la propunerea geografiei în scoalele populare pentru invetiatori și aspiranti de invetiatori*, Budapesta, 1877, p. 302.

³ *Közhasznú esmeretek tára a' conversations-lexicon szerént Magyarországra alkalmaztatva*, Pesten, 1834, p. 235.

⁴ Dr. Emil Țeposu, dr. Liviu Câmpeanu, *Apele minerale și stațiunile balneo-climaterice din Ardeal, cu cele din Vechiul Regat, Basarabia și Bucovina*, ediția a II-a, Editura Viața Românească, București, 1921, p. 197.

⁵ Vasile Man, *Valea Vaserului, Vișeu de Sus, „Elveție” a Maramureșului*, Cluj-Napoca, 2005, p. 31.

⁶ *Vasárnapi Újság*, Cluj, 18 sept. 1836, *op.cit.*

vreun stabiliment de scăldat, fiind doar o singură baie. Componentele chimice ale apei acidulate de la Șuligu au fost investigate în anul 1815 de către Kitaibel, mai târziu de către Schusztter, Adler și Vozary, iar în 1828 de către Torosicwitz, farmacist în Lemberg și de către profesorul Tognio.⁷

Componența elementelor chimice într-o livră era:

- NaCl – 6.13;
- Na₂SO₄ – 0.35;
- CaSO₄ – 0.07;
- Na₂CO₃ – 12.82;
- MgCO₃ – 5.08;
- CaCO₃ – 8.91;
- FeCO₃ și MnCO₃ – 0.41;
- Al₂O₃ – 0.01;
- H₂SiO₃ – 1,27;
- I și Br – în urme.

În total – 35.05 părți.⁸

Avea o temperatură de 10⁰, la temperatura aerului de 14⁰ și o densitate de 1.00362 g/cm³.⁹

Ulterior (înainte de 1921), o analiză chimică făcută de profesorul Than a arătat că izvorul cu apa carbo-feruginoasă conținea:

- bicarbonat de sodiu 0.779
- bicarbonat de fier..... 0.097
- bicarbonat de calciu1.586
- bicarbonat de magneziu1.274
- clorură de sodiu0.930
- hidrogen siliciat0.180

Total 4.840

CO₂ liber 176 3 c.c

Temperatura 12,5 °C.¹⁰

Dr. Carl Novák, medic superior în cadrul Direcției Pădurilor și profesor de Igienă, în anul 1890, a scris că apa minerală de la Șuligu era recomandată de el, precum și de către alți medici în tratarea tulburărilor

⁷ Török Jozsef, *Gyogyvizei es fürdőintezetei*, Debreczen, 1859, pp. 201-202.

⁸ Vasile Man, p. 30.

⁹ *Ibidem*, p. 31.

¹⁰ Dr. Emil Țeposu, dr. Liviu Câmpeanu, pp. 196-197.

digestive, a litiazelor biliare și renale, a diabetului și a gutei, fiind examinată de către profesorul de Chimie Carl Thon, în anul 1873, la Budapesta.¹¹

Pentru calitățile sale curative excepționale, apa minerală Șuligu a obținut medalia de aur, la Viena, în anul 1900.¹²

Despre comercializarea apei

O descriere din anul 1906 arată că apa de la Șuligu, acidulată și puternic feroasă, țâșnea cu zgomot, clocotind, aruncând spumă albă. Era limpede precum cristalul, incoloră și inodoră, având gust plăcut. La izvor, nu se putea bea din ea mai mult de două pahare, fiind foarte carbogazoasă.¹³

Datorită efectului terapeutic, apa aceasta a început să fie comercializată. În 1825, au fost îmbuteliate 60.000 de sticle, care se puteau procura în Maramureș și nu numai, pe bază de comandă și avans.¹⁴ La 1841, au fost trimise 20.000 de sticle în toată țara.¹⁵ Pe atunci, îmbutelierea apei se efectua manual. În urma modernizării, a apărut și stația de îmbuteliere, pusă în funcțiune în anul 1860, fiind a doua din Maramureș, după cea din Valea Vinului (comuna Vișeu de Mijloc), din anul 1846.¹⁶ Spre sfârșitul sec. al XX-lea, producția anuală de îmbuteliere a fost de 80.000 de litri, stația de îmbuteliere funcționând până în anul 1940.¹⁷

Renumele apei din Șuligu a dus-o departe. Într-o vizită din anul 1883, Ioan Lazarici a fost servit „în ținutul Ungariei de dincolo de Dunăre”, la Mănăstirea Benedictină *Sf. Martin*, cu „apă minerală de Suliguli”.¹⁸

Apa medicinală din Șuligu a ajuns să fie vândută inclusiv în Viena și Londra, prin 1884.¹⁹ Atenția englezilor a fost atrasă de faptul că ea rezista transportului peste mare, fără să-și schimbe proprietățile.²⁰

La izvor, oricine putea lua apă câtă dorea, în afară de galițienii vecini, care trebuiau să plătească.²¹ Dreptul de folosință nestingherită a apei, a

¹¹ Dr. Carl Novák, „Suliguli”, în *Österreich-Ungarns, bäder, brünnen und cürorte*, Viena, [1890], p. 284.

¹² Ioan Nădișan, Vasile Bologa, *Surse hidrominerale și microstațiuni balneare din Maramureș*, Editura Universității de Nord, Baia Mare, 2012, p. 147.

¹³ Vasile Man, pp. 30, 31.

¹⁴ Kultsár Istvan, *Hazai és Külföldi Tudósítások*, Pesta, 1825, p. 72.

¹⁵ *Tudományos Gyűjtemény*, vol. X, Pesta, 1841, p. 74.

¹⁶ Ioan Nădișan, Vasile Bologa, p. 19.

¹⁷ *Ibidem*, p. 20.

¹⁸ Ioan Lazarici, „O vizită pe muntele Panoniei”, în revista *Familia*, nr. 42, Oradea, 1883, *op. cit.*

¹⁹ *Telegraful român*, nr. 81, anul XXXIII, Sibiu, 30 iulie (11 august), 1885.

²⁰ Dr. Carl Novák, p. 284.

locuitorilor Vișeului de Sus, Vișeului de Mijloc și împrejurimilor, s-a anulat în timp, probabil odată cu construirea stațiunii și restricționarea accesului. În 1884, printr-un memoriu al unei persoane particulare, s-a cerut restabilirea acestui drept.²² Azi, accesul este liber.

Dacă până înainte de cel de-al Doilea Război Mondial se transportau de aici până la 80.000 de l/sezon și se serveau cca 1.600 de băi calde/sezon, în timpul acestuia, sub stăpânirea maghiară (1940-1944), toate instalațiile au fost nimicite de către armata maghiară.²³

În anii 1980, apa minerală Șuligu avea debit constant (0,3-0,5 l/s) și calități curative superioare.²⁴ Aceste calități au fost reconfirmate în anul 2000, când Sistemul de Gospodărire a Apelor Maramureș a constatat că apa era alcalină, carbogazoasă, sulfuroasă, feruginoasă, hipotonă, cu conținut în bor și emanații de gaze. Proba analizată a arătat că apa are: CO₂ 2.948 mg/l, 0,162 mg/l S₂ și H₂S, precum și 5.044 mg/l reziduu fix la 180 °C. Gazele conțin: CO₂ = 98,2, O₂ = 0,3, N₂ = 1,2, CH₄ = 0,0043, Ar = 0,01. Apa avea o mineralizație totală de 9,856 g/l și un debit de 800 de l/oră.²⁵

Descrierea stabilimentului și împrejurimilor

La 1845, binecunoscuta fântână minerală Șuligu, aflată la poalele muntelui, era situată într-o pădure deasă. Oamenii se bucurau de apa minerală plăcută la izvor „(care se numește fântână de vin în Maramureș)”. Sub fântână, se afla o baie cu patru căzi, construită din scânduri. Apa se încălzea cu pietre arse și fier.²⁶ În 1847, stabilimentul băii consta dintr-o casă simplă cu două camere și patru ferestre, situată deasupra unei barăci din lemn, în interiorul căreia era izvorul cu apă spumegândă. Nu departe era baia din lemn, cu două camere și patru căzi.²⁷ În 1874, baia avea trei camere și 6 căzi.²⁸

²¹ *Tudományos Gyűjtemény*, vol. X, Pesta, 1841, p. 74.

²² Ioan Nădișan, Vasile Bologa, p. 271.

²³ *Ibidem*, p. 274.

²⁴ *Geografia României III*, p. 73.

²⁵ Ioan Nădișan, Vasile Bologa, pp. 148, 274.

²⁶ *Társalkodó*, nr. 9, Pesta, 30 ian. 1845.

²⁷ [https://adt.arcanum.com/ro/view/Honderu_1847_2/?query=suligu&pg=534&layout=s#:~:text=Honder%C3%BC%2C%201847.%20j%C3%BAnius%2D%20december%20\(5.%20%C3%A9vfolyam%2C%2021%2D26.%20sz%C3%A1m\)1847%2D12%2D21%20%2025.%20sz%C3%A1m,09 iun. 2023.](https://adt.arcanum.com/ro/view/Honderu_1847_2/?query=suligu&pg=534&layout=s#:~:text=Honder%C3%BC%2C%201847.%20j%C3%BAnius%2D%20december%20(5.%20%C3%A9vfolyam%2C%2021%2D26.%20sz%C3%A1m)1847%2D12%2D21%20%2025.%20sz%C3%A1m,09 iun. 2023.)

²⁸ https://adt.arcanum.com/ro/view/FoldrajziKozlemenyek_1874/?query=suliguli+forr%C3%A1s&pg=445&layout=s#:~:text=F%C3%B6ldrajzi%20K%C3%B6zlem%C3%A9nyek%20F

Prima instalație balneară din Șuligu datează din anul 1879.²⁹

În apropierea izvorului celebru, a fost găsit, în lateral, un izvor cu apă mai bună și mai puternică, în 1865.³⁰

Cu toate că s-a cerut alocarea din bugetul statului pe anul 1871 a sumei de 3.675 de florini pentru construirea băii la izvorul mineral Șuligu³¹, în 1874, stațiunea era într-o formă neglijată.³²

La 1876, Direcția Trezoreriei avea construită o casă la băile Șuligu.³³ Înainte de 1884, baia funcționa, fiind două izvoare vechi și unul găsit recent. Într-o dependență, erau trei cabine de baie, iar pe deal exista o clădire de locuit cu trei camere pentru călători și apartamentul îngrijitorului. Camerelor le lipseau orice facilități. Pentru primăvara anului 1884, s-a aprobat construcția a trei case și a nouă pavilioane, iar pentru anul 1885, urmau să se amenajeze cabine de baie.³⁴ Nu știm câte s-au realizat.

În anul 1890, perioada de ședere în stațiune era cuprinsă între 1 iulie și 20 august. Din stațiune, se puteau face excursii frumoase până la Macârlău, la ecluza construită recent, dar și în împrejurimi.³⁵

În prima jumătate a sec. al XX-lea, exista aici și un restaurant.³⁶

Șuligu atrăgea nu numai pe cei care căutau binefacerile apei. În programul adunărilor Societății Geologice, pentru data de 9 august 1874, era stabilită o excursie „*la isvorele acidule cunoscute sub numele «Șiuliguli», [și] de aici pre plute la Vișieu-de-susu, apoi totu pre plute până la Boscou [Bocicoi]*”.³⁷

Polonezii, mari iubitori ai naturii, au călătorit și ei la Șuligu, în acele vremuri, mai precis în data de 25 august 1880. Este interesant traseul urmat de către membrii Societății Tatra din Cracovia: ei au venit din Cernahora,

%C3%B6ldrajzi%20k%C3%B6zlem%C3%A9nyek%201874.Kir%C3%A1ndul%C3%A1s%20M%C3%A1rmarosba.%20Er%C5%91di%20B%C3%A9l%C3%A1t%C3%B3l, 09 iun. 2023

²⁹ Ioan Nădișan, Vasile Bologa, p. 19.

³⁰ *Sürgöny*, Buda-Pest, 16 iul. 1865.

³¹ *Telegrafulu romanu*, nr. 98, anul XVIII, Sibiu, 10/22 dec.1870.

³² https://adt.arcanum.com/ro/view/FoldrajziKozlemenyek_1874/?query=suliguli+forr%C3%A1s&pg=445&layout=s#:~:text=F%C3%B6ldrajzi%20K%C3%B6zlem%C3%A9nyek%20F%C3%B6ldrajzi%20k%C3%B6zlem%C3%A9nyek%201874.Kir%C3%A1ndul%C3%A1s%20M%C3%A1rmarosba.%20Er%C5%91di%20B%C3%A9l%C3%A1t%C3%B3l,09.iun.2023

³³ Szilágyi István, *Maramaros varmegye egyetemes leirasa*, Budapesta, 1876, p. 142.

³⁴ Magyarországi Kárpátügylet Evkönyve, *Jahrbuch des Ungarischen Karpathen-Vereines* 1884, pp. 120-121.

³⁵ Dr. Carl Novák, p. 284.

³⁶ Ioan Nădișan, Vasile Bologa, p. 24.

³⁷ *Federațiunea*, Budapesta, „Joi 13/25 Juniu 1874”, *op. cit.*

Galiția, au trecut prin pasul Șuligu, peste linia montană de creastă, ce marchează în prezent frontiera de stat a României cu Ucraina, au coborât la băile Șuligu și au trecut prin Făina și Macârlău, peste muntele Lucăceasa, în Borșa, unde s-au delectat cu frumusețile munților Rodnei. În paralel, din punct de vedere botanic, ei au explorat științific zona. O potecă ce cobora muntele Șuligu i-a dus în stațiune, unde, sub o casă albă, ei au aflat o clădire mică de lemn, înconjurată artificial cu pietre și împodobită frumos cu mușchi și ferigi, în care era izvorul mineral. Acolo, în prima așezare permanentă întâlnită după ce au părăsit Burkutul (azi, sat în comuna Zelene, raionul Verhovina, regiunea Ivano-Frankov, Ucraina), drumeții l-au întâlnit pe supraveghetor, un militar cu experiență, descendent al coloniștilor germani din zonă, cu care s-au înțeles în germană, dar și în poloneză. De la el au aflat că în zilele de duminică și în cele de sărbătoare, oaspeți mulți din Vișeu de Sus și împrejurimi vizitează stațiunea, uneori venind chiar din Pesta (din Ungaria, de la peste 500 de km depărtare).³⁸

Călătorul german Rudolf Bergner a vizitat stabilimentul Șuligu, în 1884.³⁹ În anul următor, el a publicat la Munchen „*Cabana paznicilor din Șuliguli și alte povestiri din Carpați*”.⁴⁰ Am preluat din *Telegraful român* traducerea textului care descrie vizita sa:

„Puțin la o parte de drumul, ce conduce la casele erariale din Făina, stau sus preste vale, lipite de dealuri, scălzile dela Șuliguli. Trebuie să luăm aci numele de scălzii cu unele reserve. Ce e drept, se află o casă pentru bolnavi cu 3 odăi, precum și nesce șopruri pentru cai, tot asemenea o căsulie de scaldă cu câteva cabine, numai că oaspeții, cari variază vara între 10-15 persoane, trebuie să facă lucru comun în casă și să-și pregătească înșiși mâncările. În timpul sesonului stă pat lângă pat; în ambele încăperi bărbați și mueri dorm unii printe alții. Isvorul să fie cu deosebire folositor pentru morburii femeesci, cuprinde mult var amestecat cu acid carbonic, din contră puțin fer cu acid-carbonic și mangan oxidul, cari elemente sunt reprezentate în isvorul dela Cabola Poiana. Grozave stricăciuni a causat o rumperie de nori isvorului dela Șuliguli. A distrus toată împrejurimea isvorului, răpind o parte însemnată din puterea apei, așa că multe spese va costa, până se va putea aduce isvorul în starea sa de mai nainte. Străjerul [paznicul] ne spune că eri a pornit primul transport din ăst an, constătător din 800 de butelii bine sigilate și

³⁸ *Pamiętnik Towarzystwa Tatrzńskiego*, vol. VI, Cracovia, 1881, pp. 41-43, 85. *Jurnalul Societății Tatra* ne-a fost pus la dispoziție de către dl dr. Dariusz Dyla, Asociația *Res Carpathica*, Polonia, căruia îi mulțumim.

³⁹ Livia Ardelean, „*Povestire de Rudolf Bergner*”, în *Memoria Ethnologica*, an XVII, nr. 62-63, ianuarie-iunie, Baia Mare, 2017, p. 70.

⁴⁰ Adrian T. Mandric, „*Valea Vaserului și Valea Vinului din Vișeu de Sus – vechi atracții turistice și balneare*”, în *Ambele Vișae*, vol. IV, Ed. Eurotip, Baia-Mare, 2011, pp. 123, 124.

pachetate. Cu 3 cruceri se espedează butelia dela isvor, la Sziget costă 12, la Viena 25, ear la Londra se plătește o butelie cu 65 cr. Prospectul dela isvor e frumos, dealurile din fața noastră sunt încă acoperite cu zăpadă, și contrastul între pădurile întunecoase și ceriul senin e într'adevăr răpitor. Se înțelege că iarna nu e tocmai plăcut se stai p'aci. Oamenii din înălțimile acestea 's tăiați de lumea cealaltă și păzitoriul, un german cuminte, ne povestea cu jale, cum a trebuit să treacă 3 săptămâni până și-a putut boteza copilul. Ear mai nainte, murindu-i patru copii de anghină, a trebuit să ducă însuș micile cadavre în vale prin omăt de 5-6 urme. Ce lung și trist drum! În vreme ce ne întoarcem la Vișeu, se întrec cu noi nisce români cu plute. Ca săgeata i duce râul, ficiorii mână și 'și încoardă toate puterile, ca să încunjure orice nenorocire. Și pluta ne întrece, sosescse înaintea noastră."⁴¹

La 1906, izvorul străvechi, numit Elisabeta, se afla într-un pavilion de lemn, iar la câțiva pași, pe costișă, era un alt izvor, Deák Ferencz (al doilea izvor era cunoscut sub acest nume și în anul 1876⁴²). În timpul verii, aerul curat, parfumul de brad, plimbările și izvoarele curate aveau asupra bolnavilor o acțiune tonifiantă, pe lângă efectele curative ale apelor. Cu toate acestea, stațiunea era foarte puțin căutată.⁴³

În timpul Primului Război Mondial, militarii germani au construit la Șuligu o clădire dotată cu mașini de umplut sticle, pe care le transportau în Germania. Au mai ridicat și o clădire pentru baie, precum și vile și barăci, în care se odihneau cei bolnavi.⁴⁴ O fotografie din 1916-1917, realizată de către un militar german, prezintă o clădire dezafectată din stațiune, ceea ce indică un anume grad de distrugere a stabilimentului balnear. Militarii germani au sosit în zonă, în anul 1916, ca să-i ajute pe aliații austro-ungari în luptele împotriva rușilor.

După Primul Război Mondial, în anul 1921, stațiunea balneo-climaterică era descrisă ca fiind situată în valea râului Șuligu, înconjurată de păduri verzi de brad, dintre cele mai pitorești, cu locuri frumoase pentru excursie. Altitudinea 861 m. Clima constantă, subalpină, aerul ozonizat, fortifiant.

Fiind mult cercetată cândva, dar neglijată în primii ani de după război⁴⁵, s-a început reconstrucția stațiunii, astfel că, prin anul 1925, a fost construită o baie mică în jurul izvorului.⁴⁶ Izvorul era săpat în pământ,

⁴¹ *Apud Telegraful român*, nr. 81, anul XXXIII, Sibiu, 30 iulie (11 august), 1885, *op. cit.*

⁴² Szilágyi István, p.145.

⁴³ Vasile Man, pp. 31, 33.

⁴⁴ Ștefan Andreica, *Istorie și tradiție pe Valea Râului (Vaser)*, Grinta, Cluj-Napoca, 2015, p. 268.

⁴⁵ Dr. Emil Țeposu, dr. Liviu Câmpeanu, p. 196.

⁴⁶ *Révai naghy lexikona az ismeretek enciklopédiája*, Budapesta, 1925, p. 207.

pietruit și acoperit, unde se intra ca într-o boltă rece.⁴⁷ În 1926, erau deja două stabilimente, „Baia de Sus” și „Baia de Jos”, situate la distanța de 100 de m unul față de celălalt. Apa avea un debit de 25.000 de litri pe zi.⁴⁸

Ziarul *Universul*⁴⁹ prezenta, în anul 1938, faptul că „pe cea mai frumoasă cale din Maramureș, Valea Râului, lângă renumitul izvor mineral «Șuligului», care ar putea deveni importantă stațiune climaterică, se va construi iarăș un adăpost”. Oficiul Național de Turism intenționa, în același an, „construirea unei case de adăpost pe cea mai frumoasă vale din Maramureș: «Valea Râului», lângă faimosul izvor mineral «Șuligul», vale care va putea deveni astfel o importantă stațiune climaterică, cu bune efecte curative”.⁵⁰ Acest deziderat nu s-a realizat, deoarece, în anul următor, suplimentul *Gazetei ilustrate* din Cluj prezenta stațiunea balneară Șuligu ca fiind un stabiliment cu instalație primitivă, către care se ajungea pe Valea Râului, unde se putea face cazarea în casele țăranilor.⁵¹

Până în anul 1940, apele minerale de aici au fost exploatate pentru cură balneară (al doilea izvor, situat la 30 m de primul, a fost utilizat la băi reci) și pentru îmbuteliere.⁵²

În anul 1949, izvorul Șuligu era tot nevalorificat⁵³, rămânând în situația aceasta până în prezent.

BIBLIOGRAFIE

ANDREICA, Ștefan, *Istorie și tradiție pe Valea Râului (Vaser)*, Grinta, Cluj-Napoca, 2015

ARDELEAN, Livia, „Povestire de Rudolf Bergner”, în *Memoria Ethnologica*, an XVII, nr. 62-63, ianuarie-iunie, Baia Mare, 2017

EMERICZY, Victor, KARPATI, Andrei, *Carte conducătoare la propunerea geografiei în scoalele populare pentru invetiatori și aspiranți de invetiatori*, Budapesta, 1877

KULTSÁR, Istvan, *Hazai és Külföldi Tudósítások*, Pesta, 1825

⁴⁷ Ștefan Andreica, p. 269.

⁴⁸ Ioan Nădișan, Vasile Bologa, p. 23.

⁴⁹ *Universul*, anul 55, nr. 213, București, 08 aug.1938, *op. cit.*

⁵⁰ Articolul „Se vor construi numeroase case de adăpost în munții Maramureșului”, în *Frontul Maramureșului*, Sighet, 24 iul.1938, *op. cit.*

⁵¹ *Supliment la Gazeta ilustrată*, nr. 9-10, Cluj, 1939.

⁵² Adrian T. Mandric, p. 128.

⁵³ Ioan Nădișan, Vasile Bologa, p. 274.

MAN, Vasile, *Valea Vaserului, Vișeu de Sus, „Elveție” a Maramureșului*, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „*Dragoș Vodă*”, Cluj-Napoca, 2005

MANDRIC, Adrian, *Valea Vaserului și Valea Vinului din Vișeu de Sus – vechi atracții turistice și balneare*, în „*Ambele Vișae*”, vol. IV, Editura Eurotip, Baia Mare, 2011

NĂDIȘAN, Ioan, BOLOGA, Vasile, *Surse hidrominerale și microstațiuni balneare din Maramureș*, Editura Universității de Nord, Baia Mare, 2012

NOVÁK, Carl, „*Suliguli*”, în *Österreich-Ungarns, bäder, brünnen und cürorte*, Viena, [1890]

SZILÁGYI, Jstván, *Maramaros varmegye egyetemes leirasa*, Budapesta, 1876

TÖRÖK, Jozsef, *Gyogyivizei es fürdőintezetei*, Debreczen, 1859

ȚEPOSU, Emil, CÂMPEANU, Liviu, *Apele minerale și stațiunile balneo-climaterice din Ardeal, cu cele din Vechiul Regat, Basarabia și Bucovina*, ediția a II-a, Editura Viața Românească, București, 1921

*

****Geografia României III*, Universitatea București, Institutul de Geografie, Editura Academiei R.S.R., 1987

****Közhasznú esmeretek tára a' conversations-lexicon szerént Magyarországra alkalmaztatva*, Pesten, 1834

***Magyarországi Kárpátgyűlés Ekvönyve, *Jahrbuch des Ungarischen Karpathen-Vereines* 1884

****Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego*, vol. VI, Cracovia, 1881

****Révai naghy lexikona az ismeretek enciklopédiája*, Budapesta, 1925

*

Gazeta ilustrată, nr. 9-10, Cluj, 1939, *Supliment*;

Familia, nr. 42, Oradea, 1883;

Federațiunea, Budapesta, „*Joi 13/25 Juniu 1874*”;

Frontul Maramureșului, Sighet, 24 iulie 1938;

Sürgöny, Buda-Pest, 16 iulie 1865;

Társalkodó, nr. 9, Pesta, 30 ianuarie 1845;

Telegraful român, nr. 81, anul XXXIII, Sibiu, 30 iulie (11 august), 1885;

Tudományos Gyűjtemény, vol. X, Pesta, 1841, p. 74;

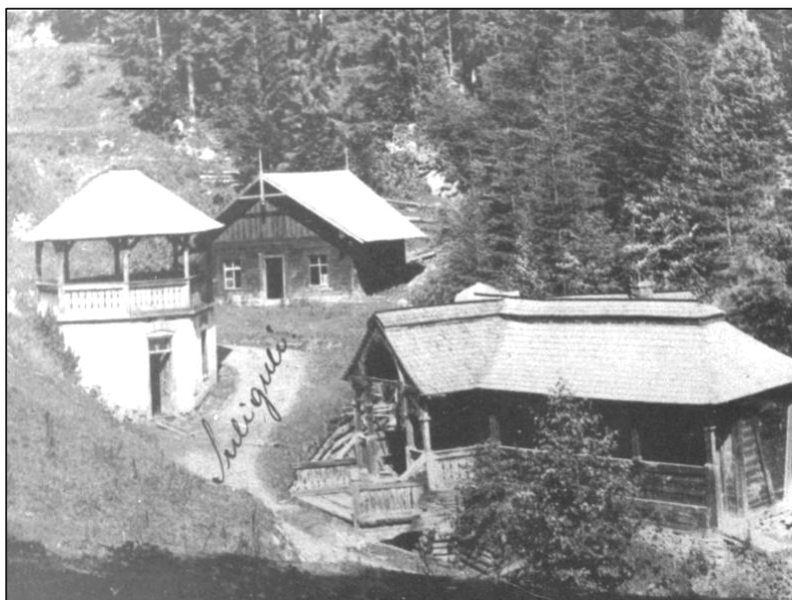
Universul, anul 55, nr. 213, București, 8 august 1938;

Vasárnapi Újság, Cluj, 18 septembrie 1836.

[https://adt.arcanum.com/ro/view/Honderu_1847_2/?query=suligu&pg=534&layout=s#:~:text=Honder%C3%BC%2C%201847.%20j%C3%BAnius%2D%20december%20\(5.%20%C3%A9vfolyam%2C%202/1%2D26.%20sz%C3%A1m\)1847%2D12%2D21%20/%2025.%20sz%C3%A1m](https://adt.arcanum.com/ro/view/Honderu_1847_2/?query=suligu&pg=534&layout=s#:~:text=Honder%C3%BC%2C%201847.%20j%C3%BAnius%2D%20december%20(5.%20%C3%A9vfolyam%2C%202/1%2D26.%20sz%C3%A1m)1847%2D12%2D21%20/%2025.%20sz%C3%A1m)

https://adt.arcanum.com/ro/view/FoldrajziKozlemenyek_1874/?query=suliguli+forr%C3%A1s&pg=445&layout=s#:~:text=F%C3%B6ldrajzi%20K%C3%B6zlem%C3%A9nyek%20F%C3%B6ldrajzi%20k%C3%B6zlem%C3%A9nyek%201874.Kir%C3%A1ndul%C3%A1s%20M%C3%A1rmarosba.%20Er%C5%91di%20B%C3%A9l%C3%A1t%C3%B3l

Ilustrații

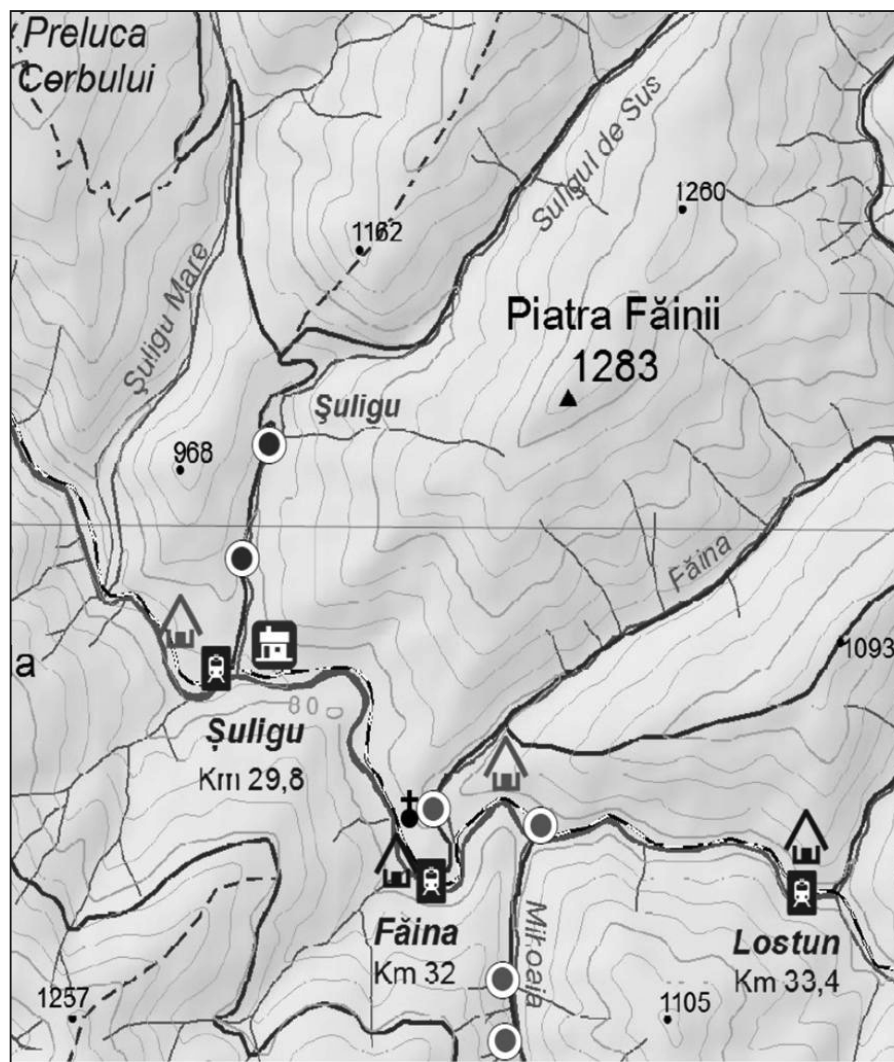
Băile Șuligu. Colecția Anton-Joseph Ilk. În jurul anului 1900...

..
„Și același loc, în 20 septembrie 2024.

Vechiul izvor mineral Șuligu, în prezent.

Reprezentarea cartografică a zonei Șuligu. Traseul înspre izvoarele minerale din Șuligul de Sus este marcat cu punct roșu într-un cerc pe fond alb.
 Sursa: Parcul Natural Munții Maramureșului.

Diversitatea tipurilor de medii naturale din Parcul Național Verkhovina, Ucraina, și conservarea lor

L. F. MATSAPIAK¹

Parcul Național Verkhovina

Rezumat:

Conservarea biodiversității este o problemă globală de mediu și soluția s-a este posibilă numai pe baza cunoștințelor cuprinzătoare despre diversitatea florei și faunei din anumite regiuni. În acest sens, sunt importante studii floristice detaliate, fără de care managementul regional al naturii și crearea unui sistem de protecție bazat pe dovezi științifice este imposibil. În plus, o analiză detaliată a florei contribuie la rezolvarea multor probleme de taxonomie și fitogeografie, care stă la baza următoarei fitomonitorizări.

Cuvinte cheie: tipuri de medii naturale, distribuție, habitat, specii rare, conservare, P. N. Verkhovina, Ucraina.

Постійним комітетом Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979) в 1996 р. була прийнята Резолюція № 4 «Про зникаючі природні середовища, що потребують запровадження спеціальних заходів на їх збереження». З цього переліку середовищ існування, які потребують охорони, на території НПП «Верховинський» виявлені наступні:

¹ Л.Ф. МАЦАП'ЯК, Національний природний парк «Верховинський», kotcerhan@ukr.net

Таблиця 1

**Поширення рідкісних типів природних середовищ
на території НПП «Верховинський»**

Тип природного середовища		Площа		Тенде- нція змін	Значу- щість збере- ження	Актуа- ль- ність збере- ження	Оцінка збере- ження
Код	Назва	га	%				
2.	ВНУТРІШНЬО-МАТЕРИКОВІ ВОДОЙМИ						
22.	Стоячі прісні водойми						
22.4.	Евгідрофітні угруповання						
24.1.	Ріки та струмки						
22.41 1.	Угруповання видів родів <i>Lemna</i> , <i>Spirodela</i> , <i>Wolffia</i> , <i>Azolla</i> або <i>Riccia</i> , <i>Ricciocarpus</i> .	0,1	0,00 1	задов .	Пош ир.	Пере дб.	Задов
22.43 2.	Мілководних плаваючих рослин	0,05	0,00 07	задов .	Пош ир.	Пере дб.	Задов
22.44 1.	З домінуванням видів роду <i>Chara</i>	0,02	0,00 02	задов .	Надз в.	Пере дб.	Задов
24.	ВОДОТОКИ						
24.1.	Ріки та струмки						
24.11.	Джерела та ручаї.	11,0	0,15	задов .	Пош ир.	Пере дб.	Добр е
24.12.	Верхні та середні ділянки (б'єфи) гірських потоків (форелева зона).	10,0	0,14	задов .	На межі.	Пере дб.	Добр е

Тип природного середовища		Площа		Тенденція змін	Значущість збереження	Актуальність збереження	Оцінка збереження
Код	Назва	га	%				
24.17.	Водоспади.	0,02	0,0002	задов.	Пошир.	передб.	Добре
24.2.	Річкові гравієві екотопи						
24.22.	Річкові гравієві угруповання рослин.						
24.222.	Гірські.						
24.2222.							
24.22222.	Куничникові (з домінуванням частіше <i>Calamagrostis pseudophragmites</i>).	0,5	0,007	задов.	Пошир.	передб.	Добре
24.222223.	Чагарничкові (характерні <i>Myricaria germanica</i> and <i>Salix</i> spp.).	0,3	0,004	задов.	На межі	передб.	Задов.
3.	ЧАГАРНИКИ ТА ЛУКИ						
36.	Альпійські та субальпійські луки.						
36.3.	Бореально-альпійські ацидофільні альпійські луки.						
36.31.	Білуосові та близькі до них						
36.317.	Карпатські з домінуванням <i>Nardus stricta</i>	10,0	0,14	задов.	Пошир.	передб.	Задов.
36.4.	Бореально-альпійські кальцефітні альпійські луки.						
36.43.	Остепнені та віночні						

Тип природного середовища		Площа		Тенденція змін	Значущість збереження	Актуальність збереження	Оцінка збереження
Код	Назва	га	%				
36.43 9.	Карпатські з домінуванням або багаті на <i>Sesleria</i> spp., <i>Festuca</i> spp., <i>Carex</i> spp.	1,0	0,01	погірш.	Надзв.	передб.	Незадов.
37.	Луки та високотравні угруповання гумідної області.						
37.1.	Заболочені високотравні угруповання.						
37.11.	Західні неморальні з домінуванням <i>Filipendula ulmaria</i> .	3,0	0,04	задов.	Пошир.	передб.	Задов.
37.2.	Евтрофні луки						
37.26.	Континентальні.						
37.26 2.	Наволопанонські з домінуванням <i>Scirpus sylvaticus</i> , <i>Juncus effusus</i> , <i>Cirsium rivulare</i> , <i>Caltha palustris</i> (<i>Caltha laeta</i>), або в умовах субконтинентального клімату з <i>Valeriana simplicifolia</i> , <i>Pedicularis limnophylla</i> , <i>Ligularia sibirica</i> and <i>Telekia speciosa</i> .	3,0	0,04	задов.	Пошир.	передб.	Задов.
37.8.	Субальпійські та альпійські високотравні угруповання.						
37.81.	Альпійські.						
37.81 4.	Карпатські.						
37.81 44.	Карпатські з домінуванням видів роду <i>Petasites</i> .	10,0	0,14	задов.	Пошир.	передб.	Добре
37.82.	Альпійського походження.						

Тип природного середовища		Площа		Тенденція змін	Значущість збереження	Актуальність збереження	Оцінка збереження
Код	Назва	га	%				
37.82 1.	З домінуванням видів роду <i>Calamagrostis</i> .	13,0	0,18	задов .	На межі	перед б.	Задов
37.82 2.	Вівсянищіві.						
37.82 21.	З домінуванням <i>Festuca carpatica</i> .	1,0	0,01	задов .	Надз в	перед б.	Задов
37.82 3.	З домінуванням <i>Deschampsia cespitosa</i> .	7,0	0,1	задов .	Пош ир	перед б.	Задов
37.88.	Альпійські щавлеві	1,5	0,02	задов .	Пош ир	перед б.	Задов
38.	Мезофітні луки.						
38.1.	Пасовища (з <i>Lolium perenne</i> , <i>Cynosurus cristatus</i> , <i>Poa spp.</i> , <i>Festuca spp.</i> , <i>Trifolium repens</i> , <i>Leontodon autumnalis</i> , <i>Bellis perennis</i> , <i>Ranunculus repens</i> , <i>Ranunculus acris</i> , <i>Cardamine pratensis</i>)	20,0	0,28	задов .	Нева жл	перед б.	Задов
38.2.	Низинні та схилі сінокоші (з <i>Arrhenatherum elatius</i> , <i>Trisetum flavescens</i> , <i>Anthriscus sylvestris</i> , <i>Heracleum sphondylium</i> , <i>Daucus carota</i> , <i>Crepis biennis</i> , <i>Knautia arvensis</i> , <i>Leucanthemum vulgare</i> , <i>Pimpinella major</i> , <i>Trifolium dubium</i> , <i>Geranium pratense</i>)						

Тип природного середовища		Площа		Тенденція змін	Значущість збереження	Актуальність збереження	Оцінка збереження
Код	Назва	га	%				
38.23.	Середньоевропейські субгірські.	30,0	0,42	погірш.	Пошир.	перед б.	Задов.
4.	ЛІСИ						
42.	Хвойні помірно-кліматичного поясу.						
42.2.	Західнопалеарктичні гірські смерекові						
42.21.	Альпійські та субальпійські смерекові (<i>Picea abies</i>).						
42.21.6.	Карпатські.	6000,0	84,3	поліпш.	Пошир.	перед б.	Задов.
44.	Прирічкові, заплавні ліси і чагарники помірно-кліматичного поясу.						
44.1	Прибережні формації верб.						
44.11.	Прибережні гірського походження з чагарниковою рослинністю (з <i>Salix spp.</i> , <i>Myricaria germanica</i> and <i>Hippophae rhamnoides</i>)	16,0	0,22	задов.	На межі	перед б.	Задов.
44.2.	Борально-альпійські прирічкові галереї.						
44.21.	Гірські сіровільхові з домінуванням <i>Alnus incana</i> або <i>Alnus glutinosa</i> .						
44.21.3.	Гіркансько-карпатські з домінуванням <i>Alnus incana</i> .	630,0	8,85	задов.	Пошир.	перед б.	Добре
5.	ВЕРХОВІ БОЛОТА ТА МАРШІ						

Тип природного середовища		Площа		Тенденція змін	Значущість збереження	Актуальність збереження	Оцінка збереження
Код	Назва	га	%				
53.	Рослинність по краях водойм.						
53.1.	Зарості очерету.						
53.13.	З домінуванням <i>Typha latifolia</i> , <i>Typha angustifolia</i>	0,4	0,00 6	погірш.	Неважл.	передб.	Незадов.
53.1	Крупносокові угруповання.						
53.21.	Зарості з домінуванням видів роду <i>Carex</i>	12,0	0,17	задов.	Пошир.	передб.	Задов.
54.	Фени, перехідні болота та заболочені джерела.						
54.11.	М'яководні.						
54.11 1.	Бріюфітові.						
54.11 11.	Гірські мохові (зокрема, з домінуванням <i>Philonotis fontana</i> , з <i>Epilobium nutans</i> , <i>Epilobium obscurum</i> , <i>Epilobium palustre</i> , <i>Epilobium parviflorum</i> , <i>Montia fontana</i> , <i>Stellaria alsine</i> , <i>Galium uliginosum</i> , <i>Ranunculus repens</i> , <i>Veronica beccabunga</i> , <i>Equisetum fluviale</i>)	0,5	0,00 7	задов.	Пошир.	передб.	Задов.
54.12.	Жорстководні (з домінуванням бріюфітів, що належать до групи <i>Cratoneurion commutati</i>)	0,7	0,01	задов.	Надзв.	передб.	Задов.

Тип природного середовища		Площа		Тенде- н-ція змін	Значу- щість збере- ження	Актуа- ль- ність збере- ження	Оцінка збере- ження
Код	Назва	га	%				
6.	СКЕЛІ, КАМ'ЯНИСТІ ОСИПИ ТА ПІСКИ (НЕ ПРИМОРСЬКІ)						
62.	Внутрішні скелі та голі гірські породи.						
62.1.	Вапняні хазмофітні угруповання.	2,0	0,03	погір ш.	Надз в	перед б.	Задов

Для території НПП «Верховинський» властиве досить високе різноманіття типів природних середовищ, що пов'язано з різноманіттям природних умов, зокрема геологічної будови, рельєфу, висотною поясністю тощо. Переважна більшість типів природних середовищ НПП «Верховинський» знаходяться у задовільному стані через майже повну відсутність, уже тривалий час, господарської діяльності, на території яку зараз займає парк.

У загрозовому стані знаходяться кілька типів природних середовищ. Основні загрози їхньому існуванню мають природний характер. Зокрема, для лучних угруповань вони пов'язані із занепадом полонинського господарства та обезлюдненням території де розташований НПП «Верховинський». Через припинення викошування і випасу лучні ділянки заростають лісом, що є причиною випадання зі складу цих угруповань низки раритетних видів флори. За останні десятиліття, у зв'язку з підвищенням температури, відбувається підвищення верхньої межі лісу, через що заростають і затінюються відслонення і осипища карбонатних порід, які знаходяться на вершині Прелуки, Гнетеса. У складі угруповань, які приурочені до цих відслонень росте ціла низка раритетних видів флори, деякі з них унікальні для флори України. Це призводить до скорочення площі і чисельності популяцій цих видів.

У відповідності до виявлених загроз існуванню, для збереження як тих типів природних середовищ які зараз знаходяться у найбільш загроженому стані, так і всіх інших типів, на території парку запроваджено постійний моніторинг. Слід відзначити, що режими природокористування регламентуються зонуванням території НПП і розрахованими лімітами користування різними природними ресурсами.

ЛІТЕРАТУРА

Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979 р.). – Київ, 1998.

Мацап'як Л.Ф. Збереження видів рослин і тварин, природних середовищ, що занесені в чинні для України міжнародні переліки // Літопис природи, Т.12, 2023. – С.353-357.

Мацап'як Л. Аналіз флори судинних рослин національного природного парку «Верховинський» // Вісн. Київ.нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Біологія, 2019. - № 3(79). – С. 48-53.

Hemiptera: Familia PENTATOMIDAE **în colecția Muzeului de Științe Naturale Piatra-Neamț**

Muzeograf Ionela - Alexandra BOBOC¹
Complexul Muzeal Național Neamț
Muzeul de Științe Naturale Piatra-Neamț

Abstract:

Pentatomidae is a family of insects from the Hemiptera order, generally called "field bugs, forest bugs or garden bugs". Currently, there are approximately 85.000 described species of Hemiptera, but there are probably many more undiscovered. Since the information regarding the Pentatomids from the entomology collection of the Natural Sciences Museum of Piatra-Neamț is restricted only to the data recorded in the inventory register, a reanalysis and a "re-inventory" of the recorded material is necessary. Thus, following the research carried out in the collection of Pentatomidae within the Natural Sciences Museum of Piatra-Neamț, we identified a number of 412 specimens divided into 12 species, with an area of distribution in both Neamț and Harghita counties (Romania). The results complete the knowledge on the distribution area of the Pentatomids species.

Keywords: Museum, Entomology, Hemiptera, Pentatomidae, Bedbug.

Din punct de vedere științific, Pentatomidele aparțin Ordinului Hemiptera, fiind numite popular „ploșnițe de câmp, ploșnițe de pădure, ploșnițe de grădină”. Acestea se caracterizează prin antene cu 5 articole, scutелul este triunghiular și nu ajunge cu vârful său la extremitatea abdomenului, însă depășește mijlocul acestuia atingând baza membranei hemielitrei care are numeroase nervuri longitudinale. Aparatul bucal este adaptat pentru înțepat și supt, acesta având formă de cioc capabil să penetreze țesăturile protectoare ale plantelor și să se hrănească cu sucurile interne. Picioarele au diferite specializări. Multe ploșnițe răspândesc un miros neplăcut datorită unor glande care se deschid lângă baza picioarelor posterioare. Dezvoltarea se face prin metamorfoză heterometabolă -

¹ Natural Sciences Museum of Piatra Neamț, Neamț National, Museum Complex, Piatra Neamț, Romania, ionelaboboc@ymail.com

dezvoltare incompletă (ou - nimfă și adult - imago). Este un grup de insecte cu o mare varietate de forme.

Colectarea pentatomidelor se face din toate mediile terestre, de la șes până la munte, din primăvară până în toamnă și chiar iarna; exemplarele mari se prind cu ajutorul fileul entomologic sau se scutură plantele pe o pânză albă - conservarea celor mari se face pe ace entomologice, acestea omorându-se înainte în borcanul entomologic cu acid acetic sau cloroform.

Prezenta lucrare vine să ateste existența unei colecții de Hemiptere - Familia PENTATOMIDAE la Muzeul de Științe Naturale Piatra Neamț.

Materialul studiat provine din 38 de localități din județul Neamț și 2 localități din județul Harghita fiind colectat în perioada 06.05.1966 - 01.08.1985 de Maria Apetrei (M.A.), Marin Voicu (M.V.), Ion Jora (I.J.), Carmen Stănescu (C.S.), Vasile Manolache (V.M.), Constantin Podoleanu (C.P.), Constantin Tărăbuță (C.T.) și A. Ciubotaru (A.C.).

Colecția numără 412 exemplare din familia Pentatomidae.

Lista sistematică a speciilor de Pentatomidae din colecția Muzeului de Științe Naturale Piatra-Neamț:

Familia **PENTATOMIDAE** Leach, 1815

Genul ***Dolycoris*** Mulsant și Rey, 1866

Dolycoris baccarum Linnaeus, 1758

Material: Pârâu Doamna - 06.05.1966, 1 ex., leg.M.V.; Pârâu Doamna - 24.05.1966, 1 ex., leg.M.V.; Duruitoarea-Ceahlău - 09.07.1966, 1 ex., leg.M.V.; Pârâu Pângărați - 18.07.1966, 1 ex., leg.M.V.; Pârâu Opleanu - 19.08.1966, 1 ex., leg.M.V.; Pârâu Bursucărie-Ceahlău, 2 ex., leg.M.V.; Chicera-Higheș - 30.08.1966, 1 ex., leg.M.V.; Pietricica - 28.06.1967, 1 ex., leg.I.J.; Cernegura - 03.06.1968, 1 ex., leg.I.J.; Pietricica - 07.05.1969, 1 ex., leg.C.S.; Doamna - 24.05.1969, 1 ex., leg.V.M.; Cernegura - 09.06.1970, 12 ex., leg.V.M.; Dărmănești - 17.06.1970, 17 ex., leg.V.M.; Cernegura - 03.07.1970, 7 ex., leg.V.M.; Cernegura - 09.07.1970, 3 ex., leg.V.M.; Dealul Vulpe - 20.08.1971, 1 ex., leg.V.M.; Pietricica - 14.05.1971, 2 ex., leg.V.M.; Deal Cozla - 07.06.1971, 1 ex., leg.V.M.; Cernegura - 09.06.1971, 1 ex., leg.V.M.; Ardeluța-Tarcău - 16.07.1971, 2 ex., leg.V.M.; Ceahlău - 17.08.1971, 2 ex., leg.V.M.; Ardeluța-Tarcău - 19.08.1971, 2 ex., leg.V.M.; Dealul Vulpe - 20.08.1971, 2 ex., leg.V.M.; Cozla - 24.05.1972, 5 ex., leg.V.M.; Dărmănești - 26.05.1972, 13 ex., leg.V.M.; Deal Pietricica - 30.05.1972, 1 ex., leg.V.M.; Dărmănești - 01.06.1972, 12 ex., leg.V.M.;

Gîrcina - 07.06.1972, 2 ex., leg.V.M.; Cernegura - 09.06.1972, 7 ex., leg.V.M.; Dealul Vulpe - 14.06.1972, 4 ex., leg.V.M.; Cozla - 15.06.1972, 1 ex., leg.V.M.; Almaş-Gîrcina, 17.06.1972, 9 ex., leg.V.M.; Cernegura - 21.06.1972, 5 ex., leg.V.M.; Cozla - 07.06.1974, 1 ex., leg.V.M.; Deal Cozla - 17.07.1974, 1 ex., leg.V.M.; Deal Cozla - 10.05.1971, 1 ex., leg.V.M.; Deal Cozla - 02.07.1972, 3 ex., leg.V.M.; Cozla - 12.06.1981, 1 ex., leg.V.M.; Farcaşa - 12.06.1982, 1 ex., leg.M.A.; Dealul Vulpe - 14.06.1982, 1 ex., leg.M.A.; Piatra Neamţ - 18.07.1982, 1 ex., leg.M.A.; Cozla - 24.05.1983, 1 ex., leg.M.A.; Poiana Dobreni - 01.06.1983, 1 ex., leg.M.A.; Pietricica - 09.06.1983, 1 ex., leg.M.A.; V. Horaiţa-Crăcăoani - 11.06.1983, 2 ex., leg.M.A.; Bodeşti - 15.06.1983, 2 ex., leg.M.A.; V. Horaiţa-Dobreni - 26.08.1983, 2 ex., leg.M.A.; Dealul Vulpe - 21.05.1984, 3 ex., leg.M.A.; Cozla - 28.05.1984, 10 ex., leg.M.A.; Crăcăoani - 13.08.1984, 1 ex., leg.M.A.; V. Horaiţa-Dobreni - 16.08.1984, 1 ex., leg.M.A.; Crăcăoani - 18.08.1984, 2 ex., leg.M.A.; Piatra Neamţ - 04.09.1984, 1 ex., leg.M.A.; Farcaşa - 07.07.1985, 1 ex., leg.M.A.; Poiana Dobreni - 29.07.1985, 1 ex., leg.M.A.; Crăcăoani - 16.08.1985, 1 ex., leg.M.A.; Doamna - 30.05.1986, 1 ex., leg.M.A.; Brusturi - 02.06.1986, 2 ex., leg.M.A.; Drăgăneşti-Brusturi - 06.06.1986, 1 ex., leg.M.A.; Poiana Brusturi - 11.06.1986, 5 ex., leg.M.A.; Drăgăneşti-Brusturi - 13.06.1986, 3 ex., leg.M.A.; Horaiţa-Poiana - 14.06.1986, 1 ex., leg.M.A.; V. Horaiţa-Dobreni - 15.06.1986, 2 ex., leg.M.A.; V. Horaiţa-Dobreni - 16.06.1986, 2 ex., leg.M.A.; V. Horaiţa-Dobreni - 17.06.1986, 2 ex., leg.M.A.; Tîrzia-Brusturi - 21.06.1986, 1 ex., leg.M.A.; Tîrzia-Brusturi - 23.06.1986, 2 ex., leg.M.A.; Poiana Brusturi - 25.06.1986, 4 ex., leg.M.A.; Poiana Brusturi - 26.06.1986, 3 ex., leg.M.A.; Poiana Brusturi - 27.07.1986, 1 ex., leg.M.A.;

Genul *Carpocoris* Kolenati, 1846

Carpocoris pudicus Poda, 1761

Material: Cernegura - 24.25.1966, 1 ex., leg.M.V.; Pârâu Bursucărie - 28.08.1966, 2 ex., leg.V.M.; Ceahlău-Munte - 17.08.1971, 1 ex., leg.V.M.; Deal Cozla - 17.07.1974, 1 ex., leg.V.M.; Stârbaşu - 07.06.1980, 1 ex., leg.C.P.; Bodeşti - 03.06.1982, 1 ex., leg.M.A.; V. Horaiţa-Dobreni - 27.06.1982, 1 ex., leg.M.A.; V. Horaiţa-Dobreni - 11.06.1983, 1 ex., leg.M.A.; Cozla - 24.07.1983, 2 ex., leg.M.A.; Crăcăoani - 15.08.1984, 1 ex., leg.M.A.; Piatra-Neamţ - 03.09.1984, 2 ex., leg.M.A.; Poiana Dobreni - 29.07.1985, 1 ex., leg.M.A.; Poiana Dobreni - 02.08.1985, 1 ex., leg.M.A.;

Drăgănești-Brusturi - 13.06.1986, 1 ex., leg.M.A.; V. Horaița-Dobreni - 15.06.1986, 1 ex., leg.M.A.; V. Horaița-Crăcăoani - 17.06.1986, 2 ex., leg.M.A.; Poiana Brusturi - 27.07.1986, 1 ex., leg.M.A.; Poiana-Crăcăoani - 29.08.1986, 1 ex., leg.M.A.;

Carpocoris fuscispinus Boheman, 1851

Material: Cernegura - 15.06.1970, 1 ex., leg.M.A.; Deal Pietricica - 16.08.1971, 2 ex., leg.M.A.; Dealul Vulpe - 14.06.1972, 1 ex., leg.V.M.; Dealul Vulpe - 14.06.1972, 1 ex., leg.M.A.; Dealul Vulpe - 21.05.1984, 1 ex., leg.M.A.; Crăcăoani - 16.08.1984, 1 ex., leg.M.A.; Piatra-Neamț - 04.09.1985, 1 ex., leg.M.A.; V. Horaița-Crăcăoani - 15.06.1986, 1 ex., leg.M.A.; Tîrzia-Brusturi - 23.06.1986, 2 ex., leg.M.A.;

Carpocoris purpureipennis De Geer, 1773

Material: Cozla - 28.05.1984, 1 ex., leg.M.A.; Piatra-Neamț - 02.09.1984, 1 ex., leg.M.A.;

Genul *Aelia* Fabricius, 1803

Aelia acuminata Linnaeus, 1758

Material: Pârâu Doamna - 24.05.1966, 1 ex., leg.M.V.; Durău-Ceahlău - 20.07.1966, 1 ex., leg.M.V.; Pârâu Bursucărie-Ceahlău - 28.06.1966, 1 ex., leg.M.V.; Deal Pietricica - 24.06.1967, 1 ex., leg.I.J.; Deal Pietricica - 24.06.1970, 1 ex., leg.V.M.; Deal Pietricica - 24.04.1970, 4 ex., leg.V.M.; Deal Cozla - 07.06.1971, 2 ex., leg.V.M.; Deal Cozla - 24.05.1972, 3 ex., leg.V.M.; Dărmănești - 26.05.1972, 9 ex., leg.V.M.; Deal Pietricica - 30.05.1972, 2 ex., leg.V.M.; Dărmănești - 01.06.1972, 10 ex., leg.V.M.; Gărcina - 07.06.1972, 2 ex., leg.V.M.; Cernegura - 09.06.1972, 2 ex., leg.V.M.; Almaș-Gărcina - 17.06.1972, 14 ex., leg.V.M.; Cernegura - 21.06.1972, 2 ex., leg.V.M.; V. Horaița-Dobreni - 17.06.1982, 1 ex., leg.M.A.; Poiana Dobreni - 01.08.1985, 2 ex., leg.M.A.;

Genul *Pentatoma* Guillaume-Antoine Olivier, 1789

Pentatoma rufipes Linnaeus, 1758

Material: Cozla - 08.07.1968, 1 ex., leg.A.C.; Cernegura - 27.08.1980, 1 ex., leg.C.P.; Cernegura - 27.08.1980, 6 ex., leg.C.P.; Cozla - 18.09.1980,

1 ex., leg.C.P.; Dealul Mărului-Roman - 18.06.1983, 1 ex., leg.M.A.; V. Horaia-Dobreni - 26.06.1983, 4 ex., leg.M.A.; Poiana Dobreni - 01.07.1983, 1 ex., leg.M.A.; Farcașa - 13.08.1983, 1 ex., leg.M.A.; Lacu Roșu - 31.05.1984, 1 ex., leg.M.A.;

Genul ***Palomena*** Linnaeus, 1758

Palomena viridissima Poda, 1761

Material: Deal Cozla - 23.06.1972, 1 ex., leg.V.M.; Deal Cozla - 23.06.1972, 1 ex., leg.V.M.;

Palomena prasina Linnaeus, 1761

Material: Farcașa - 21.07.1983, 2 ex., leg.M.A.; Cozla - 18.09.1980, 1 ex., leg.C.P.;

Genul ***Piezodorus*** Fieber, 1860

Piezodorus literatus Fabricius, 1794

Material: Pietricica - 19.05.1967, 1 ex., leg.I.J.; Dărmănești - 17.06.1970, 1 ex., leg.V.M.; Cozla - 24.05.1972, 1 ex., leg.V.M.;

Genul ***Holcostethus*** Fieber, 1860

Holcostethus vernalis Wolff, 1804

Material: Pârâu Bursucărie-Ceahlău - 28.08.1966, 2 ex., leg.M.V. ; Cernegura - 09.06.1970, 1 ex., leg.V.M.; Deal Pietricica - 24.06.1970, 1 ex., leg.V.M.; Dărmănești - 26.05.1972, 2 ex., leg.V.M.; Deal Pietricica - 30.05.1972, 1 ex., leg.V.M.; Dărmănești - 01.06.1972, 2 ex., leg.V.M.; Deal Cozla - 07.06.1971, 2 ex., leg.V.M.; Cernegura - 09.06.1972, 2 ex., leg.V.M.; Dealul Vulpe - 14.06.1972, 1 ex., leg.V.M.; Cernegura - 21.06.1972, 3 ex., leg.V.M.; Deal Cozla - 23.06.1972, 1 ex., leg.V.M.; Deal Cozla - 17.07.1974, 1 ex., leg.V.M.; Deal Cozla - 12.06.1981, 1 ex., leg.V.M.; Balaur - 03.06.1980, 1 ex., leg.C.P.; Farcașa - 16.06.1982, 1 ex., leg.M.A.; Cozla - 24.07.1983, 1 ex., leg.M.A.;

Genul *Eurydema* Laporte de Castelnau, 1833

Eurydema oleraceum Linnaeus, 1758

Material: Pârâu Doamna - 28.05.1966, 1 ex., leg.M.V.; Cernegura - 05.06.1968, 1 ex., leg.A.C.; Cernegura - 09.06.1970, 1 ex., leg.V.M.; Dărmănești - 17.06.1970, 2 ex., leg.V.M.; Ocolul Văratec - 30.08.1971, 3 ex., leg.V.M.; Cozla - 24.05.1972, 6 ex., leg.V.M.; Dărmănești - 26.05.1972, 2 ex., leg.V.M.; Dărmănești - 01.06.1972, 2 ex., leg.V.M.; Deal Cozla - 15.06.1972, 1 ex., leg.V.M.; Almaș-Gârcina - 17.06.1972, 2 ex., leg.V.M.; Cozla - 22.05.1975, 1 ex., leg.V.M.; Dealul Vulpe - 14.06.1982, 1 ex., leg.M.A.; Lac Bodești - 15.05.1983, 1 ex., leg. M.A.; Brusturi - 02.06.1986, 1 ex., leg.M.A.; Brusturi - 12.06.1986, 1 ex., leg.M.A.; Bușmei-Farcașa - 20.08.1986, 2 ex., leg.M.A.; Pârâu Doamna - 06.05.1966, 1 ex., leg.M.V.;

Eurydema dominula Scopoli, 1763

Material: Lutărie-Ceahlău - 16.06.1966, 1 ex., leg.M.V.; Pârâu Doamna - 07.08.1966, 2 ex., leg.M.V.; Cernegura - 03.06.1970, 1 ex., leg.M.V.; Cernegura - 03.06.1970, 1 ex., leg.M.V.; Ardeluța-Tarcău - 16.07.1971, 1 ex., leg.M.V.; Ardeluța-Tarcău - 19.08.1971, 1 ex., leg.M.V.; Lac Bodești - 15.05.1983, 2 ex., leg.M.A.; Farcașa - 04.08.1984, 1 ex., leg.M.A.; Farcașa - 05.08.1984, 1 ex., leg.M.A.;

Genul *Stagonomus* Stanisław Batys Gorski, 1852

Stagonomus venustissimus Schrank, 1776

Material: Pârâu Doamna - 06.05.1966, 1 ex., leg.M.V.; Mințiana - 26.05.1966, 1 ex., leg.M.V.; Deal Cozla - 13.07.1966, 1 ex., leg.M.V.; Cernegura - 03.06.1967, 1 ex., leg.I.J.; Pietricica - 07.09.1967, 2 ex., leg.C.T.; Cernegura - 09.06.1972, 1 ex., leg.V.M.; Cernegura-Schit - 09.06.1971, 1 ex., leg.V.M.; Deal Cozla - 25.06.1971, 1 ex., leg.V.M.; Cernegura - 13.07.1971, 1 ex., leg.V.M.; Cernegura - 09.06.1972, 3 ex., leg.V.M.; Cernegura - 21.06.1972, 1 ex., leg.V.M.;

Genul *Eysarcoris* Hahn, 1834

Eysarcoris aeneus Scopoli, 1763

Material: Pietricica - 24.06.1970, 1 ex., leg.V.M.; Cernegura - 03.07.1970, 3 ex., leg.V.M.; Lac Bodești - 03.06.1982, 1 ex., leg.M.A.; Poiana-Dobreni - 06.08.1983, 1 ex., leg.M.A.; Poiana-Dobreni - 16.06.1985, 1 ex., leg.M.A.;

Genul ***Rubiconia*** Dohron, 1860

Rubiconia intermedia Wolf, 1811

Material: Cozla - 07.05.1966, 1 ex., leg.M.V.; Deal Cozla - 25.06.1971, 1 ex., leg.V.M.; Ardeluta-Tarcău - 16.07.1971, 1 ex., leg.V.M.; Deal Văratec - 20.08.1971, 1 ex., leg.V.M.; Mănăstirea Neamț - 15.08.1966, 1 ex., leg.V.M.; Pietricica - 24.06.1967, 1 ex., leg.I.J.; Cernegura - 03.07.1970, 1 ex., leg.V.M.; 7 Noiembrie-Ceahlău - 23.07.1970, 1 ex., leg.V.M.; Cozla - 24.05.1972, 1 ex., leg.V.M.; Deal Pietricica - 20.05.1972, 1 ex., leg.V.M.; Deal Cernegura - 09.06.1972, 1 ex., leg.V.M.; Deal Vulpe - 14.06.1972, 1 ex., leg.V.M.; Cernegura - 21.06.1972, 1 ex., leg.V.M.; Știrbașu - 07.06.1980, 2 ex., leg.C.P.; Brusturi - 04.06.1986, 1 ex., leg.M.A.; Târzia-Brusturi - 23.06.1986, 1 ex., leg.M.A.;

Genul ***Zicronia*** Amyot & Serville 1843

Zicronia caerulea Linnaeus, 1758

Material: Horaița - 15.05.1986, 1 ex., leg.M.A.;

Concluzii

În urma analizei specimenelor din colecția de Pentatomidae din cadrul Muzeului de Științe Naturale Piatra-Neamț, am identificat un număr de 12 genuri și 412 specii: genul *Dolycoris* Mulsant și Rey, 1866 (193 specii), genul *Carpocoris* Kolenati, 1846 (35 specii), genul *Aelia* Fabricius, 1803 (58 specii), genul *Pentatoma* Guillaume - Antoine Olivier, 1789 (17 specii), genul *Palomena* Linnaeus, 1758 (15 specii), genul *Piezodorus* Fieber, 1860 (3 specii), genul *Holcostethus* Fieber, 1860 (23 specii), genul *Eurydema* Laporte de Castelnau, 1833 (39 specii), genul *Stagonomus* Stanisław Batys Gorski, 1852 (11 specii), genul *Eysarcoris* Hahn, 1834 (7 specii), genul *Rubiconia* Dohron, 1860 (18 specii) și genul *Zicronia* Amyot & Serville, 1843 (1 specie) colectate din 40 de localități atât din Județul Neamț cât și din Județul Harghita.

BIBLIOGRAFIE

LĂCĂTUȘ, Matilda (conf. dr. docent), TUDOR, Constanța (asistent dr.),
TEODORESCU, Irina (asistent dr.), *Lucrări practice de Entomologie*,
Universitatea din București, Facultatea de Biologie, 1974

IONESCU, Vasile, APETREI, Maria, Îndrumător practic pentru cunoașterea insectelor - colectarea - prepararea - conservarea, Complexul Muzeal Județean Neamț, Muzeul de Științele Naturii Piatra-Neamț, 1988

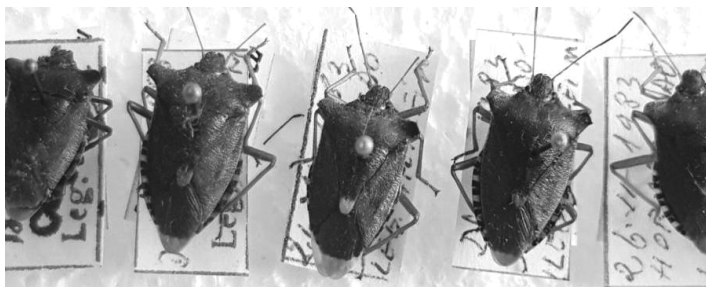
Ilustrații

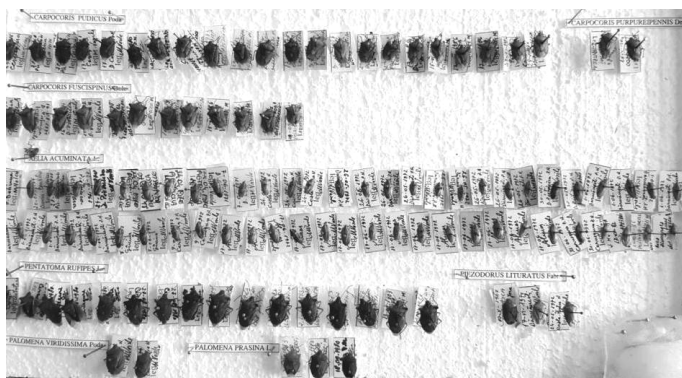
Imagine din colecția de entomologie
a Muzeului de Științe Naturale Piatra-Neamț
- *Dolycoris baccarum* L.

Imagine din colecția de entomologie
a Muzeului de Științe Naturale Piatra-Neamț
- *Aelia acuminata* L.

Imagine din colecția de entomologie
a Muzeului de Științe Naturale Piatra-Neamț - *Pentatoma rufipes* L.

Imagini din colecția de entomologie
a Muzeului de Științe Naturale Piatra-Neamț – Familia Pentatomidae.

Zoogeografia unor specii de mamifere din partea de vest a județului Ialomița

*dr. Sorin GEACU,
Academia Română – Institutul de Geografie, București
Ing. Constantin PAPARI,
Ocolul Silvic Urziceni*

Résumé:

La zoogéographie de certaines espèces de mammifères de la partie occidentale du département de Ialomița. La partie occidentale du département de Ialomița occupe une superficie de 1155 km², ce qui représente environ un quart du territoire de l'ensemble du département. Situé à la jonction entre la plaine de Vlăsia et la plaine de Bărăgan, le secteur analysé est dominé par la présence de terres agricoles, tandis que les terres forestières ne représentent que 7,6%. Les habitats très différents ont favorisé l'existence continue de plusieurs espèces de mammifères, parmi lesquelles nous avons analysé les suivantes: *Lepus europaeus*, *Sciurus vulgaris*, *Castor fiber*, *Ondatra zibethicus*, *Eliomys quercinus*, *Canis lupus*, *Canis aureus*, *Vulpes vulpes*, *Nyctereutes procyonoides*, *Meles meles*, *Lutra lutra*, *Martes martes*, *Mustela putorius*, *Mustela nivalis*, *Felis silvestris*, *Sus scrofa*, *Cervus elaphus* et *Capreolus capreolus*. Plusieurs aspects ont été pris en compte: les caractéristiques écologiques, la répartition territoriale, les données sur les effectifs, les actions de colonisation, les indices de migration de certaines espèces, l'exploitation économique et cynégétique.

Mots clés: mammifères, zoogéographie, populations, département de Ialomița, la Roumanie.

Introducere

Teritoriul luat în considerație - în suprafață de 1155 km² (26% din cea a județului) - l-am delimitat în est până la aliniamentul localităților Valea Măcrișului-Ion Roată-Axintele (Fig. 1), și reprezintă, de fapt, sectorul atașat județului Ialomița în anul 1981 de la fostul județ Ilfov (mult mai extins atunci decât în prezent).

Ca unități de relief, aici se întâlnesc estul Câmpiei Vlăsiei cu vestul Câmpiei Bărăganului, iar în partea centrală se află lunca râului Ialomița (unde primește afluenții Prahova și Sărata). Altitudinea teritoriului variază între 60 și 80 m, existând și numeroase bălți pe văile Colceag (între Movilița și Drăgoești), Mostiștea (la Sinești-Lilieci), Sărata (la Ratca), Comana (lângă Coșereni).

Regiunea cuprinde un municipiu (Urziceni), un oraș (Fierbinți-Târg) și 18 comune cu numeroase sate. Mulțimea de localități, rețeaua destul de densă de căi de transport (îndeosebi rutiere) între care autostrada București-Urziceni-Buzău (spre Moldova), denotă un grad de antropizare ridicat, mai ales că este o zonă cu agricultură intensivă. Toate acestea influențează populațiile de mamifere, îndeosebi pe cele mari și mijlocii.

Fondul forestier, încadrat zonei de silvostepă, are o suprafață de 8806 ha, rezultând un procent de împădurire de numai 7,6%. Cele mai extinse păduri sunt pe teritoriile a 3 comune: Axintele (2564 ha), Bărcănești (1315 ha) și Dridu (1264 ha), cea mai mare fiind Groasa (1550 ha, com. Axintele) din extremitatea sud-estică a teritoriului studiat (Geacu, 1997). Aceasta, alături de alte 5 mai mici aflate în apropiere au următoarea componență a arboretelor: 57% salcâm, 34% stejar brumăriu, 4% arțar. Pădurea Groasa este una din cele mai mari din Bărăgan.

Alt areal forestier este în zona Dridu (1320 ha) fiind alcătuit din: salcâm (69%), stejar brumăriu (13%), stejar pedunculat (9%), gârniță (5%), principalele păduri fiind: Morăreanca (400 ha), Stroiasca (325 ha) și Deleanca (209 ha), resturi ale foștilor Codri ai Vlăsiei.

În pădurile luncii Ialomiței predomină plopul (35%), salcâmul (35%) și stejarul (21%), pădurile cele mai mari fiind: Bărcănești (722 ha), Speteni (471 ha), Alexeni (361 ha), Borănești (302 ha) și Strangea (272 ha).

Subarboretul pădurilor este reprezentat de: păducel, lemn câinesc, măceș, soc, oțetar, corn, porumbar, sânger.

O lucrare referitoare la mamiferele acestei regiuni nu s-a publicat până în prezent.

Cercetările au inclus observații vizuale directe pe teren, semnalări de mamifere pe bază de vizuini, urme, realizarea de interviuri cu personalul silvic și de vânătoare, dar și investigații efectuate la Arhivele Naționale Centrale din București și în arhiva Ocolului Silvic Urziceni.

Specii de mamifere analizate

ORDINUL LAGOMORPHA Brandt, 1855

Familia LEPORIDAE Gray, 1821

1. IEPURELE DE CÂMP (*Lepus europaeus* Pallas, 1778)

Are mare interes cinegetic, fiind cea mai importantă specie de vânat, dintre mamifere, pentru regiunea de câmpie, biotopul său preferat constituindu-l câmpurile agricole întinse. Pentru a se adăposti folosește orice denivelare de teren, dar și marginile pădurilor ori perdelele forestiere de pe câmpuri. În condițiile unor dușmani numeroși, iepurele supraviețuiește printr-o prolificitate remarcabilă. Activitatea sa este preponderent nocturnă, iar hrana exclusiv vegetală.

Primele date precise referitoare la numărul iepurilor recoltați le-am identificat din anul 1844, când s-au vânat 68 de exemplare, din care: la Dridu-Coșereni – 23, la Axintele – 17, la Sintești-Borănești – 16 și la Bărcănești-Condești – 12 (Geacu, Berghea, 1999).

La un secol de la acestea, am identificat alte informații. Astfel, la o vânătoare organizată la Urziceni în ziua de 13 decembrie 1942 s-au vânat 33 iepuri, iar în sezonul vânătoresc 1941/1942 pe arealul Urziceni-Borănești-Bărcănești-Roșiori s-au împușcat nu mai puțin de 565 exemplare (Geacu, 2000). După război, în luna aprilie 1945, în zona Horia (com. Axintele) majoritatea puilor de iepuri erau mâncați de câini sau prinși de oameni (Geacu, 2000). Documente din acei ani relevau bogăția populațiilor, apreciindu-se că iepurii era „foarte mulți” la Adâncata și Movilița în 1946, „mulți” la Urziceni în 1942 sau „destui” la Bărcănești în 1946. În schimb, la Hagiești, în anul 1945, se „împușinaseră”.

În anii '60 și '70 efectivele sporiseră considerabil, prin diminuarea drastică a braconajului. Ulterior însă, s-a sesizat un declin al populațiilor speciei. De exemplu, în 1976 în zona Sinești, numărul iepurilor fusese apreciat la circa 2000 de exemplare, iar pe fondul cinegetic Jilavele în 1988 acesta se ridica la aproape 1900 de exemplare. Dar, în deceniul 2001-2010, erau teritorii (Alexeni, Movilița, Bărcănești, Axintele) unde, anual, numărul iepurilor nu mai trecea de 600. Și braconajul intens practicat în primii ani după 1989 a determinat diminuări populaționale, cum a fost cazul în zonele Axintele (cu 26%) sau Jilavele (cu 18%). Pe fondul cinegetic Dridu, în deceniul 2011-2020, populația de iepuri s-a diminuat cu 30%.

Populațiile mari de iepuri din anii '70 sau '80 au facilitat obținerea de recolte tot mari. Iată câteva exemple pe fonduri cinegetice: s-au vânat 225 iepuri în 1978 și 225 în 1982 pe fondul Jilavele, apoi 236 în 1979 pe fondul Movilița, 189 în 1977 și 147 în 1989 pe fondul Groasa, 125 în 1977 pe fondul Dridu, 138 în 1978 pe fondul Armășești, 136 tot în 1978 pe fondul Bărcănești, 237 în 1978 și 235 în 1979 pe fondul Sinești.

Apoi, diminuându-se numărul iepurilor și recoltele au fost mici (74 în anul 2005 la Sinești sau între 50 și 70 de indivizi anual între 2001 și 2005 la Movilița). În anumite intervale de timp, au fost ani când nu s-a împușcat deloc iepuri pe diferite areale.

În 2023, la Dridu s-a vânat doar un iepure, iar la Jilavele numai 2 ! Cei mai mulți în acel an (82) s-au recoltat în zona Valea Măcrișului.

În perioada comunistă s-au făcut și capturări de iepuri vii pentru export. De exemplu, în anul 1970 s-au prins 129 de exemplare, iar în anii '80 iepurii prinși s-au trimis în Italia.

ORDINUL RODENTIA Bowdich, 1821

Familia SCIURIDAE Gray, 1821

2. VEVERIȚA (*Sciurus vulgaris* Linnaeus, 1758)

Apare în câteva păduri cu mulți arbori bătrâni. Animal de obicei singuratic, este diurn prin excelență. În anul 1946 în pădurile luncii Ialomiței de la sud de Broșteni (com. Ion Roată), veverița era „foarte rară”. În prezent se întâlnește în pădurile Groasa ori Stroiasca (sud-est de Fierbinți-Târg) unde sunt arborete de cvercinee, favorabile hrănirii acestui mic mamifer. De exemplu, la Stroiasca s-au văzut 7-8 veverițe în anii 1986-1987, 14-15 între 1988 și 1990 etc. Este ocrotită încă din 1976 prin Legea privind economia vânatului și vânătoarea.

Familia CASTORIDAE Hemprich, 1820

3. CASTORUL EURASIATIC (*Castor fiber* Linnaeus, 1758)

Cercetările efectuate în lungul râului Ialomița au evidențiat habitate considerate a fi bune pentru castor (Ionescu, 2010). Exemplarele colonizate s-au adus din Germania de către I.C.A.S. Brașov, în total 13 (10 adulți, 2 juvenili și un pui). Populările s-au efectuat la începutul lunii decembrie 2003, în 5 puncte de lansare în dreptul la două păduri și a unui sat, astfel:

- Cioceanu I, unde s-au eliberat 2 adulți și un juvenil;

- Cioceanu II, unde s-au eliberat 2 adulți, un juvenil și un pui;
- Broasca I, unde s-au eliberat 2 adulți;
- Broasca II, unde s-au eliberat 2 adulți și
- Patru Frați, unde s-au eliberat 2 adulți.

Primele două se află la est de Moldoveni, următoarele două la vest de această localitate, iar ultimul în extremitatea de sud a satului Patru Frați (com. Adâncata). S-au eliberat fără amenajări speciale. Animal semiacvatic strict ierbivor, o mare parte din vegetația doborâtă de castor nu este folosită ca hrană. Azi sunt peste 100 de exemplare în vestul județului Ialomița (Fig. 2). Au produs în unele locuri pagube unor arbori de plop (Fig. 3).

Castorul și-a extins arealul intrând și pe râul Prahova, fiind observat la Rădulești (Brazii), la 20 km spre nord-vest de locul de lansare de la Patru Frați.

Familia ARVICOLIDAE Gray, 1821

4. BIZAMUL (*Ondatra zibethicus* Linnaeus, 1766)

Cu originea în America de Nord, bizamul sau șobolanul de apă a fost colonizat în fosta U.R.S.S. (pentru obținerea de blănuri semiprețioase), de unde, în anii '50, a migrat și în sud-estul României. Prin infiltrare și extindere naturală în lungul râului Ialomița, bizamul a pătruns și în regiunea analizată începând din 1980, an în care s-a semnalat prima dată pe Ialomița pe teritoriile comunelor vecine Sfântu Gheorghe și Ion Roată, extinzându-și arealul de la est spre vest. În prezent apare în diferite puncte din lungul rețelei hidrografice, atât curgătoare cât și stătătoare, fiind un mamifer amfibiu. Animal predominant nocturn, își sapă galeriile în maluri de ape sau chiar diguri. Deși este omnivor, hrana lui de bază este cea vegetală.

În amonte de Urziceni spre exemplu, la Ialomița se observaseră 10 indivizi în anul 1986, 15 în 1987, 10 în 1988, 32 în 1990, 12 în 1994. Specia există și la balta Ratca aflată la nord de Jilavele, dar și la bălțile de la Movilița, Comana (lângă Coșereni).

Familia MYOXIDAE Gray, 1821

5. PÂRȘUL DE STEJAR (*Eliomys quercinus* Linnaeus, 1766)

Numit și pârș de ghindă, acesta este un mamifer nocturn, mic și iute, care are lungimea cozii aproape egală cu cea a corpului. Își face cuibul în scorburi, dar mai folosește și cuiburile vechi de păsări pe care însă le

modifică. Hrana sa este variată (semințe, fructe, insecte). Se întâlnește în pădurea Groasa.

ORDINUL CARNIVORA Bowdich, 1821

Familia CANIDAE Gray, 1821

6. LUPUL (*Canis lupus* Linnaeus, 1758)

Are activitate nocturnă, iar dentiția tipică de carnivor. Ca animal de pradă, în căutarea hranei străbate mari întinderi, nefiind un mamifer stabil în regiune și deci rar observat. De exemplu, un document din 1943 menționa că în comuna Ion Roată erau lupi „veniți din alte părți”¹, la Fierbinți în 1945 erau „foarte rari și aproape deloc”², la Hagiești tot în 1945 lupul era „aproape complet dispărut”³, iar la Gârbovi și Bărcănești, în 1946, erau foarte rar semnalat. În anul 1942 lângă Urziceni se observaseră câțiva.

Primele date exacte referitoare la numărul lupilor vânați le-am identificat pentru anul 1844, astfel: la Dridu-Coșereni – 4, la Sintești-Borănești – 2, la Bărcănești-Condești – 2 și la Axintele – 1 (Geacu, Berghea, 1999). În 1957 lângă Urziceni s-au împușcat 3 indivizi, un altul în iarna 1961-1962 pe teritoriul comunei Bărcănești și încă unul pe cel al comunei Dridu în 1979. Ulterior, în primăvara anului 2002 în pădurea Groasa s-au găsit cadavre de căprior și urmele pe zăpadă ale unei perechi de lupi.

Este ocrotit prin Legea nr. 13/1993 pentru aderarea României la Convenția privind conservarea vieții sălbatice și habitatelor naturale din Europa.

7. ȘACALUL (*Canis aureus* Linnaeus, 1758)

Mamifer oarecum exotic, mai este numit și lup auriu. A pătruns în arealul luat în studiu dinspre sud-est și sud. Inițial au fost indivizi cu prezență episodică, dar în prezent șacalii au devenit stabili.

Deși este gregar se întâlnesc și exemplare izolate. Prima pereche a fost observată nu departe de pădurea Groasa în anul 1997. În ultimele două decenii specia s-au înmulțit. Dacă în 2016 cotele de recoltă au fost doar de 6 indivizi (3 la Bărcănești și 3 la Alexeni), în anul 2023 s-au împușcat 43 de șacali: câte 11 la Groasa și Dridu, 7 la Alexeni, 6 la Jilavele, 5 la Bărcănești și 3 la Axintele. În prezent este o specie considerată dăunătoare,

¹ Arhivele Naționale Centrale, fond Ministerul Culturii Naționale, Dos. 1056/1943, f. 40v.

² Arhivele Naționale Centrale, fond Ministerul Culturii Naționale, Dos. 2055/1945, f. 32.

³ Arhivele Naționale Centrale, fond Ministerul Culturii Naționale, Dos. 1059/1945, f. 29.

înregistrându-se pagube atât la speciile sălbatice, dar și domestice. De exemplu, pe teritoriul comunei Axintele șacalii au omorât 5 căprioare pe 11 februarie 2019, pe fondul cinegetic Dridu 2 căprioare au fost ucise pe 2 februarie 2017, iar alte 8 în 2019. Înmulțirea șacalilor, dar și pagubele produse de aceștia, au determinat intensificarea vânării acestora. De exemplu, numai de pe trei fonduri cinegetice (Groasa, Dridu și Jilavele) dacă în intervalul 2018-2020 s-au împușcat 51 de șacali, în următorii 3 ani (2021-2023) numărul șacalilor vânați a fost de 77 (Fig. 4).

8. VULPEA (*Vulpes vulpes* Linnaeus, 1758)

Se întâlnește îndeosebi în zonele împădurite, dar cu desigur și hățișuri, fiind un consumator de rozătoare. Animal solitar, vulpea are un spectru de hrană variat. Este inclusă în rândul speciilor de interes cinegetic.

Primele date precise referitoare la numărul vulpilor vânați le-am identificat pentru anul 1844: la Dridu-Coșereni – 5, la Sintești-Borănești – 3, la Bărcănești-Condești – 1 și la Axintele – 1 (Geacu, Berghea, 1999). În sezonul vânătoresc 1941/1942 pe arealul Urziceni-Borănești-Bărcănești-Roșiori se recoltaseră 24 de vulpi (Geacu, 2000), iar în 1943 localnicii din Alexeni împușcau vulpile „pentru blănurile lor cu care își câptușesc veșmintele”.⁴ Însă la Hagiești (com. Sinești), în 1945, acestea „s-au împușinat”.

În tabelul 1 sunt menționate recoltele pe câteva fonduri cinegetice.

Tabelul 1. Recoltele de pe unele fonduri cinegetice (FC)
în trei perioade de timp (exemplare)

FC / Perioada	1976-1983	1984-1994	2011-2020
Jilavele	110	106	86
Dridu	88	105	88
Groasa	Lipsă date	92	63

Recolte semnificative s-au obținut în anii: 1977 (32 de exemplare), 1988 (21) și 2004 (20) la Groasa, apoi 25 exemplare la Dridu în 1983, 21 la Jilavele în 1986 și 19 în 1976 la Bărcănești. În anul 2023 cele mai multe vulpi s-au împușcat în zonele Movilița (31) și Valea Măcrișului (30). Accidentate pe drumul Axintele-Lehliu au fost găsite 3 vulpi pe 26 octombrie 2018, iar pe autostrada Urziceni-Coșereni 2 vulpi tot pe 26 octombrie 2018.

⁴ Arhivele Naționale Centrale, fond Ministerul Culturii Naționale, Dos. 1039/1943, f. 39.

Numele acestui mamifer a fost purtat de o Societate de Vânătoare care a funcționat în Urziceni până în 1949.

9. ENOTUL (*Nyctereutes procyonoides* Gray, 1834)

A pătruns în fauna țării după 1950, tot ca urmare a colonizărilor realizate în fosta Uniune Sovietică pentru obținerea de blănuri. Habitatul său îl reprezintă pădurile și desișurile limitrofe arterelor hidrografice. Este un animal nocturn, foarte rar vizibil ziua și de aceea avem în zonă o singură semnalare - la Adâncata la marginea pădurii Maia lângă râul Prahova în februarie 1983, când s-a observat un individ.

Familia MUSTELIDAE Swainson, 1835

10. VIEZURELE (*Meles meles* Linnaeus, 1758)

În general, bursucul sau viezurele este un mamifer retras și nocturn.

Am identificat semnalarea viezurelui în anii '40 la: Urziceni și Patru Frați în 1942, Ion Roată în 1943 și Broșteni în 1946. Dintr-un document din 1944 aflăm că la Stroești-Fierbinți „câte un viezure ici-colo apare poate la câțiva ani”.⁵

În anul 1969, din regiunea analizată, s-au raportat 84 de exemplare, din care 30% din zona Bărcănești, 24% din zona Dridu, iar alte exemplare de la Jilavele, Sinești, Armășești, Urziceni și Broșteni. În tabelul 2 este menționat numărul viezurilor observați în unii ani.

Tabelul 2. Numărul bursucilor observați în unele zone în anii 1976, 1983, 1988 și 1990

Zona / An	1976	1983	1988	1990
Groasa	6	10	10	10
Jilavele	7	5	10	12
Dridu	7	5	10	10
Armășești	-	2	-	-
Bărcănești	12	7	4	6
Sinești	12	2	-	2
Movilița	-	-	-	2
Urziceni	-	2	-	-
Alexeni	12	3	5	7
Total	56	36	39	49

⁵ Arhivele Naționale Centrale, fond Ministerul Culturii Naționale, Dos. 697/1944, f. 59.

Pentru anii 1976, 1977 și 1978, consemnăm și numărul vîezurilor împușcați pe cele 3 fonduri cinegetice cu păduri mai întinse, astfel: la Groasa - 4 în 1977, la Jilavele: 1 în 1976, 2 în 1977 și tot 2 în 1978, iar la Dridu - 6 în 1976, 3 în 1977 și 2 în 1978. Tot în 1977 se recoltaseră alți 3 în pădurile aflate la nord de Bărcănești. În 1995 s-au împușcat doar 8 în toată regiunea, ulterior vînarea acestui animal nemaiprezentând interes. Blănurile erau predate fostului D.C.A. (Direcția de Colectări și Achiziții) din Urziceni.

La începutul anului 2024, din vestul județului Ialomița s-au raportat 30 de vîezuri (Groasa – 3, Dridu – 3, Jilavele – 5, Drăgoești – 6, Movilița – 6 și Sinești – 7).

11. VIDRA (*Lutra lutra* Linnaeus, 1758)

Mustelid de talie relativ mare, vidra este un mamifer semiacvatic cu blană valoroasă, fiind mai activă în timpul nopții. S-a observat în lunca Ialomiței, în locurile mai ales împădurite care permit și scufundări și găsirea hranei. Numărul indivizilor nu este mare. Menționăm numărul vidrelor observate și consemnate din perioada 1976-1990, astfel: 1/1976, 1/1977, 3/1978, 8/1979, 5/1980, 5/1981, 12/1982, 9/1983, 7/1984, 7/1985, 6/1986, 7/1987, 14/1988, 14/1989 și 15/1990. Tot la Ialomița în nordul pădurii Groasa s-au constatat 6 exemplare în primăvara anului 1995. Vidră exista și în canalele din zona Urziceni în 1985.

Un singur exemplar s-a împușcat, în anul 1977 în zona Urziceni. Totodată, o vidră s-a găsit accidentată pe drumul dintre satele Moldoveni și Patru Frați, în anul 2018 (locul fiind în apropierea râului Ialomița, Fig. 5).

Este ocrotită prin Legea nr. 13/1993 pentru aderarea României la Convenția privind conservarea vieții sălbatice și habitatelor naturale din Europa, fiind înscrisă și în Cartea Roșie a vertebratelor din România, cu statut de specie vulnerabilă (Murariu, 2005).

12. JDERUL DE COPAC (*Martes martes* Linnaeus, 1758)

Mamifer ager, care-și petrece majoritatea timpului în arbori, jderul este foarte rar. Numai într-un singur loc s-a semnalat - pădurea Leasa din lunca Ialomiței din apropiere de Dridu, în 1996-1997. Și el a fost inclus în Cartea Roșie a vertebratelor din România, tot cu statut de specie vulnerabilă (Murariu, 2005).

13. DIHORUL COMUN (*Mustela putorius* Linnaeus, 1758)

Acest răpitor îndrăzneț are o mare plasticitate ecologică trăind în toate tipurile de habitate, apărând adesea chiar în localități. Este greu observabil, fiind un mamifer nocturn. În anii '40 cei mai mulți dihori s-au împușcat la Urziceni (1942) și Bărcănești (1946).

În anii '70-'80 se vânau numeroase exemplare, ca de exemplu: 30 în 1980 la Dridu, 17 în 1977 la Armășești, 14 în 1980 și 13 în 1982 la Jilavele, 13 în 1977 la Groasa, câte 20 în 1976 și 1977 la Bărcănești etc. Blănurile erau predate fostului D.C.A. Urziceni. După 1990 nu a mai prezentat interes pentru a fi vânat.

14. NEVĂSTUICA (*Mustela nivalis* Linnaeus, 1766)

Specie solitară și diurnă, este răspândită îndeosebi în zona terenurilor agricole, dar poate apare chiar și pe la marginile localităților (am observat un exemplar chiar în apropierea orașului Urziceni la marginea sa vestică). Este un mamifer de pradă, căruia regiunea analizată îi este foarte favorabilă datorită existenței terenurilor uscate. Mai apare în unele liziere forestiere sau la margini de drumuri.

În anii '40 cele mai multe nevăstuici s-au semnalat în zonele Urziceni (1942), Gârbovi (1946) și Bărcănești (1946). În tabelul 3 este specificat numărul nevăstuicilor vâdate pe două fonduri cinegetice.

Tabelul 3. Numărul nevăstuicilor vâdate pe fondurile cinegetice (FC) Jilavele și Dridu între 1977 și 1985

FC/An	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Jilavele	4	2	3	12	9	7	4	9	1
Dridu	7	5	4	19	9	6	5	9	1

Numărul nevăstuicilor împușcate în anii '70-'80 în alte locuri/alți ani, este menționat în continuare: Jilavele (14 în 1987), Dridu (11 în 1987), Groasa (11 în 1977, 6 în 1987), Sinești (1 în 1978), Valea Măcrișului (3 în 1976), Armășești (3 în 1977), Bărcănești (3 în 1976, 4 în 1977), Movilița (2 în 1978) și Alexeni (4 în 1976). După 1990 nu s-a mai recoltat.

Familia FELIDAE Gray, 1821

15. PISICA SĂLBATICĂ (*Felis silvestris* Schreber, 1777)

Mamifer crepuscular-nocturn și solitar, se observă greu. Este strict carnivor, iar răspândirea este influențată de disponibilitatea hranei. Numărul de exemplare din regiune este restrâns.

Notăm în continuare și numărul pisicilor sălbatice vâdate în intervalul 1975-1990: la Groasa – 1 în 1989, la Dridu - 2 în 1976, tot 2 în 1979 și 1 în 1980, la Jilavele – 1 în 1979, 2 în 1980 și 1 în 1981, la Bărcănești – 5 în 1983 și la Alexeni 2 în 1976.

În ultimii ani cele mai multe exemplare observate au fost în pădurea Groasa în 2018 (7 indivizi).

Este ocrotită prin Legea nr. 13/1993 pentru aderarea României la Convenția privind conservarea vieții sălbatice și habitatelor naturale din Europa. A fost inclusă și în Cartea Roșie a vertebratelor din România, tot cu statut de specie vulnerabilă (Murariu, 2005).

ORDINUL ARTIODACTYLA Owen, 1898

Familia SUIDAE Gray, 1821

16. MISTREȚUL (*Sus scrofa* Linnaeus, 1758)

Porcul sălbatic sau mistrețul este o specie omnivoră, cu activitate în general nocturnă, având importanță cinegetică. În afara observațiilor vizuale, existența sa s-a putut deduce și după urmele lăsate sau „rămăsurile” create. Preferă pădurile cu subarboret, care îi asigură adăpostul. Indivizii se asociază în ciurde (Fig. 6, 7).

În anii '40, prezența acestui mamifer era aproape simbolică – de exemplu în 1942 în zona Urziceni erau foarte puțini, cauza fiind defrișările practicate atunci.

Primul efectiv exact îl avem din 1969, an când erau 62 de mistreți în toată regiunea, cei mai mulți în pădurile din lunca Ialomiței aflate la nord de Bărcănești (51 de exemplare) și doar 11 în cele din zona Dridu.

Ulterior, în 1976, efectivul ajunsese la 72 de exemplare, cei mai mulți (49) fiind tot în pădurile de luncă dintre Bărcănești și Alexeni. În tabelul 4 este expusă evoluția efectivelor mistrețului în cuprinsul a 3 fonduri cinegetice pe parcursul unei jumătăți de secol. Diminuările populaționale din ultimii ani se datorează pestei porcine africane.

Tabelul 4. Dinamica efectivelor de mistreț pe 3 fonduri cinegetice între 1976 și 2024 (exemplare)

Fond / An	1976	1983	1988	1990	1995	2001	2020	2024
Groasa	6	30	50	45	40	30	10	7
Jilavele	-	25	35	25	30	35	15	7
Dridu	15	30	35	30	30	35	12	4

Efective mari (60 de indivizi) s-au înregistrat la Groasa în 1986, dar și în pădurile din lunca Ialomiței dintre Bărcănești și Alexeni - 53 indivizi în 1983.

Au fost unii ani cu recolte mari: 34 indivizi în 1986, 23 în 1999 și 25 în 2005 la Groasa, apoi 37 în 1981, 29 în 1988, 41 în 1991 și 20 în 2003 la Dridu sau 40 în 1982 la Bărcănești. Mistreți s-au vânat și de cetățeni din alte țări (Elveția, Cipru, Austria, Germania, Belgia).

Primii doi mistreți în pădurea de la Sinești (300 ha) s-au observat în 1976-1977.

În primăvara anului 2024 în toată regiunea analizată s-au constatat 74 de exemplare.

Mistreții pot produce și pagube în semănături de diferite specii forestiere, dar și în plantații prin călcarea puieților și distrugerea acestora (îndeosebi iarna). În intervalul 1977-1985 s-au înregistrat astfel de pagube în pădurile Cioceanu, Strangea, Maia, Coșereni și Groasa, pe următoarele suprafețe: 20 ha în 1977, 56 ha în 1981, 17 ha în 1982, 5 ha în 1983, 20 ha în 1984 și 48 ha în 1985 (Simionescu, 1992).

Un mistreț a fost braconat cu lațul la Groasa la 5 decembrie 2017. Au fost și cazuri de mistreți accidentați, ca de exemplu pe drumul Movilița-Dridu la 17 octombrie 2011, autostrada Coșereni-Movilița la 2 noiembrie 2016, autostrada Urziceni-Coșereni (1 în 2013, 2 în 2022), drumul Urziceni-Ploiești (2 în 2015) altul pe drumul dintre Coșereni și Moldoveni la 21 noiembrie 2020.

Familia CERVIDAE Gray, 1821

17. CERBUL (*Cervus elaphus* Linnaeus, 1758)

Arealul luat în studiu este singurul din județul Ialomița unde există acest mamifer. Apariția cerbilor aici a fost o consecință a colonizărilor acestora în câteva păduri din județele vecine (Ilfov și Prahova), de unde prin

sporire populațională și migrație spre est, au apărut în zona Dridu, iar în marea pădure Groasa din Bărăgan, primii cerbi au venit dinspre sud (Geacu, Papari, 2009). Specia este prezentă în zonă de aproape patru decenii. Dacă în 1988 efectivul număra doar 18 exemplare, în 2009 erau 82, iar în primăvara anului 2023 s-au constatat 86.

Este un mamifer tipic de pădure întinsă și liniștită (aceasta favorizând stabilitatea cerbului). Cerbul este cel mai impunător mamifer din regiunea analizată (Fig. 8).

Dacă în 1988 erau la Groasa 12 indivizi stabili, efectivul maxim a fost atins în 2001 (80 de exemplare - 25 masculi și 55 femele), după care s-a diminuat continuu astfel că în 2024 mai erau doar 40 (10 masculi, 21 femele, 9 tineret), cauza fiind migrațiile în zone vecine (Tab. 5).

Tabelul 5. Numărul cerbilor observați în pădurea Groasa în diferiți ani

An	1988	1993	1997	2001	2002	2004	2011	2024
Exemplare	12	19	58	80	75	43	35	40

La Groasa există mai multe locuri de boncănit, dar s-au amenajat și scăldători.

Primul cerb s-a vânat la Groasa în 1994, în deceniul 1994-2004 recoltându-se 17 exemplare, iar în intervalul 2011-2023 doar 15. Trofeul cel mai valoros, obținut la 9 septembrie 1999 (222 puncte CIC), este expus la sediul Ocolului Silvic Urziceni (Fig. 9).

În pădurile de la sud de Dridu, primii cerbi stabili – în număr de 6 -, s-au constatat tot în anul 1988. Efectivul a avut osculații, valoarea maximă fiind atinsă în 1994 (45 de indivizi – 15 masculi și 30 femele, Tab. 6).

Tabelul 6. Numărul cerbilor observați în pădurile de la sud de Dridu în unii ani

An	1988	1991	1994	1998	2004	2009	2017	2024
Exemplare	6	14	45	15	30	29	42	40

Oscilațiile s-au datorat migrării în alte locuri (de exemplu indivizi au ajuns spre nord lângă Adâncata, sau înspre nord-est în pădurile Cioceanu, Fundu lui Ene, Strangea din lunca Ialomiței nu departe de Moldoveni). În anul 2024 structura populației se prezenta astfel: 9 masculi, 22 femele și 9 tineret. În pădurea Stroiasca există scăldători naturale.

Primul exemplar la Dridu s-a recoltat în 1995. În perioada 2011-2022 s-au vânat 16 indivizi. Au fost și cazuri de cerbi accidentați pe șoseaua

Movilița-Dridu. În luna noiembrie 2011 s-a constatat un caz de braconaj la Groasa.

Deși se vânează, acest mamifer a fost totuși inclus în Cartea Roșie a vertebratelor din România, tot cu statut de specie vulnerabilă (Murariu, 2005).

18. CĂPRIORUL (*Capreolus capreolus* Linnaeus, 1758)

Cel mai mic dintre cervide, datorită mării sale amplitudini ecologice, este răspândit în toate tipurile de habitate ale regiunii, dar mai ales spații forestiere și zone cu tufărișuri. Iese și în locuri deschise, cultivate, pentru a se hrăni. Are valoare cinegetică, fiind una din cele mai importante specii de vânat.

După război, numărul căpriorilor era extrem de mic. De exemplu, în marea pădure Groasa, observațiile efectuate în ziua de 22 decembrie 1945 au evidențiat existența a numai două căprioare (Geacu, 2000), iar în anul 1953 numărul acestora ajunsese la 5 !

Ulterior, datorită ocrotirii și sporirii efectivelor în pădurile întinse din zonele apropiate din județul Ilfov (Snagov și Pasărea), prin migrare, exemplare de căprior au ajuns și în regiunea analizată de noi, contribuind la creșterea populațiilor speciei (Geacu, 2011).

În primăvara anului 1958, puțini căpriori existau doar în câteva păduri, densitatea acestora fiind apreciată de Cotta și colab. (1961), la mai puțin de 3 indivizi la 100 ha pădure.

La nivelul anului 1976 populația speciei se ridica la 2100 exemplare, față de 965 exemplare în 1969 și 1592 exemplare în 1989 (Tab. 7).

Tabelul 7. Populația de căprior în 1969, 1976 și 1989
pe fonduri cinegetice (FC) (exemplare)

FC/An	Dridu	Groasa-Axintele	Jilavele	Sinești	Armășești	Urziceni	Bărcănești	Movilița	Alexeni	Valea Măcrișului
1969	185	150	160	80	13	9	300	8	55	5
1976	530	400	350	180	180	125	112	97	76	50
1989	230	440	285	160	50	45	150	100	82	50

Cotta și colab. încă din 1961 semnalau existența căpriorului „de câmp” în regiune. Multe exemplare care habitau cea mai mare parte a anului pe câmp s-au observat în anii '70-'80 ai perioadei comuniste, când populațiile speciei erau mari. De exemplu lângă Armășești, Valea Măcrișului, Movilița.

Perioada tulbure a anilor 1989-1990 s-a răsfrânt și asupra sectorului cinegetic, constatându-se diminuări ale populațiilor de căprior. Exemplificăm cu situația din trei areale: diminuare cu 66% la Groasa-Axintele (440 indivizi în 1989 și 150 în 1990), 45% la Dridu (230 indivizi în 1989 și 127 în 1990) și 56% la Jilavele (285 indivizi în 1989 și 125 în 1990).

Observațiile efectuate în primăverile anilor 1995, 2006 și 2024 au indicat faptul că efectivul cel mai mare din regiune – în număr de 140-160 –, se află în pădurea Groasa.

Raportul între sexe pentru întregul efectiv al arealului analizat era în 1969 de 1/1,1, iar în 2024 de 1/1,7.

Urmare a marilor inundații ale Ialomiței din 1975 și 2005, s-au găsit zeci de cadavre de căpriori. Totodată, în iarna grea 1984/1985 numai în pădurea Bărcănești au murit 4 căprioare.

Au fost și cazuri de indivizi accidentați de mașini pe drumurile: Movilița-Dridu (la 19 septembrie 2011, 11 august 2016, 8 mai 2017), Jilavele-Dridu (la 18 februarie 2013), Coșereni-Moldoveni (la 13 decembrie 2012, 4 august 2014), Urziceni-Coșereni (la 8 mai 2022), Axintele-Lehliu (la 30 aprilie 2022). O ciută a fost braconată cu lațul la Groasa la 29 aprilie 2011.

Cele mai mari recolte au fost următoarele: 205 exemplare în 1979, 163 în 1980 și 159 în 1977 toate în zona Dridu, 105 exemplare în 1980 la Jilavele și 124 exemplare în 1977 la Urziceni. În ultimii ani, cele mai ”mari” recolte la acest mamifer au atins abia 26 exemplare la Dridu în 2018. Căpriori au fost vânați atât de cetățeni români, dar și din alte țări (Italia, Austria, Cipru, Bulgaria, Liban, SUA, Canada, Germania, Belgia).

Cervidele pot produce și pagube culturilor forestiere și arboretelor tinere (prin roaderea mugurilor și lujerilor puieților din plantații sau a cojii de pe trunchiurile arborilor tineri), îndeosebi iarna sau primăvara odată cu topirea zăpezii. După Simionescu (1992), în intervalul 1978-1985 s-au înregistrat astfel de vătămări în pădurile Bărcănești, Broasca și Groasa (Tab. 8).

Tabelul 8. Suprafețe vătămate de cervide între anii 1978 și 1985 (ha)

An	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
Ha	26	71	9	68	126	50	58	5

Ulterior, în anul 2000, în pădurile Groasa și Dridu, au fost afectate de cervide 21 ha cu salcâmi cu vârsta de 1 an (Simionescu, 2003).

Concluzii

Partea vestică a județului Ialomița ocupă o suprafață de 1155 km², ceea ce reprezintă aproximativ un sfert din teritoriul întregului județ. Aflat la întrepătrunderea dintre Câmpia Vlăsiei și cea a Bărăganului și traversat de râul Ialomița, sectorul analizat este dominat de prezența terenurilor agricole, cele forestiere având ponderea de numai 7,6%. Habitatele variate au favorizat menținerea – chiar în condițiile unei antropizări intense -, a mai multor specii de mamifere, dintre acestea noi analizând 18 și anume: *Lepus europaeus*, *Sciurus vulgaris*, *Castor fiber*, *Ondatra zibethicus*, *Eliomys quercinus*, *Canis lupus*, *Canis aureus*, *Vulpes vulpes*, *Nyctereutes procyonoides*, *Meles meles*, *Lutra lutra*, *Martes martes*, *Mustela putorius*, *Mustela nivalis*, *Felis silvestris*, *Sus scrofa*, *Cervus elaphus* și *Capreolus capreolus*. Interes economico-cinegetic major au iepurele și căpriorul. Prin migrație, au intrat în fauna regiunii enotul și bizamul dinspre est, șacalul dinspre sud-est și sud, iar cerbul dinspre vest și sud. Colonizat a fost doar castorul. Dacă unele mamifere au înregistrat un declin numeric (iepure, mistreț), altele sporesc populațional (de exemplu șacalul ori castorul). Interesantă este menținerea unor mamifere rare cu valoare faunistică cum sunt vidra, pisica sălbatică sau jderul de copac și chiar semnalarea enotului.

BIBLIOGRAFIE

COTTA, Vasile, ALMĂȘAN, Horia, BABUȚIA, Teodor, Răspândirea și densitatea de efectiv a căpriorului în R.P.R. Căile de obținerea unui efectiv rațional, Studii și Cercetări, vol. XXII A, Institutul de Cercetări Forestiere, Editura Agrosilvică, București, 1961
 DRUGESCU, Constantin, Zoogeografia României, Editura All, București, 1994

GEACU, Sorin, BERGHEA, Veronica, Documente de la 1844 referitoare la animalele vâdate pe teritoriul județului Ialomița, „Revista Pădurilor”, an 114, nr. 5, București, 1999

GEACU, Sorin, Considerații asupra faunei de interes vânătoresc a fostului județ Ialomița în perioada 1942-1951, „Revista Pădurilor”, an 115, nr. 2, București, 2000

GEACU, Sorin, Dicționar Geografic al județului Ialomița, Editura Enciclopedică, București, 1997

GEACU, Sorin, Dinamica populațiilor de cervide și bovide din fauna României, Editura Academiei Române, București

GEACU, Sorin, PAPARI, Constantin, Micropopulațiile de cerb (*Cervus elaphus* L.) din regiunea Urziceni, Revista Geografică, tom XVI, București, 2009

IONESCU, Georgeta (coord.), Castorul în România. Monografie, Editura Silvică, București, 2010

MURARIU, Dumitru, Mammalia (Mamifere), în „Cartea Roșie a vertebratelor din România”, Academia Română și Muzeul Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa”, București, 2005

MURARIU, Dumitru, MUNTEANU, Dan, Fauna României. Mammalia-Carnivora, vol. XVI, fasc. 5, Editura Academiei Române, București, 2005

POPESCU, Alexandrina, MURARIU, Dumitru, Fauna României. Mammalia-Rodentia, vol. XVI, fasc. 2, Editura Academiei Române, București, 2001

SIMIONESCU, Adam (coord.), Starea de sănătate a pădurilor din România în intervalul 1986-2000, Editura Regia Națională a Pădurilor, București, 2003

SIMIONESCU, Adam (coord.), Starea fitosanitară a pădurilor și culturilor forestiere din România în perioada 1976-1985, Editura Inter-Media, București, 1992

***Arhiva Ocolului Silvic Urziceni 1976-2020

***Arhivele Naționale Centrale, Fond Ministerul Culturii Naționale, 1942-1946, Dos. 548/1942, 609/1942, 654/1942, 1039/1943, 1956/1943, 644/1944, 697/1944, 1059/1945, 2055/1945, 489/1946, 490/1946, 495/1946, 504/1946, 507/1946, 508/1946, 523/1946, București.

***Cronica Ocolului silvic Urziceni 1966-1985

***Legea nr. 13/1993 pentru aderarea României la Convenția privind conservarea vieții sălbatice și habitatelor naturale din Europa, Monitorul Oficial al României, nr. 62 din 25 martie 1993, București.

***Legea privind economia vânatului și vânătoarea, 1976, București

Ilustrații

Fig. 1. Harta părții de vest a județului Ialomița.

Fig. 2. *Castor în lunca Ialomiței lângă Urziceni.*
Imagine din anul 2010.

Fig. 3. *Arbore de plop distrus de castori în pădurea Broasca (nord-est de Dridu).*

Fig. 4. Șacal împușcat în zona Dridu în anul 2020.

Fig. 5. Vidră găsită accidentată în 2018
pe drumul Moldoveni - Patru Frați.

Fig. 6. Ciurdă de mistreți în pădurea Sărături din lunca Ialomiței (com. Dridu). Imagine din 17 mai 2024.

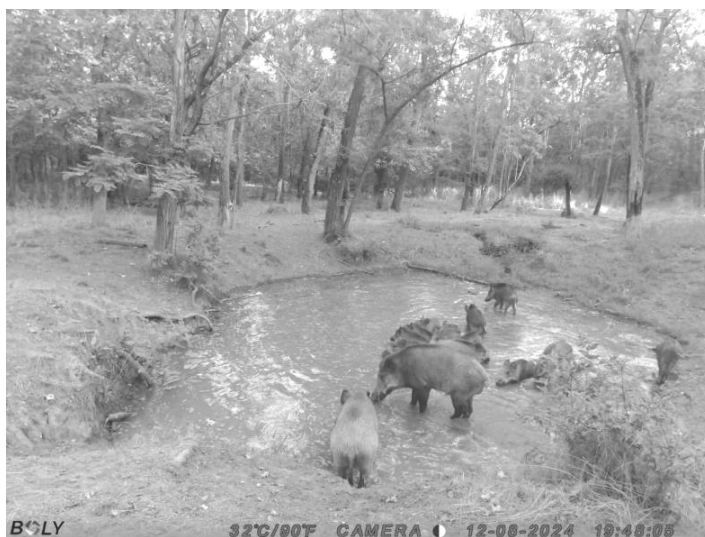

Fig. 7. Mistreți la scăldătoare - pădurea Groasa (com. Axintele), Imagine din 12 august 2024.

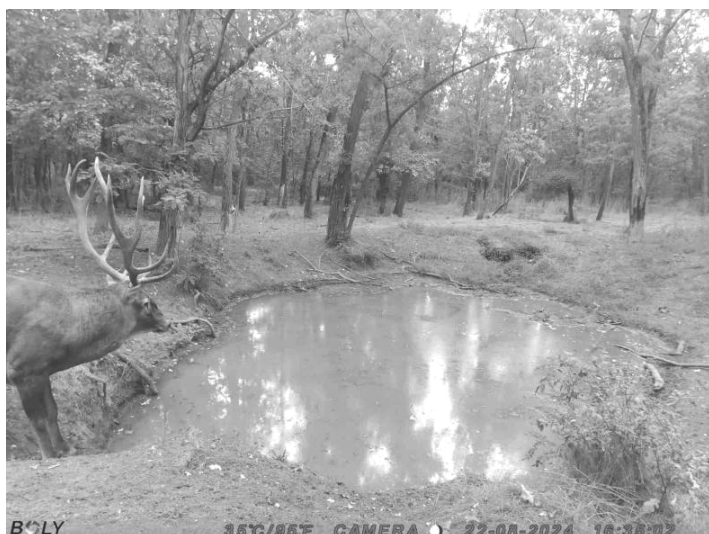

Fig. 8. Cerb lângă o scăldătoare din pădurea Groasa (com. Axintele),
Imagine din 22 august 2024.

Fig. 9. Cel mai valoros trofeu de cerb obținut în regiune (1999),
expus la sediul Ocolului Silvic Urziceni.

Rața cu cap castaniu (*Aythya ferina* Linnaeus, 1758), specie cuibăritoare în Depresiunea Maramureșului, România

Muzeograf drd. Vasile Timur CHIȘ¹
Muzeul Maramureșan Sighetu Marmăției,
Secția Științele Naturii

Abstract:

The common pochard (*Aythya ferina* Linnaeus, 1758) nesting species in the Maramureș Depression, Romania.

Between 2017 and 2024, following the research, monitoring and observations carried out in the area of the Tisza River and on the artificial lakes in the Teplița area, Sighetu Marmăției locality, Tisa locality, the artificial lakes in the Sarasău locality area and the artificial and natural lakes in the Câmpulung la Tisa locality area, we found that the chestnut-headed duck is a nesting species, winter guest and passage in these areas. This is the first report of the species as a nesting species in the area of the lakes, on the Tisza River, in the Maramureș Depression. The area where this species nests is part of the Natura 2000 site Upper Tisza ROSCI 0251.

Keywords: Romania, Transylvania, Maramureș Depression, Common pochard (*Aythya ferina* Linnaeus, 1758), nesting species.

Introducere

În România rața cu cap castaniu (*Aythya ferina*) este o specie de pasaj, oaspete de iarnă și cuibăritoare, relativ frecventă în habitatele specifice, fiind întâlnită în Transilvania, Banat, Moldova, Muntenia, Dobrogea, Delta Dunării și în zona Dunării, pe lacuri, amenajări piscicole, mlaștini, bălți și pe râurile cu apă liniștită din zonele de deal și de câmpie de pe întreg teritoriul României.²

În România specia are un efectiv estimat, între 3.050-12.315 perechi de rațe cu cap castaniu care cuibăresc. În timpul pasajului de primăvară și toamnă în România pot fi observate între 20.000-40.000 de exemplare. Pe timp de iarnă, în țară ierneză în jur de 14.549-35.738 de exemplare.³

¹ Ecolog, Muzeul Maramureșan, Secția Științele Naturii, Piața Libertății, nr. 16, Sighetu Marmăției, Maramureș, România, timurcvvt@yahoo.com

² *Atlas al speciilor de interes comunitar din România*, ediția II, 2022, p 48-49.

³ *Atlas al speciilor de interes comunitar din România*, ediția II, 2022, p 48-49.

În Depresiunea Maramureșului specia este menționată pentru prima dată de Béres Iosif, ca o specie de pasaj întâlnită regulat în zona râului Tisa și a lacului Teplița.⁴

În colecția Muzeul Maramureșan, Secția de Științele Naturii există un exemplar capturat pe data de 07.09.1976.⁵

Rezultate

În urma cercetărilor, monitorizării și observațiilor efectuate în Depresiunea Maramureșului în perioada 2017 - 2024, pe râul Tisa, pe lacurile antropice din zona Teplița de pe teritoriul localității Sighetu Marmăției și a localității Tisa (coordonate GPS: 47°56'44.2"N; 23°56'34.7"E, alt. 276 m), pe lacurile antropice din localitatea Sarasău (coordonate GPS: 47°57'11.7"N; 23°50'16.6"E, alt. 256 m) și pe lacurile antropice și naturale din localitatea Câmpulung la Tisa (coordonate GPS: 47°59'34.2"N; 23°44'29.8"E), asupra avifaunei din zonă, am observat prezența raței cu cap castaniu pe toată perioada anului.

În această perioadă de cercetare am observat că rața cu cap castaniu, cuibărește cu regularitate pe lacurile antropice din zona Teplița, de pe raza localităților Sighetu Marmăției și Tisa (Bocicoiu Mare), create în urma exploatării pietrișului și nisipului. Pe aceste lacuri antropice din zona Teplița cuibăresc între 5 și 8 perechi de rațe cu cap castaniu în perioada mai – iunie - iulie.

Pe timp de iarnă am observat cu regularitate, între 10 și 50 de exemplare de rațe cu cap castaniu, pe aceste lacuri. Numărul de exemplare pe timp de iarnă variază în funcție de starea vremii și de gheața de pe lacuri, fiind și perioade când această specie lipsește.

În timpul migrației de primăvară și toamnă am observat pe râul Tisa și pe lacurile antropice și naturale din aceste zone, cu regularitate între 10 și 40 de exemplare de rațe cu cap castaniu.

⁴ Gavril A., Béres I., *Fauna de Vertebrate a Maramureșului*, Colecția Universitaria, Ed. Dacia, Cluj Napoca, România, 2000, p. 136

⁵ Gavril A., Béres I., *Fauna de Vertebrate a Maramureșului*, Colecția Universitaria, Ed. Dacia, Cluj Napoca, România, 2000, p. 136

Concluzii

În urma cercetărilor, monitorizării și observațiilor efectuate în perioada 2017-2024, pot afirma faptul că pe lacurile antropice din zona Teplița din Depresiunea Maramureșului, rața cu cap castaniu (*Aythya ferina*) este o specie care cuibărește cu regularitate în zonă.

Rața cu cap castaniu cuibărește în Depresiunea Maramureșului datorită faptului că în ultima perioadă au fost create noi lacuri antropice în zona Râului Tisa, rezultate în urma exploatării pietrișului. În această zonă, în timpul pasajului, de primăvară și toamnă staționează zeci de specii de păsări, fapt pentru care unele specii, dacă întâlnesc habitate prielnice rămân în zonă și cuibăresc.

Datorită iernilor mai blânde, datorate încălzirii globale, rața cu cap castaniu poate fi observată pe aceste lacuri cu regularitate aproape toată iarna.

În Depresiunea Maramureșului, în zona Râului Tisa și pe lacurile artificiale și naturale din aceste zone, în urma cercetărilor, pot afirma, că rața cu cap castaniu (*Aythya ferina*) este o specie care poate fi observată în toată perioada anului, fiind cuibăritoare, oaspete de iarnă și de pasaj primăvara și toamna.

Râul Tisa și zona unde se află aceste lacuri din localitățile Sighetu Marmației, Tisa, Sarasău și Câmpulung la Tisa fac parte din situl Natura 2000 Tisa Superioară ROSCI 0251.

O cercetare continuă a avifaunei în zona lacurilor antropice, naturale și a râului Tisa, Vișeu și Iza, ar face posibil o evaluare și o distribuție mai exactă a populației de rațe cu cap castaniu în aceste zone.

BIBLIOGRAFIE

GAVRIL, A., BÉRES, I., Fauna de Vertebrate a Maramureșului, Colecția Universitaria, Editura Dacia, Cluj Napoca, România, 2000

CHIȘ, V. T., Zone umede din Țara Maramureșului, Sighetu Marmației, România, 2007

*** Atlas al speciilor de interes comunitar din România, Ministerul Mediului, Apelor și Pădurilor, ediția II

Ilustrații

*Rața cu cap castaniu (Aythya ferina),
Femelă cu un pui pe un lac antropic din zona Teplița.
Foto: Chiș Vasile Timur, 27.07.2017.*

*Rața cu cap castaniu (Aythya ferina),
Femelă cu cinci pui pe un lac antropic din zona Teplița.
Foto: Chiș Vasile Timur, 03.08.2024.*

*Rața cu cap castaniu (Aythya ferina), masculi, femelă și
rață roșie (Aythya nyroca) pe un lac antropic din zona Teplița.*

Foto: Chiș Vasile Timur, 10.05.2024.

*Rațe cu cap castaniu (Aythya ferina) și lișițe (Fulica atra),
pe un lac antropic din zona Teplița.*

Foto: Chiș Vasile Timur, 18.02.2024.

PERSONALITĂȚI

Traian Bilțiu-Dăncuș în serviciul PATRIEI

*prof. univ. dr. Ioan OPRIȘ
Universitatea „Valahia” Târgoviște*

În rândurile numeroșilor membri ai familiei artistului se numără slujitori ai Școlii și Bisericii, medici, economiști, ziariști, funcționari, cercetători și mai mulți slujitori ai Culturii majore legați direct de ocrotirea patrimoniului identitar românesc întruchipat în mărturiile cu caracter istoric, etnografic și artistic. Între aceștia câțiva trec – nu doar pentru ai lor – ca referințe excepționale. Rezonanța faptelor lor în memoria neamului se datorează unui parcurs de viață care se leagă direct de acțiunea națională, faptele lor fiind reținute de istorie. Pe drept cuvânt, au fost numiți frunțași în generația lor!

Între cei care își binemerită poziția se găsește și Traian Bilțiu-Dăncuș (1899-1975). Profesor și pictor cu o recunoscută vocație, acesta ilustrează – prin cele lăsate ca moștenire românității – un adevărat model comportamental. El aparține Generației Marii Uniri, cea care a desăvârșit Țara în întruchiparea de Românie Mare.

Traian Bilțiu Dăncuș, militar (AMP).

Abia după mai bine de o jumătate de veac, figura sa, opera și crâmpenele de viață au fost restituite într-o mare expoziție retrospectivă organizată de Muzeul Maramureșului și Safari Art (București, 26 octombrie 2023-14 ianuarie 2024).

Omul și Artistul au bucurat pe cei care au vizitat expoziția, iar un catalog de mare ținută i-a fost dedicat.¹ Aici și acum completăm biografia sa cu noi date.

Cercetările făcute pe seama personalității lui Traian Bîlțiu-Dăncuș, au darul și datoria de a adăuga celor cuprinse în expoziție și catalog. Noi aspecte, detalii biografice, momente semnificative se adaugă astfel celor cunoscute, luminând o foarte interesantă personalitate rămasă încă necunoscută. Așa că, în studiul de față îl prezentăm pe artist într-o postură inedită, cea de militar.

Traian Grigore Bîlțiu-Dăncuș

Biografie militară

21 septembrie 1917 - *ascentare*

15 octombrie 1917 - *încorporare în Regimentul austro-ungar de Infanterie nr. 85*

15 octombrie - 15 noiembrie 1917 - *„freiwilliger Abteilung” în Balassagyarmat*

15 noiembrie 1917 - 11 februarie 1918 - *elev la Școala de ofițeri preșăitoare de la Laşonț*

11 februarie - 11 mai 1918 - *absolvă Școala de ofițeri nr. 17 din Satu Mare*

1 iunie - 31 noiembrie 1918 - *pe frontul din Tirol² „Erkundungs offizier”*

21 iunie - 30 septembrie 1919 - *elev plutonier în Regimentul românesc de Infanterie nr. 88, garnizoana Carei*

1 septembrie 1919 - *avansat sublocotenent în rezervă*

30 septembrie 1919 - *demobilizat*

1 iunie - 1 iulie 1924 - *concentrat*

1 noiembrie 1934 - 1 iulie 1935 - *convocare și curs cu aplicație - Garnizoana Sighet*

10 octombrie 1935 - 31 mai 1936 - *convocat la ciclul de conferințe și trei aplicații - Garnizoana Sighet*

24 ianuarie 1938 - *avansat locotenent în rezervă*

24 octombrie 1938 - 26 martie 1939 - *concentrat la Regimentul 7 Grăniceri, Carei*

¹Vezi Traian Bîlțiu-Dăncuș. *Culorile Maramureșului. The colors of Maramureș*, Editura Magic Print, Onești, 2023, cuvinte înainte de Mirela Barz și Ioana Ciocan, Traseu biografic și studiul Traian Bîlțiu-Dăncuș un mare artist redescoperit de Ioan Opreș.

²Stagiul de combatant pe front a fost certificat de col. Caprile (Asiago); decorat cu „Karl Trüpper Kreütz” și „Kleine Silberne”.

15 mai 1939 – 3 februarie 1940 – concentrat
 10 iulie 1940 – 1 septembrie 1940 – concentrat
 15 ianuarie 1941 – înscris în evidența Centrul de recrutare Sibiu
 12 iunie 1941 – concentrat
 20 iulie 1941 – demobilizat
 3 august 1941 – mobilizat
 12 august 1941 – demobilizat
 3 octombrie – 4 noiembrie 1942 – concentrat la Spitalul Z.I.
 25 iulie – 16 octombrie 1943 – concentrat
 3 martie 1944 – repartizat pentru mobilizare la Cercul Teritorial Bălți
 15 iunie 1944 – revine la Cercul Teritorial Sibiu
 1 iulie 1945 – scos din evidență și vârsat Centrului Teritorial București³

Documentele privitoare la activitatea militară a lui Traian Bilțiu-Dăncuș sunt cuprinse în Dosarul personal cu nr. 2280 din Arhivele militare Pitești la care am avut acces prin sprijinul colegial al domnului Iulian Boțoghină și cu aprobarea comandantului unității. În consecință aducem mulțumirile cuvenite, citându-le ca sursa Arh. Militare, dosar 2280.

Când, în anul 1907, au rămas orfani de tată, Traian și doi dintre frații săi au fost luați în grijă de autoritățile vremii: el și fratele Titu și sora Elena, crescând și școlarizându-se în Școala de Stat de la Kecskemét (Ungaria). În anii de școală, dascălii săi i-au descoperit și apreciat talentul excepțional la desen și pictură, pe care nu-l au decât foarte puțini semeni. Mărturie a darului său de pictor începător stau câteva lucrări din acei ani. Acestea sunt semnate Biltz G(rigore), după prenumele tatălui.

Pictura sa din timpul școlii arată deja talentul – confirmat de altfel de profesorii săi altruiști - și anunță anume preferințe. Peisajele păstrate în Arhiva Muzeului Maramureșan⁴ sunt expresive, surprinzând prin tușe puternice și culori pastelate arhitecturi, alcătuirii de case tradiționale de câmpie; semnătura de început este clară, apăsată, cu numele Bilțiu G(rigore). Pe parcurs vor interveni anumite schimbări, în grafica și compunerea numelui care se va fi inspirat din heraldica maramureșeană.⁵

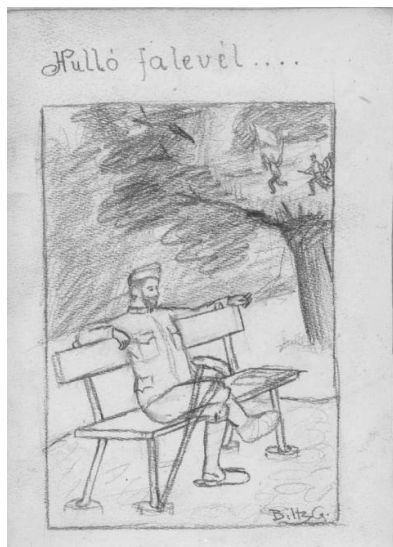
Un portret în creion (cărbune), nedatat, semnat, este intitulat „ö patek ép”(imagine). I se asociază alt desen întruchipând un militar pe o

³Toate datele se află în Memoriul original lt. Grigore Dăncuș, 2280, în Arhivele Militare Pitești (în continuare AMP).

⁴ Artistul le-a prezentat în *Caietele* sale de schițe și însemnări, iar recent, din inițiativa dr. Mirela Barz, acestea au fost procesate și inventariate.

⁵Vezi în catalogul citat, p. 26.

bancă, cu o cârjă sprijinindu-i de picior; alături un arbore în frunzișul căruia se disting două figuri. Lucrarea poartă titlul „Hulló jalevél”. Iar portretul împăratului (?) – înfățișat în uniformă imperială, cu decorații, redă imaginea unuia din puternicii vremii.⁶

⁶ Lucrările nu poartă nici un titlu, reținându-le ca atare.

Războiul nu-i poate bucura pe oameni, cu atât mai mult cu cât vorbim de tineri. Planurile, visurile și speranțele acestora se văd dintr-odată spulberate, rămânându-le doar speranța de-a scăpa cu viață.

Așa o fi primit și tânărul Bilțiu vestea că va trebui să servească o patrie care nu era a lui, o cauză străină celei cu care intrase în viață. Ce vorbeau între ei, ce idei și gânduri aveau ofițerii și soldații români duși la război, frământările lor rămân subiecte ale istoriei desprinse din puținele corespondențe și mărturisiri publicate ulterior.

O fi ajuns, oare, la ei, ecourile dezbaterilor din capitala României, pe seama intrării în război? Sigur că da. Nu știm dacă și la Bilțiu. Din cele sintetizate în cartea *Habsburgii, ungurii și românii* de către Ion Rusu Abrudeanu (redactor la ziarul „Adevărul”) și Vasile Stoica (profesor), transilvăneni refugiați la București (publicată de Institutul de Artă Grafică C. Sfetea), apărută în capitală în 1915 și republicată în câteva ediții, neîndoielnic că circulau printre cei rămași acasă.

În timpul petrecut pe front, Bilțiu a trecut pe lângă moarte de multe ori. Ca și ceilalți, mulți români siliți să servească cu credință imperiul, și-a pus numeroase întrebări. Între acestea și pe cele privind limitele loialității și, mai ales, cui serveau jertfele alor săi. Loialitatea și jurămintele față de o cauză străină lui și celorlalți români trimiși să lupte pentru imperiali, s-au micșorat treptat, atingând refuzul.⁷ Și-a descoperit, cum o spune, românitatea ca o stare iar sfârșitul războiului i-a limpezit răspunsurile⁸

La nici 18 ani, Bilțiu a fost încorporat: ordinul autorităților austro-ungare i-a parvenit la 21 septembrie 1917, tânărul prezentându-se la 15 octombrie, dată când – ca „freiwilliger Abtheilung” – îl rețin documentele militare. Unitatea în cauză - Școala pregătitoare de ofițeri de la Lasonts – a absolvit-o în doar trei luni, în regim de urgență (15 noiembrie 1917 – 11 februarie 1918). A fost continuată cu încă trei luni (11 februarie – 11 mai 1918) la Școala de ofițeri de la Satu Mare. În urma absolvirii, Traian Bilțiu-Dăncuș a fost trimis pe front la Asiago – Italia, în Tirol, unde a stat până la 31 noiembrie 1918, în calitate de „erkundungs offizier”. După aceste șase luni petrecute pe frontul italian, și în urma armistițiului (11 noiembrie 1918), când unitățile austro-ungare s-au destrămat, numeroși militari demobilizați s-

⁷ Vezi la Liviu Maior mecanismele procesului de conștientizare identitară, surprinse cu acribie în *Românii în armata habsburgică. Soldați și ofițeri uitați*, Editura Enciclopedică, București, 2004 și *Habsburgii și românii. De la libertatea dinastică la identitate națională*, Editura Enciclopedică, București, 2006.

⁸ În catalogul citat, pp. 24-28.

au întors acasă. Pentru Bilțiu revelația redescoperirii sale ca român a fost hotărâtoare, iar în urma noilor realități politico militare, planurile i s-au schimbat radical.

Războiul cel mare se terminase, dar nu și pentru români! Țara unită era confruntată cu amenințări noi, trupele ungare comunizate amenințându-i unitatea. Ca tânăr și Bilțiu a fost chemat din nou sub arme, fiind mobilizat la 21 iunie 1919 în urma Înaltului ordin cu nr. 3179/1919, servind în armata română până la 30 septembrie 1919, când a fost demobilizat.⁹

Reconversia miilor de militari români obligați să servească armata cezaro-crăiască, în numele unei Patrii care nu era a lor, a fost instantanee. Adeziunea la România în cazul lor - soldați și ofițeri, mulți deveniți prizonieri - aparține unui proces complex de fuziune emoțională, marcat de angajarea voluntară în Armata română.¹⁰ Între miile de aderenți români – tineri în număr covârșitor – maramureșeanul Traian Bilțiu-Dăncuș aduce încă o dovadă pe seama puterii sentimentului național!

Între schițele rămase din timpul războiului, figurează și cele care surprind grozăviile războiului: pe cei secerați de gloanțe, pe cei mutilați pe viață, bolnavi și handicapați și familiile îndoliate.¹¹

⁹ Cf. Foaia calificativă, în Arhivele Militare Pitești.

¹⁰ Vezi reconversia la Liviu Maior, op. cit.

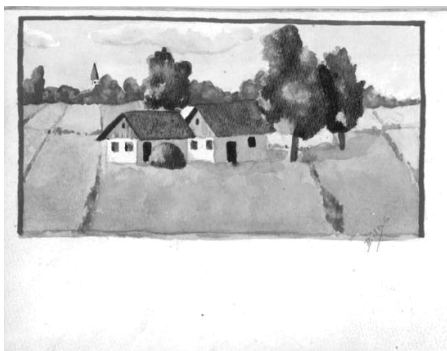
¹¹ Idem, lucrări netitrate.

Noroc că, între timp, la 1 mai 1919, și-a dat examenul de bacalaureat la Liceul din Satu Mare. A fost primul clasat între absolvenți, așa că putea să-și facă planuri pentru viitor.¹²

Înmatriculat în Armata română în cadrul Regimentului 88 Infanterie cu garnizoana la Carei, tânărul sublocotenent Bîlțiu a participat la campania de pe Tisa între 2 iunie și 30 septembrie 1919. Venea, la 20 de ani neîmpliniți, cu aura unui luptător din tranșee, care văzuse ororile războiului, dublată însă de observații atente de ordin artistic pe seama unor realități dureroase ale acelei catastrofe umanitare. Acele observații au rămas însă – ca un reflex, poate, al respingerii urmărilor tragice – la nivelul de schițe nefiind finalizate în tablouri.

¹² Cu detalii la Ioan Ardeleanu-Pruncu, *Maramureș - ziare și ziariști de la începuturi până în 1945*, Editura Valea Verde, Sighetu Marmăției, 2018, p. 337.

Nici n-a avut timp atunci să le finalizeze, obligațiile militare ocupându-i timpul, dar nici despre acestea nu ne-a lăsat impresii. În schimb, pe unul din frații săi, marinar în flota austro-ungară, l-a pierdut pentru totdeauna, fiind mort în bătălia navală de la Triest, așa cum este reprezentat în portretul frumos pictat de artist pe monumentul funerar din cimitirul de la Ieud.

*Mihai Nicoară Bilțiu-Dăncuș
(5 decembrie 1893, Ieud – 10 decembrie 1916 Trieste).*

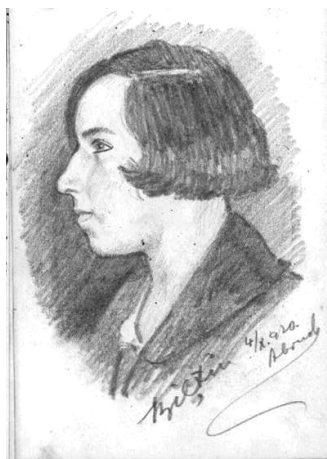
Noii săi comandanți i-au reținut, sintetic și laconic, însușirile personale caracterizându-l: „a) sănătos, rezistent, poate face o nouă campanie; b) cultură generală în dezvoltare, nu cunoaște îndeajuns regulamentele române, dar are bunăvoința de a le învăța; c) aptitudini militare precum voință, energie, hotărâre posedă în grad suficient; d) execuția militară modestă, dar cu simțul datoriei și bună conduită; e) depune multă râvnă și bunăvoință în îndeplinirea serviciului; f) merită a înainta la gradul de sublocotenent”.¹³

Iată că, după 15 luni de serviciu militar, cel decorat de armata austro-ungară cu „Karl Trüpper Kreütz” și „Kleine Silberne” a ajuns să-și servească Țara primind bune evaluări și încredere. Cele notate atunci pe seama unui tânăr militar vor fi reținute pe durata întregii sale vieți, ceea ce dovedește stabilitate de înalt caracter și comportament.

¹³ Cf. Foaia calificativă pe anul 1919 întocmită și semnată de comandantul Regimentului 88 Infanterie, colonel Manciu, în Arhivele Militare, loc. cit.

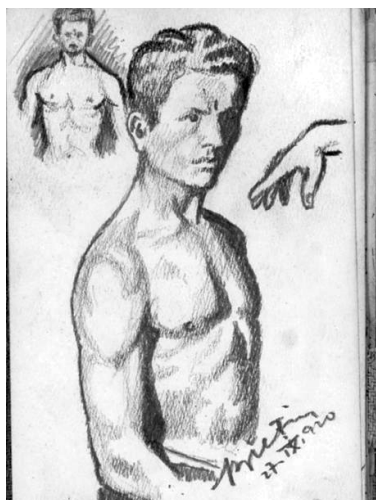
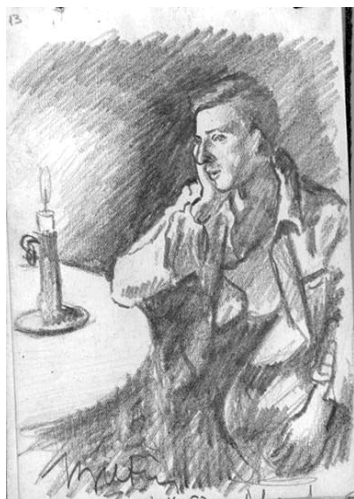
Elevul Bilțiu, fost plutonier rezervist, a fost promovat la 1 iunie 1920 ca sublocotenent în cadrul armatei române. Intrase deja ca student la Academia de Artă din capitala României, dar cu armata se va mai întâlni. În acel an, probabil toamna, a făcut o documentare în Munții Apuseni, reflectată în câteva desene (majoritatea portrete).

În toamna anului 1920, studentul Bilțiu-Dăncuș era așadar în Munții Apuseni, la Abrud. Probabil o documentare studențească, el fiind student al Academiei de Artă și totodată președinte al Asociației studențești. Câteva desene sunt realizate, datate și semnate olograf cu precizie: la 23 și 27 septembrie, reprezentând bustul unei tinere, cu un profil și coafură bogată, iar la 4 octombrie, o altă tânără, tot în profil desenată, cu păr scurt și cărare la mijloc.¹⁴

¹⁴ Lucrări netirate.

Un portret de ofițer, datat 28 septembrie 1920 și semnat, altul înfățișând un tânăr, gânditor, așezat la o masă pe care stă o lumânare aprinsă, și altul cu figură asemănătoare, surprins până la brâu gol, datat 27 septembrie 1920, par a da o notă biografică directă. Un portret în cărbune (doar semnat), îl înfățișează pe acesta din urmă cu haină militară. Nu suntem siguri că un alt portret, semnat Virgil Cenan (P) și datat neclar 18/18 îl reprezintă pe un confrate, acoperit pe cap cu chipiu, ce s-a reprezentat pe sine, în *Caiet*, de încă două ori (o dată semnat).¹⁵

¹⁵ Idem.

Anii de studenție i-au fost rodnici, tânărul reușind să se impună prin vrednicie și talent, astfel că a fost cooptat în echipa care a lucrat sub coordonarea lui Costin Petrescu – profesorul său – la pictarea Catedralei Reîntregirii Neamului de la Alba Iulia.¹⁶

La absolvirea studiilor a revenit acasă la Sighet, ca profesor de desen, deși calitățile superioare dovedite i-ar fi putut asigura un post mai convenabil și într-un centru artistic mai mare. Revenirea în Maramureș i-a priit însă, impunându-l atenției alor săi și i-a întărit, totodată, hotărârea de a-și desăvârși orizontul cultural.

Armata însă nu l-a uitat.

În Regimentul 88 Infanterie – cu garnizoana la Carei – Bîlțiu a revenit după terminarea studiilor. Prima oară în anul 1924, când a fost concentrat de la 1 iunie la 1 iulie. Și la noua concentrare în Foaia calificativă s-au reținut însușiri care-i confirmau profilul militar:

„Sănătos, poate face campania.

Inteligent, aptitudini militare puțin formate.

Disciplinat, bun camarad.

Punctual și conștiincios la serviciu.

¹⁶Echipa pictorului responsabil Costin Petrescu l-a cuprins și pe Traian Bîlțiu-Dăncuș; nu se cunosc detalii despre timpul petrecut de student la Alba Iulia și nici la care scene a colaborat. Știm generalități: lucrarea amplă a început în martie 1921 și a durat patru ani, porțile regale fiind finalizate în august-septembrie 1925, cf. *Centenarul Încoronării. Alba Iulia, 1922*, catalog expoziție Muzeul Național Peleş (în colaborare), coord. Dr. Narcis Dorin Ion, p. 345. O practică curentă așează ca autor pe titularul contractului, eliminând colaboratorii, spre paguba unei drepte aprecieri. Cu detalii la Carmen Tănăsioiu, în *Imaginile Încoronării de la Alba Iulia între votiv și laic*.

Cunoaște binișor regulamentele, îi lipsește însă practica de a le aplica, pentru care motiv trebuie îndrumat.

Poate comanda plutonul în mod satisfăcător dacă are un bun comandant de companie”.¹⁷

La sfârșitul concentrării a fost înaintat în grad de locotenent în rezervă.

În deceniile trei și patru, Bilțiu s-a afirmat ca un tânăr intelectual cu mari calități. Atât la catedra liceală din Sighet, cât și în planul creației artistice: el și-a desăvârșit personalitatea, și-a lărgit orizontul cultural și aria legăturilor profesionale. Pictura l-a poziționat între artiștii care, apelând la filonul tradiției, propuneau semenilor recuperări și reevaluări necesare ca suport cultural și spiritual. Talentul său fusese, desigur, remarcat încă-n anii studenției, altfel n-ar fi fost ales în echipa lui Costin Petrescu, marele maestru care a împodobit Catedrala Reîntregirii Neamului de la Alba Iulia. Și nici în cercul coloniei de artiști de la Baia Mare, ca și al celor mai iluștrii artiști clujeni! Din rândul acestora, Catul Bogdan îl va include mai târziu între cei cu care a împodobit biserica de la Cerghidul Mare, jud. Mureș. Tot în acest interval a format un grup restrâns de artiști, lucrând cu Lelia Munteanu și mai tânărul și dragul său prieten Tasso Marchini la pictarea mai multor locașuri de cult valoroase.

Tasso Marchini. (ANIC)

Tasso Marchini și muza sa. (ANIC)

Acești ani i-a folosit din plin să călătorească, să vadă minunile artei în Europa și Africa, să se documenteze vizitând marile muzee. Și-a desăvârșit

¹⁷Cf. Foaia calificativă 1923/1924 semnată de comandantul Regimentului 88 Infanterie, col. Banciu, în loc. cit.

astfel temeliile cunoștințelor dobândite în studenție, luând contact cu minunile artei universale. Prin acestea privea deja altfel moștenirea artistică românească și a înțeles mai bine ce se potrivea românității în acea vreme.

*Muzeul Oceanografic Salambo, Tunis, 1929,
Friză parietală de Traian Bilțiu Dăncuș
(foto dr. Mirela Barz).*

În comunitatea sigheteană Bilțiu devenise de acum o referință: era profesor la Liceul de băieți și autor al câtorva lucrări de artă religioasă în locașurile unde maramureșenii-i aduceau slavă lui Dumnezeu. Animator activ al turismului și sportivilor, energic sprijinitor al ASTREI, cetățean de nădejde pentru ai săi.

Nu i-au scăpat lucrările sale nici lui Negoită Lăptoiu care, le cunoaște doar pe cele de la Sighet, Rășinari și Mănăstirea, toate din anul prolific 1932.¹⁸

În Europa deceniului trei multe se schimbaseră, dar urmările războiului își arătau încă din plin consecințele: cei învinși nu erau împăcați cu pacea versalleză, așa că revanșismul și revizionismul înfloresc. România Mare-și avea destui dușmani, era înconjurată chiar de aceștia. Revizionismul ajunsese la ordinea zilei, iar liderii acestuia îi aveau ca parteneri pe cei care susțineau revoluția comunistă universală. Acestea au impus guvernanților României planuri și proiecte diplomatice, politice, economice și militare care

¹⁸ Negoită Lăptoiu, *Incursiuni în plastica românească*, vol. II, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987, p. 122.

urmăreau consolidarea și desăvârșirea statală, alianțe cu cei interesați de măsuri concrete de natură preventivă. Cele de ordin militar: acorduri, tratate, manevre și aplicații, înzestrarea și pregătirea armatei etc., deveniseră obligatorii.

Pe acest fundal, periodic, s-au desfășurat acțiuni pregătitoare, concentrări, convocări ale contingentelor active, tabere, cursuri, lucrări de fortificații, dezvoltarea industriei de război etc. Pericolul războiului s-a accentuat, așa că și ofițerii rezerviști au fost incluși în forme de perfecționare și chemări frecvente sub arme.

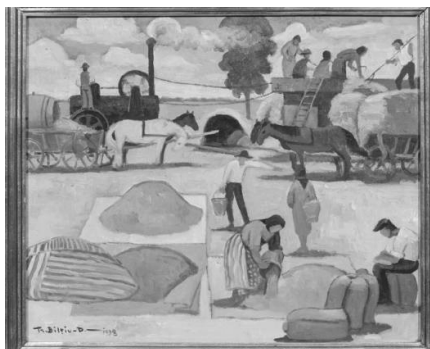
În acel context, bărbații concentrabili, trupa și ofițeri de rezervă, au fost chemați periodic pentru pregătire militară; cei tineri la străjerie și premilitărie, cei potențiali luptători într-o campanie, concentrați la cursuri și manevre.

Și Bilțiu a fost obligat să urmeze un astfel de program. Așa că-n perioada 20 noiembrie 1935 și 30 mai 1936 a urmat cursurile pentru ofițeri de rezervă organizate de Regimentul 88 Infanterie, garnizoana Sighet – la batalionul 10 V. M. (Vânători de Munte). În cadrul acestora a participat la o aplicație în calitate de comandant de pluton pușcași. În urma stagiului, în Foaia calificativă se notase: „Foarte rezistent. Un fanatic alpinist și schior. Bun pentru luptele de munte. Are cunoștințe militare proaspete și bine întreținute. A luat parte activă la cursuri până la 1 mai 1936. Citește foarte bine harta din cauza exercițiilor făcute cutreierind munții. La discuțiuni s-a dovedit că are un fond tactic suficient. Rezolvă repede și cu îndrăzneală situații tactice. Foarte energic și îndrăzneț la comandă. Inteligent, cu temperament sanguin. Caracter integru. Bun patriot. În viața civilă este profesor și activează în multe domenii culturale. Caracterizat foarte bine și propus pentru înaintare”.¹⁹ Această elogioasă caracterizare a fost aprobată de trei instanțe militare, inclusiv comandantul Regimentului 88 Infanterie. Cei din cadrul Școlii de ofițeri de rezervă din garnizoana Sighet au reținut direct participarea ofițerului Traian Bilțiu-Dăncuș la cursul organizat; cursantul, profesor de liceu în localitate era „sănătos, rezistent, sportman, poate face campania. S-a prezentat la curs cu cunoștințe mulțumitoare. A fost prezent la toate ședințele și a reușit să asimileze cunoștințele necesare gradului său și celui imediat superior. Cunoaște și folosește bine harta, expeditiv în executarea schițelor și redarea rapoartelor și ordinelor. La aplicațiile pe teren și pe hârtie a luat măsuri juste și potrivite situațiilor. Poate comanda

¹⁹Cf. Foaia calificativă 1936, în loc. cit.

compania. Acest curs i se poate considera o concentrare.”²⁰ Școala, prin comandantul ei, considerase că i se putea conferi gradul de locotenent în rezervă.

În toți acești ani, profesorul-pictor și muzeograf a lucrat mult. A fost bine apreciat la expoziția sa din 1938 (sala Dalles), tabloul *Biserică din Maramureș* (semnat și datat 1938), lucrare achiziționată de George Oprescu pentru Muzeul „Toma Stelien”. La fel și tabloul *La treierat* (semnat și datat), care a intrat în același muzeu.²¹

(Fototeca MNAR)

Anii 1937 și 1938 au fost rodnici pentru Bilțiu: a lucrat mult, a pregătit serios participarea la câteva expoziții, a lucrat spornic în muzeul din Sighet și s-a și căsătorit!²² Prin căsătorie a devenit cumnat cu un important diplomat: Vasile Stoica. De acesta îl vor lega idealuri comune, sentimente puternice de admirație și prietenie.²³

Apogeul carierei sale artistice era aproape atins, iar participările la Salonul oficial urmau să-i certifice valoarea de pictor.

Dar vremurile erau turburi și țara se pregătea să preîntâmpine viitoare catastrofe militare, pregătindu-și ostașii. Așa că, alături de mulți rezerviști, între 26 martie și 18 mai 1939, artistul a fost concentrat din nou, de data

²⁰Cf. Foaia calificativă 1935, în loc. cit.

²¹ Ambele lucrări se regăsesc în inventarul Muzeului Național de Artă al României, Galeria de Artă românească modernă, datorând informația specialiștilor și conducerii instituției, ceea ce le aduce mulțumirile noastre.

²² Vezi la Ioan Opreș, *Traian Bilțiu-Dăncuș și Bluc Nițescu – o familie de artiști*, în „Acta Musei Maramorosiensis”, vol. XII, Sighetu Marmăției, 2008.

²³ Vezi la Ioan Opreș, *Vasile Stoica în serviciul României*, Editura Oscar Print, București, 2008 (ediție nouă 2018); idem, *Vasile Stoica – o emblemă națională în pușcărie*, Editura Magic Print, Onești, 2021.

aceasta la Batalionul 16 Pionieri. Avea aproape 40 de ani și, deși slab fizicește, a putut face față cu ușurință greutăților și eforturilor la care a fost supus în timpul concentrării. A comandat o companie, îngrijindu-se atât de administrarea ei, cât și de pregătirea tehnică a oamenilor din unitatea sa. A luat parte la toate operațiunile și lucrările la care a fost pusă unitatea sa, conducând-o în bune condițiuni și cu frumoase rezultate.²⁴

An nefast 1939: de frontierele României se apropiau cele mai grele amenințări, mai ales după izbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial la 1 septembrie. Ca și ceilalți români, Bilțiu trăia în nesiguranță și mari tensiuni, atât în plan profesional, cât și-n cel familial unde soția sa, Bluc, stăruia insistent pentru mutarea lor la București.

În timpul concentrării sale la Batalionul 16 Pionieri de la Carei s-au înmulțit imaginile surprinse de artist: ostași lucrând la drumuri, pontoane și poduri, efortul lor și momente de odihnă, pe oamenii acelor locuri, case și biserici din sate și din Carei. Câteva dintre aceste crochiuri sunt datate, arătând puținele clipe de reverie și creație ale pictorului militar: un chip de copil dormind (29 aprilie 1939) este adorabil. Artistul petrecuse ceva timp la Carei, înaintea concentrării (26 martie – 18 mai), întrucât două desene (26 februarie) surprind centrul orașului cu cele două biserici alăturate, iar în 18 și 19 februarie, alte două schițe li se alătură, una fiind o icoană, care pare, prin anturajul ei, o aluzie directă la profesiune.²⁵

²⁴ Cf. Foaia calificativă 1939 semnată de comandantul Batalionului din cadrul Regimentului 7 Grăniceri, cpt. Roman, în loc. cit.

²⁵ Lucrări netitate.

Este de remarcat că prin participarea la lucrările specifice pionierilor militari, Bilțiu a surprins nu doar eforturile acestora, ci și ceea ce-l obsedează ca artist: silueta unei biserici, o poartă veche, împrejurimile etc.

Și în anul 1940, artistul a fost din nou chemat să-și pregătească abilitățile militare. Așa că, în acel an 1940, Bilțiu a fost concentrat (2 mai – 22 iulie), de data aceasta instrucția desfășurându-se în cadrul Regimentului 91 „Regele Ferdinand”. În Foaia calificativă se rețineau următoarele: „Înfățișare plăcută, sănătos și rezistent, poate suporta greutățile unei campanii. Trage bine cu pușca. În fața frontului este autoritar și cu prestație. Ținută îngrijită. În teren se orientează repede. Cunoaște harta la perfecție. De profesie civilă profesor de desen și pictor, prea bun decorator de schițe, crochiuri etc.”.²⁶ Cele de mai sus coincid cu precedentele caracterizări, dar li se adaugă și câteva nuanțe: „Energic și hotărât. Foarte echilibrat, cu judecată sănătoasă. Vorbește mai multe limbi străine și a călătorit mult acumulând bogate cunoștințe generale. A depus mult zel și interes pentru a stăpâni regulamentele militare, făcute disciplinat și manierat, pătruns de simțul datoriei. Bun comandant și bun patriot, îl cred capabil să facă orice sacrificiu pentru țară”.²⁷ Comandantul regimentului unde Bilțiu a condus Compania II-a din Batalionul 20 Instrucție și Marș, a mai precizat: „A depus toată conștiinciozitatea și priceperea pentru a pregăti cu râvnă unitatea sa. La inspecția ce i-am făcut am constatat că munca sa neprecupețită și-a dat roadele, compania fiind găsită bine sub raportul disciplină, instrucție și administrație”²⁸ și – mai mult – „S-a interesat îndeaproape de oameni, câștigându-le dragostea și încrederea lor. S-a îngrijit de materiale, armament și echipament. Cu un cuvânt: se poate conta pe unitatea ce comandă. Nu-i cunosc defecte și nici pasiuni, afară de dragostea ce poartă artei picturii.”²⁹

Deja în acest document, se notează că ofițerul Bilțiu și-a dovedit calitățile – dovedite în lucrările sale din cadrul Biroului 2 Mobilizare – în pregătirea unității încredințate pentru război. „Foarte hotărât și plin de inițiativă. Glas temperat. Concepe bine. Imaginație bogată. Talent înclinat spre pictură. Caracter dârz și încăpățânat. Foarte inteligent și simțitor. Observator ales. Se apleacă cu nădejde la muncă și totdeauna gata și bine dispus. Disciplinat în lucru și educat. Patriot aprins și hotărât. Cinstit și drept.

²⁶ Cf. Foaia calificativă 1940 semnată de comandantul Regimentului 91 „Regele Ferdinand”, în loc. cit.

²⁷ Ibidem

²⁸ Ibidem

²⁹ Ibidem

Ce stare și ce simțăminte o fi avut artistul în acea vară fierbinte? Câtă disperare și cum o fi trăit zilele dramatice ale pierderilor teritoriale hotărâte peste voința națională și încheiate la sfârșit de vară prin cedarea Transilvaniei de Nord? A putut răspunde doar artistul, militarul fiind silit să se retragă fără un foc de armă!

Ca reacție la Dictatul de la Viena, Bilțiu a creat două lucrări: *Am fo's-oi si'* (pictură, gravură, sculptură) și *Madona din Carpați* (pictură), aceasta reprezentând crezul neînduplecat al maramureșenilor în ajutorul divin pentru îndreptarea mării nedreptăți. De veghe stau românii – înfățișează tabloul – Maica Domnului cu Pruncul Sfânt și Biserica străbună, tablouri expresive pentru crezul său.³²

Madona din Carpați

Și în anul 1941 a fost iarăși concentrat în două rânduri: 17 iunie – 20 iulie, respectiv 3 august – 12 august, de data aceasta la Cercul de Recrutare Sibiu. Colonelul Iliescu, comandantul său, i-a făcut o prezentare nuanțată lui Bilțiu: „priceput, harnic și talentat, cu o aleasă educație ostășească și civică. Necesar instituției”; l-a portretizat inspirat: „Înfățișare plăcută și chipeșă, cu toate că poartă barbă. Bun și solid conformat, sănătos și foarte rezistent. Ținută îngrijită. Se prezintă bine și plin de viață. Foarte energic.

³² Vezi în catalog, pp. 58 și 157.

Temperament sângeros (sanguin, compl. n.)”.³³ De acum țara se afla implicată în plin război.

În timpul acestei noi concentrări, între artist și comandantul Uzinei de armament din Mârșa s-a încheiat un contract având ca subiect o poartă maramureșeană la intrarea în uzină. Nu cunoaștem toate detaliile, dar pe parcursul concentrării Bilțiu a avut drept gazdă, la Avrig, familia Gheorghe și Maria Stoica, adică părinții cumnatului său, ambasadorul. Lucrarea trebuie să o fi făcut într-un spațiu special amenajat din incinta uzinei. În răgazul cât a lucrat la poartă, i-a pictat și pe gazdele sale.³⁴

Nici în anul 1942 n-a scăpat fără o nouă concentrare: de această dată (13 octombrie – 4 noiembrie) în cadrul Spitalului nr. 179 (tot din Sibiu), unde a fost notat foarte bine.³⁵ Între ultimele două concentrări, Bilțiu a lucrat cu mult folos, lăsând prin opera sa - Poarta de lemn monumentală de la Mârșa (ulterior instalată în Muzeul tehnicii populare din Dumbrava Sibiului) – un mesaj de cea mai mare semnificație.³⁶

³³ Cf. Foaia calificativă pe 1941, în loc. cit.

³⁴ Detalii privind acel răstimp reies din scrisorile Mariei Stoica adresate fiicei sale, Elena, și se regăsesc în cartea noastră, *Vasile Stoica – o emblemă națională în pușcărie*, Editura Magic Print, Onești, 2021, pp. 87-88.

³⁵ Cf. Foaia calificativă pe 1945, care redă cronologic, din 1938 și până în 1943 toate stagiile de concentrare, loc. cit.

³⁶ Vezi prezentarea în catalog, pp. 49-50.

Datoria sa de ofițer și artist este cu prisosință cuprinsă în simbolistica acestei capodopere. În plus, sprijinit să execute lucrarea pentru Uzinele de armament de la Mârșa, a locuit și la Avrig, la părinții dragului său cumnat, Vasile Stoica. Acestora le-a făcut sau le-a desăvârșit și portretele.

În anul 1943, în timpul verii (3 august – 16 septembrie), Bilțiu a fost iarăși concentrat la Centrul de Exploatare Militar din Sibiu și a primit însărcinarea de a supraveghea colectarea recoltei, respectiv a cerealelor. România era angajată în război, forța de muncă bărbătească, în cea mai mare parte, lupta pe frontul din Răsărit. Cu cei rămași acasă, încă neîncorporați, și cu militarii din țară, s-au susținut lucrările agricole. Locotenentului Bilțiu i s-a dat în grijă colectarea cerealelor din plasa Miercurea Sibiului. Cei care au notat îndeplinirea misiunii, au reținut că a dovedit „Cinste, operabilitate și energie”, că „nu s-a dat în lături de a contribui și el cu ceva la efortul Țării, cu toate că etatea sa l-ar fi îndreptățit să ceară a fi scutit de eforturi”. Comandantul Cercului Teritorial Sibiu, col. Mitru, a apreciat că era „energic și vioi, lucrează cu multă conștiinciozitate. Punctual și corect și cinstit în serviciu. Disciplinat și modest”, iar „în materie de colecționări a depus toată bunăvoința muncind cu dragoste pentru instituție și ca rezultat este că a colectat cele mai multe cereale”.³⁷

³⁷ Cf. Foaia calificativă pe 1943, când Bilțiu figurează pe post de comandant al Biroului militar al Spitalului Sibiu, fiind notat ca „Foarte sârguincios, demn și ținută militară bună” în loc. cit..

În urma acestei misiuni, s-a propus și ridicarea sa în grad de căpitan, rămasă în suspensie și nefinalizată.

Serviciul militar al rezervistului Traian Bilțiu-Dăncuș pare că s-a încheiat cu misiunea încredințată de a colecta cerealele. Vremurile turburi ale anilor de mijloc din deceniul al cincilea, l-au găsit în aceeași poziție de profesor la București, în așteptarea sfârșitului conflagrației, a unor vremuri mai bune, pașnice, prielnice vieții. Ca și toți cei din generația sa, încă în putere, și-a conservat, optimist, speranțele. Odată cu încheierea războiului, a nădăjduit îndreptări și refaceri în privința sistemului educativ, a propus măsuri concrete pentru a face loc artei în viața publică și a-i repune pe artiști în fruntea celor care aduc lumină și frumos semenilor.³⁸

Lângă capitală, la Pasărea, în timpul războiului, într-o chilie de mănăstire se retrăseseră doi dintre cei pe care Bilțiu i-a prețuit în mod deosebit: Gheorghe Anghel, artist cu o operă desăvârșită și I. D. Ștefănescu, istoric de artă deosebit de apreciat de teologi și printre slujitorii penelului. Cum socrii lui Bilțiu – Marin și Dumitra Nițescu – viețuiau într-o casuță înconjurată de pomet și vie în apropierea mănăstirii, Bilțiu și Bluc au petrecut cu ei multe clipe de neuitat. Așa că, nu de puține ori, cei de la mănăstire și cei din casa Nițescuților au tăfăsuț împreună, judecând vremurile și oamenii. Din acele taifasuri s-au născut și tablouri...³⁹

La 1 iulie 1945 Traian Bilțiu-Dăncuș era șters din controalele militare, carnetul militar (livretul) cu nr. 422 și Buletinul de identitate cu nr. 1561 (eliberat de circa 7 Poliție din capitală la 9 aprilie 1941), în urma aprobării domicilierei aici, fiind notate scrupulos în Fișa individuală întocmită cu ocazia prezentării la viză a carnetului de ofițer rezervist în evidențele Regiunii a II-a Militară. De acum, istoria personală a locotenentului (r) Traian Bilțiu-Dăncuș - ofițer cu 10 ani vechime în grad – intră în istoria Armatei Române.⁴⁰

Bilțiu se cunoștea bine cu Ion Vlasiu, așa că, în 1946, când acesta primise însărcinare ca inspector al Ministerului Cultelor și Artelor, de reorganizare culturală pentru Transilvania, au evaluat împreună situația culturii regionale. Rezultatul lor credem, a fost Memoriul redactat, cu

³⁸ Vezi în studiul nostru, *Lideri culturali ardeleni și modernitatea unor concepte de protejare a bunurilor culturale (1940-1945)*, în Anuarul Universității „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia, 10/1, 2006.

³⁹ Vezi în catalogul citat, tabloul *Bătrânii la masă*, p. 104, care-i reprezintă pe părinții soției artistului, învățătorii Dumitra și Marin Nițescu.

⁴⁰ Cf. Fișa individuală pe anul 1948, în loc. Cit.

propuneri precise pe seama unor măsuri de redresare culturală.⁴¹ Aceleași relații prietenești de lungă durată, i-au prilejuit întâlnirea cu poetul Ion Brad, un alt prieten apropiat al lui Vlasiu. Portretizarea acestuia aduce mărturie directă a unor legături trainice.

Credem de asemenea că cele două lucrări executate în frescă – *Femei torcând* și *o Scenă bucolică* reprezentând un tânăr țăran maramureșean, cântând la fluier -, dateate 1946, aparțin celor comandate de directorul Muzeului de etnografie și artă națională, Al. Tzigara – Samurcaș, pentru fațada construcției destinate la anexa sediului muzeului, pentru Institutul de Arheologie și Salonul național.⁴²

(Fototeca MNAR)

Toate evaluările făcute de superiorii militari ai lui Traian Bîlțiu-Dăncuș surprind la acesta câteva elemente comune. Aceste evaluări au rezultat în temeiul unei riguroase grile care reprezintă comportamentul, caracterul și elementele individuale ce erau specifice cerințelor de ordin militar. Din cuprinsul acestora rezultă – de la primele la ultimele -: bărbat cu

⁴¹ Vezi memoriul, la Ioan Oprea, *Vasile Stoica în serviciul României*, Editura Oscar Print, București, 2018, și *Lideri culturali ardeleni și modernitatea unor concepte de protejare a bunurilor culturale (1940-1945)*, în *Anuarul Universității „1 Decembrie 1918”*, Alba Iulia, 10/1, 2006.

⁴² Lucrările fac parte din patrimoniul Muzeului Național de Artă al României – Galeria de Artă națională modernă și au intrat, probabil, în inventar în anul 1948; mulțumim și aici specialiștilor și conducerii muzeului pentru informațiile oferite în mod colegial.

o sănătate bună, rezistent la efort, energic, conștiincios, inteligent, muncitor, cinstit, punctual, sportiv, patriot, bun comandant, cu o vastă cultură și educație aleasă, disciplinat.

S-a constatat clar de ofițeri superiori și experimentați că Bilțiu nu trebuia controlat, că știa să conducă și să se facă ascultat de subordonați, iar în materie de orientare în teren era foarte priceput. Demnitatea sa, profesia de dascăl și vocația de pictor, i-au adus admirația comandanților, care i-au apreciat unanim comportamentul. Din toate aceste calificative rezultă că nu a fost niciodată pedepsit.

Cu politica, Bilțiu - aidoma multor artiști – nu este prea familiarizat. A rămas un adept al țărâniștilor, manist, cum erau mulți dintre transilvănenii refugiați în capitala României. Și, mai ales, cei de religie greco-catolică. Așa-l credeau și informatorii!

Dar, după lichidarea țărâniștilor și condamnarea lui Iuliu Maniu nu se mai puntea problema unei activități publice de acest fel, ci, tot mai mult, cea a supraviețuirii. Iar odată cu condamnarea și închiderea cumnatpe Bilțiu-l confruntau problemele vieții cotidiene, cu toate lipsurile și nesiguranța lor. Și-a luat asupra-i și custodia fiului cumnaților, pe Radu (Ruru Stoica), pentru a degaja familia și a-i putea asigura acestuia să răzbată în viață ca fiul unui proscris.

Rezultă, de asemenea din toate aceste documente că artistul - se considera pe sine, mai presus de orice, pictor – a fost o personalitate de prim rang. Chiar dacă istoria artei nu-i înregistrează încă valoarea operei, istoria militară fiind mai atentă (deși se ocupă de un număr foarte mare de ostași), Traian Bilțiu-Dăncuș impune o reevaluare. Modelul său are o mare putere de convingere, recomandând importanța și tăria celor mai nobile sentimente datorate semenilor și patriei. Se confirmă astfel cele spuse despre sine: „mă recomand ca om și artist - tinzând spre progres și înnoire bazat pe tradiție - cu mintea și sufletul spre lumină, - (mă recomand ca om și artist) cu rădăcinile în glie și neam.”⁴³

⁴³ Cf. Interviu în „Nord”, revistă studențească, Baia Mare, 1969, p. 22.

BIBLIOGRAFIE

ARDELEANU-PRUNCU, Ioan, Maramureș - ziare și ziariști de la începuturi până în 1945, Editura Valea Verde, Sighetu Marmăției, 2018

LĂPTOIU, Negoită, Incursiuni în plastica românească, vol. II, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987

MAIOR, Liviu, Românii în armata habsburgică. Soldați și ofițeri uitați, Editura Enciclopedică, București, 2004 MAIOR, Liviu, Habsburgi și români. De la libertatea dinastică la identitate națională, Editura Enciclopedică, București, 2006

OPRIȘ, Ioan, Lideri culturali ardeleni și modernitatea unor concepte de protejare a bunurilor culturale (1940-1945), în „Anuarul Universității <1 Decembrie 1918>”, 10/1, Alba Iulia, 2006

OPRIȘ, Ioan, Traian Bîlțiu-Dăncuș și Bluc Nițescu – o familie de artiști, în „Acta Musei Maramorosiensis”, vol. XII, Sighetu Marmăției, 2008

OPRIȘ, Ioan, Vasile Stoica – o emblemă națională în pușcărie, Editura Magic Print, Onești, 2021

OPRIȘ, Ioan, Vasile Stoica în serviciul României, Editura Oscar Print, București, 2008 (ediție nouă 2018)

TĂNĂSOIU, Carmen, Imaginile Încoronării de la Alba Iulia între votiv și laic.

*** Catalog „Traian Bîlțiu-Dăncuș. Culoarele Maramureșului. The colors of Maramureș” (cuvinte înainte de Mirela BARZ și Ioana CIOCAN, Traseu biografic și studiul *Traian Bîlțiu-Dăncuș un mare artist redescoperit* de Ioan OPRIȘ), Editura Magic Print, Onești, 2023

*** Catalog expoziție „Centenarul Încoronării. Alba Iulia, 1922”, Muzeul Național Peleş (în colaborare), coord. Dr. Narcis Dorin ION

Interviu cu Mihai Dăncuș, director al Muzeului din Sighetul Marmăției

*etnolog Corina IOSIF,
Muzeul Național al Țăranului Român, București*

Interviul a fost realizat în data de 27 mai 2006, în biroul directorului. Prezentă la înregistrare a mai fost Ileana Benga, cercetătoare la Institutul de Folclor din Cluj, dar și nepoată a lui Mihai Dăncuș. Ea a fost cea care mi-a netezit cu entuziasm și amabilitate calea către realizarea interviului, lucru pentru care îi mulțumesc aici.

Interviul a fost făcut în cadrul unui proiect de cercetare intitulat *The Practice of Ethnology under the Communist Rule: The Romanian Case* [Practica etnologiei sub regimul comunist: exemplul românesc]. Am conceput acest proiect (grilele interviurilor și argumentul teoretic) în perioada 2003–2004. Obiectivul său principal a fost acela de a produce o istorie orală a practicilor etnologiei în timpul comunismului în România, pornind de la interviuri cu cercetători seniori. Scopul teoretic al proiectului era dublu: a) să lămurească aspectele practice, educaționale, teoretice, instituționale și ideologice ale etnologiei din perioada comunistă și b) să clarifice statutul practicilor etnologice în cadrul științelor sociale din România în general, dând astfel un conținut precis dezbatelor de specialitate despre rolul jucat de această disciplină în trecutul recent și în prezent. În elaborarea grilei tematice a proiectului am primit observații bine-venite de la etnologa Ioana Popescu, și de la antropologul Claude Karnoouh. Cu începere din anul 2004, la acest proiect a participat prof. dr. Otilia Hedeșan de la Universitatea de Vest din Timișoara. Din 2006 s-a alăturat muncii noastre conf. dr. Gabriel Troc de la Universitatea “Babeș-Bolyai” din Cluj. În anul 2004, realizarea primului grupaj de interviuri a fost finanțată de New Europe College, București, iar din 2005, pentru realizarea interviurilor cu cercetătorii români, cercetarea a fost finanțată printr-o bursă a Wenner-Gren Foundation.

Mihai Dăncuș (1942-2020) a fost descendent al unor vechi neamuri maramureșene. La vârsta de cinci ani, asistă la arestarea bunicului său (mort apoi în închisoare) de către Securitate. În ultimul an de liceu este exmatriculat, deoarece adusese la școală literatură română neagreată de regim, dar și pentru că era fiu de preot greco-catolic. După ce se reînscrie la liceu și îl termină, face o școală de contabilitate, deoarece admiterea la

Facultatea de Arhitectură i-a fost refuzată din cauzele arătate mai sus. Se angajează profesor într-un sat din Maramureș, apoi se înscrie la Facultatea de Filologie din Cluj, ale cărei cursuri le urmează în timpul primilor ani ai angajării sale la Muzeul Etnografic. Din 1977 până în 2011, timp de 34 de ani, a fost director al acestui muzeu.

Discuția a demarat practic, înainte să „pornesc” interviul. Nu apucasem să îmi dau haina jos, să îmi scot reportofonul din traistă, când interlocutorul meu intrase, deja entuziasmat în subiect. Redau întocmai acest debut intempestiv al dialogului, ca pe un prolog al discuției.

M.D. - Vrând-nevrând m-am implicat și în studierea folclorului... pentru că este și o componentă a domeniului nostru, este componenta spirituală, în fond obiceiurile se regăsesc și în domeniul folclorului, al folcloristicii ca știință... Am făcut o mică precizare, doar v-am prevenit...

C.I. – Cum vi s-a născut interesul pentru tradiții?

M.D. – Lucrurile sunt destul de simple, pentru că au fost legate într-un fel de soarta vieții mele, de la începuturi, din perioada primei tinereți. Eu am vrut să fac facultatea de Arhitectură. Pentru că știam matematică, într-unul dintre anii de liceu am luat un premiu național la olimpiada de matematică. Știam și să desenez, am avut chiar și o expoziție de pictură. Cred că talentele astea le-am moștenit de la mama mea, care, din câte mi-a povestit – i-am văzut carnetul de note – avea note foarte bune la matematică, și avea o mulțime de talente. Cânta la vioară foarte frumos. De fapt în familiile vechi, de intelectuali din Transilvania, Maramureș și în zonele central Europene se cultivau artele. Mama și picta foarte frumos. A pictat din primele clase elementare și a desenat până chiar și în anii de dinainte de a muri... De altfel în familia noastră, la toate rudeniile, sunt multe tablouri făcute de mama. Deci asta apropo de matematică și pictură, desen, de tot ceea ce se cerea la arhitectură. Asta ca să înțelegeți mai bine evoluția mea ulterioară. Însă când am terminat eu liceul, înainte cu o lună de a se finaliza ultima clasă de liceu, am fost exmatriculat din toate școlile din România, pe un motiv stupid, «propagandă anti-comunistă în liceu». N-am spus niciodată lucrul acesta, e pentru prima dată când îl spun public, fiindcă n-am vrut să fiu un erou, fiindcă nici nu mă consider așa, adică un disident. A fost pur și simplu o atitudine pe care au avut-o foarte mulți tineri la vremea aceea. Sigur, unii au avut o soartă tragică, alții au scăpat mai ușor...în fine...

Ileana Benga – În ce an era asta?

M.D. – Asta a fost în 1959, anul în care am terminat eu liceul. Eram la internat, am adus cărți interzise la vremea aceea în școală, dumneavoastră nu știți, ca să dau câteva exemple, Iorga era interzis, Blaga era interzis, Goga era interzis, din Eminescu se învăța numai *Împărat și Proletar*, iar din Sadoveanu, numai romanul *Mitrea Cocor*. Erau tot felul de discuții în cercurile de tineri, în special între adolescenți, că erau ca și astăzi, și cum sunt întotdeauna tinerii, animați de cunoaștere, de tot ceea ce nu este permis. Atunci am adus cărți din biblioteca lui tata. Pe vremea aceea la internat nu exista curent electric. În tot orașul învățăm la lumânare, și de aceea aduceam tot de acasă câte un braț de lumânare, pentru că tata era preot și aveam! Sigur, e o poveste lungă, nu are rost acum să o rememorez, poate nici nu aș putea, așa cum ar trebui. Vreau doar să înțelegeți că la vremea aceea, cei care mergeau la facultate trebuiau să meargă cu un dosar, un dosar care trebuia să fie vizat de puterea politică de atunci, de partid. Și locurile de la toate facultățile erau destinate în proporție de 75% celor care intrau pe bază de dosar și 25% erau pentru restul, care intrau „la grămadă”. Adică pe cele 25% concureau 200 de candidați iar pe cei 75% fiecare era pe locul lui. Mi-aduc aminte că nici măcar n-am fost primit la admitere! La București am vrut să dau admitere [la arhitectură] și nici măcar nu mi s-a acceptat înscrierea la concurs. Asta mi-a deturnat într-un fel toată viața. Pentru că după aceea am auzit la radio ca s-a înființat la Baia-Mare ceva școală post liceală de finanțe-bănci și am zis că să încerc să mă duc. Am mai întâlnit câțiva colegi și prieteni care aveau aceeași soartă ca și mine, și am zis, hai să mergem la școala asta. Si am mers, ne-am înscris la admitere și am reușit. Și era să ajung contabil. Au reușit 111 candidați. Au fost 110 locuri. Am constatat atunci cu mare bucurie, plăcere și surprindere – eu stăteam la voi atuncea la Baia-Mare (către Ileana Benga), întreab-o pe mama ta, că știe! – că din cei 111, 64 erau fii de popi greco-catolici, și restul erau fii de avocați și alte astfel de categorii, deci va cam dați seama ce colegi aveam!

C.I. – Cum ați ajuns aici, la muzeu?

M.D. – Ca să scurtez toată povestea, acesta era un domeniu care nu avea nimic comun cu ceea ce doream eu. Când am terminat școala aceea, am fost repartizat într-un mic orașel, unde a fost o altă aventură, au vrut să scape de mine și într-o noapte, cu forța, m-au înhățat și m-au dus în armată. E o poveste întreagă, în fine! M-am izolat apoi într-un sat, și am fost dascăl suplinitor. M-am dus la admitere la Cluj, așa în mod clandestin într-un fel, falsificând anumite lucruri, dar între timp lucrurile s-au mai și atenuat. Așa am intrat la filologie.

C.I. – În ce sat ați fost suplinitor?

M.D. – La Strâmtura, unde am stat la părintele Cupcea, o familie veche de preoți, părinții lor la fel, ai doamnei la fel, apoi m-am retras la Bârsana, unde era tata preot, și uite așa...

C.I. – Asta în ce an a fost?

M.D. – Asta fost cam în 1962-1963. Și toate visele mi s-au spulberat, totul s-a dus... Când eram licean, am avut un profesor de matematică, Berți Ștefan, care a devenit ulterior cercetător la Institutul de matematică din cadrul filialei Academiei din Cluj. [...] Profesorul Berți mă lua la el acasă, stăteam la table câte două trei ore, cânta la vioară și câteva ore uita de el – el cânta la vioară de când era mic. Apoi m-a inițiat în poezia simbolistă, în literatură... în fine, a fost un concurs de împrejurări, o viață foarte ciudată, nu o pot descrie, dar amintesc toate acestea ca să înțelegi tot ce a premers evoluției mele ulterioare. M-a influențat foarte mult acest om pentru că am ajuns până acolo, încât în ultimele clase de liceu nu mai învățam la matematică deloc. M-a deturnat însuși profesorul Berți, care m-a dus înspre muzică... sigur că îmi cânta numai muzică clasică, m-a inițiat în literatură, pornind de la cea franceză, până la poezii noștri. Și uite așa am ajuns la filologie. Apoi profesorul Dumitru Pop care într-un fel știa povestea vieții mele, m-a luat sub aripa lui – eu nu am știut acest lucru – și m-a introdus în domeniul folcloristicii. Mi-am făcut și teza de licență la el, deci lucrurile au evoluat în această direcție...

C.I. – Când ați mers prima dată pe teren în facultate?

M.D. – Pe teren am fost toată viața. Propriu-zis, munca serioasă pe teren eu am început-o cu profesorul Mihai Pop de la București. De fapt, ei au fost mentorii mei: Dumitru Pop și Mihai Pop. Mihai Pop când a inițiat cercetările interdisciplinare din satele de pe Valea Cosăului, respectiv Giulești, Sîrbi, Călinești, Breb, din 1970 până în 1974, a dus pe teren specialiști din București de la Institutul de Etnografie și Folclor și din marile centre universitare ale țării, dar și foarte mulți străini, americani, englezi, francezi, spanioli...

C.I. – Țineți minte câteva nume?

M.D. – Dintre români: Sanda Golopenția-Eretescu, soțul ei Coca Eretescu, Claude Karnoouh, care a venit mai târziu, Jean Cuisinier, celebru, unul din cei mai mari etnologi în viață a fost în perioada aceea. Danielle Masson, care a făcut și o teză foarte interesantă, pe care a publicat-o în revista lui Paul Stahl, care scoate studii balcanice: un număr despre „Femeile din Breb”, Alain Bourrat, care s-a ocupat de arhitectură... mulți... Îmi aduc aminte

precis că au fost și spanioli și germani. Îmi aduc aminte de o întâmplare teribilă cu niște americani ajunși mai târziu, deci după începerea cercetărilor. Profesorul Pop era disperat pentru că nu mai aveam unde să dormim. Eram deja un grup de peste 40 de persoane iar eu aveam, în plus, misiunea de a rezolva problemele de cazare.... și i-am dus pe americani la neamurile noastre, la Sîrbi, unde era preot Nicu Negruțiu (către Ileana Benga). În perioada asta 1970 -1974 veneau aceste echipe, cam aceleași persoane, se mai și schimbau, pentru ca erau mulți studenți. Venea inclusiv actualul profesor, șeful de catedră, Nae Constantinescu.

C.I. – Cum se desfășurat cercetările în grupuri așa de mari?

M.D. – Era fiecare pe domeniul lui. Erau cercetători consacrați, iar lângă ei se forma un grup de tineri studenți care își găseau afinități pe domeniul respectiv. Seara ne întâlneam la gazda profesorului Mihai Pop unde urmau discuțiile care, câteodată se terminau foarte târziu înspre dimineață.

C.I. – Dumneavoastră pe ce teme ați lucrat?

M.D. – Eu pentru că atunci făceam mai mult etnografie, chiar am discutat despre preocupările mele cu profesorul Mihai Pop. Muzeul din Sighetu Marmației era în formare iar cercetarea mea s-a extins mai ales pe problema structurii așezărilor și cea a structurii gospodăriei tradiționale. Am fost interesat implicit de descoperirea unor obiecte în vederea achiziționării lor și a întregirii patrimoniului muzeal pe diferite categorii ale culturii materiale. Erau goluri imense în patrimoniul muzeului, era o instituție încă în stare incipientă, nu erau colecțiile formate. Am abordat și obiceiurile de peste an, în special cele care erau legate de Crăciun, Anul Nou, deci de perioada de trecere. Mai târziu am folosit rezultatele acestor cercetări în diferite publicații ale mele. Dar ele au fost folosite și de alții, pentru că eu am fost generos cu mulți...

C.I. – În perioada în care ați făcut cercetări de teren cu profesorul Mihai Pop erați deja angajat la muzeu?

M.D. – Eram deja la Muzeu. Ce s-a întâmplat? După primul an de facultate, am trecut la fără frecvență pentru că așa au fost condițiile. Mergeam la Cluj, asistam la cursuri, reveneam. În fiecare vară stăteam trei luni de zile la Cluj, la cursuri speciale, intensive, dar m-am retras, pentru că m-am angajat foarte puternic aici în problemele muzeului. La Muzeu era numai domnul Nistor, care a fost un om foarte inimos, un entuziast, om de mare talent în domeniul fotografiei, un bun cunoscător al satelor, al Maramureșului, al naturii dar nu avea o pregătire teoretică. El a ținut foarte mult ca eu să mă retrag și să vin aici lângă el pentru a putea dezvolta instituția. Este jenant să vă spun că eu

când am venit la Muzeu, instituția era de gradul IV, nu avea post de director, nici de muzeograf, numai de îndrumător. Și erau angajați patru oameni. [...] Colecțiile erau formate din 1236 de obiecte din care foarte multe, nu erau obiecte de patrimoniu, nu aveau nici un statut juridic.

C.I. – În ce an ați venit la Muzeu?

M.D. – În 1969 în iunie. Dar eu eram din 1968 deja în structura Muzeului.

C.I. – De câți ani exista Muzeul când ați venit?

M.D. – Exista din 1954 pe hârtie. În 1957 s-a făcut o mică expoziție, în două încăperi, în clădirea în care e acum Muzeul Etnografic, în 1968, când am venit eu la Muzeu, s-a închis pentru reorganizare. Eu oficial am fost angajat numai din 1969. În 1971 am organizat Muzeul în formula în care e astăzi și care nu s-a schimbat deloc, a rămas exact așa și o să vă rog să mergeți mâine să vedeți. Nici măcar o etichetă nu s-a schimbat.

C.I. – Când ați venit dumneavoastră, cum fusese constituit Fondul deja existent de obiecte al Muzeului? Prin donații, culegeri?...

M.D. – Era un amalgam de obiecte, de la roci și minerale la păsări împăiate, plante presate, câteva piese arheologice și un fond foarte valoros de obiecte etnografice. Puține, însă valoroase.

C.I. – Atunci, cercetările de teren pe care l-ați făcut cu profesorul Mihai Pop, au fost mai degrabă în interesul Muzeului?

M.D. – Absolut! Dar asta a fost și dorința mea, eu i-am spus de la bun început profesorului că în această direcție vreau să activez în cadrul grupului dânsului.

C.I. – Cum ați luat legătura cu profesorul Mihai Pop?

M.D. – Firesc, pentru că el făcea parte din neamul nost, că noi aici avem instituția noastră care este o relicvă medievală dar care funcționează și în mileniul trei: neamul!

C.I. – Erați neam cu profesorul Pop?

M.D. – Da, suntem într-un fel neamuri și, mă rog, erau intelectualii vechi ai Maramureșului care toți se cunoșteau între ei... Existau legăturile acestea care aveau o importanță extraordinară. Astăzi, hazardul face să ne întâlnim și să ne recunoaștem ca neam.

C.I. – Cum a fost pe teren?

M.D. – A fost o adevărată bucurie și o satisfacție de neimaginat. Partea frumoasă era când veneam fiecare cu micile noastre descoperiri, senzaționale pentru fiecare dintre noi atunci. Eram tineri și entuziaști, le împărtășeam seara cu profesorul și cu ceilalți. Dânsul cu o generozitate incredibilă, absolut de nedescris, ne asculta cu răbdare și cu înțelepciune, ne încuraja. A fost un

mare profesor. A fost un om care a revărsat tot ce a acumulat o viață întreagă peste noi toți. A dat tot ce a avut în el, dar a dat pentru noi, nu pentru el. Noi suntem creația lui, fiecare în felul lui, unii teoreticieni excepționali, alții practicieni...

C.I. – Cum se desfășurau pregătirile pentru teren? Vă dădea chestionare, vă lăsa să vă descurcați singuri, să le faceți singuri?

M.D. - Le făceam, le discutam cu dânsul, le aplicam, dezvolta, ne-a învățat cum să punem întrebarea, întrebare din întrebare...găsești câte un om cu un univers incredibil... mie îmi pare rău; au murit o mulțime de oameni de acest gen cu memorie nemaipomenită care au cumulat de la zeci de generații înaintea lor și care erau adevărate spirite enciclopedice. Și care meritau monografiile speciale, care nu s-au făcut...

C.I. – Chestionarele vi le dădea domnul profesor sau fiecare și le făcea?

M.D. – Nu, fiecare [își făcea chestionarul]... Era o libertate totală, dar ne dădea ideile, dânsul era un om al ideilor pe care le dădea cu o generozitate extraordinară. Ne sugera, tot timpul ne făcea sugestii.

C.I. – Mai aveți chestionare din perioada aceea?

M.D. – Cred că le am pe undeva. Dar am folosit și chestionarele de la Cluj. Dânsul nu era un închistat sau știu eu, cu ambiții prostești care să nu țină seama de [părerea altora]... Accepta orice idee bună, orice soluție care să crească. Uite acum îmi amintesc de doamna Giurchescu care făcea cercetare pe probleme de coregrafie. Anca Giurchescu, mi se pare că acum e în Danemarca; ne-am întâlnit de câteva ori, a revenit acum după revoluție.

C.I. – Cât timp au durat terenurile cu profesorul Pop?

M.D. – Pe parcursul a trei-patru ani și de fiecare dată o lună, o lună și jumătate, două; altă dată dânsul nu putea să stea, rămâneau grupuri mai mici, mai mari, reveneau apoi individual să facă cercetări... foarte mulți au revenit ani și ani la rând, dar pornind de la ideile pe care le-a enunțat dânsul. Apoi au venit cercetătorii străini care au fost mult mai consecvenți și perseverenți decât noi, românii și ei au și concretizat munca de teren într-o mulțime de cărți cum a fost Karnoouh, care a scos câteva cărți, a stat la Breb aproape 20 de ani, cu venituri periodice. Apoi a venit Gail Kligman, care, la fel, a scris câteva cărți de referință pe plan internațional, ea a venit mai târziu, dar tot din grupul lui Mihai Pop făcea parte și ea. Apoi francezii ceilalți despre care v-am mai spus, îmi scapă numele unui neamț care mai târziu a făcut și un mariaj cu o țărăncă de pe-aici...

Ce să vă spun? Noi stăteam până târziu și dormeam că eram tineri, iar profesorul dimineața la 4 și jumătate - 5 când se zărea de ziuă, dezbrăcat în

pielea goală se plimba prin râul rece al Cosăului ca un semizeu; de vreo două ori l-am întâlnit așa. A rămas foarte surprins că m-am sculat și eu.

Erau tot felul de întâmplări... Vă spuneam că au venit odată doi americani întârziți; mi-am adus aminte că în capătul satului, la Sîrbi, era morarul care a avut un ginere șofer, ceva în genul ăsta, și a construit o casă un pic mai acătării și era singurul loc unde mai puteam caza pe cineva. Eu nu știu engleză. Și i-am luat pe americani, împreună cu profesorul, și ne-am dus acolo. Vară fiind, oamenii nu erau acasă, ușile deschise – ca la țară, ușile deschise peste tot – iar în penumbră, într-o încăpere, am auzit un zgomot și în pat era un bătrân bolnăvicios, care a sesizat prezența noastră, l-am salutat, i-am spus de ce am venit și americanii erau oarecum contrariați, nu mai intraseră niciodată într-o casă de genul ăsta... în fine. Aveau ei o experiență de teren, poate în alte părți, dar acum erau pentru prima dată în România și-n Maramureș. Iar eu, cu discreție, i-am spus profesorului: „Domnule profesor, ăștia, în primul rând sunt departe de noi, de unde dormeam noi – că erau chiar în capătul satului – nu știu nici un cuvânt românește. Moșul ăsta nu știe nici un cuvânt englezește... Cum s-or descurca?” La care moșul, într-o engleză deosebită zice: „Lasă domnule că mă descurc eu cu ei. Am stat doisprezece ani în America”.

Am petrecut sărbătorile de iarnă împreună... Toată echipa a fost într-un an și a stat la Bârsana, la părinții mei, nici nu știu... erau vreo douăzeci și ceva... stăteau care pe unde... organizam așa-zisele sesiuni de comunicări, încă din 1969-70. În '69 am făcut prima sesiune aici la Sighet și era un pretext ca să vină universitari și cercetători să-și facă sărbătorile în Maramureș, uneori veneau chiar cu delegație oficială... nu se putea altfel... S-au făcut foarte multe lucruri bune, din păcate s-a publicat foarte puțin din toată cercetarea asta. Acum sunt în legătură cu doamna Sanda Golopenția-Eretescu și i-am propus să ia legătura cu cei care mai sunt în viață și să încercăm să publicăm rezultatele cercetării. Într-unul din ani, profesorul a considerat că e foarte important să vină în grupul nostru și antropologi, dar de antropologie fizică. Și au venit 6 medici de la Universitatea din Iași, au făcut măsurători și o cercetare foarte serioasă, nu știu să fi publicat undeva ceva.

C.I. – Nu le știți nici numele sau măcar câteva nume...

M.D. – Nu, dar undeva avem notate chestiunile astea și acum am vorbit și cu dl. Constantinescu de la București pentru că se face sesiunea de comunicări „Mihai Pop” acolo. Am discutat să reconstituim într-un fel, să găsim prin corespondență cercetările fiecăruia dintre noi, să publicăm, să rămână ceva, că merită.

C.I. – Cu cine ați avut cele mai strânse legături cu Clujul sau cu Bucureștiul?

M.D. – Totdeauna am simțit mai apropiat de Cluj, de ceea ce a făcut Romulus Vuia ca cercetare, adică de rezultatele cercetării lui, de Muzeul Transilvaniei și celelalte. Dar nu știu de ce clujenii n-au prea venit încoace. Bucureștenii au fost mai receptivi, mai prezenți, datorită lui Mihai Pop, că altfel nici ei nu veneau.

C.I. – Iașiul?

M.D. – Iașiul a fost mai puțin prezent în anii aceia. Mai târziu au mai venit.

C.I. – În perioada în care v-ați angajat care era relația între instituția Muzeului și puterea politică și administrativă din Sighet? Au existat persoane care au încurajat dezvoltarea instituției?

M.D. – Au fost și unii care au încurajat și au fost unii care au avut o atitudine potrivnică. Uite, mâine veți avea o surpriză, voi da o diplomă fostului prim-secretar al orașului Sighet. Și când o să afle presa o să-mi sară în cap. Este omul care a tăiat panglica la deschiderea Muzeului Satului în 1981. L-am pus și într-o expoziție. A fost un om cuminte, înțelept, era un fricos teribil, dar cu bun simț. Iar eu am apreciat chestiunea asta. Spun că a fost un fricos pentru că într-unul dintre ani, nu mai știu exact, după ce am deschis Muzeul Etnografic din centru, muzeul pavilionar, aici în Sighet, a fost un mare scandal politic generat de un conflict interetnic, între intelectualitatea maghiară și probabil ceilalți. S-a creat un cor maghiar care a fost interzis și, mă rog, a răbufnit un fel de conflict.

C.I. – Asta în ce an a fost?

M.D. – În anii '70. A venit de la Comitetul Central o anchetă de 96 de persoane în frunte cu Petru Enache – era atunci secretar cu propaganda – și asta, din câte mi-am dat eu seama, era o minte deschisă și un om destul de luminat, iar cercetările s-au extins pe tot județul. Au intrat în cercetare toate instituțiile de cultură, inclusiv muzeul nostru și v-am spus – acolo o să mergeți să vedeți – eu aveam o expoziție de icoane pe sticlă și pe lemn încă de la deschiderea oficială a Muzeului, din 30 mai 1981. Nu am schimbat, repet, nici o etichetă! Iar când a venit ancheta aceasta, tovarășul prim-secretar căruia mâine îi dau o diplomă, îngrozit și înspăimântat că eu îi arăt asta lui Petru Enache, a zis: „Tovarășu’, dar când ai pus astea aici că eu nu știu!” dar el fusese deja de zeci de ori în Muzeu! A spus asta chiar înainte ca Petru Enache să remarce: „Vai ce lucruri valoroase, extraordinar!” Asta era mentalitatea atunci.

Niciodată nu am fost entuziast și nu am făcut mai mult decât ce s-a cerut, că nu am făcut nici ce s-a cerut, dar niciodată nu mi s-a reproșat: „De

ce nu ai făcut aia?”. Vreau să spun că, de exemplu, se cerea colțul cu Ceaușescu în toate muzeele din România, indiferent de profil. La intrarea în muzeu, trebuia să fie un portret imens, cu lauri, cu flori, cu lozinci, cu citate, cu toate celelalte. Era o cerință care venea de la secția de propagandă a partidului. Entuziaștii răspundeau ordinului. Ni s-a cerut și nouă treaba asta, evident nu am făcut. A venit controlul: „Unde-i Tovarășu’?”, m-au întrebat. Am zis: „Dacă dumneavoastră doriți să-i puneți portretul alături de opinci, plugul de lemn și masca de drac, n-aveți decât. Eu nu fac așa ceva”. Și s-a terminat!

Mie mi-au impus, de exemplu, să fac și eu o expoziție cu realizările municipiului Sighetul Marmăției în epoca nu știu care. Le-am spus, nu vă supărați, dar eu sunt etnograf, nu mă pricep. Vă dau spațiu, faceți dumneavoastră. „Tovarășu’! Dar nu se poate! Sunteți specialist, sunteți director!” și cu mult entuziasm, unul din colegi s-a implicat. Am zis, da? Foarte bine. Puneți acolo pe afiș Comitetul Municipal de Partid nu știu care secție organizează expoziția cutare. Și așa au pus și nu am implicat muzeul cu nimic. M-am dus la deschidere ca și cum ați venit voi astăzi. Atunci când i-am văzut pe colegii mei că au venit și-au tras sforăituri de-astea...

C.I. – Dar din 1969 până în 1980 cum a fost? Dumneavoastră de când ați devenit director?

M.D. – În 1976.

C.I. – Din 1969 până în 1981, când s-a deschis muzeul în are liber, care a fost sprijinul din partea puterii politice? A existat sprijin constant?

M.D. – A depins de cine era prim secretar, cine era prim-vice președinte, că vice președintele era cu puterea executivă, celălalt era politicul. Și dacă dădeai peste un om cu minte luminată, dacă nu te oprea, cel puțin te lăsa în pace. Vă dau un exemplu: am avut o femeie secretar cu propaganda. Făceai o expoziție, trebuia să faci tematica întâi. Tematica trebuia să fie avizată. M-am dus o dată, m-am dus de două ori, altu’ nu m-am mai dus pentru că prima dată când am fost la ea, s-a uitat... a răsfoit așa și a zis „Eu nu pricep nimic aici, tovarășu’ Dăncuș. Dumneata știi mai bine. Ai grijă ce faci.” M-am dus a doua oară, mi-a spus la fel și altu’ nu m-am mai dus.

C.I. – Asta în ce an?

M.D. – Asta a fost prin ’84-’85. Sau, iau ca exemplu o altă femeie care ajunsese secretar cu propaganda. Vă descriu, deci, mentalități și comportamente, atitudini vis-a-vis de o situație, sau de un moment anume. Trebuia să fie numit director la casa de cultură un cetățean. Eu eram în biroul tovarășei secretar cu propaganda. O sună respectivul și îi spune: „Eu nu

îndrăznesc, tovarășa, să particip la concurs pentru ocuparea postului acesta. Cum o să mă adresez eu [să iau cuvântul] alături de tovarășul Dăncuș, de exemplu?” Deci eu eram un nume atunci! La care, îi răspunde asta, secretara cu propaganda: „Lasă tovarășu’, nu-ți face probleme, nici eu nu am știut nimic și acum am în subordine toți medicii, toți profesorii și toate instituțiile de cultură din oraș!”. Știi ce era cel mai greu? M-a amuzat treaba asta zeci de ani la rând, pentru că mi-am dat seama că era și mijlocul și arma și metoda cu care pot să câștig; și am câștigat de fiecare dată. Deci dacă aveam o idee și voiam să o transpun în practică în Muzeu, i-o serveam celui care trebuia să ia decizia și i-o repetam de atâtea ori până când și-o însușea. Venea pe urmă și îmi dădea dispoziție să fac ceea ce de fapt, eu îi sugerasem o dată, de două ori, până când îi intra în minte. Și dispoziția se dădea oficial, fie într-o ședință, fie printr-un ordin scris și aveam așa bucurii și satisfacții nemaipomenite.

C.I. – Cum v-a venit ideea muzeului în aer liber?

M.D. – Primul muzeu în aer liber – noi aveam o expoziție sus, am vrut să o refac, dar nu am reușit – prima expoziție în aer liber, nu prea știu cum să o numesc, a vrut să o facă domnul Nistor, predecesorul meu director, dar a vrut să o facă aici în curtea muzeului. Adică a vrut să planteze patru case. Exista pentru asta și un proiect făcut de Institutul de Arhitectură de la Baia Mare, în 1968, deci cu un an înainte de a veni eu oficial la muzeu. Dânsul a insistat atunci să facă această expoziție în curtea muzeului și i-am spus că nu e potrivit. S-a stârnit un mic conflict între noi, mie mi-era jenă că totuși omul era în vârstă, dar dânsul nu avea curajul unor proiecte mai de anvergură. Acum, eu mă gândeam: cum să pui dom’le în curtea bisericii romano-catolice patru case țărănești și două porți și un coteț de găini și nu mai știu ce și să zici că ai făcut un muzeu în aer liber? Foarte greu l-am convins să renunțe la acest proiect și să încercăm o altă variantă. Atunci au venit câțiva prieteni intelectuali din oraș care au propus să facem muzeul la Grădina Morii. E un spațiu frumos, un parc lângă râul Iza, însă acolo nu era spațiu suficient și orașul nu accepta ideea pentru că acolo era parc de odihnă și relaxare.

Apoi a fost un proiect năzdrăvan – că nu știu să-l numesc altfel – să facem muzeul sus pe Solovan, pe dealul cetății, unde s-a descoperit, spunea profesorul Kurt Horedt (1914-1991) de la Cluj, care a murit în Germania acum câțiva ani, pentru că e cea mai mare așezare fortificată din perioada Hallstatt-ului. S-a propus să facem acolo sus muzeul unde oamenii ar fi putut ajunge cu telescaune și cu telecabine. Era o fantezie. Până la urmă am găsit terenul ăsta și eu mi-am făcut atestarea ca etnograf și ce lucrare credeți că am

avut eu ca atestare? Proiectul Muzeului Arhitecturii Populare țărănești din Maramureș. De care, Feri bacsî, adică domnul Nistor, directorul de atunci la început nu a știut. Pe urmă i-am spus, a fost foarte fericit, că el ținea foarte mult la mine, dar avea egoismul omului, pe care încep să-l simt și eu acum și lupt cu mine teribil de mult ca să nu mă domine. Am avut, ca să zic așa, bucuria de a cunoaște niște oameni excepționali în domeniu. Profesorul Paul Petrescu, o somitate, pe Cornel Irimie de la Sibiu, un om excepțional, pe Nicolae Ungureanu, etnografii și creatorii noștri de muzee din țară de care am fost foarte aproape, în sensul că ei mi-au apreciat foarte mult entuziasmul și încercarea mea de a mă specializa în profesie, mă încurajau și mă susțineau, îmi dădeau cărți, fiindcă la vremea aceea nu era și nici azi nu este bine pus la punct sistemul de învățământ pe domeniu. Atunci nu exista o catedră de etnografie la nicio facultate. Erau catedre de folclor la facultățile de Filologie și erau câteva ore sau un curs de etnografie de trei luni la facultatea de Istorie. Atât. Nu erau facultăți sau cursuri de muzeologie și atunci toate specializările se făceau postuniversitar la București cu profesori care într-un fel aveau o anume experiență în domeniu. Am avut fericirea să-i cunosc pe acești oameni, să fiu foarte aproape de ei, inclusiv de Mihai Pop, inclusiv de Kos Karoly de la Cluj la care am ținut foarte mult... Acum îmi vine în minte: în 1970, dacă nu mă-nșel, am făcut un asemenea curs – erau cursuri teoretice de câte trei luni la București și apoi aplicații de teren pe diferite zone ale țării. Am făcut o aplicație de teren în Moldova pentru a elucida, a rezolva așa-zisele pete albe sau negre de pe harta Moldovei pentru că erau foarte multe zone necercetate, necunoscute. Am stat 69 de zile acolo și trebuia să optezi pentru un maestru în grupa căruia să intri în vederea cercetărilor de teren. Eu am optat pentru Kos Karoly. Și toți colegii și unii dintre profesori au fost surprinși, unii chiar neplăcut... Era de o meticulozitate extraordinară, un pic răutăcios, dar un om de mare profesie, fiul marelui Kos Karoly arhitectul și scriitorul care a creat modele de casa maghiară transilvană...69 de zile am fost alături de acest om. Am învățat enorm de mult de la el.

C.I. – Numai în Moldova ați fost cu el?

M.D. – Nu. După cercetarea asta din Moldova, am mai făcut cercetări de teren în Caraș-Severin, zonă de interferență între Oltenia și Moldova, acolo am fost vreo două luni de zile. Dar acolo deja am fost eu maestrul, șeful de grupă și aveam patru ucenici care erau absolvenți de facultate, proaspăt angajați în muzee și cu care am făcut aplicații de teren. De fiecare dată o cercetare de teren se finaliza cu o sesiune științifică, rapoarte, o sinteză într-un domeniu sau altul, lucrare ce era apreciată și care primea un calificativ în

vederea atestării. Sau am fost în Oaş, unde am făcut Muzeul Țării Oaşului. Chiar eu i-am dat numele și l-am scris cu mână mea. Am adus două camioane de obiecte muzeale.

C.I. – De unde?

M.D. – Din sate.

C.I. – Donații sau cumpărate?

M.D. – Nu, cumpărate. Sau și donații... Cum am putut.

C.I. – Ca să înțeleg mai bine, când ați făcut prima dată acest curs postuniversitar?

M.D. – În '72 mi se pare... În 1974 mi-am susținut teza la București, dar lucrarea era din '72 începută cu proiectul despre care v-am vorbit.

C.I. – După care ați fost integrat în același sistem postuniversitar, dar ca specialist?...

M.D. – Stați să vă spun cum se întâmpla. Din cinci în cinci ani trebuia să te re-specializezi. Era sistemul comunist, dar să știți că era foarte bine pus la punct. Te obliga să studiezi noile metodologii de cercetare. Așa am început să studiem structuralismul, Lévi-Strauss...

C.I. – Corpul profesoral din cine era alcătuit?

M.D. – Păi erau prietenii noștri, Mihai Pop, Paul Petrescu, Kos Karoly pentru partea etnografică și mai ales pentru cercetarea de teren. Venea pe teren și Sanda Golopenția-Eretescu, ei au fost foarte buni, ea și Coca [Constantin], bărbat-său. Eram foarte apropiați, pentru că diferența de vârstă nu era foarte mare, dar ei fiind la Universitate sau la Institut la Academie, partea teoretică le era mult mai la îndemână decât nouă, care eram niște practicieni, în fond.

C.I. – Unde se țineau cursurile?

M.D. – Pe Dorobanți 99/A. Acolo a fost inițial un cămin și ceva secție a Facultății de Teatru și pe urmă clădirea a fost preluată de Ministerul Culturii ca centru de perfecționare a lucrătorilor din sistemul cultural. Sigur că se făceau și la Universitatea din București, acolo aveam căminele și erau și câteva săli de curs. Ne duceam la Universitate, la Muzeul Național și foarte multe cursuri se făceau la Muzeul de Artă.

C.I. – Deci cursul era patronat direct de Ministerul Culturii, de Consiliul Culturii ulterior?

M.D. – Da.

C.I. – Când ați încetat aceste descinderi cincinale la București?

M.D. – Nu știu exact când... nu cu mult înainte de revoluție. Da, dar nu se făceau numai la București... făceam cursuri și la Sinaia. Acolo era centrul de la Cumpătu care era al Uniunii Scriitorilor și ultimele cursuri, experiențe, nu

știu cum să le numesc, se țineau la Sinaia. Veneau oameni excepționali, veneau și scriitori, Marin Sorescu, Mihai Dimiu, de exemplu, care era regizor de teatru...

C.I. – Unde? La cursuri?

M.D. – Da, da. Veneau din toate categoriile, bătrânii, Focșa, de exemplu...

C.I. – Ei făceau parte din corpul profesoral sau veneau ...

M.D. – Ad hoc erau cooptați. Era un curs de organizări de expoziții pe probleme de icoane neo-bizantine. Căutau atunci un bizantinolog care venea și ne predă partea teoretică. Pe urmă venea unul care avea experiență în organizarea de expoziții. Erau foarte bine puse la punct lucrurile, s-a învățat muzeologie. Azi nu se mai învață. Sigur acum sunt alte forme, ai acces la internet, ai posibilități de a merge în străinătate...

C.I. – Deci asta a fost perioada preliminară deschiderii muzeului în aer liber?

M.D. – Da. A fost cea care m-a dus la realizarea tematicii, care a stat la baza realizării proiectului de arhitectură (că s-a făcut un proiect de către arhitecta Lucaci Elisabeta), pe baza căruia, apoi, s-a creat Muzeul. Ideea tematică pe care am realizat-o eu și pe care am încercat să o validez, practic, a fost crearea unui model al unui sat tradițional pe perioada dintre secolului XIV și început de secol XVIII. Deci am făcut un model teoretic pe care urma să-l urma să încerc să-l validez în practică. Un sat pe care să-l reconstruiesc, să-l mobilez dacă vrei cu monumente pe care le-am găsit în teren căroră să le dau funcționalitatea lor de epocă. Pentru că spre deosebire de alte muzee din România în asta constă într-un fel valoarea muzeului nostru. Muzeul satului a pornit de la ideea muzeului sociologic făcut de Gusti. Muzeul de la Cluj, în are ca părinte pe Vuia, creatorul școlii etnografice. Acest muzeu a fost și eu sunt mândru de asta și subliniez întotdeauna această idee, muzeu viu, locuit, știți probabil că aveau acolo și oi și vaci... Mai târziu a venit domnul Butură care a încercat să aducă acolo și plantele din viața omului și așa mai departe. Pe urmă a apărut salba de muzee etnografice în aer liber, care s-au creat după război și care, toate, practic, au fost un fel de expoziții în aer liber de arhitectură țărănească. Au ales oamenii casele cele mai frumoase din zonă, le-au dus și le-au așezat în muzeu aleatoriu, fără nici un fel de logică, decât cea estetică. Or aici, eu am vrut să fac o reconstituire și m-am luptat cu mulți. La început nu am putut să-i zic decât Muzeul Arhitecturii Populare, așa s-a aprobat. De fapt nu s-a aprobat [înființarea lui] decât după revoluție și asta-e o poveste pe care trebuie să v-o spun. Eu am zis că eu vreau să reconstitui un sat. „Ce fel de sat?” Păi eu am o casă de secol XVI, nu are nimeni în țară, dar eu am găsit-o în Maramureș. Apoi am patru case de secol XVII, am douăzeci

și ceva de secol XVIII, care nu mai pot fi puse sub semnul întrebării în privința datării, sunt lucruri certe. Mi-am propus să încerc să reconstitui un sat medieval, să văd cum a arătat. Am texte medievale care vorbesc despre asta, o diplomă, de exemplu, din colecția publicată de Ioan Mihalyi din secolul XIV vorbește despre un sat, descrie satul care era în flăcări. Satele erau mult mai restrânse decât astăzi, ele s-au îndesit cumplit. Era o casă pe un promontoriu, mai era una dincolo; dacă vă uitați pe hărțile cadastrale o să vedeți foarte bine evidențiat ce vă spun eu. Sunt hărți făcute de austrieci pe la 1812, extraordinare, o comoară, dar nu le studiază nimeni, sunt peste tot în Transilvania, unde-s marcați și copacii, aici o casă, dincolo o moară... Am pornit de la aceste lucruri, de la aceste hărți, de la descrierile pe care le-am descoperit în documentele medievale, de la rămășițele materiale, aceste case izolate, ici acolo câte una. De exemplu, am găsit o casă, acum este restaurată în Muzeu, care e făcută dintr-o fostă biserică de lemn din secolul XIV, început de XV, care s-a dezafectat în secolul XVI, iar câteva bârne sunt luate din biserică aia și cu ele a fost făcută o casă! Imediat ți se luminează ceva, ai o imagine despre cum a arătat casa, despre cum au trăit oamenii... Adică nu este ceva făcut la întâmplare și doar așa, de plăcerea de a vedea ceva frumos... Pentru că majoritatea muzeelor în aer liber din România, din păcate, în anii de după război, în perioada comunistă, erau aproape la fel. Toate aveau același model al interiorului, casa frumoasă, când intrai înăuntru vedeai o expoziție de „artă populară” – că eu nici azi nu știu ce-i aia – cele mai frumoase lucruri așezate decorativ acolo, ca într-o expoziție. [...]

C.I. – Deci modelul acesta de reconstrucție a avut ca sursă diploma de secol XIV, pe care o aminteai...

M.D. – Hărțile cadastrale și texte ale unor scriitori care au trecut prin aceste locuri și au lăsat descrieri: străinii, în special maghiarii.

C.I. – Atunci modelul este unul sincretic, pentru că...

M.D. – Evident!

C.I. – Cum ați construit modelul?

M.D. – Prima dată a trebuit să fac o zonare a Maramureșului, o sub-zonare, pentru că noi tot vorbim de Maramureș ca unitate etnografică, istorică și așa mai departe, dar dacă te uiți la harta Maramureșului medieval din secolul al XIV-lea, așezi pe ea așa-zisele cnezate de vale ale Maramureșului, care despărteau practic Maramureșul în mai multe zone... Uite, acum mi-a venit acum în minte, un lucru foarte important, mi-am amintit de că Radu Popa care a venit pe problemele de arheologie medievală. Făcea parte din grupul

lui Mihai Pop; nu ni s-a alăturat până la urmă, pentru că atunci își făcea teza de doctorat.

Deci eu am marcat pe niște hărți făcute pe calc cnezatele astea de vale ca unități politice, teritoriale pentru perioada respectivă, am studiat arhitectura țărănească, caracteristicile pe aceste sub-zone și am găsit elemente care definesc sau individualizează arhitectura casei din partea Izei inferioare, Cosău, Mara, altele Iza Mijlocie, altele Vișeu, Borșa, altele Valea Ruscovei, altele Valea Tisei; am văzut portul popular, am văzut graiul când s-a făcut atlasul lingvistic al României, studiile Magdalenei Vulpe, excepționale și care, la fel, identifică elemente sub-zonale foarte clare. Uită-te aici la Vad, „a ini” îi spune în loc de „a veni”, „idere” în loc de „videre” și la Oncești, în satul vecin, la un kilometru, îi spune „a zini” și „zidere” și așa mai departe; deci observi, la limita între două localități se despart două zone sub raport lingvistic cu influențe speciale. Ei, același lucru se întâmplă în port, în arhitectură, se conturează formațiunile astea medievale care au fost stăpânite de unul sau de altul. Asta a mai stat la baza a ceea ce-ți spuneam mai înainte, adică am făcut sub-zonarea etnografică a Maramureșului, având criteriile pe care le-am spus: arheologice, istorice, etnografice, lingvistice...

C.I. – Și despre sub-zonele acestea există date într-un corpus...

M.D. – Este... Concomitent Paul Petrescu a făcut sub-zonarea pe probleme de arhitectură, eu am mers pe celelalte componente ale culturii tradiționale respectiv portul, obiceiurile, până și astea au elemente de identitate zonală foarte clare, distincte. Altceva este în sub-zona Izei Mijlocii și cu totul altceva este în sub-zona Tisei sau Vișeu Borșa. Adică în structura obiceiului de la nuntă sunt elemente distincte între sub-zone. Sigur că pentru străin, când vine la nuntă, el le vede pe toate la fel. Pentru străinul care vine în Maramureș și vede costumul este la fel al femeii din Oncești cu al femeii din Bîrsana, cu al celei din Breb sau acelei din Borșa. Pentru că-i zadia în față, zadia-n spate, cămașa, pieptarul din lână sau [din piele] de oaie brodat, etc., dar pentru etnograf lucrurile se schimbă complet. Fiindcă dacă te duci în prima zi de târg din lună, dacă te duci la târgul de țară care se ține aici la Sighet și care are loc în prima zi de luni din lună indiferent de ce dată ar fi, vin țărani de pe toate văile Maramureșului. E plin orașul, iar cel care este neavizat nu sesizează deosebiri, cel avizat vede. Păi femeile astea umblă cu zadii cu dungi roșii și negre, celelalte galben cu negru, celelalte albastru cu galben... Pe urmă cum sunt așezate, în ce ordine... dar țărani știu: asta-i din Oncești, asta-i din vadul Izei, asta-i din Borșa, cealaltă-i de la Vișeu. După felul cum își așează culorile în zadie, sau cromatica respectivă. Sau la suman,

după lungime, după nuanța... că merge de la Vadul Izei, comuna cea mai de jos a Izei, unde-i alb imaculat, până sus la Moisei sumanul crește în lungime câte doi-trei centimetri și ajunge până sub genunchi la Moisei și negru cum e pulovărul tău. Vopsit. Dar cromatica lui variază de la albul imaculat, alb cu inserții de gri, gri mai deschis, mai închis....

C.I. – Și de toate aspectele acestea ai ținut cont...

M.D. – Au fost rezultatul unei cercetări pe toate domeniile și am ținut cont de toate astea atunci când am făcut tematica în vederea realizării proiectului muzeului. Pentru că Muzeul este structurat pe aceste sub-zone, în aparență nu realizezi, numai un om avizat sesizează, repet; că dacă te uiți la o casă din Budești, la o casă din Cuhea, în aparență sunt la fel. Dar dacă te uiți foarte atent, nu mai sunt la fel. Se schimbă treaba. Că sunt zonele în care ești în zona stejarului, majoritatea caselor sunt din stejar, astea sunt zone ale depresiunii, mai joase. Apoi, pe măsură ce urci din depresiune înspre dealuri și munți intri în zona coniferelor unde apar case din lemn de diferite esențe rășinoase de la molid la brad pe mai multe specii. E un univers întreg.

C.I. – Văd până acum trei surse teoretice pentru elaborarea proiectului Muzeului: Documentele pe care le-ai avut, din secolul XIV până în secolul XVIII, atestările scrise, atlasul etnografic și sub-zonarea, așa cum ai prezentat-o...

M.D. – Da, cercetarea de teren a fost cea mai importantă.

C.I. – Pe câți ani s-a întins cercetarea de teren care a premers proiectului Muzeului?

M.D. – Nu pe mulți, dar a fost foarte intensă. Știi cum făceam? Nu aveam mașină, mergeam cu autobuzul dimineața la 5 până la Budești pe valea Cosăului, coboram acolo și veneam pe jos până la Sighet. Mergeam cu autobuzul până la Mara, la Crăcești pe valea Mare și veneam pe jos, cât ajungeam... Ziua următoare iar! Sau dormeam pe acolo. Vara, v-am spus, casele erau deschise, nu puteți crede lucrul ăsta, acum treizeci de ani casele țăranilor erau deschise, se duceau la sapă, la coasă și le lăsau așa. Și mergeam în cămară, luam câte o cantă dintr-aia cu lapte prins, rece, bun, mi-era o sete și era o căldură... și câteodată lăsam un bilețel „Mulțumesc!”

C.I. – Și ce ai făcut? Ai făcut fotografii, ai desenat?

M.D. – Mii! Zeci de mii, nici nu știu câte fotografii am. Acum mi-e foarte greu, pentru că voi nu știți. Noi am fost extrem de puțini și am fost foarte puțini de la început și Muzeul s-a dezvoltat foarte mult. Am făcut și Muzeul de Arheologie - Istorie și Muzeul de Științele Naturii, de memorialistică; m-am băgat în foarte multe treburi și fiind personalul foarte puțin, toate trebuia

să le facă unul sau doi oameni. Dl. Nistor a fost un excepțional fotograf, de fapt asta a fost dânsul, asta a fost profesia lui și cea de sportiv. Îi plăcea să umble pe munți, pe dealuri, să facă schi. A avut o colecție uluitoare de fotografii, de clișee din perioada antebelică, de după... Nu a lăsat niciun clișeu la Muzeu. Nimic.

C.I. – Unde sunt?

M.D. – Nu știu. Le-a luat, a vrut să le vândă, nu știu ce-a făcut cu ele. Eu de la dânsul am învățat să fotografiez, dacă am învățat ceva, asta am învățat de la dânsul și am învățat destul de bine. Cu aparate foarte simple, am făcut lucruri minunate. Acum am o arhivă imensă de câteva sute de mii de clișee, alb-negru, diapozitive color, în ultimii ani când au apărut tehnicile color, negative color apoi am început să lucrez și pe aparate digitale. Acum, în sfârșit mi-am angajat un băiat la laborator. Păi noi făceam totul, fotografiam, preparam substanțele care nu le cumpăram din comerț că erau scumpe, toate tehnicile le-am învățat. Developam filmul, făceam măririle, expuneam... Acum încerc să-mi pun la punct toată arhiva asta și să o las Muzeului. Le-am spus înainte de '89, în discuțiile pe care le aveam, de multe ori dure cu tovarășii ăștia, care, ma rog, aveau pâinea și cuțitul în mână, ei luau deciziile, și le-am spus: Nimic nu o să rămână din satele Maramureșului. Ce-a mai rămas din ele? Am un băiat care lucrează la Muzeu, doi am din Valea Izei. Acum trei sau patru ani, știi conflictul, de când or dărâmat biserica aceea greco-catolică. L-am întrebat: spune-mi tu un singur obiect din satul vostru care este un renumit sat turistic, înfrățit cu nu știu câte localități din occident, obiect care să fie mai vechi de cincizeci de ani! O singură casă, o poartă... S-o roșit tot și a zis „Nu avem nimic, domnu' director.” Deci, în câțiva ani de zile a dispărut totul! Ce-a mai rămas? Ce-a rămas în Muzeu. Avem din vadul Izei o casă foarte interesantă, casa Arba – deci a aparținut familiei Arba – care cu un secol în urmă, au moștenit-o doi frați iar în urma unui conflict de împărțire a averii, conflictul a dus până la o soluție absolut dramatică. Au tăiat cu joagărul casa exact în două. Și o încăpere a rămas pe loc unde era, cealaltă au mutat-o în altă parte și la fiecare au adăugat prin construcție o altă încăpere. Problema a fost că am găsit prima [jumătate de casă] cu ancadramentul ușii de intrare și pe urmă, din vorbă-n vorbă, am descoperit acest fapt. Și atunci am descoperit și partea cealaltă a casei în alt loc, am cumpărat-o și pe aia și am eliminat părțile pe care le-au adăugat fiecare și am readus-o la loc. Este un lucru extraordinar! Să vii să vezi în Muzeu. Și se vede cum a fost tăiată și totul absolut. Asemenea lucruri îți dau și bucurii și satisfacții nemaipomenite, dar ele sunt și expresia unui mod de viață, a legilor

interne, a comunităților... Deci, cercetarea de teren a fost baza, pentru că am umblat toate satele, toate podurile, toate cotloanele le-am răscolit!

C.I. – Ne-ai promis că ne spunei povestea atestării Muzeului.

M.D. – Așa, deci am făcut tematica, în '74 am terminat-o. Asta e singura [mea] lucrare despre Muzeul acesta, cu care mă laud atât de mult. E o treabă foarte simplă, dar importantă. Cu tematica și cu un documentar fotografic al valorilor pe care le avem în Maramureș și în plus cu un memoriu, m-am dus cu toate subsioară la București pentru aprobare, că trebuia să ai aprobare, se crea o altă instituție, și aprobările le dădea secția de propagandă a Comitetului Central al Partidului când era vorba de instituții de cultură, în urma unui aviz dat de Ministerul Culturii. Pe atunci ministru adjunct era Tamara Dobrin, care era o femeie inteligentă, cultă – s-au spus foarte multe lucruri la adresa ei, lucruri urâte, foarte multe adevărate, era o femeie pătimașă... Nu știu, fiecare om e cu păcatele lui. Deci m-am dus, era iarnă, nu uit niciodată...

C.I. – În ce an?

M.D. – În 1974 cred, sau în 1975... nici nu mai știu. Am intrat, m-am prezentat la șeful de cabinet, i-am spus cine sunt și am cerut audiență la doamna ministru. Mi-aduc aminte, nu știu dacă voi știți, pe lângă restricțiile alimentare, erau cele de energie... era un frig în Casa Scînteii de' te strîngea în spate. Și parcă acum o văd că stătea în spatele unui birou imens, cu un mantou de blană pe umeri, zgribulind de frig acolo. Mă cunoștea... „Spune Dăncușule!” Avea o voce baritonă de tabagistă, fuma foarte mult. A venit atunci cu mine directorul general, dl. Ioan Antonescu, care era o somitate, un om excepțional care are merite speciale în privința rețelei muzeale din România, și dl. Oprea care a fost secretar de stat în guvernul precedent. „Uitați aici v-am adus documentația, cutare, știți că v-am spus atunci și-atunci”; ea a venit la unul din cursurile astea ale noastre de specializare și ne-a ținut și ea o prelegere nu mai știu pe ce temă, că ea era la facultatea de Filosofie. S-a uitat la mine, s-a uitat la cei doi, i-am văzut că-și cer scuze și pleacă. S-a sculat de pe scaunul ministerial, m-a luat de braț, am ieșit din cabinetul ei, am trecut prin cabinetul șefului de cabinet, care era un bărbat, și-am ieșit pe hol. Holurile acolo sunt imense. Și mi-a spus „Dăncușule ia-ți dosarele – vă spun textual – nu lăsa nicio hârtiuță aici și du-te și faci ce vrei. Dacă lași vreo hârtiuță aici nu o să mai faci nimic.” „Săru'mână, la revedere” și am plecat. Și am început să fac Muzeul. De ce? Pentru că nu s-a mai dat aprobare să se facă niciun muzeu în aer liber în România, pentru că nu a durat mult și s-a cerut mutarea Muzeului Satului din București – nu știu dacă știți

voi, s-au succedat câțiva miniștri, ani de zile s-a încercat treaba asta – și apoi a apărut o dispoziție, scrisă cu litere de-alea mari de la cabinetul doi unde era tovarășa’, ca în afara Muzeului Satului care urmează să se mute, restul, toate muzeele în aer liber din România se desființează. Pentru că avea o ură viscerală împotriva țăranilor, a satului și a tuturor valorilor satului.

C.I. – Bine, dar nu s-a dat curs dispoziției aceleia...

M.D. – Păi nu s-a dat curs. Atunci a venit în salvarea noastră televiziunea, care era organul de presă al partidului. Și acolo au fost oameni cu minte luminată. Ei și-au dat seama de valorile acestea. Îmi aduc aminte că într-o bună zi m-am trezit cu o echipă de la televiziune, am discutat cu ei și indirect mi-au spus „Domnu’ Dăncuș facem aici un punct de demonstrații practice, de artizanat, de tot ce ține de cooperativele de artă populară...” M-am uitat îngrozit și era cât pe-aici să zic „Ce-ați înnebunit? Cum să transform eu muzeul ăsta, că era deja parțial făcut, cu case datate, cu inscripții în latină”...

C.I. – În anii ‘80?

M.D. – Sigur. Indirect mi-au sugerat și mi-au dat de înțeles că asta este salvarea. În felul acesta Muzeul s-a salvat, efectiv! Toată treaba a durat două ceasuri, dar s-a aflat că nu este un muzeu, că este altceva. Să revenim la Muzeu... Deci, nu am primit atunci nimic [aprobarea de înființare a muzeului], am revenit, am început să ne facem treaba... Primul secretar de la Baia Mare era un om înțelept, un om calm și un om cu judecată. Gheorghe Blaj. Dânsul a zis în felul următor – o avea pe fiica lui care lucra la muzeul din Baia Mare, proaspăt absolventă, nu mi-e permis să spun mai mult să înregistrăm treaba asta pentru că mi-e colegă și o femeie de bun simț – „Domnule, noi aprobăm să se facă un muzeu la Sighet, dacă îi ajutați și pe cei de la Baia Mare să facă și ei un muzeu.” Și-n felul ăsta, în mod tacit, fără nici o aprobare oficială nu știu de unde am început și am făcut muzeul la Sighet. Numai că n-a aprobat [înființarea]. Ne-a aprobat fonduri bănești, că un asemenea muzeu nu se poate face așa de simplu. S-a dat comandă, s-a făcut proiectul, pe urmă toate celelalte. Mai târziu, am revenit la Minister, când era doamna Geta Stoica la direcția muzeelor și m-am dus la ea la fel cu dosarul – ea ținea foarte mult la dl. Nistor, la Feri baci. Eu fiind tânăr și entuziast, ea știind că eu voi fi cel care va face și va drege acolo și dânsa ne-a dat o hârtie, o am pe undeva într-un dosar, în care spune că se aprobă extinderea Muzeului Etnografic a expoziției de bază a Muzeului Etnografic din Sighetul Marmăției. Dar ce extindere? Unde? Cum? Dar era o hârtie. O recunoaștere. Și noi nu am fost în nomenclatorul muzeelor etnografice din România oficial

niciodată. Am intrat în Asociația Europeană a Muzeelor în aer liber dar noi nu eram în nomenclatorul muzeelor etnografice în aer liber din România.

C.I. – Și când s-a obținut hârtia [actul de înființare]?

M.D. – Niciodată.

C.I. – Nici acum?

M.D. – Nici acum nu avem o aprobare de înființare a Muzeului în aer liber. Zilele trecute mi s-a cerut, îți cere Fiscu', tot felul de instituții ale statului îți cer actul de înființare. Noi nu avem. A fost foarte, foarte greu când am adus primele unități în muzeu. Dl. Nistor era îngrozit, era speriat – așa era și firea dânsului – când a văzut proiectul acela de o asemenea anvergură, proiectul acela de arhitectură pe care l-a făcut prietena asta a mea Lucaci. Sigur că proiectul era făcut puțin fantasmagoric pentru că nu știa ea exact, dar avea o viziune excepțională. Când îmi aduc aminte, mă îngrozesc. Feri bacsii nu a vrut să vină, a fugit – a fugit, așa am zis eu că eram furios – când am adus primele două case și le-am pus în Muzeu. După ce s-a întors, a plâns... Era foarte sentimental, ținea enorm de mult la mine, ca și la copilul lui. M-a îmbrățișat și mi-a spus: „No' Țuțu – că așa îmi zicea de când eram mic – da' mi-i lăsa să dorm într-o casă măcar o noapte?"; „Cum să nu, Feri bacsii?"; „No' acumă văd că mi s-a împlinit visul.” Și-a șters lacrimile și m-a criticat că de ce am pus bolovani sub talpă și n-am pus blocuri de beton și rostuite cu ciment? Însă a fost foarte bucuros, și eu am fost bucuros pentru că el și-a dorit foarte mult, a ținut foarte mult să se facă acest muzeu, a fost un ideal de viață al dânsului.

C.I. – În ce an ați adus primele două case?

M.D. – Păi în '74 am pus primele case sus. În '81 am deschis și atunci aveam deja biserica în muzeu și cel puțin 10 case.

C.I. – Acum câte sunt?

M.D. – Acum sunt aproape 40... cam așa. Și multe anexe gospodărești...

C.I. – Când a fost adusă ultima unitate, ultima casă?

M.D. – Ultima a fost adusă acum doi ani, nici nu-i montată, e o casă de la Săpânța, nu!... Ultima a fost adusă tot acum doi ani, e montată, e o casă din Șieu cu o inscripție în limba latină foarte frumoasă, e numai ridicată și pusă sub acoperiș, nu e restaurată, nu e conservată și nici amenajată în interior, e doar pusă sub acoperiș. Dar e foarte importantă pentru că aproape toate casele noastre au asemenea inscripții, spre deosebire de cele de la Muzeul Satului care are numai una sau două [case cu inscripții] – una care e tot de la noi din Maramureș de secol XVIII – restul toate sunt de secol XIX început de XX. Sunt foarte importante până și inscripțiile astea, o să le vedeți. Ele însele sunt

monumente de limbă, chiar dacă sunt două cuvinte sau șapte cuvinte. Am grinzii pe care le-am recuperat de la case pe care nu le-am putut cumpăra că nu am avut bani și atunci nici nu mi-am propus, că nici nu visam că vom face muzeu în aer liber; am cumpărat ancadrame de uși, grinzile principale pe care erau elemente decorative deosebite cu semnificațiile lor sau inscripții în latină, în română sau chirilică sau cu datări în cifre arabe... Și sunt unele foarte interesante: „Această casă s-au făcut în anul Domnului 1736 când era foamete și o mierță de mălai costa...” atâția florini. Sau „când judele Ierașului de Sus era pan Saplancai” nu știu cum, Săpânțan scris maghiar, una din vechile familii nobile românești, „parohușii satului erau Ioan și Mihai Mihalyi”, deci ele consemnează lucruri extraordinare. Am aici câteva... nu mai am niciun catalog dintr-asta, toate-s la tipografie. Să vă arăt câteva inscripții foarte interesante. Uite: „Acest lucru s-au (lipsește cuvântul ,făcut’) în anul 1785, începutu în luna lui Dechei, 29 de zile”. Sau casa Iurca de la Călinești, din familia străbunicului nostru, bunicului meu și străbunicului tău (către Ileana Benga), din ramura țărănească a familiei „De la facerea lumii, văleat 7301” sau „Anul Domnului 1798, iunie în 21 de zile, sfântul mucenic Iulieanu”. Asta o deschidem mâine pentru public. A fost restaurată de mult, dar nu a fost amenajat interiorul. Sau alta: „Cu ajutorul lui Dumnezeu s-a lucrat această casă a clejii – adică a parohiei – din îndemnul domnului – apropo – Pavel Săpânțan, judele Ierașului de Sus prin osteneala lui Chendrij Mihai, fiind parohușii satului Ioan și Mihai, iar maistru Chindriș Dan cu Pleș Ionaș în anul Domnului”. Sau: „Din îndemnul Tatălui – asta e în limba latină, am tradus – și cu ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh, meșter – nu, asta-i în română cu chirilice – Pașcu de pe Sălașe se roagă ca să-l pomeniți în sfintele rugăciuni. Această casă au făcut Pop Gheorghe în anul Domnului 1775, a doua joi după sfintele Florii”. „Edificavit 1704 filius Wolfansi”.

C.I. – Dacă înțeleg bine cumva istoria muzeului se împletește și cu istoria familiei dumneavoastră pentru că...

M.D. – Cu instituția neamului, că noi toți suntem neamuri între noi. Aici este o problemă foarte interesantă în Maramureș și asta reiese încă din documentele medievale și pe parcurs s-a validat extraordinar, mai ales pentru cei care cunosc cât de cât viața satelor Maramureșului. Adică, dacă într-un sat, un tânăr nu și-a găsit parteneră de căsătorie la rangul lui, atunci s-a dus în satul vecin. Dacă nu și-a găsit nici acolo s-a dus în cnezatul vecin. Dacă nu și-a găsit, că era mai sus, atunci s-a dus în țara vecină. Țara vecină fiind Țara Chioarului sau Țara Lăpușului sau Țara Hațegului că avem neamuri și pe acolo. Și în felul acesta, toate marile neamuri ale Maramureșului sunt

neamuri între ele. Bunica mea, înainte de a muri, avea 96 de ani a spus: „Te rog să vii și să mă duci să-ți cunoști neamurile”. M-a dus în satul soției mele, la biserică unde era tabloul ctitorului și a zis „ăsta e neamul nost”. Sau un sat mai sus, Săliștea, nici prin minte nu mi-a trecut că părinții, străbunii erau din Săliștea din familia Chiș Vlad, vechile familii nobile de atunci. Deci uite cum toate neamurile astea, prin încrengături, s-au înrudit între ele.

C.I. – Recunoașteți neamurile în casele pe care le-ați adus?

M.D. – Evident. Toate casele astea-s case de nobili. Am și una de porțieș. La verificarea pe care a ordonat-o Maria Tereza familiilor nobile din fostul imperiu, Maramureșul care era al treilea comitat ca mărime în Imperiul Austro-Maghiar a dat numărul cel mai mare de nobili care și-au putut dovedi nobilitatea cu acte, cu documente. Deci, în afară de Botiza, Strâmtura, câteva sate care erau sate de iobagi, restul, toate erau sate de nobili. Că existau iobagi sau porțieși sau aserviți în fiecare sat... existau! Că erau cei care lucrau pentru nobili, erau, dar... n-o să găsești în Maramureș familii de nobil cu numele de Ardelean, nici Moldovan, nici Perța. Țștia toți sunt venetici care au venit, au fost acceptați... Păi așa au apărut rudenii în Maramureș. Toți au venit ca iobagi pe moșiile nobililor maramureșeni ca să ajungă pe urmă să ne domine numeric și știu eu... Nu vorbesc la nivelul Maramureșului din actualele frontiere, mă refer și la partea celor două treimi de dincolo unde dominau slavii și care ne-au acaparat într-o formă sau alta. Fie că a fost slavizată o parte din populația românească, fie că, mă rog, ei s-au înmulțit de așa manieră, încât au ajuns majoritari.

C.I. – Profesorul Pop a văzut muzeul în toate fazele sale de dezvoltare?

M.D. – Profesorul Pop a fost martor la toate etapele. Am foarte multe amintiri cu dânsul în Muzeu, dânsul patrona sesiunea asta de comunicări pe care am făcut-o – cu mândrie spun – pentru prima dată în 1969; eu am organizat-o aici la Sighet pe probleme de obiceiuri de iarnă și apoi în fiecare an venea dânsul aici cu cercetătorii de la Institutul de Etnografie și Folclor din București la care se adăugau universitari, scriitori, dar și cercetători. De aia am fost supărat pe cei din Cluj, că nu prea au venit.

C.I. – Practic legăturile au fost mai strânse cu Bucureștiul mai ales din cauza profesorului Pop.

M.D. – Eu am ținut foarte mult la dânsul și el la noi și a văzut că vrem să facem ceva pentru Maramureș și atunci ne-a sprijinit. Am beneficiat de mult sprijin din partea dânsului. Nu altfel decât moral, dar e suficient. În primul rând era o încurajare, simțai că ai pe cineva la care poți să apelezi oricând pentru un sfat bun, pentru o susținere... avea un prestigiu.

C.I. – Care a fost atitudinea puterii politice față de Muzeul care deja începuse să existe...

R – Cum să vă spun... Lucrurile sunt foarte complicate. Politicul, deci puterea, avea nevoie de instituții de acest gen pentru diferite motive. Muzeul din Sighet care s-a creat așa cum v-am povestit cu hopuri, cu greutate, cu sacrificii era un muzeu valoros, lucru pe care ei l-au înțeles prin sistemele lor de informare. Muzeul a devenit locul unde, atunci când cei de la putere aveau oaspeți, indiferent de unde, din occident, din Răsărit, din ierarhiile puterii, îi aduceau la Muzeul din Sighet că nu aveau unde să-i ducă. N-aveau ce să le arate, că la biserici nu-i duceau. Și dacă voiau să vadă icoanele sfinte, îi aduceau la Sighet unde eu le vorbeam. Apropo, am fost întrebat de tovarășul prim-secretar de icoane și eu i-am spus: știți tovarășu' păi astea sunt valorile noastre extraordinare! Când a fost tovarășul Ceaușescu la Londra și a fost plimbat de regină cu caleașca, British Museum a apelat la noi și am făcut o expoziție, asta-i artă medievală de cea mai înaltă valoare!... „O, dom'le ce avem noi și nici n-am știut!” Toate sunt icoane sfinte, de cea mai bună calitate, pe lemn; avem una dintre cele mai vechi icoane de pe teritoriul României de secol XIV, acuma este la restaurare la laboratoarele de la Cotroceni. Avem de icoane de secol XV, XVI, dar majoritatea sunt de secol XVII-XVIII. Asta era o atitudine. Sigur că ei erau foarte mândri atunci când se exprima cineva vis-a-vis de valoarea muzeului și de ceea ce facem noi. Dar de perioada în care organizam Muzeul Etnografic de aici, mă îngrozesc când îmi aduc aminte. Proiectul l-a făcut un tânăr arhitect care era stagiar, eu eram în primii ani de activitate, al treilea an, și ăsta era arhitect stagiar la Decorativa, la București. Și m-am înțeles de minune cu el pentru că oamenii de aceeași vârstă se înțeleg. A avut o viziune, așa zice eu modernă, care iată a rămas și astăzi ca o idee extrem de interesantă pentru că nicăieri în țară nu s-au făcut astfel de muzee. S-au făcut tot felul de alte sisteme de expunere. Vorbesc acum de muzeul pavilionar. Și venind în control primul secretar, urcând scările, care știa că eu descărcam noaptea camioane, aberația a mers până acolo, încât trebuia panotată toată sala de expoziție, 1400 de m². Trebuia panotată pentru că erau ferestrele din jumătate în jumătate de metru. Și-atunci pentru a înlătura lumina naturală am făcut pereți artificiali. Și-am panotat cu pal cașerat. Și veneau tiruri de-astea imense aduceau de la București pal și le descărcam noaptea eu cu șoferul. Că n-aveam pe nimeni. Nu eram decât noi doi. Era Feri baci, directorul, un moș și eu. Dar nu asta vreau să vă spun. Palul ăsta pleca de la Sighet, de la Combinatul lemnului, de la fabrica de pal, era dus la București la nu știu ce mare depozit și de la București îl aduceam

înapoi cu tirul la Sighet. Este adevăr, vă pot dovedi cu acte! Și vine tovarășul cu suita după el iar eu coboram scările. Mă vede, mă confundă cu arhitectul de la Decorativa și zice: „Ascultă tovarășu’, mai terminați odată cu porcăria asta, mare lucru să agăți niște cârpe pe pereți?” asta a fost concepția primului secretar despre muzeul care apoi a fost atât de laudat și este și astăzi de o lume întreagă.

C.I. – Care dintre ei a fost?

M.D. – Primul secretar de la vremea respectivă, nu vreau să-i spun numele, trăiește la Cluj acum...

C.I. – Dar nu a fost cel care a tăiat panglica?

M.D. – Nu. Înaintea lui. Pentru că muzeul pavilionar l-am deschis în 1971, pe 27 decembrie. Muzeul în aer liber în 1981, după 10 ani. Asta a fost concepția lui, dar la deschidere a venit, s-a așezat în față cu primul secretar de la Baia Mare, cu Feri bacsii, cu Vida Géza și noi care am făcut totul am stat undeva în spate. Și au început să vorbească, să se laude, „Uite ce am făcut noi!”. Dar asta a spus: „Dacă nu iese bine, noi nu am făcut nimic, dar dacă iese bine ...” au spus lucrul ăsta, am auzit eu cu urechile mele. Este poate o surpriză pentru voi că voi sunteți generația care nu ați trăit evenimentele acelea, erau oameni și ei și erau supuși păcatului și vremii. Unul care avea personalitate, demnitate și cât de cât o anume cultură avea o altă atitudine. Unul care era un fricos, un nenorocit care a avut acces într-o funcție politică pe baza altor criterii decât cele valorice, ăla era unul care executa orbește...Eu aș avea infinit mai multe motive decât foarte mulți dintre colegii mei din țară de a denigra și de a rosti cuvinte grele vis-a-vis de regimul trecut. Și asta pentru că familia mea a suferit și chiar eu personal. Eu nu am spus lucrul ăsta, niciodată și nu am ieșit în față din cauza asta...

Acolo unde s-a vrut și unde ai avut un pic de demnitate și ai avut și argumentele cu care să-ți susții ceea ce vrei să faci, s-a putut face și chiar în condițiile acelea. Și ca dovadă, s-a și făcut! S-au făcut foarte multe muzee la noi în țară și dacă nu era generația asta de etnografi - unii mai ușor, alții mai greu, unii în condiții mai grele, mă rog, a depins de zone, de oameni și de toate celelalte - deci dacă nu ar fi fost această generație, azi nu știu ce mai rămânea din tot ce a fost satul românesc în patrimoniul nostru național. Sunt șaptesprezece muzee în aer liber care concentrează zeci și sute de monumente, care sunt o carte de cultură și de istorie națională și de valori care astăzi oricând pot să steie la loc de cinste în Europa noastră.

C.I. – În ce fel a fost implicat muzeul în mișcarea Cîntarea Romîniei? S-au făcut filmări aici, s-au desfășurat etape...

M.D. - Da... sunt foarte multe lucruri interesante de spus... îmi aduc aminte de un episod. Când s-au sărbătorit 60 de ani de la Marea Unire, în 1978 au venit două care de reportaj de la Televiziunea din București, două care cu zeci dacă nu sute de tehnicieni, de ingineri de sunet, de lumini, de tot ce vrei, pentru că eu am găsit aici, încă, la vremea respectivă, aproximativ nouă sau zece persoane în viață care au fost participanți activ la Marea Unire. Și-au venit să-i filmeze, să-i înregistreze și apoi să facă o emisiune de mare anvergură cu filmare în muzeul nostru, care se bucura de mare prestigiu, unde să aducă țărani, lume, de toate și mie mi s-a cerut – am fost chemat la partid – să fac expozeul principal, 16 minute, m-au condiționat exact... Erau atunci niște reguli: trebuia să vorbești 40% despre perioada și problema istorică respectivă și 60% să fie problema actuală, contemporană ... și m-au chemat și mi-au spus: „Tovarășu’, dumneavoastră, pentru că ați depistat oamenii ăștia, aveți un merit deosebit, facem, dregem, dar la marea transmisiune în direct, unde vor fi sute și sute de oameni, toți costumați etc., veți vorbi despre acest lucru și să nu uitați și să găsiți modalitatea ca să strecurați, dar foarte clar și să se audă foarte bine că tovarășul s-a născut în 1918”. Ceaușescu adică. Și am spus, nu vă supărați, eu nu pot să fac asta. Erau de la Comitetul Central de la Baia Mare, de la partid, de la județ în biroul primului secretar de aici. „Cum tovarășu?”; „Păi cum să amestec eu pe Pop Gheorghe din Săpânța care avea atunci 96 de ani, om cât soba asta de înalt, cu părul negru fără un fir alb la 96 de ani, dantura completă, zvelt și vânjos, care a stat 18 ani în închisoare, care l-a primit de două ori pe Maniu la el acasă cu nașterea tovarășului Ceaușescu? N-are nici o legătură. Cum să spun? Explicați-mi dumneavoastră și eu spun.” Le-am mai spus nu știu ce și zic ei: „Tovarășu’, dumneata îți bați joc de noi!”; „Cum îndrăzniți să spuneți așa ceva? Dar nu pot să spun. Ar fi o bătaie de joc să spun eu despre tovarășu’... cum să-l vâr în toată povestea asta cu jubileul a 60 de ani de la Marea Unire?”. Nu știu cum s-a încheiat discuția, dar cert este că în Muzeul nostru, acolo unde mi-am lăsat eu tinerețea și viața, cu oamenii pe care i-am adus, cu toți bătrânii ăștia luminați, l-au chemat pe directorul muzeului din Baia Mare, care a tras un discurs sforăitor despre tovarășul Ceaușescu. Dar eu n-am spus nici un cuvânt. Și nu mi-a făcut nimeni, nimic. În legătură cu Cîntarea Romîniei, este un fenomen care trebuie studiat, investigat cu multă sinceritate și în toate fațetele, pentru că a fost efectiv un fenomen social care a cuprins întreaga țară de la intelectualii cei mai de sus, degeaba vin ei acum să spună unele și altele, dar au făcut-o cu tot sufletul, ba unii cu mult entuziasm, până la ultimul director de cămin cultural sau dascălș din nu știu ce sat. De ce s-au implicat

în mișcarea asta? Pentru că s-au regăsit acolo, sufletește. Asta este. Au simțit. Că au apărut fațetele celelalte, negative, câteodată ajungând până la lucruri rușinoase, ordinare, dizgrațioase, dăunătoare culturii române, e adevărat. Dar asta a depins de oameni. Însă să știți că destul de mulți s-au implicat cu mult entuziasm ...

C.I. – Puteți să-mi spuneți de ce s-au regăsit?

M.D. – Eu cred că asta e o problemă destul de complicată ... Ceaușescu ăsta a fost un mare diavol, că nu pot să spun altfel, un om cu o inteligență nativă care a mers la lucrurile cele mai sensibile ale noastre. El a venit și ne-a zgândărit în problema națională. De la tricolor, la cântecele patriotice la lucruri de felul acesta... Poetului Păunescu, care a venit aici și a-nceput să ne învețe pe noi *Deșteaptă-te române* și tricolorul și celelalte și i-am spus: domnule pentru astea au stat părinții noștri în închisoare și frații noștri... pe noi ne-au învățat părinții. Pe cei, probabil, din vechiul regat, nu. Și-a cerut scuze... Dacă vreți, ne-a redat o speranță. Cel puțin în idealurile acestea atât de frumoase...și în capcana aceasta au căzut foarte mulți. Pentru că nu știu dacă a fost în mod intenționat construită toată problema aceasta sau ea, ca bulgărele de zăpadă, a crescut, a crescut, până când a ajuns ce a ajuns în ultima vreme când era într-adevăr o exagerare. Dar au promovat valori, au ieșit la iveală foarte multe valori. Vă dau exemple din domeniul nostru: astăzi la Sibiu, prietenul meu Cornel Bucur face Academia Meșterilor Populari din România, treaba asta făcând-o și marile muzee etnografice din toată țara. Eu nu m-am ocupat de asta în special, că am avut alte probleme. Dar, au promovat meșterii populari. Păi ce-a făcut Cîntarea Romîniei? N-a promovat meșterii populari? De unde au ei evidența lor? Că majoritatea sunt cu diplome de la Cîntarea Romîniei. Cine i-a scos din anonimat pe toți oamenii ăștia și i-o dus pe scenă, la festivaluri internaționale, la concursuri? Toate trofee luate la Dijon în Franța, Discul de Aur, colierul de nu știu ce, aceleași echipe dinainte de '89 promovate de Cîntarea Romîniei merg acum și le iau a doua sau a treia oară. Eu cred că trebuie foarte atent văzute lucrurile. S-au scos din anonimat acești creatori anonimi... sigur că, așa cum spuneam, trebuie cântărit...partea bună a prevalat sau partea proastă? Asta deja e o problemă pe care deja voi cercetătorii trebuie să o faceți. Dar să știți că a fost și o parte bună. Nu-i permis să ne facem că nu a fost. Am fi necinstiți cu noi înșine. Repet, eu am toate drepturile să vorbesc urât despre perioada și anii aceia, dar nu-mi pot permite să mint.

C.I. – Haideți să nu facem evaluare pozitivă sau negativă a festivalului Cîntarea Romîniei. Ca fenomen cultural, de ce credeți că intelectualii s-au regăsit în Cîntarea Romîniei?

M.D. – Pentru că n-au avut altă șansă. Asta a fost o șansă care li s-a dat. Multora li s-a dat astfel o șansă. Cei care au țâșnit prin acest festival au primit premii bănești, au fost duși la manifestări internaționale.

C.I. – Spuneți de sentimentul național...

M.D. – Asta în primul rând. Pentru că la valorile naționale toată lumea vibrează. Ceea ce s-a întâmplat la noi după revoluție câțiva ani de zile, luați presa și citiți, când am terfelit tot ce aveam mai sfânt. Cei care-au făcut-o se fac acum că nu știu, că au uitat și încep să vorbească invers. Valorile naționale sunt valori naționale, le are oricine. Americanii își arborează drapelul național permanent și peste tot și-odată cu drapelul tot ceea ce înseamnă America, inclusiv formulele de început și de sfârșit ale discursurilor politicianilor.... și noi venim și vorbim prostii despre aceste valori...

C.I. – Credeți că a rămas ceva care ar fi putut să fie semnificativ pentru existența Muzeului și n-am întrebat? Am trecut pe lângă vreun subiect?

M.D. – Da...Toată țara, toți colegii din țară și foarte mulți oameni – pentru că eu fac parte și instituția și eu personal din Asociația Europeană a Muzeelor – știu ca preocupare mea în mod deosebit este Muzeul, știu numai de muzeul în aer liber și de muzeul etnografic în general. Nu știu că eu, 40 de ani, mi-am dedicat, să zic, 70% din viață celorlalte muzee de aici pe care foarte puțini le cunosc. Adică, trebuia, mă obliga conștiința, chiar dacă nu eram, profesional, un specialist direct în domeniu, dar nu am putut să nu dau importanță tuturor aspectelor a ceea ce înseamnă Maramureșul în toate fațetele lui. De la mediul natural, până la viața spirituală. De aceea am încurajat pe colegii care au făcut Muzeul de Științele Naturii, în special domnul Bereș Iosif care a creat practic acest muzeu, eu l-am sprijinit logistic și... mă rog... cu susținerea mea colegială la început și apoi ca director, și azi îl invit și vine la toate manifestările, până la muzeul de Arheologie – Istorie, unde am încercat să punem cât de cât în evidență descoperirile arheologice, documentele, tot ceea ce avem noi, puține, dar ce avem inclusiv partea aceasta de memorialistică, Casa lui Mihalyi de Apșa, care e extrem de importantă pentru istoria culturii și pentru istoria noastră națională în această parte a României și pentru istoria europeană pentru că această familie a jucat un rol excepțional în contextul central-european. Dau numai exemplul celor patru frați Mihalyi. Ion, academicianul de București care în 1900 era juristul comitatului Maramureș,

cu implicații extraordinare în viața socială a acestui comitat. Nu vorbesc de latura științifică, de preocupările lui care au dus la publicarea documentelor medievale, a cercetărilor arheologice, a preistoriei ș.a.m.d. validate pe plan național și internațional. Fratele lui, Petru, 26 de ani a fost membru în dieta de la Budapesta, dar în același timp era președintele Asociațiunii pentru Cultura Poporului Român din Maramureș și a susținut românismul în partea asta. Alt frate a fost mitropolitul greco-catolic al Transilvaniei Victor Mihalyi de Apșa și alt frate, Iuliu, era șeful gărzii Palatului Imperial de la Viena. Doar că îi privim pe cei patru frați în contextul european! Astăzi noi tot vorbim despre Europa, Europa... Eh, uite cu un secol și jumătate în urmă o familie ne reprezenta ca să nu mai vorbesc de nu știu câți alții, care toți erau neamuri cu bunicul nostru, pentru că aici moșiile le aveau Iurca și Mihalyi. Astea au fost cele două familii importante și conacele lor la fel și erau și înrudiți prin alianțe matrimoniale. De prin secolul XIV Iurca, fiind mai bogați, au girat cu averea lor imensă – vreau să spun că am depus acum document – pentru 1600 de hectare de pădure, 6 munți care-au fost ai familiei noastre și pe care trebuie să le primim dea înapoi.

C.I. – Iar în afară de muzeul ăsta, despre care alt muzeu vorbești?

M.D. – Păi este Muzeul Etnografic pavilionar, aici avem istorie, arheologie și științele naturii, Casa Mihalyi de Apșa, sus ați văzut, jos am făcut o mică galerie, toate tablourile le-am primit eu, pentru mine, nu donație. Mi le-o lăsat moștenire unchiu' Traian. Și eu le-am dat toate, absolut toate, muzeului, nici unul nu mi-am reținut. Am șase lucrări de la el, dar le-am cumpărat înainte de-a muri, deci înainte de a mi le dona, printr-o licitație făcută la Banca Națională. Atât. Și restul toate le-am lăsat Muzeului. Apoi avem, ultimul muzeu care l-am făcut, Muzeul Culturii Evreiești, casa Wiesel. Muzeul satului. Bazele memorialului Sighet eu le-am pus, dar nu vreau să spun cu voce tare că se supără Blandiana. Pentru că pe 24 decembrie noaptea, eu am scos un ziar aici la Sighet, intitulat Tribuna Marmației și în numărul din 10 ianuarie '90 am scris primul articol „Închisoarea și istoria”, unde-am spus ce s-a întâmplat aici, crima care s-a produs și-am și propus să se facă un panteon al neamului, mă rog... și alte o mulțime de lucruri. Și-apoi am revenit cu alte articole, m-am dus la Pleșu, când era ministrul culturii, și-am obținut eu aprobarea de trecere în administrare operativă a închisorii, am făcut primele trei expoziții documentare și pe urmă am chemat-o pe Blandiana încoace cu Alianța civică. Însă eu am renunțat să mă mai implic activ, pentru că mi-am dat seama că mă complic prea mult și că nu aveam nici posibilitățile și nici relațiile ei. Ea avea relații, la consiliul Europei cu

doamna Catherine Lalumière, pe care o cunoștea și dânsa a avut o influență foarte mare în a obține de la diferite asociații, alte instituții europene, bani pentru a se crea în forma actuală memorialul. Și-apoi îi place să spună că ea a făcut tot și io-s generos și o las. Și mai avem câteva conservări *in situ* care sunt mici muzee în diferite comune ale Maramureșului. Avem la Ieud, la Bârsana, la Giulești, trebuie să mergeți să vedeți Muzeul Lazăr, la Săpânța, la Vad Casa Kazar...

C.I. – Aceste case sunt donate sau cumpărate?

M.D. – Unele sunt donate, altele sunt cumpărate. Cum am putut. Toate sunt ale muzeului nostru, înzestrate de noi cu tot ce trebuie și sunt în structura muzeului în toate privințele. Deci practic, am creat o rețea muzeală în toată zona Maramureșului istoric. Am creat Muzeul de la Vișeu de Sus. Acolo a fost o colecție școlară, asta este motivul pentru care în program colegii de la Vișeu sunt co-organizatori. Acolo a fost o colecție școlară făcută de dl. Țelman, colecție pe care ulterior noi am îmbogățit-o mult și care a devenit o secție a noastră, a muzeului din Sighet, unde l-am și angajat pe dl. Țelman ca un fel custode. Colecția încet-încet a crescut, am mai transferat și noi o parte din fondul de la noi, pentru că avem un patrimoniu imens și acum doi-trei ani am reușit, cu primarul de acolo, să-i determin să le dea un mic buget și o structură de personal. Și-n felul ăsta s-a creat un muzeu independent. Acum îi încurajez pe cei de dincolo de Tisa. [...]

Interviul se termină, dar reportofonul merge în continuare...

Epilog:

M.D. - Eu cred că e foarte important să fim cinstiți față de noi înșine. Să spunem ce simțim și eu sunt sigur că atunci nu vom fi nici condamnați, nici înjosiți, nici urâți de ceilalți din jur. Să vă spun acum o problemă personală. Eu sunt greco-catolic. Dumneavoastră știți că biserica asta după revoluție a fost blamată și este în continuare. I s-au adus tot felul de acuze. Ca intelectual eu nu pot să cred că nu știți ce a însemnat Blajul, Școala Ardeleană nu pentru cultura românească, pentru destinul nostru național. E posibil să se întâmple așa ceva astăzi? Apropo de ce vă spuneam înainte, dacă sunt întrebat eu spun cu mândrie că am luat ceva premii la București... Domnule, dacă am făcut ceva, a fost datorită educației primite în familie, tatăl meu fiind preot greco-catolic, bunicul meu fiind preot greco-catolic, toți cu rădăcini la Blaj unde am descoperit universul meu spiritual și, dacă vreți, patriotic. Și sunt mândru de aceasta. Eu nu cred că tu te superi dacă ești ortodoxă pentru că eu recunosc treaba asta. Și nu cred că te-am jignit sau te-am supărat cu ceva pe tine. Dacă

vă acuz că voi ați făcut ceva rău, atunci da. Ei, tot așa e și cu celelalte aspecte. Eu nu pot să mint că de fiecare dată când o venit ambasadorul Americii, să dau un exemplu, că n-au fost 4, 6, 10 agenți ai securității în holul muzeului. Și eu eram cu dl. ambasador, îl conduceam prin muzeu... și pe urmă m-a invitat prin sate și la picnic și eu știam că ăia sunt după el. Și a doua zi când m-o întrebat „Ce a vorbit tovarășu’?” Am vorbit despre grapa de lemn, despre cum își îngrașă pământul cu bălegar maramureșenii... „Dar altceva?” „Ce altceva?” „Dar ați fost și acasă?”. Da, l-am dus acasă la părinții mei. „Și ce-ați vorbit? Dar de ce ați mers?”. Păi, pentru că a aflat că sunt fiu de preot și vrea să știe cum am trăit. Pot să mint să spun că nu am spus treburile astea? Am greșit cu ceva? Împotriva cuiva? [...] Când am fost copil, era sărăcia aia cumplită, a fost foamete și o grămadă de necazuri... Atunci m-am dus la Hârnicești la bunicul nostru, nu am mai vrut să vin acasă. Pentru că acolo era bine, eram singur, bunica făcea câte o tavă uriașă de cremeș, prăjitura mea preferată și mergeam la pescuit cu bunicul și mă iniția în vânatoare că avea o mulțime de arme de vânatoare. Avea un salon imens cu panoplii, cu arme medievale și turcești și arabe și armene... așa cum erau în casele boierești. [...] Am fost acolo când a venit prima dată Securitatea, când a făcut prima vizită. Când a făcut o a doua vizită a confiscat armele funcționale. Apoi a venit când i-or confiscat toate armele de panoplie. Apoi au venit și l-au dus pentru totdeauna. Eu am fost martor ocular. [...C.I.] Și am trăit drama aceea în totalitatea ei. Nu era nimeni acolo, numai eu.

C.I. – Câți ani aveai?

R – Păi, eu nu am făcut clasa I. Deci pot fi contestat. Pentru că atunci când trebuia să fiu în clasa I, tata era preot într-un sat pe valea Izei, la Strâmtura, noi eram 5 copii născuți deja, diferența între noi era un an jumătate-doi ani, era imediat după război și eram după foametea teribilă care a fost în Moldova, în Basarabia în special. Foarte mulți moldoveni au venit înapoi. Și-atunci, prin familiile acestea de intelectuali de la sate, de preoți, s-a lansat chemarea ca să fie primiți în familie. Și mama a luat 4 dascălițe la noi. Le-o integrat în familie. Gratuit, fără să-i plătească nimic. Și una din ele o predat la clasa I. Iar ca să o mai salveze pe mama de la necazuri și celelalte, să o scape de unul dintre cei care toată ziua o trăgeau de fustă prin bucătărie, aia mă lua de mână și mă ducea cu ea la școală. Eu eram de vreo cinci ani și ceva. Și la sfârșitul anului mi-o dat premiul I, dar nu m-a scris în catalog. După aceea m-am dus în vacanță la Hârnicești și am rămas acolo unde m-am înscris în clasa a II-a direct, fără să fi făcut clasa I. Atunci au venit perioadele acelea grele cu închisoarea și cu celelalte...

Interviu cu domnul profesor doctor Mihai Dăncuș, Directorul Muzeului Maramureșului

*Prof.dr. Raluca LOZBĂ
Colegiul Național „Dragoș Vodă”
Sighetu Marmăției, Maramureș*

Una dintre cele mai reprezentative personalități culturale ale Maramureșului Istoric este prof. dr. Mihai Dăncuș, descendent din galeria oamenilor de seamă ai acestui ținut. Domnul profesor a avut amabilitatea de a răspunde unor întrebări legate de munca pe care a desfășurat-o, de cercetările pe teren, de strădania de a conserva părți importante din cultura materială a satului românesc.

- Numiți două repere pe care le considerați importante în formarea dumneavoastră ca folclorist și etnograf.

- Simt nevoia să mărturisesc că preocupările mele în acest domeniu sunt mult mai vechi decât data când am venit la muzeu. De altfel, v-am mai spus că am venit la muzeu încă din 1968, vara, dar încadrarea oficială a avut loc numai în 1969. Cum spuneam, datorită unui concurs de împrejurări și a unei perioade din viața mea, am ajuns în situația de a mă retrage într-un sat, din dorința de a nu fi foarte mult în atenția opiniei publice în perioada aceea. La început am fost în localitatea Strâmtura, unde am stat la părintele Cupcea, am locuit acolo, fiind o legătură veche de familie între părinții mei și familia părintelui Cupcea și apoi acolo, prin doamna Cupcea și directorul școlii de acolo am reușit să mă încadrez ca dascăl suplinitor în sat, lucru destul de greu, pentru că dosarul meu nu prea era favorabil pentru așa ceva. Viața pe care am avut-o în sânul familiei Cupcea, relațiile culturale pe care le-am realizat prin prezența diferitelor persoane care veneau acolo, discuțiile care s-au produs, permanentele vizite ale părinților mei acolo mi-au atras atenția asupra valorilor culturale și spirituale, asupra a ceea ce înțelegem în general prin cultura populară și tradițională. Îmi permit să constat acum, după atâția ani, că primele mele gânduri în a mă apropia de acest fenomen extraordinar al culturii populare vin din această perioadă. Asta se întâmpla prin anii 1973-1974. Apoi, după ce mi-am consolidat într-un fel situația, am reușit să mă transfer la Bârsana unde tatăl meu era preot și să fiu încadrat în învățământ acolo. Deoarece nu prea mi-a plăcut să fiu în societatea intelectualilor satului, mi-am făcut prieteni câțiva țărani deosebiți, oameni între 55-65-70 de ani, din

famiiliile cele mai reprezentative (pe atunci nu știam că sunt exponenții acestor famiili, am constatat ulterior), cu care m-am împrietenit și care erau cercul meu de prieteni și de oameni, societatea mea, în mijlocul căreia mă simțeam foarte bine, mai ales în lunile de iarnă. Din toamnă până primăvara târziu îi vizitam pe acești oameni aproape seară de seară, stăteam cu ei până la ore târzii, fiindcă îmi plăceau foarte mult discuțiile pe care le purtam, amintirile lor, adică acel univers extraordinar al țăranului maramureșean, care implica o filozofie existențială specială, implica o cunoaștere profundă despre lume și viață, despre tot ceea ce înseamnă universul țăranesc, care m-a frapat și m-a determinat să încerc și o altă abordare decât cea simplă a acestor discuții amintiri și momente foarte plăcute care se creau în famiiliile acestor oameni pe care îi vizitam. De altfel ne vizitam reciproc, cu rândul, ne întâlneam ba la unul, ba la altul. Am început să-mi notez din ceea ce știu ei și regret foarte mult că nu am făcut niște monografii personale ale unor țărani, numai pentru a pune în evidență acest univers cultural pe care-l dețineau, adică toate cunoștințele lor, de la tehnicile de lucru a pământului, ca să spun așa simplist până la tot ceea ce înseamnă viața spirituală care implica prezența lor în viața satului, a comunității, dar și a problemelor care implicau familia, neamul în sine. Aceste adnotări pe care mi le-am făcut am început să mi le așez în ordine, mi-au oferit o adevărată revelație și m-au determinat ca să –mi schimb într-un fel ceea ce mi-am propus să fac în viață și să mă dedic acestui domeniu. Atunci fiind și în învățământ acolo am început să fac primele culegeri de folclor, de istorioare legate de viața satului, legende, obiceiuri specifice vieții de familie sau cele care însoțeau viața omului peste an, cele legate de anotimpuri, cu o suprapunere cu cele religioase, și încercări de a le explica într-un fel sau altul, dar mai mult voiam ca explicația să vină din partea acestora. În sfârșit, după câțiva ani am reușit să merg la facultate, am avut la început o interdicție în privința aceasta și la sfârșitul primului an datorită unei situații speciale a trebuit să mă retrag la fără frecvență, dar determinant și hotărâtor pentru tot ceea ce a urmat a fost relația pe care am stabilit-o cu profesorul Dumitru Pop, care mi-a fost din primul an profesor la Universitatea din Cluj, la cursul de Introducere în folclor și cu care am rămas în aceeași relație până în anul șase, așa se făceau atunci șase ani, când am făcut cursul de folclor propriu-zis. De altfel, am oscilat între variante de specializare a mea, respectiv pentru literatură universală sau pentru folclor, și am optat în ultimă instanță pentru folclor. Determinant a fost profesorul Dumitru Pop care m-a ajutat foarte mult , cu care am menținut legătura pe tot parcursul celor șase ani cât am fost student și care m-a îndemnat să fac și

prima colecție muzeală, la început în cadrul școlii. Am reușit să fac o colecție foarte valoroasă care a rămas până în zilele noastre dar multe dintre obiecte cu cea mai mare valoare în timp au dispărut. Important este că totuși a rămas și totodată am lucrat și pentru Muzeul Universității din Cluj concomitent. De aceea am rămas într-o legătură permanentă cu domnia sa. Firește că această legătură care s-a creat între noi m-a determinat să-mi fac licența cu o teză care viza obiceiurile, respectiv obiceiurile de iarnă, în special cele care implicau jocurile cu măști din cadrul folclorului obiceiurilor de peste an. Între timp am reușit să vin aici, la Muzeu și asta tot datorită unui concurs de împrejurări pentru că mă afirmasem deja în plan județean prin preocupările mele. S-a dorit să fiu director la Baia Mare, să ocup niște funcții, dar atunci am luat decizia să vin la Muzeul din Sighet, creându-se un post aici. Deci pot să spun că primul reper a fost profesorul Dumitru Pop, care a rămas până la sfârșit mentorul meu științific, spiritual, deoarece la domnia sa mi-am făcut mai târziu și doctoratul.

În primii ani după ce am venit la muzeu am intrat în legătură cu profesorul Mihai Pop de la București, pe care-l cunoșteam bine pentru că descinderile lui în Maramureș de fiecare dată se concretizau și printr-o vizită la părinții mei. Observându-mi preocupările a început și dânsul să mă încurajeze și să mă îndrume dar din altă perspectivă decât cea a profesorului Dumitru Pop. Sigur că era o problemă de formații științifice, una era școala clujeană, alta era cea a lui Mihai Pop de la București. Și această legătură cu profesorul Mihai Pop, *școala Mihai Pop*, m-a marcat în continuare până în zilele noastre. De altfel, domnia sa în anul 1970, când a început cercetările pe Valea Cosăului și care sunt legate într-un fel de întâlnirile noastre la părinții mei la Bârsana, m-a cooptat în echipa domniei sale. M-am ocupat atunci mai mult de etnografie și era firesc deoarece eram de un an și jumătate sau de doi ani la Muzeu. Îndrumările pe care le-am primit din partea domniei sale mi-au fost extrem de folositoare, am văzut dintr-o altă perspectivă și realizarea colecțiilor începute și bine conturate de domnul Francisc Nistor, dar mi-a deschis o perspectivă de structurare a colecțiilor, de studiere a lor, de înțelegere a lor pornind de la vechile sensuri și semnificații, deci un pic mai profund decât latura strict descriptivă și etnografică. În esență, profesorii Dumitru Pop și Mihai Pop au fost mentorii mei spirituali și sufletești despre care pot să spun și să mă mângâi sufletește că mi-au devenit și mari prieteni. Legătura noastră a mers mult mai departe decât cea de relații strict profesionale. Bănuiesc că acest lucru s-a datorat faptului că au înțeles fiecare în felul lui atașamentul meu față de acest univers spiritual și cultural al

satului maramureșean, față de Maramureșului și probabil și-au pus speranțe că voi reuși să fac ceva. Mare lucru n-am făcut dar mă declar într-un fel mulțumit că am reușit să conturez muzeul, la început alături de Feri Baci (n.n. Francisc Nistor), cu care am lucrat foarte bine și i-am fost un colaborator foarte apropiat și sincer și apoi după retragerea domniei sale la pensie am rămas într-un fel singur am început să-mi fac un alt colectiv de oameni mai tineri și împreună cu ei, printr-o muncă asiduă am ajuns să realizăm ceea ce se vede astăzi.

Asta ar fi foarte succint perioada de început.

- Aș dori să prezentați cele mai importante realizări ale dumneavoastră atât ca director al Muzeului, cât și ca un pasionat cercetător al folclorului.

- Eu am spus și îmi place să spun că nu am fost director niciodată, sunt muzeograf și dacă se va confirma lucrul acesta în istorie voi fi foarte fericit. Adică m-am străduit să devin profesionist în munca aceasta de muzeu și primele încercări ale mele m-au încurajat foarte mult și mi-au dat satisfacții extraordinare. Mă refer la faptul că în primii ani, imediat după ce am venit la muzeu am fost pus în situația de a face ceea ce alți muzeografi fac după mulți ani de muncă și de experiență în domeniu. Adică Muzeul nu era deschis pentru public, era o colecție eterogenă de aproximativ 1000 de obiecte din toate domeniile, de la arheologie, științele naturii, artă și etnografie. Nu vreau să minimalizez, ci din contră, vreau să subliniez în special colecțiile de arheologie și cele etnografice, care întâmplător sau nu, s-au bazat pe o selecție riguroasă, științifică sau pe intuiții și au rămas în continuare colecțiile de bază ale muzeului, realizate de dl. Francisc Nistor. Deci au constituit practic nucleul Muzeului nostru. Alături de dânsul, am fost puși în situația de a deschide muzeul pentru public, cu o expoziție modernă pentru vremea aceea, dar iată că este și pentru zilele noastre, încă este admirată de specialiști cât și de publicul vizitator. Spuneam că din primii ani am fost pus în situația de a face ceea ce alții au făcut după mulți ani, în sensul de a elabora tematica de organizare a expoziției de bază a Muzeului Etnografic al Maramureșului, muzeul din centru, din clădirea cu turnuri, acolo unde este și cinematograful. Am văzut schița tematică făcută în 1968 de către dl. Nistor împreună cu arhitectul Peter Dejo pentru organizarea muzeului aici, în curtea complexului lângă biserică sau în incinta Bisericii romano-catolice. Am mers la Muzeul Transilvaniei să văd tematicile pe care le-a elaborat colectivul de cercetare de acolo, muzeografi cu experiență, de-a lungul anilor după război. Am mers la București la Institut, în primul rând la dl. prof. Mihai Pop cu care

m-am sfătuit, apoi la intervenția dânsului am ajuns la Muzeul Satului unde mi s-a pus la dispoziție documente care vizau organizarea Muzeului Satului din București. La Muzeul Național de Artă Populară era director Tancred Bănățeanu, un cercetător excepțional și mare muzeograf și etnograf cu care am intrat într-o relație mai apropiată. Pe baza acestor legături pe care mi le-am creat și a studiului pe care l-am făcut în aceste mari muzee și colective de cercetare am îndrăznit să vin acasă și să elaborez tematica de organizare a Muzeului Etnografic cu Feri baci. Sigur că partea teoretică mi-a aparținut, dar contribuția dl. Nistor, repet, a fost extraordinară, toată expoziția s-a bazat pe nucleul de obiecte pe care le-a adunat dânsul. Deschiderea a fost un mare succes, având loc pe 26 decembrie 1971, a fost validată ca una din cele mai bune expoziții de bază, respectiv Muzee Etnografice deschise până la acea vreme în România și asta m-a încurajat și m-a determinat să merg mai departe cu cercetările mele în încercările de a deschide alte perspective de dezvoltare. Nu pot să trec peste faptul că legătura pe care am stabilit-o cu dl. Tancred Bănățeanu, acest mare specialist, etnograf și muzeograf a avut un rol determinant în forma modernă de prezentare a patrimoniul etnografic din cadrul acestei expoziții de bază, în sensul că tematica pe care am întocmit-o împreună cu dl. Nistor am rediscutat-o cu dl. Tancred Bănățeanu și cu colectivul dânsului de acolo. A fost preluată de conducerea direcției muzeelor de atunci, unde era director dl. Nicolae Ungureanu foarte bun specialist în domeniu, succedat de George Anania și, în final, s-a decis ca un colectiv de la Muzeul de Artă Populară a Republicii de atunci, actualul Muzeu al Țăranului Român, sub directa îndrumare a lui Tancred Bănățeanu la care s-a adăugat și George Anania să ne sprijine în amenajarea muzeului. Amenajarea unui muzeu presupune în primul rând un plan tematic, un proiect de arhitectură, care s-a realizat de către arhitectul Bobi Niculescu care lucra atunci la Întreprinderea Decorativa din București, singura specializată în organizarea de expoziții muzeale, dar nu numai, pentru că toate expozițiile care se făceau peste hotare se făceau prin această întreprindere. Poate că astăzi, zic eu, după atâția ani rezultatul atât de spectaculos al acestui muzeu s-a datorat și tinereții noastre de atunci, pentru că Bobi Niculescu era arhitect stagiar și eu eram un fel de muzeograf stagiar și a fost o conjuncție fericită în acest lucru, fiecare fiind dornic de afirmare. Țin minte că primul secretar de atunci care n-a dorit sub nicio formă să se facă acest muzeu în clădirea respectivă, (ei voiau să facă acolo ceva cârciumă), venea periodic să vadă în ce stadiu suntem și el mă confunda întotdeauna pe mine cu arhitectul Niculescu, pentru că aveam amândoi părul mare și brunet. Semănam într-un

fel. Mi-a zis odată „Mai terminați odată cu porcăria asta, mare lucru să agăți niște cârpe pe pereți” și asta mi-a rămas așa, cicatrizat în sufletul meu. De aici puteți să vă dați seama care a fost aprecierea și punctul de vedere al celor de atunci care conduceau destinele orașului și nu numai vis-a-vis de cultură și de patrimoniu, ci și de tot ce înseamnă istoria noastră națională. Deci, asta a fost una din marile realizări de început care l-a încurajat teribil de mult pe dl. Nistor, pe Feri baci, fiindcă dânsul nu și-a imaginat că va ieși atât de bine Muzeul acesta, ci era un pic sceptic. Faptul că a reușit atât de bine proiectul acesta l-a încurajat și mi-a zis: „No, Țuțu, acum facem Muzeul Satului. Pe acesta l-am făcut”. Am răspuns: „Da, Feri baci, dar nu în curtea Bisericii, unde era proiectul”. A fost o discuție între noi, nu altfel decât foarte prietenească, ca de la unchi la nepot și care a durat destul de mult. A ținut foarte mult să-și vadă visul împlinit, deci și realizarea acestui Muzeu în aer liber și avea teama permanentă că nu va reuși să se realizeze în perioada cât domnia sa mai era director la muzeu. De aceea insista să facem acest muzeu aici în curte. Povestea e destul de lungă, o sintetizez; până la urmă am reușit să-l determin și să-l conving că trebuie găsită o altă locație, au fost mai multe variante: la Grădina Morii, sus pe Solovan, erau și chestii de astea romantice. Până la urmă am găsit terenul de pe dealul Dobăieș cu formele acelea atât de caracteristice ale spațiului maramureșean, cu râul Ronșoara la poalele dealului, ce întrunea toate condițiile, un pic lateral față de oraș dar cu un teren foarte bun. A început munca de edificare a acestui muzeu. Aceasta însemna în primul rând achiziția de patrimoniu. Nu erau bani nici atunci, așa cum nu există nici azi pentru muzeul din Sighet, căci pentru alte muzee au fost și sunt și astăzi. Noi având acest stigmat al Maramureșului istoric, nu-i dureau foarte mult pe demnitarii politici din vremurile acelea de problemele noastre. Menționez ceva pentru a fi trecut în istorie: la ultima vizită a lui Ceaușescu în Sighet, unde nu a fost primit cu fastul acela extraordinar din alte părți, oamenii care au fost constrânși să meargă să-l ovaționeze, țineau steagurile în bernă sau ca un par pe umăr și în fine el a observat și a stat foarte puțin și atunci a spus: „Să se termine odată cu cuibul acesta de nobili din Maramureș”. Deci, eu cred că a fost o acțiune de distrugere programată a Maramureșului ca structură social istorică, ca tot ceea ce s-a creat în acest spațiu, în această depresiune intracarpatică de-a lungul sutelor și, de ce nu, a miilor de ani și s-a consolidat, a deranjat foarte mult structurile politice de atunci, mă rog, ideea în sine a societății socialiste și comuniste. De aceea a ajuns la expresia aceasta. Iată că au trecut 20 de ani de la revoluție și în continuare cuibul de nobili deranjează și acum, însă în ciuda tuturor

maramureșenii răbufnesc și rezistă, și nu numai că rezistă, ci doresc să se afirme în plan economic și cultural, iar ieșirile peste granițele țării au confirmat puterea extraordinară care s-a acumulat în acești oameni de-a lungul generațiilor. Și iată răbufnirea în condiții de libertate cu rezultate extraordinare. Nu întotdeauna cele mai fericite ca rezolvări, pentru că sigur nu toți au beneficiat de o a anume cultură care să-i determine să-și valorifice poate altfel acumulările materiale pe care le-au realizat. Deci, așa cum ziceam, am pornit cu Feri baci amândoi, să căutăm și să selecționăm din patrimoniul excepțional pe care l-am inventariat cele mai reprezentative piese, pentru a putea apoi să găsim soluțiile financiare de a le achiziționa și să purcedem la realizarea Muzeului Satului Maramureșean, a Muzeului Arhitecturii Maramureșene, cum l-am denumit atunci iar ulterior, printr-o corectură tematică pe care am făcut-o, l-am denumit așa cum trebuie să și rămână, Muzeul Satului Maramureșean, pentru că e singurul muzeu în aer liber din România care întrunește sub raport tematic și ca formă de prezentare structura unui sat tradițional. A fost foarte greu și efortul a fost teribil de mare pentru că am inventariat peste 700 de case care erau foarte vechi, începând cu secolul XVI-XVII-XVIII, preponderent secolul XIX, mai puțin secolul XX și pe urmă a trebuit să elaborăm criterii de selecție. Am ajuns la concluzia că singurul criteriu pe care trebuie să-l avem ca bază să fie cel al vechimii. De ce? Pentru că Maramureșul conserva în anii aceia (anii '70) spre deosebire de alte zone ale țării un patrimoniu extraordinar. Între aceste sute de case, obiective care vizau tematica pe care am elaborat-o, erau foarte multe care purtau inscripții certe în latină sau în română cu caractere chirilice, cu cifre arabe. Atunci am zis că primul criteriul și cel de bază trebuie să rămână criteriul vechimii, dar cu atestări scrise, adică să nu scăpăm niciunul din aceste vestigii, din aceste valori extraordinare ale patrimoniului maramureșean. N-am reușit să le evaluăm pe toate, bineînțeles, dar în politica de achiziții am avut întotdeauna în vedere acest lucru. Poate că am renunțat din lipsă de fonduri la monumentele cu arhitectură specială, caracterizate prin monumentalitatea lor, având elemente de decor deosebite, așa cum încă mai sunt în Maramureșul nostru, dar cu mare durere în suflet a trebuit să renunțăm la ele pentru a le putea achiziționa pe cele care purtau aceste inscripții la care eu am ținut teribil de mult și astăzi se confirmă că am avut dreptate, pentru că este singurul muzeu din România și nu numai care conservă aproape întregul patrimoniu datat cert cu inscripții și fără semne de întrebare.

Deci în această perioadă am început elaborarea tematicii, pe care am publicat-o acum după mulți ani („Acta Musei Maramorosiensis”, VII/ 2009, p. 354, n.n.). Atunci nu aveam o publicație în care să o pot publica și nici nu se publica așa ceva și am considerat că acest document trebuie să-l am întotdeauna la îndemână ca un îndreptar, ca un material de îndrumare în realizarea acestui deziderat care astăzi este Muzeul Satului Maramureșean.

Tot ca director al Muzeului, am vrut să fac cunoscut patrimoniul Maramureșului peste hotarele țării și am organizat în acest sens expoziții în țările Europei și nu numai, încă înainte de 1989, în cadrul schimburilor culturale, la care era invitată România. La Torino am organizat expoziția „La civilita rurale dei Carpati”, o expoziție extraordinară, unde ponderea principală a avut-o patrimoniul din cadrul muzeului nostru și eu am fost organizatorul acestei expoziții. Am participat personal doar la această expoziție și aici prin intervenția directă a guvernului italian la președinția României, deoarece de cele mai multe ori erau trimiși alții. Acolo am ținut și o conferință care a deranjat un pic, poate de aceea au urmat anumite constrângeri. Am participat la o expoziție la Düsseldorf, la Londra, la Paris iar după 1990 am organizat nenumărate expoziții în toate țările: Franța, Italia, Germania, Spania.

- ***Cum erau privite obiectele românești?***

- Foarte bine, la superlativ, pentru că este o cultură și o civilizație specială.

- ***Atunci încă nu ne asimilau cu țiganii, cu maneliștii.***

- Nici pe departe, din contră. Avem extrase din presă sau alte mărturii din perioada respectivă. La Budapesta am făcut o expoziție uriașă, imediat după revoluție, mai mare decât expoziția de bază din muzeul nostru, în Palatul Huniazilor, din Budapesta. Tot palatul, de la intrare era plin de obiectele tradiționale românești. A participat întregul corp diplomatic, au apreciat expoziția ambasadorul Statelor Unite, ambasadorul Israelului, ambasadorul Germaniei la Budapesta și au vorbit despre valorile noastre. A fost emoționant de-a dreptul. Am făcut o altă expoziție la Maastricht, în Olanda, atunci când a fost celebra Conferință de la Maastricht, unde s-au întâlnit toți șefii de stat și la expoziția aceea au participat 40 de țări ale lumii. Structura tematică a fost propusă de Umberto Eco la care s-a asociat profesorul Sorin Alexandrescu, o somitate culturii române, nepotul lui Mircea Eliade și care este profesor la Universitatea din Amsterdam. A fost o aventură întreagă și patrimoniul dus de muzeul nostru a fost cel mai apreciat

din toate celelalte. Expoziția era pe o temă filosofică generoasă, intitulată „Cerul și pământul”, vă dați seama.

- ***Să nu ne mirăm atunci că numeroși cercetători străini au vizitat Maramureșul. Care sunt cercetătorii străini care au vizitat Maramureșul și care a fost impactul pe care l-a avut asupra lor contactul cu locurile și oamenii de aici?***

- Maramureșul a intrat în atenția cercetătorilor străini, subliniez acest lucru, prin profesorul Mihai Pop. Toți cercetătorii care veneau în schimburi culturale, căci și în perioada de dinainte de 1989 România nu era o țară izolată, avea relații culturale cu numeroase țări ale lumii, și veneau foarte mulți cercetători, universitari, studenți, doctoranzi care erau implicați în acest fenomen. La cercetările interdisciplinare de pe Valea Cosăului, desfășurate între anii 1970-1974, unde din zecile de cercetători implicați, o pondere mare o aveau cercetătorii străini: americani, francezi, nemți, spanioli. Deci nu am fost o țară izolată, cum vorbesc unii și alții. Eu nu vreau să fac apologia anilor de atunci, nici nu sunt un nostalgic, ba din contră, am amintiri foarte neplăcute, dar nu putem eluda adevărul. Sigur că toți veneau la București, intrau în schimburile acestea instituționale, prin universități, prin Academie, prin Institutul de Etnografie și Folclor. Atunci toți cei care veneau pe domeniile acestea – sociologie, antropologie socială, etnografie, etnologie, folclor toți ajungeau la dl. Mihai Pop, pentru că, spre deosebire de Mihai Beniuc, care știa șapte limbi și rusește, Mihai Pop știa 12 limbi pe care le vorbea cursiv și nu numai pentru aceea, ci pentru că era deja recunoscut pe plan mondial, fiind *profesor visiting* la marile universități americane, în Anglia și alte țări ale lumii, deci era un nume consacrat. Toți care veneau la dânsul erau trimiși la Tuțu (*Tuțu fiind eu*), adică îi trimitea în Maramureș, la noi la Muzeu și pe urmă trebuia să-i îndrum, să le caut gazdă, să-i pun în legătură cu țărani, să stau cu ei pentru acomodare, să-i deschid un pic înspre lumea satului, înspre filosofia satului, înspre concepția oamenilor despre lume și viață, deoarece oamenii aceștia picau din America, de la Chicago, din Los Angeles direct în Glod sau în Ieud ori Breb. Unii aveau o experiență de cercetare, alții erau la prima lor experiență. Astfel au venit în Maramureș destul de mulți și unii s-au afirmat în mod special, cum este Gail Kligman, care este azi o somitate în lumea științifică mondială, nu doar în cea americană, și care iată a scris câteva cărți despre România, unele înainte de 1989, altele după, cu o notă specială despre acea lucrare excepțională *Nunta mortului* publicată înainte de 1989, pe care mi-a trimis-o pe căi ascunse, deoarece a spus că ea nu mai vine până când este „tovarășul”. Bineînțeles că

mi-a trimis cartea, care a ajuns și la cei care urmăreau aceste lucruri și ea are unele adnotări speciale privind regimul, care sunt probleme mărunte astăzi, eu așa le văd. Deci ea este unul dintre cercetătorii valoroși despre care spuneam, apoi este Joel Marrant, care a lucrat mai mult la Poienile Izei, amândouă păstrând și astăzi legătura cu oamenii satului. Joel Marrant a făcut chiar o teză de doctorat și a publicat numeroase studii și articole despre cultura și valorile noastre patrimoniale și culturale. Danielle Mason a făcut primele cercetări în Breb, tot în anii 70, înaintea lui Karnoouh. Ea și-a publicat lucrarea *Femeile din Breb*, o carte extraordinară, din păcate puțin cunoscută de cercetători, în revista „Studii balcanice” din Paris, revistă condusă de Paul H. Sthal, fiul lui H. H. Stahl. Un număr întreg al revistei de format A4, aproximativ de 200 de pagini este dedicat exclusiv acestei lucrări a lui Danielle Mason. Autoarea tratează viața socială a femeilor în tot ceea ce înseamnă implicarea lor în riturile de trecere, pentru că femeia este cea care performează în riturile care vizează viața și moartea, bărbații fiind implicați în activitățile din afara casei. Claude Karnoouh a studiat ani și ani la Breb și a adunat o arhivă imensă pe care o va dona Muzeului Maramureșului. Karnoouh este un filosof foarte profund care a reușit să pătrundă în acest univers extraordinar al satului românesc și în mentalul nostru; mai mult decât atât el a avut prin personalitatea lui, legături profunde și cu intelectualii de marcă ai țării, și de la București și de la Cluj, unde a fost ani de zile profesor la Catedra de Filosofie. Au venit numeroși japonezi, Miya Kosei, Minoru Nambara și alții.

- ***Care este contribuția dumneavoastră la organizarea Festivalului de datini și obiceiuri de iarnă de la Sighet?***

- Cu toate că am fost solicitat în organizarea festivalului încă de la prima ediție, eu nu revendic rolul important, ci doar în organizarea Sesiunii științifice din cadrul festivalului. Festivalul era în organizarea conducerii de atunci, care se făcea pe preceptele specifice perioadei, adică se organiza un comandament unde tovarășul cutare îi chema pe activiștii culturali, pe toți factorii responsabili, se dădeau sarcini, lucru care mie nu mi-a plăcut și de aceea nu m-am implicat, doar când am fost obligat. Buna organizare a contribuit la faptul că Festivalul durează de peste 40 de ani, până în zilele noastre. Asta deoarece s-a impus de la primele ediții, atât pe plan național cât și internațional. Despre sesiune vreau să spun că, înainte de prima ediție, Mihai Pop, care se considera un fel de rudă cu noi, care a dormit în casa părinților mei de nenumărate ori, fiind împreună cu câțiva colaboratori ai săi, (printre care Mihai Dimiu, de la Institutul de teatru și cinematografie, a cărui

teză de doctorat este despre istoria teatrului, pornind de la teatrul popular, Irina Șafarica, căsătorită Nicolau, care a performat strălucit la Muzeul Țăranului Român după revoluție, ea fiind cercetătoare la Institutul de istorie literară și folclor, Sanda Golopenția Eretescu, Anca Giurchescu, Constantin Eretescu) a spus : „Hai să punem pe hârtie și să facem o sesiune”. Toți erau acolo, în casa imensă, ca toate casele preoțești și atunci s-a pus la cale sesiunea de la Sighet. Așa a apărut prima sesiune științifică.

Deci eu personal m-am ocupat de sesiunile științifice, care, în afară de prima, pe care am ținut-o la Liceul „Dragoș Vodă”, deoarece atunci nu aveam sală, restul s-au ținut la noi la Muzeu. Prima sesiune a fost foarte interesantă, cu peripeții și întâmplări pe care nu le voi uita. Toate sesiunile până târziu au fost patronate de Mihai Pop. Veneau cercetători de prestigiu de la institute de cercetare universitare dar și cercetători de la noi. Domnul Mihai Pop avea o înțelepciune și o bunătate specială, pentru că noi aveam o anumită naivitate la vremea aceea, dar nu te privea cu dispreț sau superioritate, ba din contră, cu multă înțelegere și încerca să ne ajute. Fiecare propoziție pe care o rostea Mihai Pop era o idee care putea să fie dezvoltată într-o cercetare, într-un studiu, într-o carte. Deci el tot timpul emana idei, cu o generozitate nemaipomenită, deoarece venea câte unul care îi prelua ideea și pe urmă el venea și o dezvolta și spunea: „Dacă vrei să faci treaba asta, uite, fă așa, ai bibliografia aceasta etc.”.

Muzeul neavând bani, festivalul era finanțat nu de oraș, nu de casa de cultură, ci era în finanțarea Casei de Creație din Baia Mare. Ei primeau banii pentru a organiza acest festival la Sighet. Implicit și decontările celor care veneau la sesiune. Având bani, ei plăteau treaba asta și atunci, în primii ani, au luat toate comunicările din dorința de a le publica ei, dovadă volumașul apărut în 1973, ce cuprinde comunicările de la primele două ediții. După aceea încă vreo zece ani au preluat ei lucrările dar n-au mai scos nimic. Atunci mi-am dat seama că ceva nu este în regulă și am încercat să recuperez de la diferiți participanți, să le scriu și să-i rog să-mi trimită materialele pe care o să încercăm să le publicăm noi dacă ceilalți nu o fac. Așa am reușit să adun destul de multe materiale, dar totuși puține în raport cu câți au participat și câte lucrări s-au susținut aici la Sighet și care apoi au fost publicate în alte părți. După primii ani, au abandonat cei de la Casa de Creație să se mai implice, trimițând un excepțional muzicolog acolo, care a înregistrat pe bandă comunicările. Din păcate, el a murit și benzile s-au pierdut, fără să mai poată fi valorificate. Muzeul a fost instituția care a organizat toate sesiunile de comunicări, de la prima, doar în primele s-au implicat cei din Baia Mare în

ceea ce privește finanțarea, apoi și acest lucru l-am rezolvat noi, cu eforturi extrem de mari, nefiind niciodată bani suficienți pentru așa ceva. După revoluție, nu s-a schimbat nimic în desfășurarea acestor sesiuni. Au venit aceeași oameni, cu aceleași preocupări. Nu pot spune că s-a îmbunătățit cu ceva, deși în mod normal trebuie să se îmbunătățească, dacă nu cu altceva, măcar cu suportul material care trebuia să fie altul, tocmai pentru a da amploare și a valorifica la un mod superior rezultatele. Din păcate, nu am beneficiat de treaba aceasta. Însă e foarte important că rezistă și festivalul și sesiunea, după atâtea zeci de ani, într-un oraș micuț, într-un oraș izolat, oraș mort din punct de vedere economic și îmi pare rău să spun, fără perspective apropiate de a se reabilita într-un fel. Apoi vreau să remarc faptul că singurul lucru pozitiv și foarte important după revoluție a fost că am putut să publicăm, deoarece înainte nu am putut să publicăm nimic, decât cu viza Comitetului Central, secția de propagandă, biroul 2, tovarășa. Orice publicație se făcea numai așa. Am reușit după revoluție să publicăm seriile acestea: „Acta Musei Maramosiensis”, revista „Tradiții și patrimoniu”, monografiile locale și sătești.

- ***În ceea ce privește activitatea dumneavoastră de cercetător al folclorului, care sunt cele mai importante realizări?***

- Începuturile au fost legate de culegerile de folclor ca la oricare folclorist. Apoi au urmat încercările de interpretare. Am publicat în volume sau culegeri, prima cercetare propriu-zisă fiind teza mea de licență „Obiceiurile de iarnă și jocurile cu măști în Maramureș” pe care apoi am valorificat-o și în volumul lui Francisc Nistor, apoi am dat o sinteză acum. Dar am abordat și alte categorii ale folclorului, am adunat balade, descoperind la Ieud o variantă a Mioriței cu cei trei păcurărei, o variantă a baladei Pinte, asta mai demult, cu zeci de ani în urmă. În mod deosebit am început să adun scrisori în versuri din Poienile Glodului și asta după ce am descoperit un manuscris al unchiului meu Gheorghe Dăncuș care a pus printre primii problema scrisorilor în versuri și valoarea lor din această perspectivă. Vreau să spun că unchiul meu, Gheorghe Dăncuș, are câteva lucrări foarte importante în domeniul folcloristicii, el pune niște probleme în alt fel decât ceilalți cercetători. Am un volum numai cu articolele publicate de el pe diverse teme de folclor. Am fost interesat de toate categoriile folclorului dar am marșat pe scrisorile în versuri. Am mai scris și articole, în diverse publicații iar unele obiceiuri le-am valorificat filmic, în colaborare cu Studioul Sahia. Există la Muzeu o arhivă destul de mare pe care încerc să o transcriu pe calculator.

- *O realizare deosebită a dumneavoastră a fost constituirea unei arhive cu documente valoroase despre folclorul maramureșean.*

- Îmi pare foarte rău că preocupările mele de-o viață au fost preponderent direcționate spre întregirea și desăvârșirea muzeului pe toate categoriile și secțiile și timpul nu mi-a permis să mă ocup mai mult de arhiva de folclor, pe care am adunat-o de-a lungul acestor ani. Aș spune că ea are două componente: este arhiva proprie, culegerile mele pe care le-am făcut de prin 1974-1980 și arhiva unor culegeri făcute de alți folcloriști și care mi le-au încredințat pentru păstrare și eventual o publicare ulterioară. Uitându-mă în depozit, mi-am dat seama că am o arhivă mare, putem vorbi de mii și mii de pagini, manuscrise, care așteaptă să fie valorificate, urmând să intre în circuitul științific. În această arhivă au intrat manuscrisele lui Gheorghe Dăncuș, cu câteva mii de producțiuni folclorice, adunate din Maramureș, în special din satul Ieud, dar și din alte localități, dar și din alte zone ale Transilvaniei, când făcea cercetări în campanie prin Institutul de Folclor din Cluj și Asociația Filologilor și Folcloriștilor, în perioada când lucra la Muzeul Etnografic al Transilvaniei. O parte din materiale sunt pregătite deja pentru tipar.

Apoi am o parte din arhiva lui Petre Lenghel Izanu, manuscrise și volume constituite și care urmează să fie publicate după o revizuire actuală. Avem de asemenea manuscrise ale învățătorului Vasile Anania legate de obiceiuri și tradiții din Maramureș. Avem numeroase caiete de folclor pe care le-am adunat prin elevi sau studenți. Cel mai vechi este un manuscris din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea care a aparținut preotului Ioan Coman, care din fericire s-a păstrat integral, peste 700 de pagini. Și acesta e gata de tipar, să sperăm anul acesta.

Sigur că o viață întreagă omul tot adună cu speranța că va reuși să le valorifice, dar iată că vine generația voastră care sper să-mi continue munca.

- *Considerați că în Maramureșul istoric tradițiile, obiceiurile și folclorul vor continua să existe ca o trăsătură fundamentală a oamenilor acestor locuri sau, după cum observa Claude Karnoouh, va interveni globalizarea, uniformizarea atât în ceea ce privește îmbrăcămintea, construcțiile, textele literare („făcăturile”)?*

- Eu totuși am o speranță, am scris eu un articol despre disoluția valorilor satului românesc, publicat în revista „Datina” de la Constanța. Au fost niște etape în ceea ce astăzi înțelegem prin distrugerea satelor, mă rog, a comunităților rurale din România cu trimitere directă la Maramureș. Aș putea spune că a început în perioada interbelică, când au apărut primele semne de

dezvoltare economică, alta decât cea care a dominat acel patriarhat până la începutul secolului al XX-lea. Satele noastre erau închise, erau, aş putea zice, autarhice, ceea ce nu prea convine multora să spui, dar acesta e adevărul, deoarece se consuma totul în interiorul satului, tot ce se producea în sat de către ţărani era pentru consumul propriu. Ei au ieşit foarte târziu să-şi vândă laptele, brânza, lâna, fructele, la sfârşitul secolului al XIX-lea, târziu, când au pătruns comercianţii evrei şi trebuie să subliniez rolul extraordinar pe care l-au avut oamenii aceştia, pentru că au stimulat oamenii în dezvoltarea pomiculturii, a tuturor ocupaţiilor tradiţionale în care s-au implicat. Perioada de după război, prin pătrunderea socialismului, prin acţiunea de colectivizare a fost cea mai puternică şi a zdruncinat structurile tradiţionale, a spart aceste structuri şi n-a reuşit să le înlocuiască cu altceva. Au distrus legile nescrise ale satului, dar nu le-au înlocuit, au distrus jocul satului la şură unde erau tinerii aşezaţi, grupaţi pe ierarhii, părinţii şi bătrânii stăteau deoparte şi ţineau sub observaţie tot ce se întâmpla, relaţiile şi aşa mai departe, viaţa morală a satului era sub o atentă observaţie a comunităţii, iar abaterile erau aspru sancţionate şi corectate. Toate acestea s-a încercat să se înlocuiască, în primul rând să se înlăture şi apoi să se înlocuiască cu alte forme. Dar nu s-a reuşit acest lucru. Aceştia au fost germenii care au produs primele fisuri, acea spargere despre care vorbeam eu. Apoi mutaţiile acestea extraordinare care s-au produs în dezvoltarea economică a oraşelor care au atras foarte mulţi oameni de la sate. Îmi amintesc că pe vremea când eram fecior, necăsătorit, veneau autobusele care aduceau 2000 şi ceva de fete între 18 şi 20 de ani la fabrica „Unitatea”.

- *Şi Claude Karnoouh inserează un cântec care se referă la acest fapt. „Unitatea, bate-o doamne/Le-o făcut pe toate doamne/. Au plecat cu bluz de lână/ Şi-acum vin cu ceas pe mână./ Au plecat cu stanul rupt/ Şi-acum vin cu minijup”.*

- Da, eu i-am spus aceste versuri. Veneau în Sighet peste 4000 de oameni care munciau la Combinat , care apoi s-au întors acasă. Să vezi tu fata aceea de la ţară, de la sat, care era cu credinţă în Dumnezeu, care păstra nişte reguli de conduită, care avea un comportament decent şi o atitudine corectă din perspectiva morală, s-o vezi peste doi ani cum vine dimineaţa la cafea, în minijup şi comandă un pahar de rom, că aceasta era moda atunci, cu o cafea în faţă şi aprinde ţigara. Şi fetele se reîntorceau în sat unde duceau acest mesaj care încet-încet a prins, şi asta numai sub raportul moralei şi comportamentului. Apoi s-a observat în toate celelalte domenii: schimbarea vestimentaţiei, atitudinea faţă de religie, faţă de valorile tradiţionale. A

început să le fie rușine față de propriile lor valori , toate acestea cu implicații negative în schimbarea arhitecturii satelor, căci foarte repede s-a înlocuit arhitectura de lemn cu cea de cărămidă, ciment.

După 1989 a fost apogeul, când au ieșit în străinătate și au venit cu foarte mulți bani. Satele fiind colectivizate, înainte oamenii mergeau la lucru în țară, pe toate marile șantiere, în Bărăgan, în Banat, în zonele acestea agricole. De acolo nu veneau cu prea multe lucruri bune, căci trăiau împreună cu ceilalți de unde au preluat numai lucrurile rele și încet-încet au adus bani și au construit case, au abandonat agricultura, creșterea animalelor, și-au abandonat ocupațiile din care au trăit până atunci, idealul lor fiind să-și facă o casă mare. Vecinul, la rândul său a făcut una cu 30 de cm mai mare, vecinul lui cu 50 de cm mai mare , asta înainte de '89 iar prin ocol (prin curte) creștea iarba, nu mai erau roțile de la căruță și urmele de copite de la cai sau boi. Încet-încet n-au mai crescut animale, au renunțat, nu voiau să accepte socializare. Ca persoane private nu puteau să-și dezvolte lucrurile astea și refuzau să se integreze în colectivizare și socializare. Și a venit 89 și s-au dus care unde.

- ***Acum credeți că mai este posibilă recuperarea tradițiilor?***

- Numai prin neam, asta este speranța mea și de aceea eu am spus că am o altă viziune, deci acest relict medieval, instituția neamului, în Maramureș funcționează și azi, în 2010 și eu văd speranța revigorării Maramureșului, în alte forme, evident, adecvate vremurilor noastre prin această instituție a neamului, pentru că ea prinde foarte bine, are o atractivitate specială, adică oamenii s-au trezit, au găsit în ei nu numai conștiința valorii lor ca oameni care se adaptează foarte ușor la profesii noi, care știu să câștige un ban mai mult decât înainte, care știu să se acomodeze la viața modernă, de la celular la calculator. Acum orice mătușă de 70 de ani își trage năframa peste ureche ca să poată vorbi cu copiii aflați în Italia, Spania, Portugalia etc. Deci nu numai asta , dar în ei s-a trezit și conștiința de sine și acest lucru capătă, am observat în discuțiile cu oameni de diferite categorii sociale – șoferi, muncitori, comercianți, patroni cu 7 clase, care au început să conștientizeze cine sunt, de unde sunt, unde le sunt rădăcinile și implicit valorile și eu aici îmi pun speranța. Eu așa cred, că tradițiile se vor păstra, dar evident în alte forme.

- ***În ultimii ani se vorbește foarte mult de păstrarea legăturii cu românii de dincolo de granițele țării. Ce legături, proiecte, cercetări se fac sau sunt preconizate în Maramureșul din dreapta Tisei?***

- Trebuie să mă opresc la românii din Statele Unite unde am avut prilejul să ajung și să intru în contact cu o parte din aceștia, cu referire directă la românii din Trenton, capitala statului New Jersey. Acolo trăiesc români din a doua sau a treia generație, născuți pe acele meleaguri, din emigranții plecați pe la 1800. Am beneficiat de această legătură prin părintele Gavril Ivașcu, de origine din Ieud. M-a interesat în mod deosebit felul în care își păstrează tradițiile, cum își păstrează identitatea culturală și națională. Spre plăcuta mea surprindere am constatat că toate sărbătorile naționale românești dar și cele religioase adună întreaga comunitate de români în jurul bisericii, și acolo se manifestau fiecare în felul lui. Aveau fiecare o colecție de costume populare, din toate zonele de proveniență, piese vechi, din secolul trecut, pe care le îmbrăcau cu ocazia sărbătorilor naționale sau religioase. Știu dansurile, cântecele, toate producțiunile folclorice specifice momentelor importante, alterate unele din ele, fapt firesc, de altfel, deoarece au fost în contact direct cu populația Americii care este atât de eterogenă și se influențează reciproc. Am avut bucuria să particip la asemenea manifestări cu gândul că, dacă mi se va oferi posibilitatea, să fac culegeri cu tot ce au păstrat în memorie, în memoria pasivă, dar și în ceea ce practicau în diferite momente.

- *Ați găsit și maramureșeni?*

- Maramureșeni sunt mai puțini, dar majoritatea sunt transilvăneni, din diverse zone. Din păcate n-am reușit să-i mai contactez și mulți dintre ei au dispărut, fiind deja în vârstă când am fost eu acolo.

În Ucraina am reușit să ajung doar după Revoluție, în 1990 am făcut prima vizită în satele românești de dincolo iar în 1991 am făcut și prima mică cercetare. Am investigat în special obiceiurile de naștere, dar și cele care vizează nunta și înmormântarea. Pot să spun că păstrează foarte bine aceste obiceiuri, le trăiesc efectiv atunci când ele se practică, sigur într-un limbaj arhaic, cu unele cuvinte care au dispărut din limba română. M-a surprins în mod plăcut faptul că, deși izolați de atâta timp de România, de cultura românească, de frații lor de dincoace de Tisa, ei totuși au păstrat aceste obiceiuri. O parte din ele le voi valorifica într-o carte în curs de apariție, o trilogie despre marile momente ale existenței, primul volum vizând problemele legate de naștere. Chiar dacă s-au schimbat complet satele sub aspectul arhitecturii, chiar dacă ei au circulat în teritoriul imens al Uniunii Sovietice cu preponderență în zonele Siberiei de unde veneau cu bani mulți, pe care i-au investit în acele construcții atât de interesante, mai nou în țările din Occident, și-au păstrat identitatea culturală și națională. De fiecare dată când au prilejul, se manifestă sub aspect folcloric. Adică dansează dansurile

tradiționale, cântă, practică obiceiurile specifice. Se mai păstrează și costume vechi. La sărbătorile populare pe care le organizează ei și la marile sărbători religioase, poartă costumele populare specifice Maramureșului, unele foarte vechi, altele confecționate la comandă în satele noastre. Muzeul a reușit să achiziționeze peste 1000 de obiecte, în special țesături din satele de dincolo, în anii 1990-1992. De atunci s-au vândut de ordinul zecilor de mii, prin traficanți de obiecte de genul acesta, pe care le valorifică în Occident, via Ungaria, fără precizarea zonei de proveniență. Un lucru surprinzător l-am constatat cu ani în urmă când am participat la Budapesta la un simpozion și am observat numeroase standuri cu produse populare maramureșene care aveau doar mențiunea „Din Transilvania”.

- ***Din păcate s-au cam golit lăzile de zestre.***

- Da, dar îmbucurător e faptul că se păstrează tradițiile, în general viața spirituală.

- ***S-au făcut cercetări în ultimul timp?***

- Singurii care au studiat folclorul zonei au fost cercetătorii de la Academia de Științe din Chișinău publicând două culegeri de folclor din satele românești din dreapta Tisei, foarte importante și extrem de bogate în conținut. Cercetători locali nu cunosc, dar merită amintit domnul Ioan Botoș care a realizat în decursul a 15-20 de ani o colecție muzeală foarte importantă, printre care numeroase documente istorice, carte vechi dar și obiecte etnografice, cu preponderență textile și port popular. Este un mic muzeu privat, dar care reprezintă destul de bine specificul românilor de dincolo de Tisa. Mai este în că o colecție importantă făcută la Peri, care e posibil să se integreze în colecția domnului Botoș, în felul acesta muzeul va căpăta o importanță mai mare. Există numeroase lucrări, printre care cea domnului Mihai Dan care, pe lângă amintiri personale prezintă viața tradițională a satului. La fel doamna Elena Gandic are în pregătire o culegere de folclor, pe care noi o încurajăm să o publice cât mai repede.

- ***Ceea ce mi-ați relatat despre activitatea desfășurată în cadrul Muzeului, face o deosebită cinste nu doar unei personalități de excepție, cum v-ați dovedit Domnia Voastră, ci unei culturi vechi și valoroase. Mă tem că nu vor mai veni oameni care să aibă devotamentul dumneavoastră și imensa putere de muncă pe care ați dovedit-o.***

- Oameni sunt, importat este să conștientizeze valoarea lor din perspectiva noastră ca neam, ca etnie și importanța lor, pentru că ele se constituie ca documente privind specificul nostru național, privind originea noastră, apartenența noastră la acest teritoriu. Acestea sunt argumentele

noastre istorice, pe specificul acestor categorii ale culturii populare, care deși are o perspectivă mai largă, în ea se identifică elementele specificului național, local, zonal cu toate caracteristicile lor.

- ***Eu cred că munca de culegere a folclorului s-a cam încheiat și în Maramureș, dar cercetarea lui și publicarea atâtor materiale necunoscute este necesară în continuare.***

- Eu v-aș sugera vouă, generațiilor de-acuma: culegerea folclorului nu s-a încheiat și ar fi deosebit de interesant să se facă o cercetare folclorică și nu numai, în comunitățile de români, de maramureșeni care au plecat din zonă și s-au stabilit în Banat, Bărgan Dobrogea. Și mai interesant este folclorul nou care se creează astăzi în țările unde au emigrat și stau deja de peste 15 ani românii din Maramureș. Din toate satele sunt plecați țărani, care trăind printre străini, neavând hrană spirituală, fac un recurs permanent la memorie și la locurile natale. La familie, la neam etc. Ei se întâlnesc periodic la diverse evenimente, la mici petreceri și acolo produc. Ar fi deosebit de interesantă această preocupare, mai ales din perspectiva înstrăinării, existând un folclor foarte bogat care privește înstrăinarea. Chiar legat de traficul de țigări peste Tisa s-au făcut deja cântece. Ce mutații profunde s-au produs în a doua jumătate a secolului al XX-lea când au venit masiv țărani din diverse sate în orașe. Sate mai mari s-au transformat în orașe iar țăranii s-au transformat în muncitori specializați în diverse domenii. Am cules eu folclor mineresc. Păi nu era al minerilor de tradiție, de generații întregi, cum sunt minerii din Cavnic, din Baia Mare, Ocna Șugatag sau Coștiui, ci minerii-țărani, cei care au plecat din sate, la Borșa, la Cavnic, făcând o navetă permanentă. Ei au un alt mod de a se exprima față de viața lor, de munca lor prin creațiile acestea folclorice. Apoi trebuie studiat folclorul urban și dau exemplul orașului nostru, Sighet, care până la al doilea război era un oraș cu o populație foarte eterogenă, preponderent alogenă, cu seminiții germanice-șvabi, țipteri, sași, populații slave-rusini sau ruteni, ucraineni, slovaci, polonezi, până și turci, bulgari am avut aici. Românii au fost în număr relativ mic în comparație cu ceilalți, mai ales cu evreii. După al Doilea Război, Sighetul a devenit oraș preponderent românesc, adică prin mutațiile care s-au produs în urma industrializării. Au venit țăranii din sate, s-au stabilit în oraș, practicând tradițiile și folclorul adus din satele natale. Chiar dacă unii au terminat diverse școli, unii chiar facultăți ei au rămas în mentalul lor cu felul lor de a fi și de a se manifesta. Când sunt puși în anumite situații se manifestă - la o înmormântare, la o nuntă, la o botejune, la o petrecere, la Anul Nou, de Paști, de Crăciun în spiritul tradiției locului de unde au venit, fiecare în felul

lui. Ar fi foarte interesant de studiat și de consemnat lucrurile acestea, deoarece societatea se schimbă, a doua generație sau chiar a treia, care se naște din românii stabiliți în oraș și care acum 50 de ani erau țărani, își schimbă mentalitatea, își schimbă identitatea. Ei deja sunt orășeni. Toate lucrurile acestea, felul cum se schimbă omul și filosofia existențială, raporturile care se produc, problemele legate de religie, viața socială este un câmp larg de cercetare, ar trebui cercetate și consemnate.

- *Se pune accent pe interculturalitate. Ce părere aveți despre aceste cercetări?*

- Sigur, acum sunt la modă aceste lucruri și e bine că se face treaba aceasta. Și aici e un câmp foarte larg de cercetare pe problema interferențelor. Ce loc mai bun ai avea decât aici pentru cercetare? Îmi aduc aminte că am tradus în limba română și am publicat caracterizările acelea ale grupurilor etnice din Maramureș publicate în cartea coordonată de academicianul de la Budapesta, Szilaghi Istvan, unde sunt caracterizați românii, maghiarii, rusinii, rușii cum le zic ei, evreii și alții. Trăind aici sute de ani împreună am dat și am primit, se produce interferența asta, chiar dacă, mă rog, orgoliul național sau din alte motive unii încearcă să fie exclusiviști. Vrând-nevrând se produc aceste interferențe.

- *Povestii-ne, vă rog, o amintire mai deosebită din primii ani de activitate.*

- Îmi amintesc de numeroasele deplasări pe teren împreună cu Feri baci. În relațiile apropiate era extraordinar de bun, de generos, și-ar fi dăruit totul, nu poți să-ți dai seama ce discuții aveam noi când umblam pe teren, amândoi, pe jos, mergeam cu autobuzul până la Budești, cap de linie, iar de acolo o luam pe jos, din casă în casă, din sat în sat până la crucea Fereștiului, unde așteptam mașini de ocazie. După două ceasuri de așteptare, dacă nu apărea vreo mașină, porneam pe jos până la Vad și de acolo luam autobuzul spre Sighet. Asta se întâmpla nu o dată, ci de zeci și zeci de ori, zilnic. De primăvara până toamna noi eram pe teren, pe toate văile, numai noi doi. Vă dați seama ce legătură s-a stabilit între noi doi. Îmi aduc aminte că mergeam odată de la Bârsana spre Călinești prin Văleni și din vârful Vălenilor am coborât, acolo era un peisaj foarte frumos, cu deal și vale. Erau acolo niște corciuri de alun și Feri baci tare s-a obosit. I-am zis: „Hai să ședem un pic aici la umbră sub un corci”. Și s-a așezat și a adormit. Și eu l-am lăsat, m-am plimbat și am fotografiat și el tot dormea. Imaginează-ți pe cine dormea Feri Baci? Pe un iepure, un iepure de câmp. Și în momentul în care a început să sforăie, iepurele s-a speriat și a făcut un salt uriaș. Feri baci s-a trezit atât de

speriat încât am crezut că o să moară acolo. Au fost tot felul de întâmplări. Împreună cu dl Nistor intram prin casele oamenilor. El se ducea direct în cămară și acolo erau oalele de lut cu sămățișă, pe care o mânca singur. Oamenii erau pe câmp, la lucru, dar le lăsam un bilet: Am fost, v-am văzut casa, nu v-am luat nimic, numai o oală cu sămățișă. Vă mulțumim frumos, Dumnezeu să vă răsplătească...” De nenumărate ori s-au întâmplat acestea.

- *Vă mulțumesc pentru timpul acordat, pentru informațiile extraordinar de interesante, o adevărată istorie vie a celei mai reprezentative instituții de cultură din Maramureșul istoric, în care dumneavoastră ați avut, aveți și veți avea un rol important, căci „Am fost și-om fi!”*

Profesorul universitar doctor Onufrie Vințeler – prețuitor și iubitor al Țării Maramureșului

*dr. Ion PETROVAI
Petrova, Maramureș*

Țara Maramureșului s-a bucurat de atenția și cercetarea temeinică a multor personalități din alte spații geografice decât cele maramureșene.

Numărul celor care au scris despre Maramureșul Voievodal este impresionant, dar noi nu ne-am propus să facem o inventariere în acest sens, deși demersul ar fi interesant și benefic. Poate cineva se va găsi să dea viață acestei idei și va realiza o culegere de texte despre Maramureșul care este un spațiu multicultural situat în centrul Europei, după cum au stabilit geografii austro-ungari. Constatarea oamenilor de știință ne îndreptățește să afirmăm că Maramureșul Istoric, pe lângă faptul că acest teritoriu este un străvechi pământ românesc, este și un spațiu european.

Dintr-o posibilă listă a celor care au scris cu drag și competență despre Maramureș nu poate lipsi profesorul universitar doctor Onufrie Vințeler, conducător de doctorat în cadrul Catedrei de slavistică a Facultății de Litere de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca și autor al unor temeinice lucrări despre Transilvania și Maramureș.

Viața și opera acestui adevărat savant este subiect pentru o lucrare monografică de sute de pagini dar noi vom încerca doar o schiță de portret a Magistrului pe care am avut onoarea și bucuria de a-l cunoaște după anul 1990, în cadrul unor simpozioane naționale din România, ocazie cu care ne-am propus să colaborăm. Am acceptat provocarea de a face o lucrare de doctorat despre Țara Maramureșului despre care a scris cu pertinentță și Domnia Sa.

Pas cu pas, bărbatul care avea vârsta părinților noștri a devenit un desăvârșit părinte spiritual, membru al familiei noastre și al comunității petrovene în mijlocul căreia a venit de câte ori a fost invitat să prezideze manifestările culturale.

Devenind un apropiat al distinsului cărturar ardelean, am participat la mai toate manifestările care i-au fost dedicate de când i-au fost decernate distincții academice pe deplin meritate. Impresionat de ce am văzut și mișcat de ce am trăit, am turnat în versuri ideile și trăirile stimulate de ospățurile spirituale la care am avut noroc să fiu participant ca un slujitor al condeielui care trebuie să scrie „slova făurită” cum ar zice Tudor Arghezi. Ca să nu fim

considerați lăudăroși, vom prezenta dovezi ale făurării care socotim că suntem.

Confesându-ne, Magistrul s-a convins că n-am fost ajutați în relațiile pe care le-am avut cu unele personalități în parcursul nostru profesional și cărturăresc și a decis să se comporte cu noi părințește, nu ca un magistru față de discipolul său.

L-a uimit nerespectarea cuvântului dat de fostul rector al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, ilustrul profesor Ion Vlad, cu care noi am avut întâmplarea pe care o relatăm.

În timpul inspecției pentru obținerea gradului didactic I, în calitate de președinte al comisiei, profesorul Ion Vlad a fost plăcut impresionat de lucrarea științifică pe care am elaborat-o și ne-a propus să mergem cu tema la doctorat la dumnealui, că lucrarea este realizată, și trebuie doar șlefuită. Lucrarea avea titlul „Contribuția Țării Maramureșului la dezvoltarea culturii române”, iar noi, crezând în cuvântul ilustrului reprezentant al Școlii Ardelene din contemporaneitate, încântați de invitație, am dat curs propunerii. Cum era firesc, ne-am făcut dosarul pentru admitere la doctorat conform cerințelor, urmând doar ca să primească avizul conducătorului de doctorat. Cu cererea tip m-am prezentat la conducătorul de doctorat s-o avizeze, urmând s-o duc la rectorat, pentru a fi anexată dosarului depus și înregistrat. Când m-a văzut cu cererea pe care trebuia s-o avizeze, așa cum a făgăduit, a rămas uimit și a trecut la scuzele pentru care n-o poate aviza, încercând să ne convingă că are dreptate Domnia Sa, nu noi cei ignoranți pentru simplul motiv că suntem dascăli de țară. A venit la dânsul un lector universitar de la Brașov și-i trebuia doctoratul ca să urce în ierarhia didactică. Nouă, fiind dascăl de țară, ne era suficient gradul didactic I, care era echivalent financiar cu doctoratul. Ce-i puteam spune noi fostului rector? Ne-am cerut scuze pentru deranj și ne-am văzut de drum. De amărăți ce eram nu am mai dat pe la rectorat să ne scoatem dosarul, ci am pornit spre casă dezamăgiți, cum socotim că era firesc să fim.

În anul următor, la un simpozion național la care participa și conducătorul de doctorat Onufrie Vințeler, am impresionat auditoriul cu cele prezentate, iar ilustrul cărturar clujean mi-a propus să merg la Domnia Sa la doctorat. I-am spus povestea cu fostul rector Ion Vlad și nu i-a venit să creadă, apoi a precizat că mă primește cu lucrarea despre care i-am povestit, precizând că trebuie să mai elaborez un capitol despre personalitățile de etnie ucraineană din Țara Maramureșului, fiindcă doctoratul se va susține la catedra de slavistică din cadrul Facultății de Litere clujene. Fără să se

gândească mult mi-a spus și titlul posibil: „Valori culturale ucrainene în contextul spiritual al Țării Maramureșului”. Acest titlu a rămas definitiv

Precizând că mai am de completat doar o cerere pe care s-o avizeze ca și conducător de doctorat am acceptat propunerea celui pe care îl vedeam pentru prima dată și l-am întrebat, exclamând: „Să nu pățesc ce am pățit cu profesorul Ion Vlad!”. Am făcut schimb de cărți de vizită și la vremea convenită ne-am deplasat la Cluj-Napoca unde am făcut cele cerute pentru admiterea la doctorat. A venit examenul de admitere și l-am susținut fără probleme, că noi stăpâneam tema propusă comisiei.

Am așteptat verdictul comisiei formată din: șeful de catedră, profesorul universitar doctor Marius Oros, conducătorul de doctorat profesorul universitar doctor Onufrie Vințeler și un membru, profesorul universitar Ioan Teodor Stan, și acesta întârzia. După opinia noastră verdictul întârzia și nu știam de ce.

Înainte de a se afișa rezultatul, a ieșit profesorul Onufrie Vințeler și era cam agitat iar noi nu înțelegeam cauza stării conducătorului de doctorat. După o mică tăcere ne-a chemat de-o parte omul care ne-a propus să facem un doctorat cu Domnia Sa și ne-a spus: „Domnule, ești un mare ghinionist!” Era un candidat în plus și trebuia respins. Șeful de catedră a propus ca între dumneata și acesta să îl alegem pe el că e lector la Universitatea din Târgu Mureș, și are nevoie de doctorat, pe când dumneata, în învățământul gimnazial, nu ai nevoie de doctorat. Profesorul Ioan Teodor Stan, după ce a analizat CV-ul unuia și al celuilalt, a zis că nu este de acord, că lectorul nu are atâtea publicații câte ai dumneata și ți-a dat votul dumnitale. Era să fiu de râs fără ca să vreau că te-am chemat la doctorat și te-am respins. Îl cunoști pe Stan?” Am zis că-l știu ca persoană publică, că-i președinte al Asociației „Avram Iancu” din Cluj-Napoca. A urmat o frumoasă colaborare și rodnică îndrumare iar Magistrul mi-a rămas pururi în memorie cu replica pe care eu i-o duc mai departe cu drag și mândrie. Când era întrebat ce mai face, Domnia sa replica ferm: „Fac ce știu/Citesc și scriu!”

După acest prolog scris din suflet de discipol vă propunem să aflați cine este cărturarul despre care ne-am propus să vă facem vorbire. S-a născut la 10 august 1930 într-o familie de țărani din satul Căptălan din județul Alba, fiind primul fiu al soților Ioan Vințeler și al Minodorei, născută Pușcaș. A avut o copilărie plină de privațiuni dar i-a plăcut școala, ca și mamei sale, care era știutoare de carte și, când avea timp, citea fiului ei pagini din volumul lui Mihail Sadoveanu „Măria Sa, fiul pădurii”. În satul Noșlac a absolvit șapte clase, după ce acasă a avut grijă de frații mai mici, fiindcă

mama se descurca greu după plecarea soțului în Primul Război Mondial care l-a purtat până la Stalingrad pe țăranul devenit militar. Când s-a rupt frontul s-a întors acasă, pe jos, împreună cu alți consăteni. În lipsa tatălui, copilul Onufrie i-a ținut locul, iar când părintele s-a întors acasă, băiatul a plecat la o școală profesională din orașul Brașov, făcând prima călătorie din viața sa cu un tren plecând din gara Teiuș.

Școala profesională s-a mutat la Sibiu, iar absolventul Onufrie Vințeler, fiind bun la învățătură, a fost recomandat pentru Facultatea Muncitorească care funcționa sub egida Institutului Politehnic din Brașov, care avea statut de liceu cu profil real, al căror absolvenți puteau intra în învățământul superior. O comisie care a venit în școală să evalueze nivelul de cunoștințe al absolvenților l-a recomandat pe absolventul Onufrie Vințeler pentru continuarea studiilor la o facultate cu profil umanist. Absolventul a ales Facultatea de Filologie din București unde a avut profesori, printre alții, pe Tudor Vianu și George Macovescu, iar colegi pe Nichita Stănescu, Eugen Simion, Matei Călinescu și multe alte nume ale literaturii române. Remarcându-se prin strădania sa, la finalul anului I, i s-a oferit o bursă pentru studii în Uniunea Sovietică și, neavând sprijinul financiar al familiei, nu și-a putut permite să refuze oferta. După doi ani de studii la Universitatea din Saratov, pentru bunele rezultate la învățătură, este trimis la Universitatea Lomonosov de la Moscova, unde va avea profesori de renume mondial. La finalul anului IV se căsătorește cu colega Alla, iar la absolvirea facultății, în anul 1957, tânăra familie vine în România, unde are posibilitatea de a alege post la universitățile din București, Iași, Cluj sau Timișoara. Cei doi aleg Clujul pentru a fi mai aproape de familia soțului și ajung cadre didactice la Facultatea de Filologie. Familia celor doi filologi înfruntă cu mult curaj greutățile specifice vremii din epoca proletcultistă, dar nu renunță la urmași și, în anul 1959 le împodobește căsnicia fiica Diana, care a devenit colegă cu părinții la Facultatea de Litere din orașul în care s-a născut. În anul 1968 se naște al doilea copil, Emil, care a ajuns fizician de top în România.

Onufrie Vințeler urmează toate treptele universitare, ca și partenera sa de viață. În anul 1958 asistent, lector în anul 1961, doctor în filologie în 1965, conferențiar în anul 1967, profesor plin în 1990 și conducător de doctorat în anul 1996.

În paralel cu activitatea didactică distinsul profesor are o foarte bogată activitate de cercetător, etalată la manifestări științifice din țară (București, Oradea, Sibiu, Brașov, Timișoara, Iași etc.) și peste hotare (Moscova, Leningrad, Sofia, Varșovia, Kiev, Bratislava, Cracovia ș.a.) numele său

devenind din ce în ce mai cunoscut și stimat. Astfel, atât în tinerețe, cât și la senectute, cercetătorul Onufrie Vințeler a fost reprezentantul României la Congresul Internațional de Romanistică de la București (1967), Congresul Internațional al Slaviștilor de la Praga (1968) și următoarele de la Kiev (1983), Sofia (1988), Bratislava (1993), Cracovia (1998) și la manifestări de o mai mică anvergură. Cele peste 300 de studii și articole publicate sunt baza științifică a cărților care l-au așezat pe cărturar alături de mari savanți și cercetători precum Emil Petrovici, Alexandru Graur, Vasile Breban și mulți alții din România, dar și alături de cercetători de talie mondială.

Din lunga listă de lucrări publicate menționăm doar câteva: Probleme de sinonimie (1983), Dicționar de antonime (1997), care a cunoscut mai multe ediții în anii 2002, 2003, 2009), Dicționar de neologisme (2002), Dicționar de sinonime (2009), Aforisme (2007), Anecdote (2008), Etichete pentru cărți (2014), Ecouri despre Ardeal și ardeleni (2019), La început a fost cuvântul Ardeal (2003), Terra Maramorosiensi et fluvium maramorosii (2011), Jurnalul vocilor de aur (2013), Întâlniri cu Mitropolitul Bartolomeu (2021), Patru apostoli ai neamului românesc: Onisifor Ghibu, Iuliu Maniu, Alexandru Borza, Iuliu Hațieganu (2020), File de istorie: Academicianul Emil Burzo cu prilejul aniversării a 80 de ani (2015) și toate celelalte lucrări cuprinse în Bibliografia Magistrului.

Despre activitatea profesorului și cercetătorului Onufrie Vințeler s-au pronunțat în diferite tipărituri personalități precum profesorul universitar doctor G. Gruică, Ion Cuceu, directorul Institutului de Etnografie și Folclor Cluj al Academiei Române, profesorul universitar doctor docent G. Mihăilă de la Universitatea din București și mulți alții, dar noi ne vom limita doar la câteva opinii exprimate pe scurt. Vom începe cu aprecierile conferențiarului universitar doctor Ștefan Vișovan de la Universitatea de Nord Baia Mare, care, în anul 1995, îi face fostului profesor un profil de cărturar în publicația de specialitate Romanoslavica și, XXIII, din care reproducem: „Spirit ordonat și conștiincios, profesorul O. Vințeler ia în serios și tratează cu răspundere toate acțiunile în care este implicat. Lucrările sale se caracterizează prin rigurozitate științifică, prin abordări moderne ale problemelor puse în discuții, prin soluții și acuratețe. Este un excelent coordonator, ceea ce i-a permis să se ocupe cu succes nu numai de editarea propriilor scrieri, ci și de publicarea unor volume ale catedrei (Studii de limbă și metodică, vol. I-VI) sau ale facultății (Probleme de sintaxă, Cluj-Napoca, 1978) etc. (...) Onorându-și prin dăruire și competență catedra, migălos față de cuvântul scris, profesorul Onufrie Vințeler este dăruit cu o

rară sensibilitate sufletească și simț artistic. Ca unul care am beneficiat ca student și tânăr cercetător de îndrumarea competentă a profesorului O. Vințeler, de sprijinul prietenesc și sfaturile oferite cu generozitate de Domnia Sa, în calitate de coleg de catedră, mă bucur pentru tot ceea ce realizează.”

Noi l-am cunoscut pe Magistru ca pe o persoană foarte activă și în plan obștesc, cum ar fi președinția Asociației România-Ucraina, când, împreună cu maramureșeanul conferențiar doctor Ioan Semeniuc, a inițiat și conturat linia de studii a limbii și literaturii ucrainene în cadrul Catedrei de slavistică a Facultății de litere clujene, a unei linii de studiere a limbii și literaturii ucrainene și a unei linii de studiere a limbii și literaturii române în cadrul Catedrei de romanistică din Universitatea „Taras Șevcenko” din Kiev.

Însoțindu-l pe Magistru la Sibiu cu ocazia atribuirii de către Universitatea „Lucian Blaga” din acest oraș a titlului de „Doctor Honoris Causa” ne-am convins pe viu de prețuirea de care se bucura cel onorat cu nobilul titlu, atât din partea gazdelor cât și a distinșilor cărturari invitați la sărbătorescul eveniment academic. Dintre cei care au cuvântat opinând despre opera și activitatea celui onorat de universitatea sibiană, cel mai mult ne-a impresionat eminescologul Dimitrie Vatamaniuc. Emoționați de cele văzute și auzite la academica manifestare ne-am luat inima-n dinți și-am citit următorul text care l-am dăruit apoi Magistrului sărbătorit.

Rânduri la o sărbătoare
Profesorului universitar doctor Onufrie Vințeler

Împlinirea școlii este cel ce ajunge
Nume pe o carte, cum a zis poetul,
Și rod ales, dascălul ce-nvinge
Ceața ce orbește tineretul.

Nemuritor devine cărturarul
Când scrierile sale-nmuguresc
Dăruindu-le discipolilor harul
Ca să atingă vise ce rodesc.

Doamne, dă puteri de-a lumina
Omului ce-asemenea lui Manole

Își zidește-n cărți viața sa
Sperând să mângâie ale lumii corole.

Nu știm ce impresie am făcut cu acest text dar am fost aplauzați de asistență, iar Magistrul a pus manuscrisul pe pagina culegerii de texte „Oameni și idei. Probleme de filologie” îngrijită de: Ioan Hetea, Dorel Man, Ioan Semeniuc și Diana Tetean. Tipăritura era un „Omagiu profesorului universitar doctor Onufrie Vințeler cu prilejul împlinirii vârstei de 70 de ani”. La această lucrare care a apărut la Editura Risoprint din Cluj-Napoca în anul 2000 noi am contribuit cu un studiu dedicat poetului maramureșean Dimitrie Danciu (1912-1999) și cu textul de pe ultima pagină a culegerii care cuprinde texte de 73 de autori. Astfel am fost cuprinși în „Tabula gratulatoria” alături de nume precum Vasile Breban, Constantin Cubleşan, Gheorghe Mihăilă, Mircea Popa și mulți, mulți alții. Textul nostru apărut pe ultima pagină a tipăriturii omagiale este următorul:

Laude-se

Șapte strofe pentru șapte decenii
ale profesorului universitar doctor Onufrie Vințeler

Laude-se pururi școala ce făurește
Oameni care știu a dobândi dăruind
Care-și trăiesc viața deplin, creștinește,
Pe toți cei luminați purtându-i în gând.

Laude-se pururi omul care știe
A fi omenos cu cei din jurul lui
Care, uneori, este și inimă pustie
Și slujind pe toți, ajunge al nimănui.

Laude-se pururi bărbatul ce înfruntă
Povara căsniciei împodobită cu prunci
Și trece pe sub bolta dintre botez și nuntă
Respectând întregi divinele porunci.

Laude-se pururi tatăl și bunicul
Care prin tot ce face își învață neamul

Că nu pe toate le înghite nimicul
Cu care muritorii își potolesc aleanul.

Laude-se pururi munca roditoare
Care face din cuvânt aleasă merinde
Cu care se hrănește mintea visătoare
Ce cu a ei brațe lumea o cuprinde.

Laude-se pururi cel care luminează
Cărările vieții ducând spre sublim
Și având armă cuvântul veghează
Hotarul ce desparte lumescul de divin.

Laude-se pururi cel care-i cărturarul
Vremii sale, al țării și idealului său
Și asemenea lui Manole, făurarul,
Ne dăruiește cărți să învățăm mereu.

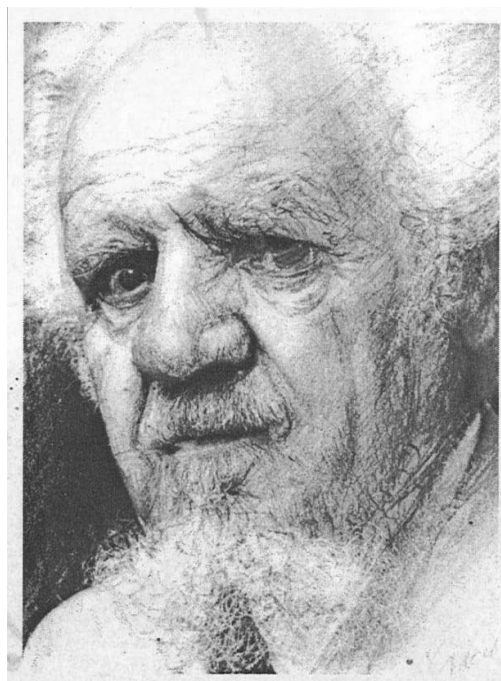
Dintre câți au opinat despre viața, activitatea și opera cărturarului Onufrie Vințeler, cel mai bine considerăm că l-a văzut și așezat în cuvinte este scriitorul, eminescologul, istoricul și criticul literar Constantin Cubleșan și Domnia Sa fost student al Profesorului, care și-a numit prietenește dascălul, după modelul lui Sadoveanu, „Domnul Dicționar”. Discipolul l-a văzut astfel pe Magistrul său: „Figură luminoasă ca om, de o robustețe aparte, ce i se trage din obârșia la care se referă întotdeauna ca la un autentic blazon nobiliar, așa cum de altfel cei mai mulți savanți transilvăneni ai tuturor timpurilor o fac, ei reprezentând de obicei prima sau a doua, cel mult a treia generație ridicată, cum se zice, de la coarnele plugului, activitatea științifică și didactică a profesorului Onufrie Vințeler îl așează în galeria personalităților de frunte ce-au ilustrat în cei opt zeci de ani de la ființare, Universitatea clujeană. Om al spiritului și în egală măsură al cetății, om al pasiunii de cercetare și înnobilit cu generozitatea dascălului atașat de proprii elevi, profesor universitar doctor Onufrie Vințeler este omagiat astăzi cu îndreptățire ca un fiu de marcă al almei mater napocensis clujene, la împlinirea unei vârste jubiliare care, în ciuda deceniilor ce-o cuprind, se dovedește a fi biografia sa, una de neconținută tinerețe.”

După acest eveniment luminos din viața și activitatea Magistrului au urmat peste două decenii de rodnică activitate în care domnia sa a

conferențiat, a condus doctorate, a publicat cărți, a scris cronici, studii și prefețe și s-a stins în plină putere de a cărturări, în ziua de 14 septembrie 2022 la Cluj-Napoca. Apusul Magistrului s-a petrecut cu câteva zile după primirea invitației Gazetei de Maramureș care, în parteneriat cu mai multe instituții județene, sub egida Filialei Cluj a Academiei Române, reprezentată la acțiunile în teritoriu de președintele de onoare al acesteia, academicianul Emil Burzo, ilustru fiu al Maramureșului, a ieșit în spațiul maramureșean fără ca cel invitat să fie prezent.

Pentru sutele de articole și studii de specialitate apărute în publicații de prestigiu din țară și de peste hotare, dar mai ales pentru cele 60 de volume publicate în care abordează filologia, istoria, beletristica și se manifestă ca ziarist focusat pe fenomene culturale și sociale, Onufrie Vințeler a fost apreciat așa cum se cuvine de instituții și foruri științifice și culturale. Onoarei acordată de școala superioară sibiană i s-a alăturat cea a Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia care i-a acordat Magistrului același titlu onorant „Doctor Honoris Causa”. Au urmat Diploma de Excelență „Senior al Cetății Cluj-Napoca” decernată de Academia Română și câteva titluri cum ar fi: Cetățean de Onoare al comunei Noșlac din județul Alba, Cetățean de Onoare al Municipiului Cluj-Napoca, iar Înalt Preasfințitul Mitropolit Bartolomeu I-a onorat pe omul de aleasă omenie cu „Crucea Transilvană”. Liga Scriitorilor Români i-a conferit condeierului cea mai înaltă distincție, Medalia „Virtutea Literară”. Ne-am oprit doar asupra celor mai importante recunoașteri ale valorii profesorului universitar doctor Onufrie Vințeler, cercetătorul și publicistul care a sprijinit pe toți cei care dovedeau că merită a fi arătați opiniei publice. Analizele studiilor și cărților care îl au autor pe Onufrie Vințeler le lăsăm în seama viitorilor cercetători ai vieții și operei acestuia, iar cercetarea meritată dorim să nu întârzie, ci să fie obiectul unor lucrări de licență, ale unor disertații de masterat și, de ce nu, a unui doctorat care apoi să primească botezul tiparului sub forma unei monografii dedicată acestui cărturar ardelean. Sperăm că cei din lumea universitară clujeană care l-au avut mentor pe Onufrie Vințeler, să găsească cât mai curând persoane care să nu lase să acopere praful uitării acest ilustru cărturar.

Ilustrații

Portret de Alina Victoria Man.

Magistrul acordând autograf.

Prof. univ. dr. Onufrie Vințeler premiind creatorii petroveni.

*Gazde și oaspeți la „Manifestările Eminescu” din Petrova.
(Poetul Ion Bogdan, prof. univ. dr. Onufrie Vințeler, Arhimandrit dr. Emanuil Rus;
Prof. Vasile Bumbar, Primar Vasile Dohotar, Prof. Ion Petrovai).*

Rânduri la o vorbătoare

Profesorului universitar doctor Amfrie Vinteler

Împlinirea vieții este cel ce ajunge
Înne pe o carte, cum o zis poezia,
Li rod ales, darul ce înfrânge
Beata ce vârstă tinereții.

Însemnător devine cărturarul
Când verierile role-mungurea
Terminându-le discipolilor harul
Ce ajungă vise ce dolesc.

4
Lămură, de puteri de-a lumina
Opusul ce armonii lui Maude
Tot zideste în căști viată sa
Șperând 'nă mângâie ale lumii corole.

Sibiu, 3 iulie 2000

Ion Petroni de Petrona

ONUFRIE VINȚELER

TERRA MARAMORUSIENSI ET FLUVIUM MARAMOROSII

Lucrarea prof. univ. dr. ONUFRIE VINȚELER repune în discuție mult controversata origine a unui vechi toponim românesc. Autorul vine cu noi informații în privința etimologiei Maramureșului. Majoritatea discuțiilor converg în jurul semnificațiilor privitoare la apă.

ISBN 978-973-647-810-9

VARIA

A mystical PR. Elie Wiesel's quirky attachment to Israel

muzeograf drd. Alina MARINCEAN
Muzeul Maramureșan Sighetu Marmăției

In my free time I study Talmud and I worry about Israel.

"Naturally, I would prefer Israel to be a nation of poets and writers, where everyone would dream mystical dreams, but that is not possible. There are those who do not like this. Let' it be. Every man has a right to his "quirk". My "quirk" is loyalty to Israel".¹

Elie Wiesel

Rezumat:

Eseul propus investighează interpretarea și susținerea Israelului de către Elie Wiesel, abordând întrebări de cercetare referitoare la paradigma sa de interpretare a Israelului, semnificația acesteia în raport cu Holocaustul, slăbiciunile și limitările comunicării publice a lui Wiesel vis a vis de acest subiect. Articolul va arăta cum, în ciuda sprijinului său ferm pentru Israel, reticența lui Wiesel de a critica acțiunile sale și interpretarea sa mistică a identității Israelului i-au atras critici. În același timp, va încerca să demonstreze în ce mod a criticat el ideea că existența Israelului este o formă de reparație pentru Holocaust. Eseul dezvoltă în continuare acest punct, subliniind susținerea sa puternică pentru o interpretare multifățetată a contextului istoric al Israelului, subliniind convingerea sa că crearea Israelului nu poate fi redusă la o narațiune simplistă de compensație pentru atrocitățile trecute. Lucrarea aprofundează strategiile de publicitate utilizate de Israel pentru a-și modela imaginea globală și modul în care interpretarea unică a lui Wiesel contribuie la înțelegerea acestor strategii. Wiesel, în stilul său obișnuit provocator, se referă la metoda sa de interpretare a Israelului ca la o abordare care transcende analiza logică convențională îmbrățișând o înțelegere mai nuanțată, poate chiar paradoxală, a Israelului.

Cuvinte cheie: Elie Wiesel, Holocaust, mistic, Israel, sprijin.

¹Box12 File3, Elie Wiesel Archive (from now on BF, EWA, applied to other boxes and files)
Elie Wiesel, Article reprinted from Yediot Aharonot, undated.

On the rise of probably the most virulent waves of antisemitism since the second Intifada, Israel has been the “star” of front pages, keeping up top results in google searches, hitting hundreds of million results in the past few months.

The conflict in the area has been debated and more recently outlined as one of the exceptional asymmetric warfare and one of the most controversial and complex conflict zones. Having both supporters and detractors the narrative incorporates, arbitrarily, more or less convenient aspects of Israel history in outlining verdicts. Using the language of genocide studies and interpretations, Israel has been transformed by social justice and political activists in victimizers, perpetrators, racists, colonialists, undemocratic and apartheid promoters.

At the same time, in the light of the past events, Israel has also been reflected upon as a state that lacks International PR, or at the very least, not excelling in this particular area, despite the fact that there are standout efforts: the branding of the perplexed eyebrow look of Eylon Levy² on social media; promoting cool, objective British documentarist and author Douglas Murray, who is knowledgeably advocating for Israel’s cause; sponsoring a variety of podcasts on what Einat Wilf would call *Essays on Jewish State and the path to peace*³; deciphering Zionists and anti-Zionists by social theorists like Susie Linfield.⁴ Each of these points provide an understanding of the direction in which these efforts are headed. It's important to note that while these highlights are significant, they are part of a larger and a more sophisticated process that is likely to be clarified in simple terms.

Israel has consistently lacked public relations strategies and an accessible, yet socially influential approach to its affairs. Since establishing control of its own state and power, Israel's disposition has often been indifferent to others' perceptions for a variety of reasons, with a deficit in political and diplomatic maturity being one notable factor.

A zone of miraj and divine inspiration, the Middle East remains a complex political arena with a classical scheme of scale conflict and clear trajectories of political violence: conflict-contentious politics-political violence-war; a theoretic and geographical context with problematic schemes

² Eylon Aslan Levy, official Israeli government spokesman.

³ Einat Wilf, “We Should All Be Zionists: Essays on the Jewish State and the Path to Peace”, 2022, kindle edition.

⁴ Susie Linfield, “The Lions' Den: Zionism and the Left from Hannah Arendt to Noam Chomsky, Yale University Press, 2019.

of interpretation. Unfortunately, the classical paradigm of interpretation fails to cover the grid of analyses.

Elie Wiesel, one of the unapologetic defenders of the State of Israel, often referred to it as one of his constant preoccupations. Paradoxically it became the most criticized component of his social - political theory yet one of the most consistent public relations campaigns. Although he refused to admit that his opinions have no political influence, he occasionally addressed the issue of conflict in the Middle East and Israel's implication. Throughout his career Wiesel tackled its major characteristics touching ground on its **causes**: the major cause Elie Wiesel stands for as the official justification of Israel's violence is first and foremost security; its **forms**-most often addressed are terrorism and war; its **factors** - political leaders, terrorists, Israeli army, civilians; its **possible resolutions** – international consideration, control of extremism, education and a compassionate, Jewish approach to the conflict dynamic.

Clear and consistent on his unconditioned support for Israel's actions, Elie Wiesel offered a few props of justification. Some of them stand on their own as solid arguments that shape his broader political theory and some are shaded by elements that remain insufficiently clarified and visibly idiosyncratic.

This essay will try to clarify some of Elie Wiesel's interpretation and support for Israel and its significance answering the following research questions: what is Elie Wiesel's paradigm for interpreting Israel? What is the Israel's meaning in rapport to the Holocaust and what are the weaknesses and limitations of Elie Wiesel's PR approach?

The bibliographic corpus took into consideration manuscripts, interviews, articles and op eds written by Elie Wiesel from 1960's to 2006 which were consulted in the Elie Wiesel Archive at the Mugar Library at Boston University, United States, marked in the footnotes as Box(B)File (F), Elie Wiesel Archive(EWA).

“No rule of Logic frame”

In October, 2003 in the “New York Review”, Tony Judt⁵, in an article about Israel, suggests that the alternative among other corridors of reflection is that the United States should treat Israel like a “normal” state. A state that

⁵ Tony Judt, Historian and Author on contemporary politics and American foreign policy, also known for his criticism of Israel.

Judt was accusing, at that time, of immaturity, a “state that would not grow up”.⁶

Knowing that the violent political situation in the middle east, as elsewhere as a matter of fact, is most likely arbitrated by the public in terms of crude basic proxies of conflict, like number of civilian casualties, displaced people, destroyed dwellings, Wiesel knew how difficult it is to build a systematic and comparable understanding of the complex Israel’s situation. That is why he suggested untraditional scales of reflections on Israel due to its unprecedented complex historical, political, sociological and spiritual profile.

Elie Wiesel in his unconditional support for Israel connected the two elements contained in the Tony Judt’s reference: the “normality” of Israel and its maturity. Consequently, arguing and also advocating for the State of Israel Wiesel introduces “**No rule of Logic**” frame as an analyses grid for interpreting Israel. “Let Israel’s spokesmen, who must deal with the diplomats, ministers and heads of state, make certain not to surrender to the fine rules of ‘logic’. The events that took place have finally freed Israel from the paralyzing chains of ‘logic’. Let the world know: two plus two equals 2,000 years when the subject is the Wall and its stones”.⁷

The political world arena has established order and can regulate possible outbursts of political instability based on historical precedents. Most of the idealists would say humanity has taught and learned some lessons. Based on political decisions precedents, and historical narratives promoted in national educational systems, we might also argue that humanity understands the process of state inception, its establishment, and how it politically matures.

Consequently, Wiesel claimed: “Today we seem to witness a similar phenomenon. Everyone wants to play God to the Jewish people. Everyone sees himself fit to judge us. And here I object and say: no. The nations that kept silent during the Holocaust ought to keep silent now as well. The world that then condemned itself by its silence has lost all right to judge Israel now”.⁸

In the face of inaction from those who could have spoken or acted against the atrocities being committed, the Jewish people found themselves

⁶ <https://www.wrmea.org/2006-december/tony-judt-and-israel-the-country-that-wouldnt-grow-up.html>.

⁷ Box23File8 (B23, F8), Elie Wiesel Archive (EWA), Elie Wiesel, “Holy Place”, p.15, 1970.

⁸ B12F4, EWA, “Israel twenty years later”, Elie Wiesel’s speech delivered at Carnegie Endowment International Center, New York, 1968.

compelled to take matters into their own hands. And part of the responsibility belongs to those who kept silent. The consequential actions were not only a matter of survival but also a struggle for regaining dignity and reclaiming rights. This became a pivotal moment in Jewish history, leading to a profound transformation that would redefine the Jewish community's place in the world. Wiesel stresses how the silence of those who witnessed the Holocaust contributed to the subsequent transformation in Jewish history, grim reminder of the power of silence and the implications it can have on the world's history dynamic.

Contrary to Tony Judt's proposal to treat Israel as a "normal nation", Wiesel claims that Israel's case needs to be taken out of the classical frame of interpretation and the analyses grid should include: the thousands of years of Jewish history, waves of antisemitism, the genocide experience, the stateless condition of its people, its theological component, its late birth, its lack of experience in applied political maturity and experience in management of political power.

"As for the so-called civilized nations, which make obeisance to the modern god - oil - they should think twice before preaching to Israel about morals. A 4,000-year-old people is not to be judged by what it has or it has not done in the space of 35 years".⁹

The reasoning behind this belief is that the evaluation of a civilization must be based on a comprehensive understanding of their culture, technology, philosophy, and societal norms. To judge them solely based on isolated episodes is to ignore the broader context in which these events occurred. Doing so would not provide a fair or accurate depiction of the civilization in question. "We are a 4,000-year-old people, and what we do today reflects a history of 4,000 years".¹⁰

The "no rule of Logic" frame is also apparent when the world scrutinizes Israel's triumphs. Its triumphs as an indicator of a metamorphosis into new cycle of the Jewish People. The metamorphosis of Israel from a casualty to a victor defies conventional human comprehension and generates dismay. Western Christian civilization has largely been shaped around the image of Jewish victimhood, exemplified by figures like Jesus or the concept of Jews as perpetual victims whose suffering redeems the world and also as an entity that has embodied a certain level of ideal morality. This image has been projected onto Israel. The Jewish people are seen as the embodiment of

⁹ B23F8, EWA, Elie Wiesel in "Jewish Chronicle", 1980.

¹⁰ B25F12, EWA, Elie Wiesel interview in "VEJA" magazine, 1982.

the world's moral ideals, and any deviation from this image is viewed as a disappointment and incites resentment and adverse attitudes. Taking the example of the 1967 war, Wiesel examined the reactions to Israel's victory in the dispute. He further pointed out the lack of celebratory events commemorating Israel's victory, with the transition from conflict to truce occurring almost imperceptibly. He often concluded by expressing his disheartenment over the world's failure to pardon the Jews for not conforming to the anticipated victim role, asserting: "humanity will never encounter victors less conceited, heroes more humble, individuals more restrained-and so desperate for peace and purity".¹¹

In order to understand Israel and its actions it is vital says Wiesel to understand what we are witnessing and what we are judging: "It is impossible not to mourn, not to cry, not to hear one's soul when one sees men killing and dying. But it is absolutely essential that we know precisely what we are witnessing".¹² What Wiesel is proposing as an image for Israel's judgement is a complex reflection on all the data that led to the factual reality. Beyond facts there's the past and its complex realities and the projections of the future for a state that trusts danger more than hope.

Unmystifying Israel. Israel and Holocaust.

Elie Wiesel's predisposition for mystification hardly needs any reference. Throughout his professional life and especially in his writings he has clearly outlined a mystical version over the world view. All of his life components have a mystical interpretation and approach: the Holocaust, his childhood, soviet Jewry, Jerusalem and most importantly Israel.

As the Jewish people entered a "new life cycle" as Wiesel 's call it, he connected the State of Israel after the Holocaust to a statement of faith simply put and invoked as follows: "it is a religious concept, a historic entity, a national collective conscience. All that we are".¹³

Excluding the argument that Israel was the result of Holocaust and a reward, he built his opinion and stand for Israel in relationship with the Event: "that is because, for us, Israel represented not a beginning, but beginning anew".¹⁴ This new foundation transformed one people's existential tragedy into an awe-inspiring initiative, through resilience and faith he says. A national project that not only held a deep reverence for the memory of the

¹¹ Elie Wiesel , "The lamb refused to be sacrificed", Cleveland Jewish news, 1967.

¹² B25F12, EWA, Elie Wiesel interview in "VEJA" magazine, 1982.

¹³ B12F17, EWA, Elie Wiesel interview with a student, manuscript, undated.

¹⁴ B23F8, EWA, Elie Wiesel, "Israel under Siege" in "Symposium" magazine, 1988.

second world war Jewish victims but also underscored a profound belief in the dignity of mankind. This faith in the worth of every individual stemmed not only from a philosophical perspective but also from a deep-rooted conviction in the inherent value of every human life, which is deeply rooted in Judaic values.

In relation to the Holocaust, he maintained the stance that is affirmative of Israel's right to exist and prosper, even if occasionally he is tying this right to the atrocities suffered by the Jewish community. He formulates a balanced and nuanced perspective that respects the historical context of Israel's establishment, while also affirming its independent and sovereign status. Even if one traditional strategy of the Rabbis for preserving God's justice is to understand historical realities of Israel in the light of its wrong doings, Wiesel was strongly unwilling to accept this strategy. He never entertained the possibility that the evils of Israel lead to its annihilation.¹⁵ By rejecting this strategy and theory Wiesel positioned Holocaust and its consequences into a different category. The State of Israel as a reward for the suffering in the Holocaust is **not an explanation**. "I don't want to think for a moment that Israel is the answer to the Holocaust; I would be unwilling to place such guilt on Israel. If a Holocaust was needed to have Israel, then I would be angry at Israel".¹⁶ This is one of Wiesel's sharpest and most subversive statements that the creation of the State of Israel had denied the possibility of giving a religious interpretation to the Churban. "I forbade it. I didn't want the two to have anything in common".¹⁷

Over the years, the international media highlighted the issue of leveraging the Holocaust to rationalize actions of the Israeli government, referencing remarks made by Menachem Begin himself among others. Elie Wiesel's clear pledge to this was that he would not succumb to such a practice. Rather than critiquing he would abstain from employing such associations and frameworks: "I don't invoke Holocaust except for the Holocaust itself".¹⁸ "Could the Jewish State have been a compensation for Auschwitz? This theory is cruel, simplistic, absurd and unworthy".¹⁹

¹⁵ Berenbaum, Michael, "Vision of the Void: Theological Reflections on the Works of Elie Wiesel", p. 7, Wesleyan University Press, 1979.

¹⁶ B12F16, EWA, Elie Wiesel, "A small measure of victory", interview manuscript, undated.

¹⁷ B12F17, EWA, Elie Wiesel, "Beyond survival", interview with Rudolf, manuscript, undated.

¹⁸ "The Light behind Night", interview with Author Elie Wiesel, "Tufts" Magazine, 1983.

¹⁹ B23F7, EWA, "Two images one destiny", Elie Wiesel's personal statement at the Jewish Agency Assembly, 1974.

Wiesel's constant stance firmly established the Holocaust as an indefinable phenomenon, one that could not be conveniently categorized or associated with specific events or entities, including Israel. This interpretation of Wiesel's rejection underscores the complexity of his thought and the depth of his conviction and consistency in his stand. His refusal was not just a simple disagreement, but a profound statement on the disconnect he identified between Israel and the Holocaust, based on the elusive nature of the Holocaust itself.

The divine aspect of Israel's identity is vital for its thousand-year survival, despite the historical challenges - ranging from multiple expulsions, persecutions, antisemitism waves, genocide, and survival without political governance or geographical boundaries, all supported by a divine concept. This lofty yet potent concept is unparalleled in human history. No nation primarily sustained through such a metaphysical link could ever be deemed ordinary.

The mystical dimension of the Jewish State is crucial to its survival and "unmystifying Israel", says Wiesel, "is a source of disapproval. If people would understand the mystical dimension of Israel they would think differently".²⁰ There's a global inclination towards demystifying Israel, Wiesel says, and aligning the Jewish people with the rest of humanity, rooted in a sense of collective guilt over historical persecution, particularly in recent generations. The previously clear-cut roles of perpetrator, victim, and bystander have imposed a weight on global conscience, leading to a readiness to equate Jewish actions with those of others as a means of self-exoneration. This weighed heavily on the conscience of the world, and therefore the world awaited eagerly an opportunity to say: "You see, the Jews are not better than us".²¹

The Quirck

Elie Wiesel, despite being one of the most renowned public relations spokespersons for Israel, unquestionably one of the prominent and consistent ones, remained controversial in some respects. One of them was the reluctance to criticise and condemn Israel. Evidently, his stance led to a decrease in his popularity and severe criticism among certain groups. "My critics have their conception of social and individual ethics. I have mine. But

²⁰ B25F12, EWA, Elie Wiesel, "Israel's Dilemma", interview for "VEJA" magazine, manuscript, 1982.

²¹ Ibidem.

while I grant them their right to criticise, they sometimes deny mine to abstain”.²²

One frequently recurring justification stem from his identity as a Jewish man in the diaspora. Living outside of a territory and unable to experience its political and social dynamic gives little authority and depth to one’s opinion or suggestion on how to solve a country’s problem, said Wiesel. As a moral authority, Wiesel was often asked to firmly assert several positions towards Israel’s political actions. Beyond an emotional connection to the State of Israel, as a symbol and guarantee for the survival of the Jewish identity, a genuine incapacity to understand completely the sociological and political context of Israel positioned him in a cautious stand. “What if I am wrong? What if I am wrong and they pay the price? What if I apply such pressure on a decision and that decision may bring disaster or at least tragedy to Israel”.²³

Interference in Israel’s political dynamic is beyond opinionating. More than that Elie Wiesel argued that he “cannot tell Israel how to survive”. He specifically used the word 'survive', intentionally refraining from offering guidance on foreign affairs management, political maneuvering, or the implementation of social and political initiatives, primarily due to Israel's prevailing state of survival, which is a state of complex reflection and strategy considering the international political context and the social component of Israel.

In this context he often talked about the difference between legitimate criticism and antisemitism. While the first comes when one is able and willing to accept, acknowledge and applaud the positive aspects of Israel, and then comment on critical grounds it’s political or social directions, the second functions on constant terms of silence when purposely ignoring the positive aspects and only building on grounds of condemnation.

A PR weakness

As a Peace Prize Laureate championing human rights, his role carried significant responsibility and challenged the constraints of normal human limitations. The role demanded nothing short of heroic behavior. However, the defender's engagement in human rights advocacy in Israel deviated from expectations, critics say. Even if Elie Wiesel is still considered a barometer of human justices, the controversial nature of some of his interventions

²² B23F8, EWA, Elie Wiesel in “Jewish News of Greater Phoenix”, 2001.

²³ B12F14, EWA, Elie Wiesel interview for “Bostonia” magazine, manuscript, 1990.

prompts some question on the verticality of his actions and his political stances.

Even if he took stand on various occasions on behalf of Palestinians and often spoke about Israel's faults, pointing out its measures of responsibility, expressing disappointment in Jewish leadership, suggesting that it is mediocre and lacking in vision, also admitting the Israeli army violence, depicting the exact acts of unconventional political violence, Wiesel was portrayed as prioritizing the defense of Israel and Jewish suffering over criticizing Israeli power or acknowledging the suffering of Palestinians. He was often accused of being silence on the violence perpetrated by Israel, suggesting a bias or double standard in his condemnation of violence. Wiesel's focus on preserving the memory and sanctity of the Holocaust led him, critics say, to overlook or downplay the suffering of other groups.²⁴ Even within the Israeli administration, the leftists trying to prod the Israeli government to find a solution for Palestinians or to address differently the issue of settlements were hoping to get Wiesel's support. He remained though a fervent Israeli government supporter.²⁵ "You must know that I never criticize Israel outside Israel. My identification with you is so total that it even covers your occasional errors and shortcomings. I swallow my questions, intending to voice them during my next visit. But... as soon as I do set foot here, they fade away".²⁶

Other critiques can be raised around the strategy of deviating answers when asked about Israel, into midrashic scholarship in order to allure the public into the unwavering territory of Talmudic literature. A safe and controllable place that would give deep, beautiful curated answers, yet subjective authority, not fully resonant to a non-Jewish public.

The inappropriate use of language and displacement of Israel cause by the Holocaust, as a central preoccupation, shaded Wiesel's campaign as a PR to the Israel "case" for the non-Jewish public. One of the challenges in clarifying his message is to decipher the literary enactments of his concepts. Even if poetic language and politics have in common persuasion of the public, in contexts of violent political conflicts, the use of a too metaphorical language may be interpreted as a sign of veiling or minimizing solid evidence, facts, realities that may influence the public perception. His poetry

²⁴ Chmiel, Mark, "Elie Wiesel and the Politics of Moral Leadership", Temple University Press, 2001.

²⁵ Berger, Joseph, "Confronting the Silence", Yale University Press, 2023.

²⁶ B23F7, EWA, "Two images one destiny", Elie Wiesel's personal statement at the Jewish Agency Assembly, 1974.

is not just a literary ornament, it is filled with a mystical meaning that few people understand. He is speaking to a desacralized world with a language of theology and mysticism, about a Jewish faith and a Jewish soul that people not only do not comprehend but impose a certain unclarity on the relevance of this source. When speaking about the historical and philosophical significance of Israel's existence he suggests that its creation is not just the result of political battles, but also the fulfilment of ancient dreams and prayers.

Israel is a measure against destruction of the Jewish people. A guarantee. "No, I don't think it can happen to my people, not what happened then. I don't think there can be camps. I don't think there can be ghettos. I don't think there can be death factories as we had then. For one reason: Israel".²⁷

Israel's new cycle as military power is seen by Wiesel as a political idea, not a mission in Israel, but a component in the cycle of Jewish survival paradigm: "we live in cycles, perhaps there is something in the history of the Jews that makes us play each time on a different key, as on a piano. One day we need moralists in order to survive, so we produce an incredible harvest of moralists. Then we need philosophers- and we have many in our history. Then poets, and now we need the military men. That is why the collective efforts of our people are now oriented towards military concerns."²⁸

Now more than ever Elie Wiesel's perspective on interpreting Israel and its meaning for the Jewish people and for humanity is of extreme importance. His proposed dialectic of interpretation must begin by first asking questions. And more importantly, we would add, asking the right questions.

²⁷ B12F18, EWA, Elie Wiesel, "Conscience of America", interview with Reynolds, manuscript, undated.

²⁸ B25F12, EWA, Elie Wiesel, "Israel's Dilemma", interview for "VEJA" magazine, manuscript, 1982

Vinul, miracolul care ne fascinează de mii de ani

*dr. Iustin DEJANU,
manager Muzeul Viticulturii și Pomiculturii Golești*

Abstract:

The work deals with aspects related to the ancient history of viticulture and winemaking. There are also analyzed aspects of the chemical and biological transformations that occurred during the change of grapes into must and of must into wine, analyzed from the point of view of popular wisdom accumulated over millennia of experience. Opinions are expressed about the optimal period for picking grapes.

Keywords: grapes, must, wine, fermentation, alcohol, yeasts, quality.

Cu siguranță nu există vreo plantă în istorie despre care să se fi scris atât de mult ca vița de vie. Fără îndoială, nu există vreun fruct mai prețuit, mai studiat și mai cântat în operele omenirii decât strugurele. E justificată această atenție de calitățile indiscutabile pe care le are acest fruct. În primul rând, e foarte hrănitor; 1 kg de struguri proaspeți, au cam 1000-1200 calorii. Dacă sunt transformați în stafide, depășesc necesarul de calorii pentru un organism pe o zi - peste 2500... Cu alte cuvinte, un kilogram de struguri echivalează cu o pâine de 500 g, cu 700 grame de carne de vită (vreo trei fripturi bune...), un kg de pește și aproape 2 litri de lapte de vacă... Un litru de must conține peste 200 grame de zahăr, adică vreo 35 de lingurițe de zahăr!!! Așadar, strugurii conțin o gamă largă de substanțe necesare organismului uman, ușor asimilabile, cu un pronunțat rol energetic, mineralizant, alcalinizant, reconfortant și terapeutic pentru organism.¹

Nu exista nicio îndoială că vița de vie și exploatarea ei (adică facerea vinului) sunt mai vechi decât scrisul. Asta pentru că cele mai vechi dovezi ale existenței strugurilor sunt niște podgorii fosilizate de acum 60 de milioane de ani!² Dovezile scrise sunt multe și răspândite din punct de vedere geografic. Poate cea mai cunoscută referire este cea din Biblie, în care Noe a făcut vin și a băut până s-a îmbătat...

¹ Dumitru Ion Cristian, *Viticultura*, Editura Ceres, București, 2008

² Ibidem

E cert dovedit că, 4000 de ani înainte de Hristos, existau podgorii pe lângă Marea Caspică și în Mesopotamia, pe teritoriul Iranului de azi. Există papirusuri egiptene care atestă că în Egipt, acum 5000-6000 de ani, preoții și regii aveau acces la vin, în timp ce oamenii săraci beau bere...³

Despre cultivarea viței de vie și producerea vinului avem informații mult mai târzii; abia pe la 1600 î Hr., odată cu începuturile de călătorii și negoț ale grecilor. Desigur, îndeletnicirea trebuie să fi fost mult mai veche. Homer a descris în Iliada și Odiseea, prin pasaje întregi, modul de preparare a vinurilor. Cum erau zdrobiți strugurii, cum sucul lor era lăsat să fermenteze, cum se petreceau transformările mustului în vin. Vinul devenise un obiect important de negoț pentru vechii greci, care au adăugat vinului diverse ierburi și condimente, pentru a-i da diverse arome. Medicii greci, printre care Hippocrate, prescriau deseori bolnavilor vinul în majoritatea afecțiunilor.⁴

Că veni vorba de Homer, să nu uităm un episod semnificativ din Odiseea, când Ulisse l-a îmbătat pe Polifem Ciclop cu vin primit de la Maron, din tribul tracic al ciconilor!

Este bine cunoscut că savantul german Griesbach, probabil cel mai cunoscut cercetător în privința vitis vinifera, spunea că „*Patria viței de vie trebuie căutată în ținuturile păduroase ale Pontului și ale Traciei*”.

Nu vă mai plictisesc cu arhicunoscutele scrieri despre Dromichetes sau despre relatările lui Strabon, cum că Burebista i-a obligat pe daci să își scoată viile (probabil din cauza faptului că vinul atrăgea popoarele barbare să îi jefuiască pe daci).

A. D. Xenopol scria că „*patria cea veche a geto-dacilor era o regiune viticolă, cauză pentru care era considerată și locul de naștere al zeului grec al vinului Dionysos*”.

Toate acestea dovedesc fără putință de tăgadă că vița de vie și vinul sunt de milenii în centrul preocupărilor locuitorilor acestor meleaguri. Fie că se numeau traci, daci, romani sau români, meșteșugul cultivării viței de vie și facerii vinurilor a fost de bază pe acest pământ.

Viile din trecut. Vițele „românesci”

Facem un mare salt în timp și ne referim acum doar la arealul românesc. Putem observa foarte ușor, pentru că avem mult mai multe informații, ca, la sfârșitul secolului al XIX-lea, viticultura României arată cu

³ Ibidem

⁴ Ibidem

totul diferit, cel puțin sub aspectul soiurilor cultivate. În schimb, prea puține s-au modificat în privința lucrărilor la vie (doar mecanizarea a progresat) iar în tehnica facerii vinurilor – aproape nimic de fond. S-au schimbat recipientele și metodele de măsurare-determinare a unor parametri precum conținut în zahăr, acizi ș.a.m.d. și tehnologiile doar în sensul mecanizării sau automatizării lor.

În primul rând, invazia filoxerei a scos viticultura din matca sa milenară. În vechiul Regat, filoxera a fost semnalată oficial în 1884 la Chițorani – Prahova, în Podgoria Dealu Mare, după ce fusese identificată și în 1880 la Arad. Atacul filoxerei s-a propagat cu mare rapiditate, căpătând proporțiile unui dezastru național.⁵

Puține soiuri autohtone au mai scăpat: Feteasca, Băbeasca, Tămâioasa se mai puteau întâlni înainte de atacul filoxeric. Există, conservate în colecții naționale de material genetic viticol, multe dintre soiurile vechi de odinioară și ne-am propus, la Muzeul Viticulturii și Pomiculturii de la Golești, ca în următorii ani să readucem la viață câteva dintre ele. Colaborăm în acest sens cu ICDVV Valea Călugărească și INCDBH Ștefănești Argeș. O să prezentăm la finalul lucrării câteva fotografii și caracteristici pe care instituțiile de cercetare amintite le-au extras în cadrul unui proiect în care Muzeul a fost partener.

Vom trece în revistă doar câteva din principalele soiuri care se cultivau în România secolului XIX, descris în „Manual de Viticultură”, de VS Brezeanu, apărut la 1902.

1. *Bășicata, bună atât la struguri de masă, cât și pentru vin.(...) Bobul este rotund, cu pielea subțire și transparentă, având pe suprafața sa puncte mici, negricioase. Strugurii se prăjesc la soare. Miedul bobului e dulce și nu prea tare. Strugurele conține 18,5% zahăr. Bășicata este o varietate mai mult proprie dealurilor din Muscel și Dâmbovița.*⁶

2. *Băbească, cunoscută și sub numele de Cracăna sau Crăcănată, are două sub-varietăți: băbească neagră și albă - cea dintâi, mult mai răspândită decât cea de-a doua. Varietatea e mai mult proprie Moldovei, și cu deosebire băbeasca neagră este foarte răspândită în Podgoria Nicoreștilor, unde se stimează pentru vinurile roșii ce dă. Ciorchinul este mare, însă boabele sunt rari și așezate pe codițe lungi și ramificate.(...) Mustul conține 20% zahăr.*⁷ Am avut ocazia să constat personal că proprietarii podgoriei de

⁵ Macici Mihai, *Lumea vinurilor. Vinurile lumii*, Editura Vremea, București, 2008.

⁶ V. S. Brezeanu, *Manual de Viticultură*, Tipografia Gazetei Săteanului, București, 1902.

⁷ Ibidem

la Nicorești, investitori autohtoni, au reluat și modernizat masiv producția de băbească neagra, cu rezultate calitative excelente!

3. *Berbecelul – este propriu Olteniei și Munteniei, până la Prahova. Strugurele este alb și bun pentru vinurile fine .Strugure mic, cilindric, adeseori crăcanat; boabele rotunde, mnici și strânse. Pelița subțire, la maturitate devine galbenă, prăjită. Miezul nu e tocmai cărnos, dar are un gust fin. 100 kg struguri au dat 57 must și 43 tescovină. Mustul conține 18% zahăr. Produce puțin ca cantitate însă da vin de calitate bună. Se coace către finele lui septembrie.*⁸

4. *Braghină, numită și Vulpe - este mult mai cultivată în Drăgășani și Dealul Mare. Braghina este una dintre cele mai bune varietăți, atât pentru cantitate cât și pentru calitatea strugurelui. Are două sub-varietăți: Braghina cu bobul mare și Braghina cu bobul mic. Corespunde cu varietatea ungurească Bakatov.*⁹

5. *Coarna albă, roșie și neagră, cultivate în toată țara însă în cantități mici, sunt mai mult varietăți de masă, au pelița bobului groasă, miezul cărnos, dar nu tocmai zăhăros. Coarna roșie și neagră este mai bună ca cea albă.*¹⁰

6. *Crâmpoșie sau Cârlogancă este principala varietate a podgoriei Drăgășani. Probabil că acestei vițe se datorează cel puțin o parte din renumele acelei podgorii. De altfel aceasta este una din puținele varietăți care e bună și pentru masă și pentru vin, dând chiar singură un vin excelent. Ciorchinul mare, conic sau aripat, boabele nu tocmai strânse, pelița groasă și se prăjește la soare, miezul bobului cărnos și zăhăros. Ea dă la sută 65-70 must, 30-35 % boștină. Mustul conține 18-23 % zahăr.*¹¹

7. *Fetească albă sau păserească, cunoscută în limba germană sub numele de Mädchen Traube, este o varietate care se găsește mai mult în Moldova. Feteasca, împreună cu Grasa și Frâncușa formează cele mai bune varietăți în Moldova pentru vinurile albe. La Cotnari ea este abundentă și se găsește plantată în amestec cu Grasa și celelalte varietăți. Feteasca dă 30% boștină și 70% must conținând 23 % zahăr. Ea are o vegetațiune viguroasă și prin urmare se impune tăierea lungă ca să producă. Ea nu meiază și strugurii săi nu putrezesc ca la Grasă.*¹²

⁸ Ibidem

⁹ Ibidem

¹⁰ Ibidem

¹¹ Ibidem

¹² Ibidem

8. *Fetească neagră se găsește tot în Moldova și este stimată pentru vinurile negre; însă produce mai puțin chiar decât Feteasca albă. Ciorchinii mici, rotunzi, boabele îndesate, rotunde mici, și de culoare neagră închisă bătând în violet. Ea dă 34.5 % boștină și 65.5% must, care conține 22-23% zahăr. Tăierea lungă îi convine.*¹³

9. *Galbena este o varietate răspândită în toată Moldova și chiar prin Râmnicu-Sărat. Ea formează baza podgoriilor din Odobești, Panciu, Huși. Galbena este cea mai productivă dintre varietățile albe românești, exceptând Plăvaia sau Plăvana. Ea a dat până la 2000 decalitri la hectar în anul 1900. De altfel, totdeauna produce mult și relativ destul de bun. Ea produce împreună cu Plăvaia vinurile ușoare de masă; îi este însă mult superioară Plăvaei. Ciorchinii mijlocii și puțin aripați. Boabele galbene aurii, sferice. Pelița subțire, miezul zemos. Ea dă 28 % boștină și 72 % must, conținând 18% zahăr. Este o varietate de recomandat, deși cam târzie.*¹⁴

10. *Gordinul cu două sub-varietăți: Gordin gurguiat în Dealul Mare sau Timpuria; și Gordinul mărunt sau Mierlița. Ciorchinii mari și conici. Boabele albe puțin transparente, sferice (rotunde), nu tocmai îndesate, se prăjesc la maturitate de soare. Se coace de timpuriu. Gordinul dă ca și Galbena 28% boștină și 72% must conținând 19.2 % zahăr. Este o varietate căutată și pentru masă, dar excelentă și pentru vin. Gordinul era altădată principala varietate pentru Dealul Mare.*¹⁵

11. *Grasa, numită pe alocuri Armașiu, este una dintre cele mai bune varietăți pe care le posedăm pentru vinurile albe. Ea este varietatea principală în Cotnari, dând renumite vinuri de Cotnari. După cât se crede, ea a fost introdusă din Ungaria de Ștefan cel Mare. În Ungaria se numește Furmint. Se coace de timpuriu și în anii ploioși strugurii sunt atacați de Botrytis, adică de putreziciunea nobilă. Tăiată lung, cum se obișnuiește în Moldova, dă o producție destul de mare (50 hectol.) și de o calitate superioară pentru vin. Ea este însă bună și pentru masă. Grasa dă 63% must și 37% boștină. Mustul conține 24% zahăr. După cum vedem este una din cele mai bogate varietăți în zahăr așa că dă vinuri cu 12, 13 și uneori chiar 14% alcool. Grasa, Feteasca și cu Frâncușa trebuie considerate ca primele vițe ale Moldovei pentru vin alb.*¹⁶

¹³ Ibidem

¹⁴ Ibidem

¹⁵ Ibidem

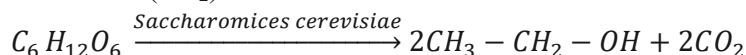
¹⁶ Ibidem

Puțină chimie... (fizică)... Nu multă, doar cât e neapărată nevoie!

Există sute de compuși în vinuri - foarte complexă băutură! Unii dintre ei provin din struguri, alții se formează în timpul fermentării mustului, alții apar în etapa maturării și învechirii vinurilor. Vinificatorul (acum, oenologii sunt oameni cu multă școală, care au reușit să traducă marea carte a vinurilor, adunată din miile de ani de experiențe și înțelepciune acumulate) e asemenea unui artist care își construiește opera fără să aibă la îndemână o rețetă precisă. Facerea vinurilor implică sute de parametri, în continua schimbare, a căror urmărire și reglare continuă poate face diferența dintre un vin de calitate și un vin plin de boli și defecte. Păstorel Teodoreanu spunea că... „vinul e un lucru viu, e ceva mai mult ca o ființă și ceva mai mult ca un lucru. Se naște, trăiește și moare. Se și îmbolnăvește.”

Un compus important al vinului, poate cel mai important, este procentul de alcool etilic.

Alcoolul dă tăria vinurilor și este considerat principalul compus care definește nivelul calitativ al vinului. El formează scheletul, suportul vinurilor. (...) Alcoolul rezultă în urma fermentării zaharurilor din must. Între conținutul strugurilor în zahăr și tăria alcoolică există o relație direct proporțională. Din strugurii cu concentrații mari în zahăr, rezultă vinuri cu tărie alcoolică mai ridicate. Se consideră că un grad de alcool rezultă din fermentarea a 17 grame de zahăr. Asta înseamnă că, dintr-un must cu un conținut în zahăr de 204 grame, se obține un vin cu tărie alcoolică de 12%. (...) Vinurile cu conținut în zahăr, demidulci și dulci, trebuie construite pe suportul unei tărie alcoolice suficient de ridicate, de cel puțin 11-11,5 %. Vinurile slab alcoolice sunt vinuri mici, subțiri, lipsite de vigoare, plâpânde.¹⁷ Fermentația alcoolică a glucozei ($C_6H_{12}O_6$) este o transformare biochimică în prezența enzimelor din drojdia de bere, cu formare de alcool etilic (C_2H_5OH) și dioxid de carbon (CO_2).

Să reținem, așadar, ca un vin sub 11 grade alcoolice este un vin instabil, care nu rezistă prea mult și care este foarte vulnerabil *bolilor vinurilor* (o să vorbim pe larg despre *bolile vinurilor într-o altă lucrare*). De asemenea, este esențial conținutul de zahăr, dintr-un kilogram de struguri, pentru că acesta determină tăria alcoolică rezultată în urma fermentației. Fără

¹⁷ Macici Mihai, *Lumea vinurilor*, Editura Vremea, București, 2008.

tărie alcoolică de cel puțin 11 grade, nu putem vorbi de calitate și stabilitate biologică la vin.

Reacția chimică este foarte simplă:

Glucosa (zaharul) se descompune în alcool etilic și CO₂ (care se degajă atunci când se spune ca vinul fierbe...). Desigur, procesul de fermentație are nevoie de puțină căldură (15-20 grade).

Procentul de zahăr este determinat de foarte mulți factori: de soiul de struguri, de sol, de condițiile climatice din anul respectiv (număr de zile însorite, număr de zile călduroase – vom dezvolta subiectul în altă lucrare), de momentul culesului ș.a.m.d. În două vorbe, ca să se coacă strugurii de soi cu expunere bună la soare ar fi nevoie de circa 230 de zile însorite, care însumează 2300-2500 de grade Celsius.

Foarte interesant este faptul că mii de ani nu a fost cunoscut mecanismul modului de formare a alcoolului în vin. Potrivit unui chimist german (J. von Leibing), se credea că alcoolul ia naștere pe cale chimică. Mai era o teorie a unui fiziolog francez, Claude Bernard, prin care se credea că alcoolul ia naștere sub forma unor germeni vii.

Marele savant Louis Pasteur e cel care a lămurit problema. Obișnuit cu folosirea microscopului și, fiind totodată producător de vin la proprietatea sa din Arbois, Louis Pasteur a determinat prezența în mustul de fermentare a unor microorganisme, a așa numitelor drojdii sau levuri, aflate în plin proces de înmulțire. De aici s-a născut teoria naturii biologice a fermentației, având ca rezultat transformarea zaharurilor în alcool. Preocupările lui Pasteur în legătură cu producerea vinurilor s-au dezvoltat ulterior, ajungând până la punerea la punct a pasteurizării ca procedeu de stabilizare a vinurilor, berii, laptelui și a altor produse.¹⁸

Așadar, principalul proces care transformă mustul în vin este fermentația alcoolică! Ar fi ideal să fie și singurul. Complicația vine din faptul că, în procesul de transformare a mustului în vin, pot avea loc sute de alte tipuri de fermentație, marea lor majoritate nedorite, care trebuie împiedicate sau măcar ținute sub control, ca să nu strice vinul. Multe dintre acestea sunt fermentații acetice, al căror rezultat sunt diferite oțeturi. O să vorbim despre principalele măsuri care trebuie luate de vinificatori ca să minimizeze defectele vinului în formare.

Prezența zaharurilor în vin creează pericolul unei instabilități biologice. Apare pericolul unor refermentări, mai ales în cazul vinurilor mai slab alcoolice. Acest fapt pledează pentru realizarea acestora ca vinuri seci.

¹⁸ Ibidem

Vinurile supuse învechirii la sticlă au realizată stabilitatea biologică prin filtrări și pasteurizare.¹⁹

Ca să fim mai expliciti, trebuie spus că nu tot zaharul din must se transformă în alcool. Chiar și la vinurile foarte seci, tot rămân 2-3 grame la litru care nu s-au transformat. Vinurile demiseci au până la 12 grame la litru, pe când cele demidulci și dulci au conținut de zahăr rămas, după ce încetează fermentația, între 12 grame până la 50 grame la litru. Realizăm că 50 grame înseamnă nu mai puțin de 17 lingurițe?! Așadar, acesta este zaharul rămas, care creează pericolul refermentării.

Un compus care contribuie și el la formarea gustului dulce este glicerolul. El imprimă caracterul uleios, catifelat al vinurilor, făcându-le mai moi, mai rotunde.

*Gustul acrișor este dat de conținutul în acizi. Principalul acid din vin este cel tartric, care provine din bobul de strugure. Vinurile mai conțin acid malic, acid citric, acid lactic, succinic și acetic. Fiecare acid imprimă o anumită nuanță a gustului de acru. Astfel, acidul tartric dă un caracter viguros, nervos, asigură vinozitatea; cel malic, dă un gust verde-ierbos, crud, neplăcut – este caracteristic vinurilor obținute din struguri insuficient de bine copti. Acidul lactic conferă un gust acrișor, moale, el se formează din fermentația malo-lactică, dorită în cazul vinurilor roșii de înaltă calitate, pentru a oferi un gust mai moale, mai rotund. Acidul acetic imprimă un gust acru-înțepător, caracteristic vinurilor oțetite, fiind un produs al degradării bacteriene a vinurilor. Aciditatea totală se exprimă convențional în acid tartric și trebuie să fie cuprinsă în niște limite – 7-9 g/l (mai acide sunt vinurile albe). Vinurile lipsite de aciditate sunt fade, plate, inexpressive.*²⁰

Culoarea vinurilor roșii este dată de conținutul lor în antociani, care se extrag din pielețele boabelor la soiurile roșii. Foarte importante pentru vinuri sunt și taninurile. O parte dintre taninuri, cele condensate, sunt prezente în semințele strugurilor, în pielețe și ciorchini și se extrag în procesul de macerare-fermentare. Au un gust astringent, iar prezența lor este importantă în vinurile roșii, căroră le conferă plinătate, vigoare, personalitate. Taninurile catehinice nu sunt de origine viticolă, ci provin din doagele butoaielor de stejar în care vinurile sunt fermentate sau maturate. Vinurile roșii precum Cabernet Sauvignon, Merlot sau Pinot Noir, maturate în baricuri (vase noi, de

¹⁹ Macici Mihai, *Vinurile României*, Editura Alcor, București, 1996.

²⁰ Macici Mihai, *Lumea vinurilor. Vinurile lumii*, Editura Vremea, București, 2008.

capacitate relativ mică) au foarte mult de câștigat din aportul de tanin extras din doage.²¹

Aroma și buchetul (atenție, cele două noțiuni sunt diferite! Buchetul e impresia generală pe care o lasă vinul, pe când aroma este precisă, concretă) sunt date de conținutul în compuși volatili - mai ales alcoolii terpenici. Ei sunt prezenți în vinurile aromate și sunt specifici soiurilor din care provin. De exemplu, în Muscat Otonel predomină linalolul, iar în Tămâioasa Românească - terpineolul. Buchetul se datorează unui proces de esterificare (compuși numiți esteri apar ca urmare a combinării lente a alcoolului cu acizii prezenți în vin. De aceea, buchetul apare la vinurile foarte vechi, a căror tărie alcoolică scade ușor din cauza esterificării).²²

Momentul culesului - esențial pentru vinul bun

Hrana viței de vie este pământul și, foarte important, expunerea ei la soare. Nivelul de zahăr din bobul de strugure este un parametru capital pentru calitatea vinului. „Vița de vie rodește foarte bine și în soluri mai vitrege. Ea are nevoie de trei elemente importante prezente în sol: azotul, potasiul și acidul fosforic. Azotul contribuie atât la vegetațiune, cât și la producțiune. Se întâmplă însă ca el să fie în cantitate prea mare pe când celelalte două să nu fie de ajuns, în acest caz devine vătămător producțiunii prin faptul că via crește prea mult în lemn și dă rod puțin. Acidul fosforic este elementul cel mai important pentru rodire, el contribuie la formarea zahărului. Cu alte cuvinte el secondează acțiunea soarelui”.²³

Alegerea momentului de intrare în vie pentru cules este rezultanta mai multor factori: aciditatea mustului și conținutul de zahăr. Acești parametri sunt urmăriti cu mare atenție în perioada apropiată coacerii, momentul optim este când procentul de zahăr e maxim și aciditatea minimă. Raportul conținutului de zahăr și aciditatea totală este indicele de maturare.²⁴

Există multe metode, care se folosesc de peste 100 de ani, de determinare a procentului de zahăr - refractometrică sau densimetrică. Se folosesc aparate simple, densimetre în principal, mai multe zile la rând, până când curba conținutului de zahăr (se face zilnic un grafic) se aplatizează. Se ține cont, întotdeauna, ca temperatura la care se fac determinările să fie

²¹ Ibidem

²² Ibidem

²³ Brezeanu V.S., *Manual de viticultură*, Tipografia Gazetei Săteanului, București, 1902

²⁴ V. Guțu, Florin Mateescu, M. Avarvarei, *Cartea viei și a vinului*, Editura M.A.S.T., București, 2015.

aceeași. Creșterea procentului de zahăr atinge o limită peste care nu se mai trece, în schimb, pierderea de apă a boabelor continuă, putând ajunge la anumite pierderi cantitative. Conținutul în acizi se face prin titrare cu soluție de NaOH sau prin măsurarea PH-ului cu markeri de hârtie (care trebuie să fie între 4 și 5).²⁵

În trecut, viticultorii care nu aveau la dispoziție un laborator, determinau procentul de zahăr prin scufundarea în must a unui ou proaspăt. Procentul maxim de zahăr era când oul urca până la suprafața mustului, iar coaja sa era aproape de suprafață.

„Se zice că strugurii sunt complet copti, când ciorchinele capătă o culoare caracteristică și când încep să se înmoaie. În această stare, acidele și cantitatea de zahăr sunt în proporția convenită pentru a da un vin bun, în care se va putea dezvolta tot zahărul, dacă fermentația va fi normală. După ce strugurii sunt complet copti, cantitatea producției nu mai poate crește, calitatea însă, da. Când ciorchinele mai rămâne pe butuc și după ce sunt complet copti, se evaporază din ei cu încetul apa; cum însă cozile ciorchinelui, uscându-se, nu-i mai aduc seva din butuc, așa că boabele nu mai pot pune la loc apa pierdută, strugurii încep să se stafidească - se coc prea tare. În starea aceasta, strugurii dau o cantitate de must mai mică, dar cu atât mai dulce cu cât sunt mai stafidiți. Cantitatea de zahăr poate să fie așa de mare, încât nu tot zahărul să se fermenteze în vin, din care pricină acesta rămâne dulce”.²⁶

Vinurile naturale de desert se produc în regiunea Tokay din Ungaria și în regiunea Rinului (și la noi în zona Cotnari n.n.), când se lasă strugurii să se stafidească, dar asta numai în anii în care timpul se menține cald și senin până toamna târziu. În regiunea Rinului trebuie să fie și ceață, ca boabele să intre în așa-zisa putrefacție nobilă. Pe când la Tokay, calitatea superioară a vinului de desert este condiționată de evaporarea apei din boabe, la Rin, pe lângă acest proces, mai trebuie ca strugurii să putrezească, datorită unei ciuperci - *Botrytis Cinerea*.²⁷ Așadar, astfel de vinuri speciale se fac doar în anumiți ani, când condițiile meteorologice sunt favorabile.

Și gerul, uneori, poate avea un efect bun, când cade după ce strugurii sunt complet copti. Gerul sustrage boabelor o mare parte din apă, pricinuind

²⁵ Ibidem

²⁶ M. Ambrosi, *Podgoreanul* priceput, Institutul de arte grafice SAMITCA, Craiova, 1913.

²⁷ Ibidem

o mai mare concentrare a mustului (procentului de zahăr), deci și o îmbunătățire a calității vinurilor.²⁸

Într-o lucrare viitoare vom trata pregătirile pentru cules și pentru extragerea mustului, pregătirea recipientelor și tratarea lor (de o importanță covârșitoare!), despre procesul de fermentație propriu-zis și despre tratarea vinurilor cu compuși de sulf - destul de controversată, dar, după cum vom vedea, obligatorie pentru vinuri de calitate.

În final, o scurtă remarcă legată de etichetarea vinurilor de calitate, impusă chiar de normele europene:

Vinurile de soi, poartă pe etichetă inscripția D.O.C. - cea ce înseamnă Denumire de Origine Controlată. Inscripția DOC este urmată de alte câteva inițiale: CMD - cules la maturitate deplină; CT - cules târziu; CIB – cules la înobilarea boabelor.

BIBLIOGRAFIE

AMBROSI, M., Podgoreanul priceput, Institutul de arte grafice SAMITCA, Craiova 1913

BREZEANU, V.S., Manual de Viticultură, Tipografia Gazetei Săteanului, București, 1902

DUMITRU, Ion Cristian, Viticultura, Editura Ceres, București, 2008

GUȚU, V., MATEESCU, F., AVARVAREI, M., Cartea viei și a vinului, Editura M.A.S.T., București, 2015

MACICI, Mihai, Lumea vinurilor. Vinurile lumii, Editura Vremea, București, 2008

MACICI, Mihai, Vinurile României, Editura Alcor, București, 1996

²⁸ Ibidem

Lumea „nevăzută” a Maramureșului, o resursă inepuizabilă pentru turismul tradițional

Constantin Ioan LAZU
Vișeu de Sus, Maramureș

„Dacă îndrăgești vechile tradiții și obiceiuri, cântecul, dansul și portul popular, mâncarea simplă și poveștile din vremurile de demult, dacă ești pasionat de trecut, dacă te atrag vechile simboluri sculptate în lemn, atunci, dragă călătorule, Maramureșul Istoric este o destinație pentru tine.”

Abstract:

The entire tangible cultural heritage of Historical Maramureș, such as the wooden gates and roadside crosses, has a spiritual counterpart, like a shadow cast by the sun's rays at sunset. This analogy is reflected in the popular belief that every object has an explanation for its existence. Nothing is created by chance; everything has a purpose. This correspondence between matter and spirit enriches the cultural heritage of Historical Maramureș. It transforms the region into a fascinating tourist destination shrouded in mystery. Here, every place, every object whispers stories about the past. Thus, you don't just visit Maramureș, you discover its profoundness.

Keywords: Maramureșul Istoric, traditions, popular belief, stories, traditional tourism.

Întregul patrimoniu cultural material al Maramureșului Istoric¹, precum porțile de lemn și troițele, are o corespondență în plan spiritual, asemeni unei umbre proiectate de razele soarelui la asfințit.

Această analogie o regăsim în credința populară, unde fiecare obiect are o explicație a existenței sale, are o poveste. Nimic nu e făcut și pus la voia întâmplării, totul are un rost. Această corespondență între materie și spirit îmbogățește întregul patrimoniu cultural al Maramureșului Istoric, pe care-l transformă într-o destinație turistică învăluită în mister, ce fascinează și azi pe oricine îi trece pragul. Aici, fiecare obiect ne șoptește povești despre vremurile de mult apuse. Trebuie doar să le ascultăm.

¹ Maramureșul Istoric cuprinde jumătatea de Nord a județului Maramureș, teritoriu care a făcut parte din vechiul Voievodat al Maramureșului.

Sărbătorile și evenimentele tradiționale în timpul cărora descoperim vechile obiceiuri și folclorul nu sunt disponibile mereu, pe când poveștile, basmele, legendele sau povestirile care ne dezvăluie informații, adesea codate, despre originea și rostul lucrurilor și ființelor din această lume, sunt. „De ce, cum și când?”. Iată cheia spre a descoperi complexitatea, farmecul și autenticitatea Maramureșului Istoric, nu doar a-l „bifa”. Pentru asta trebuie să fii pasionat de trecut, să îndrăgești folclorul, poveștile din alte timpuri, dar, mai ales, „lumea satului”.

Acest articol nu se vrea a fi o analiză, o radiografie a situației actuale a turismului din Maramureșul Istoric. Mai degrabă constituie o punte între trecutul, ce ne oferă o resursă inepuizabilă prin tot ce are mai frumos și autentic ca moștenire culturală această regiune, și un viitor în care Maramureșul Istoric are oportunitatea să devină o destinație turistică de succes, care susține economic întreaga regiune.

Zestrea cultural-tradițional-istorică păstrată vie până azi este cheia.

Există trei tipuri de destinații turistice. În care se dintre ele se regăsește Maramureșul?

Există trei tipuri de destinații turistice: cele care trăiesc din trecut, din cultura tradițională și vestigii istorice, care trăiesc din prezent, datorită infrastructurii turistice moderne, îndeosebi în zona montană și a litoralului, și care trăiesc din viitor, din concepte avangardiste precum orașele cu arhitectură și infrastructură inovatoare. Bineînțeles că există și diferite combinații între acestea.

Unde se află Maramureșul Istoric? Această regiune se încadrează în grupul celor care „trăiesc” aproape exclusiv din trecut, mai exact din cultura tradițională și din atracții mai noi, dar cu rădăcini tot în trecutul mai îndepărtat sau apropiat.

Turismul montan și cel balnear constituie doar o mică parte din ceea ce înseamnă turismul maramureșean, deoarece infrastructura turistică este încă mult rămasă în urmă. Fără identitatea tradițională vie, Maramureșul Istoric ar fi lipsit de farmecul care l-a făcut cunoscut în cele patru zări și de principalul magnet care atrage turiști.

Pe zi ce trece, turiștii devin tot mai informați și conștienți de opțiunile pe care le au în alegerea unei destinații turistice. Concurența devine tot mai acerbă cu fiecare an, tot mai specializată, atât în țară cât și în străinătate. E nevoie să ne folosim de punctul forte pe care Maramureșul Istoric îl mai are, identitatea tradițională în ansamblul ei.

„Lumea nevăzută” a Maramureșului Istoric și turismul

Povestea, forma cea mai simplă a „lumii nevăzute” a Maramureșului Istoric, constituie o parte importantă a patrimoniului imaterial ce are implicații asupra turismului. După cum am văzut mai sus, povestea este disponibilă tot timpul acolo unde există un povestitor. Aceasta reprezintă o resursă turistică inepuizabilă ce poate atrage turiști indiferent de anotimp, indiferent de vârstă, indiferent de regiunea de proveniență a acestora.

De ce inepuizabilă? Poveștile trăiesc odată cu oamenii care le duc mai departe, din generație în generație. Unele sunt totuși scrise pentru a nu fi date uitării, deoarece stilul de viață în care au apărut s-a diluat mult. De asemenea, fiecare maramureșean are povestea lui de viață pe care o „scrie” în fiecare zi. Nu doar poveștile, adesea sub forma legendelor, basmelor și miturilor, cu rădăcini adânci în credința populară, ci și povestirile însuflețesc un obiect sau chiar un loc, le apropie de călător, le fac mai atrăgătoare, mai interesante, mai fascinante. Un termen la modă acum le înglobează pe toate acestea, „storytelling-ul²” sau arta povestirii.

Această componentă a patrimoniului imaterial poate să contribuie la transformarea Maramureșului într-o destinație turistică de succes.

Turismul modern se apropie tot mai mult de tradiție

Vizitarea pasivă a atracțiilor turistice ține de domeniul trecutului. Turismul modern se orientează spre experiențe de călătorie autentice, care îl îmbogățesc cultural și spiritual pe turist. Specificului local i se acordă o importanță tot mai mare. Autenticitatea unei destinații turistice este luată tot mai mult în ecuația alegerii vacanței. Turiștii caută tot mai mult cazare într-un mediu tradițional și mâncare specifică zonei. Aleg să petreacă timpul liber departe de stresul citadin, în zone pitorești, liniștite, cu oameni primitivi, unde pot să experimenteze, chiar dacă doar parțial, viața localnicilor.

Maramureșul Istoric are în această privință un avantaj competitiv față de alte regiuni din țară și din această parte a Europei. Aici turistul beneficiază de o experiență culturală multisenzorială pe durata întregului an calendaristic, datorită adaptării neînscenate a vechiului stil de viață la lumea modernă de azi, care e mai mult „materialistă” decât spirituală.

² Acest concept e o tehnică de comunicare ce consta în atragerea atenției unui public specific cu ajutorul unei povești, cu scopul de a-i transmite un mesaj.

Tendențele din turismul actual

Vacanțele devin tot mai segmentate, astfel concediul fiind împărțit în mai multe vacanțe scurte pe durata întregului an. Pe lângă turismul clasic, mai este turismul de afaceri sau cel legat de evenimente. Această tendință poate ajuta la diminuarea sau chiar la eliminarea sezonality.

Sunt căutate tot mai mult destinațiile non-turistice, adică acele destinații care sunt mai puțin cunoscute și care au tarife mai mici.

E nevoie de inovație, de ingeniozitate, de creativitate în turismul maramureșean. Resursele pe care la avem aici trebuie să le prezentăm într-o lumină nouă, în diferite culori, în diferite nuanțe. Trebuie să le integrăm și alăturăm nevoilor actuale de refacere și odihnă, relaxare, aventură, cunoaștere.

Maramureșului tradițional și provocările modernității

Maramureșenii s-au întâlnit în ultimul secol cu două mari provocări identitare. Ambele au avut ca imbold schimbarea stilului de viață, ce a dat naștere unei culturi tradiționale autentice și care are în prim plan arta lemnului și folclorul, dar și o credință vie de care sunt legate vechi tradiții și obiceiuri. Prima provocare, politică, a debutat imediat după finalul celui de-al Doilea Război Mondial, sub regimul comunist, iar a doua începând cu anii 90 ca urmare a globalizării tot mai pronunțate. Cu ce a rămas azi Maramureșul Istoric în termeni de identitate e rezultatul modului în care au răspuns maramureșenii la aceste provocări. Acesta s-a schimbat mult, din punct de vedere al patrimoniului material, spiritual însă mai puțin.

Autenticitatea sa a atras tot mai mulți vizitatori care vor să-l descopere, să-i întâlnească oamenii și să-i viziteze locurile cu povești din vremurile de demult. Astfel, Maramureșul Istoric beneficiază de o șansă uriașă să prospere prin turism, care nu alterează profund identitatea tradițională precum o fac alte industrii.

Situația actuală a turismului maramureșean

Atracții turistice unice prin splendoare, prin vechime, prin cadrul natural în care sunt amplasate, precum bisericile sau mănăstirile construite în stil tradițional, sunt răspândite în întreg Maramureșul Istoric, cu o concentrație mai ridicată pe Valea Izei. Alte atracții turistice, precum Cimitirul Vesel, Muzeul Satului Maramureșean, Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței sau Mocănița de pe Valea Vaserului atrag prin autenticitatea lor, chiar dacă nu au o vechime mai mare de un secol. Chiar

dacă sunt mai noi, rădăcina lor tot în trecut se află.

Resursele cultural-tradițional-istorice constituie așadar suportul de bază pentru turismul din regiune. Turismul montan sau cel balnear sunt doar într-o fază incipientă din cauza infrastructurii încă puțin dezvoltate. Acestea sunt deocamdată doar complementare turismului tradițional.

Turismul și revenirea la tradiții

Turismul a devenit unul din punctele de inflexiune care au determinat revenirea tradițiilor și obiceiurilor, portului popular, a mâncării locale, după o perioadă în care au început să fie date uitării. După ce străinii, care au ajuns în Maramureș, au apreciat tot mai mult ce este vechi, ce este făcut manual, ce este autentic, ce este făcut din suflet, au început și maramureșenii să reevalueze ce este vechi, ce este demodat. Asistăm azi la o revenire fără precedent a cântecelor, a dansului, a hainelor, a mâncării tradiționale.

Credința populară ca resursă pentru turismul tradițional

În credința populară, omul constituie o simbioză între materie și spirit. Viața lui se desfășoară între două planuri, care îi conferă ideea de eternitate, de început fără sfârșit.

Primul plan este determinat de două spații, între care își desfășoară viața, microcosmosul reprezentat de gospodăria sa, pe care o amenajează cu un rost, a cărui extensie este satul până-n hotar, și macrocosmosul reprezentat de lumea cerească, care este accesibilă în credința populară în ajunul unor sărbători atunci se zice că cerurile se deschid.

Cel de-al doilea plan e determinat de dimensiunea temporală în care se desfășoară viața, acea „clipă suspendată” între trecut și viitor. Prezentul e străjuit de cele două vremi, cea care a fost și care e certă, și cea care va veni, încărcată de necunoscut, de incertitudine, de mister.

Cele două planuri sunt reprezentate simbolic de o cruce. Aceasta leagă pe verticală cele două spații, microcosmosul de macrocosmos, cerul de pământ, și pe orizontală vremurile, trecutul și viitorul.

Omul se află spiritual la intersecția celor două planuri. În simbolistica pe care o întâlnim în Maramureșul Istoric, această legătură poate să fie mai complexă, dacă e reprezentată de crucea înscrisă în cerc, denumită și celtică. În acest caz, intersecția între cele două planuri/axe nu e doar un punct, legătura fiind mult mai trainică.

Elemente ale patrimoniului material, prezente în Maramureșul Istoric, care au o simbolistică bogată, pot să constituie o resursă inepuizabilă pentru

atragera turiștilor. Obiectul și povestea care îl însoțește „țesute” la un loc constituie o comoară pentru turism.

Turistul care vine din acea lume specifică orașului în care a pierdut legătura cu natura, va descoperi aici o lume care fascinează prin simplitatea ei, prin vechime, prin autenticitate.

Cum poate această „lume nevăzută” să ajute turismul cu ajutorul poveștilor? Studiu de caz: Simbolistica Drumului în credința populară.

Fiecare loc și fiecare obiect devin o atracție turistică atunci când spiritul îmbracă materia, când îl însuflețește. Povestea le aduce valoare, le personalizează, le oferă unicitate, iar Maramureșul Istoric este înțesat de astfel de povești..

Drumul devine o atracție turistică atunci când îi cunoaștem și îi înțelegem rostul, când îi împărtășim simbolistica și îl parcurgem pe jos pentru a-l descoperi cu toate cele „6” simțuri. Atunci când de-a lungul drumului ne ies în cale locuri sau obiecte cu atribut de atracție turistică, acesta devine un adevărat magnet. Orice drum, care „vine” din trecut, este înzestrat cu această însușire. Precum putem regăsi o statuie în fiecare piatră, dacă cineva o reliefează (sculptează), astfel fiecare drum poate să devină o atracție turistică dacă îi spunem povestea.

Drumul nu este o simplă cale, ci reprezintă o legătură între punctul de plecare și destinație, un ax ce conectează două extreme. Între acestea există uneori obstacole, urcușuri, coborâșuri, păduri ce trebuie traversate cu atenție, ape ce trebuie trecute, pericole de care călătorul trebuie să se ferească.

Din punct de vedere spiritual, drumul nu este uniform. Acesta e bine să fie fără întreruperi, care în credința populară nu sunt de bun augur: „Pentru omul religios, spațiul nu este omogen, ci prezintă rupturi și spărturi; unele porțiuni de spațiu sunt calitativ diferite de celelalte”.³ Dacă aceste întreruperi, cum sunt râurile sau răscrucile de drumuri, considerate nesănătoase, apar totuși, atunci în apropierea podurilor și intersecțiilor sunt amplasate troițe ca să îl ferească pe călător de pericole, de spiritele malefice ce îi pot face rău: „Locul de întrerupere a drumului este socotit nesănătos și calitativ el devine loc rău cu toate consecințele în cugetul și fapta oamenilor.”⁴

³ Eliade, Mircea, *Sacru și profanul*, Editura Humanitas, București, 2019, p.20.

⁴ Ernest, Bernea, *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*, Editura Humanitas, București, 2005, p.48.

Drum „de țară” în Glod

De asemenea este important ca drumul să fie parcurs și de alți oameni, pentru că un drum neumblat poate aduce nenorociri. Acest crez este reliefat inclusiv într-un vechi colind sub forma unui blestem, cântat de ieudeanul Ștefan Hrușcă : „Bat-o s-o mai bată/Cale neumblată”.

Călătoria începe din poarta ce desparte gospodăria de lumea satului cu o binecuvântare.

Poarta reprezintă, în credința populară, un portal de trecere între spațiul purificat și familiar al gospodăriei și ulița satului, un spațiu mai puțin cunoscut, incert, plin de pericole. Constituie punctual de plecare în călătorie.

Cu poarta începe și se termină orice gard. Este locul cel mai vulnerabil, astfel că oamenii i-au acordat o atenție deosebită. De ce? Pentru ca relele din lumea exterioară să nu pătrundă în spațiul intim al familiei.

Pentru a ține la distanță duhurile necurate, bolile, blestemele și necazurile, poarta de lemn maramureșeană era adesea, și mai este și azi, încrustată cu numeroase simboluri cu rol protector. Azi, aceste simboluri au mai mult un rol, decorativ.

Printre cele mai întâlnite astfel de simboluri sunt funia răsucită, crucea înscrisă în cerc, pomul vieții sau rozetele solare.

Poartă tradițională în Muzeul Satului Maramureșean

Pădurea, ca spațiu din afara gospodăriei și satului, este considerată atât o resursă importantă pentru viață, datorită leacurilor, hranei și lemnului pe care le oferă, cât și un mediu plin de pericole.

În credința populară pădurea este locuită nu doar de animale sălbatice ci și de personaje fantastice, rămășițe ale unor vechi zeități, cel mai adesea întunecate. Printre acestea se află Fata Pădurii sau Slăbănoacele, „un fel de spirite care urmăresc drumeții, le luminează cale, și care afectează femeile.”⁵

Pentru a fi lăsat în pace, călătorul trebuie să adopte un anumit comportament, cunoscut de întreaga comunitate. Cel care îl încâlca este pedepsi. El trebuie să reziste mai ales ispitelor ce îi ies în cale.

Troița are o simbolistică mai veche decât creștinismul. Originea acesteia se află în cultul arborilor, în simbolistica Arborelui Ceres și Arborelui Vieții. Troițele sunt „creații comunitare de ordin magic, mitic și legendar”⁶. Au puterea de a purifica spațiul în care sunt amplasate, având un rol protector. De asemenea, reprezintă un loc de rugăciune.

⁵ Bilțiu, Pamfil, Bilțiu, Maria, Izvorul fermecat, Editura Gutinul, Baia Mare, 1999, p.31.

⁶ Vulcănescu, Romulus, Coloana Cerului, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972, p. 24.

Troițe de lemn din Bârsana și Giulești

Călătorul întâlnește troițele preponderent în două locuri, la intrarea sau ieșirea din sat (troița de hotar) și la întretărirea de drumuri. Troițe mai sunt amplasate pe culmile dealurilor, în apropierea bisericilor dar și în acele locuri în care maramureșeanul nu vrea să se simtă singur în drumul său.

Astfel de troițe, a căror varietate este limitată doar de către imaginația și măiestria sculptorilor, continuă să fie și astăzi meșteșugite de către localnici. Meșterii maramureșeni și-au imaginat în diferite forme troița, de la o cruce simplă, la una cu mai multe brațe sau chiar încadrată într-un cerc, asemănătoare crucii celtice. De asemenea, unele troițe îl reprezintă pe Iisus Hristos, fie sculptat în lemn, fie decupat și pictat pe o formă de tablă. Acestea sunt ornamentate cu numeroase simboluri precreștine și constituie adevărate opere de artă.

Povestea, o comoară pentru turismul din Maramureșului Istoric

Nu mai este suficient ca oferta turistică să conțină doar „cazare, masă și moduri de petrecere a timpului liber”. Turistul trebuie integrat în mediul local, prin participarea la activități, la evenimente organizate pentru localnici, la drumeții și la prezentarea acestei „lumi nevăzute”.

Oricărui călător trebuie să-i spunem „povestea drumului”, când

ajunge aici. Iar Maramureșul Istoric este împânzit de astfel de drumuri pe care le putem tematiza. Călătorul va purta cu el povestea, oriunde îl vor purta pașii și o va spune și altora. Va descoperi că aici obiectele și locurile au o poveste ce nu le oferă doar unicitate, ci le însuflețește. Că aici materia are viață, că cerul e legat de pământ, că timpul poate să se oprească pentru o clipă și că inclusiv liniștea poate să ne șoptească uneori o poveste, dacă avem răbdare să o ascultăm.

BIBLIOGRAFIE

- BILȚIU, Pamfil, BILȚIU, Maria, Izvorul fermecat, Editura Gutinul, Baia Mare, 1999
- BILȚIU, Pamfil, BILȚIU, Maria, Ornamentica porților din județul Maramureș, Vol. I și II, Editura Cetatea Romei, Baia Sprie, 2022
- CRISTEA, George, DĂNCUȘ, Mihai, Maramureș, Un muzeu viu în centrul Europei, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000
- ELIADE, Mircea, Sacrul și profanul, Editura Humanitas, București, 2019
- ERNEST, Bernea, Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român, Editura Humanitas, București, 2005
- HENCE, Blanca Garcia, Marketing în turismul rural, Editura Irecson, București, 2004
- OIȘTEANU, Andrei, Ordine și Haos. Mit și magie în cultura tradițională românească, Editura Polirom, Iași, 2013
- STĂNCIOIU, Aurelia Felicia, Strategii de Marketing în Turism, Editura Economică, 2004
- VULCĂNESCU, Romulus, Coloana Cerului, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972

Limba slavonă în Biserica Ortodoxă Română

pr. drd. Gheorghe CINAR

Parohia Ortodoxă Ucraineană Rona de Sus

Cultura slavo-bizantină, în a cărei sferă de influență s-a aflat poporul român încă înainte de întemeierea principatelor Țării Românești și Moldovei, a imprimat în decursul îndelungatei conviețuiri istorice romano-slave coloritul specific oriental slavo-bizantin primelor noastre manifestări spirituale scrise. Limba slavă veche, întocmită în arhitectura ei launtrică și în semnele ei grafice exterioare după tiparul limbii Bizanțului, adoptată la noi ca limbă liturgică și ca limbă oficială a cancelariilor voievodale, a avut menirea să exprime în virtualitățile ei literare de limbă sfântă, spiritualitatea, sfințenia, diplomația și diversitatea raporturilor și frământărilor politice și sociale, nu numai din viața popoarelor slave, ci și din viața poporului nostru romanic.¹

Pentru explicarea fenomenului neobișnuit al adoptării unei limbi străine, s-a arătat, de asemenea, că adoptarea în veacul al X-lea a culturii slavone la români se datorează faptului că acestei societăți i se potrivea întru totul cultura bizantină, așa cum a fost modificată, popularizată de slavi, o cultură religioasă, cu imagini concrete, cu o literatură de povești înțelepte, cu suflet sătesc, în contrast direct cu cultura apusului, orășenească, abstractă, corespunzătoare altui stadiu economic.² Această cultură a fost firească și și-a împlinit rolul istoric, dispărând numai atunci când nu a mai fost manifestarea organică a unui stadiu de evoluție socială. Ruperea legăturilor de cultură cu Roma este mult mai veche decât slavonismul nostru; nu el a provocat-o, ci el a venit mult mai târziu, ca o urmare a ruperii acestor legături.

Perioada slavonă constituie deci o întreagă și glorioasă perioadă patriarhală a istoriei și culturii noastre. O cultură care se adaptează nevoilor sufletești ale neamului întreg, într-un anumit stadiu al Evoluției sale, este un bun spiritual pe care urmașii trebuie să-l respecte. Problema aceasta a valorii culturii slavone trebuie revizuită pentru înțelegerea adevărată a istoriei noastre. Numai din dreapta ei prețuire vom înțelege că istoria noastră n-a fost un lung accident nenorocit, ci o dezvoltare organică între viața materială și cea spirituală.³

¹ I. D. Negrescu, *Limba slavă veche*, Editura I.B.M.B.O.R., București, 1961, pag. 2.

² Ibidem, pag. 18.

³ P.P. Panaitescu, *Perioada Slavonă la Români*, București, 1944.

În strânsă legătură cu diferite momente din decursul perioadei slavone, vine problema influențelor slave, problema elementelor slave din limba română. Românii au trăit și trăiesc aproape un mileniu și jumătate în cel mai strâns contact cu popoarele slave înconjurătoare; condițiile de viață au fost aceleași: modul de a-și produce mijloacele de existență, organizarea socială, viața culturală și religioasă, invaziile, dominația turcească, apoi eliberarea națională, până la evenimentele cele mai recente, nimic în istoria acestor regiuni ale Europei nu a prezentat o față separată, o izolare a poporului roman de vecinii săi.⁴

Alături de problema elementelor și influențelor slave din limba română, de o însemnătate primordială, este problema introducerii tiparului slavon în Țara Românească la începutul secolului al XVI-lea.

Două momente istorice hotărâsc epoca de înflorire a culturii slavone la noi, și anume:

- introducerea tiparului slavon prin darea la lumină a celei dintâi tipărituri, **Liturghierul lui Radu Vodă**, în anul 1508, data care marchează intensificarea mișcării culturale slavone în Țările Române;

- apariția **Gramaticii slavone** a lui Antim Ivireanul, la Snagov, în anul 1697, moment care marchează sleirea perioadei slavone.⁵

Numeroși istorici ai vechilor manifestări de cultură slavonă de la noi, străini și români, au evocat figura ieromonahului muntenegrean Macarie, care în zorii veacului al XVI-lea, pleca din Balcanii cotropiți de puterea musulmană, din Cetinja Muntenegrului, unde lucrase la tiparniță pentru cărți de învățătură pravoslavnică întemeiată de către despotul Gheorghe Crnoievici, aducând peste Dunăre, în ținuturile mai adăpostite valahe ale lui Radu cel mare de la Târgoviște, comoara teascului slavon, orânduită în capitala Muntenegrului.⁶

Spre sfârșitul secolului al XVII-lea cărturarii văd că se împuținează la noi cunoșcătorii de limbă slavă. Atunci preocuparea pentru cunoașterea vechii limbi slave este din nou îmboldită de marele ierarh al Bisericii Românești Antim Ivireanul, apostol și mucenic al Ortodoxiei, care subliniază în prefața la „**Dreapta alcătuire a gramaticii slavonești**”, tipărită la Snagov cu voia domnului Constantin Brâncoveanu, trebuința de a cunoaște limba slavonă, citirea dreaptă slavonească și înțelegerea celor citite.

⁴ Acad. AL. Graur, Puncte de vedere asupra elementelor slave din limba română, în Studii și Comentarii de istorie și lingvistică, București, 1947, pag. 32-33.

⁵ I. D. Negrescu, op. cit., pag. 24.

⁶ N. Iorga, Istoria literaturii religioase a românilor, București, 1904, pag. 48-49.

Această Dreaptă Sintagmă a gramaticii slavone, care reproduce de fapt gramatica lui Meletie Smotrițki tipărită la Kiev, - spune Mitropolitul Antim în mod răspicat „*Cu atât mai mult nouă trebuie să ni se pară a fi folositoare, deoarece în bisericile dumnezeiești noi ne-am obicinuit a citi slavonește; dar necunoscând această⁷ limbă, care ne este străină, nu a noastră, putem de multe ori să cădem în greșeli.*”

Perioada slavonă la români privește elementele de limbă și literatură slavă, începând din momentul stabilirii primelor raporturi, din epoca așezării laolaltă, a conviețuirii și întrepătrunderii de viață istorică dintre români și slavi, pe teritoriul de la nordul și sudul Dunării, până la înlocuirea limbii slavone cu limba română.

Lucrarea de față încearcă să aducă la lumină în mod succint momentele cele mai importante ale epocii slavone la români, de la apariție, înflorire până la decădere și mai ales să evidențieze faptul că perioada aceasta încă nu a dispărut din Biserica Ortodoxă Română. Astfel se face că încă există comunități slave pe teritoriul României, care sub jurisdicția Patriarhiei Române încă folosesc în cult limba slavonă veche în cult iar prin urmare putem concluziona, că în Biserica Română, limba slavonă încă a rămas limbă vie, dar această stare de fapt teste pusă sub semnul întrebării după cum vom vedea în materialul următor.

Apariția alfabetului chirilic și explicarea lui, originile limbii slave

Vorbind despre originea limbii slave, este necesar să afirmăm faptul că limba slavă își are originile ei chiar înaintea erei noastre. În acest sens există multe mărturii istorice și lingvistice că această limbă slavă n-a cunoscut dintru început și un alfabet slavon. Din surse istorice se poate dovedi faptul că limba slavă a fost folosită de către popoarele slave neavând la bază un alfabet adecvat slavon sau scrieri în limba slavonă pe care ar fi putut să le aibă la îndemână popoarele paleoslave. Așa se face că dialogul între oamenii de origine slavă s-a limitat viul grai, fără scriere.

La cumpăna dintre secolele primare ale erei creștine, unii autori necunoscuți din rândul popoarelor slave au căutat să alcătuiască totuși un alfabet, dar din nefericire a fost o încercare nereușită, care să fie utilizat la popoarele slave. Un astfel de alfabet a fost numit alfabetul AZBUCA, dar neavând o bază lingvistică solidă, cu timpul s-a alterat și astfel din nou popoarele slave simțeau lipsa indispensabilă de a ajunge în posesia unui alfabet așa cum se cuvine, ca în felul acesta să aibă un sprijin temeinic de a

⁷ I. D. Negrescu, op. cit, pag. 39.

dialoga pe cale orală și scrisă, cât și în consemnarea faptelor istorice și în dezvoltarea civilizației și culturii.⁸

Precizăm faptul că limbile paleoslave fac parte din familia limbilor indo-europene care la rândul ei este considerată ca o continuare a limbii preindo-europene.

Trebuie să afirmăm faptul că declinul limbii paleoslave a continuat chiar până în secolul V al erei creștine, după care, a urmat o perioadă până în secolul XI, timp în care limba slavă a cunoscut un apogeu destul de consistent și astfel toate popoarele slave s-au putut bucura de realizări în domeniul culturii și civilizației și mai mult decât atât, întreaga creștinătate a avut bucuria de a găsi în Bisericele Creștine Ortodoxe tipărituri ale cărților liturgice, care au făurit o nouă eră creștină, cea slavă.

Apariția alfabetului chirilic

După o perioadă atât de zbuciumată mai ales în primele secole ale erei creștine, perioadă în care popoarele slave nu aveau la îndemână nici un alfabet pe care să îl utilizeze, decât cel roman și cel grec (dar care nu reușeau să umple lipsa unui alfabet propriu) și nereușitul alfabet azbuka, trebuie să afirmăm faptul că pronia divină s-a îngrijit de popoarele slave, deoarece din sânul acestor popoare slave s-au născut adevărați apostoli și lumii învățători, care sub inspirația dumnezeiască au avut posibilitatea să alcătuiască un nou alfabet, avându-l la bază pe cel grec, dar care reușește să includă toată fonetica slavă.

Europa de Est și cea de Sud-Est și-au trăit cultura creștină prin munca celor doi frați sfinți. Din mărturiile biografice, **în urma unei rugăciuni, Dumnezeu le-a descoperit scrierea slavă** – după care Chiril a compus literele și a început să traducă Evanghelia. Alfabetul creat de Sfântul Chiril poartă numele de *glagolitic*, care vine de la slavonescul *glagol*, în traducere românească – **cuvânt**.

Cu unele adăugiri ale ucenicilor, acesta este folosit în prezent de majoritatea popoarelor slave.

Cu privire la alcătuirea alfabetului Chirilic sau slavon Glagolitic, există diferite mărturii ale unor învățați care au diferite păreri. Una dintre aceste păreri este susținută de către învățatul ceh P.I. Șafarik care susține că apostolul Chiril a alcătuit alfabetul Glagolitic și că alfabetul chirilic s-a

⁸ Popov M. V., Staroslavjanskyi Yazyk, 1997, pag 6-7.

dezvoltat mai târziu pe baza scrierii unicele grecești. De aceeași părere sunt și filologii ruși I. V. Iaghici, I. V. Grigorovici, I.V. Scepkin.⁹

Întrucât în „Viața lui Kliment” care a fost ucenicul Sfinților Chiril și Metodiu, se afirmă că acesta a făcut unele schimbări în alfabetul slavon alcătuit de Chiril, s-a emis părerea că alcătuitorul alfabetului Chirilic a fost chiar ucenicul lor, Kliment. Alți cercetători ca E. F. Karaskii, P. A. Lavrov, I.I. Sreznevsky, au susținut că Chiril a alcătuit alfabetul Chirilic și că alfabetul Glagolitic a cunoscut o dezvoltare mult mai târziu, în partea apuseană a Peninsulei Balcanice și în epoca persecutării cărților duhovnicești catolice. Analiza manuscriselor însă, pe pergamente recopiate, a venit în ajutorul primei teorii, prin care s-a adeverit că scrierea mai veche, primordială, era scrierea cu alfabet Glagolitic, iar în baza afirmațiilor din lucrarea călugărului bulgar Hrabar, încă de la începutul secolului al X-lea, ca și ale acelor din Viețile panonice ale lui Chiril și Metodiu, despre existența unei scrieri proprii ale slavilor, s-a putut dovedi că scrierea glagolitică, ar fi existat mult înainte de scrierea original slavă.

În urma unui studiu mai amplu, s-a concretizat totuși părerea că alfabetul slavon primordial a fost totuși cel Glagolitic alcătuit tot de Chiril când acesta a plecat din Moravia (862-863) și că alfabetul Chirilic s-a dezvoltat ulterior la slavi sub influența scrierii unicele grecești, părere conformă cu afirmațiile din izvoarele cele mai vechi: ***Viețile panonice ale lui Constantin și Metodiu, Viața lui Kliment*** și lucrarea călugărului bulgar Hrabar, intitulată ***Despre scrieri***.¹⁰

În cele din urmă putem concluziona că în baza studiului lingvistic comparativ al textelor paleo-slave glagolitice și textelor chirilice, cu siguranță ne face să dăm crezarea sigură faptului că într-adevăr că alfabetul Glagolitic a fost în uz în perioada secolelor primare, perioadă în care încă n-a existat alfabetul chirilic. Într-un studiu asupra alfabetului vechi slav publicat în revista *Revue des etudes slaves*, volumul 32 din 1955, cercetătorul A. Vaillant combate teoria lui Vatroslav Jagici și a paleografului englez Isaac Taylor, după care alfabetul Glagolitic ar fi provenit din scrierea minusculă greacă, lucru ce ar fi greu de înțeles. Faptul că Sfântul Chiril a urmărit să dea slavilor un alfabet pentru sfintele Scripturi să se fi inspirat din minuscula cursivă, cu litere legate între ele, care se întrebuința în scrierea diferitelor inscripții. Tot în același studiu, A. Vaillant, recenzează în mod critic și teoria dezvoltată a lui Emil Ghiorghiev în lucrarea scrisă mai târziu în limba

⁹ I.D. Negrescu, *Limba Slavă Veche*, București, 1961, pag 44-45.

¹⁰ Ibidem, pag 46.

bulgară: *Începuturile scrierii slavone în Bulgaria*, în anul 1942 și apoi în limba rusă cu titlul : *Scrierile slavone ale lui Chiril și Metodiu*, Sofia, 1952, că un alfabet de tip grec cu litere minuscule ar fi existat mult mai repede decât perioada în care au trăit apostolii slavilor.¹¹

Cercetătorul francez A. Vaillant, pentru a umbri totuși activitatea apostolilor slavilor susține teoria cum că popoarele slave au avut și alți cărturari înaintea acestor apostoli. Astfel bulgarii ar fi scris în limba greacă, moravii în limba latină, dar un alfabet sistematic, cu semne grafice pentru sunetele specific slave, care nu aveau corespondențe în limba greacă, ar fi fost luat mai devreme din alfabetul ebraic, dar aceste afirmații nu prezintă încredere.

Cercetătorul Emil Gheorghiev menționând inscripția slavă chirilică, descoperită în Dobrogea în anul 943, susține faptul că deja alfabetul chirilic a fost întrebuințat în totalitate încă din secolul X, deoarece în această inscripție nu apare nici o literă din alfabetul Glagolitic, lucru care ne face să credem cu siguranță că urmele acestui alfabet netemeinic, au fost de mult alterat.

Cercetătorul francez A. Vaillant este de aceeași părere și susține cu tărie că locul alfabetului nereușit Glagolitic, a fost ocupat de alfabetul chirilic alcătuit cu chibzuință, așa cum se cuvine, de către Chiril și Metodiu, apostolii slavilor.¹²

Alfabetul Chirilic – Structură

Аа	Бб	Вв	Гг	Дд	Ее	Жж	Зз/Зз	Ии	Йй		
azú	buky	vědě	glagoli	dobro	estí	živěte	dzělo	zemlja	iže	i	
a	b	v	g	d	e	ž	dz	z	i	i	
[a]	[b]	[v]	[g]	[d]	[e]	[ž]	[dz]	[z]	[i]	[i]	
1		2	3	4	5		6	7	10	8	
Ѓѓ	Кк	Лл	Мм	Нн	Оо	Пп	Рр	Гг	Тт	Уу	
g'a/djerv	kako	ljidje	myslite	naši	onú	pokoji	riči	slovo	tvrdio	ukú	
g'	k	k	i	m	n	o	p	r	s	t	u
[g]	[k]	[l]	[m]	[n]	[o]	[p]	[r]	[s]	[t]	[u]	
	20	30	40	50	70	80	100	200	300	400	
Фф	Хх	Уу	Цц	Чч	Шш	Щщ	Ъъ	Ыы/Ыы	Ьь		
fritú	fita	xărú	otú	šta	ci	červ	ša	jerú	jery		
f	ø	x	õ	št	c	ch	š	û	y		
[f]	[t, θ, f]	[x]	[o:]	[ʃ]	[ts]	[tʃ]	[ʃ]	[ʌ]	[y]		
500	g	600	800		900	90					
Бб	Гг	Дд	Ее	Жж	Зз	Ии	Йй	Кк	Лл	Мм	
jeri	jati	ja	esú	esú	jesú	jəsú	ksi	psi	ižica		
ī	ē	ja	ē	q	jē	jō	ks	ps	ū		
[i]	[ja]	[ja]	[ē]	[ō]	[iē]	[iō]	[ks]	[ps]	[i, y]		
			900				80	700	400		

¹¹ Ibidem, pag 46.

¹² Ibidem , pag 50.

Folosirea alfabetului chirilic în Biserica Ortodoxă Română

Limba și credința străbună orientală, ortodoxă, au constituit pilonii de bază ai încheșării și consolidării conștiinței și societății românești, care au asigurat unitatea și continuitatea pe străvechea bază teritorială daco-romană.

Într-un cuvânt legea românească concretizată prin identitatea de neam, limbă și credință, constituie factorul sau liantul esențial al unității și continuității noastre.¹³

Formarea limbii și a poporului roman a atins punctul de încheșare înaintea secolului al X-lea, când deja se individualizase și devenise un factor etnic și politic inconfundabil. În perioada de conviețuire româno-slavă (sec VII-X), acest proces de suprapunere slavă ne ajută să înțelegem posibilitatea introducerea limbii slave în cultul Bisericilor Românești din nordul Dunării.¹⁴ În continuare conducătorii slavi și-au impus o limbă vie, înțeleasă de ei, neacceptând limba română, înțeleasă numai de autohtoni. Strămoșii noștri vorbeau, probabil, o limbă latină vulgară, întrucât între latină și străromână, ne închipuim că nu erau diferențe prea mari. Tot în această limbă străromână își făceau și rugăciunile și cultul public.¹⁵

Liturghia slavă s-a introdus la români începând cu secolul X, nu numai în Muntenia și Moldova ci și în Transilvania și în general la toți românii din spațiul carpato-danubiano-pontic, întrucât ea datează dintr-o vreme anterioară venirii ungarilor în Ardeal.¹⁶

Pentru cultura românească feudală, limba slavonă a jucat același rol pe care l-a avut limba latină pentru popoarele apusene. În continuare pătrunderea limbii slavone în scrisul Bisericesc și apoi în cancelariile voievodale, ca limbă oficială, a consfințit și consolidate în Țările Românești și alfabetul chirilic, continuând să rămână, o bună parte, chiar și după ce limba română si-a dobândit pe deplin statutul de limbă culturală.¹⁷

În legătură cu folosirea alfabetului Chirilic la noi în țară, trebuie să amintim faptul că în săpăturile arheologice de la Garvăn, în apropiere de Galați, pe umărul unei amfore, a apărut un grafit cu litere chirilice, fapt care

¹³ Dr. Valeriu Sotropa, *Legea Românească*, în, „Îndrumător Bisericesc”, Cluj, 1982, p. 183.

¹⁴ Pr. Lect. Univ. Dr. Vasile Borca, *Slavona și grafia Chirilică, paveze ale credinței și spiritualității românești*, în „Ortodoxia Maramureșeană”, Anul XIII, Nr. 13, Editura Universității de Nord, Baia Mare, 2008, pag. 194.

¹⁵ Mircea Tomescu, *Istoria Cărții românești de la începuturi până la 1918*, Editura Științifică, București, 1968, pag. 15.

¹⁶ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Editura I.B.M. al BOR, București, 1980, pag. 211.

¹⁷ Mircea Tomescu, op. cit. p. 16; I. Rotaru, *Literatură Română veche*, Editura Didactică și Pedagogică, 1981, pag. 17.

raportat la nivelul de viață a societății prefeudale din veacul al X-lea și al XI-lea, dovedește pătrunderea scrierii chirilice în țara noastră, într-o formă destul de largă. Acest moment istoric din trecutul nostru, în baza acestor dovezi arheologice, atestă faptul că populația din Răsăritul Moldovei se ocupa de meșteșugurile metalelor, olăritul, lemnăria, meșteșugul osului, țesutul, împletitul și au întreținut legături comerciale fie cu cnezate și voievodate rusești, fie cu Bizanțul. După părerea unor lingviști străini și români, au fost scrise pe teritoriul patriei noastre renumitele monumente de literatură paleoslavă: *Codex suprasilensis* și *Savvina Kniga*.¹⁸

Aceeași mărturie temeinică despre aceste adevăruri atestă și inscripția chirilică de la noi din țară din anul 942, în localitatea Mircea Vodă din județul Constanța, care atestă adevăratele inscripții slave descoperite tot în aceeași perioadă lângă biserica din comuna Basarabi, de lângă orașul Medgidia.¹⁹

Aceste afirmații precum și alte afirmații dovezi credibile sunt argumentate temeinic de către profesorul doctor Constantin Daicoviciu, din comuna bănețeană Căvăran, care în zilele noastre poartă numele acestui profesor, comuna Constantin Daicoviciu.²⁰

Dat fiind faptul că în vocabularul românesc se află foarte multe cuvinte de origine slavă, cu siguranță ne face să credem că la formarea limbii române a stat la bază și limba slavă sau slavonă care atât de larg a fost folosită în toate cele trei provincii românești, de către populația din aceste ținuturi.

În niciuna din limbile neslavice, nici în cea greacă, nici în cea albaneză, și nici în limbile germanice, proporția cuvintelor asimilate nu este atât de mare. Pentru străinul care nu vede decât cuvinte fără să își dea seama de valoarea lor intrinsecă, de răspândire a lor dialectală și de frecvența întrebuițării lor, nici de prețioasele elemente latine ascunse prin colțuri de țară sau în limbajul profesional, elementele slave sunt aproape covârșitoare.

Dacă facem referire din punct de vedere gramatical, putem constata că articole, pronume, adverbe, conjuncții, prepoziții și verbe fundamentale sunt în cea mai mare parte de origine latină sau traco-latină, tot așa după cum în limba engleză respectivele părți constitutive sunt de origine germană și nu de origine franceză.

¹⁸ I. Bărbulescu, *Studii și cercetări de istorie veche*, vol. I, pag 19-49.

¹⁹ Prof. conf. Constantin Daicoviciu, *Așezările dacice din țara noastră*, 1951, pag 29.

²⁰ Prof. Constantin Daicoviciu, *Așezările dacice din Munții Orăștiei*, 1950, pag 41-42.

Substantivele de origine latină se deosebesc de celelalte în cea mai mare parte slavone prin două caracteristici:

1. Ele se găsesc mai des în denumiri de localități, locuințe, unelte, culori, părți constitutive ale corpului uman și în cele mai însemnate feluri de ocupație.
2. Aceste părți constitutive latine sunt mai bogate în compuse, ceea ce trădează întotdeauna o mai veche încetățenire de limbă.²¹

Este nevoie să menționăm faptul că textele româno-slave sunt scrise aproape în întregime cu alfabet chirilic, care se păstrează până în zilele noastre la Mănăstirea Putna. Glagolitica însă s-a descoperit la noi numai în trei texte, dintre care unul roman, iar celelalte româno-slave. De pildă în Psaltirea șcheiană se află risipite ici colo, în cuvintele scrise în chirilică câte o literă glagolitică. Analizând aceste două texte româno-slave, pe care le-am amintit, scrise de către călugărul Eustatie, primul la Mănăstirea Putna în anul 1511, iar al doilea la Mănăstirea Dragomirna, călugărul Damian Bogdan ajunge la următoarea concluzie: Eustatie n-a folosit în totalitate alfabetul Glagolitic ci mai mult a creat diferite semne grafice inspirându-se din alfabetele glagolitic, chirilic, grec, latin, dovedind astfel că Eustatie era un om de o adâncă cultură. Așadar, de o prezență a alfabetului Glagolitic în textele slavo-române se poate prea puțin vorbi.²²

Limba slavonă este privită de unii istorici și literați, ca o mare pacoste asupra poporului român, în sensul că i-ar fi înăbușit gândirea și împiedicat dezvoltarea culturală timp de aproape opt veacuri și că i-ar fi barat calea deschiderii spre curentele culturale apusene. Imputarea cea mai gravă care i se face ortodoxiei românești este faptul că a preluat slavona și prin aceasta s-ar fi închistat într-o cultură și limbă moartă, prejudiciind astfel dezvoltarea firească și accesul la cultura europeană. Acuza este injustă și are premise confesionale. Lucrurile nu stau chiar așa. Analizând realitățile timpului, cu onestitate vom constata, că se impun alte concluzii. Cultura popoarelor slave n-a fost o cultură originală. Ea a stat în cea mai mare parte sub influența Bizanțului, ca de altfel și din punct de vedere politic. Literatura popoarelor slave, este în bună parte tradusă din cea Bizantină. Așa că cine ne acuză de slavism, nu este o rușine atât de greu de suportat, pentru că „slavonismul nu este altceva decât trupul exterior mișcat de sufletul bizantin, cum se exprimă profesorul D. Russo. Cultura bizantină, o cultură rafinată, care avea școli bine

²¹ Nicolae Iorga, *Istoria Romanilor*, Paris 1920, pag 124.

²² I. Bărbulescu, *Fonetica alfabetului chirilic*, București, 1904, pag 22-23.

organizate, în frunte cu Academia și școala de pe lângă patriarhie, cu mănăstiri și dascăli vestiți, a avut o influență covârșitoare asupra Occidentului, întrucât aceasta fără Europa Răsăriteană ar fi rămas o „Europă chircită”.²³

Vicariatul Ortodox Ucrainean din România, păstrător al limbii slave în Patriarhia Română

Este cunoscut faptul că odată cu înlocuirea cărților de cult de origine slavă în Țările Românești, în cultul ortodox s-a încheiat perioada slavă, impunându-se, după cum era firesc și normal, limba română. Totuși, pe teritoriul țării noastre, limba slavă a continuat să fie folosită în cult până în zilele noastre de către etniile de proveniență slavă, unde putem aminti credincioșii sârbi din vestul și sudul Banatului, credincioșii bulgari din sudul Bărăganului, rușii lipoveni din Delta Dunării, și nu în ultimul rând în cea mai mare parte de credincioșii ucraineni din Nordul Maramureșului și Nordul Bucovinei, precum și sud-vestul Banatului. Despre acestea din urmă, o să discutăm mai pe larg în următorul material.

Comunitățile de etnie ucraineană (denumite și ruteni din timpul stăpânirii austro-ungare, sau numiți „ruși” sau „rusnaci” de către comunitățile românești învecinate), sunt atestate documentar pe Valea Vișeuului, pe Valea Tisei și pe Valea Ruscovei de acum 650 de ani.

Vicariatul Ortodox Ucrainean din România (în ucraineană *Православний Український вікаріат у Сигеті*)

Este o unitate bisericească administrativă cu regim special misionar-pastoral, care are rolul de a coordona viața spirituală a credincioșilor ortodocși ucraineni din România. El este subordonat direct Patriarhiei Române.

În prezent, Vicariatul Ortodox Ucrainean din România își are sediul în orașul Sighetu Marmației (județul Maramureș), pe Str. Bogdan Vodă nr. 12. El este condus de către **Pr. vicar general Nicolae Lauruc**.

După cum am putut observa, comunitățile ucrainene, din nordul Maramureșului sunt atestate istoric încă din secolul al XIV-lea. Cu siguranță că în tot acest timp ei s-au stabilit în comunități bine încheiate, iar mai apoi au reușit să își zidească și biserici. Totuși, în biserică toate Sfintele Slujbe se oficiază după o rânduială anume, iar această rânduială se regăsește

²³ Pr. lect. univ. dr. Vasile Borca, op. cit., pag 196.

în cărțile de cult: Evanghelia, Apostolul, Octoihul, Triodul etc. Toate aceste cărți sunt indispensabile unei biserici.

Parohiile ucrainene, au fost la începuturi ortodoxe, dar odată cu intrarea sub imperiul Habsburgic, marea majoritate ajung să fie Unite cu Roma, sau Greco-catolice, dar această denumire pentru marea majoritate a populației nu însemna mare lucru, mai ales că slujbele rămăseseră neschimbate, iar marea majoritate nu înțelegeau cu exactitate termenii noi introduși, cultura teologică nefiind extrem de profundă mai ales în rândul persoanelor de rând.

În aceste parohii vor veni preoți slujitori care cu siguranță studiaseră în Seminariile Teologice Greco-Catolice de la Ujhorod (Ungvar), sau Lemberg (Lvov).²⁴

Acești preoți, odată veniți la aceste parohii, vor aduce cu ei cărți de cult, pentru a putea sluji așa cum se cuvine. Marea majoritate a acestor cărți au rămas în uzul cultic până în zilele noastre, unele fiind retrase și conservate în parohii deoarece au fost înlocuite cu ediții mai noi sau pentru că datorită vechimii acestora, nu mai pot fi folosite fără a fi dăunate iremediabil, lucru nedorit de nimeni, deoarece sunt cărți cu valoare istorică, multe dintre ele având peste 300 de ani vechime. La finalul lucrării sunt prezentate unele din cele mai vechi cărți aflate în patrimoniul parohiilor Poienile de sub Munte 1, Repedea, Crasna și Rona de sus, cărți manuscris, unice și cărți vechi tipărite cu sute de ani vechime. Această culegere de imagini de cărți din Vicariatul ucrainean Ortodox, vine în sprijinul celor care doresc să afle despre istoria parohiilor ucrainene enumerate aici.

Concluzionând la cele relatate în această lucrare, putem spune că epoca slavonă în istoria Bisericii Ortodoxe Române ocupă un loc aparte. limba slavonă a fost cea prin care s-au sistematizat scrierile, învățăturile și tradițiile Bisericii până la momentul în care, limba română a fost destul de diversificată și dezvoltată atât lingvistic cât și gramatical ca să poată fi folosită ca limbă oficială liturgică, fără a mai exista riscul diluării înțelesurilor scripturistice, patristice și liturgice.

Limba slavonă și grafia chirilică au fost adevărate paveze providențiale pentru neamul și credința ortodoxă românească, cărora mereu li s-au întins capcane prin împrejurările furtunoase ale istoriei și dăinuirii noastre. În acest context istoric limba slavonă era considerată o limbă sacră, așa cum se exprima și patriarhul Dositei al Ierusalimului, cu ocazia hirotonirii

²⁴ Pr. lect. univ. dr. Teofil Stan, *Tserkovnoie prostopinije – primul manual de cântări „Pe Rusie,”* în Ortodoxia Maramureșană, Anul XIII, nr. 13/2008, pag. 211.

lui Atanasie Anghel la București spre a fi trimis în Transilvania, știind de pericolul ce-l așteaptă, de aceea I se recomandă în slujbă slavona sau greacă, dar Evanghelia și predica în românește.²⁵ Trebuie să recunoaștem că prin tot ceea ce a făcut Ortodoxia în decursul veacurilor prin credința și limba pe care a promovat-o (româna în vorbire, în predică și slavona în cult), a fost scutul de apărare al neamului românesc în primul rând din Transilvania și din toate spațiile carpato-danubiano-pontice unde au trăit românii. Preoții, în primul rând, care au rămas pe poziție necedând presiunilor materiale ori politice și poporului care i-a ascultat și i-a urmat, rămânând în unitatea de credință, de tradiție și de neam, le datorăm faptul că acest popor a ieșit biruitor prin cataclismele istoriei și se poate prezenta și manifesta ca un popor demn și vrednic în concernul celorlalte popoare ale Europei și ale lumii.²⁶

Trecerea la grafia latină, abia în secolul al XIX-lea, după Unirea Principatelor sub Al. I. Cuza, denotă un stadiu de maturitate și de conștiință a românității, dar care numai acum s-a putut manifesta din plin întrucât condițiile politice și ansamblul vieții internaționale o cereau și era necesar să se impună. Acum era plinirea vremii ca năzuințele milenare ale neamului să-și vadă visul împlinit și să se elibereze și emancipeze de orice influențe alogene.²⁷

În ceea ce privește moștenirea slavonă a Vicariatului ortodox ucrainean din România, putem concluziona că aceasta are două părți: una pozitivă care pune accentul pe păstrarea tradițiilor și învățăturilor vechi de secole și una negativă, a necesității trecerii ei în cult pe planul secund pentru a putea păstra biserica vie, asemeni unui fiu care se căsătorește și își începe o nouă cale în viață, lăsând în urmă mama și tatăl și croindu-și drum nou alături de soție, aici mama fiind limba slavonă, cea care a crescut toată cunoștința și cultura ortodoxiei ucrainene, iar soția fiind limba ucraineană, cea din care se va naște noua cultură a Vicariatului, cea care reprezintă viitorul.

BIBLIOGRAFIE

- BALOTĂ, Anton, *Literatura slavo-română*, București, 1849, în *Romanoslavica*, I.
BĂRBULESCU, Ilie, *Fonetica alfabetului chirilic*, București, 1904.
BOGDAN, Damian P., *Izvoarele paleografiei 1389*, în *Documente*, vol. 2.

²⁵ Antonie Plămădeală, *Romanitate, continuitate, unitate*, p. 198.

²⁶ Pr. lect. univ. dr. Vasile Borca, op.cit., pag. 199.

²⁷ Ibidem, pag. 198.

BOGDAN, I., *Cronice inedite*, București, 1895.

BORCA, Vasile, Slavona și grafia Chirilică, paveze ale credinței și spiritualității românești, în *Ortodoxia Maramureșană*, Anul XIII, Nr. 13, Editura Universității de Nord, Baia Mare, 2008.

CARTOJAN, Nicolae, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I. Editura Minerva, București, 1980

DAICOVICIU, Constantin, *Așezările dacice din Munții Orăștiei*, 1950.

DAICOVICIU, Constantin, *Așezările dacice din țara noastră*, 1951.

GRAUR, Al., *Puncte de vedere asupra elementelor slave din limba română*, în *Studii și Comentarii de istorie și lingvistică*, București, 1947.

IAȚEMIRSKY, A., *Slavyanskye i Ruskye rucopese*. Petersburg, 1905.

IORGA, Nicolae, *Istoria literaturii religioase a românilor*, București, 1904.

IORGA, Nicolae, *Istoria Românilor*, Paris, 1920.

LEVA, Simona, *Viața bisericească în Ucraina din perioada stalinistă până în prezent*, în *Studia Universitatis Septentrionis-Theologia Orthodoxa*, anul V, Nr. 1, ianuarie-iunie 2013.

NEGRESCU, I. D., *Limba Slava veche*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1961.

OLTEANU, P., *Aux origines de la culture slave dans la Transilvanie du nord et le Maramureș*, în *Romanoslavica*, vol. 1, București, 1958.

PANAITESCU, P. P., *Cronicile slavo-romane în sec. XV-XVI*, Editura Republicii Populare Române, 1959.

PANAITESCU, P. P., *La litterature slavo-roumaine et son importance pour l'histoire des litteratures slaves*, Praga, 1931.

PANAITESCU, P. P., *Perioada Slavonă la Români*, București, 1944.

PĂCURARIU, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.

PLĂMĂDEALĂ, Antonie, *Romanitate, continuitate, unitate*, Sibiu, 1988.

POPOV, M. V., *Vvedenie v Staroslavianskyi Yazyk*, Sankt Petersburg, 1997.

PURIC, Dan, *Cine suntem*, Editura Platytera, București, 2008.

ROTARU, I., *Literatură Română veche*, Editura Didactică și Pedagogică, 1981.

RUSU, Raularian, *Organizarea spațiului geografic în Banat*, Editura Mirton, Timișoara, 2007.

SOTROPA, Valeriu, *Legea Românească*, în „Îndrumător Bisericesc”, Cluj-Napoca, 1982.

STAN, Teofil, Tserkovnoie prostopinije – primul manual de cântări „Pe Rusie”, în Ortodoxia Maramureșană, Anul XIII, nr. 13/2008.

ȘERBĂNESCU, Nicolae, Muzeul tiparului și al cărții vechi românești în Târgoviște, în Mitropolia Ardealului, anul IX, nr 1-2/1964.

TOMESCU, Mircea, Istoria Cărții românești de la începuturi până la 1918, Editura Științifică, București, 1968.

*** **Biblia sau Sfânta Scriptură**, tipărită sub îndrumarea și purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002.

Surse web

[https://www.](https://www.google.com/search?q=chiril+%C8%99i+metodiu&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjL0dPU8Z_jAhWppYsKHSSUD8cQ_AUIECgB#imgsrc=8o1f1Fm7yq4_TM:https://doxologia.ro/viata-bisericii/documentar/antim-ivireanul-strainul-care-ne-invata-limba-romana)

[google.com/search?q=chiril+%C8%99i+metodiu&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjL0dPU8Z](https://www.google.com/search?q=chiril+%C8%99i+metodiu&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjL0dPU8Z_jAhWppYsKHSSUD8cQ_AUIECgB#imgsrc=8o1f1Fm7yq4_TM:https://doxologia.ro/viata-bisericii/documentar/antim-ivireanul-strainul-care-ne-invata-limba-romana)

[_jAhWppYsKHSSUD8cQ_AUIECgB#imgsrc=8o1f1Fm7yq4_TM:](https://www.google.com/search?q=chiril+%C8%99i+metodiu&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjL0dPU8Z_jAhWppYsKHSSUD8cQ_AUIECgB#imgsrc=8o1f1Fm7yq4_TM:https://doxologia.ro/viata-bisericii/documentar/antim-ivireanul-strainul-care-ne-invata-limba-romana)

<https://doxologia.ro/viata-bisericii/documentar/antim-ivireanul-strainul-care-ne-invata-limba-romana>

[https://ro. wikipedia.](https://ro.wikipedia.org/wiki/Vicariatul_Ortodox_Ucrainean_din_Rom%C3%A2nia)

[org/wiki/Vicariatul_Ortodox_Ucrainean_din_Rom%C3%A2nia](https://ro.wikipedia.org/wiki/Vicariatul_Ortodox_Ucrainean_din_Rom%C3%A2nia)

[https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/stiri/reforma-limbii-de-cult-in-biserica-ortodoxa-a-rusiei-8580. html](https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/stiri/reforma-limbii-de-cult-in-biserica-ortodoxa-a-rusiei-8580.html)

Cărți de cult din Parohia ortodoxă ucraineană Poienile de sub munte I.

Triodul (Triodioni) - Tipărit la Lvov în anul 1764. Este în stare de conservare în biblioteca parohiei.

Ilustrații

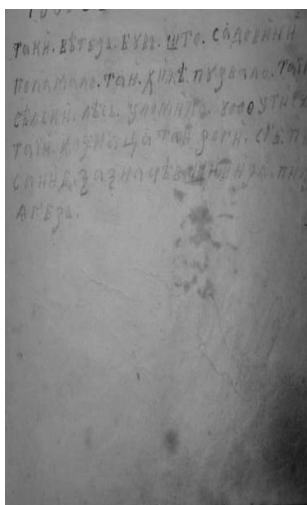
Triod (triolohion) manuscris

Această carte ocupă un loc special în biblioteca parohiei, nu atât din cauza vechimii cât a faptului că această carte este un manuscris, fiind transcrisă integral de mână de către un anumit Teodor Zloțchi și dăruită bisericii din localitate în anul 1785. Ce este cu atât mai interesant este faptul că această carte conține imoase și cântări pe notație muzicală liniară europeană.

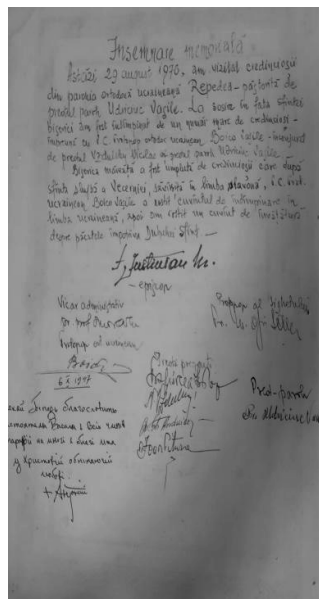
Osmoglasnic (cele 8 glasuri bisericesti) manuscris

A fost scris în anul 1866. Nu se cunoaște autorul, inscripțiile spunând doar că a fost dăruit bisericii de către anumiții Șevera Petru și Smecicaș Ioan pentru iertarea păcatelor. Această primă fotografie ne arată o inscripție datată cu anul 1888, august 14, de prăznuirea Sfântului Mucenic Macovei, când ni se spune că o furtună distrugătoare a rupt pomii fructiferi, a descoperit și mișcat de pe fundații case și a doborât sute de hectare de pădure din pădurea comunală.

Cărți din Parohia ortodoxă ucraineană Repedea

Sfânta Evanghelie, tipărită la 1891, aflată în conservare, în care apare și vizita administrativă a PS Iustinian, episcop vicar al Clujului în parohia Repedea, în anul 1976.

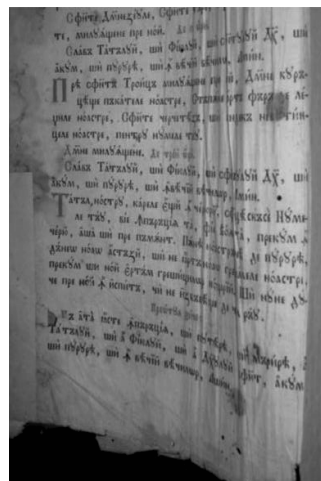
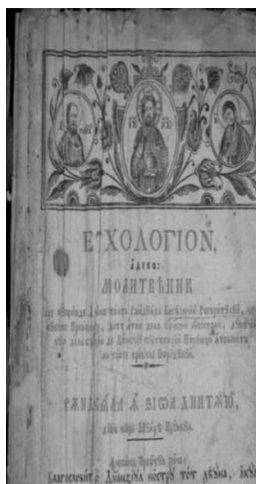
Cărți de cult Parohia Crasna Vișeuului

Liturghier (Shujebnec). Tipărit în 1691 la Lvov. Este cea mai veche carte din colecția parohiei. Se află în conservare.

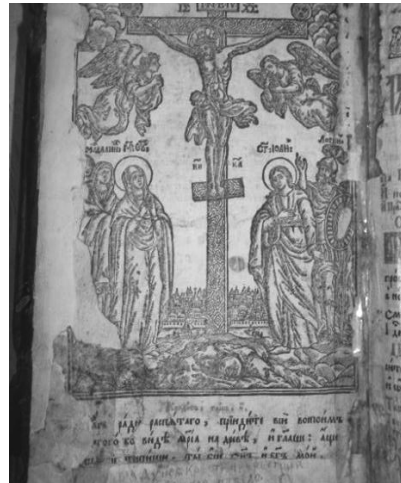

EUHOLOGION (Molitfelnic)

Este o carte mai special în această colecție deoarece este singura care este cu alfabet chirilic dar scrisă în limba română. Nu putem vedea nici locul nici data tipăririi.

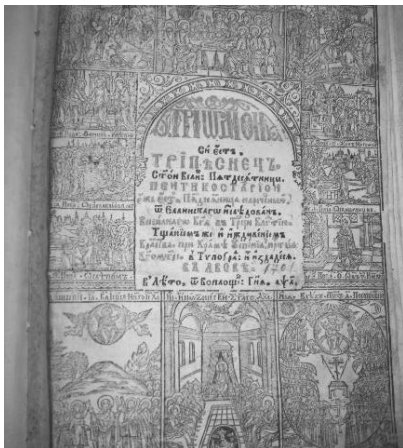

Cărți de cult din parohia Rona de Sus

Triodul

Tipărit în 1724 la Lvov. Deși are aproape 300 de ani încă mai este folosit dacă se cântă la două strane.

Triodul și Penticostarul

Tipărit în 1701 la Lvov. Aflat în uzul cultic și astăzi.

fig 1. Rona de Jos, icoana împărătească Mântuitorul, detaliu cu citate în limba română pe carte.

Scrierea în limba română urmărită în câteva izvoare epigrafice culese de pe vechi icoane maramureșene

Alexandru Baboș

În iconografie, atenția a fost mai mereu îndreptată spre chipurile și scenele pictate, mai puțin pe texte, care au fost considerate mai mult sau mai puțin complementare comunicării mesajului din icoane. Textele sunt totuși încărcate de informații despre cultura scrisă și de aceea pot oferi date noi despre procesul de emancipare lingvistică din sânul comunităților românești în epoca premodernă. Pentru valorificarea lor este nevoie de o înțelegere a structurii și funcției scrisului pe icoane, o documentare sistematică a lor și de construcția unei cronologii. Studiul de față prezintă câteva izvoarele epigrafice semnificative, culese de pe icoane cu scopul de a urmări pași importanți în evoluția scrisului în limba română din Maramureș.

Icoanele aduc multiple contribuții la înțelegerea culturii maramureșene și a evoluției ei prin istorie. Dincolo de valoarea lor artistică inestimabilă, ele păstrează numeroase inscripții, martore ale stăpânirii scrisului și cititului în secolele trecute. În evul mediu, în Maramureș au circulat două limbi de comunicare în scris: latina în cancelariile administrației din târgurile coroanei și slavona în mănăstirile și bisericile de rit bizantin din așezările rurale, oglindind

dubla apartenență a regiunii la cele două mari sfere de cultură europene, apuseană și răsăriteană. Deoarece icoanele din Maramureș provin în marea lor majoritate din mediul rural, ele evidențiază inevitabil uzul limbii slavone și al alfabetului aferent chirilic din cele mai vechi timpuri. În epoca premodernă, inspirat de reformă, sub presiunea elitei calvine din Ardeal și în sinergie cu românii dincolo de Carpați, s-a făcut treptat trecerea spre uzul

limbii vernaculare în lăcașurile de cult din comunitățile rurale românești. Consecințele acestui proces sunt considerabile pentru românii maramureșeni, deoarece a condus la emanciparea lingvistică, a amplificat accesul la cuvântul scris și a stimulat o dezvoltare culturală fără precedent. Cercetarea procesului de trecere de la o limbă la cealaltă în scrisul din mediul rural maramureșean s-a făcut până acum îndeosebi pe baza textelor manuscrise¹ și a însemnărilor de pe cărți². Inscripțiile de pe icoane au rămas, în schimb, cu puține excepții³, în afara cercetării. Acest fapt se

datorează în bună măsură lipsei unor studii sistematice ale icoanelor păstrate în Maramureș, a descifrării și a culegerii inscripțiilor de pe ele. În plus, a lipsit o datare relativă a icoanelor, care să dea un context cronologic inscripțiilor de pe ele. Scopul acestui studiu este de a aborda un număr selectiv de inscripții culese de pe icoanele maramureșene care pun în perspectivă nouă procesul treptat de elevare al limbii române la nivelul unei limbi de comunicare în cultul religios în contextul regional.⁴

1 Teodorescu, Gheție 1977 și Pop 2012.

2 Bârlea 1909 și Socolan 2005.

3 Bârlea 1909.

4 Mulțumiri lui Ana Dumitran pentru toate sugestiile făcute textului de față și lui Mykhajlo Skop pentru sprijin în descifrarea unor texte slavone.

fig 2. Breb, icoana *Sfântul Ioan Botezătorul*, Muzeul Maramureșului i493, a fost datată de cercetătoarea Oksana Somak din Kyiv în a doua jumătate a secolului al XV-lea, fiind una dintre cele mai vechi din Maramureș. Toate textele au fost scrise în slavonă. În partea de sus, textul explicativ: **О Аг[і]ос Івана Предѣтеча**, citatul de pe filacteră: **Покантеса преблжиса во ц[а]рство небесное секира во прикорени древа лежитъ** (Matei 4:17 și 3:10). Dedesubt apare o inscripție a donatorilor: **Мо ва рава Божии Симе Іѡн в фете Лазар**. Foto aprilie 2019.

Structura și funcția textelor din icoane

În cadrul unui spațiu consacrat, cultul religios de rit bizantin se bazează în bună măsură pe iconografie pentru a transmite învățăturile spirituale și morale în viața comunităților. Iconografia are nevoie atât de imagine cât și de text pentru a se face înțeleasă participanților la serviciile divine. De aceea scrisul a făcut parte integrantă din icoane de-a lungul timpului. Pe icoane, însemnările pot varia în funcție de rostul lor în ansamblul compozițional iconografic, de aceea ele trebuie studiate atât separat cât și în relație cu imaginile pe care le susțin. Aici se întâlnesc și se completează reciproc predominant trei feluri distincte de însemnări: dedicatorii, explicative și citate. În afara acestora, mai rar dar semnificativ, apar texte de invocare sub formă de rugăciuni. Pentru a le înțelege mai bine rostul lor individual și comun, le vom aborda pe rând, în continuare.

Explicații

În reprezentările artistice de pe icoane, se apelează cel mai adesea la texte explicative, uneori dezvoltate sub formă de comentarii. La prima vedere, rolul lor este de a identifica chipuri, locații, de a descrie scene și de a clarifica sensuri religioase. În profunzime, textele explicative lucrează asupra comunităților în sens pedagogic și unificator, explicând și comentând într-un limbaj simplu sensul unor concepte complexe exprimate în imagini după canoanele și dogmele ritului bizantin. Compunerea acestor texte ținea de o îndelungă tradiție iconografică și putea varia în funcție de complexitatea abordărilor tematice. Alegerea cuvintelor și formulărilor cu rol explicativ nu era atât de strictă, însă mesajul lor trebuia să fie în linie cu scopul lor liturgic și teologic.

Citate

Pentru aducerea scenelor cât mai aproape de cărțile importante ale cultului religios, era necesar să fie extrase și transmise citate esențiale din ele. Citatele pot apărea uneori sub forma unor schimburi de replici sau chiar a unor serii de afirmații care sporesc dinamica și dramatizează scenele redată în icoane. Citatele aveau un statut superior față de textele explicative datorită dependenței lor de literatura religioasă scrisă și din acest motiv trebuiau să fie transmise cu maxim de fidelitate față de original. Preluarea lor trebuia să fie controlată nu numai în sensul teologic, ci și cuvânt cu cuvânt, dată fiind încărcătura lor sacră. Acest fapt a făcut ca traducerea lor să fie foarte riguroasă și să fie alcătuită împreună cu traducerea scripturilor și a cărților de cult prin autoritatea unor teologi cunoscuți, recunoscuți de ierarhia oficială. Apariția citatelor în icoane în limba română a avut loc, așadar, treptat, fie direct, odată cu răspândirea cărților traduse, împreună cu eventualele lor ilustrații miniaturale sau gravate, fie indirect, prin icoane și xilografuri care le-au preluat de timpuriu din cărți, impunând noi standarde în arta sacră din lumea românească. Alături de imagini și împletite cu textele explicative, citatele întregesc tabloul iconografic oferind un îndreptar de credință unificator, care, cu cât era mai simplu, cu atât era mai eficace pentru comunitate.

Dedicații

Inscripțiile donatorilor au prin natura lor un caracter profan, care nu interferează cu sensul și mesajul liturgic al icoanei, dar apelează la contextul religios pentru a obține beneficii spirituale pentru ctitori în schimbul donației. Așadar, textele dedicatorii au fost în esență compuse în

scopul de a atesta o donație făcută unui lăcaș, de a da credit donatorilor, de a evidenția statutul lor în sânul comunității și de a le recompensa faptele prin pomenire în slujbele din lăcașul respectiv. Din când în când, pe icoane a fost consemnat momentul când s-a făcut donația și, foarte rar, numele artistului. Practic, în Maramureș, din secolele XV-XVII s-au păstrat doar două icoane *alfa*, adică semnate de artist, și numai patru *beta*, adică datate. Având în vedere că din această perioadă s-au păstrat cel puțin 126 de icoane, ne putem face o idee mai clară despre cât de rare sunt datările și semnăturile de artiști pe ele.

Invocații

Invocațiile fac la prima vedere legătura dintre donator și chipul venerat în icoană, dar dincolo de aparențe, ele trimit mesajele dincolo de lumea pământească, spre cer. Ele apar adesea sub forma unor rugăciuni care circulau în epocă, adresate *Maicii Domnului*, *Mântuitorului* sau unui sfânt protector, fiind scrise pentru a sprijinii memoria preotului sau a diaconului sau chiar a unui donator spre a fi reamintită în timpul unor slujbe sau chiar a unor momente de pietate privată. Uneori aceste invocații primesc o formă de închinare, mulțumire sau cerere formulată liber de donator.

fig 3. Ieud Șes, icoana *Sfântul Arhanghel Mihail*, datatăbilă odată cu biserica la începutul secolului al XVIII-lea. Textele au fost scrise în chirilice, într-o limbă mixtă, slavo-română. În partea de sus apare textul explicativ: Σ[βε]τι Δρυχα[н]ге[α] Μιχαη[λ], în colțul din dreapta sus este o inscripție a donatorilor: [С]ен и[кон] аѣ кѣмпарѣтѣ Шофра[н] Пингѣ [иш кѣ сѣц]ѣ са Пѣраска иш кѣ фечорѣ сѣѣ Лѣнѣ ...

Foto iulie 2018.

Evoluția scrierii în limba română pe icoane

În ultimii ani am inventariat și documentat icoane și piese mobile pictate vechi din Maramureș, păstrate în bisericile din sudul Maramureșului, adunate în colecții publice sau private, la care am avut acces. Dintre ele, circa 13 icoane pot fi databile din evul mediu, începând cu a doua jumătate a secolului al XV-lea până spre sfârșitul secolului următor⁵. Acest fapt este remarcabil în lipsa vechilor biserici în care au fost donate, căci ele vorbesc despre înzestrările interioare ale lăcașurilor anterioare și despre contextul cultural în care au apărut. În aceste icoane foarte vechi domină limba slavonă în toate formele de comunicare scrisă prezente pe ele (fig 2). Totuși, dat fiind numărul lor limitat, nu putem trage deocamdată decât o concluzie temporară, care poate fi contrazisă de eventuale descoperiri viitoare.

Fenomenul schimbării limbii de comunicare în scris în spațiul de cult trebuie căutat în secolele următoare. (fig 1 și 3) Numărul

icoanelor documentate în Maramureș din secolul al XVII-lea depășește 113 piese mobile pictate, iar din secolul următor s-au păstrat mai mult de 400 de piese. Odată cu creșterea bazei documentare, se îmbunătățește și posibilitatea de a descoperi și urmări subiectul abordat. Trecerea spre folosirea limbii vernaculare în icoanele din secolele XVII-XVIII poate fi studiată pas cu pas prin câteva piese relevante. În acest scop am selectat și evidențiat icoanele care cuprind texte românești, urmărind toate cele patru categorii de comunicare prin scris, lăsând în afară pe cele cu texte exclusiv slavone, care au constituit în fapt majoritatea până în al treilea pătrar al secolului al XVIII-lea. Doar începând cu zugravul Alexandru Ponehalschi⁶, care s-a naturalizat printre români, și odată cu formarea, activitatea și succesul unor zugravi locali scrierea în limba română pe icoane a devenit o normalitate (fig 4). Însă toți pașii au fost importanți în acest proces îndelung, îndeosebi cei de început, de aceea îi vom urmări cronologic.

5 Porumb 1975, Somak, Covaci 2022 și Dumitran 2023.

6 Baboș 2024,

fig 4. Săliștea de Sus Buleni, icoană prăznicar, *Nașterea Domnului*, atribuită zugravului local Radu Munteanu din Ungureni și databilă în 1765, odată cu pomelnicul și pictura parietală. Textele au fost scrise cu chirilice în limba română. În partea de sus este explicat subiectul icoanei: **Нашерѣ лѣи Х[ристе]**, în câmpul icoanei pe o banderolă apare citatul: **Блаже Дмитро! чен де сѣсѣ лѣи Д[і] мне[засѣ]** (Luca 2:10). Foto iulie 2019.

Primele dovezi de folosire a limbii române pe icoane pot fi întâlnite pe lucrările zugravului Mihail Popovici din Colomeea, păstrate în biserica de lemn din Budești Josani, pictate pe vremea principelui ardelean Gabor Bethlen, între anii 1613-1629⁷. Trebuie remarcat că acestea provin din lăcașul anterior, înlocuit de cel actual în anul 1643. Dintre cele cinci icoane păstrate în Budești de la zugravul Mihail, pe trei dintre ele se văd inscripții de dedicație în limba română amestecate cu expresii în limba slavonă. Pe icoana *Judecata de Apoi*, inscripția colectivă a donatorilor surprinde următoarele: **Сне второе прѣшѣствіе купил** (Această A Doua Venire au cumpărat) *Mateuță cu boierii, за своє опущеніе грѣхов* (pentru iertarea păcatelor sale) *да șase florinți, ... Ivoncia cinci florinți și 20 bani, Dunca ... și 30 bani, Cupce Griga patruzeci de bani, Alexa Pașcu cincizeci de bani, Cupcea Alexa, Marinca Ștefan 20 bani, Bogdan Ivonaș 20 de bani, Șasa Semion 20 bani, Brindea Gavrilă 20 bani, Coste Vasalia 20 bani, Ivan 30 bani, Ștefan 3 bani, Andreica 10 bani, Sima 20 bani, Lucaci Todor 5 bani, Petre 5 bani, Marușca 5 bani, Pantilie 15 bani, Alexa 10 bani, Brindea ... da bani. Faur Ștefan 20 bani. Și pântru păcatele a lui Atanasie да бѣдет (romană) da florinți anatema 8 да бѣдет про молитве 318 ѿ святѣх ѿцев їже въ Никел (romană pentru rugăciuni către cei 318 sfinți părinți adunați la Nichea). Pe icoana *Mântuitorului* apare un singur donator împreună cu familia sa, într-o inscripție mixtă româno-slavonă: **Сню иконѣ купил раба Божѣ** (Această icoană a cumpărat-o robul lui Dumnezeu) *Nichita Oprișa ѿ (din) Budești și feciorul lui Olexa din Nenești, boreasa Todora**

Pintea și boreasa Măriuca, fata lui Olexa ... Pe cea de a treia icoană, *Sfinții Apostoli Petru și Pavel*, inscripția este mai puțin lizibilă însă urmează aceleași reguli cu a celorlalte, fiind centrată pe o singură familie donatoare: *Robul lui Dumnăzău Cupce Alexa cu ... popii ... Alexa ... и чяд его* (și fiul său) ... Toate trei textele dedicatorii sunt scrise în negru de aceeași mână și sunt diferite caligrafic de textele explicative și citatele zugravului. Cel mai probabil, autorul textelor a fost un preot sau un diacon local care a transmis contribuțiile donatorilor în dialog cu numeroșii donatori consemnați. Textele sunt contemporane cu codicele descoperit la Ieud Deal⁸ și cu un act contractual între nobili scris în limba română⁹, confirmând marșul pornit de comunitatea românească din Maramureș spre folosirea limbii vernaculare în scris în acea epocă. Pe icoana *Judecata de Apoi*, printre multele texte explicative în limba slavonă, se găsesc și primele două texte explicative în română, amândouă în partea de jos a icoanei, în zona dedicată pedepselor veșnice date celor păcătoși în *noul iad*. Într-un loc se poate citi despre “*feciorul sfădit cu părinții [care a] suduit*” iar ceva mai încolo, după versiunea în slavonă **ЛЮБОВНИКЪ**, se poate citi cuvântul românesc “*curvar*”. Icoana extrem de diversă și de complexă a *Judecății de Apoi* nu a avut norme iconografice stricte și din acest motiv putea varia în unele subiecte, iar limbajul explicativ putea relata liber scenele abordate. Din acest motiv, textele explicative românești vor abunda în iconografia *Judecății de Apoi*, începând cu picturile parietale extinse din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea¹⁰.

7 Inscripția pictorului: **Сне второе прише[с]твіе ѿ рови многогрѣшньи Муханъ Поповичъ ѿ Коломін з Рѣсі, за короле Бетълен Каворъра.**

8 Teodorescu, Gheție 1977.

9 Pop 2012, documentul 233.

10 Betea 2012.

Fig 5. Budești Josani, icoana Judecata de Apoi, 178,5×223 cm.

Inscriptia donatorilor: Сне второе прашѣствие кѣи[на] Мат[е]ю[ца] Ивѣнь кѣ корарио за свое оупущение грѣх[в] да шасе флорѣи[н]ц ... да флоринц. Ивонча ченчъ флорѣи[н]ц 20 банъ. Дѣнка флоринцъ ... 30 бан, Кѣпче Крака патрѣзъзъ ван, Алексѣя Паште 5 сечъ банъ, Кѣпча Алексѣя 30 банъ, Мари[н]ка Штефанъ 20 бан, Богдан Ивонѣш 20 бан, Шаса Семинъ 20 [бан], Бриндеа Каврило 20 бан, Костѣ Васа[н]а 20 бан, Ивѣнь 30 банъ, Штефанъ 3 бан, Андренка 10 банъ, Симѣ 20 бан, Авкач Тодор 5 бан, Петре 5 бан, Марушѣка 5 в[ан], Панѣтиѣ 15 в[ан], Алексѣя 10 в[ан], Бриндеа ... да бан. † Иан про даванѣиѣ или безъ закономъ пог[леде] вѣна отъ С[в]ѣя[н] того храма сею . Фаѣр Штефан 20 бан. † Ши пжнтроу пжкателе а лоуѣ Анастѣе да вѣдетъ да флорѣи[н]ци анаѣмеѣ 8 да вѣдетъ про м[о]л[итве] ѿ 318 с[в]ѣа[н]тѣхъ ѿц[е]въ Ёже въ Нѣке[а]. Марка Ивѣнь 10 бан помѣна а луѣ Анастѣе.

Foto aprilie 2019.

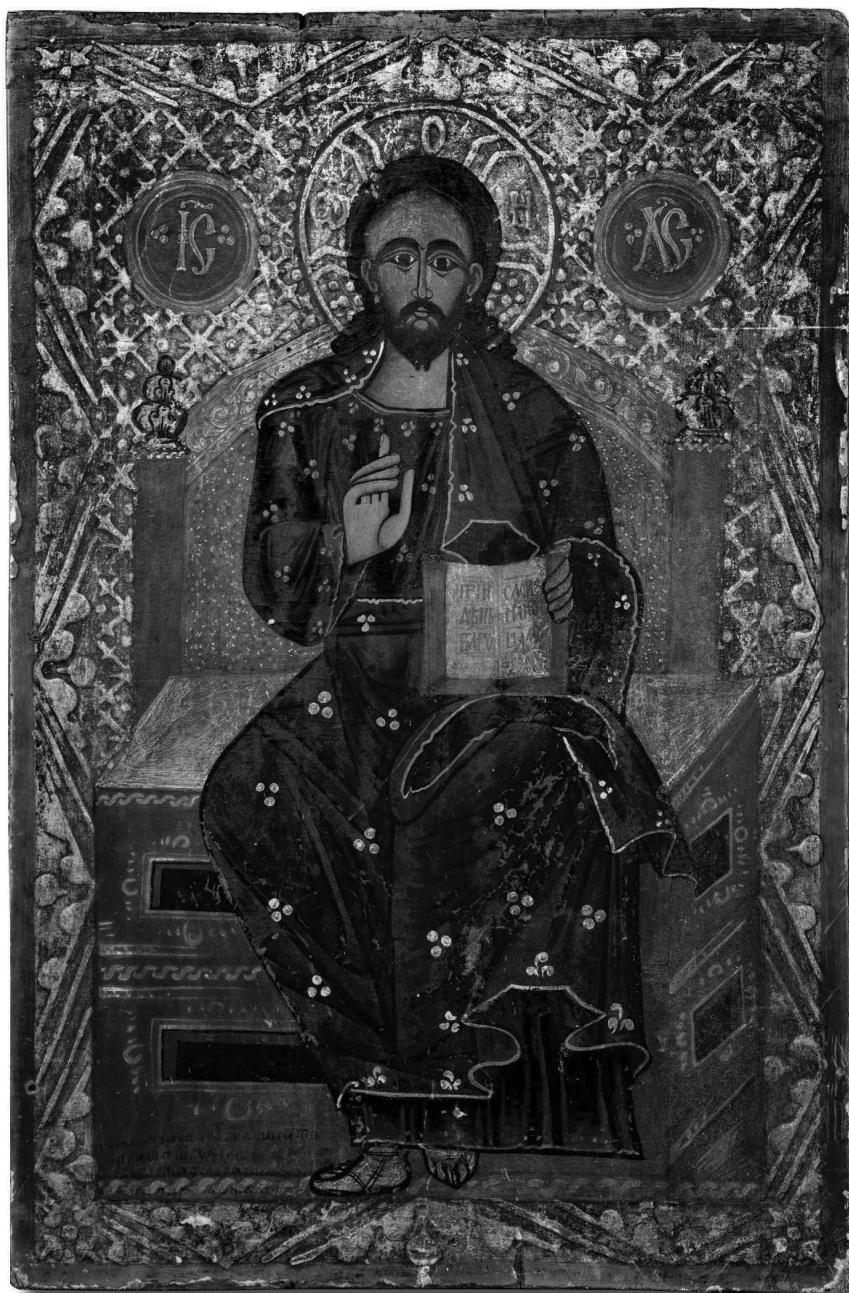

Fig 6. Budești Josani, icoană împărătească, *Mântuitorul*, ІС ХС, citat pe carte: Прїдѣте Бл[а]гословенї[и] Сѣца моего
наслѣдоу[и]те (Matei 25:34), în Budești Susani, pictată pe spate în 1762, 59,5×90 cm.
Inscripția donatorilor: Сино иконѣ кѣни[а] раз[а] Бож[а] Никита Вприша ѿ Бѣл[еци] шн фечорѣл лѣн Влазѣа д[и]н
Нене[ци] • кор[ѣ]аса Фодора Пин[и]теа шѣ кор[ѣ]аса Мари[ѣ]ка фата лѣн Влазѣа ... м[и]сец[а] ф[е]вр[у]арѣа
Foto aprilie 2019.

Fig. 7. Budești Josani, icoană mare, *Sfinții Apostoli Petru și Pavel*, Свѣтъ Пѣтръ ꙗ Павеѡ, în Budești Susani, fragment, 50×48,5 cm.
[Рокъ]ъль лѣ[н] Дѣ[м]нѣжъ Кѣ[н]че Алеѣа кѣ ... поїі ... Алеѣа ... н чадъ его пас ... нерем ...
Foto aprilie 2019.

Icoana Sfinții Petru și Nicolae din Oncești (fig 8)

Icoana *Sfinților Petru și Nicolae* provine din vechea biserică de lemn din Oncești și este datată în 1639. Ea conține următoarea dedicație: *Această pomană a făcut Vancea Nicoră Gogeagului și cu giupăneasa sa Rad Anița și feciorii sei Ivanaș и (și) Petraș и (și) Dumitraș и (și) drept păcatele perinților sei Savul и (și) Todora și tot rodul. Рок Божя (Anul Domnului) 1639*¹¹. Textul donatorilor de pe ea ne arată

că inscripțiile din debutul secolului nu au fost întâmplătoare și confirmă hotărârea românilor din Districtul Cosău de a folosi limba vernaculară pe icoane. Aceeași familie, împreună cu cea a lui Ștefan Gogea, se regăsește și pe ușile împărătești, pictate în anul 1621, când inscripția a fost redactată în limba slavonă, desigur de un alt zugrav.

¹¹ Baboș 2019, 133-161, fig. 12.

Fig 8. Oncești, icon, *Sfântul Apostol Petru și Sfântul Nicolae*, Сты Петръ Сты Николе, Maramureș Museum, inv. i8020, 51×67 cm.

Inscripția donatorilor: Ачаста помана а факѣт Ванча Никора [Г]одзагѣлѣи ши кѣ Цѣ[па]наса [са] ... Рад Анница ши кѣ Фичори сей Іванаш и Петраш и Д[ѣ]митра]ш и дерептъ пакателе перинци[лор] сей Сакѣл и Ф[одо]ра ши тот род[ѣл].

Рок Бож[а] #АХЛФ. Foto aprilie 2019.

Sfântului Gheorghe din Văleni (fig 9)

Un pas important în formularea textelor explicative în limba vernaculară poate fi documentat cu ajutorul icoanei *Sfântului Gheorghe* din vechea biserică de lemn din Văleni. Icoana poate fi datată în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, posibil în anii 1670, pe vremea când construcția bisericii a fost adusă din Cuhea, refăcută și sfințită în sat. *Sfântul Gheorghe* este înconjurat aici de zece scene din viața sa, înscrise în cercuri sculptate cu motivul funiei, element decorativ foarte la modă în epocă. Deasupra fiecărei scene sunt scrise texte explicative care îi descriu conținutul. Peste tot, apelativul de sfânt apare în forma slavonă prescurtată de **сѣи** de la *sveti*, care cel mai probabil intrase în uzul comun al limbii române în epocă, circulând paralel cu forma românească *sfânt*. Primul text este redat într-un amestec de limbă slavonă cu română: **сѣи Ghiorghie milostenie даде** (a dat). Deasupra celei de-a doua scene se poate citi numai în românește: *Aicea au dus [pe] sveti Ghiorghie înaintia împiarat[ului]*. Deasupra celei de-a treia, tot în română: *Duce-u [pe] sveti Ghiorghie în temnițe*. Pe a patra: *Au pus o piatră prea peptu și au batot*. Și tot așa, în continuare, în fraze scurte redate în limba română au fost istorisite probele de credință la care sfântul a fost supus, care i-au adus gloria creștină și venerație până în comunitățile românești maramureșene. Textele explicative apar aici aproape în totalitate în limba vernaculară, demonstrând pasul înainte făcut de limba română în explicarea scenelor de pe icoane și a sensului lor religios. Textele conțin unele greșeli de exprimare fiind probabil traduse liber, după un model în slavonă.

Pomelnicul Mănăstirii Moisei (fig 10)

În mica biserică de lemn a mănăstirii, ce a răzbit surprinzător în timp, s-a păstrat pe un triptic pomelnicul original al ctitorilor celor dintâi, scris cel mai probabil cu ocazia sfințirii lăcașului la anul 1672 sau împreună cu actul de fundație redactat în limba română în 1682¹². Pe față a fost pictată icoana *Buna Vestire* unde deasupra îngerului se poate citi fie în slavonă fie în română: *Arhanghel Gavril*. Fecioara Maria este identificată prin forma de prescurtare standard din limba greacă, însă în litere chirilice: **МР ѿѢ**. Pe cartea din față ei se poate citi în slavonă *Cântecul Mariei*, citat din Luca 1:46-47: **Величитъ дѣша мѡѡ Га и възрадоваса дѣх мой** (Preamărește sufletul meu pe Domnul și s-au bucurat duhul meu). În schimb, în interior pe partea centrală, înscrisura ctitorilor s-a făcut numai în limba română. Pomelnicul începe cu formula: *Pomenește Doamne titorii sfintei mănăstiri aceștia*, apoi continuă pe coloana stângă cu: *arhiepiscopul Sava Brancovici, arhimandrit Mihai, arhimandrit preot Ștefan, Părască ...* și tot așa mai departe alte 140 de nume, iar pe coloana dreaptă se poate citi: *Tomoioagă Petrea a Baciului cu gazda lui Vășiale* și alte 106 nume. Numărul extrem de mare de nume subliniază angajamentul semnificativ în actul de ctitorie, numeroasele binefaceri așteptate și însemnătatea mănăstirii pentru comunitățile din jur. Pomelnicul concentrează toate acestea în textul simplu, scris pe limba lor.

¹² Motogna 2015, 122-124.

ѢТЫ ГИ҃ВР҃Г҃ИЕ
МИЛОСТЕННЕ ДА[Д]Е

АНЧѢ ДА[С] ДА[С]Ѣ ѢТИ
ГИ҃ВР҃Г҃ИЕ АНА҃НІ[Т]А
[АМ]ПАРАТЬ

ДАЧЕ[С] ѢТИ ГИ҃ВР҃Г҃ИЕ
[А] ТЕАНИЦЕ

ДА[С] ПУ[С]Ѣ ПЛАТРЖ
ПРЕ ПЕПТУШИ ДА[С]
БАТО[Т]

АНЧѢ БА[Т] ПРЕ ѢТИ
ГИ҃ВР҃Г҃ИЕ ПРЕ СТИП

А ... ПРѢ РѢТѢЖ ...

АНЧѢ ДЕСАЧѢЖ
ДЦЕРИ ДЕ ПРЕ РОТѢЖ

АНЧѢ А[С] АРСНЖ А
ЗВАНИЦЖ КОПѢ

АНЧѢ ДА[С] ПУ[С]Ѣ
ПЖШЧИ ДЕ ХѢР[С] К[С]
ФОКѢ А ПИЧО[Д]АРЕ

АНЧѢ ДА[С] ѢТИ
ГИ҃ВР҃Г҃ИЕ УТРАВЖ
СѢ БА

Fig 9. Oncești, icon, *Sfântul Gheorghe și dragonul* cu scene din patimile sale, **Ѣти Ги҃врг҃и**, Maramureș Museum i410, 49×79,5 cm.
Foto aprilie 2019.

Fig 10. Mănăstirea Moisei, pomelnic, *Buna Vestire*, Архангел Гаврила și МР ѿѢ, pe carte: Величи[ть] дѣша мо[а] Гѣ и възрадоваса дх мой (Luca 1:46-47), 45×57 cm. Textul pomelnicului original se află pe piesa centrală, coloana stângă: поменѣице дѣне титориѣ с' ѡмнѣстїи ачеїа - архи-єпископу сава бранковичи - [архимаандрит михан, архимаандрит пресѣ, цѣфанѣ, пинтѣ, пѣтрашко, прокопѣ, титианѣ, лазарѣ, ева, марїѣ, григорїѣ, станка, ѡвашко, мѣрика, мѣрика, ѡвашко, прикоп, григорїѣ, марїѣ, григорїѣ, анна, гедѣи, лазарѣ, софїѣ, василїѣ, снїишнѣ, василїѣ, марїа, аѣѣ, аѣѣ, петрѣ, гафїѣ, дѣмитрѣ, василїѣ, наѣстасїѣ, аѣка, вѣрварѣ, снїишнѣ, анна, василїѣ, гафїѣ, ѡвашко, наѣстасїѣ, ѡвашко, докїѣ, андрей, василїа, анна, ѡвашко, вѣсїн, аѣка, кѣлиѣ, снїишнѣ, марїа, марїѣ, цѣфанѣ, мафїѣ, (сава), лазарѣ, саѣѣ, ѡвашко, аѣѣ, петрѣ, дѣмитрѣ, ѡванѣ, а-анасїѣ, мѣрїѣ, ѡванѣ, вѣрварѣ, пѣраска, ѡвашко, пинтїѣ, цѣфанѣ, аѣѣ, солѣѣ, тодорѣ, цѣфанѣ, ѡванѣ, ѡвашко, мѣрїѣ, тома, дѣмїан, цѣрїѣ, ѡхїа, мѣѣѣ, нѣстасїѣ, мїхан, мѣрїѣ, ѡвашко, порхирѣ, никоарѣ, їстратїѣ, порхирѣ, ѡванѣ, фїанїѣ, василїѣ, мѣрїа, аѣѣ, ѡванѣ, ерїнѣ, петрѣ, николаѣ, аѣѣ, некїта, наѣстасїѣ, гївѣрїѣ, фросїнѣ, ерїнѣ, гївѣрїѣ, мѣрїа, илїашнѣ, гафїѣ, ілїѣ, павѣ, сава, мїхан, титианѣ, николаї, титианѣ, григорїѣ, ѡванѣ, ѡванѣ, аѣѣ, некїта, марїа, тоадер, мѣрїѣ, ..., тоадер, мѣтен, гаврилѣ. Coloana dreaptă: поменѣице дѣне титориѣ с' ѡмнѣстїи ачеїа - томоаѣ, петрѣ а бачѣѣ, кѣ гаѣѣ аѣѣ вѣсѣѣ - пѣраска, ѡванѣ, мїхан, вѣрварѣ, ѡванѣ, порхирѣ, анна, григорїѣ, гївѣрїѣ, петрѣ, мїрон, пангратїѣ, тома, ѡвашко, порхирѣ, тома, никоарѣ, ѡванѣ, ілїѣ, ѡвашко, сава, мѣрїѣ, григорїѣ, мѣрика, василїѣ, мѣрїѣ, дѣмитрѣ, григорїѣ, аѣѣ, тѣдѣ, мѣрїѣ, ілїанѣ, ѡванѣ, григорїѣ, наѣстасїѣ, ѡванѣ, мѣрїѣ, мїхан, гѣврилѣ, пѣраска, мѣрїѣ, васїлїѣ, цѣфанѣ, ѡванѣ, докїѣ, григорїѣ, аѣѣ, тоадерѣ, ѡсїнѣ, василїѣ, дѣмїанѣ, ѡсїнѣ, романѣ, аѣѣ, тоадерѣ, ѡсїнѣ, аѣѣ, лаврентїѣ, григорїѣ, анна, гафїѣ, мѣрїѣ, аѣѣ, ѡванѣ, тїмѣхїѣ, мѣрика, гївѣрїѣ, саѣѣ, василїѣ, дѣмитрѣ, василїѣ, мѣрїа, ѡванѣ, тоадерѣ, мѣрїѣ, іѣѣ, анна, мїхан, ілїанѣ, ѡвашко, гївѣрїѣ, ілїанѣ, вѣсїѣ, титианѣ, петрѣ, марїѣ, тоадерѣ, снїишнѣ, мѣрїѣ, ерїнѣ, василїѣ, цѣфанѣ, ѡванѣ, аѣка, мѣрїѣ, гафїѣ, марїа, никоарѣ, марїа, аѣѣ, марїа, мѣрїѣ, (ѡванѣ, ѡванѣ), марїа

Foto martie 2018.

Icoana Mântuitorului din Budești Susani (fig 11)

Pe icoana împărătească a Mântuitorului din Budești Susani, Iisus Hristos este identificat prin prescurtarea în caractere chirilice și grecești: **ΙΣ ΧΣ**. Decorul renascentist al ramei sugerează vechimea icoanei, care merge până în al treilea pătrar al secolului al XVII-lea, ceea ce explică și alegerea limbii slavone din citatul aproape normativ de la evanghelistul Matei 25:34, expus în cartea deschisă ținută de Hristos în mâna stângă: **Прїидѣте бл[а]гословенїи ѿца моего наслѣдуйте ѿготованое вам ц[арст]во небесное ѿпочаткѣ свѣта ѿ соложенїе мира**. Icoana provine din vechea biserică, anterioară celei actuale, de la care s-au păstrat și alte icoane, chiar mult mai vechi. Pe poalele icoanei se

poate citi cu greu un text lung inedit referitor la donator și la familia sa, scris ulterior de un scriptor local în limba română, presărat cu scurte expresii slavone: *Om̃ul lui Domnedzău Tămaș Gășpar au cumpărat aciăsta sfanta icona la sfânta beserecă în Vințești la hramul **стыи Хво** (sfântul întru Hristos) Nicolaie să-i fie pomană domniilor sale [împreună] cu soția sa Sacuș Măriuța și feciori domisale ..., Văsiu și Ilia și părinții domniilor sale și rodul [său] ca să le fie drept [pomană], să le fie и (și) [fiertare] sufletul[lui] въ вяки (în veac). Și au dat patru florinți Tămaș Gășpar, pomană fie în viac, amin*. De remarcat suma de patru florinți, care ne oferă o rară informație despre valoarea icoanelor în secolul XVII.

Icoana Intrarea Domnului în Ierusalim din Hărniciești (fig 12)

Una dintre piesele de tezaur mai cunoscute ale artei religioase din Maramureș este icoana *Intrarea Domnului în Ierusalim* din vechea biserică de lemn din Hărniciești. Tema icoanei, **Вѣханїе Господне во Йерѹсалимъ** și numele personajelor sunt toate scrise în slavonă, dar ele erau, desigur, ușor de identificat și în graiul local. Pe rama de jos, în schimb, apare o lungă inscripție datată referitoare la donator și la familia sa, cu următorul conținut în limba română amestecată cu expresii slavone:

*Aciastă iconă [au] cumpărat **раба Божя** (robul Domnului) Sacaliș Vasile и жена его (și soția sa) Tite, pentru sufletul fratelui Simion și Timafti, 1681, в недела света велика флорѣ (în sfânta marea duminică a Floriilor), fie pomană la tot rodul, perinților și a moșilor. Dat la besărica în Harniciăști ...* Un plus de valoare este adăugat de datare, prin care putem preciza că icoana a fost adusă în biserică imediat după ridicarea ei în 1679, făcând parte din înzestrarea ei originară.

Ușile de la biserică de lemn din Vișeu de Jos (fig 13-14)

Biserica de lemn din Vișeu de Jos a fost inițial pictată în interior de zugravul Grigorie de la Colomeea în jurul anului 1700¹. În 1899, după ce a fost mutată și reconstruită în Botiza, interiorul ei a fost zugrăvit de Dionisie Iuga de la Nicula, împreună cu ficele sale. Au supraviețuit vopselelor lor doar cele două uși, de la intrare în tindă și în biserică. Ușa de

la intrarea în tindă păstrează pe fața ei interioară chipul Morții, personificat într-un corp uman în descompunere, călare pe un măgar. Scena provine din iconografia *Judecății de Apoi* din Carpații de Nord, de inspirație apuseană², însă apare singularizată și însoțită de diverse texte. Textele împreună cu imaginea compun aici o emblemă, care se citește

1 Baboș, Covaci 2020, 609-611.

2 Betea 2012, 171.

Fig 11. Budești Susani, icoană împărătească, *Mântuitorul*, pe rama de sus: **Ѳ Ѫ Ѳ**, citatul de pe carte: **Прѣдѣте** **Бл[а]гословенѣи**
Ѹца моего наследѣйте **Ѹготованое** вам **ц[арст]во** невестное **Ѹпочаткѣ** свѣта **Ѹ** **соложеніе** мира (Matei 25:34), 59×84
cm. Inscriptia donatorilor la baza icoanei: **Ѡмѣл** **лѣи** **Домнезѣл** **Тжмаш** **Гжшпарь** **аѢ** **кѢ** [мпарат] **ачиже** [а сфа] нта **ѣконж** **ла**
сфигта **весереж** **дн** **ви** [н] **цеци** **ла** **храмѣл** **ѣтѣн** **Хво** **Нико** [ла] **ѣ** **сѣи** **фне** **поманж** **дом** [ни] **а** [ор с] **але** ... **[со]** **цѣл** **са** **Бакѣш** **Мж**
риѣцѣ [ши] **фечорѣи** **дом** [исале] ... **Ѡжсию** **ши** **Ѣла** **ши** **пжринци** **дом** [ни] **лор** **сале** **ши** **родѣл** ... **ле** **фне** **дрент** ... **сж** **ле** **фне** **ѣ**
... **сѣфлетѣл** **вѣ** **ѣкки** • **Ши** **аѢ** **дат** [патр] **Ѣ** **флоринци** [Тжмаш Гжшпарь [поманж] **фѣ** [Ѣ **в** **иак** **а** **мини**].

Foto aprilie 2019.

Fig 12. Hărnicеști, icoană prăznicar/mare, *Intrarea Domnului în Ierusalim, Вѣханіе Г[оспо]дне во Йерусалимъ*, 81,5×103,5 cm.
 Inscriptia donatorilor: Ачаста нконѣ [аѣ] кѣмпарать рава Бож[іа] Сакалншь Васіліе и жена его Титѣ пентрѣ сѣфлет[ѣа]
 фрате[ѣи] Симіон и Тимафтѣ • АХПА • в нед[еаа] с[ве]та в[е]а[і]ка флорѣ • фіе помана [а]а тот род[ѣа] • перинцилор
 ши а мошинлор ши а с[тра]мошинлор • Дат ла весѣрика ф Харнічѣци ...
 Foto aprilie 2019.

Fig 13. Vișeu de Jos, ușa de la intrare, în tindă, fața interioară, *Moartea*, *Морте пѣкътоу[лѣн] юте* (Psalmi 33:20), făcută în 1699, pictată în jurul anului 1700, mutată în Botiza în 1899. La stânga: [Ѣтъ] винѣ ка фѣрѣла, фѣрѣче чел каре стрѣжѣе кешминтѣла съѣ съ нѣ дмѣлѣ голь. (Apocalipsa 16:15); în mijloc: [Д]лѣнж[-]ин пре ен ши ацѣнше пре ен ши нѣ м[-]он днѣорче пѣнж нѣ съ ѡрѣ сврѣшн. ѡаа[м] (Psalmi 17:41); pe dreapta: Фѣцѣ гатѣ ка нѣ цинѣ соа нѣче час[ѣла] кинѣ дѣм[ѣла] кѣстрѣ ва венн. (Matei 25:13); sub brațul stâng: Таа[-]ин кѣ спѣтъѣ ме ши вон вѣрѣн пре ен [кѣ] минж ме. (Deuteronomul 32:41).

Foto martie 2018.

Fig 14. Vișeu de Jos, ușa de la intrare, în naos, fața interioară, *Sfântul Arhanghel Mihail învinge diavolul*, **Архъ Млѣха[ил] пѣтер...**, construită în 1699, pictată în jurul anului 1700, mutată în Botiza și vopsită în 1899. Deasupra: ... **веде лѣминж ...**; pe dreapta: **Ізковете пре нон де [чел] хитав[и]**. (Matei 6:13).
Foto iulie 2019.

și se interpretează împreună, aducând în atenție invincibilitatea și iminența morții și prin ea necesitatea de a îngriji și pregăti sufletul pentru destinul său final. Cele cinci texte inserate în imagine sunt la origine citate din Scriptură, primele de care avem știre în limba vernaculară pe icoanele din Maramureș. Însă textele par mai degrabă interpretate decât traduse cu acuratețe, fiind probabil preluate dintr-o gravură de epocă. În stânga se poate citi un fragment preluat din Apocalipsă 16:15: *Etă vinu ca furul, ferice cel care strejuește veșmintul său, să nu îmblă gol*. Mai aproape de figura morții este adăugat un text din psalmul 17:41, după cum sugerează o mică notă dedesubt: *Alungă-oi pre ei și agiunge pre ei și nu m-oi întorce până nu să oru svirși*. În spatele morții, lectura sensului imaginii continuă: *Fiț gată ca nu știț dzoa nice ciasul chind Domnul vostru va veni*, un text preluat de la Matei 25:13. În dreptul pieptului a fost adăugat: *Tăia-oi cu spătă me și voi birui pre ei cu mină me*. Originea acestui citat este neclară, dar similitudini pot fi găsite

în diferite locuri din Biblie, printre altele în Deuteronom 32:41. În sfârșit, chipul morții a fost identificat anume, sub brațul stâng: *Morte păcătoșului iute*, expresie preluată cel mai probabil din psalmul 32:20³. A doua ușa a fost pictată cu imaginea *Sfântul Arhanghel Mihail învinge diavolul*, care străjuiește intrarea în biserica propriu zisă. Deși parțial acoperită de zugrăveala de la 1899, în partea dreaptă se poate totuși citi: *Izbovește pre noi de cel hitlean*, frază extrasă din rugăciunea *Tatăl Nostru*, de la Matei 6:13, putând fi interpretată atât ca citat, cât și ca o primă invocare în limba română în arta picturii religioase din zonă. Pictura de calitate și textele românești de pe uși scot în evidență calitățile excepționale ale înzestrării interioare din această biserică, care cu toată valoarea ei istorică și artistică așteaptă vremuri mai bune.

3 De remarcat că peste transversala de sus se păstrează fragmente din două scene, cel mai probabil din iconografia Vechiului Testament. Ele dovedesc că poștele din care este compusă ușa au fost refolosite cel mai probabil dintr-o boltă peste naos.

Trei lucrări ale unui zugrav anonim (fig 15-16-17)

Unul din mulții zugravi anonimi din prima jumătate a secolului al XVIII-lea se distinge prin folosirea limbii române pe lucrările sale. El poate fi recunoscut ca autor al ușilor împărătești din Săliștea de Sus Buleni, dateate 1724. Pe acestea, în caseta Mariei din iconografia *Bunei Vestiri*, el scrie în cartea din fața ei textul explicativ al scenei în limba română: *Blagoviștenie Domnului*. Blagoveștenia este desigur un cuvânt slavon preluat și în limba română, dar care a ieșit din uz în secolele următoare, devenind un arhaism. O altă piesă pe care i-o putem atribui aceluiași zugrav este pomelnicul bisericii de lemn din Borșa de Sus. Acesta datează de la 1730 și a aparținut ctitorilor care au construit lăcașul din temelii, după distrugerea celui anterior în timpul

invaziei tătare de la 1717. Pe fața lui au fost pictați *Sfinții Apostoli Petru și Pavel*, a căror nume pot fi lecturate aproape identic atât în română cât și în slavonă. Pe fețele interioare sunt zugrăviți *Sfinții Arhangheli Gavriil și Mihail*, care de asemenea pot fi recunoscuți și identificați ușor în ambele limbi. Pomelnicul propriu zis al ctitorilor începe cu formula slavo-română: **Рок Божя 1730 мѣсѣца дѣкемвріѣ дн 27 s-au zugrăvit acest pomelnic. Поманниги дши раби свонх** (*Pomenește sufletul robilor Tăi*) *Ioan, Pintilei, Mărie ...* și așa mai departe alte 16 nume. A treia lucrare pe care i-o putem atribui este și mai semnificativă pentru urmărirea evoluției limbii române pe icoanele din Maramureș. Este vorba de icoana *Mântuitorului* din Rona de Jos, unde citatul de pe carte

Fig 16. Borșa de Sus, pomelnic, *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil*, *Сѣ Архангелъ Гавриилъ и Сѣ Архангелъ Михаилъ*, 46×39 cm. Р Бж #АЩА меѣа декемвриѣ дн КЗ саѣ зѣрѣвнѣ ачесть помелникъ. Pe coloana din stânga: Поманниги дѣни равѣ своихъ Ивань Пинтилей, Мърие, Пълагне, Ивнѣ, Гѣрге, Гѣвриа, Ана, Тодора, Петре, Ивань, цефан, Мърие, Вѣсѣле, Козма, Пъраска, Пълагтѣ, Некита, Акъсennie • Поминице[е] Дмне пре ро[ви] тѣи чнѣ адормици Гѣвриаѣ, Нѣстака, Гѣрге, Илѣа, Удоте, Василе, Пъла[ги]е, Гѣрге, Григоре, Гѣрге, Удоте, Вѣрьварѣ, Ивань, Мърие, Мърие, Ивань, Мърие, Ивань, Титнанѣ, pe coloana din dreapta: Морци: Ивань, Мърие, Григорие, Василѣ, Титнанѣ, Пълагрие, Гахне, Мърие, ерен Некитѣ, Акъсennie, ерен Маден, Соломне, Варкарѣ, ерен Максимѣ, Фодора, ерен Гѣрге, ерен Тоадерѣ, Мърие, цефанѣ, ерен Симишнѣ, Лѣпѣ, ... Мърие, ерен Некита, Мърие, ерен Гавриа ... Пинте, Мърие, Пъраскѣ, Ивань, Тоадерѣ, Некита. Foto iulie 2019.

a fost preluat pentru prima dată din evanghelia după Matei 25:34, într-o limbă română standardizată: *Veniți blagosloviții Părintelui Meu de moșteniți [împărăția] gătată voaă, împărăție mai nainte de începutul lumii*. Mai mult decât atât, textul continuă cu un alt citat: *Dă doamne Iisuse Hristoase pentru milostivire Ta să audzim și noi atunci Glasul Tău acesta, amin*. Acest text a fost copiat din Cazania lui

Varlaam de la Iași din 1643, din cuvântările la a III-a duminică după Rusalii. Așadar, în această icoană se poate identifica nemijlocit influența apariției și circulației cărților de învățătură românești asupra citatelor scrise pe icoane, pe înțelesul și în folosul românilor maramureșeni. Întâlnirea dintre cele două a fost fructificată din plin de zugravii următori.

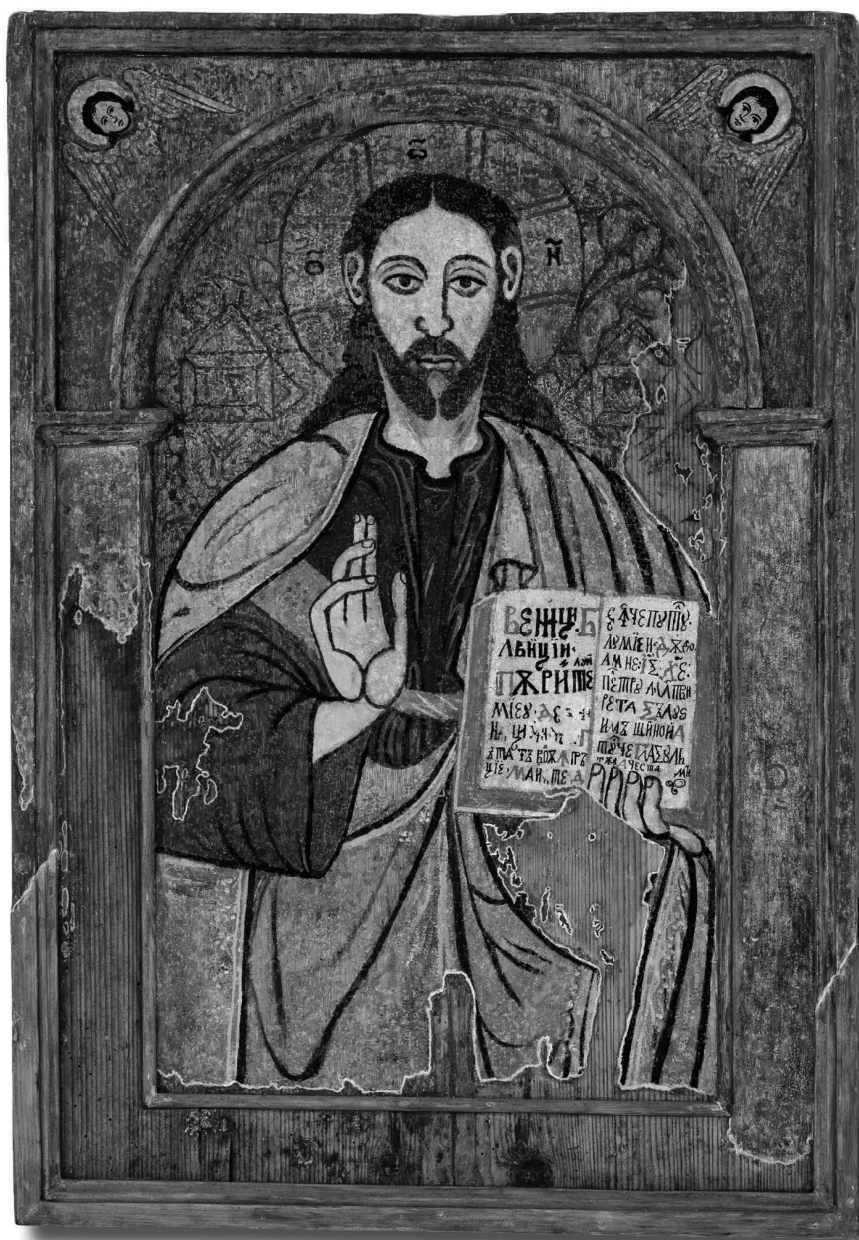

Fig 17. Rona de Jos, icoană împărătească, *Mântuitorul*, **ЇС ХС**, citate pe carte: **ВѢНИЦѢ** вѣ[агосло]внѣй **ПѢРИТЕСѢ** **МІЕ** де [моце]ници ... гѣтатъ воаж дѣ[ъ]ръце май [нанн]те де дѣпѣтѣл ѡмѣн. (Matei 25:34) **Дж Доамне** **ЇС ХС** пѣтгрѣ мѣл[о]ст[и]вире **Та** **Съ** ѡснѣмъ ши нѣй атѣнче **Глѣ** **Сѣ** **Тжѣ** **Ачѣста** **Амин**. (Cazania 1643, а III-a duminică după Rusalii), Muzeul Mănăstirii Bârsana, 62×89 cm. Foto aprilie 2019.

fig 18. Budești Josani, icoana Maica Domnului slăvită de Profeți, 79×91 cm. Foto aprilie 2019.

Icoana Maica Domnului cu Pruncul slăvită de profeți din Budești Josani (fig 18)

Una dintre icoanele mai puțin cunoscute ale zugravului Alexandru Ponehalschi, dar care se remarcă prin bogăția și variația de texte românești inserate în ea, este icoana *Maica Domnului cu Pruncul slăvită de profeți* din biserica de lemn din Budești Josani, datată în anul 1761⁴. În cadrul icoanei au fost combinate toate formele de comunicare scrisă specifice iconografiei: dedicație, invocație, explicații și citate, demonstrând în primul rând maturizarea limbii române ca limbă de cult și apoi siguranța stăpânirii formei ei scrise de către toți cei implicați, zugravul Alexa și beneficiarii. La poalele icoanei se poate

descifra o rugăciune de venerație adresată Maicii Domnului, cel mai probabil aleasă de perechea donatoare: *Tropar B[ogorodii] ții: Domnul cel ce dintru tine s[-]au arătat preacurată, c[e]ata muerilor, care bărbătește s[-]au luptat, și au primit. Donatorii sunt menționați în banda dedesubt: Anul 1761 luna a lui aprilie 25. Iată ac[e]asta sf[ă]ntă icoană au cumpărat Vaida Ștefan și cu a sa giupăniase Pop Erina, să fie lor pomană până în veci de veci, amin. În câmpul icoanei, Maica Domnului este identificată sub numele de *Precista*. În casele și medalioanele din jur sunt adăugați zece profeți, fiecare numit în text și redat cu câte o filacteră în*

4 Baboș 2024, cat. 109.

mâini pe care stă scrisă o laudă adresată Maicii Domnului. Pe filactera împăratului David stă scris: *Bucură-te ladă poleită cu D[u]hul S[fân]t*, la prorocul Iacov: *Bucură-te scară ceriului*, la prorocul Zaharia: *Bucură-te sfeșnicul de aur*, la prorocul Ezechiil: *Bucură-te ușea ceriului*, la proroc Moise: *Bucură-te rug nears* și tot așa mai departe. Aceste citate au fost preluate cel mai probabil din *Acatistul Maicii Domnului* și au fost foarte populare în iconografia iconostasului, în epocă. În colțul de sus al timpanului, deasupra Sfintei Treimi, apare scrisă sintagma cântată de îngerii cerului: *Sfânt, Sfânt, Ffânt*, preluată din Biblie (Isaia 6:3 și Apocalipsa 4:8). Toate imaginile și textele din icoană se susțin și concură firească în preamărirea Maicii Domnului, de la corul ceresc, Sfânta Treime și profeți până la donatorii pământeni, care au făcut posibilă materializarea ei.

Concluzii și discuții

Textul scris face parte integrantă din capacitatea de comunicare a icoanei. Inscriptiile de pe icoane sunt prin natura lor de patru feluri: explicații, dedicații, citate și invocații. Înțelegerea și folosirea lor ține nu numai de stăpânirea unui alfabet, ci și de cunoașterea limbii în care au fost scrise. Înlocuirea limbii culte străine cu cea vernaculară vorbită de comunități a fost un proces care a marcat puternic cultura românilor maramureșeni la începuturile modernității. A fost un act de curaj, de rupere de tradiție și de consecvență în timp, în anumite perioade chiar în condiții vitrege.

Icoanele din Maramureș aduc contribuții importante în a înțelege fenomenul trecerii spre scrierea în limba română și elevării limbii vernaculare la nivelul de limbă de cult. În evul mediu, în Maramureș arta icoanelor era susținută în mesajul ei litur-

gic de texte exclusiv slavone. Trecerea spre folosirea limbii vernaculare în cult cerea un efort susținut de traduceri și de înche-gare a unei limbi scrise comune pentru toți românii. Începând cu secolul al XVII-lea, în comunitățile românești din Maramureș apar primele inscripții de donatori și chiar primele note explicative în limba vernacu-lară inserate în icoane, în sincronizare cu traducerile de cărți liturgice, cu inscripțiile de pe ele și cu redactarea unor acte oficiale. Cu toate progresele făcute de comunitățile românești pe parcursul secolului al XVII-lea de a introduce treptat limba română în pictura de icoane, citatele au rămas în bună parte în așteptarea unor traduceri standar-dizate. În 1648 a fost scos de sub tipar Noul Testament de la Bălgrad iar în 1688 a apărut pentru prima dată întreaga scrip-tură în limba română, Biblia lui Șerban Cantacuzino de la București, însă cele două monumente de limbă românească au avut nevoie de timp să pătrundă într-o lume ro-mânească răsfirată, fragmentată și diversă în cultura ei scrisă, inclusiv pe icoane. La începutul secolului al XVIII-lea, icoanele din Maramureș erau încă dominate de tex-te slavone. Primele citate în limba română din traduceri mai standardizate apar în al doilea pătrar al secolului al XVIII-lea și se înmulțesc odată cu pătrunderea cărților liturgice din țările române și probabil în contact cu arta post brâncovenească, care a făcut un pas ceva mai rapid în acest sens. Echilibrul se stabilește în Maramureș abia în timpul activității zugravului Alexandru Ponehalschi, în cel de-al treilea pătrar al secolului iluminist, după care balanța se va înclina definitiv în favoarea uzului limbii române în toate aspectele legate de limba de cult, cărți liturgice și artă religioasă. Această schimbare definitivă a contribuit la emanciparea comunităților românești în identitatea lor lingvistică precum și la for-marea, activitatea și succesul profesional al unor zugravi locali, spre sfârșitul secolu-lui al XVIII-lea și începutul celui următor.

Studiul textelor scrise pe icoane se află abia la început. Cercetarea va crește în consistență dacă se va investi în curățarea și conservarea unor ansambluri și piese valoroase încă puțin cunoscute precum și în efortul de a le documenta, aduna și sintetiza în cataloage cuprinzătoare, accesibile tuturor.

Summary

In iconography, attention has often been drawn by the painted faces and scenes, less on the texts, which were considered useful but secondary for communicating the message of the icons. The texts are nevertheless loaded with information about written culture and therefore can provide new data about the process of linguistic emancipation within the Romanian communities in the pre-modern era. To capitalize on them, an understanding of the structure and function of writing on icons is needed, a systematic documentation of the preserved paintings and the construction of a chronology. The present study presents some reference epigraphic sources, collected from icons with the aim of following some important steps in the evolution of writing in the Romanian language in the province of Maramureș.

Bibliografie

Baboș, Alexandru (2024). *The Icons of Alexander Ponekhalsky. Jertfa di la mine zugrău Alexa cel păcătos*, Cluj-Napoca/Alba Iulia.

Baboș, Alexandru și Covaci, Mihai (2020). „Raport de cercetare a unor picturi din bisericele de lemn maramureșene”, în *Acta Musei Maramorosiensis*, XVI, 604-619.

Baboș, Alexandru (2019). „Mărturii istorice adunate în biserica de lemn din Oncești cu rezonanțe în arhitectura, arta și limba Țării Maramureșului”, în *Acta Musei Ma-*

ramorosiensis, 133-161.

Bârlea, Ioan (1909). *Însemnări din bisericele Maramureșului*, București.

Betea, Raluca (2012). „*Înfricoșata Judecată a lui Dumnezeu*”. *Iconografia Judecării de Apoi în comitatul Maramureș (secolele XVII-XIX)*, teză de doctorat la Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Istorie și Filozofie, Cluj-Napoca.

Dumitran, Ana (2023). „Ruthenian Patterns in the Painting of Romanian Churches in Transylvania, Crișana, and Maramureș in the 15th- 17th centuries”, in *Intercultural and Visual Art Transfer in Central Europe and the Balkans, Ruthenian-Ukrainian and Romanian Art from the 15th to the Early 19th Century*, Cluj-Napoca/Alba Iulia, 87-144.

Motogna, Macarie et al (2015). *Chivote ale credinței, mănăstirile și schiturile din Eparhia Maramureșului și Sătmarului*, Baia Mare.

Pop, Ioan-Aurel ed. (2012). *Diplome maramureșene din secolele XVI-XVIII provenite din colecția lui Ioan Mihalyi de Apșa*, Cluj-Napoca.

Porumb, Marius (1975). *Icoane din Maramureș*, Cluj-Napoca.

Socolan, Aurel (2005). *Circulația cărții românești până la 1850 în județul Maramureș*, Baia Mare.

Somak, Oksana și Covaci, Mihai (2022). „The “Belz-Drohobych Workshop” in Ukrainian Galicia and its Connection with Romanian Maramureș”, în *Museikon*, 6, 81-98.

Teodorescu, Mirela și Gheție, Ion (1977). *Manuscrisul de la Ieud, text stabilit, studiu filologic, studiu de limbă și indice*, București.

Vicariatul Ortodox Ucrainean – mediu de conservare a identității etnice a ucrainenilor din România

pr. Marius N. LAURUC

*Parohia Ortodoxă Ucraineană „Înălțarea Sfintei Cruci”
Sighetu Marmăției*

Ucrainenii din România reprezintă a treia cea mai numeroasă minoritate etnică din România. Aceștia locuiesc în comunități compacte în regiunile cu cea mai mare diversitate etnică din România: Transilvania, Bucovina, Banat și Dobrogea. Marea pondere a etnicilor ucraineni din România locuiește în Maramureș.

Conform datelor oferite de către cel mai recent recensământ, cel din 2021, 45835 de cetățeni și-au declarat etnia ucraineană. Important de menționat faptul că, din punctul nostru de vedere, denumirea alternativă a etniei – ruteni – nu face referire la un alt grup etnic, ci la aceiași ucraineni. În secolul XX, sub influența unor curente panslaviste, s-a încercat demonstrarea presupuselor diferențe între cele două noțiuni, insistându-se pe anumite caracteristici lingvistice regionale, care, în loc să fie prezentate ca simple regionalisme sau dialecte ale aceleiași limbi, sunt evidențiate ca presupuse trăsături ale unei limbi distincte.

Vicariatul Ortodox Ucrainean din România reprezintă cea mai mare instituție a ucrainenilor din România, având aproximativ 30.000 de credincioși (cu mențiunea că aproximativ 1000 de persoane care aparțin de Vicariat sunt de altă etnie, maghiară sau română, făcând parte din parohiile Vicariatului ca urmare a căsătoriilor interetnice).

Vicariatul Ortodox Ucrainean din România, cu sediul în Sighetu Marmăției, a fost înființat în anul 1949, pentru ca după doar 3 ani să fie desființat de către autoritățile comuniste. Nu a fost oferită o motivație oficială a acestei decizii, însă, se pare că dorința ucrainenilor ortodocși din Bucovina (aproximativ 40 de parohii) de a se alătura Vicariatului nu a fost pe placul autorităților. În anul 1990 Vicariatul a fost reînființat și funcționează ca o unitate administrativ-teritorială în cadrul Patriarhiei Române, fiind condusă de un Vicar și supusă direct Patriarhiei. Vicariatul este alcătuit din două Protopopiate: Sighetu Marmăției (16 parohii și două mănăstiri) și Lugoj (13 parohii și o mănăstire).

Prezența comunităților ucrainene din Nordul țării (cele mai vechi) a fost atestată documentar încă din secolul al XIV-lea. Tot atunci au fost înființate și cele mai vechi parohii ucrainene. La fel ca și în cazul celorlalte grupuri etnice, primele școli au fost înființate în comunitățile ucrainene pe lângă biserici, încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea (de exemplu: Sighetu Marmăției, Bocicoiu Mare, Lunca la Tisa, Rona de Sus, Câmpulung la Tisa). Preoții erau cei care îi învățau pe copiii care le frecventau, pe lângă noțiunile de catehism, să scrie și să citească. Limba folosită în cult era slavona bisericească. Odată cu evoluția limbii ucrainene, limba slavonă a început să fie tot mai greu de înțeles pentru etnicii ucraineni, astfel că în a doua parte a secolului XX, dar în special după reînființarea Vicariatului (1990) a început să fie înlocuită cu limba ucraineană literară.

Importanța reînființării Vicariatului este reflectată și de activitatea editorială. Dacă înainte de Revoluție, când parohiile ucrainene făceau parte din episcopiile pe teritoriul cărora se aflau, ucrainenii ortodocși din România au reușit să editeze doar două cărți de rugăciuni, după reînființare au fost editate zeci de cărți de cult: Cărți de rugăciuni, Sfânta Liturghie, Slujba Vecerniei și a Utreniei, Rânduiala Înzmormântării, cărți de cântări, de colinde ș.a.m.d. Toate acestea s-au realizat fără vreun sprijin venit din exterior și fără a face neapărat un efort financiar uriaș. Însă impactul pe termen mediu și lung al acestor cărți este uriaș. Astfel, atât în săvârșirea serviciilor religioase (a slujbelor), cât și în predică, este folosită limba ucraineană, iar, în comunitățile în care numărul familiilor mixte este mai mare, e folosită parțial limba română sau limba maghiară.

În paralel, activitatea extra-liturgică urmărește nu doar conservarea identității confesionale, ci și a celei etnice. În cadrul Vicariatului sunt organizate: concursuri biblice, concursuri de poezie religioasă, cateheze, tabere, cursuri de limbă ucraineană, Concerte de colinde, Concerte de pricesne.

Cele mai multe din tradițiile și obiceiurile comunității ucrainene din România sunt legate de sărbători religioase. Marea majoritate a ucrainenilor locuiește în mediul rural, iar acolo viața religioasă, sărbătorile, duminicile, ocupă un loc central în viața comunității, având rolul de a o coagula, de a o uni. Atâta vreme cât Biserica va ocupa acest loc central, se vor transmite și datinile și obiceiurile etniei, nu ca un gest repetitiv steril, rece, nu ca un spectacol, ci ca expresie vie a sufletului minorității.

La conservarea identității etnice a ucrainenilor din România a contribuit, în mod arbitrar, continuarea folosirii calendarului iulian (neîndreptat), pe stil vechi. În cei 100 de ani scurși de la îndreptarea calendarului ucrainenii ortodocși din România au ajuns să considere calendarul iulian un atribut al etniei noastre, un element individualizant.

Demn de menționat este și faptul că, de-a lungul timpului, minoritatea ucraineană din România nu a primit sprijin din exteriorul țării. Știm că sprijinul oferit de către patria mamă unui grup din diaspora este esențial. De sprijinul acesta se bucură comunitățile românești din Occident precum și comunitatea maghiară din România. O explicație a lipsei unui sprijin similar oferit ucrainenilor din România o putem găsi în situația eclezială tumultuoasă din Ucraina, atât înaintea cât și după destrămarea URSS. Sprijinul oferit Vicariatului de către alte organizații ucrainene din țară nu a avut un rol determinant în conservarea identității etnice. Și aici nu este vorba neapărat de sprijin material. Pentru că acesta chiar dacă e acordat din abundență, însă dacă nu e direcționat înspre activități ținute, cu impact major pe termen mediu și lung, va reprezenta doar o risipă de resurse.

Deznaționalizarea își face simțită prezența și în rândul ucrainenilor: din 45875 de ucraineni declarați la Recensământul din 2021, 40861 au declarat limba ucraineană ca limbă maternă. Diferența cea mai mică dintre cele două numere este în Maramureș (25690 / 25446), Timiș (4131 / 3673), Caraș Severin (1502 / 1036); de asemenea în Arad (941 / 879) și Satu Mare (1361 / 1139). Discrepanțele mai mari se întâlnesc în Suceava (7916 / 5822) și Tulcea (900 / 328). Pierderea identității lingvistice este sesizabilă într-o foarte mică măsură în regiunile Nord și Vest, care coincid fie cu zonele în care Vicariatul Ortodox Ucrainean are parohii, fie cu județe (Arad, Satu Mare) spre care etnici ucraineni născuți în Maramureș au migrat în ultimele decenii. În același timp, în alte regiuni în care ucrainenii au fost prezenți de secole (Bucovina și Dobrogea), efectele pierderii identității lingvistice sunt mai pregnante, pe alocuri devastatoare. Aceste regiuni coincid cu zonele în care Vicariatului Ortodox Ucrainean nu are parohii.

Nu doar pe teritoriul României, dar în întreaga lume, dacă prezența unei comunități etnice minoritare compacte nu este dublată de existența unei structuri ecleziale cu profil etnic, este aproape imposibilă conservarea identității lingvistice și culturale.

Pe lângă sprijinul oferit de către Guvernul României și Secretariatul de Stat pentru Culte, Biserica Ortodoxă Română, prin crearea și susținerea Vicariatului Ortodox Ucrainean, are un rol vital în păstrarea identității etnice

și religioase a ucrainenilor din România. Biserica, punând accent pe folosirea limbii ucrainene în cult, este singura instituție care are un rol determinant în combaterea deznaționalizării, a asimilării și a pierderii identității etnice.

Folosirea limbii materne în cult reprezintă singurul program pe termen lung de care beneficiază o etnie în vederea conservării identității. Nicio altă instituție sau organizație laică nu poate avea un asemenea rol și efect, indiferent de resursele de care dispune.

Analiza semiotică a semnului plastic în lucrarea „Spațiu maramureșean”

*pictor Ioan BORLEAN
Vadu Izei, Maramureș*

Abstract:

The objective of the communication is the result of researching the degree of understanding of syntax, semantic and pragmatic terms in plastic discourse, by creating a coherent plastic discourse in the analysis and determination of syntactic, semantic and pragmatic landmarks in the work "Maramureș Space".

Keywords: plastic space, type - signified, referent, stimulus, signifier, plastic language, signs and symbols.

1. Cadrul percepției operei de artă modernă.

Înțelegerea operei de artă modernă este mai dificilă datorită faptului că intervine un nou raport în reprezentarea realității, centrul de greutate deplasându-se spre o realitate creată de artist-realitatea artistică. Imaginea artistică modernă nu mai este o simplă imitare a spațiului natural, ci se raportează la modul în care artistul reușește să creeze o nouă imagine a lumii, transfigurată și originală, care-l reprezintă pe el ca creator.¹

Reprezentarea plastică de față conține interpretări de elemente din lumea reală în care trăiesc, spațiul și arta populară maramureșeană duse prin interpretări și reinterpretări la limita recognoscibilului, utilizând semne indiciare, iconice și simbolice în realizarea combinațiilor plastice, asocieri justificate din punct de vedere al expresiei plastice și al structurii compoziționale între aceste elemente.

2. Analiza semiotică a lucrării „Spațiul maramureșean”, figura 1.

a. Tipul / Semnificatul în analiza de față este o reprezentare mentală, produs de cunoștințe enciclopedice, iar reprezentarea mentală s-a produs printr-un proces de integrare și de stabilizare a unei experiențe anterioare în

¹ Cristea, Ioan, „Curentele artei moderne - Pictura”, Editura MLFA, 2001.

domeniul culturii populare maramureșene. A stăpâni tipul, înseamnă de fapt a pătrunde în esența actului de creație și a-i urmări etapă cu etapă drumul spre desăvârșire.²

Lucrarea supusă analizei semiotice are și un aspect sincretic, întrucât reprezintă imaginea semnelor și simbolurilor regăsite pe covoarele și porțile de lemn sculptate, maramureșene.

Arta țesutului de covoare și înnobilare a lemnului prin sculptură este frecvent întâlnit „sincretismul artelor fiind o experiență esențială în psihologia umanității, un demers de conștiință artistică și estetică a cărei miză o reprezintă complexitatea spectacolului artistic al umanității”³ (Papiu, Greti, 2022).

Lucrarea de față „Spațiul maramureșean” exprimă un mesaj cultural și estetic pornind de la semnele și simbolurile existente pe covoare și porțile maramureșene, reprezentative pentru spațiu maramureșean și românesc.

Datorită modului de realizare a interpretării de elemente din lumea reală prin interpretări și reinterpretări la limita recognoscibilului, realizând relații, combinații, asocieri, justificate din punct de vedere al expresiei plastice și al structurii compoziționale lucrarea poate fi încadrată în domeniul artei moderne, contemporane. Stilul de pictură este modern după modul și ansamblul de procedee folosite: simplificarea liniilor și modularea/ vibrarea suprafeței pictate, accentuând pe anumite zone, urma penelului și a utilizării mijloacelor de limbaj plastic, evident pronunțate.

Semnificantul sau semnul vizual simbolic este dată de formă și culoare, iar semnul indicial/ factorul de natură indicială este recunoscut la nivelul texturii și la nivelul modului concret în care aplic o tehnică de lucru sau alta (contururi clare, un anumit fel de pastă abundentă, așezată cu cuțitul de paletă, un anumit mod de trasare a liniilor, etc.).

b. Referentul - baza procesului de creație

Referentul este ideea de la care se pornește, imaginea/ obiectul pe care îl ilustrează semnul plastic, ca membru al unei clase, posibil de raportat la un model. Referentul aparține unei clase de imagini/ obiecte aflate în interiorul procesului semiotic, ca „interpretant” transpus vizual într-o imagine, o viziune bazată pe un efect de sens al unei experiențe de cunoaștere și de viață anterioare. O putem numi și „experiență referențială”, având în vedere faptul

² Idem

³ Papiu, Greti, „Curs - Sincretismul în arte”, Baia Mare, 2022.

că ea este mai mult decât un obiect al lumii, fiind o quintesență, o reprezentare simbolică, un rezultat al unei experiențe semiotice, al cărei model reprezentat prin tip este mereu deschis interpretărilor.

Pentru artistul creator, referentul, în ipostazele discutate, este de regulă, clar, bine precizat ca intenție artistică. În aceste cadre se înscrie și imagini ca *arhetip* de cele mai multe ori în ipostaza simbolică, ca elemente ale unei structuri arhetipale asimilate prin cultură și acceptate de noi sub denumirea de cultură arhetipală.⁴

Ideea și imaginea arhetipală avută în minte la demararea realizării lucrării a fost transmiterea unui mesaj artistic prin semne și simboluri maramureșene (soare, spațiu de conviețuire, grupuri de persoane sugerând activități, toate sub simbolul luminii solare).

„Rombul”- simbolizează soarele în mișcare/cultul soarelui la vechile civilizații arhaice, reprezentate pe obiecte (ceramică, țesături, cioplituri, cusături, etc.) în arta populară maramureșeană.

Oferind o bogată posibilitate de explorare și transmitere a unui mesaj artistic complex, transmite un sentiment de armonie, de fericire prin explorarea spațiului plastică, al ritmurilor liniilor, formelor și culorilor.

Vasile Avram în lucrarea sa „*Creștinismul cosmic - paradigmă pierdută - mit și ortodoxie în tradiția românească*”, menționa: „în modul în care omul își reprezintă lumea în formele de artă populară, în texte sau în alte forme de manifestare, vorbim în fapt despre „o percepție mitică a lucrurilor, o realitate care nu se dezvăluie ochiului grăbit al trecătorului prin timpul istoric, o concepție despre lume și viață care se raportează mai degrabă la orizontul potențialității decât la cel al actualizării, la esență decât la fenomene.”⁵

c. Stimul-suport material, dimensiuni, motivația.

Stimul în cadrul analizei semiotice este constituit din șasiul de lemn de brad, ușor pe care s-a întins pânza grunduită în prealabil, cu dimensiuni de (100 x 140) cm. Acest suport de lucru pentru pictură este acum clasic datorită perioade îndelungate de utilizare, cu rezultate remarcabile confirmate în mulți ani de utilizare. Dimensiunea aleasă îndeplinește nevoia de spațiu de exprimare a conținutului, iar poziția orizontală satisface interesul compozițional al autorului pentru exprimarea ideii plastice .

⁴ Idem

⁵ Vasile Avram, „*Creștinismul cosmic o paradigmă pierdută — mit și ortodoxie în tradiția românească*, Editura Saeculum, Sibiu, 1999, p. 9.

d. Semnificantul. Lucrarea a fost realizată în culori acrilice și așezate cu penelul în straturi succesive și finalizată în culori de ulei cu pastă abundentă. Prin modul de așezare/ordonare a culorilor pe suprafața pictată (tipul) se obține o modulație/ vibrație cromatică, transpare și culoarea anterioară pe alocuri, oferind o picturalitate și varietate de nuanțe în cadru aceleiași suprafețe colorate, subliniind efectul în plan pictural cu sensul deja determinat.

Elemente de limbaj plastic avute în vedere la realizarea lucrării

Prezentarea artistică a lucrării și utilizării mijloacelor de limbaj plastic (forme, linii, culori, texturi) într-un anumit mod propriu autorului constituie armătura de limbaj și expresivitate plastică a lucrării.

Formele plastice elaborate au fost realizate în mod conștient pe baza transfigurării unor forme naturale, reprezentate în principal de romburi/soare, vegetație, animale și obiecte simbolizând bogăție și meșteșuguri, grupuri de personaje-simbolizând hora sau alte activități specifice, ele având dimensiuni, culori și texturi variate, reprezentând forma vizibilă a unui conținut, fiind și forma vizibilă a conținutului.⁶ Caracteristicile sale sunt poziția, dimensiunea și orientarea, fiecare cu semnificațiile sale potențiale. Formele plastice sunt ample, sugestive, proporționate corect, echilibrate, armonioase în ansamblul spațiului plastic, sintetice, exprimând spațialitate în ansamblul lucrării.

Expresivitatea liniei este dată de traiectorie, structură, lungime, grosime, poziție, culoare, valoare, amplasare în spațiul plastic și de felul instrumentului de lucru utilizat (pensulă, cuțit de paletă).

Dominanta cromatică a lucrării este albastrul și violetul cu complementarele lor oranj și galben armonizate cantitativ și calitativ cromatic.

Saturația culorilor este prezentă pe suprafețele de albastru, oranj (ocru) și violet, necesare menținerii echilibrului compozițional, expresivității cromatice și pigmentării cu accente de culoare complementare.

Nuanțele cromatice sunt așezate în tente clare, distincte.

⁶ FIRE Angel, „Elemente de limbaj plastic”.

<https://www.angelfire.com/art/triptic/noutati/artfor/artdummies.htm> 08.05.2022.

Lumina este strălucitoare, cu o multitudine de nuanțe colorate dispuse pe suprafețe clar delimitate, voit asemănătoare unui vitraliu, oferind profunzime/spațialitate.

Textura (netedul, granulosul, moaratul, etc.) este o proprietatea a suprafeței, care se poate defini ca un mod particular de repetare a unor microelemente. Unitatea texturală se articulează deci în unități non manifestate, textureme. Aceste textureme țin de două categorii: natura elementelor, pe de o parte și legile de repetare, pe de alta.⁷

În cadrul acestei lucrări s-a insistat pe reprezentarea texturilor granuloase pe anumite zone ale spațiului pictural, strategice alese în poziții de maximă atracție vizuală.

Petele de culoare sunt picturale, vibrante, strălucitoare. Contrastele de culoare a complementarelor și nuanțele sunt bine armonizate cu întregul, fiind așezate echilibrat în spațiul compozițional.

Tușele/urmele lăsate de pensule și mai ales cuțitul de paletă sunt, viguroase, precise, dezinvolve, armonioase.

Ritmul presupune repetarea unui element de limbaj plastic (punct, linie, forma) fie repetarea unui motiv plastic cu anumită cadență, utilizate cu generozitate în cadrul lucrării în analiză, prin împărțirea în casete pe orizontală și verticală a suprafeței compoziționale, prezența romburilor în mod repetat, a grupurilor de personaje în diferite ipostaze și diferite paliere pe verticală și orizontală, definesc lucrarea și sursa de inspirație - covorul maramureșean.

Atmosfera este calmă, destinsă, clară, limpede, dată de sentimental de bucurie al autorului în fața exploziei de lumină, culoare și ritmurile liniilor și formelor plastice care ar dori să sugereze atmosfera spirituală a spațiului maramureșean.

Echilibrul formelor compoziționale este stabil, dat de formele/benzile verticale și orizontale de culoare, foarte active în spațiul compozițional, mișcarea fiind sugerată doar de liniatura oblică a romburilor, a grupurilor de personaje dispuse în casete diferite dar și pe diagonală.

⁷ Corniță, Georgeta, Curs „Semiotica semnului plastic ca semn iconic” Baia Mare, 2022.

4. Raportul estetic -emoțional al autorului, a pragmatismului și modului de extindere a semnificației lucrării

Legat fiind profund prin intermediul atei tradiționale maramureșene, (covoarele vopsite vegetal, de porțile maramureșene sculptate, asupra cărora am realizat și un capitol de identitate locală, „Meșteri și meșteșuguri din Vadu Izei, Maramureș”⁸), accentuez faptul că reprezentare mentală a simbolurilor (Tipul/Semnificatul) este un produs de cunoștințe enciclopedică, iar reprezentarea mentală s-a produs printr-un proces de integrare și de stabilizare a unei experiențe anterioare în domeniul artei tradiționale maramureșene.

A stăpâni tipul/semnificatul, a-i recunoaște marea deschidere, poate fi înțeleasă doar printr-o largă și permanentă incursiune în cunoaștere și în cultura lumii, presupune a recunoaște și a accepta o viziune originală a artistului ca punct de plecare pentru greul drum al creației, ea însăși un produs al cunoașterii, al culturii, dar și al unor resorturi intime nebănuite, fie ele de natură individuală, fie colectivă.⁹

Elementele cu caracter de simbol realizate în mod conștient pe baza transfigurării unor forme naturale, reprezentate în principal de romburi/soare, vegetație, animale și obiecte simbolizând bogăție și meșteșuguri, grupuri de personaje-simbolizând hora sau alte activități specifice, ele având dimensiuni diferite, culori și texturi variate, reprezentând forma vizibilă a unui conținut, fiind și forma vizibilă a conținutului, exprimă fără echivoc starea de spirit, sentimentul de beatitudine, realizată prin ritmul liniilor, formelor și culori.

Lucrarea „Spațiu maramureșean” face parte dintr-un ciclu de lucrări inspirate din arta covoarelor maramureșene cu semne ancestrale aflate și pe porțile sculptate maramureșene, un limbaj de semne (indiciale, iconice și simbolice).¹⁰

Pictura de față realizată cu scop estetic propriu-zis, plurivocă, deschisă, se adresează sensibilității și cunoașterii culturii tradiționale românești, urmărind să educe bunul gust și să influențeze în plan estetic privitorul.

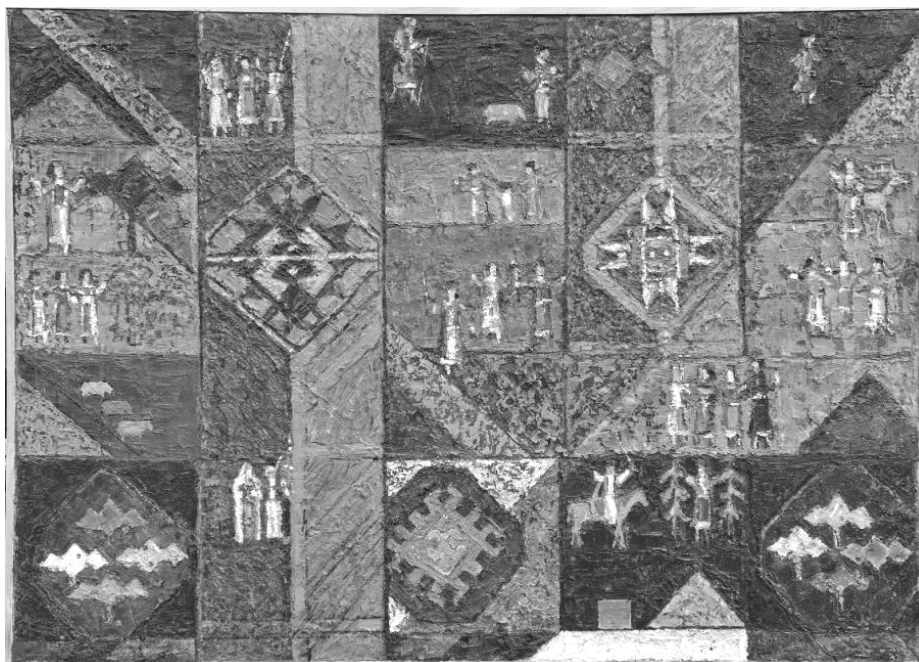
⁸ Borlean, Ioan, „Vadu Izei - Cartea de identitate”, Editura Valea Verde, Sighetu Marmăției, 2020.

⁹ Idem

¹⁰ Corniță, Georgeta, Curs „Sintaxa, Semantica și Pragmatica discursului plastic”, Baia Mare, 2023.

Desigur confruntarea reușitei artistice va fi în cadrul întâlnirii cu publicul iubitor și cunoscător de artă. Aceia va fi „piatra de încercare” a reușitei artistice a lucrării realizate de către autor, a modului și forței de transmitere a mesajului artistic și de percepere a sentimentelor și emoției artistice de către receptor/privitor.

Figura 1. Lucrarea practică.

Autor: Ioan Borlean,
Titlul: „*Spațiu maramureșean*”, Tehnica: Acrilic și ulei pe pânză,
Dimensiuni: (100x140) cm, Anul realizării: 2023

BIBLIOGRAFIE

- AVRAM, Vasile, Creștinismul cosmic o paradigmă pierdută — mit și ortodoxie în tradiția românească, Editura Saeculum, Sibiu, 1999, p.9
- BORLEAN, Ioan, Vadu Izei-Cartea de identitate, Editura Valea Verde, Sighetu M., 2020.
- CORNIȚĂ, Georgeta, Curs „Sintaxa, Semantica și Pragmatica discursului plastic”, Baia Mare, 2023.
- CORNIȚĂ, Georgeta, Curs „Semiotica semnului plastic ca semn iconic” Baia Mare, 2022.
- CRISTEA, Ioan, Curente ale artei moderne - Pictura, Editura MLFA, 2001.
- DELACROIX, Henri, Psihologia artei, Editura Meridiane, București, 1983.
- FIRE, Angel, „Elemente de limbaj plastic”,
<https://www.angelfire.com/art/triptych/noutati/artfor/artdummies.htm>
- KLINKENBERG, Jean-Marie, Inițiere în semiotica generală, Traducere de Marina Mureșanu Ionescu la Editura Institutul European, Iași, 2004.
- HOFMANN, Werner, Fundamentele artei moderne, Editura Meridiane, București, 1977.
- PAPIU, Greta, Curs „Sincretismul în artele plastice” Baia Mare, 2022.

Situația cultelor religioase din Ucraina între 2000 - 2021

prof. Maria LAURUC

Liceul „Taras Sevchenko”, Sighetu Marmăției

pr. Marius N. LAURUC

Parohia Ortodoxă Ucraineană „Înălțarea Sfintei Cruci”, Sighetu Marmăției

Statistici privind viața religioasă actuală

Datele statistice din Ucraina care să releve structura confesională a populației nu sunt incluse, spre deosebire de România, în chestionarele aferente recensământului populației.¹ Acestea urmăresc doar obținerea de date referitoare la familie, etnie, limba folosită, educație și gospodărie. Primul recensământ în Ucraina independentă a fost organizat în anul 2001, iar cel programat pentru 2020 a fost amânat. Toate datele oficiale legate de structura confesională a populației provin din sondaje și statistici realizate de institute specializate, cum ar fi Institutul Internațional de Sociologie din Kiev, Centrul Razumkov sau Pew Research Center.

Cel mai amplu studiu privind viața religioasă din Ucraina în perioada recentă este cel realizat de Centrul Razumko². Acest amplu studiu sociologic, care acoperă perioada 2000 – 2021, realizat cu sprijinul Fundației Konrad Adenauer, este fundamentat pe documente guvernamentale și pe comunicate oficiale ale tuturor organizațiilor religioase din Ucraina. Începând cu anul 2000, când a efectuat primul studiu amplu de după declararea independenței, Centrul Razumkov monitorizează constant viața religioasă în Ucraina și tendințele care au apărut în acest sector al vieții cetățenilor Ucrainei în urma principalelor mișcări politice. Datele pentru anul 2021 nu includ teritoriile ocupate de către Rusia (Donetsk, Lugansk și Crimeea) iar marja de eroare a studiului, conform Centrului Razumkov, este de maximum 2,3%.

Conform recensământului din anul 2001³, populația Ucrainei număra 48.457.000 de persoane. Un aspect extrem de important surprins de datele acestui recensământ este reprezentat de limba folosită de către cetățenii

¹ *Zakon Ukrayini pro Vseukrayinskyi perepys naseleennia*, Verhovna Rada Ukrayiny, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2058-14#Text>, accesat pe data de 7.08.2024.

² *Specifics of Religious and Church self-determination of Citizen of Ukraine: 2000-2021* (2021), Kyiv: Razumkov Centre.

³ *Pro kilkist ta sklad naseleennia Ukrayiny za pidsumkamy Vseukrayinskoho perepysu naseleennya 2001 roku* (2001), <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/estimated/>, accesat pe data de 8.08.2024.

Ucrainei în viața cotidiană. În perioada sovietică, limba oficială în Ucraina era limba oficială a U.R.S.S., limba rusă. Aceasta era folosită în sistemul de învățământ, în administrația locală și centrală, astfel încât perioada comunistă și-a lăsat amprenta asupra societății ucrainene. Conform datelor centralizate în cadrul acestui recensământ limba ucraineană era considerată ca limbă maternă de către 67,5% din totalul populației, o creștere cu 2,8% față de recensământul din anul 1989. Limba rusă era considerată ca limbă maternă de către 29,6% din totalul populației, cu 3,2 procente mai puțin decât la precedentul recensământ. Regiunile în care populația de etnie ucraineană se afla în concentrație mai mică erau, la momentul respectiv: Donetsk (58%), Lugansk (56,9%) și Crimeea (24,3%). Datele acestea sunt foarte importante pentru înțelegerea impactului pe care l-au avut Bisericile Ortodoxe ucrainene care puneau accent important pe folosirea limbii ucrainene în cult și pe crearea unei Biserici Ortodoxe Ucrainene unitare. Cu toate că regiunile Donetsk și Lugansk reprezentau zonele în care nivelul ateismului era cel mai ridicat din toată țara, B.O.U.-P.M. reprezenta majoritatea credincioșilor ortodocși din acele regiuni, în timp ce celelalte Biserici Ortodoxe aveau un număr foarte mic de credincioși.

	Folosesc ca limbă maternă			
	%			
	limba propriei etnii	ucraineană	rusă	altă limbă
ucraineni	85,2	X	14,8	0,0
ruși	95,9	3,9	X	0,2
beloruși	19,8	17,5	62,5	0,2
moldoveni	70,0	10,7	17,6	1,7
tătari din Crimeea	92,0	0,1	6,1	1,8
bulgari	64,2	5,0	30,3	0,5
maghiari	95,4	3,4	1,0	0,2
români	91,7	6,2	1,5	0,6
polonezi	12,9	71,0	15,6	0,5
armeni	50,4	5,8	43,2	0,6
evrei	3,1	13,4	83,0	0,5
greci	6,4	4,8	88,5	0,3
tătari	35,2	4,5	58,7	1,6
romi	44,7	21,1	13,4	20,8
azeri	53,0	7,1	37,6	2,3
georgieni	36,7	8,2	54,4	0,7

germani	12,2	22,1	64,7	1,0
găgăuzi	71,5	3,5	22,7	2,3
alte naționalități	32,6	12,5	49,7	5,2

Nivelul religiozității a avut variații în cele două decenii supuse studiului. Astfel, de la 58% (în 2020), acesta a ajuns la 71% (în 2010). În 2013, înaintea invaziei ruse, nivelul religiozității era la 68%, dar, în urma anexării Crimeii și a invadării regiunilor din estul Ucrainei, a crescut la 76% (în 2014). Acesta este și cel mai ridicat nivel al religiozității poporului ucrainean măsurat vreodată de Centrul Razumkov. În anul 2021, acesta a scăzut până la 67,8%. Teritoriul Ucrainei nu este omogen din această perspectivă, întrucât locuitorii vestului sunt mai religioși (87%) decât cei din estul țării (59%). Ponderea celor care s-au declarat ateismul a fost relativ constantă, cu variații înregistrate în câțiva ani: 3,2% în 2000 și 3,4% în 2021, cu un maxim de 4,0% în anul 2019 și cu un minimum de 1,4% în 2010. Corelând aceste cifre cu evenimentele petrecute în anii respectivi, am putea concluziona că ponderea cea mai mică a ateismului s-a înregistrat în anii de relativă stabilitate politică, iar cea mai mare, în anii în care s-au înregistrat tulburări pe plan politic și frământări pe plan religios (de exemplu 2019). Cu toate acestea ponderea celor care s-au declarat necredincioși a cunoscut o scădere constantă, de la 11,9% în 2000 la 5,7% în 2021, cu un minim de 4,2% înregistrat în 2020. La fel de constantă a fost și creșterea celor care s-au declarat neinteresați de religie de la 2,6% în 2000 la 6,1 în 2021.

Indiferent dacă frecvențați sau nu biserica, ce vă considerați?								
	%							
	2000	2010	2013	2014	2018	2019	2020	2021
Credincios	57,8	71,4	67,0	76,0	71,7	66,0	67,9	67,8
O persoană care oscilează între credință și necredință	22,5	11,5	14,7	7,9	11,5	12,2	13,0	13,0
Necredincios	11,9	7,9	5,5	4,7	4,7	5,4	4,2	5,7
Ateu convins	3,2	1,4	2,0	2,5	3,0	4,0	3,8	3,4
Nu mă interesează această chestiune	2,6	4,4	5,1	4,9	5,3	6,5	7,4	6,1
Greu de spus	2,0	3,3	5,7	3,9	3,7	5,9	3,8	3,9

În ceea ce privește distribuția geografică a persoanelor care se identifică cu o credință religioasă, ponderea cea mai mare a celor credincioși, de 87,1% (2021) se regăsește în vestul Ucrainei; acest procent a fost relativ stabil în perioada 2000 -2021. Deși celelalte regiuni se identifică cu un procent mult mai scăzut al celor care se declară credincioși, ponderea lor este în constantă creștere. Astfel, în centrul Ucrainei procentul a crescut de la 54,7% în 2000 la 63,5% în 2021; în estul Ucrainei, de la 48,1% (2000) la 59,2% (2021); în sudul Ucrainei, de la 48,8% (2000) la 61,4 (2021).

În ceea ce privește apartenența confesională, aceasta nu a avut variații semnificative între 2000 – 2021. În 2021 60% erau credincioși ortodocși, 9% greco-catolici, creștini neafiliați, 8,5%, în timp ce romano-catolici, protestanți, musulmani și alte religii, prezenți în procent mult mai mic.

Cărei religii îi aparțineți?								
	%							
	2000	2010	2013	2014	2018	2019	2020	2021
Ortodoxie	66,0	68,1	70,6	70,2	67,3	64,9	62,3	60,0
Romano – catolicism	0,5	0,4	1,3	1,0	0,8	1,6	1,2	0,8
Greco- catolicism	7,6	7,6	5,7	7,8	9,4	9,5	9,6	8,8
Biserici protestante și evanghelice	2,0	1,9	0,8	1,0	2,2	1,8	1,5	1,5
Iudaism	0,3	0,1	0,3	0,1	0,4	0,1	0,1	0,1
Islam	0,7	0,9	0,7	0,2	0,0	0,1	0,5	0,2
Budism	0,1	0,1	0,0	0,2	0,1	0,0	0,3	0,1
Hinduism	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
Păgânism	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,2
Creștin neafiliat	6,9	7,2	8,6	6,3	7,7	8,0	8,9	8,5
Alta	0,5	0,2	0,0	0,0	0,1	0,3	0,4	0,4
Nu aparțin niciunei religii	15,3	13,2	11,3	12,5	11,0	12,8	15,2	18,8
Fără răspuns	-	0,3	0,5	0,7	0,9	1,0	0,0	0,5

Demn de menționat este faptul că numărul celor care au declarat că nu au nicio religie a fost în creștere constantă între anii 2000 și 2020: de la 15% la 19% în 2021. În ceea ce privește concentrarea pe zone geografice a principalelor confesiuni, ortodocșii sunt prezenți în proporție de 67% în

centrul Ucrainei, 61% în sud și în est, în timp ce în partea vestică sunt prezenți în proporție de 45%, în condițiile în care în această regiune este cea mai mare concentrație de credincioși greco-catolici (35%) de pe teritoriul țării.

Variațiile cele mai sesizabile în rândul ponderii credincioșilor ortodocși au fost înregistrate datorită evoluției Bisericii Ortodoxe ucrainene, precum și agresiunii Federației Ruse, începând cu 2014.

Un alt sondaj, efectuat în 2019 de către Institutul Internațional de Sociologie din Kiev⁴, oferă date similare, cu excepția ponderii creștinilor ortodocși, care, conform acestui sondaj, reprezentau, în 2019, 79,3% din totalul respondenților, cu aproximativ 15% procente mai mult decât cifra din sondajul Centrului Razumkov. Conform aceluiași sondaj, procentul celor care s-au declarat ateï era de 8%. Însă, datorită faptului că cel din urmă a fost efectuat pe un eșantion mai mare (peste 2000, față de 1200) numerele propuse se apropie mai mult de situația reală.

O particularitate scosă în evidență de studiul Centrului Razumkov este prezența creștinilor ortodocși neafiliați nici uneia din cele trei Biserici Ortodoxe, datorită instabilității vieții ecleziiale ortodoxe din Ucraina. Astfel, în anul 2000 procentul ortodocșilor neafiliați era de 39%, în timp ce Biserica Ortodoxă Ucraineană – Patriarhia Kievului avea o pondere de 12%, Biserica Ortodoxă Ucraineană – Patriarhia Moscovei 9% iar Biserica Ortodoxă Ucraineană Autocefală doar 1%. Ponderea ortodocșilor neafiliați a scăzut până la 23% în anul 2018, ceea ce a dus la creșterea ponderii credincioșilor afiliați celorlalte Biserici Ortodoxe: B.O.U.-P.K. – 29%, B.O.U.-P.M. – 24%, în timp ce B.O.U.A. a rămas tot în jurul valorii de 1%.

Unirea B.O.U.-P.K. cu B.O.U.A. din 2018, primirea Tomosului de autocefalie și contestarea modului în care acesta a fost acordat de către Patriarhul Filaret, coroborată cu încercarea sa de a reactiva B.O.U.-P.K. au generat o stare de confuzie în rândul credincioșilor ortodocși, vizibilă din datele statistice pentru anul 2019. Astfel, 13% se identificau cu nou înființata B.O.U., iar 8% cu B.O.U.-K.P., care, din punct de vedere legal, nu mai exista de aproximativ un an, având, în 2018 un procent de 29%. În 2019 ponderea ortodocșilor neafiliați crescuse la 30%, în timp ce 3% nu puteau să identifice cu siguranță Biserica Ortodoxă din care făceau parte. Tot în 2019, încrederea

⁴ *Konfesyina struktura i stvorennia Pravoslavnoyi Tserkvy Ukrayiny: traveni 2019*, Kyivskiy Mijnarodnyi Instytut Sotsiolohiyi, https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20192205_tomos/Tomos_may%202019.pdf, accesat pe data de 8.08.2024

credincioșilor ortodocși care încă se identificau cu B.O.U.-P.K. în Mitropolitul Epifanie era de 17%, în timp ce Patriarhul Filaret se bucura de încrederea a 64% dintre credincioși. În schimb în rândul celor care se identificau cu B.O.U. doar 33% aveau încredere în Patriarhul Filaret. Cu toate acestea, doar 38% din cei ce se identificau cu Patriarhia Kievului susțineau acțiunile Patriarhului Filaret din 2019, în timp ce 22% erau convinși că acesta doar lupta pentru putere, dăunând imaginii Bisericii.

Frământările între cele trei Biserici Ortodoxe din Ucraina au dus, până spre sfârșitul deceniului al doilea al secolului XXI la creșterea ponderii ortodocșilor neafiliați dar și la trecerea dintr-o tabără în alta. În perioada 2010-2018 numărul credincioșilor B.O.U.-P.K. a crescut constant, în detrimentul B.O.U.-P.M.. Astfel, în 2018, Patriarhia Kievului reprezenta cea mai numeroasă Biserică Ortodoxă din Ucraina, cu 43% din totalul ortodocșilor declarați, respectiv 29% din totalul populației țării. Această fluctuație a fost puternic influențată și de lipsa de reacție a B.O.U.-P.M. la agresiunea rusă asupra Ucrainei, începută în anul 2014.

În 2021, ponderea credincioșilor ortodocși care se declarau membrii ai B.O.U.-P.K. era de 3%. Dat fiind faptul că această Biserică nu mai există legal, acest procent destul de ridicat îl putem pune pe seama confuziei generate, în rândul credincioșilor, de crearea B.O.U. și de o informare defectuoasă a acestora privind statutul juridic al Bisericilor Ortodoxe înainte de unirea din 2018 și după acordarea Tomosului din 2019.

De care Biserică Ortodoxă aparțineți?								
	%							
	2000	2010	2013	2014	2018	2019	2020	2021
Biserica Ortodoxă a Ucrainei	-	-	-	-	-	13,2	18,6	24,4
Biserica Ortodoxă Ucraineană – Patriarhia Moscovei	9,2	23,6	19,6	17,4	12,0	10,6	13,6	12,1
Biserica Ortodoxă Ucraineană – Patriarhia Kievului	12,1	15,1	18,3	22,4	28,7	7,7	2,3	2,7
Ortodox neafiliat	38,6	25,9	28,8	28,1	23,4	30,3	27,0	19,8
Nu știu	4,6	1,6	2,5	1,4	1,9	3,1	0,7	1,1

Procentul celor care se identifică cu B.O.U. a crescut de la 13% în 2019, la 19% în 2020, pentru a ajunge la 24% în 2021. Cea mai spectaculoasă creștere, de la 2020 la 2021, a înregistrat-o în centrul Ucrainei, de la 23,5% la 30% și în Est, de la 6% la 20%. Cu toate acestea, ortodocșii neafiliați reprezintă cel mai mare grup confesional în est (25%0 și în sud (28%).

B.O.U.-P.M. are cei mai mulți credincioși în centrul țării (35% din total) și în est (33% din total).

De care Biserică Ortodoxă aparțineți?					
%					
Regiune					
		VEST	CENTRU	SUD	EST
Biserica Ortodoxă a Ucrainei	2019	18,6	17,8	8,3	3,9
	2020	24,4	23,5	18,8	6,0
	2021	24,7	30,2	15,5	19,7
Biserica Ortodoxă Ucraineană Patriarhia Moscovei	2000	11,0	10,6	9,9	6,6
	2010	14,4	22,2	42,6	21,6
	2013	19,8	16,4	21,8	21,4
	2014	12,0	16,4	9,8	24,2
	2018	7,0	13,9	9,1	18,8
	2019	8,2	8,7	10,8	15,2
	2020	12,7	12,4	7,5	18,8
	2021	10,2	10,9	12,6	15,1
Biserica Ortodoxă Ucraineană Patriarhia Kievului	2000	20,3	17,6	10,3	3,0
	2010	20,3	17,4	8,5	12,5
	2013	29,5	20,1	9,4	13,9
	2014	25,3	28,8	13,5	17,0
	2018	29,4	37,9	22,3	17,6
	2019	5,7	9,6	8,7	6,6
	2020	0,6	3,1	5,0	1,3
	2021	1,5	4,0	4,2	1,3
Ortodox neafiliat	2000	15,8	35,2	38,7	54,5
	2010	7,7	29,6	22,3	34,8
	2013	7,1	39,2	35,8	28,1
	2014	13,4	32,4	42,3	28,1

	2018	7,6	25,1	28,5	32,8
	2019	12,3	34,2	36,5	37,7
	2020	8,1	29,5	32,9	37,7
	2021	8,1	20,8	28,0	25,0
Nu știu	2000	0,8	4,0	9,6	5,1
	2010	0,8	2,5	2,6	0,6
	2013	0,8	2,9	4,6	2,0
	2014	1,2	1,2	0,9	1,7
	2018	1,5	1,7	1,7	2,6
	2019	1,9	3,8	5,0	2,4
	2020	0,2	1,0	0,8	0,6
	2021	0,6	0,7	3,3	1,1

Împărțirea pe vârste a credincioșilor ortodocși relevă faptul că cei de peste 60 de ani reprezintă majoritatea credincioșilor B.O.U.-P.M., cei de vârstă medie – majoritatea credincioșilor din cadrul B.O.U., în timp ce tinerii reprezintă mai mult de un sfert din ortodocșii neafiliați.

Cel mai grupat eșantion confesional îl reprezintă credincioșii greco-catolici (94% locuiesc în partea de vest a Ucrainei).

Un amplu studiu realizat de către Pew Research Center⁵, care compară situația Credinței Ortodoxe în țările care au făcut parte din URSS și alte țări majoritar ortodoxe, scoate la iveală influența secularizantă a regimului comunist sovietic inclusiv asupra celor care se declară ortodocși. În acest sens, în 2017, în Ucraina, doar 20% din credincioșii ortodocși considerau că religia ocupa un loc foarte important în viața lor, comparativ cu 50%, în România, ori 98% în Etiopia.

Studiul realizat de către Centrul Razumkov scoate la iveală și diferența dintre credincioșii declarați și credincioșii practicanți (cei care fac parte dintr-o parohie / comunitate aparte. Astfel, diferențele între cifrele din 2020 și cele din 2021 sunt următoarele: numărul credincioșilor greco-catolici practicanți a scăzut de la 68% la 60%, la fel și cel al credincioșilor B.O.U.-P.M., de la 36% la 26%. În schimb, procentul credincioșilor B.O.U. care s-au declarat practicanți a crescut de la 19% la 26%.

⁵ *Orthodox Christianity in the 21st Century* (Nov. 8 2017), Pew Research Center, <https://www.pewresearch.org/religion/2017/11/08/orthodox-christianity-in-the-21st-century/>, accesat pe data de 18.08.2024

Cu toate acestea, numărul celor care participă la slujbele religioase doar de marile sărbători se apropie de 50%. Această participare ocazională la slujbele religioase este, cu siguranță, una din cauzele principale care duc la diverse confuzii ori nelămuriri legate de poziția oficială a Bisericii în anumite privințe esențiale ori, inclusiv la afilierea religioasă.

Cât de des luați parte la întâlniri religioase sau întâlniri?								
%								
REGIUNE								
	VEST		CENTRU		SUD		EST	
	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Mai mult de o dată pe săptămână	6,2	4,5	3,5	3,7	3,9	3,9	1,5	3,9
O dată pe săptămână	40,1	26,6	10,3	10,9	10,4	10,5	15,3	7,7
O dată pe lună	26,7	27,9	17,6	21,1	9,1	23,7	6,1	17,9
De sărbători	24,3	33,0	57,5	49,9	67,5	48,7	65,8	53,1
O dată pe an	1,5	6,6	4,0	9,6	3,9	10,5	7,1	10,6
Mai rar decât o dată pe an	0,5	1,1	4,0	3,5	2,6	1,3	0,5	4,8
Niciodată sau aproape niciodată	0,2	0,3	1,5	0,3	1,3	0,0	0,0	1,0
Altă frecvență	0,2	0,0	0,8	0,5	0,0	0,0	0,0	0,5
Greu de spus	0,2	0,0	0,8	0,5	1,3	1,3	3,1	0,5

Pe baza acestei cercetări, Centrul Razumkov propune mai multe concluzii. În primul rând, se observă că partea de vest a Ucrainei are cea mai mare pondere de oameni care se declară religioși, spre deosebire de est și sud, în ciuda faptului că în aceste regiuni procentul celor care s-au declarat religioși a crescut semnificativ între anii 2000 și 2021. De remarcă, de asemenea, este creșterea numărului credincioșilor B.O.U. într-o perioadă extrem de scurtă: 2019-2021.

2. Influența războiului asupra Bisericii Ortodoxe

Institutul Internațional de Sociologie din Kiev a efectuat un studiu în anul 2019⁶, pentru a evidenția impactul pe care l-au avut schimbările majore din 2018 – 2019, precum și invazia rusă din anul 2014, asupra populației Ucrainei. Această anchetă sociologică are, conform realizatorilor, o marjă de eroare de maxim 2,9%. Față de Biserica Ortodoxă a Ucrainei, 65% din respondenți au avut o atitudine pozitivă, 26% neutră și doar 6% negativă. Față de Biserica Ortodoxă ucraineană – Patriarhia Moscovei, 24,5% au avut o atitudine pozitivă, 41% neutră și 29% negativă. În ceea ce privește atitudinea ucrainenilor față de conducătorii Bisericii, Mitropolitul Epifanie și Patriarhul Filaret se bucurau de cea mai mare pondere a aprecierii pozitive. Astfel, față de cel din urmă, 44% aveau o atitudine pozitivă, 35% neutră și doar 8% negativă. Față de Mitropolitul Epifanie, 42% aveau atitudine pozitivă, 39% neutră și 5% negativă. În schimb, față de Mitropolitul Onufrie, doar 19% aveau o atitudine pozitivă, 40% neutră și 21% negativă. Față de Mitropolitul Bisericii Greco-catolice Ucrainene, Sviatoslav Shevchuk, 29% aveau o atitudine pozitivă, 41% neutră și 3% negativă.

De asemenea, acest studiu a evidențiat atitudinea ucrainenilor față de acordarea Tomosului de autocefalie. Astfel, la întrebarea „Considerați că acordarea Tomosului reprezintă un element de coeziune sau mai degrabă de dezbinare pentru poporul ucrainean?” 56% au avut o atitudine pozitivă, 30,5% negativă, în timp ce 18,9% neutră. Respondenții din nordul și estul Ucrainei au avut, în proporție de 40-45% o atitudine negativă în timp ce 36-40% au avut o atitudine pozitivă. Diferențele nu sunt majore, însă reflectă obișnuita diferențiere a estului Ucrainei de restul țării în ceea ce privește viața religioasă. Răspunsul la această întrebare a fost analizat și în funcție de confesiunea respondenților, rezultatul fiind următorul:

„Considerați că acordarea Tomosului reprezintă un element de coeziune sau mai degrabă de dezbinare pentru poporul ucrainean?”			
	Pozitiv	Negativ	Neutru
Biserica Ortodoxă a Ucrainei	66,8%	18,8%	14,4%
Biserica Ortodoxă a Ucrainei – Patriarhia Moscovei	13,5%	72,8%	13,7%

⁶ *Konfesyina struktura i stvorennia Pravoslavnoyi Tserkvy Ukrayiny: traveni 2019*, Kyivskyi Mijnarodnyi Instytut Sotsiologiyi, https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20192205_tomos/Tomos_may%202019.pdf, accesat pe data de 8.08.2024.

Ortodocși neafiliați	31,9%	37,1%	31,1%
Biserica Greco-catolică	73,3%	13,2%	13,5%
Atei	46,6%	31,7%	21,7%

Odată cu invazia Federației Ruse în estul Ucrainei și Crimeea, din anul 2014, situația B.O.U.-P.M. a devenit delicată, dată fiind apartenența sa canonică de Patriarhia Moscovei. Ezitarea de a condamna cu fermitate agresiunea militară rusă, care a venit tardiv, doar după invadarea Ucrainei pe data de 24 februarie 2022, și-a pus amprenta asupra acestei Biserici Ortodoxe. Astfel, numărul credincioșilor săi este într-o continuă scădere. Cu toate acestea, în anul 2020 se înregistra o anomalie, în acest sens. Cu toate că numărul credincioșilor B.O.U.-P.M. (13,6%) era sesizabil mai mic decât cel al credincioșilor B.O.U. (18,6%), numărul parohiilor era aproape dublu. Astfel, din informațiile furnizate de către Ministerul Culturii pe data de 28 decembrie 2020⁷ 7094 de organizații religioase / parohii aparțineau de B.O.U., în timp ce 12410 aparțineau de B.O.U.-P.M. Această neconcordanță între numărul credincioșilor și numărul de organizații religioase / parohii poate fi explicată și din prisma diferenței între creștinii ortodocși declarați și cei practicanți, dar și prin faptul că B.O.U.-P.M., chiar dacă pierdea constant din numărul credincioșilor, reușea să își păstreze lăcașurile de cult. Legislația Ucrainei, în special prin „Legea privitoare la libertatea de conștiință și organizații religioase”⁸ acordă deplină libertate comunităților religioase de a schimba jurisdicțiile de care aparțin, fie că este vorba de organizații religioase din Ucraina, fie din străinătate. Folosindu-se de acest drept, peste 1650 de parohii au trecut din jurisdicția B.O.U.-P.M. în jurisdicția B.O.U. între 2018-2023. În general, aceste schimbări de jurisdicție sunt contestate în instanță de către B.O.U.-P.M. și sunt însoțite de scandaluri care, de multe ori, degenerază în conflicte fizice, în care sunt implicați inclusiv preoți. Comunitățile parohiale sunt scindate, întrucât nu de fiecare dată această hotărâre este luată în unanimitate.

Cu toate că societatea ucraineană este, în general, tolerantă față de diversitatea religioasă, agresiunea Rusiei asupra Ucrainei, începută în 2014, continuată pe 24 februarie 2022, a tensionat și viața religioasă din Ucraina.

⁷ MKIP: chyslo relihiynykh hromad PTsU stanovyt ponad 7 tysyach, U.P.Ts.(M.P.) – maije 12 z polovynoiu (28.12.2020), Radio Svoboda, <https://web.archive.org/web/20210811103145/https://www.radiosvoboda.org/a/news-chyslo-relihiynykh-hromad/31023363.html>, accesat pe data de 10.08.2024.

⁸ *Zakon Ukrayiny pro svobodu sovisti ta relihiyni orhanizatsiyyi* (1991), Verkhovna Rada Ukrayiny, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>, accesat pe data de 10.08.2024.

Începând cu anul 2022, Mitropolitul Onufrie a renunțat să îl pomenească la Sfânta Liturghie pe Patriarhul Kiril, gest interpretat nu neapărat ca o declarare a autocefaliei față de Biserica Ortodoxă Rusă, dar cel puțin ca o rupere a legăturilor canonice cu Patriarhia Moscovei. Cu toate acestea, președintele Volodymyr Zelensky a depus, pe data de 2.12.2022, la Rada Supremă, un proiect legislativ pentru interzicerea B.O.U.-P.M. pe teritoriul Ucrainei.

Departamentul de Stat al SUA, în raportul privind libertatea religioasă din Ucraina pe anul 2022⁹ a consemnat acte de vandalism întreprinse împotriva unor unități de cult aparținând Bisericii Roman-catolice, Comunității Mozaice, dar, în mod special, atacurile și hărțuirile unor clerici ai B.O.U.-P.M. de către membrii unor organizații ultranaționaliste, în special ai partidului de opoziție Svoboda. Aceste atacuri sunt provocate și de justificarea invaziei ruse din partea unor clerici. Începând cu anul 2014, legislația Ucrainei este fermă¹⁰ în privința susținerii agresorului și a propagandei pro-ruse, mulți clerici fiind condamnați la închisoare între 5 – 15 ani pentru susținerea ori justificarea războiului Rusiei împotriva Ucrainei, fie pentru spionaj în favoarea Rusiei. Probabil că situația va deveni favorabilă Bisericii Ortodoxe Ucrainene – Patriarhia Moscovei doar dacă se va schimba percepția populației asupra acestei unități bisericești.¹¹ Însă ceea ce atrage atât de mult atenția asupra clericilor B.O.U.-P.M. nu este neapărat o activitate subversivă a acestora, dar, de cel mai multe ori, simpla imitare a limbajului urii folosit de către statul rus și de către unele medii bisericești din cadrul Patriarhiei Moscovei. Situații de acest gen au fost întâlnite frecvent mai ales după decembrie 2022, când Curtea Constituțională a Ucrainei a cerut organizațiilor religioase care aveau sediul central într-un stat agresor să își schimbe denumirea în întregime.¹²

⁹ 2022 Report on International Religious Freedom: Ukraine, U.S. Department of State, <https://www.state.gov/reports/2022-report-on-international-religious-freedom/ukraine/>, accesat pe data de 11.08.2024.

¹⁰ Kryminalne Pravo Ukrayiny. Zahalna chastyna (2020), Kharkiv: Ministerstvo Vnutrishnykh Sprav Ukrayiny. Kharkivskiy Natsionalnyi Universitet Vnutrishnykh Sprav, p. 275.

¹¹ Hrushetskyi, Anton, *Dynamics of religious self-identification of the population of Ukraine: results of a telephone survey conducted on July 6-20, 2022* (2022), Kyiv International Institute of Sociology, <https://kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=1129>, accesat pe data de 11.08.2024.

¹² Denysenko, Nicholas (2023), *The Church's Unholy War*, Eugene OR: Cascade Books, p. 192.

Temeiuri biblice privind serbarea Duminicii

pr. dr. Nicolae LAURUC

Vicariatul Ortodox Ucrainean Sighetul Marmăției

1. Omenirea înainte de primirea Legii, prin Moise

Cunoașterea corectă a Sf. Scripturi este un dar al Sf. Duh. Una din învățăturile Sf. Scripturi care nu este corect înțeleasă este cea legată de serbarea sâmbetei. Deși se amintește de ea chiar la terminarea creării lumii (Fac. 2,1-3), totuși porunca privind serbarea ei a venit mult mai târziu. Nimeni din perioada patriarhală nu a serbat sâmbăta; nici Enoh care a fost ridicat la cer (Fac. 5,24), nici Avraam, tatăl celor credincioși (Fac. 17,5), nici fiul său Isaac, nici Iacov, tatăl celor 12 fii. Ei nu primiseră încă Legea. Dar, care a fost viața lor?

Se spune despre ei că: «au umblat cu Dumnezeu» (Fac. 5,4;6,9). Cele zece porunci (Decalogul) au fost date doar prin Moise (Ieș. cap. 20). Între ele, porunca a patra se referă la serbarea sâmbetei. Se pune întrebarea: câți ani au trecut de la Adam până la Moise? În Hronograf se spune că de la Adam și până la Moise au trecut 3860 ani¹.

Sf. Teofil al Antiohiei menționează că de la Adam și până la Moise au trecut 3938 ani². Așadar, este vorba de o perioadă foarte lungă de timp, când oamenii nu aveau Lege, nu aveau Sf. Scriptură, ci, după cum spun sf. părinți, Sf. Tradiție era cârmuitoarea vieții lor.

Sf. Apostol Iuda a scris, în epistola sa sobornicească, despre lupta arhanghelului Mihail cu diavolul privind ascunderea trupului lui Moise (la moartea acestuia) și despre proorocia lui Enoh (Iuda 1,9 și 14). Despre aceste lucruri nu se pomenește nimic în cărțile Vechiului Testament. De unde le-a scos Sf. Ap. Iuda? Cu siguranță din Sf. Tradiție. Despre Sf. Tradiție, marele nostru biblicist, părintele Cleopa scrie că: «Sf. Tradiție este izvorul și rădăcina ambelor Testamente - al celui Vechi și al celui Nou - și noi o numim al doilea izvor al descoperirii dumnezeiești și o socotim ca având aceeași însemnătatea ca și Sf. Scriptură» 3)³.

¹ *Hronograf*, retipărit la Oradea 1992, pag. 30.

² Sf. Teofil al Antiohiei la *Apologeți de limba greacă*, Editura IBMO, București, 1980, pag. 344-345.

³ Arhimandrit Cleopa Ilie, *Despre credința ortodoxă*, Editura IBMO, București, 1981, pag. 22.

2. Cărui popor a fost dată Legea lui Moise ?

Toată Legea lui Moise a fost dată doar poporului ales, poporului evreu. Despre aceasta Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos a spus, că acest popor a fost îngrădit cu un «gard» de protecție (Mt. 21,33). Gardul simboliza Legea lui Moise, care proteja poporul ales să rămână în credința cea adevărată. Însă în chip deosebit porunca privind serbarea sâmbetei întărește învățătura cea adevărată a Sf. Scripturi că numai poporul cel ales a primit Legea. Iată, ce citim în a cincea carte a lui Moise: «Adu-ți aminte, că ai fost rob în pământul Egiptului și Domnul Dumnezeuul tău și te-a scos de acolo cu mâna tare și braț înalt și de aceea Domnul Dumnezeuul tău ți-a poruncit să prăznuiești ziua Sâmbetei» (Deut. 5,15). Primind porunca de a prăznuii sâmbăta, «...poporul avea să comemoreze ieșirea din robia egipteană... De aici rezultă că serbarea zilei a șaptea n-a existat înainte de robia egipteană, a cărei desființare o comemorau»⁴.

«Sâmbăta Legii Vechi - spune părintele Cleopa - a fost instituită de Dumnezeu ca zi de sărbătoare și de odihnă în amintirea ieșirii din robia Egiptului a unui singur popor, a poporului Său Israel. Iar Duminica creștină o serbăm în amintirea Învierii Domnului - prin care s-a făcut recrearea și înnoirea întregii lumi - și totodată ieșirea noastră din robia cea mult mai rea decât cea egipteană, adică ieșirea din robia păcatului și a morții, precum și dobândirea Canaanului ceresc»⁵.

3. Până când a fost validă Legea lui Moise ?

Prin proorocul Ieremia, Domnul Dumnezeu vestește că se va încheia cu poporul ales legământ nou. «Iată vin zile - zice Domnul - când Eu voi încheia cu casa lui Israel și cu casa lui Iuda legământ nou... Voi pune Legea Mea înlăuntrul lor și pe inimile lor voi scrie și le voi fi Dumnezeu, iar ei îmi vor fi Mie popor...» (Ier. 31,31 - 33). O tâlcuire foarte profundă, privitor la această profeție, o găsim la Fer. Augustin: «Renunță la testamentul vechi, asumă-ți-l pe cel nou și vezi că trebuie să renunți la tăierea împrejur (în trup), și la azimile trupești, și la sabatul trupesc, și la jertfele trupești! Ascultă cum este făgăduit (la Ieremia) un nou testament!... Vă voi da un nou testament, nu precum cel vechi. Nu mai purta vechea tunică! Aceasta L-a răstignit pe Hristos. Înaintașul tău L-a răstignit... Dezaprobă ceea ce a făcut înaintașul tău și ascultă ce a făcut Domnul tău!»⁶.

⁴ Pr. dr. Petru Deheleanu, *Manual de Sectologie*, Arad, 1948, pag. 439-440.

⁵ Arhim. Cleopa Ilie, *ibidem*, pag. 184.

⁶ Vezi Fer. Augustin, la pr. Ioan Sorin Uscă – *Vechiul Testament în tâlcuirea Sfinților Părinți*, vol. XVI, pag 221.

Sf. Macarie Egipteanul are și el o exegeză profundă. «Toate acele lucruri vechi au fost trecătoare și destinate abrogării, dar acum toate poruncile lui Dumnezeu se împlinesc cu adevărat înlăuntrul omului; înlăuntru este scris Testamentul, înlăuntru se dau luptele... Deci, dacă vrei să nu te poticnești, primește legea lui Dumnezeu cea dintr-ascuns, cea care, sfințindu-te te duce la nepătimire»⁷.

Așa de clar vorbește Sf. Ap. Pavel despre durata de timp pentru care a fost dată Legea, adică până la venirea Urmașului (Gal. 3,19). Urmașul este Hristos, care este «sfârșitul legii» (Rom. 10,4). Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos nu desființează complet Legea cea veche, ci o înnoiește arătând - chiar în prima Sa predică (Mt. 5-7) – adevărata împlinire a ei.

4. Vestirea altei zile de odihnă

Proorocul și regele David proorocește despre o altă zi de odihnă, spunând: «Aceasta este ziua pe care a făcut-o Domnul, să ne bucurăm și să ne veselim în ea» (Ps. 117,24). Tâlcuind acest cuvânt profetic, Sf. Ioan Gură de Aur spune: «Ce este asemenea cu ziua aceea în care a fost făcută împăcarea lui Dumnezeu cu oamenii și s-a încheiat războiul îndelungat și pământul a fost arătat cer și oamenii cei care nu au fost vrednici acestei lumi, s-au arătat vrednici de Împărăția cerurilor și începătura firii noastre a fost ridicată mai presus de ceruri și raiul s-a deschis și am primit înapoi vechea patrie, blestemul s-a șters, păcatul s-a dezlegat, cei condamnați prin lege au dobândit mântuire în afara legii, tot pământul și marea au cunoscut pe Stăpânul... Să ne bucurăm și să ne veselim întru ea... Se referă aici la veselie cea duhovnicească, cea spirituală a sufletului...»⁸.

Tâlcuind această profeție, Sf. Atanasie cel Mare spune: «Care este această zi, dacă nu cea mântuitoare a tuturor neamurilor, întru care Piatra cea lepădată s-a făcut în capul unghiului? ..Ziua de Înviere s-a făcut de un nume cu Ziua Domnului»⁹.

5. Duminica, zi înnoitoare a luminii

Primul cuvânt al Mântuitorului, după Învierea Sa din morți a fost: «Bucurați-vă!» (Mt. 28,9). Adică, <bucurați-vă!> că s-a împlinit proorocia lui David. Această zi, a Învierii Mântuitorului este unică și nouă. Fer. Teodoret spune, că: «...ziua aceasta este osebită între celelalte, că – de vreme ce la început, întru această zi a făcut Dumnezeu lumina și întru această zi a înviat

⁷ Sf. Macarie Egipteanul, la pr. I. S. Uscă, op cit, pag. 222.

⁸ Vezi Sf. Ioan Gură de Aur în *Omiliile la Psalmi*, Editura Doxologia, Iași, 2011, pag. 502.

⁹ Sf. Atanasie cel Mare, la *Psaltirea în tâlcuirea Sfinților Părinți*, reeditată la Galați, vol. II, pag. 531.

Mântuitorul nostru - ea a slobozit în toată lumea razele Soarelui dreptății. Încă și zidind lumina, Dumnezeu a numit-o <lumina> și în ziua aceea nu a mai făcut nimic altceva. Deci aceasta este ziua cea dintâi, cea care a primit zidirea luminii, că într-o cea de a doua a făcut țaria, într-o cea de a treia sadurile și semințele, iar întru celelalte a făcut și altele... Deci după cuviință a zis, <Aceasta este ziua pe care a făcut-o Domnul. Să ne bucurăm și să ne veselim într-o dânsa>, fiindcă într-o dânsa am primit izvoarele bunătăților»¹⁰.

Tâlcuind zilele creației, Sf. Vasile cel Mare, și vorbind despre prima zi se întreabă: «De ce nu a spus Dumnezeu <ziua întâia>, ci a zis <zi una>?... Așadar, Scriptura, ca să ne ducă mintea noastră spre viața ce va să fie, a numit-o <una> - icoana veacului (viitor), această pârgă a zilelor, pe cea de o vârstă cu lumina, sfânta duminică, cea cinstită cu Învierea Domnului»¹¹.

6. Dimensiunile neotestamentare ale Duminicii

Ziua de odihnă a creștinilor, duminica, are în Noul Testament «...două aspecte, unul duminical sau pascal, deoarece în ea se face comemorarea Paștilor Noului Testament și celebrarea Învierii lui Iisus Hristos și altul eshatologic, întrucât anticipează Împărăția lui Dumnezeu»¹². Având în vedere aceste două aspecte ale duminicii, constatăm că este numită <prima zi a săptămânii> și <ziua Domnului>.

«Fiindcă, în vremea când s-au scris Evangheliile și celelalte scrieri ale Noului Testament, zilele săptămânii nu aveau numiri de planete, sateliți și zei, numiri luate după romani, ci atât evreii cât și grecii le numărau și ziceau: prima zi a săptămânii, a doua, a treia ...până la a șaptea, care la evrei era sâmbăta»¹³.

Sf. Evanghelii vorbind despre Învierea Mântuitorului din morți, spun că aceasta a avut loc în prima zi a săptămânii (Mt. 28,1; Mc. 16,2; Lc. 24,1).

Deși Mântuitorul a instituit Sf. Liturghie în zi de joi și a poruncit Ucenicilor Săi să facă aceasta spre pomenirea Lui (Lc. 22,19), Ucenicii au început să slujească <frângerea pâinii> (F. A. 20,7) în prima zi a săptămânii, adică duminica. Sf. Liturghie era numită <frângerea pâinii>. Sf. Ap. și Evanghelist Ioan menționează în Evanghelia sa, că Mântuitorul a instituit Sf.

¹⁰ Fer. Teodoret, *Tâlcuire la Psalmi*, Mănăstirea Petru Vodă, 2003, pag. 531.

¹¹ Sf. Vasile cel Mare, *Tâlcuiri la Facere* la pr. I. S Uscă, vol. I, pag 12.

¹² Pr. prof. dr. Ioan Bria, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura IBMO, București, 1994, pag. 423.

¹³ Pr. dr. Ioan Mircea, *Dicționar al Noului Testament*, Editura IBMO, București, 1984, pag. 129.

Taină a Pocăinței tot în ziua întâia a săptămânii, adică duminica (In. 20,22-23), care după cum spune Sf. Justin Popovici este <învierea creștinului>. Sf. Ap. Pavel a poruncit corintenilor să facă colectă tot în prima zi a săptămânii (1 Cor. 16,9). Înseamnă că atunci se întruneau primii creștini pentru Sf. Liturghie. Însă, ce este de remarcă, că ajutorarea creștinilor este tot atât de veche ca și Creștinismul.

Tot în prima zi a săptămânii, Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Hristos a trimis Sf. Duh peste Ucenicii Săi, adică la Cincizecime (F. A., cap. 2). După învățătura marilor noștri teologi, precum: părintele Dumitru Stăniloae, părintele Constantin Galeriu, părintele Zaharia Zaharou și alții, Sf. Liturghie este continua Cincizecime.

Privitor la denumirea duminicii de ziua Domnului, spune părintele Ioan Mircea îl găsim în Noul Testament doar o singură dată (Apoc. 1,10). Iată cum tâlcuiește această mențiune eshatologică cel mai competent exeget al Apocalipsei, Sf. Andrei al Cezareii. «De Duhul Sfânt fiind cuprins (Sf. Ioan Teologul), am agonisit ureche duhovnicească, într-o zi de Duminică, ca aceea ce este mai cinstită decât altele pentru înviere»¹⁴.

Ce lucru deosebit de important este, că atât românii, cât și grecii numesc prima zi a săptămânii <Duminica>.

7. Este menționat undeva în Noul Testament, că noi creștinii trebuie să sărbătorim ca zi de odihnă sâmbăta ?

La această întrebare am considerat că este cel mai potrivit să vedem ce răspunde marele nostru teolog, părintele Cleopa: «Dacă cercetăm cu atenție Noul Testament, vedem că toate poruncile Decalogului sunt reproduse în cuprinsul lui, de către Mântuitorul sau de către Sf. Apostoli, în afară de aceea a sabatului»¹⁵. Dânsul le-a amintit pe toate cele nouă porunci, însă noi nu dorim să abuzăm de spațiu și de timp.

Întrucât Mântuitorul a făcut multe minuni în zi de sâmbătă, care nu le admiteau dușmanii Dânsului și pentru că spunea că este Domn al sâmbetei (Mt. 12,8), adică este mai mare decât sâmbăta, au decis, că atât pentru încălcarea sâmbetei, cât și pentru faptul că se făcea Dumnezeu să fie omorât (In 5,18).

Întrucât Mântuitorul a fost sâmbăta între morți, iar duminică a înviat, pentru noi ortodocșii – spune părintele Dumitru Stăniloae - sâmbăta este pentru pomenirea morților, iar duminica pentru cei vii.

¹⁴ Sf. Andrei al Cezareii, *Tâlcuirea Apocalipsei*, Oradea, 1991, pag. 17.

¹⁵ Arhim. Cleopa Ilie, op cit, pag. 187-188.

BIBLIOGRAFIE

- BRIA, Ioan, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura IBMO, București, 1994
- CLEOPA, Ilie, *Despre credința ortodoxă*, Editura IBMO, București, 1981
- DEHELEANU, Petru, *Manual de Sectologie*, Arad, 1948
- MIRCEA, Ioan, *Dicționar al Noului Testament*, Editura IBMO, București, 1984
- USCĂ, Ioan Sorin, *Vechiul Testament în tâlcuirea Sfinților Părinți. Facerea*, vol. I, Editura Christiana
- USCĂ, Ioan Sorin, *Vechiul Testament în tâlcuirea Sfinților Părinți*, vol. XVI
- ****Apologeți de limbă greacă* (traducere T. Bodogae, O. Căciulă, D. Fecioru), Editura IBMO, București, 1980
- ****Hronograf*, retipărit la Oradea 1992
- ****Omilii la Psalmi*, Editura Doxologia, Iași, 2011
- ****Psaltirea în tâlcuirea Sfinților Părinți*, vol. II, reeditată la Galați
- ****Tâlcuire la Psalmi*, Mănăstirea Petru Vodă, 2003
- ****Tâlcuirea Apocalipsei*, Oradea, 1991

Цăлăториіле     арпаї але сриітоареі Lesya Ukrainka

Iaroslav ZELENCHUK¹,

Ivan ZELENCHUK²

Parcul Naїional Verhovynskyi, Ucraina

Abstract:

The article describes the Carpathian travels of the outstanding Ukrainian poetess, writer and dramatist, translator, folklorist, public and cultural activist Larisa Kosach-Kvitka (1871-1913), better known as Lesya Ukrainka. Lesya Ukrainka, who was diagnosed with tuberculosis of the bones, found the strength and drive to live and create in the travels that took place in the Carpathians, in the modern territories of Ukraine and Romania.

Lesya Ukrainka, constantly living and working creatively in Kyiv, always maintained friendly relations with outstanding Ukrainian scientists, writers and artists of Galicia and Bukovyna.

Keywords: Carpathian, travel, writer, Ukrainian, Lesya Ukrainka.

Rezumat:

Articolul descrie călătoriile     арпаї але remarcabilei poete, sriіtoare  i dramaturgie ucrainene, traducătoare, folclorist  , activistă publică  i culturală Larisa Kosach-Kvitka (1871-1913), mai cunoscută sub numele de Lesya Ukrainka. Lesya Ukrainka, care a fost diagnosticată cu tuberculoză a oaselor, a găsit puterea  i impulsul de a trăi  i crea,    călătoriile care au avut loc     арпаї,    teritoriile moderne ale Ucrainei  i Rom  niei.

Lesya Ukrainka, care trăiește și lucrează constant    mod creativ la Kiev, a menїinut întotdeauna relaїї de prietenie cu oameni de  tiinї  , sriіtori  i artiști ucraineni remarcabili din Galiїїa  i Bucovina.

Cuvinte cheie:  арпаї, călătorie, sriіtoare, ucraineană, Lesya Ukrainka

В статї описано карпатські мандрівки видатної української поетеси, письменниці і драматургині, перекладачки, фольклористки, громадської і культурної діячки Лариси Косач-Квітки (1871-1913), всім б  льш в  домої як Леся Українка. В мандрівках, якї проходили в Карпатах, по сучасних територіях України та Румунії, Леся Українка в

¹ Ярослав Зеленчук, кандидат історичних наук, заступник директора з наукової роботи, Національного природного парку «Верховинський»

² Іван Зеленчук, кандидат фізико-математичних наук, старший науковий співробітник, Національного природного парку «Верховинський»

якої діагностували туберкульоз кісток, знаходила для себе силу та насагу до жити та творчості.

Леся Українка, постійно проживаючи і творчо працюючи в Києві, завжди підтримувала дружні стосунки із видатними українськими вченими, письменниками і митцями Галичини і Буковини.

Українські Карпатські гори мають велику національну, природно-екологічну та культурно-історичну цінність для всієї незалежної України. Із історії України відомо, що протягом кількох попередніх століть, видатні українські та зарубіжні вчені, письменники, поети, художники і композитори, своїми науковими і мистецькими роботами, створили цілісний образ живописної природи і самобутньої етнографічної культури Гуцульського терену Українських Карпат.

Серед великої кількості видатних постатей України, які у своїх наукових працях, літературних і мистецьких творах всебічно відобразили національну цінність Гуцульського регіону Українських Карпат, особливе місце займає геніальна українська поетеса, письменниця і драматургиня **Лариса Косач-Квітка (1871-1913)**, всім відома як **Леся Українка**. Для нашого дослідження визначних пам'яток природи та історії і культури на території Чивчино-Гринявських гір, важливими є документальні біографічні факти і матеріали про п'ятимісячне мандрування й перебування Лесі Українки, весною і влітку 1901 року, в Львові, Чернівцях, Кімполунзі, Вишніці, Буркуті та багатьох інших, відомих гуцульських селах терену Українських Карпат.

Про своє літнє водолікування в Буркуті, як про щасливий період успішного санаторно-курортного лікування та значного оздоровлення, Леся Українка радо повідомляла своїх рідних і друзів, у численних листах із Карпатських гір. На нашу думку, історії Українських Карпат дуже пощастило в тому, що їх природна велич і краса та значний оздоровчий потенціал, залишилися навечно зафіксовані й прославлені у окремих літературних творах і листах, геніальної української письменниці, поетеси і драматургині Лесі Українки.

Саме із метою зцілення душі й тіла та продовження творчої літературної діяльності, вона важко добралася «на край світа» – до Буркута, у високогір'я лісів і полонин Карпатських гір. На нашу думку, варто окремо описати географію визначних мандрівок Лесі Українки гірськими тренами Карпат, до славнозвісного водолікувального закладу в Буркуті, знаменитий вихід на гору Луковиці, а також її повернення до Чернівців. Для зручності дослідження, ми умовно поділили всю знамениту мандрівку та перебування Лесі Українки в Буркуті, на п'ять послідовних частин. Іншими словами, ми комплексно описали географічно-меморіальний та природознавчий аспекти подорожування, водолікування, оздоровлення та творчої діяльності Лесі Українки на теренах Карпатських гір.

Хочемо відзначити, що до мандрівок Лесі Українки Карпатськими горами, вона запитувала в Ольги Кобилянської, що то за дерево таке, що має гуцульську назву «Смерека». А після живого знайомства із смерековими лісами Гринявських гір, вона дуже багато нового довідалась про карпатські смереки, які для давніх гуцулів були сакральними деревами. Один із віршів Лесі Українки про смерекову ватру, може бути символічною гуцульською піснею:

«Ой піду я в бір темненький, там суха смерека

Як розпалю ясну ватру, видно всім здалека!»

Із творчої біографії геніальної поетеси Лесі Українки відомо, що вона ще в юності поставила перед собою дуже високу мрію: *здійснити кругосвітню подорож*. В рамках цієї прекрасної мрії – живого пізнання світу, особливо виділяються її визначні гірські мандрівки Карпатськими горами. На нашу думку, справді благодатним «карпатським роком» для Лесі Українки став 1901 рік. Саме цього пам'ятного року вона одержала можливість, протягом цілих п'яти місяців, безпосереднього спілкування із природою Карпатських гір. В даній статті ми поставили собі складне завдання документально відтворити «географію» основних меморіальних місць – своєрідних «золотих слідів» Лесі Українки, на теренах Карпатського гірського регіону України.

Перша близька, безпосередня зустріч Лесі Українки із теренами Карпатських гір відбулася, весною 1901 року. Як відомо, здійснюючи свою давню заповітну мрію, Леся Українка залізницею приїхала із Києва до Львова. У місті її зустрів та поселив у сусідньому готелі, видатний український живописець Іван Труш. В той час, у Львові була холодна весняна погода, тому він розтоплював пічку і варив смачні чаї для Лесі Українки, в її готельній кімнаті. Крім того, вони разом вдвох проводили ознайомлювальні прогулянки вулицями міста.

Для нас дуже важливо, що в той час Леся Українка особисто зустрілася із Ольгою Франко та розмовляла із знатним подружжям Михайлом і Марією Грушевськими, які також цікавилися історією і культурою Карпатських гір. Леся Українка в листі писала, що їй якось незвично було дивитися у Львові на свій портрет, який написав Іван Труш, на спеціальне замовлення Наукового товариства ім. Т. Шевченка.

Дальша поїздка Лесі Українки залізницею до Чернівців, ще більше наблизилася їй до прекрасної весняної природи Карпатських гір. Тут для неї особисто, дуже бажаною стала омріяна зустріч та спільне проживання із своєю близькою подругою, видатною українською письменницею Ольгою Кобилянською. Вони разом ходили на відпочинкові прогулянки містом та його близькими околицями. Для Лесі Українки було дуже приємно, що в Чернівцях, вона особисто познайомилася із матір'ю і батьком Ольги Кобилянської.

В листах вона пише, що місто Чернівці дуже гарне, розташоване на живописній Буковині, що лежить у передгірській і гірській частині

Карпатських гір. До того всього, в місті протікає красива повноводна річка Прут. В той час на Буковині саме буяла весняна природа, скрізь виділявся яскравий зелений колір навколишніх дерев. Тут вона зустріла видатного покутського новеліста Василя Стефаника.

Протягом всього часу перебування, Ольга Кобилянська щиро піклувалася про покращення здоров'я своєї дорогої подруги. Пізніше вони разом здійснили далеку подорож із Чернівців до гірського Кимполунга (сучасна територія Румунії). Під час перебування у цьому живописному гірському населеному пункті, Леся Українка вперше близько познайомалась із природою високих Карпатських гір. Кожного дня (коли не падав дощ) вони вдвох, разом ходити на прогулянки в сусідні гори. Із листів ми довідуємось, що Леся Українка піднялася й побувала на горі Магура, висотою 1175 м н.р.м. Варто відзначити, що квітучі Буковинські Карпати їй дуже сподобались. Письменниця звертає увагу на загадкові автентичні назви навколишніх гір: Магора, Рунг і Рарев.

Певний час, Леся Українка і Ольга Кобилянська жили разом у відпочинковому будинку (пансіонаті пані Йоганни Нізнер) та мали прекрасну можливість дружнього творчого спілкування. Вони разом споживали кукурудзяну мамалигу із бринзою. Але потім Леся Українка, на тривалий час, залишилася сама проживати і писати в Кімполунзі.

До О. П. Косач (матері). 22 квітня 1901 р., Львів.

У Львові, пан Іван Труш стрічав мене вчора аж тричі. І сьогодні таки зустрів у свій час. Запровадив мене до отеля (кімнату маю сливе поруч з його художньою студією). Він водиться зо мною скрізь, де мені треба йти. Сього дня, хоч дуже мало ми ходили (тільки раз пройшли), а вже чимало цікавих людей бачили. Як видно, у Львові можна з економією уживати час.

До родини Косачів. 28 квітня 1901 р., Чернівці.

У Львові я бачила пані Ольгу Франкову, вона мені здалась більш-менш такою, як завжди. Михайло Грушевський, а надто його жінка пані Марія-Іванна віднесли до мене з симпатією. Вони віддали мені візит і закликали на обід. Бачу, що Грушевському пробування в Галичині принесло чималу користь. Тут він багато вилюднів проти київських часів.

Була я в Львівській редакції «Вісника», де мала приємність бачити свій портрет. Він намальований художником Іваном Трушем в Києві, на замовлення Наукового товариства імені Т. Шевченка. Я не знаю чому, але воно чогось трохи смішнувато на свій портрет дивитись.

Увесь час у Львові було дуже погано надворі. Було холодно, вогко, дощ й щось так ніби сніг налітав. Пан Труш навіть у грубці палив, і «чайом» мене відогрівав. Зате тут, у Чернівцях, погода тепла і гарна. Темп життя багато тихіший, ніж у Львові.

Живу я в хаті з панною Ольгою Кобилянською. Тим часом, ми одна одній не заважаємо. Мені з нею легко жити, не знаю тільки, як то їй зо мною. Ми лягаємо спати дуже рано, раніш 11 години.

Місто Чернівці не дуже велике, багато менше, ніж Львів. Воно трохи провінціальніше, але симпатичне і чистеньке. Більша частина розташована на горі, околиця дуже гарна, якась ідилічна. Тут Карпатські гори ще не дуже високі. Вони не вищі від волинських або й від київських гір. Річка Прут під самими Чернівцями тихий. Весь в зелених берегах, в'ється собі поміж гаями по широких «зарінках». Вид тут дуже широкий, як вийти за Чернівці, то видно всю буковинську весну. От уже правда, що вся Буковина «зелена», а надто тепер. Дуже гарний це край.

Бачила вчора й сьогодні Василя Стефаника. Він приїздив на два дні до Черновець. До роботи я беруся, але мало. Панна Ольга Кобилянська не дає мені ні шити, ні писати багато. Постійно нагадує мені, що треба вже або лежати, або гуляти.

До О. П. Косач (сестри). 11 травня 1901 р., Чернівці.

Пані Ольга Кобилянська – ідеальна товаришка, з тих, що не лізуть силоміць у душу і що не відпихають холодом. Мати її нагадує святу Анну на малюнках Леонардо да Вінчі, батько, 75-літній патріарх. Стараюсь у велике товариство не попадати, бо воно мені неприємно і навіть вадить.

Збираємось ми з п. Ольгою до Кимполунгу, в ті околиці, що вона описувала в своїх новелах.

До О. Ю. Кобилянської. 6 червня 1901 р., Кимполунг.

Однак хтось ловить кожду суху хвилину, аби побігти в гори. Вчора від раня до полудня дощ дав спокій. Отже, хтось бродив по Магурі (1175 м) цілих три години і було йому дуже добре.

До А. М. Драгоманової. 7-8 червня 1901 р., Кимполунг.

Буковина мене прийняла сонцем і погодою, мамалигою і бриндзео, прекрасними пейзажами і добрими людьми. А тепер зманила мене в гори, що так страшно називаються – Рунт, Магура, Рарев – і самі страшні, як насупляться хмарами, – та й поливає дощем...

Панна Ольга Кобилянська вже три дні як поїхала від мене додому і навряд чи знову приїде, поки я тут. Бо я не думаю дуже довго бути. Я по ній дуже скучаю, та, певне, й вона по мені, бо ми дуже звикли одна до одної і так нам добре було разом. Тільки ж я не могла далі в Чернівцях zostаватися, бо там почало робитися дуже гаряче, і курно, і душно.

Перебуваючи в Чернівцях, Леся Українка проживала в домі Ольги Кобилянської та її батьків. Відомо, що в Народному домі відбувся святковий вечір, присвячений літературній творчості Лесі Українки. Для нашого дослідження важливою подією виявляється прийняте рішення Лесі Українки, аби відправитися на лікування цілющою мінеральною

водою «Буркут», в село Буркут, що заховалося «на краю світа, в Карпатських горах». Вона у своїх листах із Вижниці пише, що хоче відправитися на довготривале лікування й відпочинок в Карпатські гори.

Склалося так, що в Чернівцях, досвідчений лікар, пан Ангаух, порекомендував їй поїхати на водолікування у високогірне село Буркут. Воно розташоване на південь від гори Піп Іван Чорногірський (2028 м н.р.м.), в середній частині басейну річка Чорний Черемош. В той час, протягом літнього сезону, в Буркуті шоліта працювала приватна водолікувальна санаторія. Багаторічною орендаторкою цього закладу була пані Теофілія Лакуста, котра у відпочиваючих одержала почесну назву: «Газдиня Буркута». Вона була дочкою отця Теодора Коржинського, відомого священника Жаб'євської церкви Успіння Пресвятої Богородиці. Пані Теофілія Лакуста, жила у Вижниці, вона рано залишилася вдовою із трьома дітьми, по священнику, отцю Володимиру Лакусті, що служив на парафії Ясенова Горішнього. Її рідна сестра, пані Євгенія Сохацька, відпочиваючи в Буркуті, за свою гарну вроду, одержала славу назву «Перлина Карпат».

Варто додати, що Леся Українка двічі перебувала у Вижниці, тривалий час проживала в гостьовому будинку пані Ганни Голоти та її чоловіка Михайла Москви. Згадуючи про свої подорожі околицями Вижниці, вона писала, що із високого гірського перевалу Німчич, несподівано побачила вражаючий сонячний блиск чистих вод Черемоша в селі Ростоки (колишня Тисова Рівня): *«Раз ми заїхали високо на гору Німчич і бачили звідти, при заході сонця, щось таке гарне і срібне, як мрія, – кажуть, що зветься Ростоки»*.

В листах, Леся Українка пише, що «Буркутський кургауз», складався із одного великого і двох менших, зручних дерев'яних будинків, котрі розташовані біля устя Буркутського потоку в річку Чорний Черемош. Поблизу тих відпочинкових будинків, та навколо долини, розташовані три гірські схили, на яких ростуть густі смерекові ліси. Маленьке село Буркут було дуже зручне для відпочиваючих, розміщене в міжгірній долині, що славиться своїм джерелом із цілющою мінеральною водою та великим природним спокоєм і тишиною. Вона звернула увагу, що Буркутський санаторний заклад працював під наглядом досвідченого лікаря Володимира Кобринського, сина отця Йосафата Кобринського. Там можна було пити свіжу мінеральну воду «Буркут», яка містить в собі мікроелементи заліза. Разом із тим, там можна було приймати лікувальні ванни із мінеральної води.

Леся Українка наголошує, що саме літо є найкращим сезоном для санаторно-курортного лікування і оздоровлення в Карпатських горах. Влітку тут гірське повітря чисте, тепле й вологе, насичене киснем та фітонцидами, які виділяють навколишні смерекові ліси. Пізніше восени, в Буркуті, під час сонячної погоди, вдень повітря нагрівається й стає достатньо тепле, але вночі воно помітно охолоджується. Леся Українка

має надію на значне оздоровлення в Буркуті, завдяки цілющим лікувальним властивостям мінеральної води «Буркут», чистоті гірського повітря й можливості постійного спілкування із дикою природою Карпатських гір.

В одному листі Леся Українка пише, про свою наступну поїздку із Вижниці в Буркут та просить Івана Франка, аби мати можливість зустрітись із ним в Криворівні. Принагідно додамо, що вона називає тогочасну пошту в Буркуті, яка працювала три дні на тиждень – «останньою поштою в селі Жаб'є», що знаходиться високо в Карпатських горах.

До Михайла та Ольги Косачів (сестри). 5 липня 1901 р., Чернівці.

Тут мені радять одне місце в руській Буковині (це за Вижницею, близько Чорногори), високе на 1000 метрів над рівнем моря, Буркут. Не город, не містечко і навіть не село. А так собі «колонія» для літніх мешканців, з Буркутським закладом купелевим і з хатками тіпа шале (швейцарських будиночків, а не великих будов санаторських). Кажуть, що там є весь потрібний комфорт. І не нудно, бо русини всі з'їздяться туди на поправку, так що завжди якесь товариство єсть. Околиця, судячи по фотографіях, гарна (впрочім, вся Буковина гарна). А хати, як з тих же фотографій видно, таки именно на Карпатських горах, в самісінькому лісі смерековому стоять. Життя у великому місті мені тепер вадить. Бо місто, видимо, зле на мене впливає.

До П. А. Косача. 14 липня 1901 р., Вижниця.

Потім поїду в Буркут, се єсть колонія для анемічних і прочіх. Високо в Карпатських горах (1200 м), недалеко від Венгрії (там близько Чорна гора). Це не город і не село, а просто дома серед ліса. Єсть там «Буркутський заклад купелевий» (ванни), залізні води, під наглядом доктора. Се так щось, як санаторія, тільки без дорогого шику німецьких і швейцарських санаторій. Впрочем, подробице описать можу тільки тоді, як буду там. Їду в Карпатські гори тепер, не ждучи до осені, як радить мама. Через те, що іменно тепер найкращий сезон для життя в горах. Восени вже холодно і не для всякого добре, кажуть доктора і самі гірські люди. А также для того, щоб приїхати додому уже зовсім здоровою і впевнити Вас всіх, що ніякої причини для тривоги нема.

Мені взагалі смішна моя роль, – я себе вважаю сливе здоровою, а мене всі вважають серйозно хворою. Бувай здоров, міцно цілую тебе. Будь спокійний за мене, я приїду здорова. Твоя Леся.

До І. Я. Франка. 20 липня 1901 р. Вижниця.

Високоповажний добродію! Не знаю, чи моя карта раніш до Вас доїде, чи я сама. Якщо вибіраєтесь, може, куда на рибу сими днями, то будьте ласкаві затриматись, бо між сею неділею і серединою, я маю бути на недовгий час в Криворівні (по дорозі в Буркут) і жалувала бдуже,

якби не застала там Вас. Моє вітання Вашій пані Ользі і панству Гнатюкам. До побачення. Л. Косач.

До П. А. Косача. 20 липня 1901 р. Вижниця.

Завтра рано я їду далі в Карпатські гори. Писатиму з дороги картки, а листи вже тільки осівшись на місці напишу. Мені писати прошу так: Леся Косач в Буркуті, остання пошта Жаб'є, Osterreich Galizien.

В мандрівці, Леся Українка і Климент Квітка, рухаючись на двокінному фіакрі, цісарською дорогою із Вижниці до Жаб'я, зробили першу зупинку на ночівлю у гуцульському селі Яворові, в домі відомого священника, отця Іполита Окуневського. Там вони мали творчу зустріч із талановитою дочкою священника Ольгою Окуневською. Вона в Києві вчилася гри на фортеп'яно в Миколи Лисенка та грала на роялі, під час сольних виступів Соломії Крушельницької.

Дорогою, із Яворова до Ясенова Горішнього, вони піднялися на високий Буковецький перевал. Саме тут, вони вперше побачили три найвищі гірські хребти Карпатських гір: низький «однотисячний» Ігрецький гірський хребет в Покутсько-Буковинських Карпатах; «півторатисячний» гірський хребет, що складається із двох протяжних частин Кринти і Костричі; третій високогірний «двотисячник», знаменитий Чорногірський гірський хребет.

У Ясенові Горішньому, на присілку Варітин, вони завернули в Двір графа Баворовського, приватного власника смерекових пралісів й лісів в басейні річки Чорний Черемош. В Дворі їх зустрів місцевий надлісничий, пан Матіяс і провів до плебанії священника, отця Олекси Волянського в центрі Криворівні. Цього дня, вони відпустили до Вижниці свого перевізника із фіакром.

Для нашого дослідження важливо, що Леся Українка в своїх листах документально описала свою пам'ятну творчу зустріч із Іваном Франком і Володимиром Гнатюком. Вони, разом із своїми сім'ями, проводили свою першу літню вакацію в гуцульських дерев'яних хатах Проця Мітчука (Ціміюка) і Михайла Мойсейчука (Дека), в селі Криворівня, на присілку Заріччя. Тоді (22-23 липня), в Криворівнянській плебанії отця Олекси Волянського, вони зупинилися на ночівлю та позичили в нього, багато українських книг із власної бібліотеки о. Олекси Волянського. Тут варто додати, що позичені книги вони (на початку вересня) повернуть священникові, під час зворотної поїздки із Довгополя до Криворівні.

Наступного ранку, 23 липня, вони на звичайному двокінному возі, приїхали до сусіднього села Жаб'є. В той час воно було відоме, як історико-етнографічний центр Гуцульщини, а також як найбільший за площею, сільський населений пункт в Австро-Угорській монархії. Тут Леся Українка зустрілася із отцем Теодором Коржинським, досвідченим священником на центральній парафії Жаб'є-Слупійка. Дочка цього

священника, Теофілія Лакуста-Коржинська, орендувала в держави «Заклад купелевий» в Буркуті. Отець Теодор Коржинський, пів дня шукав місцевого візничого із двокінним возом, який погодився здійснити найскладнішу частину подорожі гірською возовою дорогою, від Жаб'я до Ріки Зеленої, а звідти – до «Закладу купелевого» в Буркуті.

Під час мандрівки Лесі Українки Карпатськими горами, від Жаб'я до Буркута, особливо складною була поїздка гірською возовою дорогою, яка починалася в Ільцях. В той час, дорога була прокладена через стрімкий перевал «Чортове Коліно», на лівому високому березі Чорного Черемоша. Вище, дорога проходила довгою й вузькою міжгірною долиною (ущелинного типу), яка має назву гуцульську назву Довгі Толоки. Там вони безпосередньо побачили місце тектонічного розлому гірського хребта Кринта-Кострича, у вигляді глибокого і протяжного міжгірного каньйону (цінна геологічна пам'ятка Українських Карпат). Тут річка Чорний Черемош протікає через велику кількість потужних кам'яних порогів, які давні гуцули гуцули «Гуками» назвали. На кам'яних порогах вода в річці не просто шумить, а гуде (гуцульською говіркою – «гутит»).

В цьому місці гірська дорога була, за словами Лесі Українки, «зовсім поганою», й на звичайному возі їх «надмірно трясло». Тому на протяжних Довгих Толоках, Леся Українка вимушена була зійти із воза та йти пішки по ґрунтовій дорозі. Коли вона пішки пройшла цією «зовсім поганою» кам'янистою дорогою, то порвала свої черевики.

В кінцевому результаті, вони дійшли до центру села Ріка Зелена (сучасна назва Зелене). В той час, на місці розташування теперішнього Зеленського ліцею, стояли два дерев'яні будинки місцевого приватного підприємця Шльоми. Із локальної соціальної історії села Зелене, ми знаємо, що зайшлий єврей Шльома купив тут великий земельну ділянку в місцевого жителя, столітнього довгожителя Івана Гуцинюка (Ивака). За спогадами, які ми записали в місцевого старожила Николи Зеленчука (Ивачукового) (1895-1982), там стояв «Гостьовий дім», для подорожніх та була звичайна «Корчма», для бажаючих повеселитися. Саме до цього «Гостьового дому» підприємця Шльоми, завернули втомлені подорожуючі Леся Українка і Климент Квітка. Тут вони (разом із візником, возом і парою гуцульських коней) зупинилися на ночівлю (23-24 липня). Із листів нам відомо, що в той час, якийсь взуттєвий майстер якісно відремонтував порвані черевики Лесі Українки.

Ранком, 24 липня, вони вирушили із Зеленої Ріки до Буркута. Дорогою вони мали можливість проїхати через урочище «Дике Поле», поблизу каскаду кам'яних порогів на річці Чорний Черемош із давньою гуцульською назвою «Берда». Дальше гірська возова дорога проходила поблизу яворових лісів, урочища Явірник, до високогірного села Шибене. В цій міжгірній долині, бистроплинний і повноводний потік Шибений, що витікає з-під самої гори Піп Іван (Чорногора), впадає в

Чорний Черемош. Від села Шибеного, везова дорога піднімається берегами Чорного Черемоша до живописної долини високогірного села Буркут, в якому знаходиться широко відоме джерело мінеральної води «Буркут», що витікає в Буркутський потік, а бере початок під добре обжитою полониною Луковиця (1534 м н.р.м.).

До А. Москви. 22 липня 1901 р., Криворівня.

Доїхалисьмо добре і без неприємностей. Тільки мусіли трохи доплатити за ночування в Яворові.

До О. Ю. Кобилянської. 23 липня 1901 р., Жаб'є.

В Яворові ми дуже добре провели час. Пані Ольга Окуневська нам багато грала на фортеп'яно (грає далеко ліпше, ніж було в Києві), і було так привітно та мило, як хтось любить. В Яворові були ми пів дня і один ранок (ну, і ніч між тим, звичайно), більш не могли бути через фіакра. В Криворівні були стільки сам, і там теж було добре. Франко казав, що напише передмову до Вашого німецького видання українських новел.

Хтось напише з Буркута (там буде завтра), а тепер нема більше місця.

До О. Ю. Кобилянської. 1 серпня 1901 р., Буркут.

До Яворова їхалося дуже добре. В Косові комусь не дуже сподобалось, а в Яворові дуже, якось там дуже симпатично і мило. Всі Окуневські (дві панни і батько, – братів не було) теж казали когось поздоровити. Ольга Окуневська стала значно ліпше грати і сама стала куди цікавіша, ніж була в Києві. Хотіли ми було за годину-дві їхати далі, бо фіакер не хотів чекати. Але Окуневські не хотіли того слухати. Отже, ми приплатили фіакрові додатково та й zostались через ніч і не жалували. Бо дуже приємно перейшов нам той час.

Другого дня приїхали ми до Ясенова Горішнього. Лісничий Матіяс показав нам дорогу до Криворівні. Синів Матіяса бачили тільки одного, Вільгельма, він щос хорує. А син Рейнгольд цілий день в лісі і його ніхто не бачить.

В Криворівні нас прийняли Волянські теж дуже добре. Та ще й потім дали нам до Буркута цілу пачку книжок, переважно етнографічних. Натурально, бачили ми там Франків і Гнатюків. В Криворівні пробули ми теж через ніч, відпустили фіакра і поїхали далі вже фірою. В Жаб'ю, у Коржінських, стояли 4-5 годин, поки знайшли иншу фіру до дальшої подорожі.

З Жаб'юго зачалось справжнє паломництво, бо трясло, трясло і ще трясло. Якби не прекрасні пейзажі навколо, то хтось «плакав» би, а так сидів тихо і навіть був добре успособлений. Де вже ставало надміру тряско, там хтось уставав і йшов пішки. Аж нарешті хтось подер черевики в шмаття і віддав їх на ремонт в тій Зеленській коримі, де приїшлося ночувати. Ночувати було не так зле, як хтось сподівався.

Геніальна українська поетеса Леся Українка у своїх листах художньо описує живописність навколишніх смерекових лісів і полонин та красу затишної сонячної долини, у якій заховалося високогірне село Буркут в Гринявських горах. Воно розташоване недалеко від гори Піп Іван (2021 м н. р. м.), третього за висотою «двотисячника» Чорногірського хребта. Для місцевого клімату Чорногір'я, дуже важливо, що на цьому високогірному хребті немає гірських вершин, які б ціле літо були покриті снігом. Тому, в середині літа, у Буркуті вдень буває досить тепло, а вечором відчувається приємна прохолода. В своїх листах, Леся Українка пише, що клімат у Гринявських горах м'який, він дещо подібний до клімату Кримських гір. Чисте гірське повітря в селі Буркут, було щедро насичене цілющими фітонцидами навколишніх смерекових лісів. Вона порівнює цілюще повітря в смерекових лісах Буркута із подібним повітрям, яким вона дихала в соснових лісах Ерікліку, що росли на Кримських горах.

Додатковим, екологічно багатим, феноменом Буркута служить його специфічний міжгірний рельєф. Тут навколишні Гринявські гори, із трьох сторін, оточують невелику долину села. Тому в центрі Буркута, майже зовсім не буває сильних вітрів. Крім того, буркутська долина (у південно-західному напрямі) є добре відкритою до сонячного світла і тепла. Саме із цієї сторони витікає потік Прелучний, що бере початок під горою Ледескул (1579 м н.р.м.), а в центрі Буркута впадає в Чорний Черемош.

В Буркуті, відпочиваючі Леся Українка і Климент Квітка, поселилися в дерев'яному будинку місцевого лісничого. В той час, у «Закладі купелевому» було організоване п'ятиразове лікувально-оздоровче харчування. Значну частину того харчування становили молочні і м'ясні продукти, які були вироблені місцевими гуцулами, що господарювали на сусідній полонині Луковиці, в Гринявських горах.

В окремих листах, Леся Українка детально пише про добрий винний смак та цілющі лікувальні властивості мінеральної води «Буркут». Свіжа мінеральна вода значно покращувала обмін речовин в організмі та збільшувала апетит у відпочиваючих. Тут доречно нагадати, що місцеве населення Верховинського регіону Українських Карпат, називає мінеральну воду «Буркут» – «Голодною Водой».

Основні медичні послуги в Буркутському пансіонаті надавав досвідчений приватний лікар Володимир Кобринський із Коломиї. Відпочиваючі вважали його душею свого товариства. Він зробив важливий висновок, що місцевий клімат в Буркуті набагато м'якший за клімат, знайомих йому, курортів Швейцарії. Оскільки там найвищі вершини Альпійських гір постійно залишаються покриті снігом.

Леся Українка пише, що в «Закладі купелевому» в Буркуті, яким керувала Теофілія Лакуста, не було ніякого курортного укладу життя і побуту, який деколи заважає повноцінному відпочинку. Поблизу хати

лісника постійно шумів знаменитий гірський потік Буркут (так званий «Залізний Потік»), що зовсім поруч впадав у річку Чорний Черемош. А зовсім близько біля хати росла величезна смерека, під якою Леся Українка любила сидіти і писати свої листи та літературні твори.

Традиційно, суботніми вечорами в Буркуті, розпалювали велике вогнище, навколо якого збиралися відпочиваючі. Таким чином, виникала привітна і дружна атмосфера взаємного творчого спілкування. Відомо, що влітку 1901 року, всіх відпочиваючих у Буркуті, було понад три десятки осіб.

Для нашого дослідження надзвичайно важливо, що Іван Франко із дружиною Ольгою та чотирьма дітьми: синами Андрієм, Петром, Тарасом і дочкою Ганною, протягом 12 літніх вакацій (до 1914 року), відпочивали в селі Криворівня на Жаб'євщині. В той період, вони також оздоровлювалися в «Закладі купелевому» у Буркуті. Відомо, що там навіть була, так звана «кімната Івана Франка». Того літа, склалося так, що одного тижня, на творчу зустріч із Лесею Українкою, із Криворівні – до Буркута, приїхав геніальний український письменник Іван Франко із своїми двома друзями. Він високо цінував її поетичну творчість. Нашим читачам мабуть добре відома його висока оцінка поетичної творчості Лесі Українки: *«Від часів Шевченкового «Кобзаря», Україна не видала кращої збірки поетичних творів»*.

Протягом всього літнього перебування Лесі Українки в Буркуті, вона намагалася «жити природою» Гринявських гір. Інакше кажучи, вона старалася повністю зануритись в благодатне гірське природне середовище навколишніх смерекових лісів, річки Чорний Черемош і потоку Буркут. Варто окремо відзначити, що в одному листі до Івана Франка, *Леся Українка захоплено називає Буркут ідеальним місцем – райським місцем для свого лікування і відпочинку (тільки би там не було гадюк)*.

Згідно психологічних законів творчої діяльності талантів, яку розробив видатний український вчений Віктор Клименко, можна твердити, що *«геніальна особистість є геніальною у всьому»*. Тому нам зовсім не дивно, що Леся Українка в Буркуті не тільки писала свої поетичні і драматичні твори, але також успішно займалася улюбленим рукоділлям – вишиванням сорочки. На нашу думку, для історії мистецтва Гуцульщини, знаменита сорочка, яку вишила Леся Українка в Буркуті, є меморіальною цінністю мистецької спадщини України.

Для того, щоб краще зрозуміти важливий феномен зцілення, 30-ти річної панни Лесі Українки, в результаті її лікування мінеральною водою та щоденних прогулянок у «Закладі купелевому» в Буркуті, ми наведемо один цікавий факт її активного відпочину в Гринявських горах. Ми знайшли його в повісті-есе видатного українського письменника Степана Пушика «Карпатське літо». Автор цієї повісті, художньо відтворив п'ятимісячне подорожування Лесі Українки

територією Галичини. Він дослідив опубліковані тексти меморіальних спогадів Климента Квітки про їх перебування в Буркуті. Таким чином, Степан Пушик дослідив, що Леся Українка разом із Климентом Квіткою, в середині серпня, пішки піднялися полонинським плаєм із Буркута на сусідню гору Луковиця. Там вони побували в гостях та заночували у дерев'яній хаті гуцульського господаря Власія Танасійчука (Влашка).

Варто також додати, що видатна українська письменниця і поетеса Марія Влад, в книзі «Кедрове Божелісся», дуже детально, із глибоким знанням духовно-культурної цінності полонин Українських Карпат, описала традиції старовічного гуцульського господарювання на родинній полонині Луковиці. Вона записала дохристиянський міф про сакральність полонинського вівчарства: «Світила би си Божа овечька». Марія Влад пише, що її дідусь Мирон і бабуся Олена Оринчуки (Шургани) та її мати Одокія, із села Ростоки, мали свою полонину Шурганівку на Луковицях. А дядько авторки, Іван Оринчук із дружиною Євдокією, були серед тих витривалих високогірних гуцулів, котрі постійно жили і господарювали на цій полонині.

Того пам'ятного літа, Леся Українка настільки добре оздоровилась в Буркуті, що вона змогла втілити в життя свою заповітну мрію про Карпатські гори – самотужки піднялася на вершину гори Луковиця. Звідти вона вперше побачила дуже багато високих гір Гуцульського регіону Українських Карпат.

За спогадами Климента Квітки: *«Леся Українка в Буркуті почувала себе настільки добре, що навіть пішки піднялася на верх гори Луковиця (1505 м н.р.м.) і була у захопленні від краси природи Карпатських гір. Вона тішилася тим, що перебувала в українській стихії і щодо природи, і щодо людей».*

Для нашого дослідження, одним із феноменів інтелектуальної карпатознавчої творчості Лесі Українки в Буркуті, є народження тут прекрасної поетичної назви – *«Золоті Гори»*, як художньої метафори образу живописних Гринявських гір. *Таким чином, із легкої руки геніальної Лесі Українки, місцеві гуцули одержали прекрасну можливість, свій рідний, добре обжитий терен Гринявських гір, в межиріччі Чорного і Білого Черемошів, метафорично називати «Золотими Горами».*

Справжнім духовним надбанням визначного подорожування, відпочинку й лікування Лесі Українки і Климента Квітки в Гринявських горах Українських Карпат, можна назвати народження в Буркуті високих поетичних мрій: дістати *«Золоту зірку із неба»*; зірвати *«Цвіт папороті із землі»*; можливість *«Знати те, чого багато-багато людей не знають».*

В своїх листах до Івана Франка і Ольги Кобилянської, Леся Українка називає себе словом «хтось», а своїх адресатів – «комусь».

До П. А. Косача. 25 липня 1901 р., Буркут.

Вчора, 24 липня, я доїхала сюди в Буркут, у полудні. Не писала, бо була втомлена. Тут пошта йде не щодня, а тричі на тиждень. Я проїхала досить довгу дорогу кіньми: від Вишніці до Буркута. Правда, що їхала я з великою економією сили, години 3-5 на день, не більше. Половина дороги була дуже добра, а половина (вище в гори) не так-то, але зовсім поганої було мало.

Вдень дуже тепло і ми всі вбираємось по-літньому, а ввечері, хто гуляє, то вже надіває осіннє, але гулять можна, бо туману нема і не мокро. Повітря тут помітно инакше, ніж в долині. Я таке тільки раз в Криму на Ерікліку почувала. (Еріклік – гірська місцевість в Криму, поблизу Ялти, вкрита сосновим лісом). Тут повітря якесь прозоре і легке, але не різке. Я тут чогось краще бачу і далше. Добре тут те, що куряви зовсім нема. Тут людей мало, тут всього чотири домики в лісі. Один такий завбільшки, як дім в Зеленому Гаю, а три менші. Я живу в меншому, в домі лісничого, де, крім мене, ще є одна пані приїзжа, а ще лісничий з жінкою і дитиною, та й більше нікого.

Всі чотирі домики близько один від одного, так що люде всі в п'ять минут збираються до спільного стола. Я буду їсти п'ять раз на день, бо тут се не трудно. Коли багато гуляти надворі.

Тут єсть натуральна залізна шипуча вода, досить добра на смак. Але я ще не дуже її п'ю, бо не знаю, як і скільки її пити (тим часом сьогодні взяла з неї ванну). Завтра піду до доктора, то буду знати.

Приїзжі тут все більше русини з Галичини і з Буковини, всі живуть дуже в згоді один з одним і, як видно, не скучують. Обстановка привітна і не больнична, та й не курортна в тім смислі, що тут кожний може одягатись, як хоче. Тут нема де показувати шик, хоч би хто й хотів, бо нема жадної «музики», «курзала». Хіба що гойдалка та кегельбан нагадують якусь дачну культуру.

Тепер я пишу в самій «натуральній» обстановці, в лісі (за 50 кроків від моєї хати), під величезною смерекою, і навколо самі тільки дерева та папороть, птахи співають. Річка Черемош шумить, а з навперейми шумить отой залізний потік, що то, власне Буркутом зветься. Якби не цей шум, було б зовсім тихо, людей зовсім не чути, вітру нема (він тут рідко буває, гори не пускають). Як я тут не поправляюсь (оздоровлюсь), то вже не знаю, якого мені клімату треба.

Той доктор, що тепер сюди з сім'єю приїхав, вибрав се місце, перебувавши перед тим на різних курортах тутешніх і заграничних. Він робить висновок, що тут клімат рівніший, ніж в більшості санаторій Швейцарії, бо висота положення самого Буркута така сама (1000 м). Але в Швейцарії близькість снігових вершин значно понижує температуру. А в Буркуті снігу нема, хіба трохи на Чорній Горі, але то ще досить далеко звідси.

До І. Я. Франка. 29 липня 1901 р., Буркут.

Як би не гадюки, то Буркут був би ідеальним місцем пробування для мене. Не скажу, що раєм, бо в раю теж були гадюки. Отже, рай не був би теж ідеальним місцем для мене. Коли ж Ви приїдете сюди на рибу? Моє щире вітання Вашій дружині і рідним Гнатюків та Волянських.

До О. Ю. Кобилянської. 29 липня 1901 р., Буркут.

Якби тут хтось був, то ходив би тут на «Золоті Гори» В Буркуті є «Золоті Гори». Комуś тут добре, дуже спокійно, ніхто його не мучить. Йому все було краще по сей бік кордону, ніж по той бік. Хоч там і ніби рідніший край ... Горі Магурі в Кимполунзі, поклін.

До О. Ю. Кобилянської. 1 серпня 1901 р., Буркут.

Далі їхалося все так само над Черемошем, і гарно було, і тряско було, нарешті трошки прикропив дощ, але мало, трошки, на пам'ятку. Приїхали ми в Буркут саме на обід, як усі при столі сиділи. Там якось одразу познайомились з усіма, пристали до гурту і відразу перестали себе чужими почувати. Тим часом я їм 5 раз на день і не тільки не примушую себе, щоб їсти, а навіть буваю щиро голодна, і то не раз. Се тут уже таке повітря й вода, що викликає голод. Всі кажуть, що хтось на очах поздоровішав за цей тиждень, та хтось навіть сам се відчуває.

Хтось уже йшов до своєї хати, коли се здибає на дорозі Івана Франка, доктора Леся Кульчицького і Миколу Міхновського! Всі три наче з неба впали на Буркут. Отже, прийшлося дати їм вечерю і взагалі за гостей прийняти. Бо якось так виходило, що Франко головно до когось приїхав. Зрештою, перших три дні хтось був утомлений, а останніх три дні децю вишивав, а то так собі «природою жив».

Коли хтось так робить, то хтось багато може і буде могти, і не загине. А зірве собі золоту зірку з неба і цвіт папороті з землі. І буде знати те, чого багато-багато людей не знають.

До І. Я. Франка. 7 серпня 1901 р., Буркут.

Нам тут дуже бракує Вас, і Ваших пісень, і Ваших пстругів (форелей)! Їли ми, правда, пструги від п. Пігуляка, але ті чомусь не були такі смачні.

До О. Ю. Кобилянської. 15 серпня 1901 р., Буркут.

Квітка з папороті занадто надзвичайна рослина для всіх взагалі. І розпалять всі вкупі ватру велику, і будуть з неї искри на всю Україну. Хтось мусить мати одвагу до життя, ту найвищу людську одвагу. Все минеться, одна правда зостанеться. І як хтось стане високо-високо на горі, то звідити всі «ведмеді» здадуться малими. Не всі мають те, що хтось має искру в серці, огонь в душі. Се, може, не дає щастя, але дає щось більше і вище від щастя, щось таке, чому назви нема в людській мові. А якби тепер тут був хтось та й ще хтось, вони пішли б разом над Черемош, от таки зараз, у сю темну-темну ніч, і слухали б, як вода

шумить, і дивились би, як зорі пробиваються крізь темні хмари. Нехай хтось не зневажає себе. Я здорова досить, і добре мені в Буркуті.

На початку вересня, 1901 року, відпочиваючі Леся Українка і Климент Квітка вирушили із Буркута у зворотну подорож до Чернівців. Вони разом вирішили, не повертатися попередньою дорогою – через Жаб'є, басейном Чорного Черемоша. А задумали здійснити нову туристичну мандрівку, із Буркута до Довгополя, басейном Білого Черемоша. Свою зворотну подорож вони розпочали поїздкою гірськими пляями, верхи на осідланих гуцульських конях, із Буркута до Гриняви, через сусідній гірський перевал Ватунарка.

За дослідженнями видатного українського письменника, Степана Пушика, в цій подорожі Лесі Українки і Климента Квітки через перевал Ватунарка, супроводжував місцевий господар Власій Танасійчук (Влашко), що жив на високогірному присілку Луковиці, поблизу села Буркут. Саме у хаті цього господаря вони ночували, коли в середині серпня, пішки піднялися із Буркута на гору Луковицю.

Тут варто додати, що досліджуючи меморіальні місця перебування Лесі Українки, теренами тогочасного Жаб'євського регіону Карпатських гір, ми багато разів спілкувалися із колишньою вчителькою географії, пані Надією Ропецькою із Верховини. Сім'я Івана і Надії Ропецьких проживає в тому будинку, в якому 23 серпня 1901 року, перебували Леся Українка і Климент Квітка. Вони старанно зберегли дуже цінну документальну фотографію, яка потребує додаткової фахової ідентифікації. За усними переказами, на даній фотографії зображена Леся Українка і Климент Квітка, під час відвідування місцевого лікаря Питлика, в селі Жаб'є. Батько Надії Ропецької, Іван Танасійчук, розповідав дочці про перебування Лесі Українки в Буркуті. Досліджуючи дану тему, ми зустрічалися із пані Світланою Дзюбак (1959 р.н.), котра проживає в селі Шибене. Вона нам розповіла, що згаданий господар Влашко із Луковиць, це дійсно її прадід. У великій родині Танасійчуків гордяться тим, що Власій Танасійчук (Влашко) приймав у своїй хаті, на присілку Луковиці, славних гостей із Великої України: Лесю Українку і Климента Квітку. А потім він перевіз, верхи на своїх конях, Лесю Українку і Климента Квітку із Буркута, через Ватунарку, до Гриняви.

Для нас важливо також назвати всі населені пункти Жаб'єщини, через які вони здійснили цей пам'ятний похід теренами Гринявських гір. В басейні річки Чорний Черемош, це були села Буркут і Шибене. Спочатку вони, верхи на осідланих конях, піднялися вгору головним полонинським плаєм із Шибеного, на гірський перевал Ватунарка, висотою 1228 м н.р.м. Потім, із цього перевалу, вони зійшли вниз, до села Шикмани (сучасна назва Пробійна) та села Гринява, що лежать в басейні Білого Черемоша.

В одному із своїх листів, Леся Українка пише, що вони заночували в селі Гринява. За нашими дослідженнями, які ґрунтуються на матеріалах книги Єротея Пігуляка «Верховинські згадки», найбільш ймовірно, вони зупинились на ночівлю у відомого надлісничого, із прізвиськом Фаєр. Дана книга написана на матеріалах, зібраних автором особисто, протягом 1900-1909 років, під час його власних подорожей, відпочинку і лікуванню на полонині Мількова що розташована на схилах гори Чивчин.

Дальше, Леся Українка в Климент Квітка, продовжили свою мандрівку на звичайному возі, ґрунтовою дорогою, яка проходила берегами Білого Черемоша. Для історії Гуцульщини важливо, що знаний священник Довгопільської церкви, отець Іван Попель, на своєму возі, привіз їх із Гриняви до сільської плебанії в Довгополі.

На нашу думку, тут варто додати два цікаві факти із завершення подорожі Лесі Українки теренами Карпатських гір. Перший цікавий документальний факт полягає в тому, що протягом десяти днів перебування в Довгополі, Іван Франко приїхав у гості до отця Івана Попеля, де мав можливість, вдруге зустрітися із Лесею Українкою. Кожна творча зустріч двох геніальних українських поетів є безцінною для них особисто й для історії національної культури України.

За дослідженнями Степана Пушика, отець Іван Попель, зробив для своїх високоповажних гостей, Лесі Українки і Климента Квітки, спеціальну оглядову поїздку сусідніми селами Жаб'євщини. Одного дня, він на своєму возі, повіз їх із Довгополя, до сільської плебанії в Криворівні. Таким чином, дослідник музичного мистецтва Климент Квітка, особисто повернув отцю Олексі Волянському, позичені того літа, книги із його домашньої бібліотеки. Для нас дуже важливим є другий цікавий документальний факт, про те, що Леся Українка, саме тоді, вдруге побувала в Криворівні. Таким чином, вона мала добру можливість оглянути відомі гуцульські села Жаб'євщини: Стебні, Устеріки, Вигоду, Рівню, Верхній Ясенів і Криворівню.

Із листів Лесі Українки ми довідуємось, що в результаті 37-ми денного лікування мінеральною водою «Буркут», активного відпочинку і творчої літературної діяльності в Буркуті, вона значно покращила своє здоров'я та навіть поправилась на 2 кілограми! Вона пише, що за те літо стала настільки здоровішою, що це помітно за рум'яним кольором обличчя та просто за її виглядом. На нашу думку, мудрим життєвим прикладом служить оптимістичне ставлення Лесі Українки до свого хронічного захворювання, яке висловлене метафоричним народним прислів'ям: «Скрипуче дерево буває довговічним».

Леся Українка радує своїх рідних тим, що вона того літа зарядилася життєвою енергією Карпатських гір. Вона почуває себе добре і спокійно. Коли приїде в Київ, то всі побачать її здоровішою. Висловлює велику надію, що після літнього лікування і відпочинку в

Карпатських горах, вона зможе у Києві, більш активно займатися літературною творчістю.

Леся Українка пише, що спочатку, як приїхала із Карпатських гір до Києва, почувала себе найкраще. Але, на жаль, реальне міське життя повільно «злизує» набутий заряд життєвої енергії. Проживаючи в Києві, вона намагалася творчо працювати за виробленим раціональним режимом дня, щоб зберегти свій високий рівень здоров'я, що був здобутий в Карпатських горах.

Всім відомо, що літературна спадщина Лесі Українки є справжнім національним скарбом України. Відрадно додати, що поетеса в Буркуті не тільки лікувалася і відпочивала, але й працювала над своїм прекрасними «карпатськими» творами та літературним шедевром – драматичною поемою «Одержима», яку вона посвятила своєму геніальному вчителеві Іванові Франку. В цій статті, ми зробили тільки перший крок в пошуку й дослідженні географії меморіальних місць, що пов'язані із визначними гірськими мандрівками Лесі Українки і Климента Квітки, теренами Карпатських гір.

До О. Ю. Кобилянської. 6 вересня 1901 р., Довгопілля.

Потім почав хтось їхати дуже крутими горами, через гірський перевал Ватунарку, спинився на день в Гриняві, а там приїхав о. Іван Попель своїми кінями і забрав когось і п. Квітку до себе, і тепер вони в Довгополі сидять, у книжках риються.

Доказ тому, що хтось не здох і не зів'яв, се те, що хтось поважчав за сей місяць на 2 кілограми. Гладкий став, і на лиці червоний, і не кашляє, і не труситься. І по-італьянськи не розмовляє з людьми, що сеї мови не вміють. Хтось дуже здоровий і як приїде в Київ, то зможе знов узятись до якоїсь роботи і буде гроші на Крим заробляти.

Хтось Франкові списку новель послав і чиюсь просьбу передав зараз же, а після того ще двічі Франка бачив. Раз в Буркуті, а раз тут в Довгополі.

До І. Я. Франка. 14 вересня 1901 р., Чернівці.

З Черновець я мушу виїхати 19 вересня рано, довше мені тут нема що сидіти, бо 20 вересня Кобилянська їде до Відня, а без неї я тут чужа.

До М. І. Павлика. 15 вересня 1901 р., Чернівці.

Я тепер зовсім здорова, наскільки вже се можливо для такого славного організму, як у мене. І катар свій я покинула в горах.

До О. П. Косач (сестри). 15 вересня 1901 р., Чернівці.

Дуже мені жаль, що не застану вже тебе в Києві, ну, але зате зобачиш мене здоровою. Бачиш, я таки справжнє те скрипуче дерево, що два віки живе ...

До О. П. Косач (сестри). 20, 24 вересня 1901 р., Київ.

В горах вже холодно, навіть сніг почав було перепадати на високих полонинах. А хоч, може, тепер і знов потепліло трошки, то все одно вже «сезон» скінчений. Кургауз в Буркуті закритий і всі чисто гості

роз'їхались. Катару лікар уже в мене не признав, кашлю, пропасниці та інших симптомів уже місяць, як нема. Поважчала я на 2 кілограми, поправилась так, що й простим оком видко. Сі гори, то була геніальна ідея черновецького лікаря Ангауха.

Я тим часом ще врівноважена. Не розвіялась ще гірська енергія. Хоч фізично я була трошечки розкисла, десть у вагоні захопила раптовий нежить. Постараюся «не виходити з берегів», не збиватися з придбаних за кордоном гігієнічних звичок і «тримати високо знам'я своє». Та, може, затримаю якомсь людську подобу на собі довший час.

Ось тобі едельвайс з Кимполунзьких гір, із Рунгу. Почепи його на темний оксамит і зроби з того гарний вжиток естетичний.

До О. П. Косач (матері). 21 вересня 1901 р., Київ.

Ну, зате оздоровилась ґрунтовно, всі свої припадки і кашель в горах покинула. Сподіваюсь, що назавжди. От, приїзжай, подивись на мене, поки я ще в гірській барві, поки її Київ не злизав. Я думаю, що мені вже тепер нема за чим в Зелений Гай їхати?

До О. П. Косач (матері). 14 жовтня 1901 р., Київ.

Шкода, що ти не бачила мене одразу, як я з гір приїхала, а то я тепер вже почала «спускати жир» із себе тут у Києві. Поки ти приїдеш, то, може, й зовсім спуцу. Я сама не знаю, чого воно так. Бо, здається, їм я так само як в горах, і все инше таке саме. І спати лягаю рано, а все-таки вже не такою здоровою почуваюся. Властиве, я здорова, а тільки на вид вже не така, як була зразу по приїзді із гір.

Із історії України відомо, що її споконвічні українські землі, в 1900-х роках, були розділені державним кордоном, та перебували під владою Російської імперії та Австро-Угорської монархії. В цьому зв'язку, необхідно звернути увагу на великі труднощі звичайного людського спілкування між українцями Наддніпрянщини та Галичини і Буковини. Але навіть у таких складних історичних умовах розділення тогочасним кордоном території України, Леся Українка, постійно проживаючи і творчо працюючи в Києві, завжди підтримувала дружні стосунки із видатними українськими вченими, письменниками і митцями Галичини і Буковини.

Для кращого розуміння складних життєвих обставин, які особисто склалися для Лесі Українки, на початку 1901 року, варто нагадати один важливий факт із її біографії. Відомо, що тієї зими, вона в Мінську тривалий час доглядала свого близького друга, смертельно хворого Сергія Мержинського. Саме в ті трагічні дні і ночі, вона написала геніальну драму «Одержима», про Месію Ісуса Христа та святу Міріам. Таким чином, життєві обставини Лесі Українки склалися так, що після надзвичайно важких душевних переживань, вона нездорова і вкрай виснажена повернулася до Києва. Згодом вона відправилася в заплановану подорож до своєї вірної подруги, видатної

української письменниці Ольги Кобилянської на гірські терени Буковинських Карпат.

Тут варто також нагадати, що видатний український вчений-історик Михайло Драгоманов, дядько і наставник Лесі Українки (рідний брат матері Лесі Українки – Ольги Косач-Драгоманової, відомої як Олена Пчілка), влітку 1875 року, здійснив визначну дослідницьку українознавчу подорож, із Підгір'я до Загір'я, через Чорногірський хребет Карпатських гір. Він особисто зустрічався із видатним буковинськими письменником Юрієм Федьковичем в Путилі, а також із місцевими священниками Жаб'євщини: о. Йосипом Бурачинським в Криворівні та о. Софроном Витвицьким в Жаб'ю-Ільцях. На нашу думку, перші відомості про живописну природу і етнографічну культуру гуцулів Карпатських гір, Леся Українка могла одержати від безпосереднього спілкування та читання подорожніх записів свого знаменитого дядька Михайла Драгоманова.

Під час визначних мандрівок та перебування Лесі Українки на теренах Карпатських гір, вона провела кілька знаменитих творчих зустрічей із видатними українськими письменниками і вченими. Зокрема, ми звернули увагу тільки на її творчі зустрічі із Іваном Франком, Михайлом Грушевським та Володимиром Гнатюком. На початку ХХ ст., вони проводили свої літні вакації в селі Криворівня, Гуцульського регіону Українських Карпат, а їхні художньо-літературні твори та науково-дослідні праці мали безпосереднє відношення до об'єктивного відображення природних й історичних цінностей цього самобутнього краю України.

Як окрему частину визначної мандрівки Лесі Українки, ми виділили її тривале перебування у високогірному Кимполунзі, в Буковинських Карпатах (в пансіонаті пані Йоганни Нізнер). Там вона кілька днів провела разом із своєю подругою Ольгою Кобилянською, а потім на довго залишилася сама.

В Чернівцях їй випала щаслива можливість одержати дуже корисну медичну консультацію у досвідченого лікаря Ангауха. Саме цей чернівецький лікар, особисто порекомендував їй поїхати в далекі Карпатські гори, на тривале комплексне водолікування цілющою мінеральною водою «Буркут», в приватному «Закладі купелевому», який орендувала в держави пані Теофілія Лакуста-Коржинська. Він знаходився в селі Буркут, на віддалі 40 км від села Жаб'є, у верхів'ях річки Чорний Черемош.

На нашу думку, справжньою доленосною подією того складного, 1901 року, стала її літня зустріч у Чернівцях із своїм майбутнім чоловіком, талановитим українським музикознавцем Климентом Квіткою. Він високо цінував й щиро захоплювався творчим генієм Лесі Українки. Того важливого літа, він допоміг їй безпечніше провести

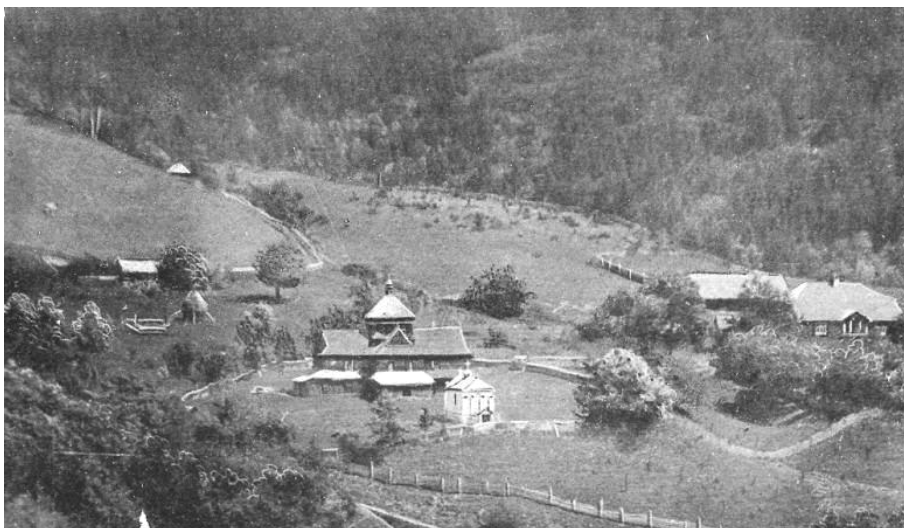
омріяну мандрівку Карпатськими горами та здійснити лікування цілющою мінеральною водою в Буркуті.

Із численних листів Лесі Українки відомо, що під час цієї визначної гірської мандрівки, було зроблено кілька важливих зупинок для творчих зустрічей із видатними особистостями та на ночівлю в знаних гуцульських селах: Яворів, Криворівня, Ріка Зелена, Гринява і Довгополе. Ми звернули увагу, що найскладнішим, виявилось завершення цієї непростой мандрівки (звичайним двокінним возом по гірській ґрунтовій дорозі) із найбільшого в Австро-Угорщині села Жаб'є, до високогірних сіл Ріка Зелена і Буркут.

Природно-заповідною територією Національного природного парку «Верховинський» являється найбільш високогірна частина Чивчино-Гринявських гір в Українських Карпатах. На території Гринявських гір прокладено окремий туристичний маршрут: «Стежками Лесі Українки в Українських Карпатах». Наша установа займається охороною і збереженням природи та природознавчими дослідженнями рекреаційного потенціалу високогірної території Чивчино-Гринявських гір. Тому для нашого дослідження дуже важливими є особисті висновки Лесі Українки про лікувальну цінність мінеральної води «Буркут», які вона зробила під час свого подорожування Карпатськими горами та санаторно-курортного лікування в селі Буркут. Саме у багатьох листах цієї геніальної особистості, вибрані місця із яких ми наводимо в кінці кожної частини мандрівки, документально збережені її думки про велику лікувально-оздоровчу користь чистого гірського повітря, природної тишини в гірських смерекових лісах Карпат та цілющих властивостей місцевої мінеральної води «Буркут».

За влучним висловом видатної української поетеси Ліни Костенко: «Леся Українка була великим Будівничим нашого національного духу». Ми переконані, що дана актуальна тема збереження і охорони визначних об'єктів і територій Верховинського регіону Українських Карпат, вартує дальшого комплексного наукового дослідження, а також відповідного художнього відображення в поезії, прозі, образотворчому мистецтві й кінематографії незалежної України.

Ілюстрації

Криворівнянська Церква Різдва Пресвятої Богородиці та резиденція священника де зупинялася Леся Українка

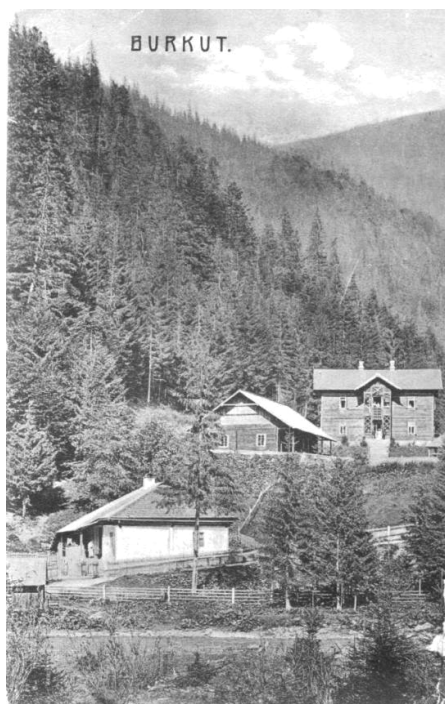

2. Лариса Косач та Ольга Кобилянська.
Чернівці, 1901 р.

*Лариса Петрівна Косач –
Леся Українка та Ольга Кобилянська (1)*

Леся Українка і Климент Квітка з родиною Питликів

Бальнеологічний курорт Буркут

